МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, голова Правління ГО «Альянс відновлення України»

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Кокорєв О. В. – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики, соціальних комунікацій та ІТ-права, Державний університет інтелектуальних технологій та зв'язку

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджиєв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, начальник науково-дослідної частини, Запорізький національний університет

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Яковлев Д. В. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Яковлева Л. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: С2 «Політологія») відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 2 від 25 вересня 2025 року

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 225 від 01.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-02644.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (вул. Старопортофранківська, буд. 26, м. Одеса, 65020, pdpu@pdpu.edu.ua, тел. +38-048-752-98-10).

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2414-9616 (Print)
ISSN 2664-6013 (Online)

© Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Мужеляк Ю. В.
Мовні засоби маніпулятивного впливу в текстах політичної реклами **7**

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Андрійчук Т. С.
Деліберативна демократія:
міжнародні стандарти та тенденції розвитку в Україні **13**

Балабан Р. В.
Сучасний стан децентралізації в Україні:
аналіз стійкості реформи і ризиків її згортання **20**

Баюрчак Н. В.
Методологія дослідження харизми іміджу політичних лідерів **33**

Бульбенюк С. С., Манелюк Ю. М.
Лобізм як інструмент політичної діяльності та політичної комунікації
у розрізі публічної політики **38**

Voichuk A. Yu.
The peculiarities of the system of checks and balances in the parliamentary republics
of South Asian states **44**

Кобильник В. В.
Консолідація сучасної демократії:
інституції та актори цифрової політичної взаємодії **50**

Лушагіна Т. В., Лаптін І.
Успішні кейси впливу електронних петицій на ухвалення політичних рішень в Україні **55**

Мендрін О. В.
Криза легітимності політичної влади та основні чинники її подолання **61**

Наумкіна С. М., Малишенко Л. О.
Сучасний політичний менеджмент:
теоретичні моделі та практика реалізації в кризових умовах (на прикладі України) **67**

Пахоменко С. П., Грідіна І. М., Балабанов К. В.
Особливості функціонування системи місцевого самоврядування Латвії
в умовах гібридних загроз **72**

Приходько С. М., Макарець С. В.
Криза демократії як чинник електорального абсентеїзму **77**

Роїна В. О.
Зарубіжний досвід взаємодії держави і громадянського суспільства
в умовах надзвичайного стану **82**

Саламаха О. А.
Теоретико-методологічні аспекти демократизації в сучасній політичній науці **88**

Семенов М. А., Вовк С. О., Демідов Д. В.
Використання SPSS у політичному моніторингу та політичному консультуванні **93**

Сокур О. В.
Партійний дискурс щодо європейської інтеграції:
від пострадянської амбівалентності до інституційного впливу **97**

Шихутський Р. С.
Трансформація політичного PR України в умовах гібридних загроз **104**

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Deniz Valiyeva Fikrat
The ımpact of authorıty on polıtıcal culture
ın non-democratıc regımes **109**

Sefd Gülgün Mübariz Quliyeva
Azerbaijan and regional security:
from war to peace architecture **116**

Найчук А. В., Черелюк Ю. М.
Релігійна ідентичність у політичній трансформації
сучасного українського суспільства **123**

Науменко Д. В., Балабушка Є. О., Свідерська О. І.
Інформаційні стратегії суспільної поляризації та фрагментації
в умовах російсько-української війни **128**

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Bairamova O. V.
Critical analysis of political aspects of international maritime security:
psychology and decision-making logic **135**

Бузаров А. І.
Євроатлантична спільнота:
операціоналізація понять та визначення суб'єктного складу **143**

Вакарчук К. В., Захарченко А. М.
Стратегічне планування в регіоні Південно-Східної Азії: кейс Індонезії **152**

Vinnykova N. A.
Public diplomacy in the age of artificial intelligence: between pervasion and control **157**

Войтович О. І.
Еволюція американо-британських відносин в умовах міжнародної розрядки
та початку її згортання (1969–1977 рр.) **163**

Gojayeva L.
The geopolitical architecture of the Caucasus-Caspian region:
a theoretical-conceptual perspective **172**

Leyla Nabiyeva
Analysis of the factors necessitating the establishment of the organizatıon
of Turkic States **177**

Пархомчук О. С., Коппель О. А.
Самоподібність у глобальній політиці:
фрактальна модель дослідження взаємозв'язків між локальними,
регіональними та глобальними процесами **183**

Poble D. K., Sinovets P. A., Tsyberman A. V.
A retrospective of iranian-iraqi diplomacy against the backdrop
of the geopolitical situation in the region **188**

Сегеда О. О., Хоменська І. В.
Нормативно-функціональні засади інтеграції штучного інтелекту
в публічну дипломатію України **197**

Сізокрилов М. В.
Трансформаційний вплив ЄС на країни Асоційованого тріо **205**

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Muzheliak Yu. V.
Linguistic methods of manipulative influence in political advertising **7**

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Andriichuk T. S.
Deliberative democracy:
international standards and tendencies of development in Ukraine **13**

Balaban R. V.
The current state of decentralization in Ukraine:
an assessment of reform resilience and the risks of reversal **20**

Baiurchak N. V.
Methodology of researching the charisma image of political leaders **33**

Bulbeniuk S. S., Maneliuk Yu. M.
Lobbying as a tool for political activity and political communication
in the context of public policy **38**

Voichuk A. Yu.
The peculiarities of the system of checks and balances in the parliamentary republics
of South Asian states **44**

Kobylnyk V. V.
The consolidation of contemporary democracy:
institutions and actors of digital political interaction **50**

Lushahina T. V., Laptin I.
Successful cases of the impact of electronic petitions on political decision-making in Ukraine **55**

Mendrin O. V.
The crisis of political power legitimacy and key factors in its resolution **61**

Naumkina S. M., Malyshenko L. O.
Modern political management: theoretical models and practice of implementation
in crisis conditions (on the example of Ukraine) **67**

Pakhomenko S. P., Gridina I. M., Balabanov K. V.
Peculiarities of the functioning of Latvia's local
self-government system in the context of hybrid threats **72**

Prykhodko S. M.
The crisis of democracy as a factor in electoral absenteeism **77**

Roina V. O.
Foreign experience of state–civil society interaction in conditions of a state of emergency **82**

Salamakha O. A.
Theoretical and methodological aspects of democratization in contemporary political science **88**

Semenov M. A., Vovk S. O., Demidov D. V.
The use of SPSS in political monitoring and political consulting **93**

Sokur O. V.
Party discourse on European integration:
from post-soviet ambivalence to institutional influence **97**

Shykhutskyi R. S.
Transformation of Ukraine's political PR under hybrid threats **104**

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Deniz Valiyeva Fikrat
The ımpact of authorıty on polıtıcal culture
ın non-democratıc regımes **109**

Sefd Gülgün Mübariz Quliyeva
Azerbaijan and regional security:
from war to peace architecture **116**

Naichuk A. V., Cherelyuk Yu. M.
Information strategies of social polarization and fragmentation in the context
of the Russian-Ukrainian war **123**

Naumenko D. V., Balabushka Ie. O., Sviderska O. I.
Information strategies of social polarization and fragmentation
in the context of the Russian-Ukrainian war **128**

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Bairamova O. V.
Critical analysis of political aspects of international maritime security:
psychology and decision-making logic **135**

Buzarov A. I.
Euro-Atlantic community:
operationalization of concepts and definition of the subject composition **143**

Vakarchuk K. V., Zakharchenko A. M.
Strategic planning in the Southeast Asia: the case of Indonesia **152**

Vinnykova N. A.
Public diplomacy in the age of artificial intelligence: between pervasion and control **157**

Voytovych O. I.
The evolution of American-British relations in the context of international détente
and the beginning of its winding down (1969–1977) **163**

Gojayeva L.
The geopolitical architecture of the Caucasus-Caspian region:
a theoretical-conceptual perspective **172**

Leyla Nabiyeva
Analysis of the factors necessitating the establishment of the organizatıon
of Turkic States **177**

Parkhomchuk O. S., Koppel O. A.
Self-similarity in global politics:
a fractal model for analyzing interconnections
between local, regional, and global processes **183**

Poble D. K., Sinovets P. A., Tsyberman A. V.
A retrospective of Iranian-Iraqi diplomacy against the backdrop
of the geopolitical situation in the region **188**

Seheda O. O., Khomenska I. V.
The normative and functional foundations
of AI integration into Ukrainian public diplomacy **197**

Sizokrylov M. V.
The EU's transformative impact on the Associated Trio countries **205**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Мужеляк Юлія Валеріївна

Мовні засоби маніпулятивного впливу в текстах політичної реклами

УДК 32.019.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.1
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Мужеляк Юлія Валеріївна
аспірантка кафедри
політичних наук і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0004-2458-6867

Актуальність дослідження виражається насамперед у тому, що останнім часом різноманітні аспекти політичних маніпуляцій стали предметом наукових досліджень багатьох політологів, соціологів, психологів, філософів, мовознавців тощо. Це є наслідком не тільки зростання інтересу до міждисциплінарних досліджень, але й різноплановістю самого явища політичної маніпуляції.
В цьому контексті, досить цікавим і важливим, видається дослідження мовних засобів маніпулятивного впливу, тобто прихованого інформаційно-психологічного впливу за допомогою мовних засобів.
Зокрема досить перспективним, як із теоретичної, так і практичної точки зору, видається дослідження засобів мовно-маніпулятивного впливу в текстах політичної реклами.
Зазвичай в політичній рекламі застосовують такі стратегії маніпулятивного впливу як ідентифікація, викривлення істини та імунізація висловлювань.
Метою стратегії ідентифікації є встановлення довірчих стосунків із аудиторією через формування асоціацій про належність політика до цієї аудиторії (або про неналежність до інших). Зокрема через ототожнення політика із «простим народом». як «вихідця з народу», як «своєї», близької до «простого народу» людини. Ототожнення себе з представниками тієї чи іншого аудиторії має на меті викликати довіру та симпатію у потенційних виборців, зокрема через використання займенників «ми»/«наш» замість «я»/«мій», а також через використання семіотичної опозиції «ми» – «вони».
Метою стратегії викривлення істини є спотворення або перекручування фактів для досягнення певних, зокрема політичних, цілей, наприклад, аби направити в необхідному маніпулятору напрямку суспільну думку, або ствердити в аудиторії певне враження про щось або когось.
Стратегія імунізації висловлювань залучає існуючі психологічні механізми, які обумовлюються прагненням людини належати до певної спільноти.
Дотичними до цих маніпулятивних стратегій політичного впливу, що реалізовуються в політичній рекламі, є: стратегія ухиляння від істини, яка зазвичай полягає в ігноруванні будь-яких позитивних характеристик опонентів і зосередженні на їхніх негативних рисах та недоліках, і водночас запереченні будь-яких суттєвих негативних аспектів у себе; стратегія структурування за принципом релевантності, яка може бути виражена поданням важливої інформації на початку чи наприкінці повідомлення; стратегія позиціонування (себе та/або опонентів), що реалізується через використання мовних засобів, характерних для групи на яку здійснюється вплив тощо.
Ключові слова: *маніпуляція, маніпулювання, маніпулятивний вплив, мовні засоби, політична реклама.*

Вступ. Останнім часом різноманітні аспекти політичних маніпуляцій стали предметом наукових досліджень багатьох політологів, соціологів, психологів, філософів, мовознавців тощо. Це є наслідком не тільки зростання інтересу до міждисциплінарних досліджень, але й різноплановістю самого явища політичної маніпуляції.

В цьому контексті, досить цікавим і важливим, видається дослідження мовних засобів маніпулятивного впливу, тобто прихованого інформаційно-психологічного впливу за допомогою мовних засобів.

Разом з тим, незважаючи на існуючий науковий доробок багатьох дослідників, серед яких О.С. Гриценко [1], Н. Деренчук [2], О.В. Дяченко [3], В.В. Зірка [4], І.Б. Іванова [5], В.Л. Іващенко [6], М.М. Костельнюк [7], Ю.В. Лисенко і Ю.М. Манелюк [8], Ю. Масель [9], Т.М. Пустовіт і М.С. Крещенко [10], О.Г. Руда [11], Н. Санакоєва [12], Л.А. Чабак [13] тощо, досить перспективним, як із теоретичної, так і практичної точки зору, видається зосередження на дослідженні засобів мовно-маніпулятивного впливу в текстах політичної реклами.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є аналіз мовних засобів маніпулятивного впливу в текстах політичної реклами.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, використання яких, значною мірою, дозволило досягти означеної мети. В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи, серед яких індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування, а також спеціально-наукові методи, зокрема дескриптивний і контент-аналіз.

Результати. За словами І.Б. Іванової, «принциповим для сучасного дослідження текстів реклами є врахування її сутності – спрямованості на колективного реципієнта, людину як споживача. Тому

антропоцентричний поворот в сучасній науковій парадигмі є основою для визначення моделі дослідження рекламного дискурсу» [5, с. 34].

Як стверджує О.С. Гриценко, саме мова є тим дієвим .механізмом, в якому зашифровано зміст маніпуляції. При цьому лінгвістичні засоби маніпуляції є зазвичай прихованими, завуальованими, отже можуть бути не одразу виявлені реципієнтом [1, с. 55].

Як зазначає Н. Санакоєва, під маніпуляцією у політичній рекламі ми розуміємо прихований психологічний вплив на аудиторію, який має на меті змінити погляди, ставлення, настанови в потрібному маніпулятору напрямку [12, с. 176].

Як зазначає О. Руда, маніпуляція – явище універсальне, яке не є власне мовним феноменом і має безліч визначень у різних галузях знання. Разом з тим, маніпулювання базується на мовленнєвих структурах і реалізується в мовленнєвій діяльності [11, с. 50–51]. «Мовленнєва (мовна) маніпуляція … здійснюється шляхом майстерного використання певних ресурсів мови з метою прихованого впливу на когнітивну й поведінкову діяльність адресата» [11, с. 50–51].

Як запевняє нас О. Руда, механізм мовленнєвого (мовного) маніпулювання найбільш слушно прояснити через використання таких понять як «маніпулятивна стратегія» і «маніпулятивна тактика». Маніпулятивна стратегія мовного впливу представляє собою мовні засоби маніпулювання, у поєднанні з певними прийомами структурування та подання інформації. Водночас маніпулятивна тактика мовленнєвого впливу відповідає певному етапу в реалізації тієї чи іншої маніпулятивної стратегії мовного впливу і є сукупністю в певний спосіб організованих прийомів здійснення прихованого впливу, націленого на досягнення бажаного чи попередження небажаного результату [11, с. 51–52].

Як зазначає О.В. Дяченко, при застосуванні маніпулятивної стратегії здійснюється маніпулятивний вплив на суб'єктивну сферу реципієнта інформації – на його емоції, ціннісні орієнтири, стереотипи і т. п. [3, с. 66]. «З подачею інформації … [тісно] пов'язана тактика маніпулятивної подачі інформації, яку можна визначити як комплекс мовних актів, призначених, насамперед, для спотворення (трансформації) різної інформації» [3, с. 66]. Ця тактика враховує роботу з інформаційним потоком, використовуючи велику кількість різноманітних прийомів, таких як: спотворення інформації, приховування інформації, селекція інформації, перегруження реципієнта надмірною кількістю інформації, «дозування інформації», специфічне компонування інформації, вибір вдалого моменту для подачі інформації, домислювання інформації в потрібному маніпулятору напрямку, посилання на авторитетного інформатора, експлуатація цифрових даних тощо [3, с. 66–67].

При цьому, зауважує О.В. Дяченко, «незважаючи на схожість конкретних втілень тактики маніпулятивної подачі інформації, рекламний і політичний дискурс не однакові за набором та ступенем значимості конкретних прийомів, які реалізують цю тактику» [3, с. 67]. Якщо у рекламному дискурсі найчастіше використовуються прийоми спеціальної компоновки інформації, посилання на авторитетного інформатора, специфічна експресивна лексика та цифрові дані, то для політичного дискурсу характерні насамперед такі прийоми як замовчування, селекція інформації та її спотворення [3, с. 67].

Як зазначають Т.М. Пустовіт і М.С. Крещенко, стратегії (та тактики) маніпулятивного впливу найбільш явно виявляються у тих типах тексту, де функція впливу є основною, а мовне маніпулювання відіграє важливу роль [10, с. 174]. Таким типом тексту, зокрема, є політична реклама, яка, так би мовити, функціонує на перехрещенні рекламного та політичного дискурсів.

За словами М.М. Костельнюк, «політична реклама є невід'ємною частиною маніпуляційних технологій, яку суб'єкти політичного процесу використовують з метою впливу на громадську думку. Виконуючи інформаційну та пропагандистську функції, політична реклама впливає на зміст та якість соціальних цінностей, традицій і норм, які регулюють політичні відносини. Рівень та характер політичних знань, оцінок та дій громадян, на які вона здійснює вплив, визначає стан політичної культури у суспільстві» [7, с. 129].

Зрештою, за словами Т.М. Пустовіт і М.С. Крещенко, «функціональний динамізм політичної реклами реалізується у тексті та мовному оформленні, структура та засоби якого визначаються стратегіями та тактиками, які обирають політики у своїх політичних кампаніях для досягнення поставленої мети». [10, с. 175].

Як зазначають Т.М. Пустовіт і М.С. Крещенко, а також Ю. Масель в контексті англомовної політичної реклами, зазвичай в політичній рекламі застосовують такі стратегії маніпулятивного впливу як ідентифікація, викривлення істини та імунізація висловлювань [9; 10, с. 174–175].

Метою стратегії ідентифікації є встановлення довірчих стосунків із аудиторією через формування асоціацій про належність політика до цієї аудиторії (або про неналежність до інших). Зокрема через ототожнення політика із «простим народом». як «вихідця з народу», як «своєї», близької до «простого народу» людини. Ототожнення себе з представниками тієї чи іншого аудиторії має на меті викликати довіру та симпатію у потенційних виборців, зокрема через використання займенників «ми»/«наш» замість «я»/«мій», а також через використання семіотичної опозиції «ми» – «вони» [10, с. 174–175].

Стратегію ідентифікації реалізовують тактики інклюзивності (включення) та дистанціювання (віддалення), тактики «навішування ярликів» і стереотипізації, тактика «трансферу ставлення/оцінки», що ґрунтується на асоціації описуваних подій, ідей, фактів із цінностями певної групи людей тощо [11, с. 56]. За словами Н. Деренчук, поширена тактика інклюзивності «полягає в зверненні до певної спільноти, пов'язаної громадською, релігійною, професійною чи іншою діяльністю», насамперед покладаючись «на певні забобони й упередження, переконання та ідеали, загальні для групи» [2, с. 361].

Впізнаючи в рекламному чи будь-якому іншому інформаційному повідомленні себе, своїх близьких і знайомих, реципієнт стає більш відкритим та більш налаштованим до сприйняття такої інформації і прихованих в ній повідомлень. Сприймаючи текст як такий, що близький йому за духом, що апелює до його попереднього досвіду, почуттів, вражень та оточення, реципієнт набагато глибше переймається висловленими в ньому ідеями і концептами, зокрема і на підсвідомому рівні [13, с. 88]. В політичній рекламі лінгвістичними засобами вираження вказаної стратегії може бути також використання політиком розмовної лексики, яка має запевнити потенційних виборців, що даний політик – проста. звичайна людина, яка розмовляє звичайною, повсякденною мовою більшості [10, с. 174–175].

Метою стратегії викривлення істини є спотворення або перекручування фактів для досягнення певних, зокрема політичних, цілей, наприклад, аби направити в необхідному маніпулятору напрямку суспільну думку, або ствердити в аудиторії певне враження про щось або когось [10, с. 174–175].

Стратегія викривлення істини реалізовується через повторювання, гіперболізацію та/або применшення, через спрощення понять, замовчування, «підтасування» і фабрикацію фактів, через подрібнення інформації і «підміну цілей» тощо [11, с. 56].

Стратегія викривлення істини часто використовується в політичній рекламі, де перекручування істини або надання неповних даних може мати значний вплив на аудиторію. В політичній рекламі у межах стратегії викривлення істини часто використовують недомовки, брехню, перебільшування, пасивні конструкції, що мають зняти з політика особисту відповідальність, тощо. Для досягнення більш тривалого маніпулятивного ефекту нерідко використовують повторення, аби переконати аудиторію в правдивості повторюваного твердження та сприяти його закріпленню у свідомості людей. Значний маніпулятивний вплив мають також риторичні питання, які використовуються, аби спровокувати в аудиторії потрібні маніпулятору думки, зокрема думки про підтримку одних і непідтримку інших кандидатів [10, с. 174–175].

Стратегія імунізації висловлювань залучає існуючі психологічні механізми, які обумовлюються прагненням людини належати до певної спільноти [10, с. 174–175].

Стратегія імунізації висловлювань реалізується, зокрема, через використання універсальних висловлювань, «рекомендацій» (посилань на авторитетні думки), «свідчень» (підтвердження свідками висловленої думки), а також числових даних, у тому числі виражених відсотками. Використання цих тактик і прийомів має створювати враження обґрунтованості представленої інформації, яка має сприйматися як значуща і така, що заслуговує на довіру [3, с. 68; 11, с. 56].

У політичній рекламі маніпулятивний вплив зазвичай здійснюється через використання певних міфологічних конструкцій, в ідеалі найбільш дієвих щодо того чи іншого суспільства або конкретної цільової аудиторії. Серед таких міфологічних конструкцій виділяють такі як: «мужній лідер», що націлена на формування та закріплення уявлень про потребу суспільства в сильному, ефективному політичному лідері, з яким політик себе ідентифікує; «віра у краще майбутнє», що має на меті переконати цільову аудиторію в тому, що, незважаючи на всі тимчасові негаразди, народ, завдяки своїй вірі, відданості та працелюбності зможе подолати труднощі на шляху до кращого майбутнього на чолі саме з таким лідером; «віра в свої сили», яка має вселити в громадян впевненість, що разом із такими політиками, спільними зусиллями можна досягти добробуту [10, с. 174–175].

Дотичними до цих маніпулятивних стратегій політичного впливу, які виділяє О. Руда, і які реалізовуються в політичній рекламі є:

– стратегія ухиляння від істини, яка зазвичай полягає в ігноруванні будь-яких позитивних характеристик одних (наприклад, політичних опонентів) і зосередженні на їхніх негативних рисах та недоліках, і водночас запереченні будь-яких суттєвих негативних аспектів інших (наприклад, своїх власних) [2, с. 360; 11, с. 56]. Реалізується, зокрема, через «дозування інформації», коли аудиторії надається тільки частина необхідної їй інформації, а решта ретельно приховуються. В результаті, реальна картина викривляється або взагалі стає незрозумілою. Ця стратегія також реалізовується через змішування реальних фактів із усілякими припущеннями, гіпотезами, чутками тощо. В результаті, вкрай складно стає відрізнити правду від вигадки [7, с. 131; 11, с. 56].

– стратегія структурування за принципом релевантності, яка може бути виражена поданням важливої інформації на початку чи наприкінці повідомлення;

– стратегія позиціонування (себе та/або опонентів), що реалізується через використання мовних засобів, характерних для групи на яку здійснюється

вплив, а також через тактики вихваляння, посилання на попередні заслуги, і за допомогою таких міфологічних конструкцій як «своє коло», «свій хлопець» або «спільна платформа», що базується на бажанні людей бути подібними до членів спільноти, до якої вони належать чи прагнуть належати [11, с. 56].

Отже, можемо спостерігати, що різні маніпулятивні стратегії політичного впливу, які реалізовуються в політичній рекламі, можуть використовувати одні й ті ж маніпулятивні прийоми і навіть маніпулятивні технології (під якими розуміємо сукупність маніпулятивних прийомів).

Як зазначає Н. Санакоєва, в політичній рекламі найчастіше використовують, так звані, логічні, «статистичні» і психологічні маніпулятивні технології.

Серед найпоширеніших логічних прийомів маніпуляції, які використовуються в політичній рекламі: максимальна невизначеність тези/слогану рекламної кампанії; недотримання закону достатнього обґрунтування; неправомірні аналогії тощо.

Серед найпоширеніших «статистичних» прийомів маніпуляції, які використовуються у політичній рекламі: нерепрезентативність статистичної вибірки, невелика вибірка, неповне порівняння, маніпуляція громадською думкою через оприлюднення результатів соціологічних опитувань тп екзитполів (окрема сфальшованих) тощо.

Нарешті, психологічні технології і прийоми маніпуляції, які використовуються у політичній рекламі, базуються на уявній «свободі вибору», якою маніпулятор намагається керувати. Зокрема, через використання складної термінології, яка має підвищити вагомість аргументів і створити в аудиторії враження компетентного і професійного підходу; через пришвидшення темпу роздумів, яке не залишає часу більш критично ставитися до наданої інформації; через використання «троянського коня», коли позиція опонентів спершу схвалюється, а потім спростовується одним простим аргументом; через використання тверджень-трюїзмів, таких як «відомо, що», «очевидно, що»; через систематичне повторювання, яке призводить до ефекту звикання і ефекту долучення до більшості; через «гру на стереотипах», яке передбачає використання вже існуючих і формування нових стереотипів [12, с. 176–177].

Висновки. Стратегії (та тактики) маніпулятивного впливу найбільш явно виявляються у тих типах тексту, де функція впливу є основною, а мовне маніпулювання відіграє важливу роль. Таким типом тексту, зокрема, є політична реклама, яка, так би мовити, функціонує на перехрещенні рекламного та політичного дискурсів.

Зазвичай в політичній рекламі застосовують такі стратегії маніпулятивного впливу як ідентифікація, викривлення істини та імунізація висловлювань.

Метою стратегії ідентифікації є встановлення довірчих стосунків із аудиторією через формування асоціацій про належність політика до цієї аудиторії (або про неналежність до інших). Зокрема через ототожнення політика із «простим народом». як «вихідця з народу», як «своєї», близької до «простого народу» людини. Ототожнення себе з представниками тієї чи іншого аудиторії має на меті викликати довіру та симпатію у потенційних виборців, зокрема через використання займенників «ми»/«наш» замість «я»/«мій», а також через використання семіотичної опозиції «ми» – «вони». Стратегію ідентифікації реалізовують тактики інклюзивності (включення) та дистанціювання (віддалення), тактики «навішування ярликів» і стереотипізації, тактика «трансферу ставлення/оцінки», що ґрунтується на асоціації описуваних подій, ідей, фактів із цінностями певної групи людей тощо

Метою стратегії викривлення істини є спотворення або перекручування фактів для досягнення певних, зокрема політичних, цілей, наприклад, аби направити в необхідному маніпулятору напрямку суспільну думку, або ствердити в аудиторії певне враження про щось або когось. Стратегія викривлення істини реалізовується через повторювання, гіперболізацію та/або применшення, через спрощення понять, замовчування, «підтасування» і фабрикацію фактів, через подрібнення інформації і «підміну цілей» тощо.

Стратегія імунізації висловлювань залучає існуючі психологічні механізми, які обумовлюються прагненням людини належати до певної спільноти. Стратегія імунізації висловлювань реалізується, зокрема, через використання універсальних висловлювань, «рекомендацій» (посилань на авторитетні думки), «свідчень» (підтвердження свідками висловленої думки), а також числових даних, у тому числі виражених відсотками. Використання цих тактик і прийомів створює враження обґрунтованості представленої інформації: яка має сприйматися як значуща і така, що заслуговує на довіру.

Дотичними до цих маніпулятивних стратегій, що реалізовуються в політичній рекламі, є: стратегія ухиляння від істини, яка зазвичай полягає в ігноруванні будь-яких позитивних характеристик одних (наприклад, політичних опонентів) і зосередженні на їхніх негативних рисах та недоліках, і водночас запереченні будь-яких суттєвих негативних аспектів інших (наприклад, своїх власних); стратегія структурування за принципом релевантності, яка може бути виражена поданням важливої інформації на початку чи наприкінці повідомлення; стратегія позиціонування (себе та/або опонентів), що реалізується через використання мовних засобів, характерних для групи на яку здійснюється вплив, а також через тактики вихваляння, посилання на попередні заслуги, і за допомогою таких міфологічних конструкцій як «своє коло», «свій хлопець» або «спільна платформа», що базується на бажанні людей бути подібними до членів спільноти, до якої вони належать чи прагнуть належати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гриценко О. С. Маніпулятивні впливи в текстах медіа протягом виборчої кампанії. *Обрії друкарства.* 2020. № 1(8). С. 52–61.

2. Деренчук Н. Особливості формування маніпулятивної стратегії в українському політичному дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук. Серія : Філологія.* 2016. Вип. 38. С. 357–364.

3. Дяченко О. В. Застосування засобів мовно-маніпулятивної політичної діяльності у сучасних політичних процесах : дис. … канд. політ. наук: 03.00.02 / Південноукр. нац. пед. ун-т імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2018. 201 с.

4. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі: автореф. дис. … докт. філол. наук: 10.02.02 / НАН України. Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. Київ, 2005. 32 с.

5. Іванова І. Б. Дискурс, текст, стиль: модель лінгвістичного дослідження реклами. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки.* 2015. Вип. 5. С. 33–40.

6. Іващенко В. Л. Сучасні медіакомунікативні технології. Київ: ТОВ «Видавництво “Розумники”». 2021. 192 с.

7. Костельнюк М. М. Маніпуляційні технології в політичних процесах: термінологічний інструментарій. *Грані*. 2018. Т. 21. № 5. С. 123–132.

8. Лисенко Ю. В., Манелюк Ю. М. Технології політичного маніпулювання та їх вплив на громадську думку в сучасних політичних процесах. *Політикус.* 2022. № 5. С. 42–47.

9. Масель Ю. Загальна характеристика стратегій та тактик маніпулювання в англомовній політичній рекламі. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки* (мовознавство). № 105. С. 514–519.

10. Пустовіт Т. М., Крещенко М. С. Мовні засоби здійснення прихованого впливу у політичній рекламі. *Матеріали XLVIII науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ, 13–15 березня 2019 р.)*. Вінниця : ВНТУ, 2019. С. 173–175.

11. Руда О. Г. Мовне питання як об’єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі. Київ. 2012. 232 с.

12. Санакоєва Н. Психоманіпуляції у політичній рекламі. *Діалог: медіа-студії.* 2009. Вип. 9. С. 174–180.

13. Чабак Л. А. Мовні засоби політичної маніпуляції. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія.* 2017. № 1(9). С. 86–90.

REFERENCES:

1. Grytsenko, O. S. (2020). Manipuliatyvni vplyvy v tekstakh media protiahom vyborchoi kampanii [Manipulations in media texts during the election campaign]. *Obrii drukarstva.* 1(8): 52–61. [in Ukrainian]

2. Derenchuk N. (2016). Osoblyvosti formuvannia manipuliatyvnoi stratehii v ukrainskomu politychnomu dyskursi [Peculiarities of formation of manipulative strategy in the Ukrainian political discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk, seriia “Filolohiia”.* 38: 357–361. [in Ukrainian]

3. Diachenko, O. V. Zastosuvannia zasobiv movno-manipuliatyvnoi politychnoi diialnosti u suchasnykh politychnykh protsesakh [The use of methods of speech-manipulative political activity in modern political processes] : dys. … kand. polit. nauk: 03.00.02. Pivdennoukr. nats. ped. un-t imeni K.D. Ushynskoho. Odesa. 2018. 201 p. [in Ukrainian]

4. Zirka, V. V. Movna paradyhma manipuliatyvnoi hry v reklami [Linguistic paradigm of manipulative play in advertising] : avtoref. dys. … dokt. filol. nauk: 10.02.02. NAN Ukrainy. In-t movoznav. im. O.O. Potebni. Kyiv. 2005. 32 p. [in Ukrainian]

5. Ivanova, I. B. (2015). Dyskurs, tekst, styl: model linhvistychnoho doslidzhennia reklamy [Discourse, text, style: a model for linguistic research in advertising]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser. : Filolohichni nauky.* 5: 33–40. [in Ukrainian]

6. Ivashchenko, V. L. Suchasni mediakomunikatyvni tekhnolohii [Modern media and communication technologies]. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo “Rozumnyky”». 2021. 192 p. [in Ukrainian]

7. Kostelnuk, M. M. (2018). Manipuliatsiini tekhnolohii v politychnykh protsesakh: terminolohichnyi instrumentarii [Manipulation technologies in political processes: terminological tools]. *Hrani*. 21(5): 123–132. [in Ukrainian]

8. Lysenko Yu. V., Maneliuk Yu. (2022). M. Tekhnolohii politychnoho manipuliuvannia ta yikh vplyv na hromadsku dumku v suchasnykh politychnykh protsesakh [Technologies of political manipulation and their influence on public opinion in modern political processes]. *Politicus*. 5: 42–47. [in Ukrainian]

9. Masel, Yu. Zahalna kharakterystyka stratehii ta taktyk manipuliuvannia v anhlomovnii politychnii reklami [General characteristics of strategies and tactics of manipulation in English-language political advertising]. *Naukovi zapysky KDPU im. V. Vynnychenka. Seriia: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. 105: 514–519. [in Ukrainian]

10. Pustovit T.M., Kreshchenko M.S. (2019). Movni zasoby zdiisnennia prykhovanoho vplyvu u politychnii reklami [Language means of performing the hidden influence in political advertising]. *Materialy XLVIII naukovo-tekhnichnoi konferentsii pidrozdiliv Vinnytskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu (NTKP VNTU, 13–15 bereznia 2019 r.)*. Vinnytsia : VNTU. 173–175. [in Ukrainian]

11. Ruda, O. H. Movne pytannia yak obiekt manipuliatyvnykh stratehii u suchasnomu ukrainskomu politychnomu dyskursi [The language issue as an object of manipulative strategies in contemporary Ukrainian political discourse]. Kyiv. 2012. 232 p. [in Ukrainian]

12. Sanakoieva, N. (2009). Psykhomanipuliatsii u politychnii reklami [Psychological manipulation in political advertising]. *Dialoh: media-studii.* 9: 174–180. [in Ukrainian]

13. Chabak, L. A. (2017). Movni zasoby politychnoi manipuliatsii [Linguistic resources in political manipulation]. *Problemy sotsialnoi roboty: filosofiia, psykholohiia, sotsiolohiia.* 1(9): 86–90. [in Ukrainian]

Linguistic methods of manipulative influence in political advertising

Muzheliak Yulia Valeriivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0004-2458-6867

The relevance of the study is expressed primarily by the fact that various aspects of political manipulation have become the subject of scientific research for many political scientists, sociologists, psychologists, philosophers, linguists, etc. This is a result not only of the growing interest in interdisciplinary research, but also a result of the multifacetedness of the phenomenon of political manipulation itself.

In this context, the study of manipulative linguistic methods, or, In other words, the study of hidden informational and psychological influence through linguistic methods, seems to be quite interesting and important.

In particular, the study of manipulative linguistic methods in political advertising seems to be quite curious, both from theoretical and practical point of view.

Typically, political advertising uses such manipulative strategies as identification, distortion of truth, and immunization of statements.

The purpose of the identification strategy is to establish trust-based relationships with the audience through the formation of image of politician's belonging to the audience (or politician's not belonging to other audiences). In particular, through the identification of the politician with the "common people", as the "man of the people", as the person close to the "common people". Identifying oneself with representatives of a particular audience had to strengthen trust and sympathy among potential voters, in particular through the use of the pronouns "we"/"our" instead of "I"/"mine", as well as through the use of the semiotic opposition "we" – "they".

The purpose of the strategy of distortion of truth is to distort or twist the facts to achieve certain, in particular political, goals. For example, to direct public opinion in necessary direction, or to establish a certain impression of something or someone in the audience.

The strategy of immunization of statements involves existing psychological mechanisms that are caused by a person's desire to belong to a certain community.

Other strategies, related to these manipulative strategies, implemented in political advertising, are: the strategy of evading the truth, which usually means ignoring of any positive characteristics of opponents and focusing on their negative traits and shortcomings, while at the same time denying any significant negative aspects in oneself; the strategy of structuring according to the principle of relevance, which can be expressed by providing important information at the beginning or at the end of the message; the strategy of positioning (oneself and/or opponents), which is implemented through the use of linguistic methods which are common to the group being influenced, etc.

Key words: *manipulation, manipulating, manipulative influence, linguistic methods, political advertising.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Андрійчук Тетяна Сергіївна

Деліберативна демократія: міжнародні стандарти та тенденції розвитку в Україні

УДК 321.7
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.2
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Андрійчук Тетяна Сергіївна
кандидат політичних наук,
старший викладач
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2,
Київ, Україна;
заступник завідуючого відділом
Секретаріату Кабінету Міністрів України
вул. Михайла Грушевського, 12/2,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-3832-6252

Концептуальна модель деліберативної демократії є одним із способів посилення громадської участі в рамках представницької демократії. Інтерес до цієї моделі зростає як у світі, так і в Україні. При цьому наявна тенденція стандартизації підходів до деліберативної демократії на міжнародному рівні, що актуалізує дослідження відповідних документів та визначення можливостей їх впровадження в Україні. Тож метою статті є дослідження спроб інституціоналізації деліберативної демократії на рівні міжнародних стандартів та рекомендацій, а також – відповідних процесів в Україні. Автор зосередив увагу на стандартах та рекомендаціях, що відображені в нещодавно прийнятих документах про деліберативну демократію міжнародних організацій та ЄС. Крім того, увага приділена процесу впровадження деліберативних практик в Україні. Застосовані, зокрема, нормативно-ціннісний, структурно-функціональний, інституціональний методи дослідження, а також методи аналізу, синтезу і прогнозування. У статті проаналізовані тематичні документи ОЕСР та ЄС, що є важливими орієнтирами для України, враховуючи подану заявку на приєднання до ОЕСР та євроінтеграційні процеси. Окрему увагу приділено «першому міжнародному стандарту» деліберативної демократії – Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, членом якої є Україна. У контексті стандартів та рекомендацій міжнародних організацій проаналізований досвід впровадження деліберативних практик в Україні, що відбувається в складних умовах повномасштабної війни. Відзначені наявні позитивні тенденції в цій сфері, зокрема перші громадські асамблеї у мм. Звягелі та Славутичі; громадянська панель у м. Конотопі; заплановані деліберативні обговорення у мм. Києві та Житомирі; визначення завдання щодо популяризації деліберативної демократії в рамках реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та євроінтеграційної дорожньої карти з питань функціонування демократичних інституцій. Водночас виокремлені фактори, що можуть ускладнювати масштабування впровадження деліберації в Україні у найближчому періоді. Зокрема, йдеться про відсутність законодавчої бази та системного підходу, обмеженість ресурсів, залежність від міжнародної підтримки.
Ключові слова: *деліберативна демократія, деліберація, громадська участь, громадська асамблея, громадянська панель.*

Вступ. Концептуальна модель деліберативної (дорадчої) демократії є однією зі спроб удосконалити та «розширити» межі сучасної представницької демократії, якій властиві «розриви» громадської участі між виборами. Сам термін «деліберація» можемо визначити як тривале, ретельне та аргументоване обговорення шляхом розгляду різних точок зору та формування спільного судження. За своєю природою деліберація відрізняється від інших, більш звичних публічних обговорень. Цей процес є тривалим та інформаційно інтенсивним, учасники мають можливість почути різні точки зору від експертів та інших заінтересованих сторін, а також обмінюватися думками й пропозиціями, досягати порозуміння й формулювати спільні рекомендації, а не окремі поспішні думки. Деліберативні процеси можуть сприяти більшій легітимізації рішень органів влади, оскільки вони є результатом спільної роботи представників громадськості, а не політиків чи публічних службовців (це особливо важливо, коли йдеться про розв'язання складних проблем, роботу з дилемами і полярностями у громадській думці, балансування інтересів різних суспільних груп, прийняття довгострокових рішень). Дослідники і практики можуть по-різному визначати деліберативні процеси – це можуть бути як спеціально розроблені формати обговорень (громадські асамблеї, громадянські платформи, журі, деліберативні опитування та ін.), так і більш прості формати обговорень, що, водночас, передбачають достатньо часу і можливостей для належної деліберації. Для багатьох спеціальних форматів особливо важливим є збалансований підбір учасників, що реалізується шляхом жеребкування чи лотереї.

Зародження ідей деліберативної демократії відбулося ще у 1970–1980-х роках (праці Б. Барбера, Дж. Бернхайма, Дж. Бессета, Ю. Габермаса, Дж. Коена та ін.). Пізніше інтерес до цієї концептуальної моделі відроджувався декількома хвилями. Чергова така хвиля розпочалася у 2010-х роках та триває й досі, про що свідчать як праці дослідників (Т. Бурісіус, М. Воррен, Дж. Драйзек, С. Елстуб,

Л. Карсон, К. Лафонт, Дж. Фішкін та ін.), так і розвиток відповідних практик – за даними дослідження країн-членів ОЕСР станом на 2020 р., деліберативні процеси використовувалися на всіх рівнях управління: місцевому (52%), регіональному (30%), національному (15%) та міжнародному чи наднаціональному (3%) [5].

В Україні інтерес науковців до деліберативної демократії суттєво посилився після 2020 року і продовжує зростати попри повномасштабну війну. Дослідники приділяють все більше уваги поглибленому нормативному, у т.ч. критичному, аналізу цієї концептуальної моделі (О. Лазоренко та А. Квятковська [14], Н. Ротар [23] та ін.) та дослідженню відповідного досвіду інших країн (Х. Кохалик [13], Б. Михальчук [16], О. Харитонюк [25] та ін.).

Разом з цим протягом останніх декількох років на міжнародному рівні відбувається стандартизація підходів до деліберативних обговорень, що актуалізує дослідження відповідних документів та визначення можливостей їх впровадження в Україні.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження спроб інституціоналізації деліберативної демократії на рівні міжнародних стандартів та рекомендацій, а також – відповідних процесів в Україні. Завдання передбачають: 1) аналіз стандартів та рекомендацій, відображених у нещодавніх документах про деліберативну демократію міжнародних організацій та ЄС; 2) визначення стану та перспективи впровадження деліберативних практик в Україні.

Методи дослідження. У роботі застосовані, зокрема, нормативно-ціннісний, структурно-функціональний, інституціональний методи, а також методи аналізу, синтезу і прогнозування.

Результати. Перші спроби стандартизації на міжнародному рівні підходів до впровадження деліберативної демократії належать, насамперед, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Цей процес відбувався в тісному зв'язку з розвитком принципів відкритого врядування – на виконання завдань Рекомендацій для країн-учасниць щодо відкритого врядування [8]. Результати дослідження відповідного досвіду різних країн у 2020 році були узагальнені та проаналізовані експертами ОЕСР у ґрунтовному звіті «Інноваційна участь громадян та нові демократичні інституції. Спіймати деліберативну хвилю» [5]. Експерти відзначили, що деліберативні процеси добре працюють для таких типів проблем, як дилеми, зумовлені цінностями, складні проблеми, що вимагають компромісів, та довгострокові питання, що виходять за рамки короткострокових стимулів виборчих циклів [5].

Наступним кроком у 2021 році стало визначення ОЕСР «Восьми способів інституціоналізації деліберативної демократії» як посібника для публічних службовців та політиків [3]. Кращі стандарти деліберативної демократії у цьому документі вже виходять за межі проведення окремих деліберативних обговорень, що не є новими для багатьох країн. Експерти ОЕСР пропонують рухатися далі – інституціоналізувати деліберативні механізми та пропонують 8 можливих моделей для цього: 1) поєднання постійних громадських асамблей як консультативно-дорадчих органів з разовими громадянськими панелями; 2) створення деліберативних комітетів, які об'єднують громадян та депутатів представницьких органів; 3) поєднання деліберативної та прямої демократії – попереднє деліберативне обговорення ініціатив, що будуть винесені на загальне голосування; 4) створення постійних громадських дорадчих панелей (груп), що будуть організовувати регулярні деліберативні обговорення; 5) послідовне проведення деліберативних обговорень з різним складом учасників протягом усіх етапів циклу вироблення політичного рішення; 6) надання громадянам можливостей ініціювати деліберативні обговорення (наприклад, через петиції); 7) визначення обов'язковості деліберативних обговорень щодо окремих, особливо важливих для громадян питань; 8) впровадження деліберативних обговорень у місцеве стратегічне планування [3]. Про системний підхід ОЕСР у відповідній сфері свідчить й підготовка Керівних принципів (настанов) з оцінювання репрезентативних деліберативних процесів (2021) [4], а також ведення міжнародної бази кращих практик деліберативних обговорень [6].

Слід відзначити, що згадані вище документи ОЕСР, хоча і не мають статусу обов'язкових до виконання, здійснили суттєвий вплив на початок інституціоналізації деліберації на рівні ЄС (22 з 38 членів ОЕСР є державами-членами ЄС). Так, відповідні напрацювання були враховані під час організації наймасштабнішого деліберативного процесу ЄС – Конференції про майбутнє Європи (2021–2022 роки) [2], подальшого впровадження європейських громадянських панелей та асамблей, а також розроблення рекомендацій Європейської Комісії, що мають більш обов'язковий характер для держав-членів ЄС. Йдеться про прийняття у 2023 році Рекомендацій Європейської Комісії щодо сприяння залученню й ефективній участі громадян та організацій громадянського суспільства в процесах формування державної політики [1]. Європейська Комісія, серед іншого, закликала держави-члени підтримувати та просувати індивідуальні та колективні способи участі, такі як громадянські панелі, громадські асамблеї та інші формати діалогу та співтворення (заходи, що виходять за рамки мінімальних стандартів публічних консультацій); забезпечити якомога більшу інклюзивність при запрошенні громадян до обговорень, використовуючи статистичні методи та демографічні крите-

рії; створювати умови, щоб громадська участь не обтяжувала (у т.ч. за необхідності відшкодовувати витрати на участь) [1].

У 2023 році європейським державам, у т.ч. Україні як члену Ради Європи, також був запропонований «перший міжнародний стандарт» деліберативної демократії – Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо деліберативної демократії [7]. Документ ґрунтувався на попередньому Звіті про деліберативну демократію, в якому відзначалося, що роль і мета деліберативної демократії, а також те, як вона може функціонувати в рамках представницької демократії, потребують кращого формулювання та розуміння [9]. У документі Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради Європи рекомендовано: 1) визнати, що деліберативні процеси можуть доповнювати представницьку демократію; 2) проводити будь-який деліберативний процес відповідно до низки принципів: наявність правової бази; чіткість мандата та структури; справедливе представництво; активна та усвідомлена участь; компетентне сприяння; підзвітність; нагляд та належне управління; оцінювання та навчання; 3) вжити спеціальних заходів, включаючи, де це доречно, впровадження положень про деліберативну демократію у правову базу; 4) забезпечити поширення рекомендації серед органів влади на національному, регіональному та місцевому рівнях [7].

Важливо окремо звернути увагу на основні принципи, які відповідно до згаданої Рекомендації мають бути дотримані для впровадження деліберації:

– правова база (ухвалення за потребою законодавства; створення відповідних правил та інструкцій);

– чіткий мандат і структура (графік, ресурси, персонал, кошти та ін.);

– справедливе представництво (прозорий відбір громадян-учасників незалежною та кваліфікованою організацією; репрезентативність та балансування представників різних груп, доступність та інклюзивність, зокрема шляхом відшкодування витрат на участь);

– поінформованість (можливість для учасників запитувати та отримувати будь-яку інформацію; достовірність джерел та доступна форма інформації; достатність часу для обмірковування, можливість запиту додаткових пояснень; підготовче і подальше безперервне навчання учасників);

– компетентна фасилітація (належна підготовка фасилітаторів; формування простору для дискусій, розбіжностей, діалогу без нав'язування висновків чи досягнення консенсусу будь-якою ціною; надання можливості учасникам дійти висновків самостійно; надання можливостей бути почутими);

– підзвітність (чіткий зв'язок між обговоренням та процесом прийняття рішень; прозорий механізм надання рекомендацій та їх врахування; звітування та пояснення прийнятих рішень; впровадження запобіжників неналежного впливу, маніпуляції та дезінформації);

– нагляд і належне управління (створення незалежного наглядового органу; відкритість та прозорість процесів; навчання навичкам деліберації держслужбовців та учасників обговорення);

– оцінювання та навчання (самооцінювання або оцінювання незалежною організацією; публічність результатів оцінювання; визнання проблем, навчання та вдосконалення) [7].

У контексті розглянутих документів міжнародних організацій важливо проаналізувати і те, як розвивається процес впровадження деліберативної демократії в Україні. При цьому зауважимо, що некоректним є наведення прикладів звичайних публічних консультацій (наприклад, у працях В. Колпакова [12], Д. Левченко [15]). Враховуючи нормативно-правове забезпечення [19], а також практику їх впровадження, більшість форм публічних консультацій (особливо такі розповсюджені, як електронні консультації, зустрічі, засідання за круглим столом тощо) не є деліберативними. На відміну від звичних форм публічних консультацій деліберативні обговорення спрямовані та те, щоб дозволити учасникам детально вивчити інформацію, що стосується питання, винесеного на обговорення, та аргументовано обговорити усі точки зору для формування зваженого судження. Цей процес є більш тривалим, ніж, наприклад, проведення засідання круглого столу чи громадських слухань. За своєю природою до деліберативних форматів можуть наближатися лише окремі формати діалогових публічних консультацій, що застосовуються в Україні, – коли учасникам надається час і можливості для детального ознайомлення з проблемним питанням та участі у фасилітованому груповому обговоренні (наприклад, формати «світового кафе», «майстерні майбутнього», стратегічної сесії, фасилітованої зустрічі).

Водночас, Україна вже має перший досвід впровадження спеціальних деліберативних форматів. Восени 2024 року в мм. Звягелі (Житомирська область) та Славутичі (Київська область) за підтримки Офісу Ради Європи в Україні були проведені перші громадські асамблеї, що стосувалися питань організації громадських локацій та поводження з побутовими відходами відповідно [17; 18]. Перша громадянська панель в Україні щодо ініціатив для розвитку і відпочинку молоді відбулася у 2024 році в м. Конотопі (Сумська область). Вона була проведена Фундацією польсько-української співпраці ПАУСІ за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Рекомендації громадянської панелі увійшли до Програми комплексного відновлення громади територіальної громади [22].

Хоча пройшло не так багато часу для аналізу реального впровадження результатів перших громадських асамблей та панелі, досвід їх проведення став поштовхом для подальшого поширення деліберативних форматів на місцевому рівні. На цей раз вже на рівні значно більших громад – столиці та обласного центру. Так, за підтримки Офісу Ради Європи в Україні у 2025 році розпочато підготовку до громадської асамблеї Київської міської ради (про комплексну підтримку ветеранів та членів їхніх родин в Оболонському районі міста Києва) [24]. Проєкт «Bridge», що об'єднує зусилля Київської школи економіки, Еразмуського університету Роттердама, Університету Тарту, Технічного університету Берліна та Центру розвитку інновацій, підтримує проведення у 2025 році громадської асамблеї Житомирської міської ради з питань розвитку транспортної інфраструктури [11].

Також євроінтеграційні процеси, зокрема орієнтація на вже згадані Рекомендації Європейської Комісії, сприяли тому, що у 2025 році вперше завдання стосовно деліберативних процесів (вивчення та популяризація міжнародного досвіду) були включені до урядових документів – плану заходів з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [20] та Дорожньої карти України з питань функціонування демократичних інституцій [10].

Висновки. Значний внесок у популяризацію та стандартизацію деліберативних практик протягом останніх років належить, насамперед, ОЕСР, Європейській Комісії та Раді Європи. Стандарти ОЕСР та ЄС є важливим орієнтиром для України, враховуючи подану заявку на приєднання до ОЕСР та євроінтеграційні процеси. Водночас найбільш обов'язковий на характер для України мають стандарти деліберативної демократії, запропоновані Радою Європи, повноправним членом якої є наша держава. Відповідна Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи акцентує увагу держав-членів, зокрема, на важливості наявності відповідної правової бази, забезпечення справедливого представництва учасників, підзвітності та належного управління, оцінювання та навчання.

Разом з цим у нашій державі процес впровадження деліберативних практик відбувається під час повномасштабної війни. З одного боку, це свідчить про актуальність та затребуваність апробації нових форм громадської участі, які потенційно можуть бути більш результативними для обговорення чутливих і складних питань під час війни та повоєнного відновлення. Однак, з другого боку, в умовах війни органи державної влади чи місцевого самоврядування мають значно обмежені ресурси. Організація громадських асамблей чи інших деліберативних обговорень – дороговартісний процес (кошти на розповсюдження запрошень та організацію відбору учасників, проведення інформаційно-навчальних заходів, фасилітацію обговорень, компенсацію витрат учасників, оренду приміщення та організацію харчування тощо). Тому перспективи подальшого розвитку деліберативної демократії суттєво залежать від підтримки міжнародних організацій.

Також масштабування деліберативних практик в Україні буде ускладнено без врахування такого важливого стандарту як правове забезпечення. В Україні на даний час воно відсутнє. І чинна постанова Кабінету Міністрів про консультації з громадськістю [19], і новий Закон України «Про публічні консультації» [21], що набере чинності після скасування воєнного стану, не врегульовують особливості та умови застосування саме деліберативних обговорень. Згадки про механізми деліберативної демократії в урядових документах, як ми вже зазначали, наразі стосуються вивчення та популяризації міжнародного досвіду.

Досвід проведення в Україні перших громадських асамблей та громадянської панелі є значним позитивним фактором. Разом з цим для нашої держави важливо орієнтуватися не лише на окремі практики. Як свідчать міжнародні стандарти (зокрема, 8 способів інституціоналізації від ОЕСР), важливим є не лише проведення окремих деліберативних обговорень, а системність їх впровадження. Для цього на державному рівні, а також з боку міжнародних організацій-партнерів мають заохочуватися системні рішення (наприклад, створення постійних деліберативних консультативно-дорадчих органів або визначення обов'язковості застосування саме деліберативних обговорень при прийнятті рішень в особливо важливих для громадян сферах).

Отже, з огляду на міжнародні стандарти перспективи розвитку деліберативної демократії в Україні у найближчий період суттєво залежатимуть від здатності забезпечити необхідне правове регулювання та системність у їх впровадженні, а також підтримки, у т.ч. ресурсної, з боку міжнародних партнерів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Commission Recommendation C/2023/8627 on promoting the engagement and effective participation of citizens and civil society organisations in public policy-making processes. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=PI_COM:C(2023)8627.

2. Conference on the Future of Europe. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/conference-future-europe_en#final-reports-and-proposals.

3. Eight ways to institutionalise deliberative democracy / OECD. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/12/eight-ways-to-institutionalise-deliberative-democracy_e1f898a0/4fcf1da5-en.pdf.

4. Evaluation Guidelines for Representative Deliberative Processes / OECD. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/11/evaluation-guidelines-for-representative-deliberative-processes_10b0cea1/10ccbfcb-en.pdf.

5. Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions. Catching the Deliberative Wave / OECD. URL: https://www.oecd.org/en/publications/innovative-citizen-participation-and-new-democratic-institutions_339306da-en.html.

6. OECD deliberative democracy database. URL: https://airtable.com/appP4czQlAU1My2M3/shrX048tmQLl8yzdc/tblrttW98WGpdnX3Y/viwX5ZutDDGdDMEep.

7. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on deliberative democracy CM/Rec(2023)6 / The Committee of Ministers of the Council of Europe. URL: https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2023-6-of-the-committee-of-ministers-to-members/1680b4c36f.

8. Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Open Government. URL: https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/359/359.en.pdf.

9. Report on deliberative democracy / European Committee on Democracy and Governance. URL: https://rm.coe.int/report-on-deliberative-democracy-eng/1680aaf76f.

10. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/475-2025-%D1%80.

11. Житомир готується до громадської асамблеї: мешканці отримують листи-запрошення / Перший Житомирський. URL: https://1.zt.ua/news/misto/zhytomyr-gotuyetsya-do-gromadskoyi-asambleyi-meshkanczi-otrymuyut-lysty-zaproshennya.html.

12. Колпаков В. К. Деліберація у публічному врядуванні: порівняльно-правовий аналіз практик зарубіжних держав і України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 3, част. 2. С. 122–126.

13. Кохалик Х. Громадські асамблеї як інструмент залучення громадян до процесу ухвалення рішень в зарубіжних країнах. *Держава та регіони*. 2022. № 1 (75). С. 36–39.

14. Лазоренко О., Квятковська А. Демократія і громадський простір: нормативні моделі та український дискурс. Філософська думка. 2023. № 4. С. 71–102.

15. Левченко Д. Особливості функціонування громадянського суспільства в умовах деліберативної демократії. Політологічний вісник. 2021. № 87. С. 206–217.

16. Михальчук Б. Громадські асамблеї як форма громадської участі для зміцнення демократичних практик. *Часопис* Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2025 (1). С. 26–29.

17. Новий рівень залучення громадян в умовах війни: в Україні завершилася перша Громадська асамблея. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/pioneering-democracy-under-wartime-conditions-ukraine-concludes-its-first-citizens-assembly.

18. Перша в Україні Громадська Асамблея в дії: як громадяни впливають на прийняття рішень під час війни. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/ukraines-first-citizens-assembly-in-action-how-citizens-shape-decision-making-during-wartime.

19. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/996-2010-%D0%BF.

20. Про затвердження плану заходів з реалізації у 2025–2026 роках Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.03.2025 № 246. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/246-2025-%D1%80.

21. Про публічні консультації: Закон України від 20.06.2024 № 3841-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3841-20.

22. Програма комплексного відновлення території Конотопської міської територіальної громади Сумської області. URL: https://e-construction.gov.ua/files/restoration/2025-04-01/d90a7979-73b3-453a-9137-46142ed29956.pdf.

23. Ротар Н. Тематичні панелі критичного дискурсу деліберативної демократії. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2024. № 15. С. 237–250.

24. У столиці зробили перші кроки до створення Громадської асамблеї / Вечірній Київ. URL: https://vechirniy.kyiv.ua/news/116273/.

25. Харитонюк О. Панель громадян (panel obywatelski) як нова форма деліберативної демократії. Досвід Польщі. Політикус. 2023. № 5. С. 115–121.

REFERENCES:

1. Commission Recommendation C/2023/8627 on promoting the engagement and effective participation of citizens and civil society organisations in public policy-making processes. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=PI_COM:C(2023)8627.

2. Conference on the Future of Europe. Retrieved from: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/conference-future-europe_en#final-reports-and-proposals.

3. Eight ways to institutionalise deliberative democracy / OECD. Retrieved from: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/12/eight-ways-to-institutionalise-deliberative-democracy_e1f898a0/4fcf1da5-en.pdf.

4. Evaluation Guidelines for Representative Deliberative Processes / OECD. Retrieved from: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/11/evaluation-guidelines-for-representative-deliberative-processes_10b0cea1/10ccbfcb-en.pdf.

5. Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions. Catching the Deliberative Wave /

OECD. Retrieved from: https://www.oecd.org/en/publications/innovative-citizen-participation-and-new-democratic-institutions_339306da-en.html.

6. OECD deliberative democracy database. Retrieved from: https://airtable.com/appP4czQIAU1My2M3/shrX048tmQLl8yzdc/tblrttW98WGpdnX3Y/viwX5ZutDDGdDMEep.

7. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on deliberative democracy CM/Rec(2023)6 / The Committee of Ministers of the Council of Europe. Retrieved from: https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2023-6-of-the-committee-of-ministers-to-member-s/1680b4c36f.

8. Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Open Government. Retrieved from: https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/359/359.en.pdf.

9. Report on deliberative democracy / European Committee on Democracy and Governance. Retrieved from: https://rm.coe.int/report-on-deliberative-democracy-eng/1680aaf76f.

10. Deiaki pytannia zabezpechennia perehovornoho protsesu pro vstup Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu za klasterom 1 "Osnovy protsesu vstupu do YeS": rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.05.2025 no 475 [Some issues of ensuring the negotiation process on Ukraine's accession to the European Union under cluster 1 "Fundamentals of the EU accession process": Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 14.05.2025 no. 475]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/475-2025-%D1%80 [in Ukrainian].

11. Zhytomyr hotuietsia do hromadskoi asamblei: meshkantsi otrymuiut lysty-zaproshennia [Zhytomyr is preparing for a public assembly: residents receive invitation letters]. First Zhytomyr. Retrieved from: https://1.zt.ua/news/misto/zhytomyr-gotuyetsya-do-gromadskoyi-asambleyi-meshkanczi-otrymuyut-lysty-zaproshennya.html [in Ukrainian].

12. Kolpakov, V. K. (2025). Deliberatsiia u publichnomu vriaduvanni: porivnialno-pravovyi analiz praktyk zarubizhnykh derzhav i Ukrainy [Deliberation in public governance: a comparative legal analysis of the practices of foreign states and Ukraine]. Analytical and Comparative Law, no. 3, part 2, pp. 122–126 [in Ukrainian].

13. Kokhalyk, Kh. (2022). Hromadski asamblei yak instrument zaluchennia hromadian do protsesu ukhvalennia rishen v zarubizhnykh krainakh [Public assemblies as a tool for involving citizens in the decision-making process in foreign countries]. State and Regions, no. 1 (75), pp. 36–39 [in Ukrainian].

14. Lazorenko, O., Kviatkovska, A. (2023). Demokratiia i hromadskyi prostir: normatyvni modeli ta ukrainskyi dyskurs [Democracy and public space: normative models and Ukrainian discourse]. Philosophical Thought, no. 4, pp. 71–102 [in Ukrainian].

15. Lazorenko, O., Kviatkovska, A. (2021). Demokratiia i hromadskyi prostir: normatyvni modeli ta ukrainskyi dyskurs [Peculiarities of the functioning of civil society in deliberative democracy]. Political Science Bulletin. no. 87, pp. 206–217 [in Ukrainian].

16. Mykhalchuk, B. (2025). Hromadski asamblei yak forma hromadskoi uchasti dlia zmitsnennia demokratychnykh praktyk [Public assemblies as a form of public participation to strengthen democratic practices]. Journal of the National University "Ostroh Academy". Series "Law", no.1, pp. 26–29 [in Ukrainian].

17. Novyi riven zaluchennia hromadian v umovakh viiny: v Ukraini zavershylasia persha Hromadska asambleia [A new level of citizen engagement in wartime: the first Public Assembly has concluded in Ukraine]. Retrieved from: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/pioneering-democracy-under-wartime-conditions-ukraine-concludes-its-first-citizens-assembly [in Ukrainian].

18. Persha v Ukraini Hromadska Asambleia v dii: yak hromadiany vplyvaiut na pryiniattia rishen pid chas viiny [Ukraine's first Public Assembly in action: how citizens influence decision-making during war]. Retrieved from: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/ukraine-s-first-citizens-assembly-in-action-how-citizens-shape-decision-making-during-wartime [in Ukrainian].

19. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.11.2010 no. 996 [On ensuring public participation in the formation and implementation of public policy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 03.11.2010 no. 996]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/996-2010-%D0%BF [in Ukrainian].

20. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii u 2025–2026 rokakh Natsionalnoi stratehii spryiannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.03.2025 no. 246 [On approval of the action plan for the implementation in 2025–2026 of the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021–2026: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 21.03.2025 no. 246]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/246-2025-%D1%80 [in Ukrainian].

21. Pro publichni konsultatsii: Zakon Ukrainy vid 20.06.2024 no. 3841-IX [On public consultations: Law of Ukraine dated 20.06.2024 no. 3841-IX]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/3841-20 [in Ukrainian].

22. Prohrama kompleksnoho vidnovlennia terytorii Konotopskoi miskoi terytorialnoi hromady Sumskoi oblasti [Program for the comprehensive restoration of the territory of the Konotop urban territorial community of Sumy region]. Retrieved from: https://e-construction.gov.ua/files/restoration/2025-04-01/d90a7979-73b3-453a-9137-46142ed29956.pdf [in Ukrainian].

23. Rotar, N. (2024). Tematychni paneli krytychnoho dyskursu deliberatyvnoi demokratii [Thematic panels on critical discourse of deliberative democracy]. Mediaforum: analytics, forecasts, information management, no. 15, pp. 237–250 [in Ukrainian].

24. U stolytsi zrobyly pershi kroky do stvorennia Hromadskoi asamblei [The first steps towards the creation of the Public Assembly were taken in the capital]. Evening Kyiv. Retrieved from: https://vechirniy.kyiv.ua/news/116273/ [in Ukrainian].

25. Kharytoniuk O. (2023). Panel hromadian (panel obywatelski) yak nova forma deliberatyvnoi demokratii. Dosvid Polshchi [Citizens' Panel (panel obywatelski) as a new form of deliberative democracy. The Polish experience]. Politicus, no. 5, pp. 115–121 [in Ukrainian].

Deliberative democracy: international standards and tendencies of development in Ukraine

Andriichuk Tetiana Serhiivna

Ph.D. in Political Science, Senior Lecturer
National University
"Kyiv-Mohyla Academy"
Gryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine;
Deputy Head of the Unit of the Secretariat
of the Cabinet of Ministers of Ukraine
Mykhaila Hrushevskoho str., 12/2,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3832-6252

The conceptual model of deliberative democracy is one of the ways to strengthen public participation within the framework of representative democracy. Interest in this model is growing both in the world and in Ukraine. At the same time, there is a tendency to standardize approaches to deliberative democracy at the international level. This makes the study of thematic international documents and the identification of opportunities for their implementation in Ukraine relevant. Therefore, the purpose of the article is to study attempts to institutionalize deliberative democracy at the level of international standards and recommendations, as well as relevant processes in Ukraine. The author focused on the standards reflected in the recently adopted documents on deliberative democracy of international organizations and the EU. Attention is also paid to the process of implementing deliberative practices in Ukraine. In particular, normative-value, structural-functional, institutional research methods, as well as methods of analysis, synthesis and forecasting, are used. The article analyzes thematic documents of the OECD and the EU, which are important guidelines for Ukraine, taking into account the submitted application for accession to the OECD and the European integration processes. Special attention is paid to the "first international standard" of deliberative democracy – the Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe. The experience of implementing deliberative practices in Ukraine, which takes place in the difficult conditions of a full-scale war, is analyzed. In particular, the author highlights the first public assemblies in the cities of Zvyahel and Slavutych; a citizen panel in Konotop; planned deliberative discussions in Kyiv and Zhytomyr; defining the task of popularizing deliberative democracy within the framework of the implementation of the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine and the European Integration Roadmap on the Functioning of Democratic Institutions. At the same time, factors that may complicate the scaling up of the implementation of deliberation in Ukraine in the near future are identified. In particular, these include the lack of a legislative framework and a systematic approach, limited resources, and dependence on international support.

Key words: *deliberative democracy, deliberation, public participation, public assembly, citizen panel.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Балабан Ростислав Валерійович

Сучасний стан децентралізації в Україні: аналіз стійкості реформи і ризиків її згортання

УДК 352(477):351.71+342.25+321.01
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.3
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Балабан Ростислав Валерійович
кандидат політичних наук,
провідний науковий співробітник відділу політичних інститутів і процесів
Інституту політичних
та етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса
Національної академії наук України
вул. Генерала Алмазова, 8,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-8373-9561

Реформа децентралізації була ініційована на хвилі суспільних очікувань після Революції Гідності (2014 р.), що вимагала модернізації країни, оновлення системи управління та досягнення більшої справедливості. Важливу роль відіграла також орієнтація на європейські стандарти. Не останнім чинником стали й надії самих реформаторів, що передача ресурсів на місця сприятиме позитивним електоральним настроям. Проте ці очікування не справдилися.

До подій 2014 р. було кілька спроб реформування централізованої системи врядування, що залишилась у спадок ще від радянської моделі. Зокрема, заходи з децентралізації відбувалися в 1997, 2005, 2008–2009 рр., але вони завершувалися згортанням або консервацією процесів) [32, с. 7].

Природа збереження старої моделі управління полягала в тому, що, з одного боку, не було системних ініціаторів / провайдерів цієї ідеї. Самі громади не були спроможні (не були суб'єктними) представляти і лобіювати такий інтерес. З другого – політичний клас був зацікавлений у збереженні централізованого управління як інструменту впливу й джерела тіньових вигод – як для окремих осіб, так і для цілих кланів У свою чергу, саме суспільство не голосувало (не виявляло значимої підтримки) політичним силам, які б відстоювали децентралізацію. При цьому жодна із сторін категорично не заперечувала децентралізацію, яка сприймалася на загал як щось позитивне.

Ідея розвитку місцевого самоврядування, що є елементом децентралізації, проголошувалася також і за часів Помаранчевої Революції (2004 р.), коли витали настрої демократизації, справедливості, модернізації держави. У своєму першому зверненні до громадян тодішній Президент України В. Ющенко назвав пріоритетом місцеве самоврядування: «Ми повернемо права місцевим громадам... Ми будемо нацією самоврядних громад» [24, с. 3]. (До революції Гідності 9 років і до реформи ще 10 років.)

Насправді децентралізація це не просто передача повноважень, а, передусім, передача частини ресурсів. Це передбачає адміністративну спроможність, відповідальність за розподіл, прагнення до збереження й примноження ресурсів. Така модель суттєво відрізняється від традиційної – очікування централізованого фінансування, що формує пасивну роль прохача й не мотивує громади захищати джерела надходжень, тобто інтереси платників податків. У результаті – нестача ресурсів на «дрібні питання», які, власне, й формують повсякденний комфорт життя громади. Політичні наслідки централізованого управління полягають у тому, що вони або обмежують місцеву демократію, або не стимулюють і не зацікавлені в її розвитку. Механізм урахування «дрібних інтересів» за централізованого розподілу теоретично можливий, але, як правило, він ускладнює і обтяжує модель, призводить до зростання трансакційних витрат і поступається спрощеному варіанту – вольовому рішенню. Відповідно «вольове рішення» не потребує демократичних процедур, і якщо не заперечує їх (жорстка модель), то ігнорує. Навіть якщо централізований розподіл і управління передбачають демократичні процедури, то локальні суб'єкти (локальні питання), як ми їх назвали, «дрібні питання», де-факто не матимуть змогу себе представити.

До речі, українські дослідники здебільшого не розглядають децентралізацію крізь призму розвитку місцевої демократії, хоча саме вона є одним із її ключових критеріїв і очікуваних наслідків. Це пояснюється кількома причинами. По-перше, місцева демократія не виникає одномоментно – вона потребує часу для становлення. По-друге, її складніше досліджувати, адже йдеться про широкий спектр параметрів, зокрема опосередкованих, неочевидних, важко вимірюваних. Натомість значно легше аналізувати кількісні показники – наприклад обсяги надходжень і витрат місцевих бюджетів, що й домінує в більшості наукових підходів.

До очікуваних ефектів децентралізації також належить припущення, що місцеві ресурси використовуватимуться більш ощадливо й ефективно, а громади будуть зацікавлені у зростанні кількості платників податків і зборів. Утім, такі зміни не є миттєвими й можуть бути нівельовані іншими обставинами.

Одна з причин, чому права врядування не передавались на місця, полягала в тому, що з правами потрібно передати ресурс (фінанси), але влада, яка дуже швидко ставала «столичною», не хотіла ділитися потоками. З одного боку, зберігалась успадкована радянська модель централізованого управління – практики реального самоврядування і місцевої демократії де-факто не було. З другого – розпоряджання і дотичність до централізованого розподілу ресурсів приносили, у тому числі, непублічні дивіденди як для особистого збагачення, так і донорства для фінансово-промислових груп / кланів. Інша причина відкладання проєкту децентралізації і розвитку громад полягала в тому, що за деклараціями про наміри реформ і децентралізації з'являлися поточні політичні проблеми – від внутрішньополітичних зобов'язань до політичних конфліктів і криз. Також причиною відтермінування було те, що влада (як провладні сили, так і опозиція), готуючись до нових виборів, хотіли бачити регіони «залежними / підлеглими» (у різних іпостасях залежності), як більш керованими для наступної передвиборчої кампанії. У свою чергу, регіональні еліти та потенційні представники місцевих інтересів були слабко організовані для лобіювання ідей самоврядування, перерозподілу ресурсів чи інституційної реформи. Замість того, щоб

докладати зусиль до системної переформатизації, вони переважно прагнули налагоджувати зв'язки з «центром» або вже були частиною централізованих груп впливу. Їм було зручніше виступати в ролі «прохачів», домовлятися з центральною владою й задовольняти власні інтереси через персональні чи корпоративні канали.

Це, серед іншого, свідчить і про слабкість громадянського суспільства, яке, як і місцева демократія, не виникає спонтанно і потребує умов для формування та розвитку.

Європейський досвід сталої самоврядності якраз і полягає в тривалому протистоянні центру і регіонів, виробленні правил, формуванні місцевих громад, їх заможності, і так було тривалий історичний час. У випадку України можливий варіант модернізації, спираючись на наявний досвід, але знову ж, якщо механізми можна впровадити, то культура має сформуватися і стати стійкою.

Разом з тим у Верховній Раді України після позачергових парламентських виборів 26 жовтня 2014 р. більшість політичних сил позиціонувалась як реформатори, які ці зміни будуть впроваджувати. Знову панували суспільні настрої і очікування щодо демократизації, справедливості і необхідності модернізації. Тому було проголошено і започатковано низку реформ. Реформа з децентралізації була однією серед інших, але в публіцистичному просторі здобула визначення як найуспішна. Вона була помітна тим, що місцеві громади отримали кошти, на місцях відбувалися реконструкції, ремонти, оновлення, що візуалізувало реформу. Цю політику підтримував також уряд, який додатково спрямовував окремі ресурси на розвиток регіонів. Реформа оцінювалась як європейсько орієнтована, що відповідає стандартам демократичного врядування, і також підтримувалася низкою «донорів» безпосередньо у взаємодії з громадами, тобто на локальному рівні. На фоні PR-компанії як успішної реформи і відсутності критики часто дослідники обмежувалися констатацією позитивної оцінки.

У 2014 р. відбулися переформатизація системи місцевого управління та поштовх до зростання суб'єктності її первинної ланки. Замість 11 250 територіальних громад було утворено 1 469, а кількість районів скорочено з 490 до 136. Водночас відбулися важливі зміни в бюджетному законодавстві: було визначено перелік податків і зборів, які мали залишатися на місцях. На початковому етапі реформи очікування зосереджувалися радше на самому процесі об'єднання. Він мав добровільний характер і значною мірою залежав від суб'єктивних факторів – ініціативи на місцях, готовності громад до змін, локальних політичних домовленостей тощо. Для довідки, більшість децентралізованих держав-членів ЄС (Болгарія, Данія, Іспанія, Хорватія, Фінляндія, Чехія, Угорщина) мають трирівневу систему організації управління. Це центральний (рівень національного (державного) управління), регіональний та місцевий. Реформи децентралізації передбачали максимальне укрупнення адміністративно-територіальних одиниць на базовому (місцевому) рівні та, у більшості випадків, ліквідацію районів як окремих одиниць деконцентрованої влади [36]. У Литві регіони є виключно територіальними та статистичними одиницями. У Словаччині в процесі реформи було збережено райони (вісім регіонів, 79 районів (округів) і 2890 муніципалітетів). Однак ці 79 округів також існують виключно для статистичних зборів і не є самоврядними територіями [36]. Проміжний рівень є лише у Франції та Польщі. Тому вони мають чотирирівневу систему управління. Важливо, що структурні реформи, що здійснювалися у процесі децентралізації, спрямовувалися на зменшення кількості муніципальних утворень. По суті, на сьогодні лише в Польщі зберігається достатньо велика кількість адміністративно-територіальних одиниць – 16 воєводств, або регіонів (województwo), 314 повітів (powiat) і 2478 муніципалітетів (gmina) та в Угорщині – 19 округів (megye) і 3154 муніципалітетів (település). Муніципальний рівень організований за місцевостями, які включають 2809 громад (község), 322 міста (város), 23 міста з рангом округу (megyeijogú város) і столицю Будапешт (BudapestFőváros). Зміна системи територіальної організації влади в демократичних системах здійснювалася для підвищення ефективності суспільного розвитку на визначеній території, а багаторівнева система врядування потребувала максимальної оптимізації кожного управлінського рівня для підвищення як горизонтальної, так і вертикальної координації [36].

Проте в децентралізації важлива не кількість рівнів, а спроможність локальної одиниці. У нашому випадку це територіальні громади, що мають інструменти і процедури для прийняття рішень, адміністрування і використання належних їм ресурсів, у тому числі податків і зборів, а ще важливіше – зростання як у сенсі якості життя, так і збільшення надходжень. У свою чергу, реформа децентралізації в Україні вже більш як десять років поспіль не завершена. В умовах війни Україна стикнулася з нестандартними викликами. На тлі ослаблення економіки і необхідності концентрації ресурсів для оборони наявні реальні обмеження. Зміна політичних груп при владі поставила на порядок денний інші пріоритети. Самі громади і їх асоціації ще не спроможні адвокатувати реформу. Зрештою сама реформа потребує модернізації, яка з просуванням виявляє лакуни, що потребуватимуть конструктів реформи.

Ключові слова: *децентралізація, територіальна громада, реформа, місцева демократія.*

Вступ. Реформа з децентралізації переважно оцінюється як «позитивна» або «успішна». Це пов'язано зі зміною моделі з умовно централізованої на децентралізовану і оцінюється через показник надходження коштів та їх використання. Проте такий показник, який, на жаль, протягом тривалого часу використовувався в адміністративно-фінансових оцінках, як «освоєння бюджету», не є достатнім для оцінки якості децентралізації. «Освоєння» тієї чи іншої суми не говорить про механізм прийняття рішень; про інтерес громади; про якість використання; про запобігання корупції; про бюджет розвитку; про заходи зростання, що і є основною ідеєю децентралізації.

Більше того, в умовах війни та економічного ослаблення, на тлі політичних неузгодженостей, реформа децентралізації зазнає ризику згортання. Матеріали про її успішність і важливість можуть залишитися лише історичним тлом.

Мета статті. З огляду на зазначене вище. метою статті є: виявлення лакун у процесі децентралізації; оцінка спроможності первинної ланки врядування

в системі державного управління; акцентування на ключовій проблематиці; аналіз стійкості реформи та виявлення ризиків її згортання; формулювання орієнтирів для подальших оцінок інституційної спроможності; розроблення критеріїв для оцінки спроможності з урахуванням розвитку та кореляції суспільних запитів.

Методи досліджень. Виходячи з мети статті, головним методом дослідження є метод порівняльного аналізу наукових робіт дослідників, які займалися тими чи тими аспектами заявленої теми. У процесі дослідження використовувалися статистичні дані спеціалізованого електронного ресурсу «Децентралізація» [16]; результати експертного опитування, проведеного ГО ДЕСПРО [9]; дані спеціалізованого опитування, проведеного відділом політичних інститутів і процесів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І .Ф. Кураса НАН України; матеріали Національної доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України [25], матеріали аналітичної доповіді Національного інституту стратегічних досліджень [7], статистичні дані руху ЧЕСНО [2], які дають можливість оцінити результативність цієї реформи і її вплив на інституційну спроможність держави. Також у процесі роботи над статтею використано дослідження таких авторів, як Р. Балабан [1], М. Горбатюк [4], І. Гринчишин [5, с. 51–56], Б. Данилишин [6], С. Зелінський [11, с. 128–134], Я. Казюк [15], Т. Куценко [20, с. 126], В. Кравців [38], І. Лещук [12], Н. Маслак [22], Л. Мельник [23], О. Нєма [26], О. Ольшанський [29], П. Остапенко [30], Р. Панчишин [31, с. 92–94], В. Романов [35, с. 48–49], С. Філіпенко [40] та ін.

Модель врядування є системною характеристикою політичної системи не лише з огляду на її функціонування, а й через вплив на інститути – розвиток громадянського суспільства, практики участі, відповідальну політику, раціональне використання ресурсів тощо. Тому навіть з точки зору моніторингу функціонування децентралізації її аналіз залишається актуальним як діагностичний інструмент.

В умовах розвитку політичної системи України впровадження децентралізації є важливою складовою трансформаційного процесу – своєрідним рубіконом із радянською моделлю управління, яка де-факто зберігалася.

Дослідження децентралізації і її наслідки належного врядування можуть бути маркером для аналізу політичної системи. Введення децентралізації гіпотетично стимулює суміжні інститути і процеси, зокрема місцеву демократію, суспільну участь, бізнес-мікроклімат, що теж актуально досліджувати як суму процесів.

Маємо констатувати, що реформа децентралізації впроваджується понад 10 років, проте вона є не завершеною, а відповідно є актуальним аналіз вектора дрейфування реформи.

Також не виключається загроза згортання реформи і демократичних ініціатив, а тому попередження чи застереження є також актуальними, хоча, як розуміємо, політичні рішення не завжди ґрунтуються на раціональності з огляду на перспективи демократичного сталого укладу, однак поширення в науковому та експертному середовищі теж є важливим.

Результати. До початку реформи в Україні фактично відбувалися концентрація і централізація. «Центр» домінував над регіонами в контексті розподілу ресурсів. Так, трансфери з центрального бюджету в регіони ще в 1995 р. сягали до 96,8% від усіх надходжень. У своїй статті 2012 р. Б. Данилишин писав про абсолютну концентрацію фінансів і повноважень [6]. О. Рафальський констатував, що де-факто в Україні зберігається централізований принцип управління, незважаючи на декларування намірів [33, с. 24]. Це зумовлювало зміцнення власних позицій у центрі» [35, с. 106]. Також зберігалася тяглість практики «ручного управління» з центу. Місцева еліта у кращому разі шукала «зв'язків» із політичною елітою з центру, прагнула продемонструвати свою «слухняність», щоб здобути частину ресурсу під час перерозподілу чи хоча б залишити наявний або була складовою політичної групи з «центру».

За оцінкою Г. Зельнько, однією з найважливіших реформ є реформа децентралізації і місцевого самоврядування, що в урядових документах фігурує як пріоритетна [10, с. 16].

Де-факто, пострадянська модель управління потенційно потребувала модернізації. Вона була створена в системі централізованого і контрольованого державного управління часів СРСР у традиціях «демократичного централізму». Сам термін застосовувався для пояснення тогочасного партійного будівництва, коли єдина дозволена партія концентрувала політичну і владну монополію, знищувала будь-яку альтернативу, функціонально підміняла державні органи, домінувала над ними і дзеркально відображала структуру і ієрархію. Такий підхід ніби дозволяв «демократію», але принципово вимагав вертикальної ієрархії з чітким підпорядкуванням «нижчестоящих» органів «вищестоящим», які керуються головним центральним органом, а «демократія» полягала в чіткому виконанні директив і одностайній підтримці рішень центральних органів.

Це оформлювалося пропагандою про народовладдя і про владу рад як народні органи, тобто існував політичний культ влади рад, і навіть самоврядування не заперечувалося, хоча фактично було відсутнє.

Уже в пострадянській Україні відголоски такого когнітивного дуалізму зберігалися протягом тривалого часу. З одного боку, у ст. 132 Конституції говориться, що територіальний устрій України ґрун-

тується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднанні централізації і децентралізації [19]. А також XI розділ повністю присвячений місцевому самоврядуванню [19]. З другого – пострадянський владний політикум прагнув до збереження чинної системи з елементами централізації влади, покладався на виконавчу гілку влади, до якої застосовував підхід радянського «демократичного централізму», хоча вже і не пропагував її. Центральна виконавча вертикаль домінувала як розпорядник ресурсів і повноважень, а органи місцевого врядування виступали «прохачами» у таких регуляторів. На основі цього потенційно виникали непублічні синдикати. Такі зв'язки були паралельні державним, передбачали політичну лояльність і господарський інтерес. В окремих випадках вони виявлялися сильнішими за державну владу, використовували партійно-політичну належність для узгоджень з іншими групами і, як розуміємо, були запобіжниками реформ і модернізації.

Потрібно відзначити, що модель миттєвої демократизації і самоврядування не могла виникнути без практики такого врядування, без суб'єктів, які були би носіями таких ідей і компетенцій. За зовнішніх атрибутів демократії в Україні місцева демократія слаборозвинута на рівні асоційованості в громаді, практик участі, представництва інтересів; партійні осередки, як і громадські організації, часто штучні, а інколи фіктивні.

Тому ми констатуємо, що в перші роки незалежності фактично зберігалась стара модель управління, яка була характерна для радянського укладу часів СРСР. Вона відповідала потребам комуністичної диктатури, оскільки політичний режим ставив за мету світове домінування, перемогу комунізму в усьому світі, не передбачав різноманітності, а дрібні побутові питання відкладались як другорядні, якими можна знехтувати, коли суспільство зайняте такими великими справами.

Насправді, централізація призводить до переобтяження «центру», відповідно зменшення його ефективності, необхідності бюрократизації і додаткових контролюючих елементів. Як правило, при централізації локальні, так звані дрібні питання, лишаються поза увагою або відкладаються. З одного боку, ресурсів на реалізацію всіх планів завжди бракуватиме навіть у найуспішнішних економік. А з другого – локальні та дрібні питання і є основою та інтересами місцевого життя, що називається реального життя, що передбачається належним врядуванням, мета якого соціальний розвиток і як наслідок – розвиток людини.

До речі, дискурс в Україні про необхідність децентралізації влади базується на зауваженнях про ефективність і спроможність надання послуг та оптимізації управлінських процесів. І лише десь віддалено, не акцентуючи, сподіваємось або припускаємо, що наслідком децентралізації має стати належне врядування на місцях, розвиток регіонів і соціальний розвиток, розвиток місцевої демократії. Хоча саме остання теза має бути метою модернізації управління, здійснення децентралізації і налагодження самоврядування.

Децентралізація також передбачає, що місцева влада має бути простимульвана (зацікавлена) до більш ефективного використання ресурсів. Одна справа, коли збори, ренти, надходження, податки ідуть у центральний бюджет, а потім розподіляються. У такому разі місцева влада орієнтуватиметься виключно на розподільника (регулятора), як правило, в особі чиновника. Інша ситуація, коли визначені збори, ренти, надходження і податки ідуть у місцевий бюджет. Тоді місцева влада стає зацікавлена в платниках, що в перспективі поліпшить бізнес-мікроклімат, а також стимулюватиме до пошуку нових можливостей. Щоправда, такий підхід не виникає спонтанно. Він потребує як освітніх програм, так і обміну успішним досвідом тощо. Також він легко нищиться неконвенційними діями чиновників і службовців, що переслідують власний корупційний інтерес.

Централізована модель надавала окремим владно-політичним групам ресурси у вигляді контролю фінансових потоків, зацікавленого перерозподілу, впливу на управлінські і політичні процеси, що приносило дивіденди. Відповідно такі групи, які і були при владі, лишалися зацікавленими в консервації централізованої моделі, що посилювалося відсутністю публічності таких процесів, декларування статків, відсутністю контролю, школи викривачів і т. ін. У свою чергу, правоохоронні органи потрапляли в орбіту названих інтересів і скоріше супроводжували, як ми їх назвали, «такі групи», ніж виявляли порушення. Більше того, «такі групи» активно впливали на урядові, адміністративні призначення, у тому числі в правоохоронних органах, що з часом створювало специфічні синдикати.

Тому мова про децентралізацію це не тільки про «косметичний» розподіл повноважень, це і про наявність «синдикатів», які мають свій інтерес та сформований ресурс, який не хочуть втрачати і які разом потенційно «сильніші» за новостворені територіальні громади. («Сильніші» в розумінні зав'язків і впливу з центральною владою, із законодавчим органом і, зрештою, фінансовим ресурсом.) Їх реальне правління може бути оформлене через атрибути децентралізації і територіальні громади, як свого часу тоталітарна радянська влада оформлювалась одностайним голосуванням, ніби як демократичним.

Переформатизація і запуск суб'єктності територіальних громад мають сприяти (разом з іншими заходами) скасуванню домінування таких «синдикатів». Фактично, у науковій літературі про сучасну реформу децентралізації це питання навіть не піднімається. Але ми стверджуємо, що за цим крите-

рієм потрібно буде оцінити успішність / неуспішність реформи. Воно не досліджується, у тому числі, оскільки структури є не публічними, зв'язки і залежності не афішуються, а тому класичний дослідник навіть не береться їх вивчати, хоча опосередковано здогадується про їх наявність. Розуміємо, що вони обмежують відкриту економіку, соціальний розвиток та мають інші рикошетні наслідки.

Так, децентралізація – це спроба створення суб'єктності нових територіальних громад. Децентралізація має сприяти посиленню ролі і здатності громади у формуванні середовища власного розвитку, як пише економіст О. Нижник [27, с. 59].

У перші роки реалізації реформи децентралізації до законодавства було внесено щонайменше 187 поправок – лише за чотири роки після її початку [27, с. 23]. Поступово виявлялися нормативні казуси. Наприклад, у Законі не було прописано механізму призначення виборів у громадах, до складу яких входили населені пункти з різних районів. Таких громад нараховувалось 20.

Більше того, протягом десяти років реформи, зокрема в 2024 р., Верховна Рада України ухвалила щонайменше 10 ключових законів, спрямованих на зміцнення стійкості місцевого самоврядування в умовах війни. Зокрема, про прозорість органів місцевого самоврядування; про міжнародне співробітництво громад; про призначення старост; про публічні консультації, які наберуть чинності після завершення війни; про гуманітарну допомогу; про відновлення середньострокового бюджетного планування; про збільшення фінансових ресурсів місцевих бюджетів на 15% (зокрема, передбачено 64% відрахувань податку на доходи фізичних осіб); про відновлення Державного фонду регіонального розвитку; про делегування органам місцевого самоврядування повноважень у сфері будівництва, зокрема щодо замовлення ремонтів та відновлення об'єктів; про деталізацію порядку участі місцевих громад, а також звітності сільських, селищних і міських голів та депутатів місцевих рад; про розширення фінансових повноважень, зокрема щодо фінансування сектору безпеки; про міжмуніципальне співробітництво громад; про вдосконалення співвідношення рангів держслужбовців та посадових осіб місцевого самоврядування; про формування фонду захисту цивільних споруд та створення центрів безпеки.

У свою чергу, Кабінет Міністрів України також ухвалив низку актів щодо місцевого самоврядування у 2024 р., зокрема зміни в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки та планах заходів з її реалізації, затвердив план заходів щодо реформування місцевого самоврядування, підвищення окладів посадовим особам.

З одного боку, це свідчить про продовження реалізації реформи, про те, що не виник такий механізм, який вмонтували в систему управління і він автономно працює, хоча й постійно потребує уточнень і узгоджень. З другого – виникла квола тяглість. Також враховуємо фактор війни проти України, який вимушено деякі питання відтермінував.

Водночас експерти зазначають, що функції громад розширюються, що свідчить про їх подальший розвиток. Дослідники, зокрема, акцентують увагу на таких ключових функціях, як: політична – участь у державних і суспільних справах; економічна – вирішення економічних питань місцевого значення, управління комунальним майном, місцеві фінанси; соціально-культурна; екологічна [40].

Тим часом існує низка проблем, пов'язаних із неефективним використанням наявних ресурсів. Зокрема, ідеться про відсутність обліку земель, неналежну оцінку та недоотримання орендної плати, неефективне управління комунальним майном – усе це зменшує обсяг власних надходжень громад [26, с. 93].

Результатом бюджетної децентралізації в Україні стало зростання частки місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів із 2,5% у 2012–2014 рр. до 30% у 2018 р. [7, с. 18].

За перші чотири роки фінансової децентралізації 2014–2018 рр. фонд місцевих бюджетів України зріс у 3,3 раза. А в 2019 р. місцеві бюджети збільшилися ще на 17,6% [37, с. 100]. У 2014 р. для підтримки місцевого самоврядування урядом було передбачено 0,5 млрд грн, а в 2018 р. – 19,37 млрд грн на реалізацію інфраструктурних проєктів (5 млрд субвенції на економічний розвиток окремих територій, 5 млрд субвенцій місцевим бюджетам для розвитку охорони здоров'я в сільській місцевості) [37, с. 100]. Проте на 2019 р. 73 % [4, с. 28] об'єднаних громад в Україні як об'єкти реформи децентралізації мали дотаційні бюджети, що обмежує потенціал децентралізації.

У 2018 р. обсяг місцевих бюджетів в Україні вперше перевищив обсяг державного бюджету і становив 52 % – 234,1 млрд грн. Але зберігається залежність місцевих бюджетів від трансферів із державного бюджету.

Так, за підсумками 2021 р. 75 % громад отримали базові дотації, а в 2023 р. – 84% [3]. Розуміємо, що в 2023 р., серед іншого, наявний фактор великої війни рф проти України, окупації частини територій і в принципі ослаблення економіки. Розширення бази дотаційних громад також пов'язано з реальною війною, в якій частина бізнесів знищена або обмежена у можливостях, частина громад окупована тощо. Також частина бізнесів вивела свої капітали або реінкарнувалися за кордоном, що стало реаліями сьогодення.

У 2024 р., як і в попередні роки, в Україні існують області та громади, які отримують дотації з державного бюджету. Це означає, що їхні власні доходи не покривають необхідні видатки, і вони потребують фінансової підтримки з боку держави. За даними Руху ЧЕСНО та інших джерел,

дотаційними є, зокрема, певні громади Закарпатської, Івано-Франківської, Донецької, Львівської, Одеської, Тернопільської, Чернівецької та Волинської областей.

Водночас є громади, які перераховують кошти в державний бюджет у вигляді реверсних дотацій. До них, зокрема, належать Дніпровська, Львівська, Запорізька, Харківська, Одеська, Вінницька, Полтавська міські громади, а також Криворізька, Маріупольська та Енергодарська.

Станом на березень 2025 р. 460 громад України є тимчасово окупованими, а 160 громад перебувають під впливом активних бойових дій.

Питання, що велика частина громад (до 50 %) на четвертому році повномасштабного вторгнення, виявляються не спроможними, спонукає до обговорення механізмів переформатизації, в тому числі зміна кордонів громад, чм пошуку принципів «реанімації». Назріває момент часу, коли політичне рішення впливатиме на подальший розвиток моделі управління територіями. В цьому контексті не виключається повтор централізації, яка є простішою в реалізації і цікав прихильникам не саморозвитку регіонів, а «розподільчої економіки», конвертуючи останнє в приватні інтереси.

В Україні створено 184 військових адміністрацій населених пунктів за час дії воєнного стану. З них 61 діє у містах, враховуючи Київську міську військову адміністрацію, 59 – у селищах та 64 – у селах [21].

Для оцінки спроможності територіальних громад також використовуються індекси, зокрема індекс податкоспроможності [18, с. 14–17].

Базові дотації отримують громади, які мають індекс податкової спроможності менше 0,9 %. Громади, у яких індекс податкової спроможності від 0,9 до 1,1 %, не отримують дотацій і не передають до центрального бюджету. Громади з індексом більшим за 1,1 % віддають частку до державного бюджету. Не виключається, що деякі громади можуть штучно вдаватись до заходів, щоб не перевищити показники індексу податкової спроможності в 1,1, що фактично не йде на користь ні державному розвитку, ні регіональному. У цьому контексті, на перспективу, потрібно закласти позитивні стимули для постійного зростання.

Реформа триває. Комітет Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, зокрема, склав план роботи на лютий–липень 2024 р., який передбачав розгляд 218-ти законопроєктів, щодо яких Комітет визначений головним, і 404 – які Комітет має розглянути і подати свої пропозиції [9].

Проблемними питаннями лишаються: розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади; розвиток місцевої демократії; законодавче врегулювання відновлення діяльності органів місцевого самоврядування на деокупованих територіях та перехід від військової до цивільної адміністрації; посилення фінансової спроможності, удосконалення механізмів зарахування податків до місцевих бюджетів та перегляд механізму горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів [28]; відповідні зміни з утворенням ОТГ не закріплені в Конституції [32]; брак у стандартах надання послуг, процедур моніторингу і оцінювання якості, крім сфери соціальних послуг [7, с. 18]; нестача кадрів; не виключаються «містечкові» зловживання.

Сьогодні наявні відмінні підходи в оцінюванні спроможності територіальних громад. За методикою уряду за підсумками 2021 р. виходить, що 694 громади (48,3 %) мають високий рівень спроможності, а 743 громади (51,7 %) – середній. Лише 1 громада (0,1 %) має низький рівень спроможності [15]. За оцінками згідно з Методичними рекомендаціями, розробленими за участю Мінрегіону і Асоціації органів місцевого самоврядування, спроможність територіальних громад виглядає інакше. Визначено 10 громад із високим рівнем спроможності; з оптимальним рівнем спроможності – 67; із задовільним – 491; помірним – 417; низьким рівнем спроможності – 431 і критичним – 22 [15].

У свою чергу, оцінка діяльності місцевих органів публічного управління за 15 критеріями, які наводяться в науково-аналітичній доповіді [14, с. 39], зокрема – використання інформаційно-комунікаційних технологій; комунікацій для створення іміджу; спрямованість на надання послуг громадянам; бюрократизація діяльності; спрямованість на розв'язання місцевих проблем; політизованість діяльності; планування діяльності; компетентність пересічних працівників; реалізація проєктів місцевого розвитку; компетентність управлінських кадрів; гнучкість; прозорість діяльності; комплексний підхід до вирішення місцевих проблем; налагоджена взаємодія з мешканцями; наявність корпоративної культури, не отримує оцінку «добре», а лише дещо вища за «задовільно».

Розвиток територіальних громад передбачатиме, що методика оцінювання спроможності буде змінюватися і включати більше показників, зокрема, транспарентність; рівень корупції; участь громади; розвиток місцевої демократії; соціальний комфорт; розвиток інфраструктури; соціальний капітал; оцінка ефективності видатків та, очевидно, й інші.

Одна з проблем регіонального розвитку зумовлена недостатністю ресурсного забезпечення [33, с. 25]. Так, рівень бюджетного забезпечення місцевого самоврядування на душу населення на рік (у євро) становить: Швеція – 2500; Чехія і Польща – близько 1600, а в Україні – лише близько 100. При чому цей показник для Києва – 400, а для Хмельницького – 20 [6]. Між регіонами за показниками валового регіонального продукту відмінність

аж 23,1 раза (2010 р.) [6]. Саме тому вітчизняні дослідники в оцінці спроможності на перше місце ставлять питання місцевих коштів, оскільки за їх відсутності беззмістовно розглядати інші параметри спроможності.

Але зауважимо, що наявність тільки коштів без інших інституцій також буде марна в забезпеченні спроможності територіальної громади.

Відповідно, існує потреба вжиття заходів щодо вирівнювання фінансової спроможності органів місцевого самоврядування для забезпечення їх достатнім ресурсом для надання гарантованих державою публічних послуг визначеної якості та кількості [17].

Окрема проблема, яку констатують представники територіальних громад, що наразі не гарантовані надходження, відповідно обмежене перспективне планування тощо.

Децентралізація передбачає, що рішення приймаються максимально наближено до споживача, а саме на рівні первинної ланки – територіальної громади, що має сприяти довірі як до місцевих органів, так і до державних інститутів у цілому. Проте такий механізм існує не самостійно, а має бути суміжний із прозорістю прийняття рішень та залученістю громади через участь і локальну демократію.

Спроможність територіальних громад у реалізації власних повноважень і здійсненні управлінських функцій зменшує транзакційні витрати в системі державного управління, що в принципі посилює спроможність держави в цілому.

Передбачається, що спроможні територіальні громади обмежать корупційні можливості. Але це питання потребує окремого дослідження. Реальна протидія місцевій корупції можлива паралельно з державною антикорупційною політикою і появою локальних викривачів, що поки не спостерігається. Не досліджуючи ефективності, вкажемо сам факт, що в Польщі виникло таких місцевих організацій-викривачів більше 600.

Також територіальні громади стають (мають стати) зацікавлені в розвитку місцевого бізнесу, що сприятиме позитивній зміні мікроклімату.

Разом з тим бракує практик обміну і поширення позитивного досвіду, реалізованого в територіальних громадах. Так, на спеціалізованому сайті «Децентралізація» в каталозі успішних практик за 2024 р. (станом на 9 вересня) лише 15 позицій [8]. Це свідчить про кволість розвитку, а відповідно і кволість спроможності.

Ми пропонуємо акцентувати увагу в оцінці територіальних громад на їхній спроможності до зростання, зокрема: розширенні бази надходжень податків і зборів, ефективному використанні цих надходжень, а також на ефективному освоєнні наявних можливостей і залученні додаткових ресурсів.

Спроможність територіальних громад полягає не лише у формальній наявності інститутів управління й самоврядування, а й у наявності життєздатного суспільного організму – громади як основи громадянського суспільства і місцевої демократії, а не просто сукупності мешканців. Тому становлення спроможності громад нерозривно пов'язане зі становленням громадських інституцій. Їх не можна створити наказом чи законом, проте відповідне правове поле може створити умови для поступового розвитку.

Результатом такого розвитку стане нова платформа для формування політичного класу. Самостійність і самоврядність сприятимуть розвитку креативного класу та поступово трансформуватимуть політичну культуру. Це, безумовно, потребує подальшого вивчення й аналізу.

Власні повноваження – виключна компетенція відповідно до частини 1 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування» складають щонайменше 155 пунктів у різних сферах компетенції [13].

Проте подальший розвиток децентралізації залежить від низки військово-політичних чинників, ходу війни, політики відновлення, що можуть вплинути як на згортання, так і на поглиблення реформи, що буде предметом окремого дослідження.

Висновки. Децентралізація стимулювала місцеву владу до більш ефективного використання місцевих ресурсів та збільшення доходів до місцевих бюджетів, а також залучення громад до прийняття рішень [39]. Так би мовити, ідеальна модель або позитивні уявлення про децентралізацію і самоврядування. Поява можливості розпоряджатись ресурсом також могла спонукати до невиправданих витрат за принципом «освоєння». Важливо, що реформа проказала, що місцеві гроші можуть бути.

Разом з тим оцінка місцевої влади, за даними співробітників Інституту соціології НАН України, які продовжують щорічний опис українського суспільства в умовах широкомасштабної війни, лишається поляризовано. Так, опитування, що проводилося в населених пунктах з понад 50 тис. мешканців, засвідчило, що кількість «зовсім незадоволених» (20%) і «скоріше незадоволених» (22%) (тобто разом 44%) перевищує кількість «повністю задоволених» (1,75%) і «скоріше задоволених» (14,25 %), що разом становить 16%. Категорія умовно нейтральних настроїв 50/50 складає 40,25% [39]. Останні можуть стати як джерелом для зростання негативних настроїв і оцінок, так і позитивно налаштованих, що залежить від подальшого реального впровадження прозорості врядування, політики участі, залученості, надання якісних послуг, покращення комфорту і стандартів життя.

Також потрібно розуміти, що в умовах війни вимоги до належного врядування відійшли на другий план по відношенню до виживання і безпеки. Тому названа оцінка може бути більш критичною в умовах мирного часу.

Відтепер реформа децентралізації це не тільки про місцеві фінанси та повноваження, належне врядування і в перспективі зростання комфорту й добробуту, а й про стійкість держави та збереження держави у разі загроз і окупації. Функції, компетенції і навики місцевих органів влади в умовах оборони, окупації, катастрофи, як розуміємо, і інших загроз де-факто не розглядалася, фактично до вторгнення.

Суспільно-політична модель потребує участі громадськості на постійній основі. Участь у формі виборів раз на 3–5 років вже недостатня і не задовольняє потреби. Тобто ідеться про нагальну потребу постійної участі громади. Але доводиться констатувати, що суспільство слабо організоване. Участь в громадських організаціях, які потенційно можуть організовано і системно впливати / комунікувати, варіює в межах 2 %.

У масштабі України впроваджувались інструменти участі і контролю, як мінімум: громадські слухання; публічні консультації; громадський бюджет; громадські ради; електронні петиції; декларування. Щоправда, без належної зорганізованості громадянського суспільства щось з названого ігнорується або реальна громадськість програє специфічним «групам». (останні теж можуть бути оформлені як неурядові організації).

Тому нові територіальні громади це про доступність до влади. Однією з оцінок-критеріїв має бути доступність і впливовість на прийняття рішень і їх реалізацію.

Зі становленням суб'єктності територіальних громад виникла наріжна проблема кадрового фахового забезпечення, тобто підготовка кадрів і бажання працювати в цій царині. Забезпеченість кадрами може бути одним із показників спроможності територіальної громади.

Разом з тим, в умовах війни і протистояння агресору, може проявлятись вимушене згортання децентралізації. Нині зберігається залежність місцевих бюджетів від трансферів із державного бюджету. Так, за підсумками 2021 р. 7 5% громад отримали базові дотації, а в 2023 р. – 84%.[1]

Експертами визнається низка позитивних наслідків реалізації реформи:

1. Децентралізація передбачає, що рішення приймаються максимально наближено до споживача, що має сприяти довірі до органів влади, змінювати соціальний настрій у цілому – зменшувати соціальну напруженість, протестні настрої тощо[2]. Проте такий стандарт буде досягнутий з реалізацією неформальних громадських консультацій, залучення до участі, відкритості діяльності.

2. Спроможність територіальних громад у питаннях реалізації власних повноважень і здійснення управлінських функцій зменшує транзакційні витрати в системі державного управління, що веде до підвищення ефективності держапарату в цілому. Але при цьому не виключає неефективне використання ресурсів на місцях.

3. Горизонтально розгалужена модель є більш стійкою, поліваріантною до прийняття рішень, придатною до горизонтальної кооперації, пошуку індивідуальних рішень.

5. Суб'єктні територіальні громади стають зацікавлені в розвитку місцевого бізнесу, що сприятиме позитивній зміні бізнес-клімату, щоправда, залежить і від інших чинників.

6. Децентралізація показала наявність грошей на місцях. Політична модель взаємин змінилась від «підлеглих прохачів» до суб'єктної первинної ланки врядування.

7. Стала практика децентралізації і суб'єктності територіальних громад сприятиме вихованню нового покоління політичних лідерів/кадрів.

За низки позитивних оцінок впровадження реформи не виключаються можливі пастки:

1. При слабкості місцевої демократії обмежується потенціал зростання суспільної довіри. Натомість зростає можливість недоброчесного врядування.

2. Питання формування об'єднаних територіальних громад та відповідні зміни в адміністративно-територіальному устрої України не знайшли свого безпосереднього закріплення в тексті Конституції України.

3. Оцінювання якості послуг ускладнюється через відсутність чітких стандартів та процедур моніторингу та оцінки, за винятком сфери соціальних послуг, де такі стандарти та процедури існують.

4. Системною пасткою є брак кадрів не в розумінні фізичних осіб, а як креативного класу. Протидіяти цьому можна шляхом селекції і підбору кадрів.

5. Не гарантовані надходження, відповідно обмежене перспективне планування тощо.

6. Потребує законодавчого врегулювання питання відновлення діяльності органів місцевого самоврядування на деокупованих територіях та перехід від військової до цивільної адміністрації.

7. Бракує практик обміну і поширення позитивного досвіду, реалізованого в територіальних громадах. Це свідчить про кволість розвитку, а відповідно і кволість спроможності.

8. Прихована пастка полягає в тому, що деякі з територіальних громад на етапі формування створювалися на базі суб'єктивних політичних інтересів,

---

[1] Базові дотації отримують громади, які мають індекс податкової спроможності менше 0,9 %. Громади, у яких індекс податкової спроможності від 0,9 до 1,1 %, не отримують дотацій і не передають до центрального бюджету. Громади з індексом більшим за 1,1 % віддають частку до державного бюджету

[2] Власні повноваження – виключна компетенція відповідно до частини 1 статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування» складають щонайменше 155 пунктів в різних сферах компетенції.

у тому числі інтересів кланово-корпоративних, що ближчим часом впливатиме на їх функціонування.

9. Відсутні запобіжники до можливості згортання децентралізації. Незавершене розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади може також бути потенційною пасткою.

10. Реформа децентралізації триватиме і після настання сталого миру і залежатиме від принципів у відновленні та нового чи оновленого політикуму після виборів. Зауважимо, що нове чи спеціальне виборче законодавство може стимулювати ті чи інші наслідки, що разом впливатиме на коефіцієнт успішності.

На останок констатуємо, що розвиток децентралізації залежить від низки військово-політичних чинників, ходу війни, політики відновлення і реанімації децентралізації. На порядку денному розробка методики і стандартів спроможності територіальних громад.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балабан Р. Реформа про децентралізацію в Україні: вади спроможності. URL: https://jppasa.donnu.edu.ua/article/view/15696

2. Березюк К. *Бюджети розвитку чи війни: як змінилася фінансова спроможність громад.* Рух ЧЕСНО. URL: https:// www.chesno.org/post/5880/

3. Бюджети розвитку чи війни: як змінилася фінансова спроможність громад. URL: https://www.chesno.org/post/5880/

4. Горбатюк М. Реформа децентралізації в Україні: проблема здійснення в умовах суспільної кризи. *Політ. дослідж.* №1. 2021.

5. Гринчишин І. М. Спроможність територіальних громад: теоретичний дискурс. *Територіальний розвиток та регіональна економіка.* 2018. Вип. 6 (134). URL: http://ird.gov.ua/sep/sep20186(134)/sep20186(134)_051_HrynchyshynI.pdf

6. Данилишин Б. Регіоналізм в Україні: реальність і перспективи. zn.ua/ukr/amp/internal/regionalism__v_ukrayini_realnist_i_perspektivi.html

7. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь / Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Павленко І. А., Романова В. В., Даниляк О. О., Макаров Г. В., Руденко А. Ф., Бахур Н. В., Мар'яновська В. В., Двігун А. О. & Трипольська М. І. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. URL: ttps://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/2019.pdf

8. Децентралізація. Каталог успішних практик. URL: https://decentralization.ua/success-stories-table?area_id=&community_id=&year=2024&theme_id=&article_id=&project_id=

9. Законодавчий порядок денний реформи децентралізації. Погляд представників громадського сектору та експертів. *Децентралізація.* 2024 URL: https://decentralization.ua/news/17791

10. Зеленько Г. Система державного управління в Україні: траєкторія змін 2014–2016 рр. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2016. № 5–6 (85–86). URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zelenko_systema.pdf .

11. Зелінський С. Е. Оцінка спроможності громад в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2016. № 6. URL: UJRN/Nzizvru_2016_6_22

12. Зміцнення спроможності територіальних громад на основі ефективного використання ендогенного потенціалу / Гринчишин І. М., Біль М. М., Лещух І. В. та ін. Львів: ДУ Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України, 2019, 300 с.

13. Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло : монографія / кол. авт.: Галина Зеленько (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 480 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/OTG_2020/OTG_2020_6.pdf

14. Інституціоналізація публічного управління в Україні: наук.-аналіт. доп. / за заг. ред. М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2019. URL: https://www.academia.edu/40152370/Інституціоналізація_публічного_управління_в_Україні?rhid=28225171620&swp=rr-rw-wc-112449084

15. Казюк Я. Аналіз методик оцінювання спроможності територіальних громад, висновки, пропозиції. URL: https://pravo.org.ua/blogs/analiz-metodyk-otsinyuvanna-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-vysnovky-propozytsiyi/

16. Казюк Я., Венцель В. Герасимчук І. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року. *Децентралізація*. 2024. 2 квіт. URL: https://decentralization.ua/news/17881

17. Казюк Я., Венцель В., Герасимчук І. Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад (на основі показників 2021 та 2023 років). URL: https://decentralization.ua/news/18171

18. Коломієць Т. В., Патицька Х. О. Податкова спроможність як показник рівня фінансової автономії територіальних громад. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2015. 4 (114).

19. Конституція України. URL: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ix

20. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової ефективності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. *Макроекономічне оцінювання публічного сектору в антикризовому управлінні* : матеріали наук. приклад. дослідж. освіт.-проф. програми 281 «Державне управління та адміністрування» за 2017–2018 рр. [редкол.: І. Й. Малий (голова) та ін.]. Київ: КНЕУ, 2019. URL: https://ir.kneu.edu.ua/items/5d059254-cb16-4ddd-9f94-143bce5a9c7f

21. Максимова В. Скільки військових адміністрацій утворено в Україні за час дії воєнного стану? URL: https://www.chesno.org/post/5824/

22. Маслак Н. Г., Маслак О. М. *Спроможність територіальних громад України та Сумської області.* Діагностика функціонування регіональної економічної системи: монографія / за наук. ред. Ю. І. Данька та ін. Суми: Універ. кн., 2020. 281 с.

23. Мельник Л. А. Теоретичні засади формування спроможності територіальних громад в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 9.

24. Ми починаємо нову сторінку «української історії». *Уряд. кур'єр.* 2005. № 13.

25. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз. *Національна доповідь* / Пирожков С. І., Майборода О. М., Хамітов Н. В., Головаха Є. І., Дембіцький С. С., Смолій В. А., Скрипнюк О. В., Стоєцький С. В. (ред.). Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. URL: https://ipiend.gov.ua/publication/natsionalna-stijkist-ukrainy-stratehiia-vidpovidi-na-vyklyky-ta-vyperedzhenniahibrydnykh-zahroz/

26. Нєма О. С. Зміцнення спроможності територіальних громад: можливості, щодо формування доходів бюджету та оптимізації видатків. *Ефективність державного управління.* 2021. № 3/4(68/69). URL: https://epa.nltu.edu.ua/Archive/68/68_86_101.pdf

27. Нижник О. М. Теоретичні аспекти впливу децентралізації на розвиток держави та територіальних громад. *Вісник НАДУ при Президентові України (Серія «Державне управління»).* 2016. № 3.

28. Олександр Кубраков: Спроможні громади – основа ефективного відновлення України. URL: www.kmu.gov.ua/news/Oleksandr-kubrakov-spromozhni-hromady-osnova-efektyvnoho-vidnovlennia-ukrainy

29. Ольшанський О. В. Теоретико-методологічні засади ресурсного забезпечення розвитку місцевого самоврядування: дис. … д-ра наук держ. упр. Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2021.

30. Остапенко П. *Критерії спроможної громади: досвід України.* URL: https://decentralization.ua/news/13922

31. Панчишин Р. І. Окремі питання систематизації функцій об'єднаної територіальної громади. *Наук. вісн. Ужгород.нац. ун-ту.* 2018.

32. Партії регіонів. У що і як грають регіональні групи впливу на полях незавершеної децентралізації. *Укр. ін-т майбутнього.* 2021.

33. Рафальський О. Регіоналізм в Україні: проблеми і перспективи. *Наукові записки Ін-ту політ. і етнонац. дослід. ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. № 46. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskii_regionalizm.pdf

34. Романова В. Реформа децентралізації в Україні: перші результати та виклики. *Політ. дослідж.* 2021. № 1.

35. Романова В., Умланд А. Відносини по лінії центр-периферія в Україні: ресурси підвищення стійкості держави. *Політичні дослідження*. 2023. № 2 (6). URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/5-Valentyna-Romanova.pdf

36. Ситник С. В. Європейський досвід функціонування представницьких органів влади на субнаціональних рівнях управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 11. https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/5042/5086

37. Сташук В. Специфіка процесів регіоналізації України по роках 1991.

38. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

39. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024 / за ред. Є. Головахи, С. Дембіцького. URL: https://drive.google.com/file/d/1bqw3rZ3ajsNJ2l7zBQL5uRjAWO030EYk/view

40. Філіпенко С. Територіальна громада – первинний суб'єкт місцевого самоврядування в Україні. URL: https://tergromada.blogspot.com/2015/05/blog-post_45.html?m=1

REFERENCES:

1. Balaban, R. (2024). Reforma pro detsentralizatsiiu v Ukraini: vady spromozhnosti [Decentralization Reform in Ukraine: Capacity Shortcomings]. Retrieved from: https://jppasa.donnu.edu.ua/article/view/15696

2. Bereziuk, K. (2024). Biudzhety rozvytku chy viiny: yak zminylasia finansova spromozhnist hromad [Development or war budgets: how the financial capacity of communities has changed]. *Rukh ChESNO.* Retrieved from: https:// www.chesno.org/post/5880/

3. Biudzhety rozvytku chy viiny: yak zminylasia finansova spromozhnist hromad [Development or war budgets: how the financial capacity of communities has changed]. Retrieved from: https://www.chesno.org/post/5880/

4. Horbatiuk, M. (2021). Reforma detsentralizatsii v Ukraini: problema zdiisnennia v umovakh suspilnoi kryzy [Decentralization reform in Ukraine: the problem of implementation in conditions of social crisis]. *Polit. doslidzh.* № 1 [in Ukrainian]

5. Hrynchyshyn, I. M. (2018). Spromozhnist terytorialnykh hromad: teoretychnyi dyskurs [The capacity of territorial communities: theoretical discourse]. *Terytorialnyi rozvytok ta rehionalna ekonomika.* Vyp. 6 (134). Retrieved from: http://ird.gov.ua/sep/sep20186(134)/sep20186(134)_051_HrynchyshynI.pdf

6. Danylyshyn, B. (2012). Rehionalizm v Ukraini: realnist i perspektyvy [Regionalism in Ukraine: reality and prospects]. Retrieved from: zn.ua/ukr/amp/internal/regionalism__v_ukrayini_realnist_i_perspektivi.html

7. Zhalilo, Ya. A., Shevchenko, O. V., Pavlenko, I. A., Romanova, V. V., Danyliak, O. O., Makarov, H. V., Rudenko, A. F., Bakhur, N. V., Marianovska, V. V., Dvihun, A. O., & Trypolska, M. (2019). Detsentralizatsiia vlady: poriadok dennyi na serednostrokovu perspektyvu. Analitychna dopovid [Decentralization of power: a medium-term agenda*]. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.* Retrieved from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/2019.pdf

8. Detsentralizatsiia. Kataloh uspishnykh praktyk [Decentralization. Catalog of successful practices]. Retrieved from: https://decentralization.ua/success-stories-table?area_id=&community_id=&year=2024&theme_id=&article_id=&project_id=

9. Zakonodavchyi poriadok dennyi reformy detsentralizatsii. Pohliad predstavnykiv hromadskoho sektoru ta ekspertiv [Legislative agenda of decentralization reform.

Views of civil society representatives and experts] (2024). *Detsentralizatsiia.* Retrieved from: https://decentralization.ua/news/17791

10. Zelenko, H. (2016). Systema derzhavnoho upravlinnia v Ukraini: traiektoriia zmin 2014–2016 rr. [The system of public administration in Ukraine: the trajectory of changes 2014–2016]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.* № 5–6 (85–86). Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zelenko_systema.pdf

11. Zelinskyi, S. E. (2016). Otsinka spromozhnosti hromad v Ukraini [Community Capacity Assessment in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoï Rady Ukrainy*. № 6. Retrieved from: UJRN/Nzizvru_2016_6_22

12. Hrynchyshyn, I. M., Bil, M. M., & Leshchukh, I. V. et al. (2019). Zmitsnennia spromozhnosti terytorialnykh hromad na osnovi efektyvnoho vykorystannia endohennoho potentsialu [Strengthening the capacity of territorial communities based on the effective use of endogenous potential]. Lviv: DU Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy, 300 [in Ukrainian]

13. Halyna Zelenko (scientific editor) et al. (2025). Instytutsiina (ne)spromozhnist derzhavy v Ukraini: yak rozirvaty zamknene kolo [Institutional (in)capacity of the state in Ukraine: how to break the vicious circle]. Kyiv: IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 480. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/OTG_2020/OTG_2020_6.pdf

14. Bilynska, M. M., & Petroie, O. M. (Ed.) (2019). Instytutsionalizatsiia publichnoho upravlinnia v Ukraini Institutionalization of public administration in Ukraine]: nauk.-analit. dopovid. Kyiv: NADU. Retrieved from: https://www.academia.edu/40152370/Instytutsionalizatsiia_publichnoho_upravlinnia_v_Ukraini?rhid=28225171620&swp=rr-rw-wc-112449084

15. Kaziuk, Ya. (2024). Analiz metodyk otsiniuvannia spromozhnosti terytorialnykh hromad, vysnovky, propozytsii [Analysis of methods for assessing the capacity of territorial communities, conclusions, proposals]. Retrieved from: https://pravo.org.ua/blogs/analiz-metodyk-otsinyuvanna-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-vysnovky-propozytsiyi/

16. Kaziuk, Ya, Ventsel, V., & Herasymchuk, I. (2024). Otsinka finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad za pidsumkamy 2023 roku [Assessment of the financial capacity of territorial communities by the end of 2023]. *Detsentralizatsiia.* Retrieved from: https://decentralization.ua/news/17881

17. Kaziuk, Ya., Ventsel, V., & Herasymchuk I. (2024). Porivnialnyi analiz finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad (na osnovi pokaznykiv 2021 ta 2023 rokiv) [Comparative analysis of the financial capacity of territorial communities (based on indicators for 2021 and 2023)]. Retrieved from: https://decentralization.ua/news/18171

18. Kolomiiets, T. V., & Patytska, Kh. O. (2015). Podatkova spromozhnist yak pokaznyk rivnia finansovoi avtonomii terytorialnykh hromad [Tax capacity as an indicator of the level of financial autonomy of territorial communities]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy.* 4 (114) [in Ukrainian]

19. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] (1996). Retrieved from: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ix

20. Kutsenko, T., & Sirenko, Ya. (2019). Zabezpechennia finansovoi efektyvnosti terytorialnykh hromad yak priorytet detsentralizatsii upravlinnia [Ensuring financial efficiency of territorial communities as a priority of management decentralization]. *Makroekonomichne otsiniuvannia publichnoho sektoru v antykryzovomu upravlinni: materialy nauk. prykladnykh doslidzh. osvit.-prof. prohramy 281 "Derzhavne upravlinnia ta administruvannia" za 2017–2018 rr*. [redkol.: I. Y. Malyi (holova) ta in.]. Kyiv: KNEU. Retrieved from: https://ir.kneu.edu.ua/items/5d059254-cb16-4ddd-9f94-143bce5a9c7f

21. Maksymova, V. (2023). Skilky viiskovykh administratsii utvoreno v Ukraini za chas dii voiennoho stanu? [How many military administrations were established in Ukraine during martial law?]. Retrieved from: https://www.chesno.org/post/5824/

22. Maslak, N. H., & Maslak, O. M. (2020). Spromozhnist terytorialnykh hromad Ukrainy ta Sumskoi oblasti [Capacity of territorial communities of Ukraine and Sumy region]. *Diahnostyka funktsionuvannia rehionalnoi ekonomichnoi systemy* / za nauk. red. Yu. I. Danka ta in. Sumy: Univer. kn. 281 [in Ukrainian]

23. Melnyk, L. A. (2020). Teoretychni zasady formuvannia spromozhnosti terytorialnykh hromad v Ukraini [Theoretical foundations of capacity building of territorial communities in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 9 [in Ukrainian]

24. My pochynaiemo novu storinku "ukrainskoi istorii" [We are starting a new page of "Ukrainian history"]. (2005). *Uriad. kurier.* № 13 [in Ukrainian]

25. Pyrozhkov, S. I., Maiboroda, O. M., Khamitov, N. V., Holovakha, Ye. I., Dembitskyi, S. S., Smolii, V. A., Skrypniuk, O. V., & Stoietskyi S. V. (Ed.) (2022). Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz. Natsionalna dopovid [National Resilience of Ukraine: Strategy for Responding to Challenges and Anticipating Hybrid Threats. National opinion]. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/publication/natsionalna-stijkist-ukrainy-stratehiia-vidpovidi-na-vyklyky-ta-vyperedzhennia-hibrydnykh-zahroz/

26. Niema, O. S. (2021). Zmitsnennia spromozhnosti terytorialnykh hromad: mozhlyvosti, shchodo formuvannia dokhodiv biudzhetu ta optymizatsii vydatkiv [Strengthening the capacity of territorial communities: opportunities for generating budget revenues and optimizing expenditures]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia.* № 3/4(68/69). Retrieved from: https://epa.nltu.edu.ua/Archive/68/68_86_101.pdf

27. Nyzhnyk, O. M. (2016). Teoretychni aspekty vplyvu detsentralizatsii na rozvytok derzhavy ta terytorialnykh hromad [Theoretical aspects of the impact of decentralization on the development of the state and territorial communities]. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy (Seriia "Derzhavne upravlinnia").* № 3 [in Ukrainian]

28. Oleksandr Kubrakov: Spromozhni hromady – osnova efektyvnoho vidnovlennia Ukrainy [Successful communities are the foundation of Ukraine's effective recovery]. Retrieved from: www.kmu.gov.ua/news/

Oleksandr-kubrakov-spromozhni-hromady-osnova-efektyvnoho-vidnovlennia-ukrainy

29. Olshanskyi, O.V. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady resursnoho zabezpechennia rozvytku mistsevoho samovriaduvannia [Theoretical and methodological principles of resource provision for the development of local self-government]: dys. … d-ra nauk derzh. upr. Zaporizhzhia: Klasych. pryvat. un-t [in Ukrainian]

30. Ostapenko, P. (2021). Kryterii spromozhnoi hromady: dosvid Ukrainy [Criteria for a Capable Community: Ukraine's Experience]. Retrieved from: https://decentralization.ua/news/13922

31. Panchyshyn, R. I. (2018). Okremi pytannia systematyzatsii funktsii ob'iednanoi terytorialnoi hromady [Certain issues of systematization of the functions of a united territorial community]. *Nauk.visn. Uzhhorod.nats. un-tu* [in Ukrainian]

32. Partii rehioniv. U shcho i yak hraiut rehionalni hrupy vplyvu na poliakh nezavershenoi detsentralizatsii [Parties of the regions. What and how do regional influence groups play in the fields of incomplete decentralization] (2021). *Ukr. in-t maibutnoho* [in Ukrainian]

33. Rafalskyi, O. (2010). Rehionalizm v Ukraini: problemy i perspektyvy [Regionalism in Ukraine: problems and prospects]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.* № 46. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskii_regionalizm.pdf

34. Romanova, V. (2021). Reforma detsentralizatsii v Ukraini: pershi rezultaty ta vyklyky [Decentralization reform in Ukraine: first results and challenges*]. Polit. doslidzh.* № 1 [in Ukrainian]

35. Romanova, V., & Umland, A. (2023). Vidnosyny po linii tsentr-peryferiia v Ukraini: resursy pidvyshchennia stiikosti derzhavy [Center-periphery relations in Ukraine: resources for increasing state resilience]. *Politychni doslidzhennia.* № 2(6). Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/5-Valentyna-Romanova.pdf

36. Sytnyk, S. V. (2024). Yevropeiskyi dosvid funktsionuvannia predstavnytskykh orhaniv vlady na subnatsionalnykh rivniakh upravlinnia [European experience of the functioning of representative authorities at subnational levels of governance]*. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok.* № 11. Retrieved from: https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/5042/5086

37. Stashuk, V. Specifika procesov regionalizaciena Ukrajine Po Roku. 1991 [Specificity of the regionalization processes of Ukraine by year. 1991]. 100 [in Ukrainian]

38. Kravtsiv, V. S., & Storonianska, I. Z. (Ed.) (2020). Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku [Territorial communities in the context of decentralization: risks and development mechanisms]. Lviv: DU "Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy. 2020. 531 (Seriia "Problemy rehionalnoho rozvytku") [in Ukrainian]

39. Holovakha Ye., & Dembitskyi, S. (Ed.) (2024). Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. Rik 2024 [Ukrainian society in wartime. Year 2024]. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1bqw3rZ3ajsNJ2l7zBQL5uRjAWO030EYk/view

40. Filipenko, S. (2015). Terytorialna hromada – pervynnyi sub"iekt mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Territorial community is the primary subject of local self-government in Ukraine]. Retrieved from: https://tergromada.blogspot.com/2015/05/blog-post_45.html?m=1

The current state of decentralization in Ukraine: an assessment of reform resilience and the risks of reversal

Balaban Rostyslav Valeriiovych

PhD in Political Science,
Senior Research Fellow
at the Department of Political Institutions and Processes
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
General Almazov str., 8, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8373-9561

The decentralization reform was implemented amid the public mood spurred by the Revolution of Dignity, which emphasized the need for modernization, renewal, and justice in the country. Although there had been several previous attempts at reform–namely, decentralization measures in 1997, 2005, and 2008–2009–these earlier efforts eventually ended in either winding down or being preserved in their existing form [32, c. 7].

The persistence of the old administrative model stemmed partly from the absence of systemic initiators or providers of the decentralization idea, as communities were unable to represent or lobby for such interests. At the same time, representatives of the political class were inclined to maintain centralized administration/distribution because it provided opportunities for «influences» and shadow profits, both personally and for clan networks. Consequently, society did not significantly support political forces advocating for decentralization–even though no side was categorically opposed to it, and it was generally perceived as a positive idea.

The concept of developing local self-government–as an element of decentralization–was also proclaimed during the Orange Revolution, a period that embraced sentiments of democratization, justice, and modernization. In his first address to the citizens, President Viktor Yushchenko identified local self-government as a priority: «We will restore the rights of local communities... We will be a nation of self-governing communities» [24, c. 3].

However, the actual devolution of powers would not take place. Moreover, real decentralization is not so much about the transfer or distribution of powers as it is about the allocation of a defined share of resources. This allocation creates the need for administration, independent governance, and, in the long term, the preservation and growth of those resources. This approach contrasts with the model of expecting financial distribution from above, which tends to activate a «pleading» function in the distributor, lacks incentives

to protect the source of these resources (i.e. taxpayers), and results in a situation where funds for «minor issues» are insufficient or not allocated at all.

The political consequences of centralized administration include the limitation or lack of stimulation for local democracy. Although a mechanism to account for «minor interests» in a centralized distribution system is theoretically possible, it generally complicates the model, giving way to a simplified «wilful decision» approach. Such a decision does not require democratic procedures and, if not explicitly challenged (as in a rigid model), is simply ignored.

It is noteworthy that Ukrainian researchers would seldom analyze decentralization through the prism of local democracy, despite it being one of the key criteria thereof. This is partly because local democracy does not arise instantly and is more difficult to study–it requires analysing a wide range of parameters, including indirect and less noticeable ones–compared to the more straightforward assessment of the revenues and expenditures of local governments, which is the more common focus of research.

One reason for not transferring self-governing rights to the local level was that transferring rights necessitates the transfer of resources (finances), and the central power–which quickly became «capital» in nature–was unwilling to share these financial flows. On one hand, the inherited Soviet model of centralized administration, where effective self-government and local democracy were virtually non-existent, was preserved. On the other hand, control over the distribution of resources yielded non-public dividends, both for personal enrichment and for financial-industrial groups or clans. Another reason for delaying the decentralization project and the development of communities was that declarations of reform intentions were soon followed by current political issues arising from internal commitments, leading to political conflicts and crises. Additionally, both the ruling forces and the opposition, in preparation for new elections, preferred to view regions as «dependent/subordinate» (in various degrees of dependency) because such a view made regions easier to manage during pre-election campaigns. Meanwhile, regional elites and potential representatives were poorly organized to lobby for self-government, resource redistribution, etc.; finding it easier instead to act as «pleaders,» negotiate with the central government, or simply serve their own interests. This situation also reflects the simultaneous weakness of civil society.

The European experience of stable self-government lies in the long-term confrontation between the centre and the regions, the development of rules, and the formation and prosperity of local communities–a process that took centuries. In Ukraine, a modernization variant is possible based on the existing experience; however, even if the mechanisms can be implemented, the necessary culture must first be formed and stabilized.

At the same time, after a snap parliamentary election on October 26, 2014, the majority of political forces in the Verkhovna Rada positioned themselves as reformers who would implement these changes. Once again, public sentiments and expectations for democratization, justice, and modernization were high, leading to the proclamation and initiation of a number of reforms.

Among these, the decentralization reform stood out in the public discourse as the most successful. It was visible in the fact that local communities received funds and local reconstructions, repairs, and modernization projects were carried out, which served as tangible evidence of the reform. This policy was also supported by the Government, which allocated additional resources for regional development. The reform was assessed as being European Union-oriented–meeting the standards of democratic governance–and was further bolstered by several «donors» who worked directly with communities at the local level. Against the backdrop of a PR campaign touting the reform's success and a lack of criticism, many researchers limited their assessments to noting its positive evaluation.

In 2014, there was a reformatting and an impetus toward establishing the subjectivity of the primary level of governance. Instead of 11,250 territorial communities, mere 1,469 were created; and out of 490 rayons/districts, there became 136. More importantly, changes were made to budgetary legislation, with defined taxes and fees that were to remain at the local level. At that time, the process itself was anticipated, as in its initial stage it was voluntary and dependent on many subjective factors.

However, the reform has remained incomplete for ten consecutive years. In the context of the war against Ukraine, it has encountered some unconventional challenges; amid an economic downturn and the need to concentrate resources for defence, there are real limitations; a change in the political groups in power has shifted priorities; local communities and their associations are not yet capable of effectively advocating for the reform; and, finally, the reform itself requires modernization as it progresses, revealing gaps that will necessitate further reform measures.

Key words: *Decentralization, territorial community, reform, local democracy.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Баюрчак Назарій Володимирович

Методологія дослідження харизми іміджу політичних лідерів

УДК 316.46:32:27-587.6]:001.8
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.4
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Баюрчак Назарій Володимирович
аспірант кафедри політичних наук Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0001-8946-5493

Методологія є основою всіх наукових досліджень, забезпечуючи структуровану основу, яка керує дослідницькими процедурами, логістикою та загальним дизайном дослідження. Вона має вирішальне значення для забезпечення валідності та надійності результатів дослідження, що надає висновкам достовірності. Без чіткої та надійної методології будь-які висновки залишаються лише припущеннями без емпіричного підтвердження.

Значною проблемою у вивченні харизматичного лідерства була властива невизначеність феномену та складність його точного вимірювання, що історично «перешкоджало дослідникам твердо його зрозуміти». Ця постійна проблема підкреслює критичну потребу в надійних та інноваційних методологіях для просування наукового розуміння за межі анекдотичних доказів. Визнана складність вимірювання харизми вказує на основну напругу в дослідженнях лідерства: необхідність збалансувати багате, нюансоване та часто суб'єктивне розуміння людських феноменів з вимогами наукової строгості та узагальнюваності. Якщо основний конструкт є нечітко визначеним або важким для операціоналізації, будь-яке наукове дослідження стикається зі значними загрозами валідності. Це не просто технічна проблема вимірювання; це торкається епістемологічних питань про те, як соціальна наука може адекватно відобразити складні, суб'єктивні людські переживання.

Харизма політичного лідера є складним та неоднозначним терміном, початок застосування якому в науковому обігу дав М. Вебер. З того часу науковці різних галузей наук намагаються дослідити та всебічно охопити це явище. А кінцевою метою для них є бажання зробити харизму зрозумілою та здатною до опанування кожному бажаючому. Одним з ключових кроків для наукової деконструкції такого поняття як «харизма» є виокремлення методів її дослідження, на основі яких можна прийти до подальших спроб зробити її зрозумілою та науково обґрунтованою.

Ключові слова: *методи, методологія, наука, політичний лідер, харизма, наукове дослідження.*

Вступ. Великим викликом у вивченні харизматичного лідерства була невизначеність, що оточує це явище, та складність його точного вимірювання, що історично заважало дослідникам отримати чітке розуміння цього феномену. Цей постійний виклик підкреслює критичну потребу в надійних та інноваційних методах для просування наукового розуміння за межі анекдотичних доказів. Визнана складність вимірювання харизми вказує на фундаментальну суперечність у дослідженнях лідерства: необхідність збалансувати багате, нюансоване та часто суб'єктивне розуміння людських явищ з вимогами наукової точності та узагальнюваності. Якщо базовий конструкт погано визначений або його важко операціоналізувати, всі наукові дослідження стикаються з серйозними загрозами валідності. Це не просто технічна проблема вимірювання; це порушує епістемологічні питання про те, як соціальні науки можуть адекватно охоплювати складний, суб'єктивний людський досвід. Таким чином, властива харизмі неоднозначність змушує дослідників розглядати різні парадигми та методи, часто в поєднанні, для досягнення повнішого розуміння.

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття, виокремлення та аналіз методів вивчення харизми політичних лідерів для глибшого розуміння феномену харизматичного лідерства.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать кількісні, якісні та змішані методи дослідження. До кількісних варто віднести опитування, тестування, експерименти та статистичний аналіз. До якісних: інтерв'ю, контент-аналіз, спостереження, вивчення конкретних випадків. Ключовими аспектами для вимірювання харизми політичного лідера є: визначення харизматичного лідера, вплив на послідовників, вимірювання харизми, роль контексту, етичні аспекти харизматичного лідерства.

Результати. Кількісні методи дослідження є емпіричними та часто називають парадигмою наукового дослідження. Вони об'єктивні та орієнтовані на результат, а їхня мета – кількісно визначити відмінності в ситуаціях, проблемах або явищах. Їхня основна увага зосереджена на перевірці гіпотез та перевірці теорій, виходячи з припущення, що пізнання та поведінка значною мірою передбачувані та пояснені. Валідність забезпечується за допомогою суворих специфікацій, визначень та використання пілотних експериментів [1].

До поширених методів належать опитування, анкетування та методи статистичного аналізу, такі як регресійний аналіз звичайних найменших квадратів (OLS) та підтверджувальний факторний аналіз (CFA). Переваги кількісних методів полягають у їхній здатності робити статистично значущі висновки про генеральну сукупність шляхом дослідження репрезентативної вибірки, що дозволяє узагальнювати результати на більші генеральні сукупності. Вони ефективні для перевірки конкретних гіпотез та виявлення зв'язків між

змінними. Прикладом використання кількісних методів є дослідження харизматичного лідерства та ефективності в корейських приватних організаціях. У ньому використовувалися анкети (включаючи питання MLQ щодо харизматичного лідерства) для збору даних від 109 команд, що складаються з 1080 членів та 109 лідерів. OLS та регресійний аналіз CFA використовувалися для перевірки гіпотез про індивідуальну та групову креативність та виконання завдань, що демонструє сильну емпіричну підтримку їхньої багаторівневої структури [8].

В іншому дослідженні, яке зосереджувалося на особистісних рисах харизматичного лідерства серед лідерів місцевого рівня в Чан'анському університеті, використовувалася шкала Конгера-Канунго (CKS) з анкетними опитуваннями. Було зібрано 322 валідні відповіді та використано різноманітні статистичні аналізи, включаючи тестування надійності (альфа Кронбаха), тестування валідності (пояснення загальної дисперсії), описову статистику, t-тести та дисперсійний аналіз (ANOVA) для порівняння характеристик у різних демографічних групах [9].

Широке використання кількісних методів, включаючи анкети та стандартизовані шкали, у дослідженнях харизматичного лідерства відображає прагнення до наукової точності, стандартизації та узагальнюваності результатів. Однак цей підхід може надмірно спрощувати складну, реляційну та контекстно-залежну природу харизми. Цей методологічний вибір ґрунтується на припущенні, що харизму можна операціоналізувати в дискретні, вимірювані риси або поведінку, а її вплив можна кількісно визначити статистично у великих вибірках. Хоча це дозволяє проводити статистичний аналіз та узагальнюваність результатів, воно може не враховувати «феноменальну невизначеність» або тонкі, динамічні «взаємозалежності» та «емоційні маніпуляції», які притаманні харизматичним стосункам [8].

Якісне дослідження характеризується фундаментальним методом детального спостереження та пояснення, спрямованим на розуміння «цілої ситуації», а не на суворе визначення та вимірювання ізольованих змінних. Воно спрямоване на пояснення поточних ситуацій та глибоке дослідження історій, нюансів та досвіду невеликої кількості учасників з акцентом на те, «як» або «чому» відбуваються явища. Валідність у якісних дослідженнях часто пріоритетна над суворим вимірюванням, і дослідження зазвичай проводяться в природних «польових умовах» [6].

Поширені якісні методи включають тематичні дослідження, глибинні інтерв'ю, спостереження за участю учасників, автоетнографію та різні форми контент-аналізу, такі як аналіз текстів та документів. Переваги якісних методів полягають у тому, що вони забезпечують глибоке розуміння, дозволяючи дослідникам досліджувати контекстуальні фактори та складні процеси, що формують харизматичне лідерство. Вони особливо добре підходять для фіксації суб'єктивного досвіду та інтерпретацій лідерів та послідовників. Прикладами якісних досліджень харизматичного лідерства є новаторське дослідження Д. Конгера, яке включало великий огляд літератури, доповнений польовими дослідженнями, що включали глибинні інтерв'ю та спостереження за вісьмома бізнес-лідерами [9].

Для вивчення того, як послідовники приписують харизму, використовувалися тематичні дослідження видатних політичних діячів, таких як Р. Рейган та Ф. Д. Рузвельт. Ці дослідження вивчали специфічні характеристики (наприклад, комунікативні навички, далекоглядні якості, довіру, управління враженнями, експертизу) та переважаючі ситуативні контексти, часто використовуючи текстовий аналіз промов та історичних документів. Якісні дослідження харизматичного лідерства в творчих командах досліджували такі поведінкові фактори, як стратегічне бачення, комунікація, чутливість до навколишнього середовища, нетрадиційна поведінка, особиста схильність до ризику та чутливість до потреб членів у рамках конкретної командної динаміки [11].

Якісні дослідження, особливо з використанням тематичних досліджень, є незамінними для розуміння контекстуального виникнення та динамічних, реляційних взаємодій харизматичного лідерства, які часто важко повністю охопити за допомогою стандартизованих кількісних опитувань.

Харизма визнається дуже контекстуально чутливою, часто виникає або посилюється в часи кризи чи значних змін. Кількісні опитування за своєю суттю узагальнюються в різних контекстах. Однак, якісні тематичні дослідження дозволяють провести глибокий аналіз того, як конкретна поведінка лідера (наприклад, комунікація, артикуляція бачення) впливає на унікальний розвиток та зміну потреб послідовників для формування харизматичної атрибуції. Цей метод краще підходить для розкриття складної, нюансованої «чорної скриньки» харизматичного впливу в конкретних реальних сценаріях та надає багаті пояснення, які не можуть надати лише кількісні дані [12].

Змішані методи – це складний метод, який систематично поєднує як якісні, так і кількісні методи дослідження в рамках одного дослідження. Цей метод заохочує інтеграцію кількох світоглядів або парадигм і виходить за рамки традиційної бінарної асоціації конкретних парадигм з якісним або кількісним дослідженням [8].

Поєднуючи сильні сторони обох методів, змішані методи пропонують «найкраще з обох світів». Вони дозволяють провести глибоке дослідження нюансів та досвіду (якісні), одночасно перевіряючи

гіпотези та узагальнюючи результати на більші групи населення (кількісні). Змішані методи також можуть бути прагматично орієнтованими, зосереджуючись на тому, що є найефективнішим, досяжним або корисним для даного дослідницького питання, або навіть на тому, що, найімовірніше, буде профінансовано.

Одним із прикладів дослідження харизматичного лідерства є дослідження рис особистості харизматичного лідерства серед лідерів університетського рівня, яке використовувало «подвійну методологію огляду літератури та опитування». Це ілюструє дизайн змішаних методів, у якому огляд літератури (якісний) забезпечив теоретичний контекст та виявив прогалини в дослідженнях, тоді як опитування з використанням шкали C-K (кількісне) зібрало емпіричні дані для статистичного аналізу. Це поєднання забезпечило як фундаментальне розуміння, так і емпіричну валідацію [8].

Зростаюче використання змішаних методів у дослідженнях харизматичного лідерства свідчить про зрілість цієї галузі. Воно визнає, що складність харизми не може бути повністю охоплена однією дослідницькою парадигмою. Цей метод дозволяє дослідникам тріангуляти результати, тим самим покращуючи як широту (узагальнюваність), так і глибину (контекстуальне розуміння) своїх висновків. Враховуючи притаманну харизмі невизначеність та багатогранність, а також відповідні обмеження суто кількісних (потенційне спрощення, відсутність контексту) або суто якісних (обмежена узагальнюваність) методів, їх поєднання пропонує більш комплексне рішення. Кількісні дані можуть виявляти загальні закономірності, перевіряти взаємозв'язки та узагальнювати результати на більші групи населення. Якісні дані, у свою чергу, можуть запропонувати змістовні, контекстуальні пояснення того, чому ці закономірності існують, як вони проявляються в конкретних ситуаціях і які основні механізми харизматичного впливу. Така тріангуляція джерел даних та аналітичних перспектив підвищує загальну валідність та повноту дослідження та рухається до більш цілісного розуміння харизматичного лідерства [2].

Інтерв'ю дозволяють глибоко дослідити сприйняття, досвід та нюанси учасників. Наприклад, польове дослідження Д.Конгера включало інтерв'ю. Спостереження, пряме чи партисипативне, може дати уявлення про поведінку лідерів та реакції послідовників у природному середовищі. Воно може включати аналіз драматичних або театральних вистав, навмисних технік, які харизматичні лідери використовують для залучення своєї аудиторії [9].

Інтерв'ю та спостереження надають багаті якісні дані, які можуть виявити тонкі, часто невербальні аспекти харизми та суб'єктивного досвіду послідовників, які кількісні шкали можуть пропустити. Вони є важливими для розуміння процесу харизматичного впливу. Харизма включає «емоційний зв'язок», «особистий магнетизм», «мову тіла», «поведінку» та «міжособистісні взаємодії». Вона також включає те, як лідери «виражають ентузіазм» та «викликають емоції в інших» через свої вирази обличчя. Ці нюансовані, динамічні та часто невербальні аспекти важко охопити за допомогою опитувань з фіксованими відповідями. Співбесіди дозволяють співробітникам висловлювати свої емоційні реакції та сприйняття власними словами, тоді як спостереження може зафіксувати фактичну «драматичну» або «нетрадиційну поведінку» лідера в дії. Це забезпечує глибше та автентичніше розуміння харизматичного процесу [4].

Неоднозначність цього явища та труднощі його вимірювання заважають дослідникам отримати його чітке розуміння. Деякі дослідники стверджують, що харизма є вродженою рисою і «її не можна навчитися», тоді як інші вважають, що її можна розвинути за допомогою навчання. Ця невідповідність ускладнює вимірювання. Існуючі шкали, такі як MLQ та CKS, можуть «недостатньо фіксувати та вимірювати комунікацію» та інші види поведінки, пов'язані з харизмою, а аналіз тексту іноді не виявляє зв'язку між шкалами та визначеннями [3].

Сприйняття послідовників є центральним для харизми. Це означає, що дослідження схильні до упереджень сприйняття, коли послідовники можуть приписувати харизму на основі продуктивності або власних потреб/цінностей. Самооцінка ефективності лідера може бути завищеною порівняно з оцінками підлеглих, особливо надмірно харизматичних лідерів. Упередженість «романтизації лідерства» – це тенденція приписувати позитивні результати харизмі лідера, а не іншим факторам.

Вроджена залежність від сприйняття та атрибуції послідовників створює значний потенціал для упередженості в дослідженнях харизматичного лідерства. Це вимагає методологічної точності для контролю поширених методологічних упереджень та використання збору даних з кількох джерел. джерела. Якщо послідовники «залежні від харизми лідера» або схильні до «беззаперечних лестощів та похвали», їхні оцінки можуть бути упередженими. Самі лідери також можуть бути надмірно впевненими. Це настійно вимагає збору даних з кількох джерел (наприклад, 360-градусний MLQ), використання об'єктивних показників ефективності, де це можливо, та статистичного контролю поширених методологічних упереджень. Дослідники повинні знати про упередженість «романтизації лідерства» та розробляти дослідження, щоб відокремити фактичний вплив лідера від ідеалізованих уявлень про послідовників [7].

Також варто зазначити, що харизма залежить від контексту. Визначення та вимірювання «повинні бути певним чином контекстуалізовані». Дослі-

дження часто зосереджуються на конкретних контекстах (наприклад, місцеві керівники університетів, корейський приватний сектор, президенти США). Результати з одного контексту можуть не узагальнюватися на інші. Наприклад, риси, необхідні в академічних умовах, можуть відрізнятися від загальних моделей.

Сильна контекстуальна залежність харизми створює фундаментальну напругу між прагненням до узагальнювальних результатів (кількісне дослідження) та потребою в контекстно-специфічному розуміння (якісне дослідження). Оскільки харизма є контекстно-чутливою, її визначення та вимірювання залежать від ситуації. Це означає, що результати дослідження в одному конкретному контексті (наприклад, корейський приватний сектор) можуть не бути безпосередньо застосовними в іншому (наприклад, університетському середовищі). Методологічно це означає, що дослідники повинні чітко визнавати контекстуальні обмеження своїх висновків. Це також підкреслює цінність порівняльних досліджень різних культур та типів організацій (як це було зроблено в проекті GLOBE) для виявлення універсальних та культурно-специфічних аспектів харизми. Це підтверджує необхідність змішаних методів, які забезпечують як узагальнювані моделі, так і контекстно-багаті пояснення [6].

Висновки. Дослідження харизматичного лідерства пройшли довгий шлях від початкових концептуалізацій Вебера до сучасних емпіричних моделей. Теоретичні основи, закладені М. Вебером, Д. Хаусом, Д. Конгером та К. Канунго, та інтеграція харизми в трансформаційне лідерство Б. Басса забезпечили дедалі складнішу основу для його вивчення. Кожен із цих теоретичних внесків мав прямі методологічні наслідки, сприяючи переходу від абстрактних, нематеріальних концепцій до вимірюваної поведінки та її впливу на послідовників.

У дослідженні харизми використовується різноманітний підхід: кількісні методи (опитування, анкети з MLQ та CKS) забезпечують узагальнюваність та перевірку гіпотез, тоді як якісні методи (тези, інтерв'ю, спостереження) пропонують глибоке, контекстуальне розуміння динаміки харизми. Змішані методи, що поєднують сильні сторони обох підходів, стають дедалі поширенішими, дозволяючи дослідникам тріангулювати дані та робити більш вичерпні висновки.

Незважаючи на прогрес, дослідження харизматичного лідерства стикаються з постійними викликами. Неоднозначність самого феномену та складність його точного вимірювання залишаються суттєвими перешкодами. Упередження сприйняття та атрибуції, включаючи схильність послідовників ідеалізувати харизматичних лідерів, вимагають ретельних методологічних підходів, таких як збір даних з різних джерел. Труднощі узагальнення результатів через контекстуальну природу харизми також підкреслюють необхідність обережності в інтерпретації та застосуванні результатів.

Поточні «прогалини та недоліки» у розумінні харизматичного лідерства, особливо щодо його багаторівневого та контекстуального впливу, свідчать про те, що майбутні дослідження повинні вийти за рамки простих кореляційних досліджень та спиратися на більш складні, багаторівневі та процесно-орієнтовані схеми. Прості лінійні моделі або одноріневий аналіз недостатні для такого складного, багатогранного явища, як харизма, яке діє на індивідуальному, груповому та організаційному рівнях і залежить від контексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 15.1G: Charismatic Authority – Social Sci LibreTexts, URL: https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Sociology/Introduction_to_Sociology/Sociology_(Boundless)/15%3A_Government/15.01%3A_Politics_Power_and_Authority/15.1G%3A_Charismatic_Authority

2. Charismatic leadership – Oxford Reference, URL: https://www.oxfordreference.com/abstract/10.1093/acref/9780191843273.001.0001/acref-9780191843273-e-27

3. Charismatic Leadership – ResearchGate, URL: https://www.researchgate.net/profile/Kevin_Carey7/publication/322939100_Charismatic_leadership_An_effective_instrument_for_cultural_transformation/links/5a789e61aca2722e4df31079/Charismatic-leadership-An-effective-instrument-for-cultural-transformation.pdf

4. Charismatic leadership: Findings of an exploratory investigation of the techniques of influence – aabri, URL: https://www.aabri.com/manuscripts/141964.pdf

5. Charismatic Leadership: Weighing the Pros and Cons – PON, URL: https://www.pon.harvard.edu/daily/leadership-skills-daily/charismatic-leadership-weighing-the-pros-and-cons/

6. House charismatic leadership theory, URL: https://irp-cdn.multiscreensite.com/9eb89619/files/uploaded/7295-5a03abc8.pdf

7. How charismatic leaders gain commitment to their vision and the mission of the organization, URL: https://www.ckju.net/en/dossier/how-charismatic-leaders-gain-commitment-their-vision-and-mission-organization

8. Research Paradigms: Qualitative, Quantitative and Mixed Method, URL: https://www.ijsr.net/archive/v11i10/SR221010141739.pdf

9. The Assessment of Charismatic Leadership: Validity of a German Version of the Conger-Kanungo Scale (CKS) – Hogrefe eContent, URL: https://econtent.hogrefe.com/doi/10.1027/1015-5759.24.2.124

10. Toward a Behavioral Theory of Charismatic Leadership in Organizational Settings, URL: https://www.researchgate.net/publication/248126140_Toward_a_Behavioral_Theory_of_Charismatic_Leadership_in_Organizational_Settings

11. View of Exploring Charismatic Leadership Based on the Case Study of Franklin. D. Roosevelt, URL: https://drpress.org/ojs/index.php/EHSS/article/view/5010/4853

12. What is Charismatic Leadership? Exploring the Theories, Impact, and Examples, URL: https://www.workhuman.com/blog/charismatic-leadership/

REFERENCES:

1. 15.1G: Charismatic Authority – Social Sci LibreTexts, URL: https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Sociology/Introduction_to_Sociology/Sociology_(Boundless)/15%3A_Government/15.01%3A_Politics_Power_and_Authority/15.1G%3A_Charismatic_Authority

2. Charismatic leadership – Oxford Reference, URL: https://www.oxfordreference.com/abstract/10.1093/acref/9780191843273.001.0001/acref-9780191843273-e-27

3. Charismatic Leadership – ResearchGate, URL: https://www.researchgate.net/profile/Kevin_Carey7/publication/322939100_Charismatic_leadership_An_effective_instrument_for_cultural_transformation/links/5a789e61aca2722e4df31079/Charismatic-leadership-An-effective-instrument-for-cultural-transformation.pdf

4. Charismatic leadership: Findings of an exploratory investigation of the techniques of influence – aabri, URL: https://www.aabri.com/manuscripts/141964.pdf

5. Charismatic Leadership: Weighing the Pros and Cons – PON, URL: https://www.pon.harvard.edu/daily/leadership-skills-daily/charismatic-leadership-weighing-the-pros-and-cons/

6. House charismatic leadership theory, URL: https://irp-cdn.multiscreensite.com/9eb89619/files/uploaded/7295-5a03abc8.pdf

7. How charismatic leaders gain commitment to their vision and the mission of the organization, URL: https://www.ckju.net/en/dossier/how-charismatic-leaders-gain-commitment-their-vision-and-mission-organization

8. Research Paradigms: Qualitative, Quantitative and Mixed Method, URL: https://www.ijsr.net/archive/v11i10/SR221010141739.pdf

9. The Assessment of Charismatic Leadership: Validity of a German Version of the Conger-Kanungo Scale (CKS) – Hogrefe eContent, URL: https://econtent.hogrefe.com/doi/10.1027/1015-5759.24.2.124

10. Toward a Behavioral Theory of Charismatic Leadership in Organizational Settings, URL: https://www.researchgate.net/publication/248126140_Toward_a_Behavioral_Theory_of_Charismatic_Leadership_in_Organizational_Settings

11. View of Exploring Charismatic Leadership Based on the Case Study of Franklin. D. Roosevelt, URL: https://drpress.org/ojs/index.php/EHSS/article/view/5010/4853

12. What is Charismatic Leadership? Exploring the Theories, Impact, and Examples, URL: https://www.workhuman.com/blog/charismatic-leadership/

Methodology of researching the charisma image of political leaders

Baiurchak Nazarii Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
Shevchenko str., 57,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8946-5493

Methodology is the foundation of all scientific research, providing a structured framework that guides research procedures, logistics, and overall study design. It is critical to ensuring the validity and reliability of research findings, which lends credibility to conclusions. Without a clear and robust methodology, any conclusions remain mere speculation without empirical support.

A significant challenge in the study of charismatic leadership has been the inherent uncertainty of the phenomenon and the difficulty of measuring it precisely, which has historically "prevented researchers from firmly understanding it". This ongoing challenge underscores the critical need for robust and innovative methodologies to advance scientific understanding beyond anecdotal evidence. The acknowledged difficulty of measuring charisma points to a fundamental tension in leadership research: the need to balance a rich, nuanced, and often subjective understanding of human phenomena with the demands of scientific rigor and generalizability. If the underlying construct is ill-defined or difficult to operationalize, any scientific study faces significant threats to validity. This is not just a technical measurement problem; it touches on epistemological questions about how social science can adequately capture complex, subjective human experiences.

The charisma of a political leader is a complex and ambiguous term, first used in scientific circulation by M. Weber. Since then, scholars from various fields of science have tried to explore and comprehensively cover this phenomenon. And the ultimate goal for them is the desire to make charisma understandable and capable of being mastered by anyone who wants it.

One of the key steps for the scientific deconstruction of such a concept as "charisma" is to identify methods for its study, on the basis of which further attempts can be made to make it understandable and scientifically sound.

Key words: *methods, methodology, science, political leader, charisma, scientific research.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 18.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Бульбенюк Світлана Степанівна
Манелюк Юрій Михайлович

Лобізм як інструмент політичної діяльності та політичної комунікації у розрізі публічної політики

УДК 328.184:342.5]:351.9(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.5
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Бульбенюк Світлана Степанівна
кандидат політичних наук, доцент, професор кафедри політичних технологій
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
просп. Берестейський, 54/1,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-9760-7850

Манелюк Юрій Михайлович
кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
просп. Берестейський, 54/1,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8186-7604

У статті здійснено аналіз лобізму як складного соціально-політичного явища, що відіграє важливу роль у процесі формування державної політики та прийняття політико-управлінських рішень. Лобізм розглядається як специфічна форма впливу на органи державної влади та інститути громадянського суспільства з метою захисту інтересів певних соціальних груп, об'єднань або окремих осіб, а найголовніше – як один з механізмів сучасної демократії, що поєднує обидві її форми – пряму та представницьку. Обґрунтовується важлива роль лобізму у прикладному полі публічної політики. Авторами проаналізовано політико-правову еволюцію лобізму, зокрема еволюцію легалізації лобізму на нормативному рівні на прикладі США, країн Європейського Союзу, України. Особливу увагу приділено питанням висвітлення лобізму як інструменту політичної діяльності та політичної комунікації, а також викликам правового регулювання лобістської діяльності у демократичних державах. Підкреслено як позитивні аспекти лобізму (забезпечення комунікації між владою і суспільством, підтримка балансу інтересів), так і негативні наслідки за відсутності належного контролю (корупція, маніпуляції, тіньовий вплив). У статті також розглянуто особливості функціонування лобізму з точки зору безпекових викликів розвитку сучасних держави і громадянського суспільства. Лобізм у царині публічної політики висвітлено крізь призму вимірів суспільного інтересу та політико-владного інструментарію забезпечення реалізації вимог суспільного інтересу, що обумовлює застосування міждисциплінарного підходу до розгляду феноменів лобізму і лобіювання. Додатково використано метод аналізу документів, зокрема Конституції України та Закону України «Про лобіювання» (у контексті висвітлення «сильних» та «слабких» сторін цього нормативного акту), а також метод порівняльного аналізу щодо висвітлення законодавчого регулювання феномену лобізму в США, країнах ЄС та Україні. Автори дійшли висновку, що подальша дослідницька увага в аналізі лобізму як інструменту політичної діяльності і політичної комунікації має бути зосереджена на вивченні безпекових аспектів цього феномену публічної політики.
Ключові слова: *лобізм, вплив, публічна політика, лобістські групи, політична комунікація, політична діяльність, законодавче регулювання.*

Вступ. *Актуальність та постановка проблеми.* Дослідження у царині публічної політики є міждисциплінарними за своєю природою, поєднуючи політологічні, соціологічні, правові розвідки та напрацювання у сфері науки про державне управління. Це пояснюється тим, що прикладне поле публічної політики є надзвичайно багатошаровим і строкатим. Є кілька ключових точок відліку, які об'єднують різнопланові вектори проявів публічної політики – це, перш за все, суспільний інтерес (вимір публічного) та владно-державний інструментарій (вимір політичного), регулятором яких є сфера права.

Вимір політичного та вимір публічного поєднується кількома явищами, процесами, інститутами. Серед них особливе місце займає лобізм. За спостереженням Д. Виговського, «Лобізм як повноцінний інститут проявляється тоді, коли існують щонайменше дві необхідні умови:

• У суспільстві виникає велике розмаїття інтересів внаслідок його соціальної диференціації.

• Розширюється доступ до влади внаслідок розвитку політичного плюралізму, що є характерним насамперед для демократичних суспільств» [1, с. 43].

Автори Cambridge Dictionary пропонують наступне визначення лобі як окремої групи соціальних і подекуди політичних акторів: «Лобі – це група людей, які намагаються переконати уряд або офіційну групу зробити щось» [2].

Як бачимо, феномен лобізму поєднує такі актуальні царини сучасної публічної політики, як політична діяльність (активність) та політична комунікація. Важливість розгляду лобізму і лобі саме крізь призму функціонування публічної політики набуває нині особливого значення, тому що рівень динамізму суспільно-політичного життя, глибина та швидкість трансформацій ключових соціальних, культурних та політичних практик зумовлюють необхідність переорієнтації дослідницької уваги з політичних дискурсів суто кратологічної природи політичних відносин і процесів на дискурси публічної політики, які мають міждисциплінарну основу.

Мета представленої розвідки **–** дослідити лобізм як інструмент політичної діяльності та політичної комунікації у царині публічної політики.

Аналіз попередніх досліджень. В основі представленої розвідки – аналіз праць як фундаторів теорій лобізму (А. Бентлі, Ж. Мейно, М. Дюверже), так і сучасних вітчизняних дослідників (Д. Виговський, І. Ворчакова, С. Годний, І. Наглюков, Т. Яровой та інші), а також розгляд нормативної бази регулювання лобізму в Україні, США та країнах Європи.

Матеріал і методи дослідження. У процесі підготовки дослідження автори застосували міждисциплінарний та комплексний підходи до розгляду й аналізу феномену лобізму у царині публічної політики. Окрім того, використано метод аналізу документів, зокрема Конституції України та Закону України «Про лобіювання», а також інструментарій порівняльного аналізу щодо висвітлення законодавчого регулювання феномену лобізму в США, країнах ЄС та Україні.

Результати та обговорення. Лобізм (англ. lobbyism) – скоординована практика обстоювання інтересів або чинення тиску на законодавців і чиновників неурядовими організаціями, фінансово-промисловими групами чи етнічними спільнотами на користь того або іншого рішення [3].

Особливостями лобізму, на які звертає увагу М. Росенко, 1) лобізм є ознакою влади, 2) лобістська діяльність завжди ведеться в інтересах певних суб'єктів; 3) лобісти є посередниками між різними соціальними і політичними акторами; 4) лобізм надає громадянам та групам громадян «можливість побічно брати участь в створенні і підготовці правових і політичних рішень» [4]. Іншими словами, в основі лобіювання за умов демократії наявний інтерес до впливу різного роду на інститути влади та прийняття політико-управлінських рішень як одна з ключових категорій теорії і практики публічної політики.

Тож лобізм постає як інструмент політичної діяльності та політичної комунікації. На підтвердження цієї позиції наведемо наступні міждисциплінарні підходи щодо вивчення лобізму (за І. Ворчаковою):

– лобізм як вплив на прийняття рішень за додаткову плату (професійна діяльність);

– лобізм як захист прав та захист інтересів окремих соціальних груп і громад (адвокація);

– лобізм як технологія інформаційного впливу на прийняття політико-управлінських рішень;

– лобізм як політичне переконання (інший аспект політичної комунікації, на відміну від попереднього);

– лобізм як механізм впливу на органи влади з метою прийняття цільових рішень;

– лобізм як легальна/тіньова та відкрита/закрита практика тиску на державні структури влади [5, с. 106–107].

Якщо ми розглядаємо лобізм як інструмент політичної комунікації та застосовуємо методологію комунікативної теорії, то варто звернути увагу га дослідження вітчизняного науковця С. Годного. Вчений зауважує: «…політичну комунікацію слід вважати конвертацією ресурсу владних повноважень на інші ресурси за найбільш вигідним для влади курсом в ході обміну між політичними суб'єктами і агентами інших інститутів суспільства. Лобізм є типовим прикладом такого роду комунікаційних обмінів» [6, с. 197].

Безперечно, що лобіювання має безпосереднє відношення до проблем публічної політики. Лобізм може сприяти підвищенню активної участі громадськості у політичному житті на різних рівнях публічної політики. Т. Яровой виокремлює такі механізми (способи) залучення громадськості до процесу прийняття рішень: підвищення обізнаності; організація громадського впливу; залучення експертів і активістів; формування коаліцій; адвокація маргіналізованих груп; підтримка демократичних процесів [7, с. 46].

Інструментарій політичної комунікації за таких умов починає відігравати чи не провідну роль. Причому, йдеться про політичну комунікацію різного спрямування: як вертикальну – директивно-наказову у категоріях ієрархії та алгоритму «наказ-підкорення», так і горизонтальну, яка передбачає узгодження, агрегацію та артикуляцію суспільно значимого інтересу/інтересів на низовому рівні. Представники лобістських угруповань у такому разі є радше виконавцями волі громадськості, які виконують певні завдання за певну винагороду.

Один з перших дослідників феномену лобізму – А. Бентлі вказував на його сутність як взаємодію груп інтересів [8, с. 197].

Як пише Л. Герасіна, «політичне виправдання і призначення лобізму, за Ж. Мейно, полягає у функціональному сприянні досягненню суспільного консенсусу завдяки:

1) соціальному посередництву між громадянським суспільством і державою (між впливовими групами інтересів, фінансовими корпораціями, комерційними установами, громадськими об'єднаннями, політичними партіями та державними органами влади);

2) наданню політичному керівництву країни (на парламентські слухання, в урядові комітети) найбільш ґрунтовної та оперативної інформації;

3) впливу на управлінські рішення органів державної влади, коли їм надається необхідна динаміка та відбувається «посилення тонусу гнучкості»;

4) виконанню функції «каналізації вимог», коли лобі надає владі послугу каналізації та раціоналізації суспільних очікувань, які потенційно могли б набути форм безладу і насилля» [9, с. 7–8].

В. Корнієнко та С. Годний акцентують на тому, що «М. Дюверже, автор відомої книги «Партійна політика і групи тиску» …, вважав за необхідне виділяти «традиційні» або «общинні» групи репрезентації політичних інтересів, «групи за звичаєм», «групи захисту», «групи підтримки» та «асоціативні» групи репрезентації політичних інтересів, під якими розумів «нові соціальні рухи» [10, с. 37].

Тож, репрезентація групових соціальних і політичних інтересів та вплив на прийняття політико-управлінських рішень – це ті характеристики лобізму, які мають безпосередній стосунок до регу-

ляторно-нормативної складової публічної політики. Іншими словами, до царини регламентації і регулювання подібних репрезентацій та впливів, у тому числі на конвенційному – нормативно-правовому рівні – функціонування держави. Це є особливо важливим, адже окремі кейси реалізації практик лобіювання та лобізм часто використовуються для критики цього явища як такого, розгляду його виключно в негативних конотаціях.

Окремим виміром і викликом щодо правового визначення та легалізації лобізму стає розгляд лобізму як засобу формування безпекової політики держави. В умовах глобалізації, з одного боку, та зростання загроз і викликів воєнного характеру, з іншого, ці питання набувають особливого значення і наголосу. Вітчизняний дослідник І. Наглюков зауважує, що лобізм в такому розумінні має розглядатися «як субінститут публічного адміністрування та одночасно – самоврядний інститут формування громадської та державної безпеки» [11, с. 82].

Науковець наголошує на значимості участі представників громадянського суспільства у формування безпекових засад організації і функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Комунікативний вимір лобізму виявляється через якнайповнішу реалізацію функції суспільного плюралізму як основи внутрішньої безпеки держави – через «реалізацію останньою (державою – авт.) базових мовно-культурних, ідеологічних, політичних, освітньо-наукових, ґендерно-статевих та інших інтересів людини та громадянина в умовах плюралізації суспільних думок та свободи самовираження» [11, с. 85].

Водночас розгляд безпекового виміру вивчення феномену лобізму буде неповним і нерелевантним без дослідження реалізації засад політичної діяльності та політичної комунікації в умовах війни. Важко не погодитись з Т. Бевз у тому, що «Стан війни вносить свої акценти у функціонування публічної влади воюючої демократичної країни, обмежуючи реалізацію деяких її базових демократичних принципів» [12, с. 184]. У таких умовах чітке дотримання «букви і духу» закону стає тим запобіжником, який має мінімізувати загрози зловживання владою, обмеження дії принципу поділу влади та суспільно-політичного плюралізму під прикриттям дотримання вимог національної безпеки. Тож, потреба у легалізації лобізму на нормативному рівні, зважаючи на безпекові виклики сьогодення, набуває особливої ваги.

Якщо здійснити короткий історичний екскурс, то слушно підкреслити, що із виникненням лобізму з'явилася і проблема його правового впорядкування. Лобісти вперше почали діяти на цілком законних підставах у США, коли першою поправкою до Конституції 1789 р. було серед іншого гарантовано право «звертатися до уряду з проханнями». У 1876 р. був прийнятий закон «Про лобістську діяльність», відповідно кожен лобіст від свого імені або за дорученням третьої особи отримав можливість офіційно зареєструватися в Палаті представників Конгресу. Чинний федеральний закон, прийнятий у 1946 р., – «Про регулювання лобізму». Цей нормативний акт «закріпив процедури реєстрації й винагороди лобістів, зобов'язав їх звітувати про свою діяльність, чим зробив процес лобіювання більш відкритим для Конгресу і американського суспільства», – підсумовує Л. Герасіна [9, с. 12].

Цікаву особливість правової легалізації лобізму у США відзначає Д. Виговський. «Комунікативний характер лобізму одержав визнання навіть у юриспруденції: так, у законодавчих актах, що регулюють лобізм у США, починає фігурувати поняття "лобістської комунікації"», – пише дослідник [1, с. 42].

За даними Л. Герасіної: «У більшості країн Західної Європи закони про лобізм не приймались, але лобістські практики там регулюються на підставі норм, які регламентують, зокрема, статус депутата, діяльність виборних органів влади, добровільних асоціацій, проведення виборів чи референдумів. У Великій Британії, де панує правовий прецедент, депутати парламенту повинні щорічно офіційно звітувати про свої доходи, це змушує їх юридично регламентувати контакти з лобістами» [9, с. 13].

У ФРН немає спеціального закону про лобіювання, але є низка підзаконних нормативних актів, спрямованих на регулювання лобістських дій: положення «Про реєстрацію союзів та їхніх представників при Бундестазі», відомчі норми, що регламентують відносини органів законодавчої та виконавчої влади з лобі-агентами, «Кодекс поведінки члена Бундестагу», «Єдине положення про федеральні міністерства» та інші. Лобістська діяльність представлена численними союзами і асоціаціями громадян, котрі презентують державі певні суспільні інтереси. Як зазначає Т. Яровой, «в законотворчому ж процесі розділяють «внутрішній» і «зовнішній» лобізм. Внутрішніми лобістами, при цьому, є депутати бундестагу, що відстоюють інтереси тієї чи іншої групи, зовнішніми – «традиційні» лобістські сили – різноманітні зацікавлені групи, які працюють по за стінами парламенту, але при цьому зосереджують свої зусилля на органах влади (союзи, рухи, корпорації, громадські групи тощо)» [13].

Державні органи Німеччини нерідко залучають до роботи над законопроєктами позавідомчих експертів і консультантів, створюють різні дорадчі структури, які можуть не мати чіткого правового статусу. Водночас, спостерігається певна дискримінація малих лобістських груп, недостатня відкритість процесу обговорення певних законопроєктів [13].

Що стосується безпосередньо ЄС, то Європарламент є організацією поліцентричною та мультифункціональною, що виражається у тому, що він надає підтримку усім депутатам, групам та комі-

тетам практично з будь яких питань. В той же час, питання діяльності комітетів є сильно регламентованим та мінімізує можливість відмови комітетів від розгляду профільних питань. Процес розробки нових ідей та напрямків відбувається наступним чином: депутат пропонує внести ідею до порядку денного Європарламенту, проводить перемовини із Комісією та Радою ЄС, вивчає їх точку зору та надає свою підтримку у випадку виникнення будь-яких питань. В контексті лобіювання, депутати є потужними гравцями, адже часто децентралізовані уряди та лобістські групи намагаються використовувати депутатів як інструмент досягнення своєї мети. Не останнім чинником здійснення впливу на депутатів є відкритість Європарламенту у порівнянні з Комісією та Радою ЄС (дані за С. Сокуром) [14, с. 31].

Основні міжнародні стандарти у сфері лобізму та все, що з ним пов'язано, висвітлено в низці рекомендацій та резолюцій Ради Європи й Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Серед країн ЄС маємо таку статистику: у 6 країнах прийнято окремі закони щодо регулювання лобістської діяльності (Ірландія, Франція, Австрія, Литва, Польща, Словенія), а у 9 – діє саморегуляція лобістів, що пояснюється м'яким механізмом контролю (Німеччина, Італія, Іспанія, Нідерланди, Фінляндія, Чехія, Хорватія, Латвія, Румунія). Спільними рисами відповідних нормативних актів/саморегуляції для більшості з названих країн є: реєстрація особи, яка бажає надавати лобістські послуги, за певною процедурою; наявність відкритого реєстру лобістів; звітування лобістів про свою діяльність перед владними структурами та громадськістю; встановлення окремих обмежень під час здійснення такої діяльності; обов'язок дотримуватися встановлених правил поведінки [15].

Щодо ситуації з лобізмом в Україні, ряд статей чинної Конституції становить правову базу для цієї діяльності. Фундаментальні засади закріплені в ст. 5, де народ України проголошений єдиним джерелом влади, здійснює цю владу безпосередньо та через органи державної влади і місцевого самоврядування; ст. 38 Конституції проголошує право громадян брати участь в управлінні державними справами. А в ст. 40 зазначено, що «усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» [16].

14 березня 2024 р. набув чинності Закон України «Про лобіювання» [17]. Цей закон викликав бурхливі дискусії в суспільстві.

Які переваги та ризики відкриває легалізація ринку лобіювання в Україні?

Так, Закон передбачає, що держава здійснюватиме контроль за діяльністю лобістів, отримає додаткові податкові надходження до бюджету. «Мають бути створені нові робочі місця» – зазначають аналітики, Property Times [18].

Водночас серед «слабких місць» Закону можна назвати наступні. Найголовніше – це збереження умов для тіньового лобіювання. Системний аналіз прав лобістів, закріплених в ухваленому Законі, засвідчує, що більшість фактичних прав, які надаються лобістам, вже були передбачені нормами чинного законодавства і можуть бути реалізовані без набуття ними статусу лобіста. За таких умов існує вірогідність, що лобісти (порівняно з іншими) нестимуть додатковий тягар обов'язків та матимуть ризики накладення з боку НАЗК санкцій, не будуть достатньо зацікавлені у реєстрації в якості лобістів (висновки дослідників Property Times) [18].

Маємо зауважити, що наведений аналіз «сильних» та «слабких» місць Закону є попереднім. Зважаючи на чинний правовий режим воєнного стану, беручи до уваги вимоги підвищення транспарентності діяльності органів державної влади та розвитку системної політики боротьби з корупцією як необхідні умови просування України на шляху євроінтеграції, можемо стверджувати, що оцінка Закону України «Про лобіювання» зазнає змін як з боку юристів, так і з боку політичних аналітиків.

Висновки. Вітчизняний дослідник В. Штерн зауважує: «…головною цінністю лобізму є створення легітимних можливостей участі у розробці та прийнятті рішень як найбільш зацікавлених суспільних груп, так і висококомпетентних спеціалістів» [19, с. 37]. Таким чином, лобізм є одним з найбільш поширених та ефективних механізмів реалізації демократії – прямої (демократії участі та/або громадянського активізму) та представницької. Зважаючи на виклики часу, особлива дослідницька увага в аналізі лобізму як інструменту політичної діяльності і політичної комунікації має бути зосереджена на вивченні безпекових аспектів цього феномену публічної політики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виговський Д. Суть лобізму як категорії політичної науки. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Випуск 20. С. 42–48. URL: https://vlp.com.ua/files/09_76.pdf (дата звернення: 26.08.2025)

2. Lobby. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/de/worterbuch/englisch/lobby (дата звернення: 11.08.2025)

3. В Україні буде створено жіноче політичне лобі. *Жіночий консорціум України.* 28 травня 2016. URL: https://wcu-network.org.ua/possessing-equal-rights/news/V_Ukrain_bude_stvoreno_zhnoche_poltichne_lob (дата звернення: 18.08.2025)

4. Росенко М.І. Лобізм і його роль в діяльності сучасних парламентів. Шляхи удосконалення регла-

ментації діяльності лобістів в парламенті України. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2010. № 11. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=214 (дата звернення: 21.08.2025)

5. Ворчакова І. Лобізм в політиці: сутність явища та способи реалізації. *European Political and Law Discourse*. 2018. Vol. 5, Issue 1. С. 105–110. URL: https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-1/16.pdf (дата звернення: 18.08.2025)

6. Годний С. Лобізм і теоретичні моделі політичної комунікації. *Studia Politologica Ucraino-Polona.* 2018. Вип. 8. С. 193–198.

7. Яровой Т.С. Теоретико-методологічні засади функціонування лобізму в Україні в інтересах громадянина, суспільства, безпеки держави. Київ : Людмила, 2019. 383 с.

8. Дацій Н.В., Близнюк А.С., Костюк В.І. Теоретико-методологічний аналіз лобізму у світовій політиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 2. С. 194–198. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5493/5547 (дата звернення: 26.08.2025)

9. Герасіна Л.М. Практики лобізму в політичному процесі України та світу: політико-соціологічний аспект. *Вісник* Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Соціологія. 2016. № 3 (30). С. 6–18. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16469/1/filosof_30.pdf (дата звернення: 11.08.2025)

10. Корнієнко В.О., Годний С.П. Політичне лобіювання в Україні: теоретична підойма та практичні реалії. Політичне життя. 2016. № 1–2. С. 36–41. URL: https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/2672 (дата звернення: 25.08.2025)

11. Наглюков І. Лобізм як засіб формування безпекової політики. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2023. Випуск 51. С. 82–90.

12. Адаптивні зміни у функціонуванні політичної системи України в умовах повоєнної відбудови : монографія / за ред. О.О. Рафальського, О.М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2024. 648 с.

13. Яровой Т.С. Особливості інституту лобізму в Німеччині. Державне управління: удосконалення та розвиток 2017. № 12. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1282 (дата звернення: 21.08.2025)

14. Сокур С.П. Здійснення лобістської діяльності щодо Європарламенту з огляду на особливості його функціонування в політичній системі ЄС. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія*. 2013. № 4 (20). С. 30–33. URL: https://ela.kpi.ua/items/fcaa7922-c7b0-4cba-9a93-ea5813d4edfd (дата звернення: 05.08.2025)

15. Лобізм у законі чи закон про лобізм: українські реалії. *Лабораторія законодавчих ініціатив.* 17.10.2023. URL: https://parlament.org.ua/analytics/lobizm-u-zakoni-chy-zakon-pro-lobizm-ukrayinski-realiyi/ (дата звернення: 21.08.2025)

16. Конституція України.

17. Закон України «Про лобіювання» від 23.02.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text (дата звернення: 11.08.2025)

18. Закон «Про лобіювання»: переваги та ризики. *Property Times.* 26.04.2024. URL: https://propertytimes.com.ua/mnenie/zakon_pro_lobiyuvannya_perevagi_ta_riziki (дата звернення: 11.08.2025)

19. Штерн В. Лобізм як явище політичного життя (теоретико-методологічний аспект). 2016. Випуск 10. С. 32–38.

REFERENCES:

1. Vyhovskyi, D. (2008). Sut lobizmu yak katehorii politychnoi nauky. Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku. Vypusk 20. S. 42–48. Retrieved from https://vlp.com.ua/files/09_76.pdf [in Ukrainian]

2. Lobby. Cambridge Dictionary. Retrieved from https://dictionary.cambridge.org/de/worterbuch/englisch/lobby [in English]

3. V Ukraini bude stvoreno zhinoche politychne lobi (2016). Zhinochyi konsortsium Ukrainy. 28 travnia 2016. Retrieved from https://wcu-network.org.ua/possessing-equal-rights/news/V_Ukrain_bude_stvoreno_zhnoche_poltichne_lob [in Ukrainian]

4. Rosenko, M.I. (2010). Lobizm i yoho rol v diialnosti suchasnykh parlamentiv. Shliakhy udoskonalennia rehlamentatsii diialnosti lobistiv v parlamenti Ukrainy. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. № 11. Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=214 [in Ukrainian]

5. Vorchakova, I. (2018). Lobizm v politytsi: sutnist yavyshcha ta sposoby realizatsii. European Political and Law Discourse. Vol. 5, Issue 1. S. 105–110. Retrieved from https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-1/16.pdf [in Ukrainian]

6. Hodnyi, S. (2018). Lobizm i teoretychni modeli politychnoi komunikatsii. Studia Politologica Ucraino-Polona. Vyp. 8. S. 193–198. [in Ukrainian]

7. Yarovoi, T.S. (2019). Teoretyko-metodolohichni zasady funktsionuvannia lobizmu v Ukraini v interesakh hromadianyna, suspilstva, bezpeky derzhavy. Kyiv : Liudmyla. 383 s. [in Ukrainian]

8. Datsii, N.V., Blyzniuk, A.S., Kostiuk, V.I. (2023). Teoretyko-metodolohichnyi analiz lobizmu u svitovii politytsi. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 2. S. 194–198. Retrieved from https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5493/5547 [in Ukrainian]

9. Herasina, L.M. (2016). Praktyky lobizmu v politychnomu protsesi Ukrainy ta svitu: polityko-sotsiolohichnyi aspekt. Visnyk Natsionalnoho universytetu “Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho”. Seriia: Sotsiolohiia. №3 (30). S. 6–18. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16469/1/filosof_30.pdf [in Ukrainian]

10. Korniienko, V.O., Hodnyi, S.P. (2016). Politychne lobiiuvannia v Ukraini: teoretychna pidoima ta praktychni realii. Politychne zhyttia. № 1–2. S. 36–41. Retrieved from https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/2672 [in Ukrainian]

11. Nahliukov, I. (2023). Lobizm yak zasib formuvannia bezpekovoi polityky. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii. Vypusk 51. S. 82–90. [in Ukrainian]

12. Adaptyvni zminy u funktsionuvanni politychnoi systemy Ukrainy v umovakh povoiennoi vidbudovy : monohrafiia (2024). / za red. O.O. Rafalskoho, O.M. Mai-

borody. Kyiv : IPiEnD im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 648 s. [in Ukrainian]

13. Yarovoi, T.S. (2017). Osoblyvosti instytutu lobizmu v Nimechchyni. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. № 12. Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1282 [in Ukrainian]

14. Sokur, S.P. (2013). Zdiisnennia lobistskoi diialnosti shchodo Yevroparlamentu z ohliadu na osoblyvosti yoho funktsionuvannia v politychnii systemi YeS. Visnyk NTUU "KPI" Politolohiia. Sotsiolohiia. № 4 (20). S. 30–33. Retrieved from https://ela.kpi.ua/items/fcaa7922-c7b0-4cba-9a93-ea5813d4edfd [in Ukrainian]

15. Lobizm u zakoni chy zakon pro lobizm: ukrainski realii (2023). Laboratoriia zakonodavchykh initsiatyv. 17.10.2023. Retrieved from https://parlament.org.ua/analytics/lobizm-u-zakoni-chy-zakon-pro-lobizm-ukrayinski-realiyi/ [in Ukrainian]

16. Konstytutsiia Ukrainy. [in Ukrainian]

17. Zakon Ukrainy "Pro lobiiuvannia" vid 23.02.2024. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text [in Ukrainian]

18. Zakon "Pro lobiiuvannia": perevahy ta ryzyky. Property Times. 26.04.2024. Retrieved from https://propertytimes.com.ua/mnenie/zakon_pro_lobiyuvannya_perevagi_ta_riziki [in Ukrainian]

19. Shtern, V. (2016). Lobizm yak yavyshche politychnoho zhyttia (teoretyko-metodolohichnyi aspekt). Vypusk 10. S. 32–38. [in Ukrainian]

Lobbying as a tool for political activity and political communication in the context of public policy

Bulbeniuk Svitlana Stepanivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department
of Political Technologies
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
Beresteyskyi Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9760-7850

Maneliuk Yurii Mykhailovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Technologies
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
Beresteyskyi Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8186-7604

The article analyses lobbying as a complex socio-political phenomenon that plays an important role in the process of shaping public policy and making political and administrative decisions. Lobbying is seen as a specific way to influence government bodies and civil society institutions to protect the interests of certain social groups, associations, or individuals, and most importantly, as one of the mechanisms of modern democracy that combines both of its forms – direct and representative. The important role of lobbying in the applied field of public policy is substantiated. The authors analyse the political and legal evolution of lobbying, in particular the evolution of the legalisation of lobbying at the regulatory level, using the examples of the United States, European Union countries and Ukraine. Particular attention is paid to the issues of lobbying as a tool of political activity and political communication, as well as the challenges of legal regulation of lobbying in democratic states. Both the positive aspects of lobbying (ensuring communication between the authorities and society, maintaining a balance of interests) and the negative consequences of a lack of proper control (corruption, manipulation, shadow influence) are highlighted. The article also examines the peculiarities of lobbying from the point of view of security challenges to the development of modern states and civil society. Lobbying in the field of public policy is examined through the prism of public interest and the political and governmental instruments for ensuring the implementation of public interest requirements, which necessitates an interdisciplinary approach to the study of the phenomena of lobbying and lobbying. In addition, the method of document analysis was used, in particular the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine "On Lobbying" (in the context of highlighting the "strong" and 'weak' sides of this normative act), as well as the method of comparative analysis to highlight the legislative regulation of the phenomenon of lobbying in the United States, EU countries and Ukraine. The authors conclude that further research attention in the analysis of lobbying as an instrument of political activity and political communication should focus on studying the security aspects of this phenomenon of public policy.

Key words: *lobbying, influence, public policy, lobby groups, political communication, political activity, legislative regulation.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Voichuk Alina Yuriivna

The peculiarities of the system of checks and balances in the parliamentary republics of South Asian states

УДК 321.01+ 342.5(54)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.6
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Voichuk Alina Yuriivna
PhD in Political Science,
Assistant at the Department
of Political Science
Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1925-1307

The article is devoted to the study of the peculiarities of the system of checks and balances in the parliamentary republics of South Asia, which include India, Nepal, Bangladesh, and Pakistan. A comparative analysis of the system of checks and balances in the parliamentary republics of South Asia based on the constitutions and the practice of its implementation is carried out. The paper examines the methods of appointment and terms of office of public authorities, elements of checks and balances between the president, parliament, government and the judiciary. The author outlines both formal (constitutional) mechanisms of checks and balances and informal factors that influence their implementation. Special attention is paid to the independence of the judiciary and the procedure for appointing judges, which is important for maintaining the balance of power.

Under the parliamentary form of government, the key actors of interaction within the system of checks and balances are the head of state, the government, and the parliament. The nature of the interaction between the branches of government in parliamentary republics in South Asia largely depends on the political culture, level of political stability, party and electoral system, and historical experience of each particular state. In particular, India has a balance between the branches of government due to its developed legal system and independent judiciary. At the same time, in Bangladesh, the system of checks and balances is often leveled by the dominance of the executive branch. In Nepal, the functioning of the mechanisms of mutual control of the branches of power is significantly complicated by frequent political crises and changes in the constitutional system. In Pakistan, the effectiveness of the system of checks and balances is reduced by the influence of the military factor and the instability of democratic institutions. The article formulates the advantages, disadvantages and ways to improve the system of checks and balances in the parliamentary republics of South Asia.
Key words: *system of checks and balances, parliamentary republic, president, parliament, government, judiciary, South Asia.*

Introduction. In modern democracies, the principle of separation of powers and the existence of an effective system of checks and balances are fundamental to the functioning of the state. This mechanism is designed not only to prevent the usurpation of powers by one of the branches of government, but also to ensure their interaction, balance and accountability. The analysis of this system is especially relevant in South Asia, where parliamentary republics demonstrate both common features and significant differences in the structure of power relations due to historical, political and constitutional factors.

The parliamentary republics of South Asia – in particular, India, Nepal, Bangladesh and Pakistan – formally adhere to the principle of separation of powers, but in practice, the system of checks and balances is implemented with varying degrees of efficiency. Despite the nature of the interaction between the branches of government, the role of the president as a symbolic or influential actor, the functioning of parliamentary oversight, and the degree of independence of the judiciary vary considerably. In a number of cases, political concentration of power, lack of a developed political culture or party system weaken the effectiveness of checks and balances, turning them into a declarative constitutional mechanism.

Main studies and publications. Among the numerous studies and publications that examine the system of checks and balances in the parliamentary republics of South Asian states, the works of scholars such as Munir Bakht, Sudhish V. Pai.

The purpose of this article is to provide a comparative analysis of the peculiarities of the functioning of the system of checks and balances in the parliamentary republics of South Asia based on the provisions of the constitutions.

Methodology. The article uses systematic, comparative, and institutional methods. The systematic method allowed us to consider state authorities as an integral structure, where the president, government, parliament, and judiciary interact within a system of checks and balances. The comparative method made it possible to identify common features and differences in the implementation of the system of checks and balances in the constitutions of parliamentary republics in South Asia. The institutional method was used to analyze the status, powers, and functions of the president, government, and parliament in the parliamentary republics of South Asia.

Discussion. The presidents of India, Pakistan, Nepal, and Bangladesh are elected through indirect elections by the parliament or an electoral college formed on its basis. The President of Bangladesh is elected by the parliament for a term of five years. The Presidents of India, Pakistan, and Nepal are elected by an electoral college established on the basis of the parliament, also for a term of five years.

The parliaments of South Asian countries with a parliamentary form of government are elected as follows. Bangladesh has a unicameral parliament elected

through a first-past-the-post system and indirect proportional representation. The parliament of Bangladesh is elected for a five-year term.

India has a bicameral parliament. The lower house, the Lok Sabha (House of the People), is elected through direct elections using the first-past-the-post system for a five-year term, with two members appointed by the president. The upper house, the Rajya Sabha (Council of States), is elected through a mixed system for a six-year term (indirect elections and 12 members appointed by the president). One-third of the Rajya Sabha is renewed every two years.

The Parliament of Nepal is bicameral. The lower house, the House of Representatives, is elected through a mixed electoral system for a five-year term. The upper house, the National Assembly, is formed through a combined method for a six-year term (indirect elections and three members appointed by the President). One-third of the National Assembly is renewed every two years.

The Parliament of Pakistan is also bicameral. The lower house, the National Assembly, is elected through a mixed electoral system for a five-year term. The upper house, the Senate, is elected through indirect elections for a six-year term. Half of the members of the Senate are re-elected every three years.

The judicial branch in these countries is formally independent. However, in India and Nepal, the Chief Justice and judges of the Supreme Court are appointed by the President. In Bangladesh, the President appoints Supreme Court judges at his own discretion. In Pakistan, the President's powers regarding judicial appointments are limited and require approval by the Parliamentary Commission.

The system of checks and balances in the Federal Democratic Republic of Nepal operates within the framework of a parliamentary republican form of government, where the powers of the legislative, executive, and judicial branches are clearly delineated. The Constitution of Nepal of 2015 [2] contains provisions regulating the interaction among these branches, aimed at preventing the concentration of power and ensuring balance.

The President of Nepal is the head of state and performs ceremonial functions. Nevertheless, the president plays a significant role in government formation and in the exercise of certain executive functions. According to Articles 66 and 76 of the Constitution of Nepal, the president appoints the prime minister – the leader of the party holding a majority in the House of Representatives. If no party holds a majority, the president appoints a person who is capable of forming a coalition (Art. 76(2)). The President of Nepal is also empowered to dissolve parliament upon the recommendation of the government (Art. 76(7)). This serves as an important means of influence over the legislative branch. Regarding the judiciary, the president appoints the Chief Justice of the Supreme Court on the recommendation of the relevant constitutional council (Art. 129); however, this procedure involves the participation of other branches of government, which limits the possibility of unilateral appointments [2].

Government formation is carried out in accordance with Article 76 of the Constitution of Nepal, which provides for several stages in the appointment of the prime minister and the formation of the Council of Ministers. The government is accountable to parliament, as it must receive a vote of confidence (Art. 76(4)) and may be replaced if it loses that confidence. The government influences the president through advisory powers – many of the president's decisions are made on the recommendation of the Council of Ministers (Art. 66(2)). As for the parliament, the executive branch may initiate bills and budget proposals, and also participate in the political process through coalition negotiations. Its influence over the judiciary is limited to the participation of executive representatives in constitutional bodies responsible for judicial appointments [2].

Parliament, as the key representative institution, holds the power to form the government, to express confidence or no-confidence in it, and to exercise oversight through committees and parliamentary hearings (Arts. 97, 105). The legislative branch approves the budget (Art. 117), enacts laws, and has the authority to initiate impeachment proceedings against the president for violations of the Constitution [2]. Parliament influences the judiciary through participation in the formation of bodies responsible for personnel policy in the justice system, for instance, through involvement in the Constitutional Council.

The judiciary, under Articles 126–134 of the Constitution of Nepal, ensures constitutional oversight and may invalidate laws or normative acts that contradict the Basic Law. The Supreme Court has the power to interpret the Constitution, annul executive acts that violate citizens' rights, and thereby acts as an arbiter among the branches of government. Judges are appointed with consideration for the balance of powers – through the Constitutional Council, which includes representatives from the executive and legislative branches, as well as the Chief Justice of the Supreme Court (Art. 284) [2]. This arrangement ensures a certain level of judicial independence while simultaneously limiting its autonomy in personnel matters.

Among the advantages of the system of checks and balances in Nepal, one should highlight its institutional equilibrium, particularly in the area of official appointments, as well as the existence of effective parliamentary oversight of the government. The involvement of different branches of power in the formation of the judiciary provides additional safeguards against the usurpation of power. However, the system also has certain drawbacks, such as potential political dependency in the formation of the government

under a coalition system, frequent political crises due to parliamentary fragmentation, and the limited role of the president in resolving such crises – factors that may result in prolonged governmental instability.

Thus, the system of checks and balances in Nepal depends on political culture, the stability of the party system, and adherence to the rule of law. Interactions among the branches of government take place with regard to national specificity and the prevailing political context.

India is a parliamentary republic with a clearly defined system of checks and balances enshrined in the 1949 Constitution [1]. The Constitution affirms the principle of separation of powers among the legislative, executive, and judicial branches, each of which possesses its own competencies and mechanisms of influence over the others.

The President of India serves as the nominal head of state but holds several levers of influence, through which they participate in the functioning of all three branches of government. According to Articles 74 and 75 of the Constitution of India, the president acts on the advice of the Council of Ministers headed by the prime minister, yet it is the president who formally appoints the latter (Art. 75(1)). In the absence of a clear majority in parliament, the president exercises discretionary powers in appointing the prime minister, which grants a certain level of political influence. The president may also dissolve the Lok Sabha (the lower house of parliament) upon the advice of the government (Art. 85), issue ordinances during parliamentary recess (Art. 123), and participate in the legislative process through the power of assent or suspensive veto. In the judicial sphere, the president appoints judges of the Supreme Court and the High Courts of the states (Arts. 124(2), 217), although this is carried out based on consultations with a collegium of judges, which significantly limits the president's actual influence [1].

The government of India is formed by the party or coalition holding a majority in the lower house of parliament – the Lok Sabha. As stipulated in Article 75(3) of the Constitution of India, the government is collectively responsible to the Lok Sabha. The executive branch, represented by the Council of Ministers, plays a crucial role in the legislative process: it initiates the majority of bills, prepares the draft budget (Art. 112), and conducts both domestic and foreign policy. Although the government does not have formal control over the president, it executes the head of state's executive functions through the mechanism of the "duty to act on advice" (Art. 74(1)) [1]. Regarding the judiciary, the government may participate in the process of appointing judges via the Ministry of Justice. However, following the Supreme Court's decision in the Third Judges Case (1998), the final say on judicial appointments belongs to the collegium of judges, which significantly limits the government's influence over the judicial system.

The Parliament of India, consisting of two chambers – the Rajya Sabha (Upper House) and the Lok Sabha (Lower House) – possesses significant instruments of oversight over both the government and the president. It holds the right to express a vote of no confidence in the government (Art. 75(3)), controls fiscal policy through budget approval, tax legislation, and expenditure oversight. Parliament also has the authority to initiate impeachment proceedings against the president (Art. 61) and Supreme Court judges (Art. 124(4)), which exemplifies the checks mechanism. Furthermore, Parliament may amend the Constitution (Art. 368), although this requires a special procedure and, in some cases, ratification by at least half of the states [1].

The judiciary in India is independent and vested with the power of constitutional review. According to Articles 32 and 226 of the Constitution, the Supreme Court and High Courts have jurisdiction to hear petitions concerning the violation of fundamental rights. Under Article 141, decisions of the Supreme Court are binding on all courts in the country [1]. The judiciary also has the authority to annul laws and executive acts that contravene the Constitution, including actions of Parliament and the government, affirming its role as a guardian of the rule of law.

Among the strengths of India's system of checks and balances are the high degree of judicial independence and the presence of parliamentary oversight mechanisms over the executive. However, the system also has certain weaknesses – such as the risk of excessive concentration of power in the hands of the executive when a stable majority is present, lengthy judicial appointment procedures, and the occasional political use of presidential ordinances (Art. 123) [1] to bypass Parliament.

Thus, the effectiveness of the system of checks and balances in India depends on the equilibrium among the branches of power, political culture, and the active involvement of civil society in upholding the rule of law.

The system of checks and balances in the Islamic Republic of Pakistan is based on the 1973 Constitution [3], which establishes a parliamentary form of government. The Constitution provides for the separation of powers into legislative, executive, and judicial branches. However, in practice, the interaction among these branches is largely shaped by political realities – in particular, the influence of the military and the past instability of democratic institutions.

According to Articles 41–49 of the Constitution of Pakistan, the President is the head of state with primarily ceremonial functions. However, the president retains a certain degree of influence over other branches of government. The president appoints the prime minister from among the members of the National Assembly who command the majority's support (Art. 91(1)). In the absence of a majority, the president has discre-

tionary power to appoint a caretaker prime minister (Art. 224-A). The president also appoints provincial governors, the Chief Justice of the Supreme Court, and judges of the higher courts (Art. 175-A); however, these appointments are made upon the recommendation of the Parliamentary Committee on Judicial Appointments, which limits presidential autonomy. Under Article 58(1) of the Constitution, the president may dissolve the National Assembly upon the advice of the prime minister, and under Article 58(2)(b), may do so independently if, in the president's opinion, the government can no longer function in accordance with the Constitution – a provision that has been repeatedly used as a tool of political pressure [3].

The government of Pakistan is formed by the parliamentary majority and is headed by the prime minister, who, in accordance with Article 91 of the Constitution, is the head of government. The cabinet of ministers, appointed by the prime minister, bears collective responsibility to the parliament (Art. 91(6)). The government initiates most legislative acts, drafts the budget (Art. 73), and implements both foreign and domestic policy. Through its control over the administrative apparatus, the government effectively exercises all executive powers formally vested in the president. In the judicial sphere, the government indirectly influences judicial appointments through its participation in the Parliamentary Committee on Appointments (Art. 175-A(13)) and through the Ministry of Justice [3]. However, following the 2010 reforms, executive control over judicial appointments has been significantly reduced.

The Parliament of Pakistan is bicameral, consisting of the National Assembly and the Senate, and holds broad authority within the legislative branch. It exercises oversight of the government through the vote of no confidence procedure (Art. 95), parliamentary debates, and committees. Parliament holds the power to approve the national budget (Arts. 73–84), ratify constitutional amendments (Art. 239), and conduct impeachment proceedings against the president (Art. 47) [3]. In the judicial domain, Parliament does not exercise direct control over the functioning of the courts but participates in the appointment process through the aforementioned committee. Parliament also enacts legislation that defines the organizational foundations of the judiciary, thus enabling normative influence.

The judiciary of Pakistan, represented by the Supreme Court and the High Courts, exercises control over the constitutionality of acts issued by the parliament and the government. According to Article 184(3) of the Constitution, the Supreme Court has the authority to hear cases involving violations of fundamental rights, even on its own initiative. The Court may invalidate laws that contradict the Basic Law, including reviewing the legality of parliamentary dissolution (for example, the 2022 ruling on the unconstitutionality of the dissolution of the National Assembly by the president upon the prime minister's advice). Under Article 175-A, the judiciary also participates in the appointment of new judges through the Judicial Commission, which includes sitting judges [3].

Among the strengths of Pakistan's system of checks and balances is the functioning of an independent Supreme Court, which has repeatedly acted as an arbiter in conflicts among branches of government, as well as the existence of parliamentary mechanisms for controlling the executive branch. The establishment of the Parliamentary Committee on Judicial Appointments is a step toward achieving a more balanced approach to appointments. However, the system also has serious drawbacks – in particular, the historically frequent intervention of the military in the political process, the concentration of power in the hands of the prime minister amid weak party discipline, and the politicization of the judiciary. In addition, the extraordinary powers of the president under Article 58(2)(b) [3], although limited by constitutional amendments, remain a potential instrument of destabilization.

Thus, while the system of checks and balances in Pakistan is formally based on the principle of separation of powers, its effectiveness largely depends on political culture, adherence to constitutional procedures, and the influence of the military. Improving this system is possible through strengthening the institutional independence of parliament and the judiciary, as well as minimizing executive pressure on the processes of forming state bodies.

The People's Republic of Bangladesh is a parliamentary republic under the 1972 Constitution [6]. The foundation of the system of checks and balances in Bangladesh lies in the principle of separation of powers among the legislative, executive, and judicial branches, with the parliament playing a central role and the president fulfilling primarily ceremonial functions. At the same time, institutional and political mechanisms of mutual oversight and constraint are preserved within the system.

The President of Bangladesh is elected by the parliament pursuant to Article 48 of the Constitution and performs the duties of the head of state, including appointing the prime minister (Art. 56(3)), provided that, in the president's judgment, the individual enjoys the confidence of the parliamentary majority. The president's powers are generally exercised on the advice of the prime minister in accordance with Article 48(3), which significantly limits presidential political autonomy. The president formally appoints judges of the Supreme Court (Art. 95(1)) without parliamentary involvement, although this competence is largely nominal, as it is carried out through an internal judicial consultation process. The president also has the authority to summon and dissolve parliament (Art. 72), but only on the advice of the prime minister, further underscoring the president's subordinate role within the executive hierarchy [6].

The government of Bangladesh is formed by the parliamentary majority. The prime minister, as head of the Council of Ministers, holds constitutionally established broad powers (Art. 55), including determining the state's political direction and appointing or dismissing ministers [6]. In relation to parliament, the government is accountable for implementing its decisions and is required to report regularly to the legislature. With respect to the judiciary, the government is involved in the process of judicial appointments, but its influence over the courts is limited to administrative and financial support of the judicial system.

The Parliament of Bangladesh has the authority to express no confidence in the government, although this procedure is not explicitly stipulated in the Constitution, it follows from the principle of governmental accountability to parliament. However, Article 70 of the Constitution restricts MPs' freedom of action by prohibiting them from voting against the party line, thereby reducing the effectiveness of parliamentary oversight. Parliament approves the budget (Art. 87), enacts legislation, may initiate constitutional amendments (Art. 142), and theoretically may impeach the president (Art. 52) in cases of constitutional violation or serious criminal offense [6]. Nonetheless, parliament's influence over the judiciary is limited and is primarily exercised through the adoption of normative acts, which may be subject to judicial review.

The judiciary of Bangladesh, represented by the Supreme Court, consists of two divisions: the Appellate Division and the High Court Division (Art. 94). The judiciary is formally independent (Art. 94(4)), and judges are guaranteed security of tenure and immunity. The judicial branch is vested with the authority to interpret the Constitution and to nullify acts of the executive and legislative branches that contradict the Basic Law. The judiciary may exercise constitutional review, as confirmed in practice – notably in the case of Secretary, Ministry of Finance v. Masdar Hossain (1999), where the court established limits on executive influence over the judicial system. The judiciary also has the power to issue writs for the protection of fundamental rights under Article 102 of the Constitution [6]. However, the appointment of judges remains entirely controlled by the executive, which undermines the independence of the judicial branch.

The strengths of the system of checks and balances in Bangladesh include the formal separation of powers, the accountability of the executive to parliament, and the judiciary's authority to exercise constitutional review. Nonetheless, there are significant weaknesses: the de facto concentration of executive power in the hands of the prime minister, the restriction of parliamentarians' independence due to strict party discipline (Art. 70) [6], and the lack of a balanced mechanism for judicial appointments, which creates risks of political interference in the judiciary. The effectiveness of the checks and balances system depends on political culture, the structure of the party system, and the actual practice of interaction among state institutions.

Conclusion. To improve the effectiveness of the system of checks and balances in parliamentary republics in South Asia, it is advisable to improve the mechanisms for appointing judges by establishing independent commissions devoid of political influence; reform parliamentary procedures to ensure real accountability of the government through strong and autonomous committees; review provisions that excessively restrict the freedom of MPs (in particular, Article 70 of the Constitution of Bangladesh); balance the powers of the president and prime ministers in terms of personnel policy; and ensure the independence of the judiciary. At the same time, it is important to improve the level of political culture, legal awareness of the elites, and the independence of the judiciary as an institutional basis for democratic control.

BIBLIOGRAPHY:

1. Constitution of India on 26 November 1949. URL: https://lddashboard.legislative.gov.in/sites/default/files/coi/COI_2024.pdf (date of application:12.08.2025).

2. Constitution of Nepal of 2015. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Nepal_2015 (date of application:12.08.2025).

3. Constitution of the Islamic Republic of Pakistan of 1973. URL: http://www.commonlii.org/pk/legis/const/1973/3.html (date of application:12.08.2025).

4. Munir Bakht. Separation of Powers and System of Checks and Balances: A Debate on theFunctionalist and Formalist Theories in the Context of Pakistan. Global Political Review, Summer 2020, Vol. V, № III. P. 11–23.

5. Sudhish V. Pai. Working of the Constitution: Checks and Balances. Eastern Book Company, 2015. 304 p.

6. The Constitution of the People's Republic of Bangladesh of 1972. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014 (date of application: 12.08.2025).

REFERENCES:

1. Constitution of India (1949). Retrieved from: https://lddashboard.legislative.gov.in/sites/default/files/coi/COI_2024.pdf (accessed 12 August 2025).

2. Constitution of Nepal (2015). Retrieved from: https://www.constituteproject.org/constitution/Nepal_2015 (accessed 12 August 2025).

3. Constitution of the Islamic Republic of Pakistan (1973). Retrieved from: http://www.commonlii.org/pk/legis/const/1973/3.html (accessed 12 August 2025).

4. Munir, B. (2020). Separation of powers and system of checks and balances: A debate on the functionalist and formalist theories in the context of Pakistan. Global Political Review, vol. V, no. III, pp. 11–23.

5. Pai, S. V. (2015). Working of the Constitution: Checks and Balances. Lucknow: Eastern Book Company, 304 p.

6. Constitution of the People's Republic of Bangladesh (1972). Retrieved from: https://www.constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014 (accessed 12 August 2025).

Особливості системи стримувань та противаг у парламентарних республіках держав Південної Азії

Войчук Аліна Юріївна

доктор філософії з галузі соціальних та поведінкових наук
зі спеціальності Політологія,
асистент кафедри політичних наук
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1925-1307

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування системи стримувань і противаг у парламентарних республіках Південної Азії, до яких належать Індія, Непал, Бангладеш, Пакистан. Здійснено порівняльний аналіз системи стримувань та противаг парламентарних республік Південної Азії на основі конституцій та практики його реалізації.

У роботі розглядаються способи призначення та строки повноважень органів державної влади, елементи противаг та стримувань між президентом, парламентом, урядом та судовою гілки влади. Окреслено як формальні (конституційні) механізми стримувань і противаг, так і неформальні чинники, що впливають на їх реалізацію. Окрему увагу приділено питанням незалежності судової влади та процедурі призначення суддів, яка є важливою для підтримання балансу влади.

За парламентарної форми правління ключовими суб'єктами взаємодії в межах системи стримувань і противаг виступають глава держави, уряд, парламент. Характер взаємодії гілок влади в парламентарних республіках у державах Південної Азії значною мірою залежать від політичної культури, рівня політичної стабільності, партійної та виборчої системи та історичного досвіду кожної конкретної держави. Зокрема, в Індії спостерігається баланс між гілками влади завдяки розвинутій правовій системі та незалежній судовій владі. Водночас у Бангладеш система стримувань і противаг часто нівелюється через домінування виконавчої влади. У Непалі функціонування механізмів взаємного контролю гілок влади істотно ускладнене частими політичними кризами та змінами конституційного устрою. У Пакистані ж ефективність системи стримувань і противаг знижена впливом військового фактора та нестабільністю демократичних інституцій. У статті сформульовані переваги, недоліки та шляхи удосконалення системи стримувань і противаг у парламентарних республіках Південної Азії.

Ключові слова: *система стримувань та противаг, парламентарна республіка, президент, парламент, уряд, судова влада, Південна Азія.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Кобильник Василь Володимирович

Консолідація сучасної демократії: інституції та актори цифрової політичної взаємодії

УДК 323.316
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.7
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Кобильник Василь Володимирович
докторант кафедри політології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6927-4219

Стаття присвячена інституційно-акторному виміру сучасної демократичної політичної системи. Актуальність теми зумовлена значенням консолідації під час російсько-української війни як чинника укріплення демократичних цінностей, які відстоює Україна на полі бою. Крім того, реалізація потенціалу інституційної консолідації значною мірою залежить від того, які суб'єкти активно формують та сприяють цифровим політичним взаємодіям. В умовах демократичної консолідації цифровий перехід від комунікації «згори донизу» до більш партисипативних підходів є перспективним для підвищення політичної довіри, оскільки громадяни все більше очікують прозорості та чуйності від своїх представників. Метою статті є виявлення інституційних та акторних чинників демократичної консолідації за цифрової доби. Встановлено, що більшість традиційних політичних партій та неформальних груп інтересів уникають застосування комплексних стратегій етичної, інклюзивної та відповідальної цифрової взаємодії, що перешкоджає розвитку потенціалу для справжнього сприяння довірі та відповідальності серед громадян. Автор наголошує, що за цифрової доби групи інтересів можуть використовувати онлайн-платформи для посилення маргіналізованих опіній, сприяння прямому спілкуванню громадян з політичними діячами та більш ефективній підтримці демократичним змінам на локальному рівні. Встановлено, що корпоративні групи інтересів, особливо ті, які мають значні фінансові ресурси, здебільшого обслуговують вузькі інтереси, що породжує суспільний скептицизм щодо їхньої легітимності. Виявлено, що популістська цифрова трансформація партій створює значні труднощі для консолідації демократії. За результатами структурно-функційного аналізу стверджується, що політичні партії та групи інтересів є одними з найперспективніших гравців для використання цифрових можливостей для відновлення довіри та сприяння відповідальності. Виявлено, що цифрове середовище може посилити політичну нерівність, оскільки добре фінансовані та організовані групи домінують в онлайн-просторі, залишаючи позаду низові та маргіналізовані спільноти. Встановлено, що класичні політичні ідеології та конкурентна партійна політика втрачають своє значення через глибину проникнення та руйнівну силу політико-маніпулятивних кампаній. З'ясовано, що демократичні політичні інститути та актори мають виробити алгоритм протидії автократичним лідерам на рівні локальних громад та у міжгруповій взаємодії громадян. Доведено, що патрон-клієнталістські відносини мають бути замінені відносинами рівноправної політичної взаємодії. Обґрунтовано загальний висновок, згідно з яким спроможність демократичних партій, груп інтересів, локальних спільнот, індивідуальних політичних спікерів (активістів) дозволить вчасно ідентифікувати загрози дисфункції демократичного політичного середовища.
Ключові слова: *політична консолідація, демократична взаємодія, громадський рух, політична довіра, політичний діалог, інституційна спроможність.*

Постановка проблеми. Виклики, які переживає сучасна демократія, набувають все більшого різноманіття. Сталі демократії перетворюється на арену поляризації та впливу маніпулятивних популістських рухів. Цифровізація суспільства спричиняє політичну аномію та атомізацію політичної участі. Класичні концепти соціального капіталу та політичної довіри втрачають свою пояснювальну цінність через поширення корупції та зневіру у спроможності демократичних лідерів. У цьому контексті доречно звернутися до проблематики консолідації як процесу інституційної взаємодії. Інституційно-акторний вимір сучасної політичної системи не відображений повною мірою через панування макросистемних концептів. Натомість протидія автократизації та соціальному ескапізму полягає у проактивній позиції як інституцій, так і агрегованих політичних груп, які можуть виступати як агенти змін.

Значення консолідації як політичного процесу виходить далеко за межі формального єднання та узгодження позиції. З метою пошуку оптимальних шляхів запобігання демократичній ерозії необхідна виявити той клас акторів, який зможе ініціювати процеси демократичної взаємопідтримки не лише на макрорівні, але й на рівні середніх (регіональних) спільнот, локальних громад тощо.

Новітні принципи демократичної консолідації за цифрової доби привертають увагу в сучасному українському вимірі. Вони актуальні під час російсько-української війни як чинник укріплення демократичних цінностей, які відстоює Україна. У контексті євроінтеграції та виконання «домашньої роботи» (завдань ЄС на шляху євроінтеграції) доречно шукати можливості спільної дії багатьох акторів у рамках ініціатив підтримки інституційної спроможності та адаптації до викликів глобальної нестабільності. Та демократична країна, яка знайде нові інституційні практики та моделі поведінки політичних акторів в контексті консолідації неодмінно буде мати успіх у глобальній конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виклики та загрози демократичній консолідації розглядаються сучасними дослідниками в різних пред-

метних площинах. М. Арсналп і Т. Екерман розглядають широке використання заборон протестів під час надзвичайного стану в Туреччині [1], а також правову базу, яка дозволяє здійснювати репресії під час переходу Туреччини до авторитаризму, зокрема шляхом використання мобільних правових заходів [2]. Г. О'Доннелл критикує поширені припущення щодо консолідації демократії, стверджуючи, що досягнення формальних аспектів демократії не гарантує глибоких, стійких демократичних практик [6]. С. Сонг і Дж. Лі досліджують, як соціальні мережі впливають на сприйняття громадянами прозорості та довіри до уряду [7]. Е. Штайн досліджує як інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) сприяють демократизації в авторитарних режимах [7]. Дж. Стігліц критично аналізує вплив лібералізації ринків капіталу [9]. Ф. Закарія досліджує негативний вплив корупції на громадянське суспільство [11]. Разом з тим доречно звернутися до проблеми інституційних (акторних) взаємозв'язків у рамках консолідаційних процесів та процесів демократичної ерозії.

Метою роботи є виявлення інституційних та акторних чинників демократичної консолідації за цифрової доби. Завданням статті є розкриттям консолідаційних траєкторій демократичних політичних інститутів на всіх рівнях політичної системи.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх десятиліть цифровізація докорінно змінила формат демократичної взаємодії. Вона надає нові можливості для автономної політичної участі громадян, прозорості та підзвітності. Поширення цифрових технологій політичної участі (онлайн-платформ, соціальних мереж, онлайн-форумів, порталів електронного урядування та онлайн-інструментів оцінювання влади) створило безпрецедентні можливості для громадян безпосередньо взаємодіяти з політичними акторами та інституціями. Іспанські дослідники Д. Страту-Стрелет, Е. Гіл-Гомес, Р. Ольтра-Баденес, Х. Ольтра-Гутьєррес роблять висновок, що в рамках сучасної демократії, політики, громадяни, бізнес та громадянське суспільство зацікавлені в тому, як використання цифрових технологій може позитивно вплинути на їхнє життя в їхніх власних політичних режимах. Демократію можна зрозуміти спрощено як форму політичної організації, де всі громадяни можуть вільно брати участь, висловлювати свої думки та брати участь у процесі прийняття державних рішень: це означає правління більшості або так званого «уряду громадян» [10].

Оскільки демократії борються зі зниженням політичної довіри та значною ерозією (розмиванням) відповідальності серед політичних акторів, потенціал цифровізації для відродження демократичної легітимності привертає значну увагу. Однак реалізація цього потенціалу значною мірою залежить від того, які суб'єкти активно формують та сприяють політичним цифровим взаємодіям. Серед них політичні партії та групи інтересів розглядаються як провідні. Проте інституційні ролі в рамках консолідації досить складні й дедалі більш дискусійні. Іспанські науковці виявили, що процес створення нової парадигми цифрової політичної участі базується на застосуванні існуючих теорій та законів у вирішенні важливих проблем за допомогою нових експериментальних та математичних методів. Виходячи з цього, нагальним є встановлення нової парадигми шляхом створення нової моделі, адаптованої до поточної цифрової соціально-технічної трансформації, яка може сприяти повній консолідації демократичної системи у східноєвропейських країнах [10].

Критичний аналіз виявляє як перспективи потенційних акторів цифрової консолідації, так і властиві їм обмеження. Експерти та активісти підкреслюють необхідність реформ, підзвітності та інклюзивності, щоб забезпечити справжній внесок формальних і неформальних політичних суб'єктів у зміцнення демократичної довіри та відповідальності. Д. Страту-Стрелет, Е. Гіл-Гомес та інші співавтори з'ясували, що, демократичні системи, побудовані на основі попередньої (доцифрової – *Авт.*) парадигми, дозволяють автократичним лідерам з'являтися та систематично руйнувати інституції, щоб залишатися при владі незалежно від їхньої ідеології. На даний момент модель перебуває в кризі, головним чином тому, що під сумнів ставиться стійкість демократії, а фундамент парадигми вирішення центральних проблем був зруйнований виявленням занадто великої кількості аномалій, які центральна теорія не може пояснити [10].

Політичні партії традиційно відіграють центральну роль у демократичних системах як інституційні медіатори між виборцями та державою. Вони забезпечують виборчу конкуренцію, формулюють політичні програми та залучають виборців до політичної участі. Д. Льюїс та А. Хоссайн виявили явище інституційно-акторного «підкріплення» політичної участі широким набором стратегій національного рівня, зокрема таких, як: (1) розширення ролі та впливу депутатів парламенту, які визначають розподіл ключових ресурсів центрального уряду, що надходять до місцевих районів; (2) підтримка постійного економічного динамізму, який розширює можливості для існування домогосподарств завдяки можливостям малого підприємництва та міграції; та (3) посилення контролю над простором громадянського суспільства, щоб умови надання послуг та економічної підтримки з боку організацій громадянського суспільства мали пріоритет над роботою, що ґрунтується на правах, та критичною адвокацією [4].

Цифрові інструменти масової громадянської політики, якими є вже названі онлайн-платформи для консультацій, електронні петиції та ініціативи

з партисипативного бюджетування, потенційно можуть консолідувати вплив демократичних інституцій, дозволяючи пересічним громадянам мати право голосу у формуванні політики та позицій партій. Цифровий перехід від комунікації «згори донизу» до більш партисипативних підходів є перспективним для підвищення політичної довіри, оскільки громадяни все більше очікують прозорості та чуйності від своїх представників. Д. Льюїс та А. Хоссайн справедливо зосередили увагу на масштабах та типах неформальної політичної участі, яка дає уявлення про те, як влада здійснюється, ким і на чию користь. Спираючись на концептуалізації фіксованої межі між формальними державними інституціями та неформальними відносинами, вони віддають перевагу постструктурному підходу, згідно з яким держава може розглядатися як така, що сприяє неформальності як частині зусиль щодо забезпечення своєї влади [4].

Слід зауважити, що відкриті цифрові платформи політичної участі є вразливими до маніпуляцій, дезінформації та стратегічних підривних кампаній, які можуть спотворювати публічний дискурс та ставити під сумнів довіру. Зростання партійної поляризації, що посилюється алгоритмами соціальних мереж, яку підсилюють так звані «луно-камери» (echo chamber), ще більше знижує якість демократичної взаємодії та підриває взаєморозуміння між індивідами та групами. Більшість традиційних політичних партій та неформальних груп інтересів не мають комплексних стратегій етичної, інклюзивної та відповідальної цифрової взаємодії, яка б сприяла розвитку потенціалу для справжнього сприяння довірі та відповідальності серед громадян з метою подолання патрон-клієнтальних відносин. Д. Льюїс та А. Хоссайн наводять гіпотетичну точку зору політичних клієнтів, згідно з якою вертикальні відносини є не лише асиметричними та особистими, але й невизначеними, оскільки вони залишаються дискреційними, а не формалізованими чи заснованими на правах. Патронат є центральним елементом організації неформальності в політичній практиці [4].

Групи інтересів та організації громадянського суспільства також відіграють вирішальну роль у консолідації демократичних політичних систем. Вони представляють різноманітні інтереси та відстоюють конкретні питання (вимоги) в демократичному порядку денному. За доби діджиталізації групи інтересів можуть використовувати онлайн-засоби для посилення маргіналізованих точок зору, сприяння прямому спілкуванню з політиками та забезпечення більш ефективної громадської підтримки в умовах економічних викликів. Каліфорнійський вчений Єаджі Кім повідомляє про попередні результати дослідницького проєкту, який вивчає взаємодію між освітою та консолідацією демократії, з особливим акцентом на те, як на цей зв'язок суттєво впливає економічний стан країни. Він усуває прогалину в літературі, досліджуючи роль освіти в різних економічних контекстах, ставлячи під сумнів поширене уявлення про те, що освіта однаково сприяє демократичній стабільності [3].

Поширені в сучасний період онлайн-петиції, кампанії в соціальних мережах та цифрові міські ради можуть служити засобами колективного самовиразу, сприяючи почуттю громадянської відповідальності та залученості. При цьому виклики автократизації залишаються вагомими перешкодами демократичній консолідації на тлі низького рівня громадянської освіти. У цьому контексті Є. Кім, аналізуючи дані з 98 країн між 1950 і 2008 роками, демонструє, що перехідні демократії стикаються з вищим ризиком повернення авторитарного режиму порівняно з їхніми консолідованими аналогами. Результати дослідження свідчать про те, що хоча освіта загалом сприяє демократії, її вплив більш виражений у перехідних демократіях, спрямовуючи їх до демократичної стабілізації та прогресу [3].

У цілому ефективність груп інтересів у зміцненні демократичної довіри залежить від їхньої прозорості, інклюзивності та підзвітності. Корпоративні групи інтересів, зокрема ті, що мають значні фінансові ресурси, стають замкнутими та просувають вузькі інтереси. Це може породжувати суспільний скептицизм та зневіру в їх легітимності за умови неналежного рівня цифрової грамотності та освіти населення. Є. Кім виявив, що демократизуючий ефект освіти ще потужніший у перехідних демократіях з низьким економічним розвитком. Ця закономірність підкреслює критичну роль освіти як стратегічного активу для зміцнення демократичної стабільності в економічно різноманітних контекстах та виступає за цілеспрямовану освітню політику в перехідних демократіях, які найбільш схильні до авторитарного регресу [3].

У рамках процесів демократичної консолідації цифрові інструменти сприяють доступності політичної адвокації, дозволяючи менш чисельним та впливовим організаціям або навіть окремим громадянам брати змістовну участь у політичних дебатах, які в доцифрову добу були прерогативою ресурсно забезпечених еліт. Р. Марковський та М. Котнаровський розглядають сучасне піднесення та вплив популізму, антилібералізму та авторитаризму як альтернатив ліберальній демократії в Центральній та Східній Європі, використовуючи дані 10-го Європейського соціального опитування. Вона зосереджена на складних взаємозв'язках між ідеологіями та політичними режимами, де ставлення громадян до політики виступає посередницьким фактором [5].

Популістська цифрова трансформація партій створює значні труднощі для консолідації демократії. Низка традиційних продемократичних партій ризикує потрапити у пастку «цифрового елітизму», де онлайн-взаємодія стає поверхневою

або обмежується основними прихильниками (базовим осердям підтримки), тим самим виключаючи антиліберальні маргіналізовані групи, які не мають доступу або цифрової грамотності. Р. Марковський та М. Котнаровський встановили, що завдання категоризації антиліберальних та недемократичних режимів онтологічно відрізняється від аналізу та розуміння сутності антиліберальних або недемократичних ідей. Тим не менш, всебічне розуміння будь-якого з аспектів вимагає оцінки обох. Попередні дослідження не показують суворого детермінізму між типом режиму та публічною ідеологією, хоча певна відповідність зазвичай присутня [5].

Таким чином, політичні партії та групи інтересів є одними з найперспективніших гравців для використання цифрових можливостей щодо відновлення довіри та сприяння відповідальності, за умови, якщо вони адаптують свою практику комунікації згідно з етичними стандартами. Консолідаційний потенціал інституалізованих політичних акторів для сприяння інклюзивному, прозорому та змістовному політичному діалогу все ще є досить вагомим. Проте він залежить від вміння акторів подолати такі виклики, як елітизм, дезінформація та виключення, які шкодять демократичній легітимації порядку денного.

Результати розробок Р. Марковського та М. Котнаровського показують, що популістські та нелібералні погляди знижують політичну легітимність, тоді як авторитарні установки можуть її посилювати. Ці результати вказують на складний взаємозв'язок між громадськими установками, політичними ідеологіями та режимами з політичною легітимністю, особливо в контекстах, що характеризуються демократичним регресом та зростаючими авторитарними схильностями. Ця нюансована взаємодія свідчить про різні шляхи демократичної еволюції в регіонах Центральної та Східної Європи, причому деякі країни рухаються до стабільних нелібералних режимів, тоді як інші стикаються зі суперечливим політичним кліматом [5].

За доби цифрових технологій традиційні політичні партії мають можливість переосмислити свої ролі, використовуючи онлайн-засоби для більш безпосередньої взаємодії з громадянами. До прикладу, сучасні соціальні мережі дозволяють партіям швидко доносити свої повідомлення, персоналізувати інформаційно-просвітницьку роботу та сприяти постійному діалогу поза виборчими періодами. Цифрове середовище, однак, посилює існуючу політичну нерівність, оскільки добре фінансовані та організовані групи домінують в онлайн-просторі, залишаючи позаду низові та маргіналізовані спільноти. Більше того, відсутність прозорості щодо джерел фінансування та лобістської діяльності може посилювати сумніви щодо неналежного впливу та корупції, підриваючи демократичну підтримку. Цифрові інструменти пропонують потенційні можливості для активної політичної участі громадян. Проте вони також вимагають ретельного регулювання та нагляду для запобігання маніпуляціям, забезпечення рівного доступу та підтримки демократичних практик.

Висновки. Таким чином, консолідаційна спроможність демократії виступає одним з провідних параметрів її виживання в новому цифровому світі. Класичні політичні ідеології та конкурентна партійна політика втрачають своє значення через глибину та руйнівну силу політико-маніпулятивних кампаній. Опора на розвиток громадянського суспільства в нових умовах має знайти нові концептуальні виміри. Ідеться про мережні політичні ініціативи захисту прав і свободи громадян, контролю над публічною владою та позитивний громадський медіаактивізм, спрямований на відображення реальних політичних подій.

Як країни сталої демократії, так і країни, що розвиваються, виступають ареною розгортання масштабних політичних антагонізмів. Натомість завдання консолідації на новому рівні – це спрямування «негативної енергії» політичних конфліктів в напрямку більш чіткого висловлювання політичних вимог та налагодження діалогу між владою та громадянами. Як показали експертні оцінки демократичної спроможності та загроз демократичної ерозії й автократизації, причинами деструктивної політичної поведінки стає середовище невпевненості в реалізації важливих інтересів та потреб. Звідси демократичні політичні інститути та актори мають виробити алгоритм протидії автократичним лідерам на рівні локальних громад та у міжгруповій взаємодії.

Неформальним практикам патронажу та бюрократичного втручання мають бути протиставлені гнучкі методи протесту та медійної активності. Патрон-клієнталістські відносини мають бути замінені відносинами рівноправної політичної взаємодії. Спроможність демократичних партій, груп інтересів, локальних спільнот, індивідуальних політичних спікерів дозволить вчасно ідентифікувати загрози дисфункції демократичного політичного середовища. Ці практики є відповіддю на можливості започаткування імпульсів політичної консолідації на мікрорівні. Означені аспекти будуть розглянуті нами в подальших публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Arslanalp, M., & Erkmen, T. D. (2020). Repression without exception: A study of protest bans during Turkey's state of emergency (2016–2018). South European Society and Politics. 25(1). 99–125.

2. Arslanalp, M., & Erkmen, T. D. (2020). Mobile emergency rule in Turkey: Legal repression of protests during authoritarian transformation. Democratization. 27(6). 947–969.

3. Kim, Y. (2024) Education and Democratic Consolidation: A Report on Early Results. Political Studies. Review. Volume 23. Issue 2. URL:https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/14789299241286703.

4. Lewis, D., Hossain, A. (2019) Local Political Consolidation in Bangladesh: Power, Informality and Patronage. International Institute of Social Studies. Wiley Online Library. URL.https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/dech.12534.

5. Markowski, R., Kotnarowski, M. (2025) Alternatives to Liberal Democracies and Their Consolidation in Central and Eastern Europe. Politics and Governance. URL: https://www.cogitatiopress.com/politicsandgovernance/article/view/9545

6. O'Donnell, G. (1996) Illusions About Consolidation. Vol 13: Illiberal Politics in Europe. Journal of Democracy. URL:https://www.journalofdemocracy.org/articles/illusions-about-consolidation/

7. Song, C., Lee, J. (2016) Citizens' use of social media in government, perceived transparency, and trust in government. Public Performance & Management Review. 39 (2). 430–453.

8. Stein, E.A. (2017) Are ICTs democratizing dictatorships? New media and mass mobilization. Social Science Quarterly. 98 (3). 914–941.

9. Stiglitz, J. E. (2000). Capital market liberalization, economic growth, and instability. World Development. 28(6). 1075–1086.

10. Stratu-Strelet, D., Hermenegildo, G.-G., Oltra-Badenes, R., Oltra-Gutierrez, J. V. (2023) Developing a theory of full democratic consolidation: Exploring the links between democracy and digital transformation in developing eastern European countries. Journal of Business Research. Volume 157.URL:https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.113543.(https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148296322010086)

11. Zakaria, P. (2013) Is corruption an enemy of civil society? The case of Central and Eastern Europe. International Political Science Review. 34 (4). pp. 351–371.

The consolidation of contemporary democracy: institutions and actors of digital political interaction

Kobylnyk Vasyl Volodymyrovych

Doctoral Student at the Department of Political Science
Taras Shevchenko
Kyiv National University
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6927-4219

The article is devoted to the institutional and actor dimension of the modern democratic political system. The relevance of the topic is due to the significance of consolidation during the Russian-Ukrainian war as a factor in strengthening democratic values, which Ukraine defends on the battlefield. In addition, the realization of the potential of institutional consolidation largely depends on which subjects actively shape and contribute to digital political interactions. In the context of democratic consolidation, the digital transition from top-down communication to more participatory approaches is promising for increasing political trust, as citizens increasingly expect transparency and responsiveness from their representatives. The aim of the article is to identify institutional and actor factors of democratic consolidation in the digital age. It is found that most traditional political parties and informal interest groups avoid implementing comprehensive strategies for ethical, inclusive and responsible digital engagement, which hinders the development of the potential to truly foster trust and accountability among citizens. The author emphasizes that in the digital age, interest groups can use online platforms to amplify marginalized opinions, facilitate direct communication between citizens and political figures, and more effectively support democratic change at the local level. It is found that corporate interest groups, especially those with significant financial resources, mostly serve narrow interests, which generates public skepticism about their legitimacy. It is found that the populist digital transformation of parties creates significant difficulties for the consolidation of democracy. The results of the structural-functional analysis argue that political parties and interest groups are among the most promising players for using digital opportunities to restore trust and promote accountability. It is found that the digital environment can exacerbate political inequality, as well-funded and organized groups dominate the online space, leaving behind grassroots and marginalized communities. It is established that classical political ideologies and competitive party politics are losing their relevance due to the depth of penetration and destructive power of politically manipulative campaigns. It is found that democratic political institutions and actors must develop an algorithm for countering autocratic leaders at the level of local communities and in intergroup interaction of citizens. It is proven that patron-client relations must be replaced by relations of equal political interaction. The general conclusion is substantiated, according to which the capacity of democratic parties, interest groups, local communities, individual political speakers (activists) will allow for timely identification of threats to the dysfunction of the democratic political environment.

Key words: *political consolidation, democratic interaction, civic movement, political trust, political dialogue, institutional capacity.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Лушагіна Тетяна Вікторівна
Лаптін Іван

Успішні кейси впливу електронних петицій на ухвалення політичних рішень в Україні

УДК 321.7:342.57:004.738.5(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.8
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Лушагіна Тетяна Вікторівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри журналістики
та політології
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10,
Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0001-8599-2923

Лаптін Іван
магістрант спеціальності «Політологія»
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10,
Миколаїв, Україна
ORCID: 0009-0000-2425-509X

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення більшої прозорості, підзвітності та залучення громадян до процесу прийняття рішень в умовах демократичної трансформації України та її євроінтеграційного курсу. Електронні петиції, як важливий інструмент електронної демократії, сприяють мобілізації громадян навколо суспільно значущих проблем і забезпечують новий формат комунікації між суспільством та владою. Вивчення успішних кейсів електронних петицій дозволяє оцінити ефективність цього механізму, виявити чинники, що забезпечують їх результативність, а також визначити перспективи подальшого розвитку електронної демократії в Україні. Це набуває особливого значення в умовах воєнного стану та процесів європейської інтеграції, коли питання прозорості, підзвітності та участі громадян у прийнятті рішень є визначальними для утвердження демократичних практик.

Метою дослідження є аналіз успішних прикладів впливу електронних петицій на ухвалення політичних та управлінських рішень в Україні, визначення їхнього значення у розвитку електронної демократії та окреслення чинників, що зумовлюють їхню ефективність. Завдяки аналізу нормативно-правової бази України, що регулює подання та розгляд електронних петицій, вивченню кейсів успішних електронних петицій в Україні у 2022–2024 рр., контент-аналізу публікацій у ЗМІ та матеріалів громадських організацій, дослідження має цілісний характер.

Результати дослідження свідчать, що електронні петиції поступово перетворюються з формального інструменту комунікації на дієвий механізм впливу на державну політику. Зокрема, приклади відкриття реєстру е-декларацій, обмеження доступу військових до онлайн-казино, захисту роботи сервісу Tabletki.ua та впровадження вагонів для жінок у потягах демонструють здатність цього інструменту мобілізувати значну кількість громадян і стимулювати органи влади до оперативних рішень. Встановлено, що ключовими чинниками результативності е-петицій є суспільна значущість питання, швидкість збору підписів, підтримка з боку медіа та громадських організацій, а також готовність влади до діалогу.

В Україні електронні петиції виконують подвійну функцію: вони дозволяють громадянам безпосередньо впливати на порядок денний органів влади та водночас формують нову культуру громадської участі й підзвітності. Їх подальший розвиток та інтеграція з іншими цифровими сервісами можуть стати важливим чинником зміцнення демократичних практик та утвердження України як сучасної європейської держави.

Ключові слова: *пряма демократія, електронні петиції, громадська участь, Україна, цифрові комунікації, політичні рішення.*

Вступ. Забезпечення участі громадян у процесі прийняття рішень є основою, на якій ґрунтується демократія. Розвиток технологій та інновацій зробив цей компонент тісно пов'язаним з удосконаленням цифрових комунікацій.

Ліберальні демократії в усьому світі зазнали зниження рівня довіри та залученості, а порівняльні дослідження показують, що невдоволення демократією перебуває на рекордно високому рівні, що зумовлено такими факторами, як політична поляризація та економічне розчарування. У відповідь політичні інституції розпочали боротьбу за допомогою низки демократичних інновацій. Одним із таких інноваційних інструментів стали електронні петиції до органів влади різних рівнів. З огляду на брак залучення громадськості та неефективні інструменти підзвітності, система електронних петицій є життєво важливою для задоволення потреб громадян, щоб вони були змістовно залучені до визначення пріоритетів шляхом масової мобілізації навколо певного питання. З одного боку, існування петицій дозволяє особам, що приймають рішення, діяти відповідно до ініціатив, запропонованих громадськістю, а з іншого боку, громадянам надається можливість активно брати участь у процесі прийняття рішень.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується активним впровадженням цифрових інструментів у сферу публічного управління та комунікації між владою і громадянами. Одним із найбільш дієвих механізмів електронної демократії є електронні петиції, що дають можливість громадянам безпосередньо впливати на порядок денний органів влади. Запроваджені у 2015 році на законодавчому рівні, вони стали не лише формальним каналом комунікації, а й практичним інструментом, який у ряді випадків призводив до реальних політичних рішень – від місцевого до загальнодержавного рівня.

Вивчення успішних кейсів електронних петицій дозволяє оцінити ефективність цього механізму, виявити чинники, що забезпечують їх результативність, а також визначити перспективи подальшого розвитку електронної демократії в Україні. Це набуває особливого значення в умовах воєнного стану та процесів європейської інтеграції, коли питання прозорості, підзвітності та участі громадян у прийнятті рішень є визначальними для утвердження демократичних практик.

Метою дослідження є дослідження успішних прикладів впливу електронних петицій на ухвалення політичних рішень в Україні, визначення їхнього значення у процесі демократизації та розвитку електронної демократії, а також аналіз чинників, що зумовлюють їхню ефективність.

Завдання дослідження:

– розкрити сутність електронних петицій як інструменту електронної демократії та визначити їх правове підґрунтя в Україні;

– дослідити конкретні кейси успішного впливу електронних петицій на ухвалення державних рішень в Україні;

– визначити ключові фактори, що забезпечують результативність електронних петицій у процесі прийняття політичних рішень.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, які забезпечили всебічний аналіз електронних петицій як інструменту електронної демократії в Україні. Діалектичний метод використано для розгляду електронних петицій у контексті розвитку демократичних процесів та цифровізації публічного управління, що дозволило визначити їх місце у сучасній політичній системі України. Аналіз нормативно-правової бази застосовано для вивчення законодавчих засад запровадження та функціонування електронних петицій в Україні, зокрема змін до Закону України «Про звернення громадян» 2015 року. Кейс-стаді (case study) використано для аналізу успішних прикладів впливу електронних петицій на ухвалення державних рішень (відновлення електронного декларування, обмеження доступу військових до онлайн-казино, захист сервісу Tabletki.ua, запровадження вагонів для жінок у поїздах). Контент-аналіз публікацій у ЗМІ, матеріалів громадських організацій та офіційних повідомлень органів влади дозволив виявити суспільний резонанс і визначити фактори, що зумовлюють результативність електронних петицій. Метод узагальнення застосовано для формулювання висновків щодо ролі електронних петицій у розвитку е-демократії в Україні та визначення перспектив їх подальшого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності електронних петицій та їхнього впливу на процес ухвалення політичних рішень є предметом досліджень науковців у різних країнах світу. Ф. Метьюз [9], розкриваючи сутність електронних петицій, аналізує роль парламентських е-петицій у Великій Британії та підкреслює їхню значущість як інструменту «позаелекторальної» політичної участі, що дозволяє громадянам формувати порядок денний і привертати увагу політичних еліт до суспільно важливих питань. У цьому контексті електронні петиції розглядаються не лише як канал комунікації, але й як спосіб підвищення підзвітності влади.

Дослідження Кс. Фенга, С. Вана та Дж. Вана [8] демонструє специфіку взаємодії влади та суспільства у Китаї, де форма подачі та тональність петицій значною мірою впливають на ймовірність їх позитивного розгляду урядом. Автори використовують автоматичний текстовий аналіз, показуючи, що навіть у країнах з обмеженими демократичними практиками е-петиції можуть виступати ефективним інструментом комунікації між громадянами та владними структурами.

Науковці О. Белкахла, С. Мелоулі, З. Трабезлі [7] у своїй роботі роблять акцент на важливості використання даних із соціальних мереж для розробки державної політики. Вони доводять, що цифрові інструменти, зокрема петиції та онлайн-дискусії, формують цінний інформаційний ресурс для урядів, адже дозволяють виявляти реальні потреби населення та враховувати їх при формуванні стратегій розвитку.

В українському контексті тематику розвитку електронних інструментів демократії в умовах війни аналізує В. Панкратова [4]. Авторка зазначає, що повномасштабна агресія Росії зумовила як зростання попиту на цифрові форми участі, так і появу нових викликів, пов'язаних із безпекою даних, довірою до інституцій та збереженням прозорості.

Таким чином, аналіз літератури свідчить, що електронні петиції розглядаються як вагомий інструмент сучасної демократії, що виконує функцію комунікаційного мосту між громадянами та владою. Міжнародні дослідження підкреслюють їхній потенціал у мобілізації громадян та впливі на політичні еліти, тоді як український досвід підтверджує їхню здатність впливати на ухвалення конкретних рішень у кризових та конфліктних умовах.

Результати дослідження. Реагуючи на те, що широко вважається кризою демократії, органи влади по всьому світу розробляють нові механізми участі, щоб сприяти більшій взаємодії з представницькими інституціями та забезпечити додаткові можливості для громадян впливати на розробку політики. Мабуть, найпопулярнішим нововведенням стали електронні петиції [9, p. 415–416].

Як важливе втілення демократичних ідей, участь громадськості в політичному житті вивчається вже давно, і її коріння можна простежити ще з часів Стародавньої Греції та Риму, коли збори громадян стали інституційним каналом для участі громадськості. З розвитком буржуазної революції та капіталістичної економіки участь громадськості розвивалася в напрямку інституціоналізації, що головним чином стосується політичної участі. З одного боку, участь громадськості була методом активного здійснення громадянських прав громадянами та стала важливим каналом, через який громадяни висловлюють свої інтереси та звертаються за допомогою до уряду. З іншого боку, уряд може покладатися на участь громадськості, щоб сприймати обставини людей, розуміти та прислухатися до громадської

думки, покращувати рівень прийняття наукових рішень та ефективно задовольняти вимоги громадян, як спосіб спільного виробництва [8].

Традиційні засоби участі переважно реалізовувалися офлайн, наприклад, шляхом подання петицій (відвідування уряду) та написання листів. Хоча такі методи сприяли вираженню суспільних вимог, вони втім мають низку недоліків, таких як високі витрати, часові витрати та відсутність прозорості. Завдяки швидкому розвитку інформаційних технологій, участь громадськості також перейшла від традиційних офлайн-методів до онлайн-методів, тобто до онлайн-участі в політиці. Електронні петиції стали вагомим інструментом прямої демократії. Адже тепер громадяни можуть подавати петиції або надавати пропозиції уряду, не виходячи з дому. Крім того, молодь, яка володіє технологіями, уникає традиційних методів взаємодії з урядовими секторами, тим самим збільшує попит на більш сучасні цифрові канали зв'язку.

Наразі люди можуть використовувати Facebook, Twitter, Weibo та інші соціальні мережі, щоб висловити свою думку або звернутися за допомогою до уряду. У різних країнах, наприклад, у Сполучених Штатах, Китаї та Японії, онлайн-участь стала поширеним методом для громадян зв'язку з політичними органами та висловлення своїх проблем і скарг. Зі зростанням кількості людей, які беруть участь у політиці через Інтернет, онлайн-платформа для політичної участі поступово стала новим каналом комунікації та взаємодії між урядами та громадськістю. З одного боку, завдяки своєму проникненню в повсякденне життя, Інтернет сприяє громадянам висловлювати свої думки та формувати сильні комунікативні навички, з іншого боку, він надає канали, через які уряд може дізнаватися про соціальні проблеми та вимоги громадян і є корисним для розробки політики [7].

Як відзначає українська дослідниця В. Панкратова, що електронні петиції є інструментом, який сприяє розвитку демократії, привертаючи увагу влади до важливих питань та є засобом для оцінювання підтримки відповідних ідей представниками влади.

Сьогодні одним із ключових інструментів електронної демократії в Україні є електронні петиції.

Варто відзначити, що стаття 40 Конституції України проголошує право кожного громадянина направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і водночас зобов'язує останні надати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [6].

Втім, правове підґрунтя саме електронних петицій було закладено у 2015 році шляхом внесення змін до Закону України «Про звернення громадян», які передбачили можливість подання електронних звернень та петицій. Електронні петиції можуть спрямовуватись на Президента, центральні органи влади та органи місцевої влади. Слід зауважити, електронні петиції, які адресуються Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, розглядаються у спеціальному порядку, якщо вони збирають не менше ніж 25000 підписів громадян протягом трьох місяців з моменту оприлюднення. Статут територіальної громади визначає вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування, а також строк збору підписів.

Відповідно до статті 23^1, громадяни мають право звертатися з електронними петиціями до Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів чи органів місцевого самоврядування через офіційний вебсайт відповідного органу або вебресурс громадського об'єднання, уповноваженого на збір підписів.

У тексті петиції має бути чітко сформульована суть звернення, зазначено прізвище, ім'я та по батькові автора (ініціатора), а також його електронна адреса. На сайті, де розміщується петиція, обов'язково вказується дата початку збору підписів, а також відображається загальна кількість і список громадян, які підтримали ініціативу.

З лютого 2022 року до даного періоду електронні петиції до Президента України набули особливої популярності. Популярними темами петицій є вимога дозволити чоловікам призовного віку виїжджати за кордон, присвоєння звання героя України, заборона вручати повістки на АЗС, блокпостах і вулиці, тощо [4, с. 107]. 2023 року відбулася суттєва зміна тематики петицій на сайті президента. Найбільш популярним протягом року було нагородження військовослужбовців званням Героя України, а також низка питань щодо обороноздатності держави – виготовлення FPV-дронів, демобілізація військовослужбовців, можлива мобілізація депутатів та ін.

Загалом, прикладів, коли електронна петиція дійсно повпливала на прийняття певного політичного рішення не так і багато, але вони є і їх стає дедалі більше.

Так, одним із успішних кейсів впливу електронних петицій на ухвалення важливих рішень в Україні стало відкриття реєстру е-декларацій. У перші тижні повномасштабного вторгнення Росії після 24 лютого 2022 року обов'язкове подання декларацій було призупинене. У Transparency International Україна поінформували, що лише третина всіх посадовців подали декларації за 2021 рік. 30 січня 2023 року посли країн G7 та ЄС виступили за якнайшвидше ухвалення в Україні Державної антикорупційної програми та відновлення е-декларування та фінансового звітування політичних партій[6]. Як наслідок, 5 вересня 2023 року Верховна Рада підтримала законопроєкт, який передбачає відновлення електронного декларування. Однак документом було передбачене відкриття декларацій лише через рік. Це викликало негативну

реакцію суспільства та жваве обговорення в соціальних мережах. Згодом на сайті Президента України з'явилася петиція з вимогою негайно відкрити суспільству е-декларації, вона набрала необхідні 25 тисяч голосів за рекордні три години, і загалом зібрала 83 тисячі підписів.

12 вересня 2023 року В. Зеленський наклав вето на закон і заявив, що реєстри мають бути відкриті негайно. Після цього, 18 вересня 2023 року Комітет ВР з питань антикорупційної політики на засіданні підтримав пропозиції Президента до закону про відновлення е-декларування. І вже 20 вересня 2023 року Верховна Рада України 341 голосом «за» підтримала негайне відкриття декларацій чиновників, а президент Володимир Зеленський 10 жовтня підписав його.

Ще один приклад того, що електронні петиції на сайті Президента України впливаються на державно-політичні рішення, це петиція про обмеження доступу військових до онлайн-казино. 29 березня 2024 року на сайті Офісу президента з'явилася петиція «Обмеження роботи онлайн казино», в якій автор петиції закликав обмежити гральний бізнес. Петицію створив військовослужбовець 59 бригади Павло Петриченко, який відзначив, що лудоманія є величезною проблемою для української армії. Статистика інтернет-запитів на азартні ігри за 2024 рік показує, що проблема дійсно величезна (рис. 1). Вже за кілька годин після публікації, ця петиція набрала 25 тисяч голосів, необхідних для розгляду главою держави.

Підписанти петиції попросили президента внести до Верховної ради невідкладний законопроєкт, який передбачатиме:

– на час воєнного стану, заборону азартних ігор та доступу до онлайн-казино для військовослужбовців;

– заборону реклами азартних ігор з використанням символіки ЗСУ, та будь-якої пов'язаної символіки чи предметів з війною та армію, форма, каска, автомат тощо;

– заборону благодійним фондам співпрацювати із учасниками грального ринку;

Рис. 1. Топ-області за запитами на різні азартні ігри онлайн

(джерело зображення: скріншот Google Тренди)

– заборону військовим частинам приймати на баланс майно у вигляді благодійної допомоги від учасників грального ринку або пов'язаних фізичних чи юридичних осіб;

– заборону будь-якої реклами чи публічних згадок фактів надання учасниками грального ринку благодійної допомоги військовослужбовцям;

– заборону ломбардам приймати дрони, тепловізори та інші схожі товари подвійного призначення;

– зобов'язання інтернет-провайдерів та мобільних операторів блокувати вебсайти нелегальних казино [3].

І вже 20 квітня 2024 року Президент Володимир Зеленський підписав указ №234/2024 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет» [5].

Напевне, це найшвидша реакція влади на електронну петицію. Втім, не все вдалося реалізувати на практиці. Хоча, одразу після підписання Указу, Мінцифри звернулися до Apple та Google щодо обмеження азартних ігор. Завдяки переговорам заблокували 81 застосунок онлайн-казино: в Google Play – 19, в App Store – 62. 3 травня 2024-го банкам і небанківським фінустановам заборонили приймати в заставу товари подвійного використання. Серед таких товарів – GPS-системи, технології нічного бачення, тепловізори, дрони, БпЛА, бронежилети тощо. Головне управління комунікацій ЗС України у військових частинах (підрозділах) проводять інформаційно-роз'яснювальні роботи щодо можливої залежності від азартних ігор і наслідків. За допомогу військовослужбовцям, які мають ігрову залежність, відповідають офіцери структур психологічної підтримки персоналу, центри психологічної та моральної підтримки окремих родів військ ЗС України. Серед інших методів боротьби з лудоманією у війську – відслідковування реклами азартних ігор і контекстного матеріалу, поширення інформації про небезпеку ігрової залежності, можливості лікування та контакти закладів, де можна отримати допомогу.

До 30 вересня 2025 року в Україні має запрацювати Державна система онлайн-моніторингу, це важливий крок у реалізації указу №234/2024. Адже саме відсутність онлайн-моніторингу тривалий час залишався найбільш проблемним кроком у реалізації пунктів Указу. Втім, наразі сказати про ефективність роботи цієї системи ще неможна.

Після оприлюднення проєкту постанови Кабінету Міністрів щодо внесення змін до ліцензійних умов роздрібної торгівлі лікарськими засобами у 2024 році серед споживачів та онлайн-сервісів виникла хвиля критики. Документ передбачав, що інформація про наявність та ціни на ліки може розміщуватися виключно на офіційних сайтах аптек, що фактично означало б заборону діяльності незалежних агрегаторів цін, зокрема популярного сервісу Tabletki.ua.

Петицію із закликом не забороняти онлайн-сервіс, яку ініціював співзнасновник Tabletki.ua Євген Муравщик, за два тижні підписали понад 30 тис. людей із 25 тис. необхідних. У ній ідеться, що проєкт постанови «незаконно витісняє з ринку прайс-агрегатори, порушує права споживачів та погіршує становище більшості аптек». На постанову відреагували у Всеукраїнській раді із захисту прав і безпеки пацієнтів. Там зазначили, що наразі понад 30% покупок в аптеках здійснюється через маркетплейси, де можна лише забронювати ліки онлайн.

Реакція уряду не забарилася: відбулися консультації між представниками онлайн-сервісів, Міністерства охорони здоров'я та Держлікслужби. За їх підсумками ухвалення запропонованих змін було призупинено. У своєму офіційному повідомленні Кабінет Міністрів запевнив, що проєкт постанови доопрацюють із урахуванням пропозицій громадськості [1].

Варто сказати і ще про один приклад впливу електронних петиції на прийняття управлінських рішень в Україні. 15 травня 2023 року на сайті Кабінету міністрів України було опубліковано петицію про створення жіночих та чоловічих вагонів у поїздах, яка набрала необхідну кількість голосів та була взята до уваги. Автори цього звернення просили виділити принаймні один окремий вагон для жінок і, відповідно – для чоловіків у потягах, які слідують маршрутом довшим за 6 годин. І вже 12 червня Укрзалізниця запустила пілотний вагон для жінок. Треба відзначити, що кількість потягів із вагонами для жінок є невеликою (наразі це вісім потягів), але відбувається поступове масштабування. Тобто вимога, викладена у петиції та підтримана громадянами, була взята до уваги та мала практичні наслідки.

Висновки. Аналіз успішних кейсів впливу електронних петицій на ухвалення політичних рішень в Україні доводить, що цей інструмент е-демократії перетворився з формального механізму на дієвий канал громадського контролю та комунікації між суспільством і владою. Приклади відкриття реєстру е-декларацій, обмеження доступу військових до онлайн-казино, а також захисту роботи незалежних онлайн-агрегаторів ліків засвідчують, що петиції здатні мобілізувати значну кількість громадян навколо важливих питань і змусити органи влади оперативно реагувати.

Ефективність петицій зумовлюють кілька ключових чинників: суспільна значущість проблеми, швидкість мобілізації громадян, підтримка медіа та громадських організацій, а також відкритість влади до діалогу. Водночас практика показує, що не кожна петиція має однаковий вплив – результативність залежить від поєднання громадського тиску та політичної волі.

Таким чином, електронні петиції в Україні виконують подвійну функцію: вони не лише дозволяють громадянам безпосередньо впливати на політику, але й формують культуру участі та підзвітності влади. У перспективі подальший розвиток цього інструменту, зокрема його інтеграція з іншими цифровими сервісами, може посилити демократичні практики, підвищити довіру до інституцій та сприяти утвердженню України як сучасної європейської держави з прозорою та інклюзивною системою врядування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зінченко М. Шмигаль відповів на петицію щодо заборони Tabletki.ua // Detector media. 31 травня 2024. URL: https://ms.detector.media/internet/post/35089/2024-05-31-shmygal-vidpoviv-na-petytsiyu-shchodo-zaborony-tabletkiua/

2. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Законодавство України*. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

3. Михайлов Д., Матвіїшина Г. Автор петиції щодо обмеження роботи онлайн-казино: «Деякі військові програють річну зарплату» // Суспільне новини. 30 березня 2024. URL: https://suspilne.media/717292-avtor-peticii-sodo-obmezenna-roboti-onlajn-kazino-deaki-vijskovi-prograut-ricnu-zarplatu/

4. Панкратова В.О. Вплив воєнного стану на використання електронних інструментів демократії // Аналітично-порівняльне правознавство. № 4, 2023. С. 105–109.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 квітня 2024 року «Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет»: указ президента України № 234/2024.URL: https://www.president.gov.ua/documents/2342024-50413

6. Свиридюк Ю. Національне агентство з питань запобігання корупції відкрило публічний доступ до реєстру декларацій // Суспільне новини. 10 грудня 2023. URL: https://suspilne.media/636344-nacionalne-agentstvo-z-pitan-zapobiganna-korupcii-vidkrilo-publicnij-dostup-do-reestru-deklaracij/

7. Belkahla O. D., Mellouli S., Trabelsi Z. From citizens to government policy-makers: Social media data analysis // Government Information Quarterly Volume 36, Issue 3, July 2019, P. 560–570.

8. Feng X., Wang C., Wang J. Understanding how the expression of online citizen petitions influences the government responses in China: An empirical study with automatic text analyt // Information Processing & Management Volume 60, Issue 3, May, 2023. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0306457323000675#preview-section-references

9. Matthews F. The value of 'between-election' political participation: Do parliamentary e-petitions matter to political elites? // The British Journal of Politics and International Relations 2021, Vol. 23(3) 410–429.

REFERENCES:

1. Zinchenko, M. (2024, May 31). Shmyhal responded to the petition regarding the ban on Tabletki.ua. *Detector Media.* Retrieved from https://ms.detector.media/internet/post/35089/2024-05-31-shmygal-vidpoviv-na-petytsiyu-shchodo-zaborony-tabletkiua/ [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996, June 28). Constitution of Ukraine: Law of Ukraine № 254k/96-VR. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

3. Mykhailov, D., & Matviishyna, H. (2024, March 30). Author of the petition on restricting online casinos: "Some soldiers lose their annual salary" *Suspilne News*. Retrieved from https://suspilne.media/717292-avtor-peticii-sodo-obmezenna-roboti-onlajn-kazino-deaki-vijskovi-prograut-ricnu-zarplatu/ [in Ukrainian].

4. Pankratova, V. O. (2023). The impact of martial law on the use of electronic democracy tools. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 4, 105–109. [in Ukrainian].

5. President of Ukraine. (2024, April 20). On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of April 20, 2024 «On countering the negative consequences of online gambling». Presidential Decree № 234/2024. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/2342024-50413 [in Ukrainian].

6. Svyrydiuk, Yu. (2023, December 10). The National Agency for the Prevention of Corruption has opened public access to the declaration register. *Suspilne News*. Retrieved from https://suspilne.media/636344-nacionalne-agentstvo-z-pitan-zapobiganna-korupcii-vidkrilo-publicnij-dostup-do-reestru-deklaracij/ [in Ukrainian].

7. Belkahla, O. D., Mellouli, S., & Trabelsi, Z. (2019). From citizens to government policy-makers: Social media data analysis. *Government Information Quarterly*, 36(3), 560–570. https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.05.002 [in English].

8. Feng, X., Wang, C., & Wang, J. (2023). Understanding how the expression of online citizen petitions influences the government responses in China: An empirical study with automatic text analysis. *Information Processing & Management*, 60(3). Retrieved from https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0306457323000675 [in English].

9. Matthews, F. (2021). The value of 'between-election' political participation: Do parliamentary e-petitions matter to political elites? *The British Journal of Politics and International Relations*, 23(3), 410–429. https://doi.org/10.1177/1369148120988477 [in English].

Successful cases of the impact of electronic petitions on political decision-making in Ukraine

Lushahina Tetiana Viktorivna

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Journalism and Political Science
Petro Mohyla Black Sea
National University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8599-2923

Laptin Ivan

Master's Student in Political Science
Petro Mohyla Black Sea
National University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0009-0000-2425-509X

The relevance of the study is determined by the need to ensure greater transparency, accountability, and citizen engagement in the decision-making process in the context of Ukraine's democratic transformation and its European integration course. Electronic petitions, as an important instrument of e-democracy, facilitate the mobilization of citizens around socially significant issues and provide a new format of communication between society and government. The study of successful cases of electronic petitions makes it possible to assess the effectiveness of this mechanism, identify the factors that ensure their impact, and determine the prospects for the further development of e-democracy in Ukraine. This acquires special significance in the conditions of martial law and European integration processes, when issues of transparency, accountability, and citizen participation in decision-making are crucial for the consolidation of democratic practices.

The aim of the study is to analyze successful examples of the impact of electronic petitions on political and administrative decision-making in Ukraine, to determine their role in the development of e-democracy, and to identify the factors that contribute to their effectiveness. Through the analysis of the legal framework regulating the submission and consideration of electronic petitions in Ukraine, the examination of successful cases in 2022–2024, and the content analysis of media publications and materials of civil society organizations, the research acquires a comprehensive character.

The results of the study demonstrate that electronic petitions are gradually transforming from a formal communication tool into an effective mechanism of influence on public policy. In particular, the cases of reopening the e-declaration register, restricting military personnel's access to online gambling, protecting the operation of the ***Tabletki.ua*** *service, and introducing women-only train carriages show the ability of this instrument to mobilize a significant number of citizens and to stimulate government authorities to make prompt decisions. It was established that the key factors of petition effectiveness include the social significance of the issue, the speed of collecting signatures, support from the media and civil society organizations, as well as the government's readiness for dialogue.*

In Ukraine, electronic petitions perform a dual function: they enable citizens to directly influence the agenda of public authorities while also shaping a new culture of civic participation and accountability. Their further development and integration with other digital services may become an important factor in strengthening democratic practices and consolidating Ukraine as a modern European state.

Key words: *direct democracy, electronic petitions, civic participation, Ukraine, digital communications, political decisions.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Мендрін Олексій Вікторович

Криза легітимності політичної влади та основні чинники її подолання

УДК 323:351.74
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.9
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Мендрін Олексій Вікторович
доктор філософії (PhD) з політології,
старший викладач кафедри
міжнародних відносин
та стратегічних студій
Державного університету
«Київський авіаційний інститут»
просп. Гузара Любомира, 1,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8458-6883

Розглядаються питання легітимності політичної влади як ключового чинника стабільності політичних систем, особливо актуального в умовах демократичного транзиту та кризових ситуацій. Аналізуються механізми трансформації авторитарної влади у визнане правління, що має вирішальне значення для демократичних режимів. Досліджуються особливості легітимації влади в пострадянських країнах, зокрема в Україні, де незавершеність демократичних трансформацій обумовлює необхідність подолання криз легітимності.
Вивчаються теоретичні підходи до визначення сутності легітимності та її роль у забезпеченні ефективності управлінських рішень, особливо у сферах зовнішньої політики та кризових ситуацій. Аналізуються ключові концепції М. Вебера, Д. Істона, С. М. Ліпсета, М. Догана та інших учених, що дозволило систематизувати сучасні наукові підходи до проблеми.
Методологічною основою виступає конструктивістська парадигма, застосовуються методи ретроспективного аналізу, компаративного та історичного підходів для дослідження еволюції концепції легітимності. Використовується аналіз, синтез та узагальнення наукових джерел для виявлення сутнісних рис процесу легітимації влади.
Встановлюється, що легітимність є багатовимірним явищем, яке формується під впливом соціально-економічних, культурних та політичних чинників. Розглядаються способи, якими три ідеальні типи легітимності за М. Вебером (традиційний, харизматичний, легальний) трансформуються в сучасних умовах. Аналізуються альтернативні класифікації легітимності, запропоновані Д. Істоном (ідеологічна, структурна, персональна) та Ж.-Л. Шабо (демократична, технократична, ідеологічна, онтологічна). Виявляються чинники криз легітимності, такі як економічна неефективність, обмеження свобод, міжнародні кризи та відсутність громадянської довіри до владних інститутів. Підкреслюється, що кризи легітимності становлять особливу загрозу для демократій на етапі їх становлення. Встановлюється взаємозв'язок між легітимністю та ефективністю державного управління. Наголошується на важливості врахування специфіки політичної культури та ціннісних орієнтацій суспільства при аналізі легітимності. Висновки дослідження можуть бути використані для розробки стратегій зміцнення довіри до владних інститутів у умовах сучасних політичних викликів.
Ключові слова: *легітимність, криза легітимності, держава, політичні цінності, політична еліта, політична влада, політична культура, демократичний транзит.*

Вступ. Необхідність обґрунтування та постійного підтримання впевненості у легітимності політичної влади є одним з найважливіших завдань як для держави в цілому, так і для правлячої еліти. Легітимізація влади виступає механізмом забезпечення стабільності існування політичної системи і зберігає свою актуальність для будь-яких типів політичних режимів, адже, «лише легітимність може перетворити жорстоку владу (brutal power) на визнане правління (recognized authority)» [2, с. 116]. Водночас, широко поширеною є думка, що саме для демократичних режимів легітимність є особливо важливою і, навпаки, режим, який не є легітимним, не може вважатись демократичним. Враховуючи, що особливої актуальності проблема легітимності влади набуває у перехідні періоди, які характеризуються масштабними зсувами, можна стверджувати, що легітимність влади особливо важлива під час здійснення демократичного транзиту, як засіб, який гарантує успіх демократичних трансформацій та закріплення змін, що відбулись. Непевність результатів демократичного транзиту для України, як і багатьох пострадянських країн, незавершеність пошуків підвалин легітимності політичної влади в цих країнах, обумовлюють актуальність теми кризи легітимності та пошуку шляхів її подолання.

Відповідний рівень легітимності уможливлює прийняття управлінських рішень влади, в тому числі, у сфері зовнішньої політики. Особливої ваги зазначений фактор набуває під час кризових для держави ситуацій, обумовлених умовами конфліктів та мирного врегулювання. Належний рівень легітимності влади дозволяє ухвалювати рішення, пов'язані із питаннями «війни та миру», змінами державних кордонів тощо. Низький рівень легітимності не дозволяє ефективно діяти в сфері зовнішньої політики, змушуючи представників влади відшукувати обставини, які є компромісом між наявними можливостями і суспільно бажаними перспективами. Зазначені обставини суттєво підвищують значення розуміння природи легітимності, а також способів вирішення легітимаційних проблем для політичної еліти, і забезпечення стійкості політичного розвитку.

Мета та завдання. Сукупність зазначених обставин обумовлює мету цієї розвідки, а саме: вивчення фахового академічного дискурсу щодо проблеми легітимності політичної влади, що дозволить виокремити сутнісні риси процесу легітимації рішень владної політичної еліти, визначити механізми, які дозволяють впливати на рівень довіри суспільства до влади. Відповідно, завданнями виступають: виокремлення ключових позицій визначення легі-

тимності в сучасному науковому дискурсі, а також аналіз чинників та механізмів, що обумовлюють кризи легітимності політичної влади, виявлення ключових детермінант делегітимаційних процесів.

Методи дослідження. Концептуальну рамку дослідження, яка дозволила дослідити формування академічного дискурсу навколо теми легітимності та делегітимації задала конструктивістська парадигма. Ретроспективний аналіз дозволив розкрити еволюцію академічної рецепції концепції легітимності та її кризи. Досягнення поставленої мети та завдань дослідження уможливило використання низки загальнонаукових методів, серед яких аналіз та синтез, методи порівняльного та історичного аналізу, а також узагальнення отриманих результатів.

Результати. З моменту оприлюднення концепції легітимності політичної влади М. Вебером, основні її положення ставали предметом дискусій в межах політичної філософії, соціології та політичної науки, робились постійні спроби її проаналізувати, уточнити, співвідносячи з політичними реаліями. Прикладами такого аналізу можуть слугувати роботи Д. Істона, С. М. Ліпсета, М. Догана, Ж.-Л. Шабо та Ю. Хабермаса.

М. Вебер розглядав легітимність як внутрішнє виправдання для панування (Herrschaft, Authority), яке, своєю чергою, передбачає необхідність коритись авторитетові та монополію на фізичне насилля. Він визначив різновиди політичної легітимності, вирізнивши три ідеальні типи панування: «традиційне», що ґрунтується на авторитеті звичаю; «харизматичне панування», в основі якого знаходиться повна особиста відданість і довіра, викликані наявністю у правителя якостей вождя (gift of grace); та «легальне панування», щоо базується на «силі віри у обов'язковість легального статуту та ділової компетентності, обґрунтованої раціонально створеними правилами» [10, с. 78–79]. Незважаючи на широко поширену критику запропонованої М. Вебером концепції як певного анахронізму та твердження про її непридатність для дослідження сучасних режимів, з боку представників наступних поколінь політичних соціологів, вона продовжує активно застосовуватись для вивчення політичної історії та аналізу політичних режимів сучасності. Зокрема, як зазначає Ж.-Л. Кермонн, «за часів «голлістської республіки» багато авторів звернулось до веберівського поняття харизматичної влади задля пояснення феномену її персоналізації генералом Ш. де Голлем», а «раціональна легітимність у своєму завершеному вигляді сформульована у деклараціях та преамбулах усіх чинних демократичних конституцій» [9, с. 12–13].

Піддавши веберівську модель легітимації влади ревізії, М. Доган дійшов висновку про її невідповідність сучасному стану розвитку переважної більшості світових політій, а від того, й про непридатність для належного аналізу, адже «зберігається повноцінним лише тип легально-традиційно-бюрократичної легітимності» [3, с. 113]. Маттей Доган стверджував, погоджуючись із Х. Лінцом, що у сучасному світі не існує жодної країни, де б населення вважало існуючий режим повною мірою легітимним. Тож, варто говорити про «ступінь легітимності», за яким можна, в межах порівняльного дослідження, розподілити режими на уявній осі за зростанням ступеня легітимності від його мінімуму до максимуму. При цьому, всередині країни, ступінь визнання легітимності влади знаходиться в межах нормального розподілу [3, с. 114–115]. У той саме час, легітимність, на думку М. Догана, менш важлива для недемократичних режимів, побудованих на основі примусу. Поєднання ідей щодо ранжування ступеня легітимності та компаративного вивчення цього явища, приводить дослідника до висновку щодо можливості та необхідності операціоналізації поняття, задля виходу за межі дихотомії легітимізації / делегітимізації. Серед факторів, які можуть для цього бути використані, визначаються: посилення примусу (обмеження свободи виступів та зборів, незалежності релігійних та правових інститутів, мілітаризація при втручанні у політичне життя) та підвищення рівня корупції (важливим чинником тут виступає можливість публічного обговорення випадків інституціональної корупції) [2, с. 119–120]. Запропоновані М. Доганом показники для операціоналізації поняття легітимності, можуть, у той же час, слугувати індикаторами того, наскільки еліта впевнена у своїй легітимності і як вона оцінює таку впевненість з боку громадян.

Суттєво переглянув та модернізував концепцію легітимності Д. Істон, запропонувавши, як альтернативне її визначення, поняття «дифузної підтримки режиму» (diffuse regime support), поряд із «специфічною» підтримкою, яка, є способом оцінки і співставлення бажань, вимог, інтересів та запитів із тими результатами її функціонування, що можуть бути отримані на «виході» системи. Дифузна підтримка втілюється у лояльності до результатів владних рішень незалежно від того, які наслідки мають ці рішення і має два шляхи представлення: довіру та легітимність. Власне, легітимність визначається ним як переконаність індивіда у тому, той має приймати та коритись владі, виконувати вимоги політичного режиму, адже у якийсь явний або прихований спосіб індивід вбачає у діях влади відповідність власним моральним принципам та своєму розумінню того, що є правильним та належним порядком у політичній сфері [4, с. 438–450]. Водночас, Д. Істон запропонував альтернативну до веберівської класифікацію, вирізнивши три типи, з якими може бути пов'язана ідея легітимності режиму: ідеологічний, структурний та персональний. Ідеологічна легітимність ґрунтується на моральному переконанні у законності режиму та чинності повноважень представників влади. Структурна – заснована на незалежному переконанні в вірності вста-

новлених норм та структури інститутів. В основі персональної легітимності – віра в персональні якості представників влади [4, с. 451–452].

Ж.-Л. Шабо дійшов висновку про доцільність розрізняти чотири типи легітимності, знову ж пов'язавши їх із типами політичного режиму. По відношенню до політичних акторів можливі демократична та технократична легітимність, з парадигмою політичної дії ним ототожнюються ідеологічний та онтологічний типи легітимності. Демократична легітимність формується як результат поширення ліберально-демократичних цінностей, і передбачає наявність у практиці функціонування владних інститутів демократичних принципів прийняття рішень. Технократична легітимність сконцентрована на вимогах до компетентності управителів, переважно у сферах «володіння словом та правом». Другий вимір визначених Шабо типів знаходить своє обґрунтування у варіантах спільного «розуміння соціальної дійсності» (ідеологічний) та «виявленні відповідності політичної влади об'єктивному порядку, вписаному в людську і соціальну дійсність, у продовження того, який встановлений у космічній, позалюдській дійсності» (онтологічний) [1, с. 68–75].

Важливою для сучасного розуміння проблематики легітимності політичних режимів є сукупність ідей, представлена у роботах С. М. Ліпсета, зокрема положення про афективний її характер, зв'язок між легітимністю та системою базових цінностей і символів, спроможністю породжувати та підтримувати віру в те, що існуючі політичні інститути є найбільш прийнятними для суспільства. Ліпсет наголошував на тому, що стабільність демократичної системи забезпечується сукупністю факторів: легітимністю та ефективністю де остання визначається через успіхи економічного розвитку (індустріалізацію, урбанізацію, сталість розвитку сукупного багатства суспільства) і запропонував певну матрицю, в якій політичні режими ранжуються в залежності від наявності легітимності та ефективності [8, с. 86–87]. Погоджується з тезою Ліпсета про зв'язок між легітимністю та ефективністю держуправління, переважно у сфері економіки, і М. Доган, посилаючись на думку Х. Лінца, який піддавав сумніву можливість розгляду «легітимності політичної системи, окремо від системи соціально-економічної» [3, с. 122]. Врахування ідей С. М. Ліпсета дозволяє зрозуміти природу процесів легітимації / делегітимації, пояснити її релятивний, конвенційний, характер, детермінованість культурними факторами, необхідність врахування комплексу факторів для оцінки чинників які її формують та перспектив змін, значення в процесі здійснення демократичного транзиту. Загалом, варто акцентувати увагу на значення масових цінностей та суспільних переконань для утвердження легітимності політичного режиму.

«Політлексикон» К. Шуберта та М. Кляйн визначає легітимність (Legitimität. Legitimacy) як «довіру і віру у правомірність політичної влади», зазначаючи, що «кожна форма політичної влади базується не тільки на претензії на панування, але й на готовності підлеглих визнавати владні відносини […] влада, що тримається не тільки на свавіллі (деспотії) або примусі (диктатурі), має дотримуватись формальної правомірності (легальності) та базуватись на довірі до своєї правомірності (принаймні з боку переважної частини населення)», а «легітимність сучасних демократій заснована на положеннях про народний суверенітет, правову державу та (соціальну) справедливість [7]. Наведене визначення цілком точно окреслює сучасний стан розуміння питання легітимності, втім, залишаючи поза увагою низку важливих для концептуалізації проблеми акцентів.

Пояснюючи та доповнюючи визначення легітимності, надане М. Вебером, Ж.-Л. Кермонн зазначає, що «принцип легітимності полягає у відповідності політичної влади будь-якої країни цінностям, на які спирається режим, чию діяльність цей принцип забезпечує», повторюючи на додачу твердження М. Дюверже про те, що «легітимним є будь-який режим, з яким згоден народ», вирізняє таким чином лише внутрішній (народ, громадяни країни) чинник легітимації політичної влади [9, с. 16].

Погоджуючись із таким розширенням аргументації, слід зазначити, що легітимація влади пов'язана з ціннісними та культурними настановами та ознаками, які не завжди можуть бути навіть відрефлексовані як суспільством в цілому, так і фаховою спільнотою. Водночас, процедурна легітимація політичної влади, втілена у інституті регулярних виборів, є критерієм наявності електоральної демократії і скоріше визначає режим як мінімально демократичний, аніж окреслює необхідні для повноцінної легітимації риси.

Дослідження дефіциту легітимності – явища, теоретично окресленого Ю. Хабермасом, як притаманного пізньокапіталістичним суспільствам і такого, що через ригідність соціокультурної системи «не може бути довільно функціоналізоване у відповідності до потреб адміністративної системи» і, таким чином, загрожує загостритись до «легітимаційної кризи» [5, с. 49], не обмежилося неомарксистським філософським дискурсом. Не в останню чергу це сталось через значне поширення явища, яке, водночас, було переосмислене як таке, що притаманне не лише капіталістичним суспільствам.

Криза легітимності влади є результатом втрати впевненості суспільства в здатності правлячої еліти керувати країною. Як зазначають автори «Політлексикону», про кризу легітимності «можна говорити тоді, коли більша частина населення має сумнів щодо основних цінностей або правомірності дій влади» [7]. Дещо ширше тлумачить поняття Ю. Хабермас, визначаючи можливість передбачити кризову ситуацію у разі «систематичного вироблення очікувань, які не можуть бути задоволені за допомогою наявних цінностей або навіть системно-конформних компен-

сацій», що свідчить про «невідповідність мотивів, заявлених державою, системами освіти, зайнятості, з одного боку, та мотиваціями, що їх пропонує соціокультурна система, з іншого [5, с. 50]. Постійні кризи легітимності політичних режимів, що мали місце у багатьох державах світу протягом XX–XXI століття, зміна моделей легітимації, – виступили одним з факторів проблематизації сукупності причин виникнення та явищ, що таку кризу супроводжують.

Чинники, які можуть спричинити кризу легітимності залежать від особливостей історичного, культурного, соціально-економічного розвитку певного суспільства і, лише з певною мірою умовності, можуть вважатись універсальними. Маттей Доган у спробах такої універсалізації вбачає «гріхи західного етноцентризму» [3, с. 124]. Відповідно, можна говорити про джерела легітимації влади, що є специфічними для кожної країни на певному проміжку її історичного розвитку. Можливість для владних структур використовувати ці джерела, ймовірно, як результат компромісу між певним (само) обмеженням та перспективою радикального позбавлення суспільної довіри, створює ресурс стабілізації політичної системи. Отже, осягнення того, які фактори формують джерела легітимації і впливають на них, стає важливим завданням владної еліти.

Хоча, як ми вже зазначали, криза легітимності може спіткати будь-який політичний режим і відсутність або обмеження демократії не є запорукою унеможливлення такої кризи, певні особливості саме демократичних режимів змушують політичні еліти ставитись до питань делегітимації з більшою увагою. Адже, демократіям, з одного боку, притаманний нижчий, за авторитарні режими, рівень довіри до владних інститутів, обумовлений тим, що вони зрідка вважаються досконалими що, відповідно, обумовлює постійну боротьбу громадянського суспільства за їхню зміну. З іншого боку, в усталених демократіях, сама форма режиму стає фактором легітимації, оскільки сприймається як важливе досягнення, яке варто відстоювати та цінувати. Особливої ваги кризи легітимності можуть набувати в державах, що проходять шляхом демократичного транзиту і суспільно-політичний розвиток яких характеризується суттєвою активністю громадянського суспільства.

Сучасний стан наукового дискурсу щодо чинників, які обумовлюють легітимність режиму та, чинників кризи, дозволяє вирізнити декілька напрямів, що зберігають потенціал подальшого вивчення. Слід визначити, що легітимність є складним явищем, яке формується за допомогою та під впливом низки чинників різної ваги, які, разом із тим, впливають одне на одного, підсилюючи сукупну дію або, навпаки, послаблюючи її. Легітимність у сучасних суспільствах, навіть із мінімалістичною (електоральною) моделлю демократії, не є результатом втілення лише одного фактору. Зазначений вище висновок про народ як єдине джерело легітимності влади, при своїй незаперечності, потребує певних уточнень. Зокрема, глобалізація, поступова еволюція усталених уявлень про суверенітет, його основи та межі, посилюють вплив міжнародного визнання на процес легітимізації. Відповідно, міжнародна ізоляція, несприйняття або зневага до лідерів чи то інститутів, всередині країни, з боку її міжнародних партнерів, можуть підважувати кризові настрої і слугувати додатковим джерелом дефіциту легітимності.

Трансформація у XX–XXI ст. уявлень про державу, її функції, повноваження та, відповідно, сподівання громадян від неї, одним з проявів якої стала концептуалізація поняття про соціальну державу (Welfare state), мала серед наслідків зростання суспільних очікувань щодо державного забезпечення соціальних програм, відповідного прожиткового мінімуму, економічного розвитку та неможливості (крайньої небажаності) падіння усталених стандартів життя. Зміна розуміння сфери відповідальності держави посилила вплив оцінки макроекономічних показників розвитку на довіру до правлячої еліти, надійність та ефективність існуючої політичної системи і впевненість у здатності очільників держави здійснювати свої управлінські функції. Як зазначає М. Доган, «низка економічних невдач може послабити легітимність режиму або принаймні деякі з його інститутів», у той час як «економічний успіх надає спірному режиму шанс на затвердження його легітимності» [3, с. 123]. Економічні фактори, водночас не можуть однозначно визначати рівень легітимності, вони, як зазначав С. Хантінгтон, виступають додатковим чинником, що по-різному може корелювати, визначаючи як посилення, так і послаблення легітимності, в залежності від типу певного режиму та функціональної залежності легітимності від економічної політики та успіхів розвитку економіки [6, с. 48–55].

Обмеження свободи слова є одним з важливих показників посилення дефіциту легітимності влади. Таке обмеження демонструє невпевненість владних структур у тому, що їхня діяльність, у всій сукупності своїх проявів, знайде підтримку громадян і, зазвичай, скерована на обмеження їхньої мобілізації задля недопущення посилення спротиву та протесту. Хоча контроль за виконанням обов'язків та процесом прийняття політичних рішень з боку інститутів громадянського суспільства та засобів масової інформації у провідних демократіях світу, визначається як одна з ознак втрати довіри до влади з боку громадян [3, с. 123], втім, варто зазначити, що обмеження, або взагалі позбавлення можливості здійснення такого контролю може порушити встановлений баланс й спровокувати кризу легітимності. Електоральні демократії останнім часом намагаються застосовувати дещо модифіковану політику щодо обмеження свободи слова, виносячи критичний дискурс у альтернативне медіа середовище, позбавлене можливостей суттєвого впливу на широкий загал. Така тактика дозволяє уникати

звинувачень щодо утиску демократичних інститутів і, водночас, зменшує кризові ризики.

Додатковим чинником легітимації режиму може слугувати підтримка його з боку публічних інтелектуалів. Особливої ваги цьому фактору надає дедалі потужніша медіатизація політичного простору.

Процеси значних соціальних змін посилюють вагу чинника легітимності і, як такі, можуть провокувати виникнення її кризи. С. М. Ліпсет припустив, що переходи до нових соціальних структур здатні викликати кризи легітимності у випадках, коли: а) певні суспільні групи були позбавлені можливості впливати на політичну систему у момент такої трансформації, б) виникає «загроза для статусу основних консервативних інститутів» [8, с. 87].

Суттєвий вплив на сприйняття легітимності чинної політичної еліти може чинити зовнішньополітичний вектор. Особливої ваги він набирає під час кризових ситуацій, обумовлених ситуацією конфлікту, причому на усіх її стадіях: від зародження до завершення. Управління міжнародним конфліктом суттєво корелює із фактором легітимності. Особливої ваги легітимність політичної еліти набуває в процесі виходу з ситуації конфлікту, адже вимагає здатності пояснити суспільству його результати.

Висновки. Отже, кризи легітимності є складним суспільно-політичним явищем, що, зазвичай є результатом констеляції низки чинників різної природи та величини. Як історичний феномен, вони походять з епохи Модерну, саме характерні для неї риси уможливили та суттєво посилили пов'язані із фактором легітимності явища: поява конкуруючих світоглядних повісток у суспільстві, формування значних суспільних груп, що протистоять у спробах затвердити та політично закріпити власне бачення світу в цілому, і політичного розвитку, зокрема, та наявність ресурсів для їхньої мобілізації. Питання кризи легітимності були проблематизовані в межах соціологічної теорії, нової лівої критики, подальша концептуалізація відбувалась в межах розробки різних аспектів теорії демократії.

Поняття кризи легітимності може бути операціоналізоване, набір критеріїв, при цьому, детермінований умовами суспільно-політичного розвитку конкретної політії на певному історичному етапі її розвитку. При цьому, можливість вирізнення певних універсальних чинників завжди потребує емпіричної перевірки. Важливим є розуміння зазначених критеріїв представниками політичної еліти, контроль за тим, аби вони не виходили за межі прийнятних для більшості суспільства показників, що має забезпечити недопущення кризи легітимності. Також, слід розмежовувати поняття легітимності, довіри до інститутів та популярність очільників держави. Водночас, потрібна кореляція такої операціоналізації до особливостей умов окремої політії, адже сукупність факторів, що визначають делегітимізацію або окреслюють умови кризи легітимності, пов'язані із ціннісними настановами відповідного суспільства, що, в своєму поєднанні, тяжіють до створення унікальної констеляції факторів.

Не обмежені типом політичного режиму, кризи легітимності несуть найбільшу загрозу саме для демократій, особливо у період їхнього становлення. Як засвідчує історичний розвиток демократичних країн, рівень легітимності в них ніколи не був занадто високим, що постійно актуалізувало можливість трансформації дефіциту легітимності у її кризу. Разом із тим, сталі демократії майже не піддаються руйнуванню через те, що легітимність самого політичного режиму в них не є предметом дискусій. Модернізація політичного життя також несе загрозу виникнення суттєвих суспільних протиріч та формування сукупності певних проблем, які підсилюють можливість делегітимації режиму. Проте, забезпечення можливостей вертикальної мобільності та інклюзивності при здійсненні реформ, спроможні убезпечити країни від зростання соціальної напруги, здатної актуалізувати питання зміни влади.

Хоча остаточне рішення у питанні про легітимність того чи іншого режиму лишається суверенним правом внутрішніх політичних акторів, у сучасному світі, внаслідок впливу процесів глобалізації, не можна заперечувати посилення важливості чинника міжнародного визнання владних інститутів тієї чи іншої країни. Як додатковий фактор, таке визнання може слугувати підтвердженням легітимності режиму в очах громадян. Водночас, одним з аспектів, що послаблює загострення дефіциту легітимності, може слугувати успіх економічного розвитку країни. Тривалість ефектів таких додаткових чинників може варіюватись і обумовлюється особливостями політичної культури та набором домінуючих у суспільстві цінностей.

Беззаперечно вагоме значення для послаблення кризових явищ, підсилення легітимації влади має приділення, з боку еліт, уваги виробленню політики ідентичності, роботі з політикою пам'яті, які дозволяють згуртувати політичну націю навколо окресленого переліку загальних цінностей та символів, зменшити напругу й силу внутрішніх конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Chabot J.-L. Introduction a la politique. Fontaine: Presses Universitaires de Grenoble. 2003. 276 p. DOI: 10.3917/pug.chabo.2003.01.

2. Dogan M. Conceptions of Legitimacy // Encyclopedia of Government and Politics. Vol. 1 / Edited by M. E. Hawkesworth, M. Kogan. London; New York: Routledge, 1992. P. 116–128.

3. Dogan M. Legitimita režimů a důvěra v instituce: od klasické typologie k novým skutečnostem // Politologická revue. 1998. № 2. P. 111–127.

4. Easton D. A Re-Assessment of the Concept of Political Support // British Journal of Political Science. 1975. Vol. 5, № 4. P. 435–457.

5. Habermas J. Legitimation Crisis / Translated by Thomas McCarthy. Cambridge: Polity Press, 1988. 166 p.

6. Huntington S. P. The Third Wave: democratization in the late twentieth century. Norman: University of Oklahoma Press, 1991. 366 p.

7. Legitimität // Das Politlexikon / Klaus Schubert, Martina Klein // Bundeszentrale für politische Bildung. URL: https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/politiklexikon/17786/legitimitaet/ (access date: 16.08.2025).

8. Lipset S. M. Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy // American political science review. 1959. Vol. 53. № 1. P. 69–105. DOI: 10.2307/1951731.

9. Quermonne J.-L. Les régimes politiques occidentaux, Paris: Seuil, 2006. 345 p.

10. Weber M. Politics as a Vacation // Max Weber: Essays in Sociology / Translated, Edited and with an Introduction by H.H. Gerth and C. Wright Mills. London: Oxford University Press, 1947. P. 77–128.

REFERENCES:

1. Chabot, J.-L. (2003). Introduction a la politique. Fontaine: Presses Universitaires de Grenoble. DOI: 10.3917/pug.chabo.2003.01. [In French].

2. Dogan, M. (1992). Conceptions of Legitimacy. *Encyclopedia of Government and Politics*. Vol. 1 / Edited by M. E. Hawkesworth, M. Kogan. London; New York: Routledge. pp. 116–128. [In English].

3. Dogan, M. (1998). Legitimita režimů a důvěra v instituce: od klasické typologie k novým skutečnostem. *Politologická revue*. no. 2. pp. 111–127. [In Czech].

4. Easton, D. (1975). A Re-Assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science*. vol. 5, no. 4. pp. 435–457. [In English].

5. Habermas, J. (1988). Legitimation Crisis. Cambridge: Polity Press [In English].

6. Huntington, S. P. (1991). The Third Wave: democratization in the late twentieth century. Norman: University of Oklahoma Press [In English].

7. Schubert, K., Klein, M. (2020) Legitimität. *Das Politlexikon*. URL: https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/politiklexikon/17786/legitimitaet/ (access date: 16.08.2025). [In German].

8. Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy. *American political science review*. vol. 53. no. 1. pp. 69–105. DOI: 10.2307/1951731. [In English].

9. Quermonne, J.-L. (2006). Les régimes politiques occidentaux. Paris: Seuil [In French].

10. Weber, M. (1947). Politics as a Vacation. *Max Weber: Essays in Sociology* / Translated, Edited and with an Introduction by H.H. Gerth and C. Wright Mills. London: Oxford University Press. pp. 77–128. [In English].

The crisis of political power legitimacy and key factors in its resolution

Mendrin Oleksii Viktorovych

PhD in Political Science,
Senior Lecturer at the Department
of International Relations
and Strategic Studies
State University "Kyiv Aviation Institute"
Lyubomyr Huzar Ave., 1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8458-6883

The issues of political legitimacy are examined as a key factor in the stability of political systems, particularly relevant during democratic transitions and crisis situations. The mechanisms of transforming coercive power into recognized governance are analyzed, which proves crucial for democratic regimes. The specific features of power legitimation in post-Soviet countries, particularly in Ukraine, are investigated, where the incomplete nature of democratic transformations necessitates overcoming legitimacy crises.

Theoretical approaches to defining the essence of legitimacy and its role in ensuring the effectiveness of governance decisions are studied, especially in the spheres of foreign policy and crisis management. The key concepts of M. Weber, D. Easton, S.M. Lipset, M. Dogan, and other scholars are analyzed, enabling the systematization of contemporary academic approaches to this issue.

The study employs a constructivist paradigm as its methodological foundation, utilizing methods of retrospective analysis along with comparative and historical approaches to examine the evolution of the legitimacy concept. Through systematic analysis, synthesis, and generalization of scholarly sources, the research identifies the essential characteristics of power legitimation processes.

It is established that legitimacy constitutes a multidimensional phenomenon shaped by socioeconomic, cultural, and political factors. The three ideal types of legitimacy according to M. Weber (traditional, charismatic, and legal-rational) and their transformation in contemporary contexts are demonstrated. Alternative classifications of legitimacy proposed by D. Easton (ideological, structural, personal) and J.-L. Chabot (democratic, technocratic, ideological, and ontological) are analyzed.

The factors contributing to legitimacy crises are identified, including economic inefficiency, restrictions on freedoms, international crises, and lack of public trust. Particular emphasis is placed on how legitimacy crises pose a special threat to democracies in their formative stages. The interdependence between legitimacy and governance effectiveness is established, particularly in the economic sphere. The importance of considering the specifics of political culture and societal value orientations when analyzing legitimacy is emphasized. The research findings may be utilized for developing strategies to strengthen trust in governing institutions amid contemporary political challenges.

Key words: *legitimacy, crisis of legitimacy, state, political values, political elite, political power, political culture, democratic transition.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Наумкіна Світлана Михайлівна
Малишенко Людмила Олекандрівна

Сучасний політичний менеджмент: теоретичні моделі та практика реалізації в кризових умовах (на прикладі України)

УДК 32.019.5:351(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.10
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук та права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Малишенко Людмила Олекандрівна
кандидат політичних наук, доцент
Одеського торговельно-економічного фахового коледжу
вул. Інглезі, 6, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0006-1249-7714

У статті здійснено комплексний аналіз сутності, моделей та інструментів політичного менеджменту, а також специфіки їх практичної реалізації в Україні в умовах повномасштабної війни. Розкрито теоретичні засади політичного менеджменту як наукової дисципліни та практичної діяльності, проведено розмежування з суміжними поняттями, такими як «державне управління» та «політичний маркетинг». Проаналізовано класичні, кризові та мережеві моделі політичного менеджменту, визначено їхню релевантність до сучасних українських реалій.
Особливу увагу приділено трансформації системи політичного менеджменту в Україні після 24 лютого 2022 року. Досліджено еволюцію від олігархічно-кланових, часто тіньових механізмів управління до централізованої, гнучкої та кризово-орієнтованої моделі. Проаналізовано роль ключових інституцій, зокрема Офісу Президента України та Ставки Верховного Головнокомандувача, у формуванні та реалізації державної політики в умовах екзистенційних загроз.
Детально розглянуто ключові інструменти, що довели свою ефективність: стратегічні комунікації, цифрові технології та мережеву взаємодію. Показано, як системна комунікаційна стратегія, спрямована на внутрішню та зовнішню аудиторії, стала фактором національної консолідації та мобілізації міжнародної підтримки. Досліджено роль цифрових платформ, таких як «Дія» та UNITED24, у підвищенні ефективності взаємодії держави та громадян. Висвітлено значення мережевого менеджменту у координації зусиль з міжнародними партнерами та громадянським суспільством.
Обґрунтовано, що досвід України формує унікальну модель кризового політичного менеджменту, яка поєднує жорстку централізацію прийняття стратегічних рішень з гнучкою мережевою імплементацією. Сформульовано висновки щодо викликів та перспектив подальшого розвитку політичного менеджменту в Україні, зокрема в контексті повоєнної відбудови та європейської інтеграції.
Ключові слова: *політичний менеджмент, державне управління, кризовий менеджмент, стратегічні комунікації, цифрові технології, національна безпека, глобалізація, цифрова революція, прийняття політичних рішеньгеополітична конкуренція, гібридні загрози, держава, політична влада, громадянське суспільство, Україна.*

Вступ. Сучасний світ характеризується стрімким зростанням складності та динамічності суспільних процесів. Глобалізація, цифрова революція, посилення геополітичної конкуренції та виникнення нових, гібридних загроз ставлять перед державними інституціями безпрецедентні виклики. В цих умовах ефективність функціонування держави все більше залежить не лише від якості її формальних інститутів, а й від здатності політичного керівництва оперативно реагувати на зміни, мобілізувати ресурси, вибудовувати ефективні комунікації та досягати поставлених стратегічних цілей. Усі ці завдання перебувають у фокусі політичного менеджменту – сфери, що поєднує в собі науку і мистецтво управління у політичній царині.

Для України, яка з 2014 року, а особливо після 24 лютого 2022 року, перебуває в стані повномасштабної війни за власне існування, проблема ефективного політичного менеджменту набула екзистенційного значення. Виживання держави, консолідація суспільства, мобілізація міжнародної допомоги та організація спротиву агресору стали прямим наслідком застосування (або незастосування) тих чи інших управлінських технологій. Саме тому аналіз українського досвіду крізь призму теорії політичного менеджменту є не лише академічно цікавим, але й практично важливим для вироблення стратегій майбутнього.

Проблематика політичного менеджменту активно розробляється у світовій політичній науці, зокрема у працях Ф. Котлера, Ж.-Л. Шайбу, Д. Кавана та інших. У вітчизняній науці вагомий внесок у дослідження окремих аспектів політичного управління, лідерства та комунікацій зробили такі вчені, як В. Бебик, В. Горбулін, Є. Головаха, Г. Почепцов та інші. Водночас унікальний досвід функціонування української держави в умовах повномасштабної війни потребує системного осмислення саме з позицій сучасного кризового політичного менеджменту, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є визначення теоретичних моделей та практичних інструментів політичного менеджменту, а також специфіки їх трансформації та застосування в системі державного управління України в кризових умовах.

Для досягнення мети поставлено такі *дослідні завдання*: уточнити сутність поняття «політичний менеджмент» та його співвідношення із суміжними категоріями; проаналізувати ключові теоретичні моделі політичного менеджменту; дослідити еволюцію практики політичного менеджменту в Україні, акцентуючи на змінах після повномасштабного

вторгнення; визначити та охарактеризувати найбільш дієві інструменти політичного менеджменту, що застосовуються українським керівництвом; сформулювати висновки щодо перспектив розвитку політичного менеджменту в Україні.

Для досягнення поставленої мети у статті використовуються наступні **методи.** Історичний метод для аналізу феномену дієвих інструментів політичного менеджменту, що застосовуються українським керівництвом протягом всього періоду незалежності країни. Системний метод – для дослідження еволюції практики політичного менеджменту в Україні, формування так званої «гібридної» системи, яка чітко проявляє себе в кризових умовах. Підхід раціонального вибору застосовувався для визначення важливості використання різних моделей політичного менеджменту з метою досягнення оптимальних результатів.

Результати. Політичний менеджмент є відносно новою галуззю знань, що виникла на перетині політології, теорії управління, соціології, психології та комунікативістики. У широкому розумінні, політичний менеджмент – це цілеспрямована діяльність політичних суб'єктів (державних органів, політичних партій, лідерів) з ефективного використання наявних ресурсів (влада, фінанси, інформація, людський капітал) для досягнення поставлених політичних цілей та реалізації певного політичного курсу [7, с. 45].

На відміну від державного управління (public administration), яке традиційно асоціюється з діяльністю бюрократичного апарату, спрямованою на виконання законів та надання державних послуг за чітко визначеними процедурами, політичний менеджмент є більш гнучким, динамічним та ціннісно навантаженим. Якщо державне управління фокусується на питанні «як» виконувати рішення, то політичний менеджмент зосереджений на питаннях «що» робити, «чому» це робити і «як» забезпечити підтримку цих рішень.

Важливо розмежовувати політичний менеджмент та політичний маркетинг. Останній є лише одним з інструментів менеджменту і зорієнтований переважно на вивчення суспільної думки, формування позитивного іміджу політичних акторів та «продаж» їхніх ідей електорату, особливо під час виборчих кампаній. Політичний менеджмент є значно ширшим поняттям, що охоплює весь цикл управлінської діяльності: від аналізу ситуації та постановки цілей до прийняття рішень, їх імплементації та контролю за виконанням [8, с. 112].

Специфіка політичного менеджменту визначається особливостями самої політичної сфери: публічність, публічність, високий рівень невизначеності, ціннісний вимір. Так, більшість управлінських рішень приймається і реалізується у публічному просторі, під пильним наглядом ЗМІ та громадянського суспільства. Політична діяльність завжди відбувається в умовах конкуренції з іншими політичними силами, що мають власні цілі та інтереси. Політичне середовище є вкрай мінливим, що вимагає від менеджерів здатності швидко адаптуватися та приймати рішення в умовах браку повної інформації. Ціннісний вимір політичних рішень завжди пов'язані з певними ідеологічними та ціннісними орієнтирами, а їхньою кінцевою метою є досягнення суспільного блага (в тій чи іншій його інтерпретації).

Таким чином, політичний менеджмент є комплексною діяльністю, що вимагає від політичних акторів не лише адміністративних навичок, але й стратегічного мислення, політичної волі, лідерських якостей та вміння ефективно комунікувати.

У теорії політичного менеджменту можна виділити кілька базових моделей, які різняться за підходами до організації управлінського процесу: класична (раціонально-бюрократична), кризова, мережева (партисипативна). Перша згадана модель, як відомо, бере свій початок у працях М. Вебера, розглядаючи управління як раціональний процес, заснований на чіткій ієрархії, формальних правилах, розподілі повноважень та безособовому виконанні функцій [Див. : 1, с.88]. У політиці ця модель реалізується через стабільні державні інституції (міністерства, відомства) з чітко прописаними процедурами. Її сильна сторона – передбачуваність та стабільність. Слабкість – низька гнучкість та повільність у реагуванні на швидкі зміни, що робить її малоефективною в кризових умовах [9]. Щодо другої моделі – кризової, то активується в умовах гострих загроз чи надзвичайних ситуацій (війна, пандемія, природні катаклізми). Її ключовими рисами є: централізація прийняття рішень (владні повноваження концентруються в руках вузького кола осіб або в спеціально створених кризових штабах (наприклад, воєнний кабінет); оперативність та гнучкість (рішення приймаються швидко, часто в обхід стандартних бюрократичних процедур); пріоритезація цілей (усі ресурси концентруються на вирішенні головного завдання (наприклад, перемога у війні); прямі комунікації (лідер безпосередньо звертається до нації для мобілізації та підтримки морального духу. Ця модель є високоефективною для подолання екзистенційних загроз, проте її тривале застосування може призвести до надмірної концентрації влади та ерозії демократичних інститутів [Див. : 2, с. 205–207; 10, p. 245–248].

Мережева (партисипативна) модель набула поширення в останні десятиліття і базується на ідеї, що ефективне управління в сучасному світі неможливе без залучення широкого кола стейкхолдерів. Управління розглядається не як ієрархічний процес «згори донизу», а як координація дій у горизонтальних мережах, що включають державні органи, бізнес-структури, громадські організації, експертні спільноти та міжнародних партнерів. Ключовим інструментом виступають діалог, переговори, пошук консенсусу та спільна реалізація проєктів. Ця модель сприяє підвищенню легітимності рішень та залученню додаткових ресурсів, проте може бути

повільною та складною в координації [3, с. 31]. На практиці ці моделі рідко існують у чистому вигляді. Ефективний політичний менеджмент, як правило, поєднує елементи всіх трьох моделей, адаптуючи їх до конкретної ситуації та завдань.

Варто зазначити, що протягом більшої частини своєї незалежності система політичного менеджменту в Україні мала виразні риси олігархічно-кланової моделі. Прийняття ключових рішень часто відбувалося не в публічних інституціях, а в тіньовому режимі, в результаті домовленостей між потужними фінансово-промисловими групами. Державний апарат виступав скоріше інструментом реалізації цих домовленостей, а не самостійним суб'єктом управління. Ця система характеризувалася низькою ефективністю, високим рівнем корупції та нездатністю до вироблення довгострокових стратегій розвитку [6, с. 150].

Події 2014 року стали першим серйозним поштовхом до зміни цієї моделі. Анексія Криму та початок війни на Донбасі вимагали від держави мобілізації, проте система залишалася значною мірою інертною. Вакуум ефективності частково заповнило громадянське суспільство через потужний волонтерський рух.

Кардинальна трансформація політичного менеджменту відбулася після 24 лютого 2022 року. В умовах повномасштабного вторгнення та прямої загрози втрати державності стара олігархічна модель виявилася повністю недієздатною. Натомість відбувся швидкий перехід до кризової моделі політичного менеджменту. Її основними рисами стали: жорстка централізація влади, висока швидкість та гнучкість, пріоритет національної безпеки**.** Всі інші цілі державної політики (економічні, соціальні) були підпорядковані головному завданню – перемозі у війні.

Ключовим центром прийняття стратегічних рішень став Президент та його Офіс, а також спеціально створений орган – Ставка Верховного Головнокомандувача. Саме тут концентрується аналіз інформації, розробка військових та політичних рішень, координація дій усіх силових та цивільних відомств. Парламент та Уряд значною мірою перейшли в режим реалізації рішень, що розробляються на найвищому рівні.

Було максимально спрощено процедури прийняття рішень, особливо у сфері оборони та закупівель. Це дозволило оперативно реагувати на зміни на фронті та потреби армії. Всі інші цілі державної політики (економічні, соціальні) були підпорядковані головному завданню – перемозі у війні.

Щодо деолігархізації, то йдуть серйозні я. Вплив олігархічних груп на прийняття державних рішень було суттєво зменшено, частково через фізичне руйнування їхніх активів, частково – через консолідацію влади в руках держави. Ця модель виявилася життєво необхідною та ефективною для організації оборони країни на першому, найкритичнішому етапі війни.

Ключові інструменти кризового політичного менеджменту в Україні виступають стратегічні комунікації (як внутрішні, так і зовнішні), цифрові технології, широко використанні платформи: додаток «Дія» та фандрейзингова платформа UNITED24, кіберспротив, завдяки якому було мобілізовано «IT-армію» для протидії російській агресії в кіберпросторі.

Важливим аспектом є і протидія дезінформації, для чого було створено ефективну систему спростування російських фейків та просування українських наративів через офіційні канали, роботу з міжнародними медіа та залучення громадянського суспільства. В цілому Україна змогла використати свій значний IT-потенціал як інструмент політичного менеджменту.

На наш погляд, заслуговує всебічної уваги фандрейзингова платформа UNITED24, яка стала унікальним інструментом прямої мобілізації фінансових ресурсів з усього світу на потреби оборони, гуманітарного розмінування та відбудови. Вона забезпечила прозорість та підзвітність використання коштів, залучивши до допомоги мільйони людей та десятки світових знаменитостей [5].

Варто зазначити і роль та значення мережевого менеджменту. Попри жорстку централізацію, українське керівництво активно використовувало елементи мережевої моделі. До них можна, у першу чергу, віднести міжнародну взаємодію у форматі «Рамштайн», що є яскравим прикладом, де Україна виступає не просто прохачем, а активним учасником та координатором процесу надання військової допомоги від понад 50 країн. Держава активно співпрацювала з волонтерськими організаціями, які взяли на себе значну частину роботи із забезпечення армії та допомоги постраждалим. Ця синергія дозволила досягти результатів, недосяжних для однієї лише державної машини.

Таким чином, унікальність української моделі полягає у поєднанні жорсткої ієрархічної кризової моделі на рівні прийняття стратегічних рішень з гнучкою, децентралізованою та партисипативною мережевою моделлю на рівні їхньої імплементації та залучення ресурсів.

Все вищезазначено дозволяє зробити висновок, що повномасштабна війна спричинила докорінну трансформацію системи політичного менеджменту в Україні. Відбувся перехід від неефективної, тіньової олігархічно-кланової моделі до гібридної моделі кризового управління, яка стала одним із ключових факторів стійкості української держави. Ця модель продемонструвала високу ефективність в умовах екзистенційних загроз, поєднавши швидкість і централізацію прийняття рішень з гнучкістю та інклюзивністю їх реалізації.

Ключовими інструментами, що забезпечили успіх цієї моделі, стали системні стратегічні комунікації, широке впровадження цифрових технологій та ефективний мережевий менеджмент у взаємодії з міжнародними партнерами та громадянським суспільством.

Український досвід доводить, що в сучасних конфліктах перемагає не лише військова сила, а й здатність до ефективного управління, мобілізації всіх видів ресурсів та боротьби в інформаційному просторі.

Водночас, існуюча модель не позбавлена викликів та ризиків. Надмірна централізація влади, яка є виправданою під час війни, у довгостроковій перспективі може становити загрозу для демократичних інститутів. Існує ризик виснаження ресурсів, «втоми» суспільства та міжнародних партнерів, що вимагатиме від політичного менеджменту нових, більш складних рішень.

У **підсумку** варто зазначити і перспективи розвитку політичного менеджменту в Україні, які,безумовно, нерозривно пов'язані з двома головними завданнями – перемогою у війні та повоєнною відбудовою. У цьому контексті можна визначити такі стратегічні напрями: поступова інституціоналізація кризових механізмів, збереження та розвиток стратегічних комунікацій, перехід до менеджменту відбудови посилення аналітичної складової, що має базуватися на якісних даних, аналізі та прогнозуванні (policy analysis), а не лише на ситуативних політичних рішеннях.

Після перемоги комунікаційні зусилля мають бути переорієнтовані на завдання внутрішньої консолідації, реалізації реформ, залучення інвестицій та просування позитивного іміджу України у світі.

Повоєнне відновлення вимагатиме переходу від кризового управління до довгострокового стратегічного планування, реалізації масштабних інфраструктурних та економічних проєктів. Це потребуватиме впровадження елементів мережевої моделі, залучення місцевого самоврядування, бізнесу та міжнародних партнерів до процесів планування та контролю.

Досвід України став унікальним внеском у світову теорію та практику політичного менеджменту. Його подальше вивчення та імплементація найкращих практик стануть запорукою не лише перемоги, а й побудови сильної, стійкої та демократичної держави, інтегрованої в європейський простір.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бебик В. М. *Політичний менеджмент і маркетинг: соціосинергетичний аспект*. Київ: МАУП, 2021. 320 с.

2. Горбулін В. П., Литвиненко О. В. Національна безпека України: кризові виклики та стратегічні відповіді. *Стратегічні пріоритети*. 2023. № 1 (65). С. 201–215.

3. Дем'яненко М. М. Мережева модель публічного врядування: світовий досвід та перспективи для України. *Ефективність державного управління*. 2022. Вип. 2 (71). С. 28–35.

4. Зелінська А. М. Стратегічні комунікації як інструмент зовнішньої політики України в умовах війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 2 (14). С. 51–62.

5. United24: The Initiative of the President of Ukraine. Офіційний сайт. URL: https://u24.gov.ua/ (дата звернення: 01.09.2025).

6. Почепцов Г. Г. *Сучасні інформаційні війни*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2024. 380 с.

7. Романенко Є. О. Політичний менеджмент: сутність та сучасні технології. *Політикус*. 2023. № 4. С. 43–49.

8. Требін М. П. Політичний маркетинг та політичний менеджмент: проблеми співвідношення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2022. Вип. 42. С. 110–117.

9. Телешун С. О. Державне управління в умовах суспільних трансформацій: теоретичні моделі та виклики для України. Київ: НАДУ, 2021. 240 с.

10. Lall, R. (2023). Crisis Management in Modern Governance: Lessons from Ukraine. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 31(3), pp. 245–258.

REFERENCES:

1. Bebyk, V. M. (2021). *Politychnyi menedzhment i marketynh: sotsiosynerhetychnyi aspekt* [Political management and marketing: a sociosynergetic aspect]. Kyiv: MAUP. (in Ukrainian).

2. Horbulin, V. P., & Lytvynenko, O. V. (2023). Natsionalna bezpeka Ukrainy: kryzovi vyklyky ta stratehichni vidpovidi [National security of Ukraine: crisis challenges and strategic responses]. *Stratehichni priorytety*, 1(65), 201–215. (in Ukrainian).

3. Demianenko, M. M. (2022). Merezheva model publichnoho vriaduvannia: svitovyi dosvid ta perspektyvy dlia Ukrainy [Network model of public governance: world experience and prospects for Ukraine]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*, 2(71), 28–35. (in Ukrainian).

4. Zelinska, A. M. (2023). Stratehichni komunikatsii yak instrument zovnishnoi polityky Ukrainy v umovakh viiny [Strategic communications as a tool of Ukraine's foreign policy in wartime]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*, 2(14), 51–62. (in Ukrainian).

5. United24: The Initiative of the President of Ukraine. Official website. Retrieved from https://u24.gov.ua/

6. Pocheptsov, H. H. (2024). *Suchasni informatsiini viiny* [Modern Information Wars]. Kyiv: Vydavnychyi dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». (in Ukrainian).

7. Romanenko, Ye. O. (2023). Politychnyi menedzhment: sutnist ta suchasni tekhnolohii [Political management: essence and modern technologies]. *Politykus*, (4), 43–49. (in Ukrainian).

8. Trebin, M. P. (2022). Politychnyi marketynh ta politychnyi menedzhment: problemy spivvidnoshennia [Political marketing and political management: problems of correlation]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Pytannia politolohii»*, (42), 110–117. (in Ukrainian).

9. Teleshun, S. O. (2021). *Derzhavne upravlinnia v umovakh suspilnykh transformatsii: teoretychni modeli ta vyklyky dlia Ukrainy* [Public administration in conditions of social transformations: theoretical models and challenges for Ukraine]. Kyiv: NADU. (in Ukrainian).

10. Lall, R. (2023). Crisis Management in Modern Governance: Lessons from Ukraine. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 31(3), 245–258.

Modern political management: theoretical models and practice of implementation in crisis conditions (on the example of Ukraine)

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department
of Political Sciences and Law
State Institution "South Ukrainian
National Pedagogical University
named after K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Malyshenko Lyudmila Olekandrivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor
Odesa Trade and Economic
Vocational College
Inglezi str., 6, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0006-1249-7714

This article provides a comprehensive analysis of the essence, models, and tools of political management, as well as the specifics of their practical implementation in Ukraine under conditions of a full-scale war. The theoretical foundations of political management as a scientific discipline and practical activity are explored, and a distinction is made between related concepts such as «public administration» and «political marketing». Classical, crisis, and network models of political management are analyzed, and their relevance to the current Ukrainian realities is determined.

Special attention is given to the transformation of the political management system in Ukraine after February 24, 2022. The evolution from oligarchic-clan, often shadow, management mechanisms to a centralized, flexible, and crisis-oriented model is examined. The role of key institutions, particularly the Office of the President of Ukraine and the Staff of the Supreme Commander-in-Chief, in shaping and implementing state policy under existential threats is analyzed.

The key tools that have proven their effectiveness are examined in detail: strategic communications, digital technologies, and network interaction. It is shown how a systematic communication strategy, aimed at both internal and external audiences, has become a factor of national consolidation and mobilization of international support. The role of digital platforms such as «Diia» and UNITED24 in enhancing the efficiency of state-citizen interaction is studied. The importance of network management in coordinating efforts with international partners and civil society is highlighted.

The article argues that Ukraine's experience is shaping a unique model of crisis political management, which combines strict centralization of strategic decision-making with flexible network implementation. Conclusions are formulated regarding the challenges and prospects for the further development of political management in Ukraine, particularly in the context of post-war reconstruction and European integration.

Key words: *political management, public administration, crisis management, strategic communications, digital technologies, national security, globalization, digital revolution, political decision-making, geopolitical competition, hybrid threats, state, political power, civil society, Ukraine.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Пахоменко Сергій Петрович
Грідіна Ірина Миколаївна
Балабанов Костянтин Васильович

Особливості функціонування системи місцевого самоврядування Латвії в умовах гібридних загроз

УДК 94(438):323.1
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.11
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Пахоменко Сергій Петрович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Маріупольського державного університету
вул. Преображенська, 6, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1137-3585

Грідіна Ірина Миколаївна
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Маріупольського державного університету
вул. Преображенська, 6, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-3398-7708

Балабанов Костянтин Васильович
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Маріупольського державного університету
вул. Преображенська, 6, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7990-5272

У статті досліджуються особливості функціонування системи місцевого самоврядування Латвії в умовах гібридних загроз, які суттєво впливають на стійкість демократичних інституцій на локальному рівні. У період 2014 – 2024 років Латвія здійснила масштабну адміністративно-територіальну реформу, що суттєво скоротила кількість муніципальних одиниць з 119 до 43 та спрямовувалася на оптимізацію управління, зменшення фрагментації та підвищення ефективності надання публічних послуг. Однак трансформація системи місцевої влади відбувалася на тлі зростаючого впливу гібридних загроз – зокрема, дезінформації, кібератак, зовнішнього втручання у політичні процеси, маніпуляцій міжетнічними відносинами, економічного тиску та спроб підриву суспільної довіри до державних інституцій. Дослідження підкреслює, що місцеве самоврядування Латвії, хоча й модернізоване у правовому та структурному аспектах, залишається вразливим до впливів гібридної природи, які не завжди можливо ідентифікувати традиційними безпековими методами. Проблемними точками є нерівномірний розвиток кібербезпекових спроможностей на місцях, низький рівень стратегічної комунікації на муніципальному рівні, обмежені фінансові ресурси, що перешкоджають впровадженню ефективних захисних механізмів, а також соціальні та етнокультурні чинники, які можуть бути використані для політичної дестабілізації. Особливої актуальності набуває ситуація у східних регіонах країни, зокрема в Латгалії, де концентрація російськомовного населення створює додаткові ризики в умовах зовнішньої інформаційної агресії. Водночас позитивним чинником є запровадження нової редакції закону про місцеве самоврядування (з 2023 року), нових вимог до прозорості управління, а також законодавчої норми щодо обов'язкової перевірки високопосадовців муніципалітетів на предмет національної безпеки з 2025 року. У статті робиться висновок про необхідність розвитку локальної спроможності протидії гібридним загрозам через навчання місцевих чиновників, залучення громадських ініціатив, формування локальних стратегій стійкості та посилення міжінституційної співпраці. Пропонуються напрями подальших досліджень, що включають розробку типології муніципальної вразливості, аналіз ефективності існуючих превентивних механізмів, а також вивчення ролі територіальних громад у забезпеченні демократичної безпеки.
Ключові слова: *гібридні загрози, кібербезпека, Латвія, місцеве самоврядування, муніципалітет, російська агресія, територіальна громада.*

Вступ. Проблема забезпечення стабільного та ефективного функціонування систем місцевого самоврядування набула особливої актуальності в контексті сучасних гібридних загроз, які поєднують військовий тиск з кібератаками, дезінформаційними кампаніями, економічним примусом та маніпуляціями етнічною та соціальною напруженістю. Латвія, як держава-член НАТО та ЄС, зі складною історичною спадщиною та значною російськомовною часткою населення, виявляється особливо вразливою до таких багатогранних загроз. Хоча інституції національного рівня дедалі більше адаптують свою політику та стратегії для протидії гібридним викликам, система місцевого самоврядування залишається потенційно слабкою ланкою через свою прив'язаність до територіальних громад, різні адміністративні можливості та нерівномірний доступ до ресурсів безпеки. Місцеві муніципалітети відіграють вирішальну роль у підтримці соціальної згуртованості, наданні державних послуг та забезпеченні демократичної стійкості, проте їхня готовність до виявлення та реагування на гібридні загрози ніколи не тестувалася та непослідовно враховується в процесі розробки політики протидії можливій військовій агресії. Проблема полягає у відсутності всебічного розуміння того, як гібридні загрози використовують системні, правові та інформаційні прогалини на муніципальному рівні, що, у свою чергу, може підірвати цілісність управління, довіру місцевого населення та систему національної безпеки в цілому.

Українські науковці звертали увагу на проблеми функціонування місцевого самоврядування у Латвії виключно в рамках загальних оглядів реформ у сфері органів публічної влади країн ЄС. Серед студій, що з'явилися вже після початку повномасштабного вторгнення РФ відзначимо публікації Х. Солнцевої (окреслила роль місцевого самоврядування у підтримці публічного порядку латвійських муніципалітетах) [7], В. Мельничука [4], О. Левіна, О. Поплавського (дали загальний огляд демократичних перетворень у країнах Балтії з акцентом на місцеву владу) [2], Ю. Войтенко (характеризував структуру місцевої влади у Латвії напередодні вступу країни до ЄС) тощо [1]. Водночас, до сьогодні вітчизняні політологи предметно не торкалися проблем функціонування системи місцевого

самоврядування Латвії після реформи 2021 року та модернізації законодавчої бази. Певним винятком можна вважати роботи О. Петришина [5], Т. Лушагіної [3], С. Серьогіна та Л. Прокопенко [6], проте вони не враховують вплив зовнішніх загроз, що склалися після 2022 року. Що стосується закордонних дослідників, то найбільш релевантний огляд ситуації у місцевому самоврядуванні Латвії до реформи 2020–2021 рр. міститься в узагальнюючій студії Д. Янга [8] та розлогій статті авторського колективу на чолі з Е. Ванагасом [15].

Роль місцевих органів влади у протидії ворожим наративам у територіальних громадах зі складним етнополітичним ландшафтом, особливо в муніципалітетах з високою часткою російськомовних жителів, не була належним чином досліджена, що актуалізує питання щодо балансу між культурною інклюзією та інформаційною безпекою. Значною мірою невивченим залишається вплив адміністративно-територіальної реформи на здатність нещодавно об'єднаних муніципалітетів реагувати на гібридні загрози, що створює прогалину в розумінні того, як структурні зміни впливають на місцеву стійкість.

Метою пропонованої публікації є загальна характеристика системи місцевого самоврядування Латвії з точки зору її вразливості для зовнішніх загроз спричинених зростаючою військовою присутністю та активністю РФ у регіоні.

Методи дослідження передбачають застосування SWOT-аналізу муніципальної спроможності протидії гібридним загрозам, порівняльного аналізу з акцентом на Латгалію, інституційного аналізу взаємодії між центральною владою та органами місцевого самоврядування тощо.

Результати дослідження. Між 2014 і 2024 роками система місцевого самоврядування Латвії зазнала значних структурних та законодавчих трансформацій, спрямованих на підвищення адміністративної ефективності, зменшення фрагментації та підвищення фіскальної стійкості. До реформи 2021 року в Латвії діяла однорівнева структура місцевого самоврядування, що складалася зі 110 муніципалітетів (новаді) та 9 міст республіканського рівня, що загалом налічувало 119 місцевих адміністративних одиниць. Ці місцеві органи влади обиралися кожні чотири роки та мали автономні обов'язки в таких сферах, як освіта, комунальні послуги, соціальні послуги та місцева інфраструктура. Однак, відмінності в розмірах, спроможностях та наданні послуг між муніципалітетами призводили до зростаючої стурбованості щодо неефективності. Наприклад, багато місцевих органів влади обслуговували населення менше 5000 осіб, а деякі мали менше 2000 жителів, що підривало здатність ефективно надавати послуги [8, с. 30–33; 15].

У відповідь на це, у червні 2020 року Сейм Латвії ухвалив Закон про адміністративно-територіальну реформу, який набув чинності 1 липня 2021 року. Ця реформа скоротила кількість місцевих органів влади зі 119 до 43, включаючи 36 муніципалітетів та 7 міст державного значення. Згідно з рішенням Конституційного суду 2021 року, один муніципалітет (Варакляни) був тимчасово збережений, в результаті чого загальна кількість збільшилася до 43, а його інтеграція до муніципалітету Мадона запланована після місцевих виборів 2025 року. Реформа мала на меті зміцнити адміністративну спроможність, оптимізувати розподіл ресурсів та стандартизувати надання державних послуг у регіонах.

Станом на 2025 рік система місцевого самоврядування Латвії включає 10 міст державного значення – Ригу, Даугавпілс, Лієпаю, Єлгаву, Єкабпілс, Юрмалу, Огре, Резекне, Валмієру та Вентспілс, а також 33 муніципалітети, які часто включають як міста, так і сільські парафії. Місцеві органи влади очолюють обрані ради (доми), члени яких обираються за пропорційною системою з використанням системи відкритих списків та 5% виборчого бар'єру. Кількість членів ради в кожному муніципалітеті коливається від 13 до 23, залежно від чисельності населення, причому Рига має окрему раду з 60 членів [9; 11]. Після реформи 2021 року кількість місцевих радників у Латвії скоротилася вдвічі, приблизно з 1554 у 2017 році до приблизно 683 у 2021 році, за винятком Риги. Місцеві органи влади обирають голову ради, який виконує обов'язки виконавчого керівника. Міністерство охорони навколишнього середовища та регіонального розвитку контролює систему та сприяє міжмуніципальній співпраці.

Хоча місцеві органи влади є автономними, вони часто залежать від державних субсидій та механізмів вирівнювання для збалансування регіональних диспропорцій. У 2019 році місцеві органи влади зібрали близько 19,6% національних податкових надходжень, а їхні витрати становили приблизно 24% від загальних державних витрат. Фонд вирівнювання фінансів місцевих органів влади перерозподіляє ресурси для забезпечення більш справедливого розподілу державних послуг. До 2021 року в Латвії діяло 367 муніципальних підприємств, що займалися такими галузями, як комунальні послуги, житлово-комунальний господарство, транспорт та соціальні послуги, з місцевими інвестиціями, що перевищували 1,5 мільярда євро. Новий Закон про місцеве самоврядування, який набув чинності 1 січня 2023 року, запровадив сучасні принципи управління, що наголошують на законності, прозорості, підзвітності та громадянській активності. Додаткові законодавчі зміни, що набули чинності 1 квітня 2023 року, заборонили радникам отримувати зарплату від установ, що фінансуються їхніми власними муніципалітетами, щоб зменшити конфлікт інтересів [10, p. 15–17; 12]. Крім того, з 2025 року високопосадовці муніципалітетів повинні мати допуск до секретної інформації від Бюро захисту Конституції.

Попри ці реформи, деякі муніципалітети стикаються з постійними проблемами, включаючи дефіцит бюджету, адміністративну неефективність та корупційні скандали. У 2023 році кілька муніципалітетів, таких як Резекне, Балві та Талсі, були втягнуті у фінансові зловживання, що призвело до відставок та втручання держави. Тим часом, такі ініціативи, як партисипативне бюджетування, набули популярності, хоча станом на 2024 рік їх впровадили менше 50% муніципалітетів. Тим не менш, довіра громадськості до місцевих органів влади залишається відносно високою, а опитування у 2023 році показали схвалення 58%, що вище середнього показника по ЄС. Загалом, період 2014–2024 років ознаменувався глибокою трансформацією в структурі місцевого самоврядування Латвії, зосередженою на консолідації, модернізації та підзвітності з метою вирішення проблем регіонального розвитку та надання державних послуг у швидкозмінному соціально-економічному та геополітичному контексті [13].

Як держава-член НАТО та ЄС, розташована на східному фланзі альянсу, Латвія опинилася на передовій протистояння гібридним загрозам, особливо тим, що виходять з Російської Федерації. Ці загрози включають кібератаки, дезінформацію, маніпуляції етнічними меншинами та економічний тиск, які спрямовані не на пряме військове завоювання, а на політичну дестабілізацію та підрив довіри до демократичних інституцій. Органи місцевого самоврядування Латвії відповідають за широкий спектр державних послуг – освіту, соціальне забезпечення, інфраструктуру, цивільний захист – проте їхня готовність до гібридних викликів сильно варіюється.

За даними Державного аудиторського управління Латвії (Valsts kontrole), багато муніципалітетів не мають планів кризового управління, які б враховували нетрадиційні загрози, такі як кіберзриви та скоординовані дезінформаційні кампанії. У звіті Центру передового досвіду стратегічних комунікацій НАТО (Рига) за 2023 рік підкреслюється, що хоча національні інституції досягли значного прогресу в протидії російській дезінформації, особливо після анексії Криму в 2014 році, місцевий рівень залишається вразливим через недостатню експертизу, фрагментовані канали зв'язку та непослідовний доступ до інструментів кібербезпеки [10, p. 16–17].

У таких муніципалітетах, як Даугавпілс і Резекне, де етнічні росіяни та російськомовні становлять понад 50% населення (Центральне статистичне бюро Латвії, 2022), місцеві органи влади стикаються з унікальними викликами у підтримці інформаційної цілісності та соціальної згуртованості [14]. Російськомовні ЗМІ, включаючи пов'язані з Кремлем видання, такі як «Супутник» та RT (нині заборонений), історично відігравали значну роль у формуванні громадської думки в цих регіонах, і хоча національні зусилля щодо протидії ворожим наративам активізувалися, муніципалітети часто не мають можливості надавати переконливі, місцево релевантні контрнаративи.

Бюро захисту Конституції Латвії (SAB) у своїй Щорічній оцінці загроз за 2024 рік відзначає зростаючу складність гібридної діяльності на муніципальному рівні, включаючи використання місцевих неурядових організацій та неформальних мереж для поширення антиурядових настроїв під виглядом громадянського активізму. Що стосується кібербезпеки, то в Національній стратегії кібербезпеки 2023 року визнається, що багато IT-інфраструктур місцевих органів влади залишаються застарілими та недостатньо фінансованими, а кілька муніципалітетів досі не дотримуються основних стандартів цифрової гігієни та захисту даних. Крім того, Міністерство охорони навколишнього середовища та регіонального розвитку (VARAM), яке контролює місцеве самоврядування, визнало, що координація завдань цивільного захисту залишається нерівномірною, і лише 27 з 43 муніципалітетів мають штатних координаторів цивільного захисту станом на середину 2024 року.

Механізми фінансування ЄС та НАТО, такі як Механізм стійкості ЄС та ініціатива НАТО з розбудови оборонного потенціалу, почали усувати ці недоліки, підтримуючи навчальні програми та модернізацію цифрової інфраструктури на муніципальному рівні, проте прогрес залишається нерівномірним. Одна з небагатьох комплексних муніципальних відповідей надійшла від міста Валмієра, яке співпрацювало з Латвійською школою державного управління для розробки навчання місцевих посадовців з підвищення обізнаності про гібридні загрози. Тим не менш, такі ініціативи залишаються ізольованими та ще не масштабовані на національному рівні.

Завдання Латвії полягає у створенні узгодженого багаторівневого підходу до управління, який інтегрує муніципалітети в ширшу архітектуру національної безпеки, забезпечує надійну координацію під час криз та сприяє громадянській культурі, стійкій до маніпуляцій. Без цілеспрямованих інвестицій у місцевий потенціал залишається ризик того, що муніципалітети продовжуватимуть бути легкими мішенями в ландшафті гібридних загроз, підриваючи не лише місцеву стабільність, але й національну та регіональну безпеку.

Висновки. Протягом останнього десятиліття Латвія провела низку реформ для посилення ефективності та адміністративної спроможності своїх місцевих органів влади, зокрема завдяки адміністративно-територіальній реформі 2021 року, яка скоротила кількість муніципалітетів та мала на меті створити більш однорідну та дієздатну систему надання державних послуг. Враховуючи геополітичне положення Латвії та її географічну близькість до Росії, місцеві органи влади є не лише адміністративними одиницями, а й потенційними цілями та буферами інформаційної та суспільної дестабілізації. Недостатньо розвинена спроможність до стратегічної комунікації на муніципальному рівні, нерівномірна інтеграція протоколів кібербезпеки та різний ступінь політичної стійкості місцевого керівництва підкреслюють сис-

темні вразливості. Крім того, гібридні загрози часто використовують локальні невдоволення та соціальну фрагментацію, особливо в регіонах з більшою часткою російськомовного населення, таких як Латгалія, що робить зміцнення довіри та інклюзивне управління критично важливими компонентами стратегій боротьби з гібридними загрозами.

Майбутні дослідження повинні зосередитися на оцінці ефективності існуючих інструментів боротьби з гібридними загрозами на муніципальному рівні, розробці адаптованих моделей стійкості для різних типів муніципалітетів на основі демографічних, географічних та соціально-економічних показників, а також вивченні ролі місцевих громадянських суб'єктів та мереж громад у посиленні демократичного опору гібридним операціям.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Войтенко Ю. Особливості формування урядів в Україні та країнах Балтії (1991–2004 рр.): політико-правовий аспект. *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 2. С. 40–50. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.6 (дата звернення: 11.05.2025).

2. Левін О., Поплавський О. Специфіка демократичного транзиту в новостворених країнах Балтії після розпаду СРСР. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 189–195. URL: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-1-189-195 (дата звернення: 11.05.2025).

3. Лушагіна Т., Соловйова А. Децентралізація: уроки країн Балтії для України. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Політологія*. 2016. Т. 284. Вип. 272. С. 81–85.

4. Мельничук В. Специфіка конструювання моделей місцевого самоврядування в країнах Європейського Союзу. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Вип. 42. С. 278–285. https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.36 (дата звернення: 11.05.2025).

5. Петришин О. Реформа місцевого самоврядування: досвід Латвії. *Інформація і право*. 2020. № 2(33). С. 158–169. URL: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.2(33).208110 (дата звернення: 11.05.2025).

6. Серьогін С., Прокопенко Л. Реформування місцевого самоврядування в Литві: досвід для України. *Public Administration Aspects*. 2015. № 4 (18). С. 14–21.

7. Солнцева Х. Удосконалення організаційного аспекту інтегрованої поліцейської діяльності у країнах Балтії: сучасний погляд. Юридичний бюлетень. 2021. Вип. 22. С. 112–124. URL: https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.22.15 (дата звернення: 11.05.2025).

8. Янг Д. Місцеве самоврядування в країнах Скандинавії та Балтії. Огляд 2020. Стокгольм: SKL International, 2020. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/720/Ukrainian_finalver_bluebook_compressed.pdf (дата звернення: 29.07.2025).

9. Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums. Nr: 462/Lp13. *Latvijas Republikas Saeima*. URL: https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=462/Lp13 (дата звернення: 29.07.2025).

10. Karvatska S., Yuriychuk Y., Chepel O. The Peculiarities of the Reform of Local Self-Government: Examples of Ukraine, Latvia, and Poland. *Studia Regionalne i Lokalne.* 2023. Vol. 2. PP. 7–22. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8452/Karvatska_Local%20Government.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 11.05.2025).

11. Law on Administrative Territories and Populated Areas. No 2020/119C.1. *Latvijas Vestnesis*. URL: https://likumi.lv/ta/en/en/id/315654-law-on-administrative-territories-and-populated-areas (дата звернення: 29.07.2025)

12. Monitoring of the application of the European Charter of Local Self-Government in Latvia. URL: https://rm.coe.int/recommendation-514-2024-monitoring-of-the-application-of-the-european-/1680b205d6 (дата звернення: 29.07.2025).

13. Results from the Survey on Quality of Life in Cities. *Official statistics of Latvia*. URL: https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/indicators-well-being-and-equality/quality-life/other/3258-results-survey-life (дата звернення: 29.07.2025).

14. Statistical Yearbook of Latvia 2022. *Official statistics of Latvia*. URL: https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/economy/national-accounts/publications-and-infographics/10925-statistical (дата звернення: 29.07.2025).

15. Vanagas E., Seimuskane L., Vilka I., Strömberg L., Szücs, S. The Development of Democracy and Local Governance in Latvia. *Local Elites, Political Capital and Democratic Development.* Berlin: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006. PP. 173–201. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-531-90110-7_6 (дата звернення: 11.05.2025).

REFERENCES:

1. Voitenko, Yu. (2023). Osoblyvosti formuvannia uriadiv v Ukraini ta krainakh Baltii (1991–2004 rr.): polityko-pravovyi aspect. Kulturolohichnyi almanakh, 2, 40–50. Retrieved from: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.6 [in Ukrainian].

2. Levin, O., Poplavskyi, O. (2022). Spetsyfika demokratychnoho tranzytu v novostvorenykh krainakh Baltii pislia rozpadu SRSR. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, 1. 189–195. Retrieved from: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-1-189-195 [in Ukrainian].

3. Lushahina, T., Soloviova, A. (2016). Detsentralizatsiia: uroky krain Baltii dlia Ukrainy. Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"]. Seriia: Politolohiia, 272, 81–85 [in Ukrainian].

4. Melnychuk, V. (2022). Spetsyfika konstruiuvannia modelei mistsevoho samovriaduvannia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. Studii, 42, 278–285. Retrieved from: https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.36 [in Ukrainian].

5. Petryshyn, O. (2020). Reforma mistsevoho samovriaduvannia: dosvid Latvii. Informatsiia i pravo, 2 (33),

158–169. Retrieved from: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.2(33).208110 [in Ukrainian].

6. Serohin, S., Prokopenko, L. (2015). Reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia v Lytvi: dosvid dlia Ukrainy. Public Administration Aspects, 4 (18), 14–21 [in Ukrainian].

7. Solntseva, Kh. (2021). Udoskonalennia orhanizatsiinoho aspektu intehrovanoi politseiskoi diialnosti u krainakh Baltii: suchasnyi pohliad. Yurydychnyi biuleten, 22, 112–124. Retrieved from: https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.22.15 [in Ukrainian].

8. Yanh, D. (2020). Mistseve samovriaduvannia v krainakh Skandynavii ta Baltii. Ohliad 2020. Stokholm: SKL International, Retrieved from: https://decentralization.ua/uploads/library/file/720/Ukrainian_finalver_bluebook_compressed.pdf [in Ukrainian].

9. Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums. Nr: 462/Lp13. Latvijas Republikas Saeima. Retrieved from: https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=462/Lp13 [in Latvian].

10. Karvatska, S., Yuriychuk, Y., Chepel, O. The Peculiarities of the Reform of Local Self-Government: Examples of Ukraine, Latvia, and Poland (2023). Studia Regionalne i Lokalne, 2, 7–22. Retrieved from: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8452/Karvatska_Local%20Government.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

11. Law on Administrative Territories and Populated Areas. No 2020/119C.1. *Latvijas Vestnesis*. Retrieved from: https://likumi.lv/ta/en/en/id/315654-law-on-administrative-territories-and-populated-areas.

12. Monitoring of the application of the European Charter of Local Self-Government in Latvia. Retrieved from: https://rm.coe.int/recommendation-514-2024-monitoring-of-the-application-of-the-european-/1680b205d6.

13. Results from the Survey on Quality of Life in Cities. *Official statistics of Latvia*. Retrieved from: https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/indicators-well-being-and-equality/quality-life/other/3258-results-survey-life.

14. Statistical Yearbook of Latvia 2022. *Official statistics of Latvia*. Retrieved from: https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/economy/national-accounts/publications-and-infographics/10925-statistical.

15. Vanagas, E., Seimuskane, L., Vilka, I., Strömberg, L. and Szücs, S. (2006). The Development of Democracy and Local Governance in Latvia. Local Elites, Political Capital and Democratic Development. Berlin: VS Verlag für Sozialwissenschaften. Retrieved from: https://doi.org/10.1007/978-3-531-90110-7_6.

Peculiarities of the functioning of Latvia's local self-government system in the context of hybrid threats

Pakhomenko Sergii Petrovych

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations
Mariupol State University
Preobrazhenska str., 6, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1137-3585

Gridina Iryna Mykolaivna

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political Science and International Relations
Mariupol State University
Preobrazhenska str., 6, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3398-7708

Balabanov Kostyantyn Vasylovych

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political Science and International Relations
Mariupol State University
Preobrazhenska str., 6, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7990-5272

The article explores the features of the functioning of Latvia's local self-government system in the context of hybrid threats, which have increasingly influenced the resilience and democratic legitimacy of municipal institutions over the past decade. Between 2014 and 2024, Latvia implemented a major administrative-territorial reform that reduced the number of local governments from 119 to 43, aiming to increase administrative efficiency, reduce institutional fragmentation, and ensure more consistent delivery of public services across the country. However, this structural transformation has coincided with the growing complexity and intensity of hybrid threats – such as disinformation campaigns, cyberattacks, political interference, manipulation of interethnic relations, economic coercion, and efforts to erode public trust in state institutions. The research demonstrates that while Latvia's local governance system has become more standardized and legally modernized, it remains vulnerable to unconventional influence operations that often fall outside the traditional scope of security policy. Among the most pressing vulnerabilities are the uneven development of cybersecurity capacity among municipalities, insufficient strategic communication capabilities at the local level, limited financial and human resources for protective measures, and the presence of social and ethnocultural divides that may be exploited to destabilize local governance. These challenges are particularly evident in regions like Latgale, where the high proportion of Russian-speaking residents adds an additional layer of sensitivity in the context of external information warfare. On the other hand, recent legislative improvements – including the new Local Government Law effective from January 2023, enhanced transparency and anti-corruption regulations, and the introduction of mandatory national security clearances for top municipal officials from 2025 – represent steps toward institutional resilience. The article concludes that the local self-government system in Latvia is situated at a critical intersection between public administration and national security. Strengthening its ability to withstand hybrid threats requires the development of context-sensitive local resilience strategies, capacity-building for municipal staff, civic participation in democratic defense, and robust intergovernmental coordination. Further research directions include the elaboration of a typology of municipal vulnerability to hybrid threats, the evaluation of the effectiveness of existing preventive mechanisms, and the investigation of the role of local communities in sustaining democratic security at the grassroots level.

Key words: *cybersecurity, hybrid threats, Latvia, local self-government, municipality, Russian aggression, territorial community.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Приходько Сергій Миколайович
Макарець Світлана Володимирівна

Криза демократії як чинник електорального абсентеїзму

УДК 32:001.891.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.12
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Приходько Сергій Миколайович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
історії і філософії
Полтавського державного
аграрного університету
вул. Сковороди, 1/3, Полтава, Україна
ORCID: 0000-0001-9755-5368

Макарець Світлана Володимирівна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
історії і філософії
Полтавського державного
аграрного університету
вул. Сковороди, 1/3, Полтава, Україна
ORCID: 0000-0002-6844-261X

Актуальність представленої проблематики зумовлюється дедалі більшим поширенням явища абсентеїзму в сучасних демократичних країнах. Певним парадоксом є його породження об'єктивним розвитком самої демократії. Сутність такого стану полягає в тому, що функціонування сучасних демократій обмежуються виборами. Демократично обрані керівники мають тимчасовий правлячий статус. Вони більшою мірою зосереджуються на поточних завданнях. Для вирішення довгострокових проблем, які пов'язані з ризиком застосування непопулярних заходів, у них не вистачає достатнього запасу міцності. Також вони втрачають засади забезпечення своєї легітимності. Натомість авторитарні політики відповідний часовий запас мають. Щоправда, вони лише переконують населення у своїй здатності вирішувати вказані завдання. При цьому активно використовують маніпулятивні технології. Оскільки задекларовані ними ідеї, насправді, не мають значної актуальності. Така ситуація не мотивує громадян до участі у виборах.
Іншим аспектом абсентеїзму є значне зосередження уваги сучасних політиків на суто виборчих засадах політичних процесів. Головними суб'єктами електоральних процесів стають фахівці з їх організації. Зокрема, виборчі технологи, експерти, фахівці з вивчення громадської думки, зв'язків з громадськістю, smm-менеджменту. А самі кандидати фактично виключені з виборчих процесів. Їхні програми фактично не мають суттєвого значення. Вони не мають змоги тісно спілкуватися з виборцями. Більшої значущості набувають виборчі технології. В такий спосіб активно розвивається відчуженість громадян від політичного життя. Зрозуміло, що це також обмежує їхню зацікавленість щодо участі у виборах.
Метою статті є визначення головних передумов і чинників сучасного абсентеїзму, які розвиваються в рамках демократичних держав. Поставлена мета зумовила необхідність реалізації завдання аналізу механізмів, які породжують абсентеїзм, а відтак, політичного відчуження в умовах сучасних демократій.
Методологічну основу дослідження складають методи системного та структурно-функціонального аналізу, порівняльний метод, а також група методів івент-аналізу.
Ключові слова: *політична участь, електоральні процеси, абсентеїзм, демократія, авторитаризм, політичні партії.*

Вступ. Сучасне політичне життя породжує суттєво нові принципи формування і функціонування політики. Одні з найважливіших стосуються політичної участі, яка є важливою системоутворюючою складовою демократії. Цей інститут забезпечує легітимність демократії як політичної системи, підтримує динаміку її розвитку та закріплює засади народовладдя. При цьому об'єктивний розвиток демократії зумовив появу тенденцій, які по суті обмежують політичну участь і навпаки сприяють поширенню абсентеїзму. Головним чином це явище стосується участі у виборах. В рамках сучасних демократій набувають поширення авторитарні практики. Так, демократично обрані політичні лідери, маючи тимчасовий статус, орієнтуються на вирішення поточних завдань і не володіють достатнім запасом міцності для вирішення довгострокових проблем У досить незначний ресурс для забезпечення своєї легітимності. Навпаки, авторитарні лідери мають такий ресурс і тому можуть зосередитися на більш тривалих проєктів. Принаймні на словах. Вони не переймаються питанням виборів. Відчуття обмеження здатності вирішувати дійсно актуальні завдання суттєво обмежує бажання громадян брати участь у виборах. Авторитарні політики при цьому не зацікавлені у високій електоральній активності виборців.

Мета статті полягає у визначення головних передумов і чинників сучасного абсентеїзму.

Завдання – аналіз механізмів в рамках демократичних держав, які зумовлюють поширення абсентеїзму.

Методи. В основі проведеного дослідження покладено використання таких методів. Системний дав змогу визначити основні складові інститути сучасних демократій, які сприяють поширенню абсентеїзму. Структурно-функціональний метод було використано для з'ясування функцій основних інститутів демократії у контексті абсентеїстських тенденцій. На основі порівняльного методу було здійснене порівняння діяльності авторитарних і демократичних політиків в сучасних умовах. Група методів івент-аналізу дозволила побудувати логічний ряд, як сучасні тенденції в рамках демократичних систем зумовлюють пасивне ставлення громадян до участі у виборах.

Результати. Політична участь має важливе значення для створення умов для належного. Політична участь є багатоаспектним явищем. Форми її практичного прояву мають різні рівні інтенсивності. Навіть активність виявляється по-різному. Хтось орієнтується на практичні акції, демонстрації, мітинги, навіть пряму дію. Інші зосереджуються на аналітичній діяльності, спостереженнях, зборі

інформації. Політична участь має і більш пасивні форми свого здійснення. У контексті біхевіористського підходу певним різновидом може бути повні відмова від політичної участі. Для її характеристики використовується категорія «політичний абсентеїзм».

Абсентеїзм як явище політичного життя за загально визнаними підходами тлумачиться як відмова від будь якої політичної участі. Але водночас його можна розглядати і як форму політичної участі, оскільки повна політична пасивність є відображенням ставлення і позиції громадян щодо політики. З точки зору біхевіористської концепції будь яка участь є реакцією на певний зовнішній стимул. «В основу методології біхевіоризму було покладено категорію політичної поведінки, що розглядалася під кутом зору «стимул – реакція». Під політичною поведінкою розуміли дії особистості, яка відіграє певну політичну роль незалежно від того, свідомо чи підсвідомо це робиться». [4, с. 65].

Сутність цього феномену доцільно аналізувати у широкому суспільному контексті як «соціальне явище, обумовлене системою соціальних відносин та системою політичних сил, що існує в даний момент часу; він одночасно відображає стосунок між певними соціальними категоріями з політикою та політичну реакцію певних категорій виборців на ситуацію, що постійно змінюється» [8]. Тобто, абсентеїзм проявляється у формі реакції на події політичного життя, яка зумовлена сукупністю чинних політичних відносин. Оскільки головною формою політичної участі є голосування на виборах, то абсентеїзм більшою мірою стосується електоральних процесів.

Основні причини абсентеїзму полягають у відсутності зацікавленості певної частини суспільства участі у політиці внаслідок невисокого рівня політичної освіченості та пасивної спрямованості політичної культури. З'ясовуючи їхню сутність, досить складно скласти їх єдину класифікацію. Насамперед з причини відсутності загальновизнаних критеріїв для цього. Тому основні чинники існування і розповсюдження цього явища доцільно визначати за принципом їхньої поширеності у сучасному суспільстві.

Найбільш значуща пов'язана із загальною кризою демократії та, зокрема, її представницької моделі. Ще на XX Всесвітньому конгресі Міжнародної асоціації політичної науки 2006 року констатувався факт «кризи представницької демократії та зниження довіри до державних інститутів». Це пояснюється багатьма факторами, які «сприяють відсутності довіри громадськості до політики, зокрема зростання витрат на політичну конкуренцію, посилення ролі лідера в процесі прийняття рішень, централізація влади та все більша віддаленість політичних лідерів від людей, яким вони служать» [10]. Тобто, було зроблено висновок про те, що фактично сама демократія породила причини, які суттєво гальмують процес її подальшого динамічного розвитку як системи.

В сучасних демократіях виявилося чимало проблем щодо системоутворюючих принципів її функціонування, головним серед яких є вибори. Однією з таких проблем є зосередженість і навіть зацикленість політиків саме на виборах, а точніше на кампаніях з їх проведення. Для авторитарних лідерів цей процес має суто номінальне значення. Тому вони мають певний запас міцності і тому можуть собі дозволити демонструвати, принаймні декларативно, зорієнтованість на вирішення довгострокових проєктів. Натомість демократично обрані політики такого запасу не мають і усвідомлюють свою тимчасовість. Тому їм необхідно постійно підтримувати свій ситуативний рейтинг. Рівень їхньої легітимності стає хитким. Керівництво демократичних країн для подолання цих проблем більше орієнтується на розв'язання поточних питань, щоб втримати свій статус. Акцент робиться на короткострокові проблеми, до того ж інколи відверто популістського характеру. Потенційні виборці, звичайно, помічають такі тенденції. І тому реагують на них відмовою від участі у виборах.

Складається ситуація, яка дедалі набуває значного поширення, коли «навіть сильні демократії є неефективними в порівнянні з деякими автократіями, особливо в наданні великомасштабних суспільних благ, таких як інфраструктура та здатність забезпечувати економічне зростання, скорочувати бідність і безробіття, а також підвищувати безпеку» [7]. Як виявляється, демократія спроможна надати громадянам лише певне відчуття причетності до обрання влади та подальшого формування політики. Для громадян така причетність має менше значення, ніж вирішення актуальних і гострих завдань суспільного життя. Щоправда, це не означає, що авторитарна влада насправді має бажання і здатність їх вирішувати. Вона у суто популістичному дусі переконує в цьому суспільство. Але при цьому переорієнтація значної кількості виборців навіть у демократичних країнах на автократичних політиків набуває дедалі більшого поширення.

Особливо актуальними є такі тенденції у постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи, які здавалося б, у повному обсязі здійснили демократичну трансформацію та остаточно подолали наслідки тоталітаризму. Проте зміна пріоритетів у переконаннях виборців змінила їхнє ставлення до самих виборів. Процедурні переваги демократії вже не мають «того резонансу, який вони колись мали. Хоча попередні «хвилі» демократизації, можливо, проникали в серця та уми громадян через надання виборчих прав та безпрецедентне набуття нових прав, ці засоби легітимності потенційно досягли своєї межі» [7]. Але проблеми, пов'язані з глобалізаційними та інте-

граційними процесами, з якими зіткнулися зазначені держави, стали значним викликом для їхнього керівництва. Як з'ясувалося, адекватних відповідей не знайшлося. Вони набули ознак неефективних демократій, в яких «громадяни все частіше виявляють невдоволення політичною системою, рідко з'являючись на виборах, протестуючи та підтримуючи антиінституційних чи навіть відкрито антидемократичних кандидатів на виборчих дільницях» [7].

Ці тенденції, які відзначає один з класиків теорії політичної трансформації Френсіс Фукуяма, мають місце і в країнах стабільної демократії. Одна з причин кризи сучасних демократій, яка спричиняє електоральний абсентеїзм, на думку вченого, полягає у тому, що вони «не можуть так само швидко, як автократії, здійснювати державні проекти щодо підвищення добробуту, такі як інфраструктура. Можливо, що «більшість усталених демократій побудували свою інфраструктуру десятиліття тому, тому нові інвестиції часто йдуть на підтримку старих запасів, а не на нове будівництво» [7]. Тобто, демократії втратили динаміку свого розвитку саме з точки зору здатності вирішувати нагальні соціально-економічні проблеми. Натомість пропонується лише можливість вільного вибору при формуванні влади. А це вже немає значущості для громадян. Тому зростає прихильність до сучасних модернізаційних та мобілізаційних автократії, які здатні внаслідок відсутності конкурентних виборів зосередитись на вирішенні довгострокових завдань суспільного розвитку. При цьому авторитарні режими не зацікавлені у збільшенні виборчої активності, адже вона може бути неконтрольованою. Тому вони намагаються відверто «сушити» виборчу явку, не допускаючи до виборів своїх конкурентів. А громадяни своєю відмовою від участі у голосуванні або висловлюють протест проти безальтернативних виборів, або в такий спосіб фактично надають підтримку владі.

Проблема руйнування демократії зсередини авторитарними тенденціями, які формуються і розвиваються цілком об'єктивно, була проаналізована на XXVIII Всесвітньому конгрес Міжнародної асоціації політичної науки у липні 2025 році в Сеулі. У підсумковому документі конгресу зазначалося: «Авторитарні режими на підйомі. Демократії руйнуються як справа, так і зліва, зверху – лідерами і знизу – громадянами, а також ззовні, під впливом і керівництвом нових регіональних порядків. Країни, де демократія вже утвердилася або де вона функціонує на мінімальній основі, такій як вибори, стають свідками розширення авторитарної політики [12]. Авторитарна спрямованість посилюється також диференціацією і навіть поляризацією у суспільствах. Вона поглиблюється внаслідок необмеженої можливості поширювати відповідну інформацію. Застосовувані при цьому маніпуляції створюють стан взаємної недовіри у суспільстві. Люди негативно сприймають не лише конкретні політичні сили. Відповідне ставлення стосується вже всієї політики, принципів її формування і функціонування, що зумовлює бажання людей відсторонитися від політики. Безпосереднім чином така позиція стосується виборів. Громадяни відмовляються брати участь у них, тому ще не вбачають у цьому механізм вирішення своїх проблем внаслідок розчарування в існуючій політичний системі загалом.

Ще одним чинником, який зумовлює певну втрату інтересу до виборів, а відтак і до політики взагалі, навіть у стабільно демократичних країнах, є значна трансформація самих виборчих процедур. Сучасна демократія характеризується як електоральна. Це означає, що за її умов вибори виступають певною самоціллю для політиків. Тобто, вони зосереджуються виключно на виборчих кампаніях, технологіях, які застосовуються при їх проведенні, включаючи маніпулятивні. При цьому вибори є достатньо демократичними, прозорими, конкурентними. Але опоненти зосереджуються виключно на взаємному протистоянні. Ключовими особами стають технологи, експерти, PR-фахівці, smm-менеджери, а не безпосередньо кандидати. Головною складовою виборчої кампанії стають технології, а не зміст виборчої програми. Переведення демократії у чисто електоральну площину створило суттєві проблеми для її функціонування. Зосередження основної уваги на виборах актуалізує завдання розробки рецептів перемоги на них.

Але ж публічна політика залишається сферою професійної діяльності. Тому форми прямої демократії, незважаючи на свою важливість, не спроможні повноцінно замінити саме професійну політичну діяльність. Тут виникає нова проблема, яка несе у собі загрозу демократії. Про це йшлося на XXIII Всесвітньому конгресі Міжнародної асоціації політичної науки 2014 року. У підсумковому документі були відзначені такі проблеми сучасної політики. «Різноманітність цінностей, поглядів і форм поведінки, виявлених окремими особами і групами, створює широкий попит на їх включення та участь у політичному житті. Є значний ризик, що демократична якість політичних систем буде погіршуватися в результаті зростання впливу і здібності приймати рішення з боку техніко-адміністративних та технократичних експертів» [11]. Трапляється дещо парадоксальна ситуація. Паралельно зі зростанням форм прямої демократії відбувається відчуження суспільства вже від реальної політики, пов'язаної з процесами здійснення влади. Адже суспільству легко нав'язати проблеми для обговорення, які не мають особливої значущості для нього. Натомість дійсно актуальні питання будуть вирішуватися вже на тіньовому рівні. Це робитимуть справжні фахівці. І не факт, що в інтересах суспільство.

Криза демократії як найбільш соціально значущий чинник абсентеїзму зумовлює особистісний вибір громадян щодо участі у виборах. Голосування

вже не сприймається як засіб реалізації принципів та цінностей демократії, а народ як головний суверен та джерело влади. Вибори є певним технологічним інструментом формування її інститутів. І кожен громадянин зумовлює свою позицію щодо участі у виборах раціональними розрахунками. Їх реалізація відображається у теорії раціонального вибору. Її сутність полягає у тому, що потенційний виборець при визначенні своїх мотивів розраховує можливі наслідки своєї участі/неучасті у голосуванні. Він намагається мінімізувати витрати та максимізувати вигоди, отримані під час цього. Один із авторів теорії раціонального вибору щодо політичної участі Ентоні Даунс так пояснив чинники абсентеїзму за умов демократії тим, що «громадяни реагують раціонально (ефективно) на вимоги життя в світі з недосконалим інформуванням». Тому «апатія громадян до виборів, незнання проблем, можуть бути логічно пояснені як ефективні реакції на недосконалу інформацію у великій демократії» [6, с. 149]. Саме раціональний розрахунок вже у сучасних умовах не мотивує громадян до участі у виборах.

Ще однією властивістю ліберальною демократії, яка зумовлює прояви абсентеїзму, є певна монополізація політичного ринку. Створюються своєрідні «пули» привілейованих політичних акторів, які мають фактично виключні права на проведення виборчих кампаній. Ідеологічні розбіжності є мінімальними. На озброєння беруться ідеї, які є найбільш гострими для виборців. «Так звані ліберальні демократії сьогодні не гарантують справедливої вартості політичних свобод найбіднішим своїм членам. «Ліберальні демократії» більше не можуть забезпечити необхідні умови для того, щоб громадяни могли формулювати свої запити таким чином, щоб інші могли їх зрозуміти і прийняти, і, що не менш важливо, щоб вони відчували себе громадянами, об'єднаними в єдину політичну команду» [9, с. 125]. Певні категорії громадян фактично позбавлені можливості забезпечити політичне представництво. «Як наслідок, відбувається не лише концентрація влади і впливу серед новітніх об'єднань, а й посилення правлячого «політичного» класу, члени якого, як правило, мають вищий соціально-економічний статус, активніше беруть участь у різних формальних і неформальних політичних заходах і мають вищий рівень політичного впливу» [9, с. 125]. Будучи відчуженими від електоральних процесів, громадяни втрачають інтерес до голосування на виборах, сприймаючи його як певну постановку, а не механізм забезпечення справедливого представництва всіх категорій суспільства в органах влади.

Висновки. Отже, електоральний абсентеїзм є явищем, яке зумовлюється об'єктивним розвитком сучасних демократій і проявом їхніх криз. З іншого боку, його не варто оцінювати як виключно негативним проявом політичного життя. Оскільки не пояснюється як безпосередня передумова невисокого рівня політики та низьких професійно-ділових властивостей політиків. Загалом невисока електоральна активність може пояснюватися більшою спрямованістю громадян на різні форми безпосередньої демократії. Також абсентеїзм за умов демократії є свідомим вибором громадян. Тому проблема

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаврилюк Д. Специфіка феномену абсентеїзму як наслідок кризи довіри до політичних інститутів України. *Сучасна Європа*. 2022. № 3. С. 76–91.

2. Крижанівська В. Упередження про політику як мотиваційна складова молодіжного абсентеїзму. *Грані*. 2022. Вип. 25. С. 157–164.

3. Мущенко Я. О. Електоральний абсентеїзм: причини та мотивація. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 25–29.

4. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.

5. Щебетун І. С. Грабар О. С. Абсентеїзм як проблема сучасної демократії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70) Ч. 1 № 2. С. 63–68.

6. Downs A. An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *The Journal of Political Economy*. Chicago : The University of Chicago Press, 1957. P. 135–150.

7. Fukuyama F., Dann C., Magaloni B. Delivering for Democracy: Why Results Matter. *Journal of Democracy*. Volume 36, Number 2, April 2025. URL: https://surl.li/jokqwg

8. Ghiuta O.-A. The motivations of electoral absenteeism. *The Annals of the University of Oradea Economic Sciences*. January 2014. URL: https://surli.cc/mrqxsq

9. Naumkina S., Popova O., Horbach O. Political absenteeism in «liberal democracies» as an academic and normative problem. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8. № 2. P. 121–126.

10. The 20th IPSA World Congress of Political Science. URL: https://www.ipsa.org/events/congress/fukuoka2006

11. The 23rd IPSA World Congress. URL: https://www.ipsa.org/events/congress/montreal2014

12. The 28th World Congress of Political Science. URL: https://wc2025.ipsa.org/wc/congress-theme

REFERENCES:

1. Havryliuk D. (2022). Spetsyfika fenomenu absenteizmu yak naslidok kryzy doviry do politychnykh instytutiv Ukrainy. [The specifics of the phenomenon of absenteeism as a consequence of the crisis of trust in Ukraine's political institutions]. *Suchasna Yevropa*. № 3. S. 76–91 [in Ukrainian].

2. Kryzhanivska V. (2022). Uperedzhennia pro polityku yak motyvatsiina skladova molodizhnoho absenteizmu. [Prejudice against politics as a motivating factor in youth absenteeism]. *Hrani*. Vyp. 25. S. 157–164 [in Ukrainian].

3. Mushchenko Ya. O. (2023). Elektoralnyi absenteizm: prychyny ta motyvatsiia. [Electoral absenteeism: causes and motivation]. *Rehionalni studii*. № 33. S. 25–29 [in Ukrainian].

4. Politychna entsyklopediia. [Political Encyclopedia]. (2011). Redkol.: Yu. Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy). Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo. 808 s. [in Ukrainian].

5. Shchebetun I. S. Hrabar O. S. (2020). Absenteizm yak problema suchasnoi demokratii. [Absenteeism as a problem of modern democracy]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky*. Tom 31 (70) Ch. 1 № 2. S. 63–68 [in Ukrainian].

6. Downs A. An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *The Journal of Political Economy*. Chicago : The University of Chicago Press, 1957. P. 135–150 [in English].

7. Fukuyama F., Dann C., Magaloni B. Delivering for Democracy: Why Results Matter. *Journal of Democracy*. Volume 36, Number 2, April 2025. URL: https://surl.li/jokqwg [in English].

8. Ghiuta O.-A. The motivations of electoral absenteeism. *The Annals of the University of Oradea Economic Sciences*. January 2014. URL: https://surli.cc/mrqxsq [in English].

9. Naumkina S., Popova O., Horbach O. Political absenteeism in «liberal democracies» as an academic and normative problem. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8. № 2. P. 121–126 [in English].

10. The 20th IPSA World Congress of Political Science. URL: https://www.ipsa.org/events/congress/fukuoka2006 [in English].

11. The 23rd IPSA World Congress. URL: https://www.ipsa.org/events/congress/montreal2014 [in English].

12. The 28th World Congress of Political Science. URL: https://wc2025.ipsa.org/wc/congress-theme [in English].

The crisis of democracy as a factor in electoral absenteeism

Prykhodko Serhii Mykolayovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
at the Department of Political Science,
History and Philosophy
Poltava State Agrarian University
Skovorody str., 1/3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9755-5368

Makarets Svitlana Volodymyrivna

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
at the Department of Political Science,
History and Philosophy
Poltava State Agrarian University
Skovorody str., 1/3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6844-261X

The relevance of the issue presented is determined by the increasing prevalence of absenteeism in modern democratic countries. It is somewhat paradoxical that it is caused by the objective development of democracy itself. The essence of this situation lies in the fact that the functioning of modern democracies is limited to elections. Democratically elected leaders have temporary ruling status. They focus more on current tasks. They lack sufficient reserves to solve long-term problems that involve the risk of implementing unpopular measures. They also lose the basis for ensuring their legitimacy. Authoritarian politicians, on the other hand, have the necessary time reserve. However, they only convince the population of their ability to solve these problems. At the same time, they actively use manipulative techniques. This is because the ideas they declare are not really relevant. This situation does not motivate citizens to participate in elections.

Another aspect of absenteeism is the significant focus of modern politicians on purely electoral aspects of political processes. The main actors in electoral processes are specialists in their organization. In particular, electoral technologists, experts, specialists in public opinion research, public relations, and SMM management. The candidates themselves are effectively excluded from electoral processes. Their programs are essentially meaningless. They are unable to communicate closely with voters. Electoral technologies are becoming more important. This actively contributes to the alienation of citizens from political life. It is clear that this also limits their interest in participating in elections.

The purpose of this article is to identify the main prerequisites and factors of contemporary absenteeism that are developing within democratic states. This goal necessitated the analysis of the mechanisms that give rise to absenteeism and, consequently, political alienation in contemporary democracies.

The methodological basis of the study consists of methods of systemic and structural-functional analysis, comparative methods, and a group of event analysis methods.

Key words: *political participation, electoral processes, absenteeism, democracy, authoritarianism, political parties.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Роїна Владислав Олександрович

Зарубіжний досвід взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах надзвичайного стану

УДК 32-008
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.13
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Роїна Владислав Олександрович
аспірант кафедри політичних наук
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0009-0005-1330-2125

Стаття присвячена актуальній проблемі правового регулювання та взаємодії між державою і громадянським суспільством в умовах воєнного чи надзвичайного стану. З огляду на глобальні кризи та конфлікти, вкрай важливо знайти оптимальний баланс між посиленням державної влади, необхідним для забезпечення безпеки, та збереженням демократичних свобод і прав людини. Нехтування цим балансом може призвести до системних криз, порушень прав громадян та зниження довіри до державних інституцій, що є загрозою для сталого розвитку будь-якого демократичного суспільства. В умовах сучасних викликів, зокрема в Україні, ця тема набуває особливого значення, оскільки ефективне правове регулювання є запорукою успішного подолання кризових ситуацій. Дослідження має на меті провести комплексний аналіз зарубіжного досвіду правового забезпечення взаємодії держави і громадянського суспільства в кризових умовах, враховуючи міжнародне законодавство та практику. Для досягнення поставленої мети використано методи порівняльно-правового аналізу, моніторингу нормативно-правових актів і судових рішень, а також аналіз документів міжнародних організацій (зокрема Європейського суду з прав людини та ОБСЄ). У результаті дослідження встановлено, що в більшості європейських країн спостерігається тенденція до поєднання посилення виконавчої влади зі збереженням демократичних засад і активної діяльності громадянського суспільства в період надзвичайних ситуацій. Було виявлено, що успішність такого підходу залежить від чіткого дотримання балансу між безпекою та правами людини, а також від застосування єдиних підходів до регулювання кризових ситуацій. Автори дійшли висновку, що ефективна взаємодія між державою та суспільством потребує чітких правових механізмів, які б забезпечували прозорість дій влади та можливість контролю з боку громадськості. Це дослідження є важливим внеском у формування рекомендацій для вдосконалення українського законодавства, враховуючи кращі міжнародні практики та особливості національного контексту.
Ключові слова: *держава, громадянське суспільство, воєнний стан, надзвичайний стан, європейський досвід, права людини.*

Вступ. Проблема взаємодії держави та громадянського суспільства в умовах воєнного чи надзвичайного стану є однією з ключових у сучасній політичній та правовій науці. Глобальні виклики безпеці вимагають від держав одночасного зміцнення інструментів реагування на кризи та збереження демократичних прав і свобод. Європейський досвід свідчить, що ефективність надзвичайного управління залежить від балансу між посиленням виконавчої влади, парламентським і судовим контролем та активністю громадянського суспільства. Для України, яка перебуває в умовах війни, вивчення зарубіжних моделей є особливо актуальним, адже воно дає можливість виробити рекомендації щодо вдосконалення національної правової системи відповідно до міжнародних стандартів.

Мета та завдання. Метою дослідження є комплексний аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання воєнного та надзвичайного стану, а також механізмів взаємодії держави й громадянського суспільства в умовах збройних конфліктів та кризових ситуацій. У роботі простежується, як конституційні та законодавчі моделі різних європейських країн поєднують забезпечення національної безпеки із захистом прав і свобод людини, та визначаються особливості демократичного контролю над діяльністю органів влади у період воєнного часу.

Методи дослідження. У статті використано порівняльний політико-правовий метод наукових досліджень. Порівнюється конституційно-правове регулювання воєнного та надзвичайного стану у країнах Європейського Союзу та Великій Британії, а також особливості взаємодії державних інституцій і громадянського суспільства в умовах воєнного часу. З'ясовується, яким чином політичні та історичні чинники впливають на вибір моделей державної політики у кризових ситуаціях, та визначаються закономірності, що дозволяють поєднувати забезпечення національної безпеки з гарантіями прав і свобод людини.

Результати. Сучасні міжнародні відносини та розвиток політико-правових систем неможливо розглядати поза контекстом глобальних викликів безпеці. Збройні конфлікти, терористичні загрози, гібридні війни та масштабні гуманітарні кризи поставили перед державами завдання вироблення ефективних механізмів управління у кризових умовах. Особливої актуальності набуває питання взаємодії держави та громадянського суспільства в умовах воєнного часу, коли демократичні цінності опиняються під загрозою, але водночас саме їх збереження стає ключем до стійкості націй.

В європейській традиції правового регулювання надзвичайних станів можна виокремити кілька загальних підходів. По-перше, це чітке конститу-

ційне визначення підстав і порядку введення воєнного або надзвичайного стану. По-друге, встановлення меж і гарантій прав людини, які залишаються непорушними навіть у кризових умовах. По-третє, закріплення ролі парламенту і судової системи як стримуючих чинників, що мають контролювати виконавчу владу. Водночас значну увагу приділено збереженню інституцій громадянського суспільства, їхній участі у процесах оборони, гуманітарної допомоги, контролю за діями влади та забезпечення демократичних свобод.

Основний закон Федеративної Республіки Німеччина (Grundgesetz) був ухвалений 23 травня 1949 р. як реакція на досвід нацизму та Другої світової війни. Його фундаментальна ідея – непорушність людської гідності (ст. 1), яка визнається найвищою цінністю, навіть за умов кризи [6]. Це положення неможливо скасувати чи змінити навіть у разі запровадження надзвичайного або воєнного стану.

У 1968 р. до Основного закону були внесені так звані «надзвичайні статті» (Notstandsverfassung), які визначили порядок дій у випадку оголошення стану оборони або внутрішньої кризи. Вони стали предметом гострих дискусій, оскільки надають федеральному уряду та канцлеру розширені повноваження у сфері безпеки. Зокрема:

– Федеральний канцлер може отримати контроль над збройними силами (ст. 115b).

– Федеральний уряд має право видавати розпорядження, що мають силу закону, якщо парламент не може оперативно зібратися (ст. 115 c).

– Федеральні землі зобов'язані підпорядковуватися уряду у сфері забезпечення безпеки.

– Передбачено можливість обмеження окремих прав, зокрема свободи пересування, таємниці листування та свободи зібрань.

Разом із тим, на відміну від багатьох інших країн, німецький механізм передбачає потужну систему стримувань і противаг. По-перше, всі дії уряду контролює Бундестаг, який навіть у воєнний час може усунути канцлера вотумом недовіри. По-друге, Федеральний конституційний суд має повноваження визнавати неконституційними будь-які акти влади, що виходять за межі Основного закону.

Окрему увагу слід звернути на роль громадянського суспільства. Після ухвалення Notstandsverfassung у 1968 році відбулися масштабні протести студентських рухів і профспілок, які побоювалися повернення авторитарних практик. Внаслідок цього уряд був змушений піти на низку поступок, зокрема обмежив сферу застосування деяких положень та залишив без змін непорушні права (гідність, свобода віри, заборона катувань).

У сучасній Німеччині механізм надзвичайного стану залишається «запобіжником», який на практиці застосовувався лише у вузькому масштабі. Під час кризи біженців 2015 року та пандемії COVID-19 влада використовувала інші інструменти – спеціальні закони та постанови, а не статті про стан оборони. Це ще раз демонструє, що політична культура і активність громадянського суспільства є важливими запобіжниками від надмірної концентрації влади.

Таким чином, німецький досвід показує, що навіть за умов воєнного стану непорушність гідності та інституційна рівновага між владою і громадянським суспільством залишаються ключовими принципами.

Конституція Французької Республіки 1958 року, яка започаткувала П'яту республіку, надала президенту значно ширші повноваження порівняно з попередніми конституціями. Одним із ключових і водночас найбільш дискусійних положень є стаття 16, яка передбачає механізм надзвичайних повноважень [2].

Відповідно до цієї статті, якщо «інститути Республіки, незалежність нації, територіальна цілісність або виконання міжнародних зобов'язань серйозно і безпосередньо загрожені», а нормальне функціонування державної влади стає неможливим, президент може взяти на себе повноту влади. Це означає, що глава держави тимчасово концентрує у своїх руках як виконавчі, так і законодавчі функції.

Однак Конституція водночас встановлює низку стримувань і обмежень:

– Президент зобов'язаний консультуватися з прем'єр-міністром, головами палат парламенту та Конституційною радою.

– Про застосування статті 16 президент має офіційно повідомити націю.

– Конституційна рада може контролювати тривалість і зміст застосування цієї статті.

Найбільш відомим прикладом застосування статті 16 була ситуація під час Алжирської війни у 1961 році, коли президент Шарль де Голль, зіштовхнувшись із військовим заколотом генералів, запровадив надзвичайні повноваження. Протягом п'яти місяців він керував країною одноосібно, видаючи декрети, що мали силу закону. Хоча ситуацію вдалося стабілізувати, це викликало значну критику з боку опозиції та інтелектуальних кіл, які розглядали такий механізм як загрозу демократії.

У подальшій практиці Франція частіше використовувала інший механізм – стан надзвичайного положення (état d'urgence), врегульований окремим законом 1955 року. Він дозволяє обмежувати свободу пересування, зборів і діяльність ЗМІ. Особливо помітним було його застосування після терактів у Парижі в листопаді 2015 року, коли влада запровадила тривале надзвичайне положення. Це призвело до обмеження публічних зібрань, масових обшуків і затримань.

Роль громадянського суспільства у Франції в умовах надзвичайних станів є подвійною. З одного боку, воно стає об'єктом обмежень

(наприклад, заборона демонстрацій під час 2015–2017 рр.). З іншого – воно активно чинить спротив надмірній концентрації влади: правозахисні організації («Amnesty International», «Ліга прав людини»), профспілки та громадські рухи оскаржували дії влади у судах та організовували кампанії проти зловживань.

У 2017 році парламент Франції ухвалив закон, який інтегрував частину положень надзвичайного стану до звичайного антитерористичного законодавства, що викликало чергову хвилю критики громадянського суспільства. Правозахисники побоювалися «нормалізації надзвичайних повноважень» і поступового обмеження демократичних свобод.

Таким чином, французький досвід демонструє тенденцію до сильного президентського управління в кризових умовах, але водночас і високу мобілізованість громадянського суспільства, яке не дозволяє державі перетворювати тимчасові заходи на постійну політику.

Конституція Республіки Польща від 1997 року закріпила три різні режими надзвичайних станів:

1. Воєнний стан (stan wojenny) – застосовується у випадку збройної агресії або прямої загрози нападу.

2. Надзвичайний стан (stan wyjątkowy) – вводиться у разі особливої загрози конституційному ладові, громадському порядку чи безпеці громадян, яку неможливо усунути іншими методами.

3. Стан стихійного лиха (stan klęski żywiołowej) – застосовується у випадках природних катастроф або техногенних аварій [7].

Ці положення (статті 228–234 Конституції) мають на меті забезпечити баланс між безпекою та дотриманням демократичних принципів.

Воєнний стан у Польщі запроваджується Президентом за поданням Ради Міністрів, але потребує затвердження Сеймом. Це створює механізм політичного контролю. У разі воєнного стану допускається тимчасове обмеження окремих прав (свобода пересування, свобода зборів, діяльність ЗМІ), але основоположні права – гідність особи, свобода совісті, релігії та заборона катувань – залишаються непорушними.

Надзвичайний стан (у мирний час) є більш обмеженим у часі: він вводиться максимум на 90 днів і може бути продовжений лише один раз, також за згодою парламенту. Ця процедура запобігає зловживанню виконавчою владою.

Стан стихійного лиха (зокрема під час пандемії чи масштабних природних катастроф) передбачає мобілізацію як органів влади, так і структур громадянського суспільства.

Практика останніх десятиліть показала, що Польща намагається застосовувати надзвичайні стани з великою обережністю. Наприклад, під час введення воєнного стану у 1981 році (ще за часів комуністичного режиму) країна отримала негативний історичний досвід авторитарного придушення громадянських свобод, що надовго залишило відбиток у колективній пам'яті суспільства. Тому сучасна демократична Польща намагається уникати широкого використання цього механізму.

Свіжіший приклад – міграційна криза 2021 року, коли через кордон з Білоруссю до Польщі намагалися прорватися тисячі мігрантів. Тоді уряд запровадив надзвичайний стан у прикордонних районах. Це дозволило обмежити доступ журналістів і правозахисників до зони кризи, що викликало серйозну критику як у середині країни, так і з боку ЄС. Громадські організації, попри заборони, намагалися документувати випадки порушення прав мігрантів та надавати їм гуманітарну допомогу. Цей випадок яскраво продемонстрував конфлікт між державними міркуваннями безпеки і діяльністю громадянського суспільства.

У Польщі також існує чітке правове обмеження політичного процесу під час надзвичайних станів. Наприклад, у цей період заборонено проводити парламентські та президентські вибори. Це положення покликане запобігти використанню кризової ситуації для маніпуляції виборчим процесом.

Таким чином, польський досвід показує дві ключові риси:

– прагнення законодавчо обмежити використання надзвичайних станів у часі та змісті;

– одночасно – наявність напружених відносин між державою і громадянським суспільством у ситуаціях кризи, що підтвердили події 2021 року.

Конституція Литовської Республіки, ухвалена у 1992 році після відновлення незалежності, стала основою демократичного розвитку країни та її інтеграції у європейський правовий простір. У ній закріплено чіткі положення щодо надзвичайних ситуацій, включно з воєнним станом [8].

Згідно зі статтями 144–145 Конституції:

– Воєнний стан може бути введений Президентом у разі збройного нападу на Литву або загрози такому нападу.

– Рішення Президента підлягає обов'язковому затвердженню Сеймом (парламентом), що створює механізм політичного контролю.

– Під час воєнного стану можливе обмеження окремих прав і свобод, але основоположні права (гідність людини, свобода совісті та віри, заборона катувань) не підлягають обмеженню.

– Конституція встановлює вимогу тимчасовості надзвичайних заходів: воєнний стан діє лише протягом часу, необхідного для усунення загрози.

На практиці Литва неодноразово використовувала механізм надзвичайних станів. Особливої уваги заслуговують події після початку російської агресії проти України у 2022 році. Тоді Литва оперативно запровадила надзвичайний стан на всій території країни, який кілька разів продовжувався.

Обмеження включали посилений прикордонний контроль, обмеження на діяльність проросійських організацій та моніторинг медіа, які поширювали російську пропаганду.

Водночас держава забезпечила активну участь громадянського суспільства у кризових заходах. Сотні литовських громадських організацій і ініціатив брали участь у:

– організації гуманітарної допомоги для українських біженців;

– зборі коштів на оборонні потреби (зокрема, відомою стала кампанія зі збору грошей на безпілотники для ЗСУ);

– організації інформаційних кампаній проти російської дезінформації.

Таким чином, литовська модель поєднала жорсткі обмежувальні заходи щодо ворожих структур із масовою мобілізацією суспільства на підтримку демократичних цінностей. Важливо, що обмеження, запроваджені державою, були легітимізовані суспільною підтримкою, адже більшість населення сприймала їх як необхідні для захисту незалежності.

Ключовим елементом системи контролю залишався парламент: кожне продовження надзвичайного стану затверджувалося Сеймом, що дозволяло зберігати демократичний баланс. Водночас активність литовських правозахисних організацій і незалежних медіа забезпечувала суспільний контроль за діями влади.

Таким чином, досвід Литви свідчить, що навіть у критичних умовах війни держава може не лише зберегти демократичні механізми, а й перетворити громадянське суспільство на ключового союзника у забезпеченні обороноздатності.

Велика Британія не має єдиної писаної конституції, тому її система правового регулювання надзвичайних ситуацій ґрунтується на поєднанні парламентських актів, судових прецедентів і конституційних звичаїв. Центральним сучасним нормативним актом, який регулює реагування на кризи, став Civil Contingencies Act 2004. Цей закон був ухвалений після серії терактів наприкінці 1990-х і на початку 2000-х років та заклав основу для комплексної системи цивільної безпеки [1].

Закон складається з двох частин. Перша встановлює повсякденні обов'язки органів влади та ключових суб'єктів у сфері готовності до надзвичайних ситуацій. До так званих «категорійних реагувальників» відносять поліцію, пожежно-рятувальні служби, систему охорони здоров'я, органи місцевої влади, а також структури, відповідальні за критичну інфраструктуру, зокрема транспорт, енергетику та комунікації. Вони зобов'язані розробляти плани, проводити оцінку ризиків, інформувати населення та взаємодіяти з громадськими й волонтерськими організаціями. Для координації цих процесів у кожному регіоні створюються Local Resilience Forums, де представники влади, бізнесу й громадянського суспільства узгоджують дії та проводять навчання [1].

Друга частина закону передбачає можливість ухвалення урядом надзвичайних регуляцій, якщо виникає подія, яка становить серйозну загрозу для життя і здоров'я людей, безпеки країни, навколишнього середовища або функціонування держави, а звичайні повноваження виявляються недостатніми. Таким чином, уряд отримує право запроваджувати тимчасові обмеження свободи пересування, права на зібрання, регулювати використання майна, доступ до об'єктів інфраструктури та інші сфери суспільного життя. Водночас такі регуляції не можуть бути довільними: закон вимагає, щоб вони були пропорційними, діяли мінімально необхідний час і застосовувалися лише настільки широко, наскільки цього вимагає конкретна ситуація [1].

Важливо, що Civil Contingencies Act запроваджує цілу низку «червоних ліній», які уряд не має права перетинати навіть у кризовий момент. Зокрема, надзвичайні регуляції не можуть змінювати основоположні конституційні принципи чи скасовувати судовий контроль. Вони підлягають парламентському затвердженню і втрачають чинність, якщо не схвалені впродовж короткого строку. Навіть у випадку схвалення їхня дія не може перевищувати 30 днів без прийняття нових рішень. Крім того, будь-які дії влади мають відповідати стандартам прав людини, закріпленим у Human Rights Act 1998, який імплементує положення Європейської конвенції з прав людини [1; 3].

Таким чином, британська модель поєднує оперативність виконавчої влади з обов'язковим парламентським і судовим контролем. Вона не передбачає скасування верховенства права навіть у надзвичайних умовах. Судова система зберігає юрисдикцію перевіряти законність дій уряду, а громадські організації та медіа виконують роль постійного монітора, який оцінює як відповідність дій стандартам прав людини, так і їхні фактичні наслідки. Amnesty UK, Liberty та інші організації у цьому контексті фактично стають додатковим елементом системи відповідальності влади [3].

Британський підхід відрізняється від континентальних моделей, що передбачають детально виписані конституційні механізми воєнного стану. Тут ключовим є не конституційний текст, а мережа процедурних гарантій, які будують стійкість держави через співпрацю з громадянським суспільством і водночас дають уряду змогу діяти швидко у випадку кризи. Цей баланс між безпекою і свободою забезпечується через сувору обмеженість у часі, парламентський контроль і вимогу дотримання прав людини, що унеможливлює перетворення тимчасових заходів на постійну політику [1; 3].

Європейський Союз не має класичної моделі воєнного чи надзвичайного стану, оскільки він не є національною державою, а наднаціональним утворенням із обмеженою компетенцією. Водночас його установчі документи та практика інституцій закладають правові й політичні механізми реагування на кризові ситуації, які стають особливо важливими у воєнний час. Правова база, насамперед Договір про Європейський Союз (ДЄС) та Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), передбачає як інструменти спільної зовнішньої та безпекової політики, так і внутрішні механізми реагування на надзвичайні виклики [5].

Ключовим положенням у сфері безпеки є стаття 42(7) ДЄС, яка запроваджує «кляузу взаємної оборони». Відповідно до неї, у випадку збройної агресії проти держави-члена інші країни ЄС зобов'язані надати їй допомогу всіма наявними засобами. Це положення було вперше задіяне після терактів у Парижі 2015 року, коли Франція звернулася до партнерів по Союзу з проханням про військову та логістичну підтримку. Хоча формально ця стаття не створює наднаціональних надзвичайних повноважень, вона мобілізує спільні ресурси й посилює солідарність у кризових умовах [5].

Важливим механізмом є також стаття 222 ДФЄС, так звана «солідарна кляуза». Вона передбачає, що Союз і держави-члени спільно діятимуть, якщо будь-яка з них стане об'єктом терористичного акту чи серйозної природної або техногенної катастрофи. У такому разі можуть бути задіяні як цивільні, так і військові ресурси ЄС. Таким чином, Союз забезпечує інституційний фундамент для координації дій у кризових ситуаціях [5].

Окремої уваги заслуговує Європейський механізм цивільного захисту, створений для координації допомоги у випадку природних та антропогенних катастроф. Його функціонування передбачає активне залучення не лише державних структур, а й громадянського суспільства: волонтерських організацій, гуманітарних місій, благодійних фондів. Це створює гнучку систему реагування, де державні та недержавні актори працюють разом, зменшуючи навантаження на національні уряди [4].

Суттєву роль відіграє і практика Європейського парламенту та Ради ЄС, які, ухвалюючи резолюції та рішення, легітимізують надзвичайні заходи в очах суспільства. Примітним прикладом є швидке ухвалення фінансових і гуманітарних пакетів допомоги Україні у 2022 році, коли ЄС у максимально стислий термін мобілізував кошти, ресурси та механізми прийому біженців. Саме тоді особливо проявилася важливість партнерства між європейськими інституціями та громадянським суспільством: національні та транснаціональні правозахисні організації, гуманітарні фонди й волонтерські мережі стали фактично рівноправними учасниками реагування на воєнну кризу.

При цьому діяльність Європейського Союзу перебуває під постійним контролем Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини, юрисдикція якого поширюється на держави-члени Ради Європи. Це означає, що навіть у надзвичайних умовах зберігається обов'язок дотримуватися прав людини, а будь-які обмеження підлягають перевірці на пропорційність та необхідність [3; 5].

Таким чином, Європейський Союз, на відміну від національних держав, не вводить воєнного стану у класичному сенсі, але забезпечує правові та інституційні рамки для спільного реагування на кризи. Його особливістю є акцент на принципі солідарності та широке залучення громадянського суспільства, яке стає важливим партнером у забезпеченні безпеки та захисті демократичних цінностей.

Окрему роль відіграє Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка здійснює моніторинг стану демократії і прав людини у кризових регіонах [9][10]. Її діяльність не обмежується лише фіксацією порушень – організація надає рекомендації урядам, сприяє діалогу між державою і громадянським суспільством, запобігає ескалації конфліктів. Досвід ОБСЄ засвідчує, що міжнародний моніторинг може стати важливим чинником утримання балансу між безпекою і свободою.

Висновки. Узагальнюючи зарубіжний досвід, можна зробити кілька висновків. По-перше, навіть у кризових умовах демократичні країни прагнуть зберегти основні інститути громадянського суспільства. По-друге, механізми воєнного та надзвичайного стану завжди супроводжуються системою стримувань і противаг. По-третє, суспільна активність і контроль з боку громадян є важливою умовою збереження демократії. Таким чином, досвід європейських країн доводить, що воєнний стан не обов'язково веде до згортання демократії, а може стати формою її адаптації до екстремальних умов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Civil Contingencies Act 2004. Chapter 36. London : The Stationery Office, 2004.

2. Constitution de la République française : loi constitutionnelle n° 58-1067 du 4 octobre 1958. Journal officiel de la République française. Paris, 1958.

3. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4.XI.1950. Council of Europe Treaty Series – No. 5. Strasbourg : Council of Europe, 1950.

4. European Court of Human Rights. Case of Aksoy v. Turkey (No. 21987/93) : Judgment of 18 December 1996. Strasbourg : ECtHR, 1996.

5. European Court of Human Rights. Case of Lawless v. Ireland (No. 332/57) : Judgment of 1 July 1961. Strasbourg : ECtHR, 1961.

6. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland : Grundgesetz vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 19. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2478). Bonn : Bundesanzeiger Verlag, 1949.

7. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej : uchwalona dnia 2 kwietnia 1997 r. Dziennik Ustaw, 1997, nr 78, poz. 483. Warszawa, 1997.

8. Konstitucija Lietuvos Respublikos : priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu. Valstybės žinios, 1992, Nr. 31-953. Vilnius, 1992.

9. Organization for Security and Co-operation in Europe. High Commissioner on National Minorities. Thematic Guidelines. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.osce.org/hcnm (дата звернення: 04.07.2025).

10. Organization for Security and Co-operation in Europe. OSCE/ODIHR reports on human rights and emergency measures. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.osce.org/odihr (дата звернення: 27.06.2025).

REFERENCES:

1. Civil Contingencies Act. (2004). Civil Contingencies Act 2004, Chapter 36. London: The Stationery Office.

2. Constitution de la République française. (1958). Loi constitutionnelle n° 58-1067 du 4 octobre 1958. Journal officiel de la République française. Paris.

3. Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 5). Rome, 4.XI.1950. Strasbourg: Council of Europe.

4. European Court of Human Rights. (1961). Case of Lawless v. Ireland (No. 332/57), Judgment of 1 July 1961. Strasbourg: ECtHR.

5. European Court of Human Rights. (1996). Case of Aksoy v. Turkey (No. 21987/93), Judgment of 18 December 1996. Strasbourg: ECtHR.

6. Federal Republic of Germany. (1949). Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: Grundgesetz vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 19. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2478). Bonn: Bundesanzeiger Verlag.

7. Republic of Lithuania. (1992). Konstitucija Lietuvos Respublikos: priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu. Valstybės žinios, Nr. 31-953. Vilnius.

8. Republic of Poland. (1997). Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: uchwalona dnia 2 kwietnia 1997 r. Dziennik Ustaw, nr 78, poz. 483. Warszawa.

9. Organization for Security and Co-operation in Europe. (n.d.). High Commissioner on National Minorities. Thematic Guidelines. Retrieved July 4, 2025, from https://www.osce.org/hcnm

10. Organization for Security and Co-operation in Europe. (n.d.). OSCE/ODIHR reports on human rights and emergency measures. Retrieved June 27, 2025, from https://www.osce.org/odihr

Foreign experience of state–civil society interaction in conditions of a state of emergency

Roina Vladyslav Oleksandrovych

Postgraduate Student
at the Department of Political Science
Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-1330-2125

The article is devoted to the pressing issue of legal regulation and interaction between the state and civil society under conditions of martial law or a state of emergency. In view of global crises and conflicts, it is crucial to find an optimal balance between strengthening state power, which is necessary to ensure security, and preserving democratic freedoms and human rights. Ignoring this balance may lead to systemic crises, violations of citizens' rights, and a decline in trust in state institutions, which poses a threat to the sustainable development of any democratic society. Under current challenges, particularly in Ukraine, this issue acquires special importance, as effective legal regulation is a prerequisite for successfully overcoming crisis situations. The study aims to provide a comprehensive analysis of foreign experience in the legal regulation of state–civil society interaction in crisis conditions, considering international legislation and practice. To achieve this aim, the research employs comparative legal analysis, monitoring legislative acts and judicial decisions, as well as analysis of documents issued by international organizations (in particular, the European Court of Human Rights and the OSCE). The results of the study demonstrate that in most European countries there is a tendency to combine the strengthening of executive power with the preservation of democratic foundations and active participation of civil society during emergencies. It was revealed that the success of such an approach depends on maintaining a clear balance between security and human rights, as well as on applying unified approaches to crisis regulation. The authors conclude that effective interaction between the state and society requires clear legal mechanisms that ensure transparency of government actions and the possibility of public oversight. This research provides an important contribution to the development of recommendations for improving Ukrainian legislation, taking into account best international practices and the specific national context.

Key words: *state, civil society, martial law, state of emergency, European experience, human rights.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Саламаха Олексій Анатолійович

Теоретико-методологічні аспекти демократизації в сучасній політичній науці

УДК 321.7
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.14
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Саламаха Олексій Анатолійович
аспірант спеціальності «Політологія»
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
просп. Науки, 72, Дніпро, Україна
ORCID: 0009-0001-5173-8692

У статті проаналізовано теоретико-методологічні аспекти демократизації в сучасній політичній науці, що дозволило окреслити складність і багатовимірність цього процесу. Демократизація розглядається як динамічний феномен, що зазнає впливу як історичних традицій, так і сучасних глобальних викликів – глобалізації, інформаційної революції, гібридних загроз і політичних трансформацій у різних регіонах світу. Розглянуто еволюцію концепцій демократії від античності до сучасності, визначено ключові моделі демократизації, серед яких ліберальна, партисипативна, деліберативна, елітна та соціальна демократія, що відображають різні підходи до організації політичної влади та участі громадян. Зазначено, що в реальних умовах політичні системи часто комбінують елементи цих моделей, адаптуючись до конкретних історико-культурних умов.

Проаналізовано сучасні глобальні впливи на демократичні процеси, зокрема роль міжнародних інституцій у підтримці демократії, а також виклики, пов'язані з поширенням дезінформації, гібридними загрозами та інформаційними війнами. Особливу увагу приділено специфіці демократизації в постсоціалістичних і постконфліктних країнах на прикладі України, де поєднуються значні досягнення і серйозні виклики, що потребують комплексного підходу до реформ.

Виявлено ключові проблеми і суперечності демократичного розвитку, такі як демократичний занепад, популізм, криза довіри до інституцій, а також розрив між формальною і реальною демократією. Подолання цих викликів потребує посилення інституційної спроможності, підвищення політичної культури і активізації громадянської участі.

Ключові слова: *демократизація, демократія, політична наука, ліберальна демократія, партисипативна демократія, деліберативна демократія, демократичний занепад, гібридні загрози, глобалізація, постсоціалістичні країни, Україна, політичні інститути, міжнародні інституції, інформаційна революція, політична культура.*

Постановка проблеми. Процес демократизації в сучасному світі набуває особливої ваги, оскільки від рівня демократичного розвитку держав залежить стабільність міжнародної системи, дотримання прав людини та забезпечення сталого розвитку суспільств. У XXI столітті демократичні трансформації відбуваються на тлі глибоких глобальних змін: посилення процесів глобалізації, інформаційної революції, міждержавної конкуренції, а також зростання впливу наднаціональних і транснаціональних акторів. Одночасно спостерігається тенденція до «демократичного занепаду» (democratic backsliding) у низці країн, зростання авторитарних практик та популістських рухів, що ставить під сумнів усталені моделі розвитку.

Регіональний вимір проблеми також надзвичайно важливий. У постсоціалістичних і постконфліктних державах, зокрема в Україні, демократизація поєднується з викликами війни, політичної нестабільності та необхідністю глибоких інституційних реформ. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України не лише ускладнює демократичний поступ, а й актуалізує питання стійкості демократичних інститутів у кризових умовах.

Незважаючи на тривалу історію дослідження феномену демократизації в політичній науці, у сучасних умовах постає необхідність перегляду усталених теоретичних моделей та методологічних підходів. Традиційні концепції демократичного транзиту, що ґрунтувалися на прикладах країн Західної Європи та Північної Америки, не завжди адекватно пояснюють специфіку демократичних трансформацій у державах з іншим історичним, культурним та соціально-економічним контекстом.

Таким чином, дослідження теоретико-методологічних аспектів демократизації в умовах сучасних глобальних і регіональних викликів є важливим для розуміння закономірностей демократичних трансформацій, визначення ефективних стратегій підтримки демократії та запобігання її занепаду як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Мета дослідження: здійснити комплексний теоретико-методологічний аналіз процесу демократизації в сучасній політичній науці, визначити ключові підходи до її вивчення та окреслити особливості функціонування демократичних інститутів в умовах глобальних і регіональних викликів.

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що забезпечують комплексний аналіз явища демократизації. Використано порівняльно-політологічний метод для зіставлення моделей демократичного розвитку в різних країнах; історичний метод – для виявлення еволюції концепцій демократизації; системний та структурно-функціональний підходи – для аналізу взаємозв'язку політичних інститутів та процесів; інституційний метод – для дослідження ролі державних і наддержавних структур у підтримці демократії; контент-аналіз – для опрацювання наукових джерел і публі-

кацій; метод кейс-стаді – для розгляду українського та інших національних прикладів демократизації в умовах глобальних і регіональних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика демократизації активно розробляється у світовій та вітчизняній політичній науці, що зумовлено як глобальними тенденціями розвитку демократії, так і регіональними особливостями цього процесу. У зарубіжних дослідженнях значну увагу приділено аналізу переходу від авторитарних до демократичних режимів (С. Гантінгтон, А. Пшеворський, Л. Даймонд, Дж. Лінц, А. Степан), визначенню інституційних умов ефективного функціонування демократії (Р. Даль, Дж. Фішкін, Дж. Гелд) та розробці моделей партисипативної й деліберативної демократії (К. Патнем, Ю. Габермас). Сучасні автори, зокрема Я. Мунк, Д. Левітські та Л. Вей, акцентують на загрозах демократичному розвитку, таких як популізм, зниження рівня політичної культури та підрив довіри до інституцій.

У вітчизняній науці вивчення демократизаційних процесів охоплює як теоретичні, так і прикладні аспекти. Праці В. Литвина, М. Михальченка, О. Рафальського, О. Майбороди присвячені аналізу політичної культури, інституційного будівництва та впливу зовнішніх чинників на розвиток демократії в Україні. Окремі дослідження розглядають взаємодію демократизації з процесами європейської інтеграції та безпековими викликами, зокрема в умовах гібридної війни та збройної агресії.

Попри значну кількість наукових праць, питання комплексного теоретико-методологічного аналізу демократизації в умовах поєднання глобальних і регіональних викликів, особливо в контексті українського досвіду, залишаються недостатньо розкритими. Це створює потребу у подальшому поглибленому вивченні теми з урахуванням нових політичних реалій.

Виклад основного матеріалу. Витоки поняття «демократія» сягають античної Греції. У буквальному перекладі з грецької мови воно означає «влада народу». Дослідники зазначають, що на початковому етапі термін часто вживався представниками аристократії з певним зневажливим відтінком, як характеристика політичної системи, у якій прості громадяни відсунули еліту від керівництва державою. Найвідомішим прикладом давньогрецького поліса з розвиненою демократичною практикою були Афіни. У складній політичній структурі цього міста-держави ключова роль належала Народним зборам, участь у яких вважалася обов'язком кожного громадянина. Саме на зборах обирали частину найвищих посадовців, зокрема воєначальників, тоді як інші посади розподілялися шляхом жеребкування, що забезпечувало рівні можливості для всіх, хто мав виборче право.

Водночас афінська демократія залишалася вразливою та нерідко переживала політичні кризи. На відміну від греків, римляни тлумачили демократію дещо інакше – для них основою політичного ладу була верховенство закону та обов'язок держави гарантувати права й інтереси кожного громадянина. У такому розумінні демократія постала як влада закону.

Термін демократія (від грец. demos – народ, kratos – влада) у сучасній політичній науці розглядається як форма правління, за якої джерелом і носієм влади є народ, а управління здійснюється на основі принципів рівності, свободи та верховенства права. Р. Даль визначає демократію як поліархію, де ключовими є відкритість політичної конкуренції, участь громадян у прийнятті рішень та наявність інституційних гарантій прав і свобод.

Р. Даля зазначав, що демократія пройшла через два великих періоди розвитку – безпосередньої демократії античного міста-держави та демократії національної держави. А на даному етапі історичного розвитку людського суспільства вона стоїть перед третім зламним моментом – виходом на наднаціональний рівень [6, с. 12].

Відомий український дослідник Н. Рогозін наголошує, що демократичний процес ґрунтується на суспільному консенсусі щодо базових демократичних цінностей, а також на сформованій політичній культурі громадян, яка підтримується та розвивається завдяки ефективному функціонуванню демократичних інститутів у державі [6, с. 37]. У його працях підкреслюється, що термін «демократія» міцно закріпився у сучасному політичному дискурсі, а його етимологічне тлумачення – «влада народу» – є доволі прозорим.

Подібної позиції дотримується і німецький політолог Б. Гуггенбергер, який зазначає, що донині наукова спільнота не виробила універсального підходу, який дозволив би сформулювати єдине, загальноприйняте визначення демократії. Існує велика кількість спроб її дефініції, однак вони не завжди відповідають науковим критеріям. При цьому різні автори вважають ключовими певні окремі складові демократії: рівність, участь громадян (партиципацію), принцип влади більшості та її обмеження, контроль над владою, толерантність, фундаментальні права особи, верховенство права, соціальну спрямованість держави, поділ влади, загальне виборче право, відкритість, конкуренцію ідей, політичний плюралізм тощо [5].

Демократизація виступає процесом політичних і суспільних змін, які спрямовані на перехід від недемократичного (авторитарного чи тоталітарного) режиму до демократичного, а також на вдосконалення і поглиблення демократичних інститутів. Демократизація може мати як лінійний, так і хвилеподібний характер, супроводжуючись як прогресом, так і відкатами (backsliding).

Перші уявлення про демократію виникли ще в античності, коли Платон і Арістотель трактували її як форму безпосереднього народовладдя в межах поліса. Ці ранні концепції лягли в основу розуміння демократії як участі всіх громадян у політичному житті. Згодом, у Новий час, під впливом ідей Д. Локка, Ш. Монтеск'є та Ж.-Ж. Руссо, відбувся перехід до більш складного тлумачення демократії як представницької системи, яка базується на поділі влади, народному суверенітеті та гарантіях прав людини.

У XX столітті теоретичний апарат демократії зазнав суттєвих змін. В період міжвоєн'я і післявоєнний час утвердилася ліберально-інституційна модель демократії, розроблена такими науковцями, як Й. Шумпетер і К. Поппер [4], яка акцентує увагу на інститутах і процедурі виборів. З 1970-х по 1990-ті роки завдяки працям С. Гантінгтона [1] була сформульована концепція «третьої хвилі демократизації», що пояснює глобальне поширення демократичних режимів. У цей же період розвинулися транзитологічні підходи, які аналізують конкретні механізми переходу від авторитаризму до демократії (Д. Лінц, А. Степан [2], Г. О'Доннелл [3]).

Початок XXI століття ознаменувався появою нових парадигм, що відповідають викликам глобалізації, гібридних загроз і цифрової епохи. Концепції деліберативної демократії (Ю. Габермас, Д. Фішкін) підкреслюють важливість раціонального публічного дискурсу для прийняття легітимних рішень, а демократія участі (К. Патнем) акцентує увагу на безпосередній активній ролі громадян. У той же час критичні теорії звертають увагу на ризики «демократичного занепаду» та ерозію демократичних стандартів (Я. Мунк, Л. Вей, Д. Левітські).

Ці теоретичні підходи стали основою для формування ключових моделей демократії, які відображають різні аспекти демократичних процесів. Ліберальна модель, зосереджена на захисті прав і свобод, верховенстві права та політичному плюралізмі, вважається класичною основою сучасних демократій. Партисипативна модель підкреслює важливість активної участі громадян у прийнятті рішень, особливо на місцевому рівні, а деліберативна – легітимність, що випливає з аргументованого публічного обговорення. Елітна, або шумпетеріанська, модель розглядає демократію як конкурентний вибір між політичними елітами, а соціальна демократія інтегрує політичні права з соціальною справедливістю і захистом.

У реальному політичному житті жодна з цих моделей рідко існує ізольовано – вони часто поєднуються і трансформуються залежно від історичних, культурних і соціально-економічних контекстів конкретних країн.

Сучасні глобальні процеси значною мірою трансформують традиційне розуміння демократизації, створюючи нові умови для її розвитку і водночас поставляючи низку викликів. Глобалізація, що охоплює економічні, культурні, політичні та технологічні сфери, сприяє поширенню демократичних цінностей і стандартів у різних куточках світу. Розвиток інформаційних технологій та цифрових комунікацій відкриває широкі можливості для політичної участі громадян, підвищує прозорість та підзвітність владних структур, а також сприяє формуванню глобальної громадянської свідомості. Водночас ці ж технології несуть у собі певні ризики – масове поширення дезінформації, маніпулятивні практики та інструменти цифрового контролю можуть ставати серйозною загрозою для демократичних процесів.

На тлі цих трансформацій зростає актуальність проблематики гібридних загроз і інформаційних війн, які набувають дедалі більш комплексного характеру. Вони поєднують кібератаки, пропаганду, дезінформацію, економічний тиск і навіть військові дії, що ставить під сумнів ефективність демократичних інститутів. Особливо вразливими у цьому контексті є постконфліктні та перехідні країни, де зовнішні і внутрішні сили можуть використовувати інформаційний вплив для послаблення демократичних структур і підриву політичної стабільності.

Відповідь на ці виклики значною мірою залежить від ролі міжнародних інституцій, які виступають як каталізатори та захисники демократичних цінностей. Організації на кшталт Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ та багатьох неурядових організацій виконують важливі функції моніторингу виборів, підтримки політичних реформ, надання технічної та фінансової допомоги. Вони формують нормативні рамки, що сприяють дотриманню прав людини, верховенству права та розвитку демократичних інститутів. Водночас ефективність їх діяльності визначається політичною волею країн-учасниць та здатністю цих структур швидко адаптуватися до динамічного характеру сучасних глобальних викликів.

Зокрема, демократизація сьогодні перебуває під потужним впливом глобалізаційних процесів і інформаційної революції, що створює як нові можливості, так і серйозні ризики для розвитку демократичних систем. Водночас зростаючі гібридні загрози і інформаційні війни вимагають від демократій підвищення стійкості та активної взаємодії з міжнародною спільнотою, яка виступає гарантом підтримки і розвитку демократичних цінностей у світі.

Демократизація у постсоціалістичних і постконфліктних країнах має свої специфічні риси, що зумовлені особливостями історичного досвіду, політичної культури, економічного стану та впливом зовнішніх факторів. Порівняльний аналіз таких трансформацій демонструє значну різноманітність результатів: деякі країни зуміли успішно інтегрувати демократичні інститути, закріпити верховенство права та сформувати політичні системи з широкою

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

участю громадян, тоді як інші стикаються з проблемами корупції, політичної нестабільності, слабкістю громадянського суспільства та реваншистськими тенденціями.

Успішні кейси, як-от Польща, Чехія чи Естонія, вирізняються чіткою політичною волею до реформ, активною підтримкою міжнародної спільноти, а також поступовим розвитком правової держави. Проблемні приклади часто характеризуються слабкістю інституцій, домінуванням авторитарних практик і зовнішніми геополітичними викликами, що гальмують процеси консолідації демократії.

Особливу увагу заслуговує український досвід демократизації, який поєднує досягнення та численні виклики. З часу здобуття незалежності Україна пройшла важкий шлях політичних трансформацій, включно з Революцією Гідності, що стала символом прагнення громадян до справжньої демократії, верховенства права і європейської інтеграції. Водночас країна стикається з комплексом проблем: повномасштабна війна, внутрішні політичні розколи, проблеми у сфері боротьби з корупцією, недостатній рівень розвитку громадянського суспільства.

Перспективи демократизації в Україні тісно пов'язані із здатністю зміцнювати інститути влади, підвищувати політичну культуру та активність громадян, а також інтегруватися у європейські та світові політичні процеси. На цьому фоні важливою є роль міжнародної підтримки та реформаторських зусиль, що можуть забезпечити подальшу стабілізацію і розвиток демократичних стандартів у країні.

Процес демократизації супроводжується низкою серйозних проблем і суперечностей, які ускладнюють подальший розвиток демократичних систем. Однією з найгостріших загроз сучасній демократії є явище демократичного занепаду (democratic backsliding) – поступове послаблення демократичних інститутів, обмеження свобод та підрив принципів верховенства права. Цей процес часто поєднується з ростом популізму, який апелює до емоційної підтримки широких верств населення, використовуючи прості рецепти і антагонізм до традиційних еліт і інституцій. Популістські лідери нерідко послаблюють систему стримувань і противаг, що створює ризик авторитаризації політичного режиму.

Водночас зниження рівня довіри громадян до ключових політичних інституцій – парламенту, судової влади, органів виконавчої влади – ставить під сумнів ефективність демократичного управління. Криза довіри може виникати через корупційні скандали, непрозорість прийняття рішень, нездатність влади реагувати на суспільні потреби, а також через політичну поляризацію. Такий стан справ підриває легітимність влади і стимулює апатію або радикалізацію громадянського суспільства.

Ще однією суттєвою суперечністю демократичного розвитку є розрив між формальною демократією і реальною практикою її функціонування. Формально встановлені інститути, вибори і законодавча база не завжди гарантують дотримання демократичних принципів на практиці. Такий конфлікт виявляється у випадках, коли формальні процедури слугують прикриттям для авторитарних дій, маніпуляцій виборчим процесом або придушенням опозиції. Це створює підґрунтя для політичної нестабільності і зростання суспільного невдоволення, що ускладнює подальше консолідування демократії.

Таким чином, проблеми демократичного занепаду, кризи довіри та розбіжностей між формальним і реальним рівнями демократії є одними з ключових викликів сучасного демократичного розвитку. Подолання цих суперечностей вимагає не лише інституційних реформ, але й зміцнення політичної культури та активної участі громадян у політичному житті.

Висновки. Процес демократизації в сучасному світі є надзвичайно важливим чинником забезпечення політичної стабільності, прав людини та сталого розвитку суспільств. Глобальні трансформації, зокрема інтенсивна глобалізація, інформаційна революція, а також поширення гібридних загроз, створюють нові умови та виклики для розвитку демократичних інститутів. Ці виклики особливо гостро проявляються в постсоціалістичних і постконфліктних країнах, серед яких ключове місце займає Україна, де демократизація відбувається на фоні війни та потреби в глибоких інституційних реформах.

У теоретичному плані дослідження демократизації демонструє значний розвиток: від класичних античних уявлень про безпосереднє народовладдя до складних моделей ліберальної, партисипативної, деліберативної та елітної демократії, а також новітніх підходів, які враховують сучасні глобальні і технологічні виклики. Водночас аналіз практичних кейсів свідчить, що жодна модель демократії не існує ізольовано – в реальності вони часто поєднуються і модифікуються залежно від історико-культурних і соціально-економічних особливостей.

Отже, комплексний теоретико-методологічний підхід до вивчення демократизації, який враховує як глобальні, так і регіональні виклики, є важливою передумовою для розробки ефективних стратегій підтримки і розвитку демократії. Подальші дослідження в цьому напрямі сприятимуть підвищенню якості політичного управління, стійкості демократичних інститутів і зміцненню демократичних цінностей як в Україні, так і в світі загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Huntington, S. P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Norman: University of Oklahoma Press, 1991

2. Linz, J., Stepan, A. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.

3. O'Donnell, G. Delegative Democracy. Journal of Democracy, 1994, vol. 5, no. 1, pp. 55–69.

4. Popper, K. The Open Society and Its Enemies. London: Routledge, 1945

5. Грошевский Ю. М., Марочкин И. К. Органы судебной власти в Украине. К. : Ин Юре, 1997. 20 с.

6. Рагозін Н.П. Нариси сучасної демократії. Українські проблеми в контексті міжнародного досвіду. Донецьк, видавництво «Донбас», 2003. 248 с.

REFERENCES:

1. Huntington, S. P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.

2. Linz, J., & Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

3. O'Donnell, G. (1994). Delegative democracy. *Journal of Democracy*, 5(1), 55–69.

4. Popper, K. (1945). *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge.

5. Groshevsky, Yu. M., Marochkin, I. K. (1997). *Organy sudebnoy vlasti v Ukraine* [Judicial authorities in Ukraine]. Kyiv: In Yure, 20 p.

6. Rogozin, N. P. (2003). *Narisi suchasnoyi demokratiyi. Ukrayinski problemy v konteksti mizhnarodnogo dosvidu* [Essays on modern democracy. Ukrainian issues in the context of international experience]. Donetsk: Donbas Publishing, 248 p.

Theoretical and methodological aspects of democratization in contemporary political science

Salamakha Oleksii Anatoliiovych

Postgraduate Student in Political Science
Oles Honchar Dnipro National University
Nauky Ave., 72, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0009-0001-5173-8692

This article analyzes the theoretical and methodological aspects of democratization in contemporary political science, highlighting the complexity and multidimensionality of this process. Democratization is viewed as a dynamic phenomenon influenced both by historical traditions and current global challenges-globalization, the information revolution, hybrid threats, and political transformations across various world regions.

The evolution of democracy concepts from antiquity to the present is examined, and key models of democratization are identified, including liberal, participatory, deliberative, elite, and social democracy, which reflect different approaches to political power organization and citizen participation. It is noted that, in real-world conditions, political systems often combine elements of these models, adapting to specific historical and cultural contexts.

The article analyzes modern global influences on democratic processes, particularly the role of international institutions in supporting democracy, as well as challenges related to the spread of disinformation, hybrid threats, and information warfare. Special attention is given to the specifics of democratization in post-socialist and post-conflict countries, using Ukraine as an example, where significant achievements coexist with serious challenges requiring a comprehensive reform approach.

Key problems and contradictions of democratic development are identified, such as democratic backsliding, populism, a crisis of trust in institutions, and the gap between formal and actual democracy. Overcoming these challenges necessitates strengthening institutional capacity, enhancing political culture, and increasing civic engagement.

Key words: *democratization, democracy, political science, liberal democracy, participatory democracy, deliberative democracy, democratic backsliding, hybrid threats, globalization, post-socialist countries, Ukraine, political institutions, international institutions, information revolution, political culture.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Семенов Микола Анатолійович
Вовк Світлана Олександрівна
Демідов Денис Валерійович

Використання SPSS у політичному моніторингу та політичному консультуванні

УДК 32:303.6:004.942
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.15
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Семенов Микола Анатолійович
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри інформаційних технологій та систем
ДЗ «Луганський національний університете імені Тараса Шевченка»
вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна
ORCID: 0000-0003-4989-8109

Вовк Світлана Олександрівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології і міжнародних відносин
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна
ORCID: 0000-0001-6818-4107

Демідов Денис Валерійович
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри політології і міжнародних відносин
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна
ORCID: 0009-0006-9545-1307

У статті розглядається проблематика застосування програмного пакета SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) у політичному моніторингу та політичному консультуванні, що є актуальним в умовах зростання ролі кількісних методів аналізу в політичній науці та практиці. Визначено, що сучасні виклики, пов'язані з інтенсифікацією інформаційних потоків, зростанням значення соціологічних опитувань у виборчих кампаніях та необхідністю більш точного прогнозування політичної поведінки, потребують використання інструментів, здатних забезпечити комплексний аналіз великих масивів емпіричних даних. SPSS у цьому контексті постає універсальним аналітичним засобом, що поєднує математичну точність, різноманіття статистичних методів і прикладну орієнтацію на політичну практику.

Автори наголошують, що пакет SPSS дозволяє ефективно реалізовувати ключові завдання політичного моніторингу: здійснювати оперативну обробку результатів соціологічних досліджень із використанням описової статистики, виявляти динаміку політичних уподобань у часі, проводити сегментацію електорату за соціально-демографічними ознаками, прогнозувати політичні результати на основі регресійних моделей. Так, у політичному консультуванні досить корисними є можливості SPSS щодо визначення цільових груп виборців, оцінювання ефективності політичних меседжів, розробки стратегій виборчих кампаній та моделювання сценаріїв розвитку політичних процесів у передвиборчий і післявиборчий періоди.

У статті наголошено найважливіші методи статистичного аналізу (описова статистика як інструмент первинного огляду даних; кореляційний аналіз для виявлення зв'язків між соціальними характеристиками та політичними уподобаннями; регресійний аналіз для моделювання залежності електоральної поведінки від комплексу факторів; факторний аналіз для ідентифікації прихованих змінних, що впливають на політичні рішення; кластерний аналіз для групування респондентів та побудови адресної політичної комунікації), які інтегрує в одне ціле SPSS, знаходять практичне застосування в політичних дослідженнях.

Особливу увагу приділено перевагам і обмеженням використання SPSS у політичній аналітиці. До переваг віднесено зручний графічний інтерфейс, широкий спектр статистичних методів, здатність працювати з великими масивами даних, гнучкі інструменти візуалізації результатів. Натомість, до обмежень належать потреба у спеціальних статистичних знаннях для коректної інтерпретації результатів, висока вартість ліцензії, що може ускладнювати доступ до програми для невеликих організацій, а також залежність точності результатів від якості первинних даних. Узагальнюючи, автори роблять висновок, що SPSS є потужним засобом наукового пізнання та прикладного прогнозування у сфері політики, який сприяє підвищенню точності аналізу, оптимізації стратегій виборчих кампаній і забезпеченню обґрунтованості політичних рішень.

Ключові слова: *SPSS, політичний моніторинг, політичне консультування, статистичний аналіз, регресійний аналіз, кластерний аналіз, факторний аналіз.*

Вступ. У сучасних умовах розвитку політичної науки особливого значення набувають інструменти, що дозволяють здійснювати комплексний аналіз соціально-політичних процесів на основі кількісних даних. Політичний моніторинг та політичне консультування сьогодні неможливо уявити без використання програмних засобів, здатних обробляти великі масиви інформації та виявляти приховані закономірності. З огляду на посилення інформаційних потоків, зростання ролі соціологічних опитувань у виборчих кампаніях, а також необхідність точного прогнозування електоральної поведінки, використання пакета SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) [6], [10] виступає одним із ключових напрямів модернізації політичних досліджень. Програмне забезпечення дозволяє поєднати математичну точність, гнучкі інструменти аналізу та прикладну орієнтацію, що забезпечує наукову валідність отриманих результатів та їх практичну цінність для політичної практики.

Метою статті є дослідження можливостей застосування пакета SPSS у процесах політичного моніторингу та консультування, визначення його методологічних переваг і обмежень.

Методи дослідження. У процесі написання статті використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. До загальнонаукових належать аналіз і синтез, індукція й дедукція, порівняння та узагальнення, які застосовувалися для систематизації теоретичних підходів та інтерпретації результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед фахівців питання використання SPSS розглядається здебільшого в контексті соціологічних та соціальних досліджень. Так, А. Рахман [9] наголошує на значенні SPSS як універсального інструмента кількісного аналізу у сфері соціальних наук, а П. Гогої [5] акцентує на практичних аспектах застосування програми в аналізі емпіричних даних. О. Зайцева [1] розглядає методичні особливості використання SPSS у дослідженні соціальної

резильєнтності, що підтверджує гнучкість інструмента у вивченні сучасних суспільних викликів. Методологічні рекомендації щодо використання SPSS О. Середи [2] окреслюють алгоритми роботи з кількісними соціологічними даними, де окреслене програмне забезпечення для статистичного аналізу даних виступає ключовим інструментом, який охоплює всі етапи аналітичного процесу від збору та підготовки даних до аналізу до прогнозування та формування звітів, оскільки програма надає має потужні ресурси для роботи з великими обсягами даних. У сфері політичної науки К. Дометт [4] аналізує роль дата-орієнтованих кампаній і підкреслює необхідність регулювання процесів, пов'язаних з використанням великих масивів даних. Що ж стосується Г. Лієнца, К. Вагнера, А. Бляйєра, М. Штормаєра [7], то вони показують значення кількісних методів у дослідженні політичної комунікації в цифровому середовищі. Отже, сучасний дискурс суспільних наук розглядає SPSS як універсальний аналітичний інструмент, здатний ефективно поєднувати академічний і прикладний виміри у сфері досліджень.

Виклад основного матеріалу. У сучасних політичних і соціологічних дослідженнях використання спеціалізованого програмного забезпечення для обробки та аналізу даних є необхідною умовою отримання достовірних результатів і побудови обґрунтованих висновків. Безперечно, що методи статистичного аналізу (описова статистика як інструмент первинного огляду даних; кореляційний аналіз для виявлення зв'язків між соціальними характеристиками та політичними уподобаннями; регресійний аналіз для моделювання залежності електоральної поведінки від комплексу факторів; факторний аналіз для ідентифікації прихованих змінних, що впливають на політичні рішення; кластерний аналіз для групування респондентів та побудови адресної політичної комунікації) [8] утворюють комплексний інструментарій для дослідження політичних процесів, а використання SPSS дозволяє поєднувати їх у межах одного дослідження, що значно підвищує точність висновків та надає змогу науковцям і практикам розробляти ефективні рекомендації для політичних стратегій.

Застосування SPSS в політичному моніторингу та політичному консультуванні має низку очевидних переваг, але водночас супроводжується певними обмеженнями, які необхідно враховувати для забезпечення наукової валідності та практичної значущості результатів. До ключових переваг SPSS належить насамперед зручний графічний інтерфейс, що робить роботу з програмою доступною навіть для дослідників, які не мають поглиблених знань у сфері програмування. Інтуїтивно зрозуміле меню, можливість здійснювати складні статистичні розрахунки через вибір у діалогових вікнах, а також наявність численних довідкових матеріалів значно спрощують процес аналізу даних, що особливо важливо для політичних аналітиків, яким необхідно швидко отримувати інтерпретаційні висновки на основі великої кількості показників.

Другим вагомим аспектом є потужний набір статистичних методів, які реалізовані у SPSS. Програма дозволяє здійснювати як базові розрахунки описової статистики, так і складні багатовимірні аналізи, включно з кореляційними, регресійними, факторними та кластерними методами. Така різноманітність забезпечує можливість застосування SPSS як на початкових етапах дослідження, коли необхідно отримати загальну характеристику масиву даних, так і на стадії побудови прогностичних моделей чи виявлення прихованих закономірностей у політичній поведінці громадян.

Важливою перевагою також є здатність працювати з великими масивами даних. У політичних дослідженнях часто йдеться про десятки чи навіть сотні тисяч анкет респондентів, що вимагає спеціалізованого програмного забезпечення для ефективної обробки таких обсягів інформації. SPSS дозволяє здійснювати складні обчислення без значних втрат у швидкості, що робить його незамінним у масштабних електоральних та соціологічних опитуваннях.

Окрім цього, значною перевагою SPSS є гнучкі інструменти візуалізації результатів, які забезпечують наочне представлення даних у вигляді графіків, діаграм чи таблиць. У політичному консультуванні така функціональність має стратегічне значення, оскільки дозволяє адаптувати результати досліджень для сприйняття не лише науковцями, а й політиками, журналістами та широкою громадськістю. Візуалізація підвищує рівень зрозумілості результатів та сприяє їхньому ефективному використанню у процесі прийняття політичних рішень.

Водночас використання SPSS має і певні обмеження, що накладають умови на якість отриманих результатів. По-перше, програма вимагає базових статистичних знань для коректної інтерпретації. Неправильне застосування методів або хибне трактування отриманих коефіцієнтів може призвести до викривлення висновків, що є особливо небезпечним у політичних дослідженнях, де результати аналізу можуть впливати на ухвалення стратегічних рішень.

По-друге, значним обмеженням є вартість ліцензії на програмне забезпечення, яка може бути досить високою для невеликих організацій, дослідницьких груп чи незалежних консультантів. Це створює бар'єри для широкого використання SPSS у практиці політичного моніторингу, особливо в умовах обмеженого фінансування наукових або громадських ініціатив.

По-третє, ефективність роботи у SPSS значною мірою залежить від якості зібраних первинних даних. Програма може забезпечити високий рівень математичної точності, однак у разі використання неповних, спотворених чи не репрезентативних

Таблиця 1

Можливості SPSS застосування у політичному моніторингу та консультуванні

Напрям застосування	Конкретні можливості SPSS	Приклади використання у політичних дослідженнях
Аналіз політичної динаміки	Обробка результатів соціологічних опитувань Описова статистика (середні значення, медіана, мода, відсоткові розподіли) Виявлення динаміки політичних уподобань	Аналіз рівня підтримки політичних партій та кандидатів Відстеження змін громадської думки у часі Виявлення регіональних відмінностей у політичній поведінці
Аналіз залежностей	Кореляційний аналіз Регресійні моделі (лінійна, множинна, логістична) Факторний аналіз	Визначення впливу соціально-економічних характеристик на виборчу поведінку Прогнозування результатів виборів Виявлення прихованих чинників, що формують політичні орієнтації
Сегментація електорату	Кластерний аналіз Перехресні таблиці Порівняльний аналіз груп	Поділ виборців на групи за віком, рівнем освіти, доходами, ідеологічними орієнтаціями Визначення цільових аудиторій для політичної комунікації
Консультативна діяльність	Оцінка ефективності політичних меседжів Тестування гіпотез Аналіз сценаріїв	Порівняння реакції різних сегментів населення на політичні гасла Розробка стратегії виборчої кампанії Моделювання передвиборчих і післявиборчих сценаріїв
Візуалізація та представлення результатів	Побудова графіків, діаграм і карт Створення звітів та прогнозних моделей	Підготовка аналітичних матеріалів для політичних консультантів і кандидатів Представлення результатів для ЗМІ та громадськості

даних навіть найскладніші методи аналізу не гарантуватимуть достовірних результатів, відповідно, для досягнення коректності висновків важливо не лише вміти працювати з програмою, а й організовувати якісний процес збору інформації.

SPSS поєднує у собі потужний аналітичний інструментарій і доступний інтерфейс, що робить його одним із провідних програмних засобів для політичних досліджень. Водночас ефективне застосування цього інструменту можливе лише за умови дотримання певних вимог, серед яких наявність професійних знань, забезпечення якісного збору даних та врахування фінансових аспектів. Баланс між перевагами та обмеженнями SPSS визначає успіх його використання у політичному моніторингу та консультуванні, а також його роль як засобу наукового пізнання й практичного прогнозування у сфері політики.

Висновки. SPSS є ефективним інструментом для обробки та аналізу даних у політичному моніторингу та політичному консультуванні. Його використання дозволяє підвищити точність прогнозів, оптимізувати стратегії політичних кампаній та забезпечити обґрунтованість політичних рішень. Перспективним напрямом подальших досліджень є інтеграція SPSS із системами автоматизованого збору даних та технологіями Big Data для підвищення оперативності та глибини аналізу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зайцева О. Методичні особливості застосування IBM SPSS® STATISTICS під час обробки емпіричного дослідження та резільєтності внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. URL: https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/340b9b03-ab96-45e8-b0dd-707eef792381/content.

2. Середа О. Методи аналізу кількісних соціологічних даних. *Методичні рекомендації до виконання практичних завдань.* 2022. URL: https://share.google/bXVGKvaT6FP8dW17p.

3. Analyzing Incomplete Political Science Data: An Alternative Algorithm for Multiple Imputation. *American Political Science Review.* Vol. 95, No. 1 March 2001. URL: https://gking.harvard.edu/files/evil.pdf.

4. Dommett. K. Data-driven political campaigns in practice: understanding and regulating diverse data-driven campaigns. *Internet Policy Review*. 2019. *8*(4). https://doi.org/10.14763/2019.4.1432.

5. Gogoi P. Application of SPSS Programme in the Field of Social Science Research. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE*) ISSN: 2277-3878, Volume-8 Issue-5, January 2020. URL: https://www.ijrte.org/wp-content/uploads/papers/v8i5/D9260118419.pdf.

6. IBM SPSS Statistics. Офіційний сайт. URL: https://www.ibm.com/products.

7. Lietz H., Wagner C., Bleier A., Strohmaier M. When Politicians Talk: Assessing Online Conversational Practices of Political Parties on Twitter. *Social and Information Networks.* 2014. https://doi.org/10.48550/arXiv.1405.6824.

8. Political Science and Quantitative Methods. URL: https://polisci.wustl.edu/quantitative-methods.

9. Rahman A. SPSS: An Imperative Quantitative Data Analysis Tool for Social Science Research. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*. V(X):300-302.DOI:10.47772/IJRISS.2021.51012.

10. SPSS Tutorials: Home. URL: https://libguides.library.kent.edu/SPSS.

REFERENCES:

1. Zaitseva, O. Metodychni osoblyvosti zastosuvannia IBM SPSS® STATISTICS pid chas obrobky

empirychnogo doslidzhennia ta rezylientnosti vnutrishno peremishchenykh osib v umovakh voiennoho stanu [Methodological features of using IBM SPSS® STATISTICS in processing empirical research and resilience of internally displaced persons under martial law]. Retrieved from https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/340b9b03-ab96-45e8-b0dd-707eef792381/content [in Ukrainian].

2. Sereda, O. (2022). Metody analizu kilkisnykh sotsiolohichnykh danykh. Metodychni rekomendatsii do vykonannia praktychnykh zavdan [Methods of quantitative sociological data analysis. Methodological guidelines for practical tasks]. Retrieved from https://share.google/bXVGKvaT6FP8dW17p [in Ukrainian].

3. Analyzing incomplete political science data: An alternative algorithm for multiple imputation. (2001). King, G., Honaker, J., Joseph, A., & Scheve, K *American Political Science Review, 95*(1), 49–69. Retrieved from https://gking.harvard.edu/files/evil.pdf [in English].

4. Dommett, K. (2019). Data-driven political campaigns in practice: Understanding and regulating diverse data-driven campaigns. *Internet Policy Review, 8*(4). https://doi.org/10.14763/2019.4.1432 [in English].

5. Gogoi, P. (2020). Application of SPSS programme in the field of social science research. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), 8*(5), 2277–3878. Retrieved from https://www.ijrte.org/wp-content/uploads/papers/v8i5/D9260118419.pdf [in English].

6. IBM. (n.d.). IBM SPSS Statistics – Official website. Retrieved from https://www.ibm.com/products [in English].

7. Lietz, H., Wagner, C., Bleier, A., & Strohmaier, M. (2014). When politicians talk: Assessing online conversational practices of political parties on Twitter. *Social and Information Networks*. https://doi.org/10.48550/arXiv.1405.6824 [in English].

8. Washington University in St. Louis. (n.d.). Political science and quantitative methods. Retrieved from https://polisci.wustl.edu/quantitative-methods [in English].

9. Rahman, A. (2021). SPSS: An imperative quantitative data analysis tool for social science research. *International Journal of Research and Innovation in Social Science, 5*(10), 300–302. https://doi.org/10.47772/IJRISS.2021.51012 [in English].

10. SPSS tutorials: Home. Retrieved from https://libguides.library.kent.edu/SPSS. [in English].

The use of SPSS in political monitoring and political consulting

Semenov Mykola Anatoliiovych

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Head of the Department of Information Technologies and Systems
State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4989-8109

Vovk Svitlana Oleksandrivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political Science and International Relations
State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6818-4107

Demidov Denys Valeriiovych

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Doctoral Student at the Department of Political Science and International Relations
State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0009-0006-9545-1307

The article examines the issue of applying the SPSS package (Statistical Package for the Social Sciences) in political monitoring and political consulting, which is highly relevant due to the growing role of quantitative research methods in political science and practice. It is emphasized that current challenges, such as the intensification of information flows, the increasing importance of sociological surveys in election campaigns, and the need for more accurate forecasting of political behavior, require the use of tools capable of providing a comprehensive analysis of large amounts of empirical data. In this context, SPSS appears as a universal analytical tool that combines mathematical accuracy, a variety of statistical methods, and a practical orientation toward political processes.

The authors stress that SPSS makes it possible to effectively implement the main tasks of political monitoring: fast processing of sociological survey results using descriptive statistics, identification of changes in political preferences over time, segmentation of the electorate by socio-demographic characteristics, and forecasting political results with regression models. In the field of political consulting, SPSS proves useful for identifying target voter groups, evaluating the effectiveness of political messages, developing strategies for election campaigns, and modeling scenarios of political dynamics during pre-election and post-election periods.

The article highlights the most important methods of statistical analysis integrated into SPSS, which find practical application in political research. These include descriptive statistics as a tool for primary data review, correlation analysis to identify links between social characteristics and political preferences, regression analysis for modeling the dependence of electoral behavior on multiple factors, factor analysis to identify hidden variables influencing political decisions, and cluster analysis for grouping respondents and building targeted political communication.

Special attention is paid to the advantages and limitations of SPSS in political analytics. Its advantages include a user-friendly interface, a wide range of statistical methods, the ability to handle large data sets, and flexible visualization tools. At the same time, the limitations include the need for specialized statistical knowledge for correct interpretation, the high cost of the license, which may restrict access for smaller organizations, and the dependence of accuracy on the quality of primary data.

In conclusion, the authors argue that SPSS is a powerful tool for scientific research and applied forecasting in politics. It contributes to improving the accuracy of analysis, optimizing electoral campaign strategies, and ensuring the validity of political decisions.

Key words: *SPSS, political monitoring, political consulting, statistical analysis, regression analysis, cluster analysis, factor analysis.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Сокур Олексій Володимирович

Партійний дискурс щодо європейської інтеграції: від пострадянської амбівалентності до інституційного впливу

УДК 32.019.5:808.53(477+4)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.16
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Сокур Олексій Володимирович
аспірант кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0001-1745-9243

У статті визначено партійний дискурс щодо європейської інтеграції України. Відзначено розвиток партійного дискурсу щодо європейської інтеграції від пострадянської амбівалентності до інституційного впливу. Актуальність проблеми обумовлена тим, що партійний дискурс, як інституційний політичний дискурс, не лише віддзеркалює громадську думку щодо європейської інтеграції, а й формує її. Щоправда, через вади партійного дискурсу, добре досліджені та визначені у науковому дискурсі, конструювання європейської інтеграції характеризує лише виборчий дискурс та, відповідно, обмежується електоральним періодом. Партійний дискурс щодо європейської інтеграції набуває не лише суспільної ваги, а й інституційного впливу, що обумовлює актуальність теми дослідження. У партійному дискурсі конструюється політика європейської інтеграції України, визначається візія, яка отримує підтримку суспільства під час електоральних змагань. Метою статті є визначення динаміки розвитку партійного дискурсу щодо європейської інтеграції в Україні як складової суспільного дискурсу. З метою визначення інституційного впливу партійного дискурсу щодо європейської інтеграції застосовувався метод дискурсивного інституціоналізму. Історичний метод дозволив визначити еволюцію партійного щодо європейської інтеграції від розпаду СРСР (характеризуючи його як «пострадянський» та «амбівалентний») до процесів декомунізації (коли й відбулось закріплення парламентом у конституційному полі європейського вибору України) та російсько-української війни, внаслідок якої сформувався партійний консенсус щодо європейської інтеграції. Нарешті, теорія ігор сприяла інтерпретації партійного дискурсу щодо європейської інтеграції у контексті конструювання взаємодії між партіями, виборцями та владою: колективні актори робили певні політичні та дискурсивні дії, очікуючи реакції від інших гравців. Наведено приклади амбівалентності партійного дискурсу: «національна ідентичність» vs. «регіональна ідентичність», «радянська/колоніальна спадщина» vs. «антикомунізм/незалежність», «національне відродження» vs. «русифікація», «міфологізація Європи» vs. «міфологізація СРСР».

Визначено зв'язок у дискурсивному просторі між європейською інтеграцією, реформами, демократизацією та модернізацією; обґрунтовано, що зазначені феномени характеризуються декларативністю, міфологізацією та поділом дискурсів щодо них на офіційні (владні) та опозиційні. Відзначено їх конструктивістський характер.

Ключові слова: *дискурс, політика, політичний дискурс, партійний дискурс, політична комунікація, європейська інтеграція, пострадянська амбівалентність, держава, влада, політичні інститути, політичний простір, демократія.*

Вступ. Партійний дискурс щодо європейської інтеграції є важливою складовою більш широкого дискурсивного простору – суспільного дискурсу. Висловлювання, які мають суспільний резонанс, суспільну вагу, силу та вплив відносяться до дискурсів [12]. У цьому сенсі партійний дискурс щодо європейської інтеграції набуває не лише суспільної ваги, а й інституційного впливу, що обумовлює актуальність теми дослідження. У партійному дискурсі конструюється політика європейської інтеграції України, визначається візія, яка отримує підтримку суспільства під час електоральних змагань.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Дискурс існує у взаємодії, у нашому випадку – у взаємодії між тими, хто має владу, та тими, хто владі підкорюється (або претендує на місце перших). Тим самим у взаємодії дискурсів порушується проблема соціальних нерівностей, боротьби за владу і лобіювання власних інтересів… Політичні еліти таким чином об'єктивують суспільство за допомогою дискурсу. Ми вкотре зіштовхуємося із символічною боротьбою та правом визначати як «добре» чи «погане» певні явища. Дискурс у даному сенсі стає простором для символічної боротьби» [2, с. 64].

У дискурсивному вимірі європейська інтеграція стала невід'ємною складовою «дискурсу реформ» в Україні, демократизації суспільства та модернізації публічного адміністрування. При цьому, слід наголосити на двох смислових елементах суспільного дискурсу щодо європейської інтеграції. По-перше, інституційна інтеграція, тобто проблеми та напрямки взаємодії між публічними інститутами України та Європейського Союзу. По-друге, у суспільно-політичному дискурсі щодо європейської інтеграції активно конструюється ціннісний вимір. Його осердям є діалектика романтизму й прагматизму в «ідеї Європи», джерела якої сягають грецької філософії, римського права, теорій суспільного договору та розподілу влади тощо.

Вже доводилось відзначати, що «Одна із основних дослідницьких проблем, яку здатний вирішити аналіз дискурсу щодо європейської інтегра-

ції шляхом залучення текстів з різних дискурсів (політичного, експертного, медійного тощо), полягає у визначенні діалектичного зв'язку між інституційним виміром функціонування ЄС та ціннісним виміром «ідеї Європи», який сягає епохи античності... Дискурс щодо європейської інтеграції не тотожний осмисленню політичної, правової чи економічної взаємодії з інститутами Європейського Союзу та не обмежується ним. Високі стандарти демократії та економічна потужність ЄС ґрунтуються на спільних європейських цінностях. Саме тому, дискурс щодо європейської інтеграції України містить широке коло проблем, які охоплюють поля історії та культури, релігії та моралі, ідеології та політики» [8, с. 217].

Дискурс щодо європейської інтеграції конструює та реконструює простір символьної боротьби, ідентичностей, визначає лінії суспільного поділу, об'єктивує соціальні групи та легітимізує політичні інститути.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що партійний дискурс, як інституційний політичний дискурс, не лише віддзеркалює громадську думку щодо європейської інтеграції, а й формує її. Щоправда, через вади партійного дискурсу, добре досліджені та визначені у науковому дискурсі, конструювання європейської інтеграції характеризує лише виборчий дискурс та, відповідно, обмежується електоральним періодом.

Мета та завдання. Метою статті є визначення динаміки розвитку партійного дискурсу щодо європейської інтеграції в Україні як складової суспільного дискурсу. Партійний дискурс щодо європейської інтеграції пройшов шлях від пострадянської амбівалентності до інституційного впливу, що обумовило необхідність вирішення наступних дослідницьких завдань:

– визначити сутність та складові суспільного дискурсу щодо європейської інтеграції у процесі розвитку від пострадянської амбівалентності до інституційного впливу;

– простежити зв'язок у дискурсивному просторі між європейською інтеграцією, реформами, демократизацією та модернізацією;

– відзначити міфологізацію європейської ідеї та європейської інтеграції в Україні як складову пострадянської амбівалентності партійного дискурсу;

– обґрунтувати міжпартійний консенсус щодо європейської інтеграції як умову «європеїзації» політичного дискурсу та інституційного впливу партійного дискурсу в Україні.

Методи дослідження. У дослідженні партійного дискурсу щодо європейської інтеракції від пострадянської амбівалентності до інституційного впливу використовувались як загальнонаукові методи так і спеціальні методи аналізу дискурсу. З метою визначення інституційного впливу партійного дискурсу щодо європейської інтеграції застосовувався метод дискурсивного інституціоналізму, який дозволив обгартувати роль дискурсу у трансформації інститут політичних партій в Україні. Передусім, суспільний дискурс інтерпретується як сукупність текстів, присвячених європейській інтеграції України, які розгортаються у широкому політичному контексті – від здобуття незалежності до російсько-української війни. Цим обумовлена необхідність використання якісних та кількісних методів аналізу дискурсу, формального (визначення місця проблеми європейської інтеграції у структурі партійних програм та виборчих обіцянок) та змістовного аналізу (смислові зв'язки, ідеологічне забарвлення, електоральні технології у партійному дискурсі щодо європейської інтеграції тощо). Історичний метод дозволив визначити еволюцію партійного щодо європейської інтеграції від розпаду СРСР (характеризуючи його як «пострадянський» та «амбівалентний») до процесів декомунізації (коли й відбулось закріплення парламентом у конституційному полі європейського вибору України) та російсько-української війни, внаслідок якої сформувався партійний консенсус щодо європейської інтеграції. Нарешті, теорія ігор сприяла інтерпретації партійного дискурсу щодо європейської інтеграції у контексті конструювання взаємодії між партіями, виборцями та владою: колективні актори робили певні політичні та дискурсивні дії, очікуючи реакції від інших гравців.

Результати. Проблема євроінтеграції у дискурсивному вимірі стосується усіх громадян, соціальних груп та інститутів публічної влади, адже вона безпосередньо пов'язується із взаємодією ідеями та практиками щодо повсякденного життя, електорального вибору, урядування тощо. Після розпаду СРСР тексти, пов'язані із «європейським» політичним, економічним та соціокультурним простором у різних конфігураціях, ідеях та сенсах (від демократії та державотворення до ідеологій та толерантності) не одразу стали мейнстрімом у суспільному дискурсі. Натомість у сучасній політиці «європейський» приклад виступає дороговказом для влади та, водночас, залишається предметом політичних маніпуляцій та електоральних провокацій.

Суспільний та, зокрема, партійний дискурс щодо європейської інтеграції потребує європеїзації форми та змісту – реалізації в українському політичному контексті європейських дискурсивних практик, підвищення якості комунікативної взаємодії між владою та громадянами, впровадження раціональних дебатів (передусім – парламентських) відносно тактичних («порядок денний») та стратегічних (визначення курсу публічної політики), а головне – дотримання принципів «культури діалогу», спрямованої на порозуміння та пошук компромісу.

Партійний дискурс в Україні формується в умовах багатопартійності та електоральної конкуренції політичних партій. Станом на березень 2024 року в Україні зареєстровано 377 політичних партій, здійснюють діяльність орієнтовно 280 партій [11]. Це значна кількість, яка визначає динаміку змін партійного впливу на дискурс щодо європейської інтеграції. Парламентські партії в Україні отримують право на кошти державного фінансування. Відповідно до результатів виборчої кампанії до Верховної Ради України 2019 року та судової заборони проросійських партій парламентськими партіями стали «Слуга народу», ВО «Батьківщина», «Європейська Солідарність», «Голос», «Партія «За майбутнє» [4].

Дискурс є потужним засобом сприйняття себе індивідами та інтерпретації світу політичного, завдяки дискурсу конструюється політика європейської інтеграції України. Повною мірою це стосується партійного дискурсу. Адже саме партійний дискурс конструюється в умовах інформаційної невизначеності, обумовленої електоральною ситуацією. Саме у електоральній ситуації політичні партії мають проявити здатність до дискурсивного конструювання реальності.

Погодимось із тим, що «Особливого значення здатність до дискурсивного конструювання досвіду набуває в ситуаціях невизначеності, коли типові соціокультурні зразки, патерни, сюжети неможливо накласти на інформацію, що сприймається, і доводиться відшукувати інші способи її інтерпретації з метою продуктивної взаємодії з соціумом» [10, с. 214].

Інституціоналізація політичних партій обумовлює розвиток партійного дискурсу щодо європейської інтеграції від пострадянської амбівалентності до інституційного впливу. Значимими є виклики, пов'язані із ідеологічною основою партійної діяльності та розбудовою партійних осередків.

Партійний дискурс щодо європейської інтеграції інтерпретується як «мовлення у ситуаційному контексті, або ситуації»: «Остання може тлумачитися як конкретна ситуація спілкування (на її позначення застосовують терміни «комунікативна / мовленнєва ситуація») або як загальна культурна ситуація («суспільна практика», «культурний контекст»). Друге тлумачення притаманне суспільним наукам (філософії, культурології, соціології тощо), а перше є поширеним у мовознавстві: дискурс трактується як процес ситуативно зумовленої комунікативної діяльності або її результат (текст)… вивчаючи дискурс як процес, діяльність, дослідник фактично має справу з результатом цієї діяльності – текстом, але з цього застиглого «відбитку» мовленнєвої діяльності, що відбувається у когнітивному і соціальному контексті, він має вилучити дані, що є релевантними для процесуального аспекту буття природної мови» [9].

Партійний дискурс щодо європейської інтеграції розвивається у ситуації пострадянської амбівалентності. У цілому, соціальна амбівалентність розуміється як **«…**стан свідомості та поведінки соціального суб'єкта (індивіда, групи), що характеризується двоїстим ціннісним, нормативним, інструментальним ставленням до соціального оточення, соціальних явищ, подій, фактів і процесів» [5].

У стані пострадянської амбівалентності співіснують протилежні почуття, погляди, ідеї щодо минулого, сучасності та майбутнього, що виникали в індивідів після розпаду Радянського Союзу. Цей стан проявляється у зв'язках із радянським минулим, суперечливих оцінках новітніх політичних реалій та характеризується ностальгією за певними аспектами існування СРСР та, водночас, критикою його тоталітарної сутності, а також у суперечливих поглядах на нові політичні та соціальні реалії.

Слід безумовно погодитись із тим, що у стані пострадянської амбівалентності «Особа підтримує засадничо несумісні позиції і не бачить між ними суперечностей (демократичні цілі у поєднанні з тоталітарними методами їх реалізації, сильний лідер/держава та максимальна особиста свобода). У пострадянському мисленні багато протиріч, тому його складно описати. Особа може підтримувати як старі, так і нові соціальні інституції, або ж виступати «проти всіх», демонструючи нігілістичну позицію та розчарування в соціальних ідеалах. Ці характеристики особливо помітні під час виборів, адже їх використовують у політичних маніпуляціях… Україна, як і решта республік СРСР, після 1991 року прагнула до модернізації (побудови демократії, капіталізму та індивідуалізму), але масштаб трансформацій, бідність, корупція, незахищеність викликали опір у суспільстві. У спробі стабілізувати ситуацію політична верхівка вдалася до часткової де-модернізації, зокрема до таких її складових як непотизм, сімейність при вирішенні важливих питань, підвищеній релігійності» [3].

Щодо конкретних прикладів проявів пострадянської амбівалентності у партійному дискурсі щодо європейської інтеграції, то вони стосуються, передусім, національної ідентичності та геополітичного вибору громадян: або східний вектор (радянський – пострадянський – російський), або західний (ЄС, США, НАТО). Тобто, у партійному дискурсі визначаються наступні дихотомії: «національна ідентичність» vs. «регіональна ідентичність», «радянська/колоніальна спадщина» vs. «антикомунізм/незалежність», «національне відродження» vs. «русифікація», «міфологізація Європи» vs. «міфологізація СРСР».

Відповідно до візій М. Рябчука, йдеться про два проєкти, які протиставляються у політичному просторі та виражаються, зокрема у партійному дискурсі щодо європейської інтеграції: «малоросійський» та «український», що виражається у низці

інтерпретацій: «неорадянська ідентичність» vs. «українська ідентичність» (Т. Кузьо), «аборигенна» vs. «креольська» ідентичності (С. Грабовський), «націоналістична» vs. «антинаціоналістична» (Е. Вілсон), «примордіальна» vs. «інституційна» (В. Кулик) [7].

Перехід партійного дискурсу щодо європейської інтеграції від пострадянської амбівалентності до інституційного впливу безпосередньо пов'язується із «зміцненням» української національної ідентичності та суспільним консенсусом відносно зовнішньополітичного вибору, який спричинила російсько-українська війна.

Солідаризуємось із М. Рябчуком, який відзначає зміцнення української національної ідентичності. Це «…проявляється у значно вищому, ніж раніше, окресленні себе «українцями» (як у політичному, так і, що цікаво, в етнічному сенсі), «патріотами» (з відповідно задекларованою готовістю захищати свою країну) та прихильниками незалежності (з усіма її символами), а також – у переважанні (вперше за всі попередні роки) загальнонаціональної самоідентифікації над реґіональною… Помітною є й геополітична переорієнтація значної частини населення – посилення західного вектора в їхній свідомості й ослаблення східного (російсько-радянсько-східнослов'янського), що проявляється зокрема у виборі західної («європейської») моделі розвитку для України та готовості інституціалізувати цей вибір вступом до ЄС та НАТО» [7, с. 5].

Зрештою, пострадянська амбівалентність партійного дискурсу щодо європейської інтеграції України сягає корінням державної історичної політики.

Слід погодитись із наступним: «державна історична політика в Україні була не системною, а ситуативною, і формувалась на основі міксації радянської та української інтерпретацій історії. Пострадянська Україна так і не завершила критичного переосмислення своєї історії. Відсутність об'єднувального історичного наративу, регіоналізація інтерпретацій історії України, постійні маніпуляції з мовним питанням – усе це істотно вплинуло на поглиблення політичних і соціокультурних міжрегіональних суперечностей, мало негативні наслідки для формування загальноукраїнської ідентичності, дестабілізувало суспільство, послаблювало державу. У країні немає загальносуспільної згоди щодо «чужого», антиукраїнського характеру імперської та комуністичної влади, нав'язаної ззовні. Тому відбувалися запеклі політичні дискусії щодо інтерпретації російсько-імперського і тоталітарного радянського минулого між носіями різних конфліктних моделей пам'яті – «радянської», «національно-патріотичної» та «ліберальної» [6, с. 5–6].

На особливу увагу в умовах розвитку партійного дискурсу щодо європейської інтеграції України заслуговує зв'язок у дискурсивному просторі між європейською інтеграцією, реформами, демократизацією та модернізацією. Усі зазначені феномени характеризуються декларативністю, міфологізацією та поділом дискурсів щодо них на офіційні (владні) та опозиційні. Також суттєвою ознакою дискурсів щодо європейської інтеграції, реформування, демократизації та модернізації є їх конструктивістський характер.

Щоправда, міфологізація внутрішньо притаманна не лише партійному дискурсу щодо європейської інтеграції.

Процес міфогенези безпосередньо присутній у самому проекті Європейського Союзу: «Не залишився осторонь процесів міфогенези і Європейський Союз – пост-Вестфальський, постмодерний, постнаціональний, постсуверенний, мультирівневий політичний проект… Проект, що від початку було засновано на раціональних засадах і функціональних інтересах і аж ніяк не на хвилі емоцій. Проте, вочевидь, саме до емоцій апелює загальновідомий політичний міф про Європу – з якою відбувається постійне цілеспрямоване ототожнення ЄС в офіційному дискурсі – як територію свободи і добробуту… Протягом 80–90-х років XX століття міф про відродження Європи зусиллями «батьків-засновників» став стабільним елементом самоіміджу Європейських Спільнот, який вони прагнули донести до громадськості. Інтенсивність відповідної роботи засвідчує, зокрема, така її критична оцінка: європейські інститути поширюють ідею, що справжні рятівники Європи від жахів нацизму, фашизму та військової агресії під час Другої світової війни не лідери опору чи союзники, а Ж. Монне, П. Спаак, Р. Шуман, А. де Гаспері та К. Аденауер» [1, с. 3].

Варто погодитись із О. Борисенко, яка, відзначаючи декларативність політичного дискурсу щодо реформ (повною мірою це відноситься до партійного дискурсу щодо європейської інтеграції), зазначає: «Реформи в Україні та їхня маніфестація є тривалим процесом, який бере свій початок від створення незалежної України. Спочатку нова країна декларувала потребу в глобальній перебудові після розпаду СРСР, пізніше, в намаганнях визначитись між «курсом на Росію» та «курсом на Європу», реформи мали стати інструментом якісних змін… декларативність дискурсу призводить до зниження довіри до влади в суспільстві, про що свідчать моніторинги громадської думки» [2, с. 62].

Натомість, зв'язок між європейською інтеграцією, реформами, демократизацією та модернізацією у партійному дискурсі не обмежується констатацією декларативності. Усі ці феномени дискурсивного простору України є певними конструктами. У їх конструюванні беруть участь не лише політичні партії, а й інші індивідуальні та колективні, внутрішні та зовнішні політичні актори.

Солідаризуємось із О. Борисенко, яка виокремлює три модифікації конструювання поняття «реформи» в політичному дискурсі (офіційну, кон-

структивну, опозиційну) та зазначає: «Такий контекст проблеми відкриває нам ще один аспект реформи як дискурсивного конструкту. Наразі у більшості випадків реформи проводяться за вимогою міжнародних структур та фондів, з якими українська влада веде переговори чи намагається співпрацювати. Реформи – це «безвіз», вступ до ЄС, західний стиль життя, – ось основні конотації, які супроводжують поняття «реформи» у даному контексті, конструюючи навколо нього відповідні сенси… …символічна боротьба навколо поняття «реформи» і загалом в українському політикумі здійснюється досить інтенсивно. В рамках неї дискурсивні елементи конструювання реальності стають основним інструментом для завоювання аудиторії. Найбільш вживані інформаційні приводи та імплікатури з боку офіційної форми конструювання – євроінтеграція та демократизація» [2, с. 67].

Отже, партійний дискурс щодо європейської інтеграції України, який розвивається від пострадянської амбівалентності до інституційного впливу, характеризується декларативністю, міфологізацією та поділом на офіційний (владний) та опозиційний.

Висновки. Відтак, партійний дискурс щодо європейської інтеграції України є конструктивістським феноменом – він конструює дискурсивний простір та, водночас, конструюється зовнішніми та внутрішніми, індивідуальними та колективними, інституційними та не-інституцій ними політичними акторами. У перші десятиліття Незалежності партійний дискурс характеризувався пострадянською амбівалентністю, в основі якої – конфлікт ідентичностей («національна» – «регіональна», «радянська» – «українська», «примордіальна» –«інституційна» (В. Кулик) та геополітичного вибору. Йдеться про співіснування у дискурсивному просторі як східного вектору геополітичного вибору, так і західного, до якого відноситься європейська інтеграція України. Після початку російсько-української війни відбулась консолідація суспільства, зміцнення української національної ідентичності (М. Рябчук). Це дозволяє стверджувати подолання у партійному дискурсі щодо європейської інтеграції пострадянської амбівалентності та посилення інституційного впливу консолідованого навколо «європейської ідеї» партійного дискурсу.

У процесі розвитку партійного дискурсу щодо європейської інтеграції України вибудовувався зв'язок між європейською інтеграцією та необхідними реформами, які б мали бути спрямовані на демократизацію та модернізацію. Відзначено, що у партійному дискурсі «реформи», «демократизація» та «модернізація» характеризуються декларативністю, міфологізацією та поділом дискурсів щодо них на офіційні (владні) та опозиційні. Це безпосередньо впливає на стан партійного дискурсу щодо європейської інтеграції.

Подальших досліджень потребує формування міжпартійного консенсусу щодо європейської інтеграції та необхідність «європеїзації» партійного дискурсу, що передбачає впровадження політичних дебатів та посилення ролі раціональної аргументації у конструюванні дискурсивного простору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баровська А. В. Міфи щодо європейської інтеграції в офіційному дискурсі ЄС: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2013. 72 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-12/mifu_Barovska-30400.pdf

2. Борисенко О. Дискурсивне конструювання поняття «реформа» в політичному полі (на прикладі стенограм засідань Верховної Ради України). *Український соціологічний журнал.* 2019. Випуск 22. С. 61–71. URL: https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/view/15423/14399

3. Гайдай О. Пострадянські практики? ні, не чули – дещо про те, як і навіщо ми працюємо. *Historians*. 30 січня 2019 року. URL: http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2590-oleksandra-gajdaj-postradyanski-praktiki-ni-ne-chuli-deshcho-pro-te-yak-i-navishcho-mi-pratsyuemo

4. Депутатські фракції і групи IX скликання. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_fractions

5. Лобанова А.С., Тарасенко В.І. Амбівалентність соціальна. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Амбівалентність_соціальна

6. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін.] / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 144 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf

7. Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – Історичні причини та політичні наслідки. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 252 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/dolannia_ambivalentnosti.pdf

8. Сокур О. В. Трансформації дискурсу щодо європейської інтеграції України (на основі дослідження аналітичних доповідей). *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 50. С. 217–222. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/50_2024/38.pdf

9. Ущина В., Шкамарда О. Дискурсивне конструювання української національної ідентичності у світоглядних наративах. *Bezugla L., Paslavska A., Spaniel-Weise D. (eds). Ukrainisch – Zur Emanzipation einer Sprache. Studien zu Fach. Sprache und Kultur*. Berlin: Frank & Timme, 2024. Vol 11. DOI: 10.57088/978-3-7329-8876-1_4

10. Чепелєва Н. В. Дискурсивне конструювання досвіду в ситуаціях інформаційної невизначеності. *Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів :* Матеріали методологічного семінару НАПН України 8 квітня 2021 року: Зб. мате-

ріалів / за ред. С. Д. Максименка. Київ: Педагогічна думка, 2021. С. 211–218. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727658/1/chepelev_ms_21.pdf

11. 189 політпартії не зареєструвалися в реєстрі POLITDATA. *Національне агентство з питань запобігання корупції.* 15 березня 2024 року. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/189-politpartii-ne-zareestruvalysya-v-reestri-politdata/

12. Mills S. Discourse (1st ed.). London and New York: Routledge, 1997. 192 p. URL: https://doi.org/10.4324/9780203131725

REFERENCES:

1. Barovska, A. V. (2013). Mify shchodo yevropeiskoi intehratsii v ofitsiinomu dyskursi YeS: [Myths on European integration in EU official discourse] analit. dop. Kyiv: NISD, 2013. 72 s. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-12/mifu_Barovska-30400.pdf

2. Borysenko, O. (2019). Dyskursyvne konstruiuvannia poniattia "reforma" v politychnomu poli (na prykladi stenohram zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy) [Discursive Construction of the Concept of "reform" in the Political Field (on the example of Transcripts of the Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ukrainskyi sotsiolohichnyi zhurnal*. 2019. Vypusk 22. S. 61–71. URL: https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/view/15423/14399

3. Haidai, O. (2019) Postradianski praktyky? ni, ne chuly – deshcho pro te, yak i navishcho my pratsiuiemo [Post – Soviet practices? No, have not heard – something about how and why we work]. *Historians*. URL: http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2590-oleksandra-gajdaj-postradyanski-praktiki-ni-ne-chuli-deshcho-pro-te-yak-i-navishcho-mi-pratsyuemo

4. Deputatski fraktsii i hrupy IX sklykannia [MPs and Group IX convocation]. *Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_fractions

5. Lobanova, A.S., Tarasenko, V.I. Ambivalentnist sotsialna [Ambivalence is social]. *Velyka ukrainska entsyklopediia* URL: https://vue.gov.ua/Амбівалентність_соціальна

6. Polityka istorychnoi pamiati v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Historical memory policy in the context of national security of Ukraine] : analit. dopovid / [Iablonskyi V. M., Lozovyi V. S., Valevskyi O. L., Zdioruk S. I., Zubchenko S. O. ta in.] / za zah. red. V. M. Yablonskoho. Kyiv : NISD, 2019. 144 s. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf

7. Riabchuk, M. (2019). Dolannia ambivalentnosti. Dykhotomiia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti – Istorychni prychyny ta politychni naslidky [Overcoming ambivalence. Dichotomy of Ukrainian national identity – historical causes and political consequences]. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 252 s. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/dolannia_ambivalentnosti.pdf

8. Sokur, O. V. (2024). Transformatsii dyskursu shchodo yevropeiskoi intehratsii Ukrainy (na osnovi doslidzhennia analitychnykh dopovidei) [Transformation of the discourse on Ukraine's European integration (based on the study of analytical reports)]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii*. № 50. S. 217–222. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/50_2024/38.pdf

9. Ushchyna, V., Shkamarda, O. (2024). Dyskursyvne konstruiuvannia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti u svitohliadnykh naratyvakh [Discursive design of Ukrainian national identity in worldview narratives]. *Bezugla L., Paslavska A., Spaniel-Weise D. (eds). Ukrainisch – Zur Emanzipation einer Sprache. Studien zu Fach. Sprache und Kultur*. Berlin: Frank & Timme. Vol 11. DOI: 10.57088/978-3-7329-8876-1_4

10. Chepelieva, N. V. (2021). Dyskursyvne konstruiuvannia dosvidu v sytuatsiiakh informatsiinoi nevyznachenosti [Discursive design of experience in situations of information uncertainty]. *Aktualni problemy psykholohichnoi protydii nehatyvnym informatsiinym vplyvam na osobystist v umovakh suchasnykh vyklykiv* : Materialy metodolohichnoho seminaru NAPN Ukrainy 8 kvitnia 2021 roku: Zb. materialiv / za red. S. D. Maksymenka. Kyiv: Pedahohichna dumka. S. 211–218. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727658/1/chepelev_ms_21.pdf

11. 189 politpartii ne zareiestruvalysia v reiestri POLITDATA [189 Political Parties did not register in the Politdata Register]. *Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii. 15 bereznia 2024 roku*. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/189-politpartii-ne-zareestruvalysya-v-reestri-politdata/

12. Mills, S. (1997). Discourse (1st ed.). London and New York: Routledge. 192 p. URL: https://doi.org/10.4324/9780203131725

Party discourse on European integration: from post-soviet ambivalence to institutional influence

Sokur Oleksiy Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0001-1745-9243

The article defines party discourse on Ukraine's European integration. It notes the development of party discourse on European integration from post-Soviet ambivalence to institutional influence. The relevance of the problem is due to the fact that party discourse, as an institutional political discourse, not only reflects public opinion on European integration but also shapes it. However, due to the shortcomings of party discourse, which have been well-researched and defined in academic discourse, the construction of European integration characterizes only the electoral discourse and, accordingly, is limited to the electoral period. Party discourse on European integration acquires not only public importance but also institutional influence, which determines the relevance of the research topic. In party discourse, Ukraine's European integration policy is constructed, and a vision that receives public support during electoral competitions is defined.

The purpose of the article is to determine the dynamics of the development of party discourse on European integration in Ukraine as a component of public discourse.

To determine the institutional influence of party discourse on European integration, the method of discursive institutionalism was applied. The historical method made it possible to determine the evolution of party discourse on European integration from the collapse of the USSR (characterizing it as "post-Soviet" and "ambivalent") to the processes of decommunization (when parliament закреплено (fixed/secured) Ukraine's European choice in the constitutional field) and the Russian-Ukrainian war, as a result of which a party consensus on European integration was formed. Finally, game theory contributed to the interpretation of party discourse on European integration in the context of constructing interactions between parties, voters, and the authorities: collective actors made certain political and discursive actions, anticipating reactions from other players.

Examples of the ambivalence of party discourse are given: "national identity" vs. "regional identity", "Soviet/colonial heritage" vs. "anti-communism/independence", "national revival" vs. "Russification", "mythologization of Europe" vs. "mythologization of the USSR".

The article identifies the connection in the discursive space between European integration, reforms, democratization, and modernization; it is argued that these phenomena are characterized by their declarative nature, mythologization, and the division of discourses about them into official (government) and opposition ones. Their constructivist nature is noted.

Key words: *discourse, politics, political discourse, party discourse, political communication, European integration, post-Soviet ambivalence, political institutions, state, power, political institutions, political space, democracy.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 18.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Шихутський Роман Степанович

Трансформація політичного PR України в умовах гібридних загроз

УДК 32:004.738.5:659.4(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.17
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Шихутський Роман Степанович
аспірант
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0008-5840-8232

Актуальність проблеми визначається тим, що в умовах гібридних загроз і високої інформаційної турбулентності політичний PR трансформується з інструмента рутинної агітації у систему кризового управління. Сучасні виклики, зокрема війна, інформаційні атаки та криза довіри до інституцій, вимагають від політичних акторів швидких і зважених комунікаційних рішень. Дослідження цієї проблеми дозволяє зрозуміти механізми ефективного впливу на суспільну свідомість і формування стабільності у кризових ситуаціях.
Метою дослідження є комплексний аналіз теоретичних підходів та практичних інструментів кризового політичного PR у контексті сучасних українських реалій. Основний акцент зроблено на вивченні ролі емоційних і наративних стратегій, а також на оцінці ефективності поєднання внутрішньополітичних та зовнішньополітичних комунікацій під час кризових подій.
Методи дослідження ґрунтуються на поєднанні контент-аналізу, порівняльного аналізу та теоретичного узагальнення. Використано концепції ситуаційної кризової комунікації Т. Кумбса та теорію відновлення іміджу В. Бено, що дозволило оцінити різні моделі реагування на інформаційні виклики. Додатково проведено аналіз прикладів українських та міжнародних комунікаційних практик, що надало дослідженню прикладної цінності.
Результати дослідження показують, що ефективність кризового політичного PR залежить від синхронного використання емоційних меседжів, чітких наративів та стратегічної координації між владними структурами. Український досвід, зокрема під час повномасштабної війни, демонструє високу ефективність персоналізованої комунікації, яка поєднує щоденні звернення лідерів, мобілізаційні меседжі та активну присутність у міжнародному медіапросторі.
Аналіз також виявив, що сучасні технології, включаючи алгоритми штучного інтелекту та big data, відкривають нові можливості для прогнозування суспільних настроїв і швидкого реагування на інформаційні атаки. Водночас надмірна алгоритмізація може призвести до втрати автентичності комунікацій і посилення суспільного скепсису, що потребує балансу між технологічними рішеннями та емоційною складовою.
Дослідження доводить, що розвиток глобальних стандартів кризових комунікацій, заснованих на принципах прозорості, достовірності та відповідальності, здатен підвищити довіру до політичних інституцій і сприяти зміцненню демократичної стійкості. Український досвід може стати основою для вироблення універсальних моделей кризового PR, які будуть релевантними не лише в умовах війни, а й у мирний час.
Ключові слова: *кризовий PR, політичні комунікації, інформаційна війна, державні наративи, емоційний вплив, гібридні загрози,*

Вступ. У сучасній політичній науці особливої гостроти набуває тема навичок, пов'язаних з комунікацією: вміння забезпечувати зворотний зв'язок, делегувати певні повноваження, навички вирішувати конфлікти та вести переговори. Сьогодні політичне спілкування є одним зі стовпів формування політики загалом. Ця сфера включатиме дослідження якості процедур та інструментів політичного спілкування. До них, серед іншого, належать такі поняття, як: процеси формування політичних уподобань, політичний маркетинг, політичні опитування, а також явища двостороннього спілкування за допомогою сучасних електронних засобів масової інформації [9].

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз теоретичних основ і практичних підходів до кризового політичного PR у сучасних умовах. Завдання полягають у вивченні ролі емоцій і наративів, оцінці персоналізованих комунікаційних стратегій та визначенні можливостей використання цифрових технологій у кризових комунікаціях.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовано комплексний підхід, що поєднує контент-аналіз і порівняльний аналіз, а також методи систематизації та теоретичного узагальнення. Теоретичну основу склали концепція ситуаційної кризової комунікації Т. Кумбса та теорія відновлення іміджу В. Бено, які дозволили визначити ефективні моделі реагування на кризові інформаційні виклики. Додатково проведено аналіз практичних кейсів українського та міжнародного досвіду, що дало можливість виявити універсальні та унікальні риси кризових комунікацій.

Результати. У кризовому середовищі PR виходить за рамки рутинної агітації й набуває рис системи кризового управління, де інформаційна складова виступає одним з основних елементів політичного контролю. Підвищене значення набуває прозорість і достовірність повідомлень, оскільки спроби маніпуляцій або приховування фактів лише посилюють кризовий ефект і підривають довіру.

Як зазначає Г. Дзяна, політичний PR у кризових умовах визначається як системно організований процес управління інформаційними потоками й громадською думкою з метою відновлення балансу між владними інститутами та суспільством. Це не обмежується захистом іміджу, а охоплює створення

комунікаційних передумов для зниження соціальної напруги, утримання довіри до інституцій та формування образу відповідальної влади [3].

Серед ключових теоретичних підходів, що формують основу кризового PR, вагоме місце посідає теорія ситуаційної кризової комунікації (SCCT), розроблена Тімом Кумбсом. Вона базується на положенні, що характер реакції організації чи політичного актора залежить від специфіки кризи та рівня відповідальності, який суспільство покладає на цей суб'єкт [14].

У політичному контексті SCCT пропонує гнучкий набір стратегій для вибору оптимальної моделі реагування на скандали, помилки чи зовнішні інформаційні атаки, що допомагає зменшити їхні деструктивні наслідки. Завдяки своїй універсальності цей підхід вважається одним із найефективніших інструментів кризового політичного PR, оскільки легко адаптується до різних умов і ситуацій.

Не менш значущою є теорія відновлення іміджу (Image Repair Theory), розроблена Вільямом Бено. Вона концентрується на риториці та стратегічних комунікаційних діях, що дозволяють зберегти або відновити репутацію після кризи. Серед її базових стратегій виокремлюють заперечення, мінімізацію шкоди, виправдання, зсув провини, вибачення та компенсацію, які застосовуються залежно від обставин [13].

У сфері політичного PR теорія відновлення іміджу Вільяма Бено вирізняється прикладною цінністю, адже значна частина кризових ситуацій пов'язана з особистими скандалами, моральними звинуваченнями або цілеспрямованими атаками на репутацію політичних діячів. Якісно підібрана риторична стратегія дозволяє не лише мінімізувати негативний резонанс, а й використати кризу як шанс зміцнити свій публічний образ, демонструючи відкритість, відповідальність та здатність ефективно реагувати на виклики.

У сфері кризових комунікацій політичний PR постає як багатовимірний інструмент, у якому раціональні аргументи тісно переплітаються з емоційними та поведінковими чинниками. Таке поєднання дає змогу не просто інформувати аудиторію, а й формувати її ставлення, коригувати суспільні настрої та стимулювати колективну активність у потрібному напрямі.

Емоційний вимір у кризових комунікаціях посідає ключове місце, оскільки саме емоції визначають, наскільки швидко й інтенсивно суспільство реагуватиме на інформаційні імпульси. Політичні лідери у таких умовах цілеспрямовано апелюють до страху, співчуття або надії, використовуючи їх як механізми мобілізації колективної підтримки та відновлення довіри. Емоційна насиченість повідомлень робить їх більш доступними для широких аудиторій, сприяє глибшому засвоєнню та забезпечує довготривалий ефект впливу на масову свідомість.

Наратив у кризових комунікаціях виконує функцію смислової інтеграції, адже він формує логіку подій, окреслює ключових акторів як героїв або антагоністів і водночас пропонує вихід із кризової ситуації. Конструювання наративу дозволяє суспільству не лише зрозуміти послідовність подій, але й віднайти у них сенс, що забезпечує психологічну стійкість і формує перспективу майбутнього розвитку. Політичний PR через наративи створює спільну мову для суспільної інтерпретації криз, пропонуючи бачення, яке водночас пояснює минуле і визначає напрямок подальших дій [6].

Синхронне поєднання емоційних меседжів і продуманих наративів формує комплексну систему кризових комунікацій, де всі елементи працюють узгоджено та взаємно підсилюють один одного. Такий підхід дає політичним акторам змогу результативніше впливати на громадську свідомість, пом'якшувати рівень соціальної напруги та водночас посилювати власну легітимність у періоди нестабільності.

У такому середовищі важливим стає усвідомлення взаємозв'язку між глобальними тенденціями та локальними особливостями, що формують унікальну конфігурацію кризових комунікацій. Національні стратегії, спираючись на специфіку політичної культури та соціальних практик, змушені адаптувати універсальні моделі кризового PR до реалій українського інформаційного простору.

Інституційна архітектура комунікаційної сфери в Україні сформувалася на стику державних органів, незалежних медіа, громадянського суспільства та цифрових платформ, але визначальною рисою залишився персоніфікований стиль політичних лідерів, які часто замінюють собою формальні механізми інституційної комунікації. Такий підхід надає гнучкості й оперативності, проте створює ризик залежності від особистих характеристик та харизми конкретних акторів, що знижує стабільність у довгостроковій перспективі [5].

Війна, розв'язана Росією у 2022 році, стала потужним каталізатором трансформації комунікаційних стратегій української влади, внаслідок чого президентська комунікація перетворилася на центральний інструмент кризового PR. Щоденні звернення до громадян, виступи перед парламентами іноземних держав та постійна присутність у міжнародному медіапросторі створили образ лідера, який поєднує функції верховного головнокомандувача та символу національної єдності.

Ця стратегія поєднала емоційні наративи, історичні паралелі та мобілізаційні меседжі з активним дипломатичним діалогом, що дало змогу не лише утримати міжнародний фокус на українському питанні, а й заручитися широкою підтримкою світової спільноти. Такий підхід став прикладом ефективної синергії внутрішнього PR і зовніш-

ньополітичної комунікації, зробивши українську модель кризових комунікацій феноменом глобального рівня.

Специфіка українського кризового PR полягає у фокусі на персоналізації меседжів, мобілізаційних мотивах та високій емоційній інтенсивності комунікацій. Політичні лідери активно використовують власний образ як центральний елемент інформаційної стратегії, що створює ефект щирості та наближеності до суспільства.

Заклики до єдності та колективної відповідальності, особливо в умовах війни, формують відчуття спільної мети та сприяють консолідації суспільства. Емоційний вимір, акцентований на патріотизмі, жертвах та героїзмі, стає центральним у формуванні суспільної стійкості, проте потребує обережного балансу між емоціями та раціональними аргументами, щоб уникнути домінування популізму й збереження довгострокової довіри.

У такій моделі швидке реагування та гнучкість мають поєднуватися зі збереженням стратегічної цілісності меседжів, аби уникнути враження хаосу в комунікаціях. Розпорошеність інституцій вимагає тісної координації між різними рівнями влади, а конкуренція медіа змушує політичних гравців одночасно працювати з різними аудиторіями та каналами. У результаті формується складний баланс між інформуванням, емоційним менеджментом суспільства та підтриманням довіри, що робить американський досвід особливо цінним прикладом ефективної побудови кризових комунікацій у демократичних умовах.

Разом з тим, ступінь інституційної зрілості суттєво впливає на формат кризових комунікацій. У розвинених демократіях вони спираються на професійні комунікаційні служби, усталені протоколи та прозорі процедури, тоді як у менш стабільних політичних системах комунікація персоналізується і залежить від авторитету окремих політиків. Міжнародні організації, попри складну структуру, забезпечують системність і довгостроковість, що підвищує їхню стійкість у кризових умовах [7].

Сучасний етап розвитку кризового політичного PR засвідчує, що класичні комунікаційні інструменти поступово відходять на другий план, натомість провідними стають цифрові інновації та соціальні медіа. Інформаційна турбулентність, швидкоплинність новинних циклів і постійна невизначеність змушують політичних акторів проявляти стратегічну гнучкість, швидко адаптувати повідомлення й водночас дотримуватися етичних стандартів.

Водночас криза довіри до державних і міжнародних інституцій стала одним із найсерйозніших викликів сучасних комунікацій. Політична поляризація, корупційні скандали та систематичне невиконання обіцянок посилюють суспільний скепсис і знижують легітимність влади навіть у періоди гострих криз. Досвід війни в Україні показав, що навіть достовірна інформація може сприйматися з упередженням, якщо фундамент довіри до інституцій уже похитнутий.

Ще одним серйозним викликом стали інформаційні війни та дезінформаційні кампанії, що перетворилися на невід'ємний елемент гібридних конфліктів. Масове тиражування фейків, діяльність бот-мереж і прицільні інформаційні атаки підривають довіру до офіційних джерел, ускладнюючи реалізацію навіть добре спланованих стратегій кризового PR. Ефективною відповіддю може бути поєднання превентивних і реактивних дій: розвиток системи фактчекінгу, підвищення рівня медіаграмотності населення та безперервний моніторинг інформаційного середовища в режимі реального часу.

Перспективи розвитку кризових комунікацій безпосередньо пов'язані з технологічними інноваціями. Алгоритми, штучний інтелект і big data відкривають нові можливості для прогнозування суспільних настроїв, раннього виявлення інформаційних атак і гнучкого коригування меседжів. Водночас надмірна алгоритмізація створює ризик втрати автентичності та гуманітарного виміру, адже комунікація, позбавлена емоційної складової, не здатна формувати довіру [2].

Нагальною проблемою залишається формування глобальних стандартів кризових комунікацій, які б унормували принципи прозорості, достовірності та відповідальності. Їхнє впровадження на національному й міжнародному рівнях створило б основу для стабільності та передбачуваності комунікаційних практик у світі безмежних інформаційних потоків. Такі універсальні підходи могли б стати фундаментом глобальної культури відповідальної політичної комунікації, підвищуючи рівень суспільної довіри та зміцнюючи стійкість демократичних інституцій.

Висновки. Дослідження показало, що кризовий політичний PR у сучасних умовах гібридних загроз виконує функцію не лише інструмента інформування, а й комплексної системи управління суспільними настроями. Ефективність таких комунікацій залежить від збалансованого поєднання емоційних меседжів, чітких наративів і стратегічної координації між владними структурами та суспільством. Український досвід, зокрема в умовах війни, довів важливість персоналізованого підходу та активної присутності політичних лідерів у медіапросторі, що сприяло збереженню довіри та мобілізації громадської підтримки.

Крім того, дослідження виявило значний потенціал цифрових технологій, штучного інтелекту та big data у прогнозуванні кризових сценаріїв та оперативному реагуванні на інформаційні атаки.

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

Водночас надмірна технологізація комунікацій несе ризик втрати автентичності, що потребує збереження балансу між технологічними рішеннями та гуманітарним аспектом політичного PR.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на вивчення механізмів інтеграції цифрових інновацій у кризові комунікації, розробку універсальних стандартів етичного PR і формування моделей довготривалої суспільної довіри до інституцій. Особливу увагу варто приділити аналізу порівняльного досвіду демократичних країн, щоб адаптувати найкращі практики до українського інформаційного середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Була С. Соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції. НЖ «Політикус». 2020. Вип. 4. 21–25. URL: http://politicus.od.ua/4_2020/5.pdf

2. Гринчак Н., Синяков А. Цифрові комунікації в публічному управлінні: сутність, роль та вимоги до формування. *Статистика України*. 2023. Т. 102, № 3–4. С. 112–119. URL: https://doi.org/10.31767/10.31767/su.3-4(102-103)2023.03-04.09

3. Дзяна Г. Комунікації у публічному управлінні : навч. посіб. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2024. 224 с. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2025/1/28/paragraphs/65921/posibnikdzyana-go.pdf

4. Дунаєва Л.М. Дезінформаційні виклики під час російсько-української війни: політологічний аналіз. Політикус. 2022. Вип. 5. С. 73–78. DOI: https://doi. org/10.24195/2414 – 9616.2022-5.11.

5. Кравець А. Ю. Роль соціальних мереж у політичному процесі: позитивні та негативні наслідки. *Політичне життя*. 2024. № 4. С. 55–60. URL: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.7

6. Ліпкан В. А., Мартиненко Д. Б. Стратегічні комунікації і державна безпека в контексті реалізації геостратегії української держави. *Juridical scientific and electronic journal*. 2024. № 8. С. 533–538. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/127

7. Ломакіна Т. Механізм комунікаційної взаємодії суб'єктів державного та недержавного секторів у системі публічного управління в Україні : дис. … д-ра філософії в галузі держ. упр. Київ, 2023. 232 с. URL: https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/specrady/ДФ%2012.093.011%20Ломакіна/Дисертація.pdf

8. Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управління : навч. посіб. для студ. і аспір. Київ : Альтерпрес, 2008. 216 с

9. Проноза І. Роль політичних комунікацій у сучасному інформаційному просторі. Політикус: наук. журнал. 2021 № 3. С. 75–81. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12406/1/Pronoza.pdf

10. Сивак Т. В. Стратегічні комунікації у системі публічного управління України : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 338 с

11. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця : монографія / [В. Азарова та ін. ; за заг. ред. Л. Компанцевої]. Київ : НА СБУ, 2021. 500 с.

12. Чеканова П. Social networks as a tool of political manipulation and propaganda. Polit. challenges of science today. International relation. Abstracts of XXI International conference of higher education students and young scientists, Kiev, 2021, 103–105. URL: http://fmv.nau.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/04/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82-2021.pdf#page=103

13. Benoit W. L. Image repair discourse and crisis communication. *Public relations review*. 1997. Т. 23, № 2. С. 177–186. URL: https://doi.org/10.1016/s0363-8111(97)90023-0

14. Coombs W. T. Protecting organization reputations during a crisis: the development and application of situational crisis communication theory. *Corporate reputation review*. 2007. Т. 10, № 3. С. 163–176. URL: https://doi.org/10.1057/palgrave.crr.1550049

REFERENCES:

1. Bula, S. (2020). Sotsialni merezhi yak instrument politychnoi manipuliatsii [Social networks as a tool of political manipulation]. Nauk. zhurnal "Politikus", vol. 4, pp. 21–25. Retrieved from http://politicus.od.ua/4_2020/5.pdf [in Ukrainian].

2. Hrynchak, N., Syniakov, A. (2023). Tsyfrovi komunikatsii v publichnomu upravlinni: sutnist, rol ta vymohy do formuvannia [Digital communications in public administration: essence, role and requirements for formation]. Statystyka Ukrainy, vol. 102, no. 3–4, pp. 112–119. https://doi.org/10.31767/10.31767/su.3-4(102-103)2023.03-04.09 [in Ukrainian].

3. Dzyana, H. (2024). Komunikatsii u publichnomu upravlinni: navch. posib. [Communications in public administration: a textbook]. Lviv: Vyd-vo Lviv. politekhniky. Retrieved from https://lpnu.ua/sites/default/files/2025/1/28/paragraphs/65921/posibnikdzyana-go.pdf [in Ukrainian].

4. Dunaieva, L.M. (2022). Dezinformatsiini vyklyky pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny: politolohichnyi analiz [Disinformation challenges during the Russian-Ukrainian war: a political analysis]. Politikus, vol. 5, pp. 73–78. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.11 [in Ukrainian].

5. Kravets, A.Yu. (2024). Rol sotsialnykh merezh u politychnomu protsesi: pozytyvni ta nehatyvni naslidky [The role of social networks in the political process: positive and negative consequences]. Politychne zhyttia, no. 4, pp. 55–60. https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.7 [in Ukrainian].

6. Lipkan, V.A., Martynenko, D.B. (2024). Stratehichni komunikatsii i derzhavna bezpeka v konteksti realizatsii heostratehii ukrainskoi derzhavy [Strategic communications and state security in the context of implementing the geostrategy of the Ukrainian state]. Juridical scientific and electronic journal, no. 8, pp. 533–538. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/127 [in Ukrainian].

7. Lomakina, T. (2023). Mekhanizm komunikatsiinoi vzaiemodii subiektiv derzhavnoho ta nederzhavnoho sektoriv u systemi publichnoho upravlinnia v Ukraini: dys. d-ra filosofii v haluzi derzh. upr. [Mechanism of communication interaction of public and non-public actors in the system of public administration in Ukraine: PhD thesis]. Kyiv. Retrieved from https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/specrady/ДФ%2012.093.011%20Ломакіна/Дисертація.pdf [in Ukrainian].

8. Pocheptsov, H.H. (2008). Stratehichni komunikatsii: stratehichni komunikatsii v polityts, biznesi ta derzhavnomu upravlinni: navch. posib. [Strategic communications: strategic communications in politics, business and public administration: textbook]. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].

9. Pronoza, I. (2021). Rol politychnykh komunikatsii u suchasnomu informatsiinomu prostori [The role of political communications in the modern information space]. Politikus: nauk. zhurnal, no. 3, pp. 75–81. Retrieved from http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12406/1/Pronoza.pdf [in Ukrainian].

10. Syvak, T.V. (2019). Stratehichni komunikatsii u systemi publichnoho upravlinnia Ukrainy: monohrafiia [Strategic communications in the system of public administration of Ukraine: monograph]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

11. Azarova, V., et al. (2021). Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia: monohrafiia [Strategic communications in hybrid war conditions: from volunteer to researcher: monograph]. Kyiv: NA SBU [in Ukrainian].

12. Chekanova, P. (2021). Social networks as a tool of political manipulation and propaganda. Polit. challenges of science today. International relation. Abstracts of XXI International conference of higher education students and young scientists, Kiev, pp. 103–105. Retrieved from http://fmv.nau.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/04/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82-2021.pdf#page=103.

13. Benoit, W.L. (1997). Image repair discourse and crisis communication. Public relations review, vol. 23, no. 2, pp. 177–186. https://doi.org/10.1016/s0363-8111(97)90023-0.

14. Coombs, W.T. (2007). Protecting organization reputations during a crisis: the development and application of situational crisis communication theory. Corporate reputation review, vol. 10, no. 3, pp. 163–176. https://doi.org/10.1057/palgrave.crr.1550049.

Transformation of Ukraine's political PR under hybrid threats

Shykhutskyi Roman Stepanovych

Postgraduate Student
Ukrainian State University
named after Mykhailo Drahomanov
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0008-5840-8232

The relevance of the problem lies in the fact that, under hybrid threats and high information turbulence, political PR is transforming from a tool of routine campaigning into a system of crisis management. Contemporary challenges, including war, information attacks, and a crisis of trust in institutions, require political actors to make swift and well-balanced communication decisions. Studying this issue makes it possible to understand the mechanisms of effective influence on public consciousness and the formation of stability in crisis situations.

The purpose of the study is a comprehensive analysis of theoretical approaches and practical tools of crisis political PR in the context of modern Ukrainian realities. The main focus is on examining the role of emotional and narrative strategies, as well as assessing the effectiveness of combining domestic and foreign policy communications during crisis events.

The research methods are based on a combination of content analysis, comparative analysis, and theoretical generalization. The study utilizes T. Coombs's Situational Crisis Communication Theory (SCCT) and W. Benoit's Image Repair Theory, which made it possible to evaluate different models of responding to information challenges. Additionally, examples of Ukrainian and international communication practices were analyzed, giving the research practical value.

The results of the study demonstrate that the effectiveness of crisis political PR depends on the synchronous use of emotional messaging, clear narratives, and strategic coordination between government institutions. The Ukrainian experience, particularly during the full-scale war, shows the high efficiency of personalized communication that combines daily addresses by leaders, mobilization messages, and an active presence in the international media space. The analysis also revealed that modern technologies, including artificial intelligence algorithms and big data, open up new opportunities for predicting public sentiment and responding promptly to information attacks. At the same time, excessive algorithmization may lead to a loss of authenticity in communications and increased public skepticism, highlighting the need for a balance between technological solutions and the emotional dimension.

The study concludes that the development of global standards for crisis communications, based on transparency, accuracy, and accountability, can enhance trust in political institutions and contribute to the resilience of democracy. The Ukrainian experience can serve as a foundation for creating universal models of crisis PR that are relevant not only in times of war but also in peacetime.

Key words: *crisis PR, political communications, information warfare, state narratives, emotional impact, hybrid threats.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Deniz Valiyeva Fikrat

The ımpact of authorıty on polıtıcal culture ın non-democratıc regımes

UDC 323.2
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.18
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Deniz Valiyeva Fikrat
Postgraduate Student at the Department of Diplomacy and Modern Integration Processes
Baku State University
Academician Zakhid Khalilov str., 23, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0009-0007-7095-7149

This study examines the multifaceted impact of authority on political culture in non-democratic regimes, focusing on how ideological control, political socialization, and coercive mechanisms shape societal attitudes and behaviors. Drawing upon the theoretical insights of Antonio Gramsci's concept of hegemony, Louis Althusser's ideological state apparatuses, and James C. Scott's theory of hidden transcripts, the research investigates the ways in which authoritarian regimes manipulate cultural and political norms to maintain legitimacy and suppress dissent. ***The primary objective*** *is to explore how such regimes, despite their diversity in historical and geographical contexts, deploy similar strategies, ranging from state-controlled education and mass media propaganda to extensive surveillance and targeted repression, to reinforce loyalty and discourage political pluralism. Through a comparative case study of China, Russia, North Korea, Iran, and Belarus, the analysis highlights patterns of both continuity and adaptation in authoritarian governance.* ***Methodologically****, the study integrates qualitative document analysis with comparative political sociology, assessing primary and secondary sources, including state policy documents, media content, and scholarly literature. It identifies how propaganda campaigns, educational curricula, institutionalized rituals, and controlled civic engagement function to sustain regime narratives while simultaneously marginalizing opposition. Furthermore, it addresses the paradox that excessive coercion, while effective in short-term compliance, may undermine long-term stability by fostering latent opposition and eroding public trust.* ***The findings suggest*** *that political culture in authoritarian contexts is not a static entity but a dynamic arena of contestation where societal agency persists beneath the surface of compliance. Adaptive strategies, such as selective participation, private dissent, digital activism, and cultural subversion, gradually reshape political norms, challenging the hegemonic narratives of ruling elites. The study concludes that while non-democratic regimes can adjust to shifting socio-political realities, structural forces such as economic modernization, technological advancement, and generational change inevitably transform political culture over time.*
Key words: *Authoritarianism, Political Culture, Political Socialization, Resistance, Ideological Control.*

Introduction. The impact of authority on political culture in non-democratic regimes remains a highly relevant topic in contemporary political analysis due to the persistence and evolution of authoritarian governance across various regions. As global political dynamics shift, with rising authoritarian tendencies even in formally democratic states, understanding how authority shapes political culture is critical for assessing both regime stability and the prospects for political change. In the 21st century, technological advancements have provided authoritarian regimes with new tools for social control, such as digital surveillance, algorithmic censorship, and state-sponsored disinformation, further embedding authoritarian political cultures. At the same time, economic interdependence, transnational activism, and global communication networks create tensions between authoritarian control and societal demands for greater political participation. The resilience of authoritarian regimes in China, Russia, and the Middle East demonstrates that non-democratic systems are not static; they adapt to internal and external pressures by reshaping political norms, narratives, and participation mechanisms. Moreover, the role of international actors in legitimizing or challenging authoritarianism, through economic partnerships, geopolitical alliances, or sanctions, further complicates the interaction between authority and political culture. In an era of declining global democratic indices and increasing political polarization, analyzing how authority influences political culture is essential for understanding both the survival strategies of autocratic regimes and the conditions under which political transformation might occur.

In this regard, **the main purpose of this research** is to analyze how authority influences political culture in non-democratic regimes, focusing on the mechanisms of control, processes of socialization, and the dynamics of resistance and adaptation.

By employing a theoretical framework grounded in political sociology, this study integrates concepts from Gramsci's theory of hegemony, Althusser's ideological state apparatuses, and Scott's hidden transcripts to explore how political culture is both shaped and contested under authoritarian rule.

Methodologically, this research adopts a comparative analysis of historical and contemporary non-democratic regimes, drawing on case studies from China, Russia, North Korea, Iran, and Belarus to illustrate how political culture evolves under varying degrees of state control and opposition. Through qualitative analysis of state propaganda, political institutions, media censorship, and grassroots resistance movements,

the study examines how citizens navigate and respond to authoritarian governance. The findings contribute to academic discourse by advancing a nuanced understanding of political cultural change in non-democratic settings, challenging deterministic views that perceive authoritarian political cultures as static. By emphasizing the dynamic nature of political culture, shaped by ideological conditioning, institutional reinforcement, and societal agency, this research provides insights into the conditions under which political transformation may occur, thus offering theoretical and empirical contributions to political sociology, authoritarianism studies, and democratization research.

Mechanisms of Authority Control Over Political Culture. In non-democratic political systems, authority exercises significant control over political culture to maintain legitimacy, suppress dissent, and ensure political stability. Political culture, defined as the collection of attitudes, values, and beliefs that shape political behavior, is neither static nor immune to manipulation by ruling elites. Political theory offers several frameworks to understand how authoritarian regimes consolidate power through ideological control, institutional mechanisms, and coercive means. Theories of hegemony, political socialization, and state propaganda elucidate the processes through which authority molds political culture to sustain its rule. In this regard, Antonio Gramsci's theory of hegemony provides a foundational understanding of how authority shapes political culture through ideological dominance. According to Gramsci, the ruling class does not solely rely on coercion but also secures consent through cultural and intellectual leadership. In non-democratic regimes, state-controlled media, education systems, and religious institutions serve as vehicles for disseminating official ideology, reinforcing narratives that justify the regime's rule. For instance, the Soviet Union institutionalized ideological control through the education system, where Marxist-Leninist doctrine was deeply embedded in curricula from an early age. The Communist Party ensured that alternative political ideologies were systematically excluded, shaping a political culture that equated loyalty to the state with national progress. Similarly, in China, the Chinese Communist Party (CCP) promotes "socialism with Chinese characteristics" through educational programs and media campaigns, thereby shaping public perceptions of governance, democracy, and economic development [2].

In modern authoritarian states, digital platforms have become a key instrument in ideological control. Governments employ internet censorship and algorithmic manipulation to suppress alternative narratives while amplifying state-sponsored discourse. For example, in Russia, the Kremlin exercises extensive control over digital media through laws regulating "foreign agents" and cyber surveillance, ensuring that narratives critical of the state remain marginalized [11].

Political Socialization and Institutional Reinforcement

Political socialization, the process by which individuals internalize political values and norms, is another crucial mechanism through which authority exerts control over political culture. Institutional reinforcement–via education, bureaucracy, and state-affiliated organizations–ensures that political attitudes are aligned with the regime's interests. Authoritarian states frequently integrate loyalty to the ruling elite into national identity. In North Korea, political socialization begins in childhood through the "Kimilsungist-Kimjongilist" ideological framework, where citizens are taught to revere the Kim dynasty as an extension of the nation itself. The education system, cultural production, and even family life are structured to ensure deep internalization of this ideology, leaving little room for independent political thought [4].

Moreover, institutions such as youth organizations, trade unions, and professional associations play a role in reinforcing regime-aligned political culture. In Saudi Arabia, for instance, state-sponsored Islamic institutions promote interpretations of religious doctrine that emphasize obedience to political authority. By controlling religious discourse, the state ensures that political opposition is framed as both un-Islamic and destabilizing.

Another dimension of institutional reinforcement is bureaucratic control over civic engagement. In many non-democratic states, political parties are either tightly controlled or outright banned, limiting avenues for political participation. In Iran, the Guardian Council, an unelected body, pre-screens candidates for elections, effectively eliminating any meaningful opposition and ensuring that political culture remains within the bounds set by the ruling elite.

State Propaganda and the Cultivation of Fear

State propaganda serves as a direct mechanism for shaping political culture by influencing public perception of governance, opposition, and national identity. Authoritarian regimes deploy extensive propaganda campaigns that portray the ruling elite as protectors against external threats, internal chaos, or moral decay. For example, in Nazi Germany, Joseph Goebbels' Ministry of Propaganda effectively controlled all aspects of media, art, and public discourse to instill a political culture centered on loyalty to the Führer. Through film, literature, and mass rallies, the Nazi regime crafted an image of an infallible leader and an existential threat posed by political and ethnic "enemies [8]".

Modern authoritarian regimes continue to employ state propaganda, albeit with more sophisticated techniques. In contemporary non-democratic regimes, the government's control over mainstream media has allowed it to cultivate a political culture where opposition parties are frequently framed as traitors or foreign agents. The state's rhetoric emphasizes national unity against supposed internal and external threats, reinforcing the narrative that the ruling party is the sole guardian of stability and progress.

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

Beyond propaganda, the cultivation of fear is another mechanism through which political culture is controlled. In states with widespread surveillance and political repression, citizens internalize self-censorship as a survival strategy [3, p. 101]. The concept of the "panopticon," developed by Michel Foucault, explains how surveillance creates a society where individuals regulate their own behavior under the assumption that they are being watched. In China, the development of the Social Credit System exemplifies this mechanism, as it not only monitors but also rewards or punishes individuals based on their political and social behaviors, subtly shaping their participation in political life [10].

Coercion and Repression as a Means of Cultural Control

While ideological and institutional mechanisms play a significant role, direct coercion remains a fundamental tool for controlling political culture in non-democratic regimes. The use of political repression, from censorship to imprisonment and extrajudicial killings, deters dissent and shapes a political culture of compliance. In this regard, the Soviet Union's use of the KGB to suppress dissent ensured that alternative political ideas could not take root. In modern Russia, the assassination and imprisonment of political activists, such as Alexei Navalny, serve as stark reminders that opposition carries severe consequences. Similarly, in Belarus, the government of Alexander Lukashenko has used mass arrests, torture, and forced exile to eliminate dissent, fostering a political culture where open opposition is both dangerous and rare.

In some cases, regimes use symbolic violence to instill fear without necessarily resorting to mass repression. The display of political prisoners, public trials, and state-orchestrated smear campaigns contribute to an atmosphere where dissent appears futile. In Egypt, for example, mass trials of opposition figures serve not only as a legal instrument but also as a cultural message that opposition to the regime will not be tolerated.

To sum up, the control of political culture in non-democratic regimes is a multifaceted process that combines ideological hegemony, political socialization, propaganda, and coercion. Drawing from political theory, Gramsci's hegemony explains the soft power of ideological control, while Foucault's surveillance society illustrates the self-regulation of behavior under authoritarian rule. Real-world examples from China, Russia, North Korea, and Saudi Arabia demonstrate how these mechanisms manifest in contemporary politics. Ultimately, the ability of authoritarian regimes to maintain control over political culture determines their longevity, but it is also subject to resistance, adaptation, and eventual change. Political culture, while shaped by authority, is never entirely static, as shifts in social, economic, and technological contexts create opportunities for alternative narratives to emerge.

Political Socialization and Legitimacy in Non-Democratic Regimes. Political socialization is a lifelong process through which individuals acquire and internalize political norms and values. Gabriel Almond and Sidney Verba (1963) conceptualized political culture as a determinant of regime stability, distinguishing between three types: parochial, subject, and participant cultures. While democracies cultivate participant political cultures that encourage active engagement, authoritarian regimes foster subject cultures that emphasize obedience and discourage critical political thought. Louis Althusser's theory of ideological state apparatuses (1971) provides a framework for understanding how institutions such as schools, religious organizations, and media function to instill state-approved political beliefs. Althusser argues that the state does not rely solely on coercion but also uses ideology to manufacture consent. This perspective is particularly relevant in authoritarian regimes, where education systems, state-controlled media, and cultural narratives are carefully curated to reinforce legitimacy. Similarly, Antonio Gramsci's theory of hegemony explains how non-democratic regimes maintain power through ideological dominance rather than mere coercion. By controlling cultural and intellectual production, the ruling elite ensures that alternative political discourses remain marginalized, making regime legitimacy appear natural and unquestionable.

Education as a Tool of Political Socialization

Education is one of the most effective mechanisms for shaping political attitudes, particularly in non-democratic regimes where curricula are designed to legitimize the ruling elite and suppress oppositional narratives [5]. The content of history, civics, and literature courses is carefully curated to instill a sense of loyalty to the regime. For example, in North Korea, the education system is built around the ideological framework of Juche, or self-reliance, which emphasizes the absolute authority of the Kim dynasty. Textbooks glorify the leadership and demonize external influences, creating a political culture where dissent is nearly unthinkable [4]. Political indoctrination begins in early childhood, ensuring that citizens view the regime's rule as both natural and benevolent.

Similarly, in China, the Communist Party uses education to shape political consciousness. Patriotic education campaigns emphasize the role of the CCP in modernizing China and portray democratic movements, such as the 1989 Tiananmen Square protests, as dangerous threats to national stability. The inclusion of "Xi Jinping Thought" in school curricula further reinforces the ideological alignment of young citizens with state policies, ensuring that future generations internalize the party's legitimacy [6, p. 781]

In Russia, the Kremlin has increasingly emphasized a revisionist historical narrative in education, portraying the Soviet Union's past in a favorable light while downplaying Stalinist repression [9, p. 29]. The

inclusion of state-approved textbooks that glorify Russian nationalism serves to reinforce Putin's leadership as a continuation of Russia's historical greatness.

Media and Propaganda as Instruments of Legitimacy

In non-democratic regimes, the media plays a crucial role in political socialization by shaping public perception of governance, opposition, and political alternatives. Unlike in democratic societies, where media serves as a platform for debate and accountability, authoritarian regimes use media as a tool for information control and manipulation. State-controlled media reinforces legitimacy by emphasizing stability, economic development, and national unity while portraying opposition movements as foreign-backed or subversive [8]. In Vladimir Putin's Russia, state television channels such as Russia Today (RT) and Channel One present carefully curated narratives that portray Western democracies as chaotic and morally bankrupt while positioning Russia as a defender of traditional values and stability [7, p. 10]. This framing discourages public support for democratic alternatives by making them appear risky and undesirable. In Saudi Arabia, government-controlled media promotes a political culture centered on loyalty to the monarchy. By framing the Saudi royal family as the guardian of Islam and national identity, the state ensures that political dissent is equated with religious and cultural betrayal. Social media platforms, though initially perceived as avenues for dissent, have increasingly come under state surveillance, further consolidating government control over political discourse. China's "Great Firewall" is another example of media control as a means of political socialization. By censoring politically sensitive topics, banning foreign news sources, and using artificial intelligence to monitor online discussions, the CCP limits citizens' exposure to alternative viewpoints. The result is a political culture where criticism of the government is either avoided or framed within state-approved narratives [1].

Rituals, Symbols, and Political Socialization

Beyond education and media, political rituals and symbols serve as powerful mechanisms of socialization in non-democratic regimes. Public ceremonies, national holidays, and mass mobilization events reinforce state legitimacy by fostering a collective political identity. In China, events such as National Day parades and the annual sessions of the National People's Congress serve to project an image of unity and stability. Citizens are expected to participate in state-sponsored activities that demonstrate allegiance to the Communist Party, reinforcing a sense of shared destiny under its leadership. Similarly, in Iran, annual events such as the anniversary of the 1979 Islamic Revolution and anti-American demonstrations are carefully orchestrated to socialize citizens into a political culture that equates loyalty to the regime with patriotism. State-controlled religious institutions further reinforce this political identity by merging religious faith with political obedience. In North Korea, mass gymnastics performances, military parades, and synchronized celebrations function as both displays of state power and exercises in collective political socialization. These rituals serve to create an environment where individual identity is subsumed within the collective national ideology.

Resistance, Adaptation, and the Evolution of Political Culture. Political culture, as a deeply embedded set of attitudes, norms, and values that shape political behavior, does not remain static, even under authoritarian rule. While non-democratic regimes strive to control political culture through mechanisms such as ideological indoctrination, repression, and controlled political socialization, societies often develop strategies of resistance and adaptation. Over time, these processes can lead to gradual or sudden shifts in political culture, influencing regime stability and the potential for democratization.

Political culture, as conceptualized by Gabriel Almond and Sidney Verba (1963), provides a framework for understanding how citizens engage with political authority. In their model, political cultures are categorized into parochial, subject, and participant cultures. Non-democratic regimes seek to cultivate a subject political culture in which individuals passively accept authority. However, political culture is not immutable–it evolves in response to socio-economic changes, technological advancements, and shifts in global political norms. Antonio Gramsci's theory of hegemony (1971) further explains how authoritarian regimes maintain power through cultural and ideological dominance rather than direct coercion alone. However, counter-hegemonic forces emerge as societies develop alternative narratives, challenging the state's legitimacy. James C. Scott's concept of "hidden transcripts" (1990) also provides insight into how resistance manifests in non-democratic settings, where subversive discourses and covert acts of defiance occur beneath the surface of apparent compliance.

Resistance: Forms and Mechanisms in Authoritarian Contexts

Resistance to authoritarian political culture does not always take the form of direct confrontation. Instead, it often emerges through subtle, dispersed, and indirect methods that challenge the regime's ideological control. These mechanisms of resistance include underground political movements, counter-narratives in art and literature, and the use of digital media to circumvent state propaganda. One of the most prominent forms of resistance is the creation of counter-publics, alternative spaces where dissenting ideas circulate outside state control. The role of *samizdat* (underground press) in the Soviet Union during the late 20th century is a clear example. Despite state censorship, dissidents circulated unofficial literature, exposing corruption, human rights violations, and alternative political ideologies [12]. These texts played a crucial role in

shaping a political culture that ultimately contributed to the decline of Soviet authority.

Digital technology has provided new avenues for resistance in contemporary authoritarian regimes. In China, despite the government's extensive control over the internet, activists and citizens have developed innovative ways to bypass censorship, such as using homophones and coded language to discuss politically sensitive topics. The 2019 anti-extradition bill protests in Hong Kong demonstrated the power of digital mobilization, where encrypted messaging apps and decentralized organizing strategies enabled sustained resistance against state repression.

Another form of resistance is cultural subversion, where art, music, and satire serve as vehicles for political critique. In Iran, underground music and banned literature have been used to challenge state-imposed religious and ideological norms. Similarly, in Belarus, opposition movements have utilized protest symbols, such as the white-red-white flag, to express defiance against Alexander Lukashenko's authoritarian rule.

Adaptation: Navigating and Negotiating Authoritarian Rule

Not all responses to authoritarian rule involve overt resistance. Many societies develop adaptive strategies that allow individuals to function within an oppressive political environment while subtly altering political culture over time. Adaptation involves the negotiation of political realities, where citizens find ways to express agency without directly confronting the regime. One form of adaptation is "loyalty signaling," where individuals outwardly conform to state ideology while privately holding alternative beliefs. This phenomenon has been observed in countries such as North Korea, where citizens publicly display loyalty to the regime while secretly consuming foreign media, such as South Korean television dramas. Over time, this exposure to alternative cultural influences contributes to shifts in political consciousness [4].

Institutional adaptation is another mechanism through which political culture evolves under non-democratic rule. Some authoritarian regimes tolerate controlled political participation to maintain stability while mitigating outright dissent. For example, in Singapore, the People's Action Party (PAP) allows limited political opposition and civil society engagement, creating an illusion of pluralism while maintaining strict control over political life. This managed form of political participation shapes a political culture where citizens engage within constrained parameters rather than openly challenging the regime. Similarly, in Russia, the Kremlin has adapted to public dissatisfaction by co-opting nationalist rhetoric and selectively allowing political debates that reinforce state narratives. By manipulating electoral processes and controlling opposition parties, the regime ensures that political culture remains within manageable limits, preventing mass mobilization against the state.

Economic pragmatism is another adaptive strategy. In China, the Communist Party has sustained its legitimacy by prioritizing economic development and improving living standards. The implicit social contract between the state and citizens, economic prosperity in exchange for political compliance, has shaped a political culture where economic security often takes precedence over demands for democratic governance.

The Evolution of Political Culture: Long-Term Shifts in Non-Democratic Regimes

Despite the state's efforts to control political culture, resistance and adaptation contribute to its long-term evolution. As societies undergo economic, technological, and generational changes, political values shift, often in ways that challenge the foundations of authoritarian rule. Generational change is a significant driver of political cultural evolution. Younger generations, exposed to global political norms and digital communication, often develop political attitudes that diverge from those of their predecessors. In post-Soviet states, for example, younger populations tend to be more politically active and critical of authoritarian legacies compared to older generations who lived under Soviet rule [11]. The 2020 pro-democracy protests in Belarus were largely driven by young activists who had grown up with access to alternative sources of information and international perspectives.

Economic transformations also contribute to shifts in political culture. The rise of the middle class in authoritarian states has historically been linked to increased demands for political rights. The 1980s democratic transitions in South Korea and Taiwan illustrate how economic modernization can lead to the erosion of authoritarian legitimacy, as middle-class citizens begin to advocate for greater political participation.

Technological advancements further accelerate political cultural change. The spread of the internet and social media has made it increasingly difficult for authoritarian regimes to maintain total control over information. Even in heavily censored environments, such as China and Iran, alternative political discourses emerge through digital platforms, gradually reshaping public attitudes toward governance and authority.

In general, the evolution of political culture in non-democratic regimes is shaped by a dynamic interplay of resistance and adaptation. While authoritarian states attempt to maintain control through ideological dominance, coercion, and managed participation, societies develop mechanisms to challenge, navigate, and gradually alter these structures. Political theory, from Gramsci's hegemony to Scott's hidden transcripts, provides insight into how resistance manifests in everyday life, while real-world examples from China, Russia, North Korea, Iran, and Belarus illustrate the diverse strategies through which political culture evolves. Although non-democratic regimes often appear stable, they are constantly engaged in a struggle to maintain legitimacy in the face of shift-

ing social dynamics. Over time, economic change, generational shifts, and technological advancements create cracks in the foundations of authoritarian rule. While the trajectory of political cultural evolution is unpredictable, history suggests that no regime can indefinitely suppress the adaptive and resistant forces that drive political transformation.

Conclusion. This study demonstrates that political culture in non-democratic regimes is neither static nor solely determined by state authority; rather, it is shaped through a complex interaction of ideological control, institutional reinforcement, coercion, and societal resistance. The findings indicate that while authoritarian regimes effectively manipulate political socialization mechanisms–such as state-controlled education, propaganda, and censorship–to instill obedience and legitimacy, these efforts are never absolute. The empirical evidence from China, Russia, North Korea, Iran, and Belarus shows that authoritarian political cultures persist through a combination of enforced loyalty, self-censorship, and restricted political participation. However, despite these control mechanisms, resistance emerges in various forms, including underground political movements, digital activism, and cultural subversion, which gradually alter political attitudes within these societies.

A key result of this study is that adaptation plays a crucial role in political cultural evolution under authoritarianism. Unlike direct resistance, adaptive strategies, such as outward compliance paired with private dissent, selective engagement in controlled political spaces, and economic pragmatism, allow citizens to navigate oppressive political systems while gradually shifting underlying political attitudes. This adaptation process, observed in countries like Singapore and post-Soviet states, suggests that even within tightly controlled environments, political cultures evolve due to generational change, exposure to alternative discourses, and technological advancements that challenge state narratives.

Furthermore, this study finds that authoritarian regimes' reliance on coercion, particularly surveillance and repression, has paradoxical effects: while it enforces short-term compliance, it also contributes to long-term instability by fostering latent opposition and deepening distrust between the state and society. The case of Belarus illustrates that excessive repression can backfire, generating a cycle of political crises that erode the very legitimacy authoritarian regimes seek to sustain. Similarly, Russia's increasing reliance on coercion in the wake of declining ideological control highlights the limitations of authoritarian adaptability in the face of societal change.

Thus, the logical conclusion of this research is that political culture in non-democratic regimes is an evolving battleground where authority seeks to dominate, but societal agency continuously reconfigures the boundaries of political engagement. The durability of authoritarian regimes depends not only on their ability to enforce political obedience but also on their capacity to manage socio-political change. As economic shifts, digital connectivity, and generational transformation accelerate, the political cultures of non-democratic states will increasingly be shaped by the tension between control and contestation. Ultimately, the findings suggest that while authoritarian regimes may persist through adaptation, no system can indefinitely suppress the structural forces that drive political cultural transformation.

REFERENCES:

1. Brown, S. A. W. (2024). Beyond the great firewall: EU and US responses to the China challenge in the global digital economy. Journal of European Integration, 46(7), 1089–1110. https://doi.org/10.1080/07036337.2024.2402752 [in English]

2. Butler, J. C. (2013). Authoritarianism and fear responses to pictures: The role of social differences. International Journal of Psychology, 48(1), 18–24. https://doi.org/10.1080/00207594.2012.698392 [in English]

3. Cabarov, C. (2021). Siyasi propaqanda texnologiyaları. Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı, 17, 94–104. https://doi.org/10.30546/2616-4418.17.2021.94 [in Azerbaijani]

4. Dukalskis, A., & Katzeff, S. B. (2024). Evaluating everyday politics in North Korea. Asian Studies Review, 48(2), 217–230. https://doi.org/10.1080/10357823.2024.2312140 [in English]

5. Ellul, J. (1965). Propaganda: The formation of men's attitudes. New York: Alfred A. Knopf, Inc. [in English]

6. Fu, K. W. (2023). Propagandization of relative gratification: How Chinese state media portray the international pandemic. Political Communication, 40(6), 788–809. https://doi.org/10.1080/10584609.2023.2207492 [in English]

7. Jabarov, J. (2021). Türkiye global aktörlerin propaganda savaşında. In Proceedings of the 6th International Student Science Congress (p. 10). Ankara: YTB. [in Turkish]

8. Jabarov, J. (2022). Sociological propaganda: From Jacques Ellul to the present. In Proceedings of the İstanbul International Modern Scientific Research Congress – IV (pp. 231–242). İstanbul: İKSAD. ISBN: 978-625-6404-15-1 [in English]

9. Jabarov, J. (2023). Cultural relativism theory and Azerbaijan democracy. International Journal of Multiculturalism, 4(1), 25–38. https://doi.org/10.30546/2523-4331.2023.4.1.25 [in English]

10. Jabarov, J. (2025). Propagandanın toplumsal mühendislikte rolü: Çin'in sosyal kredi sistemine ilişkin vaka çalışması. In Proceedings of the 7th International Mediterranean Congress (pp. 1152–1168). Valencia, Spain. https://doi.org/10.6084/m9.figshare.28323086 [in Turkish]

11. Nisnevich, Y., & Ryabov, A. (2020). Post-Soviet authoritarianism. Russian Social Science Review, 61(6), 538–554. https://doi.org/10.1080/10611428.2020.1852042 [in English]

12. Podrabinek, A. (1990). Does the Soviet press have a future? Index on Censorship, 19(8), 2–3. https://doi.org/10.1080/03064229008534912 [in English]

Вплив влади на політичну культуру в недемократичних режимах

Деніз Валієва Фікрат

аспірантка кафедри дипломатії
та сучасних інтеграційних процесів
Бакинського державного університету
вул. Академіка Західа Халілова, 23,
Баку, Азербайджан
ORCID: 0009-0007-7095-7149

Це дослідження розглядає багатогранний вплив влади на політичну культуру в недемократичних режимах, зосереджуючись на тому, як ідеологічний контроль, політична соціалізація та репресивні механізми формують суспільні погляди та поведінку. Спираючись на теоретичні уявлення Антоніо Грамші про гегемонію, концепцію ідеологічних державних апаратів Луї Альтюссера та теорію прихованих транскриптів Джеймса С. Скотта, дослідження аналізує, як авторитарні режими маніпулюють культурними та політичними нормами для підтримання легітимності та придушення інакодумства. Основна мета полягає у вивченні того, як такі режими, попри різноманіття історичних та географічних контекстів, застосовують подібні стратегії – від контрольованої державою освіти й пропаганди у ЗМІ до тотального нагляду та цілеспрямованих репресій – задля зміцнення лояльності та запобігання політичному плюралізму.

На основі порівняльного аналізу таких країн, як Китай, Росія, Північна Корея, Іран і Білорусь, дослідження виявляє як сталі риси, так і адаптаційні елементи в авторитарному управлінні. Методологічно робота поєднує якісний аналіз документів із порівняльною політичною соціологією, досліджуючи як першоджерела (державні політики, зміст медіа), так і наукову літературу. Було ідентифіковано, як пропагандистські кампанії, освітні програми, інституціоналізовані ритуали та контрольоване громадянське залучення сприяють підтримці наративів режиму, водночас маргіналізуючи опозицію.

Також розглядається парадокс: надмірна репресія, хоч і забезпечує короткочасну покору, у довгостроковій перспективі може підривати стабільність, викликаючи прихований опір і зниження довіри до влади.

Результати дослідження свідчать, що політична культура в авторитарних умовах не є статичною, а є динамічною сферою протистояння, де суспільна активність зберігається попри зовнішню покору. Адаптивні стратегії – такі як вибіркова участь, приватне інакомислення, цифровий активізм та культурна субверсія – поступово трансформують політичні норми, кидаючи виклик гегемонним наративам правлячої еліти. У висновку зазначено, що хоча недемократичні режими можуть пристосовуватися до змін у соціально-політичному середовищі, структурні чинники – такі як економічна модернізація, технологічний прогрес та зміна поколінь – неминуче змінюють політичну культуру з часом.

Ключові слова: *авторитаризм, політична культура, політична соціалізація, опір, ідеологічний контроль.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Sefd Gülgün Mübariz Quliyeva

Azerbaijan and regional security: from war to peace architecture

UDC 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.19
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Sefd Gülgün Mübariz Quliyeva
Postgraduate Student at the Department of of Diplomacy and Modern Integration Processes
Baku State University
Academician Zakhid Khalilov str., 23, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0009-0003-9754-3588

The security environment in the South Caucasus, shaped by Azerbaijan, faces major challenges including the activity of Armenian revisionist groups, border clashes, and humanitarian demining issues. These factors hinder the establishment of peace and stability in the region. Additionally, the conflicting interests of regional powers such as Iran and Russia complicate the geopolitical landscape and create further risks. The increased involvement of the West and Turkey intensifies geopolitical rivalry, disrupting the existing balance and threatening long-term stability. Against these challenges, Azerbaijan's multivector and balanced policy, strengthened regional dialogue, and increased mutual trust emerge as key pathways forward.

The signing of the Shusha Declaration with Turkey deepened the allied relations and enhanced military and political cooperation. Meanwhile, Azerbaijan's active role in the Non-Aligned Movement and increased engagement within platforms like the Organization of Islamic Cooperation and the Turkic Council demonstrate the diversity of its diplomacy. Azerbaijan's role in energy and transport diplomacy has significantly increased. The Southern Gas Corridor plays a crucial role in Europe's energy security and expands Azerbaijan's export potential. The Zangezur and Middle Corridors position the country as a strategic transit hub in global transportation routes.The modernization of the Azerbaijani Armed Forces and intensified military cooperation with Turkey have consolidated its leadership position in the regional security architecture. Concurrently, Azerbaijan continues its diplomatic efforts aimed at normalizing relations with Armenia through peace initiatives.Within the framework of humanitarian diplomacy and reintegration strategy, the "Great Return" program serves as the primary platform for the reconstruction of liberated territories and the repatriation of internally displaced persons. Mine clearance, mobilization of international support, human rights protection, and the preservation of ethnic and religious diversity are priority areas in post-conflict reconstruction. In conclusion, following the Karabakh conflict, Azerbaijan has shaped a new geopolitical strategy based on multivector, balanced, and flexible policies to ensure regional stability and development. This strategy secures the defense of national interests and broadens international cooperation, further strengthening Azerbaijan's position as a regional leader.

Key words: *regional security, border clashes, demining, geopolitical rivalry, regional stability, peace process, diplomatic balance, security architecture*.

Introduction. Relevance of the topic. Azerbaijan's military-political success in the Second Karabakh War of 2020 resulted in a fundamental change in the existing security system and geopolitical order in the South Caucasus. This new reality has begun to reshape the mutual relations of the regional states, the balance of power, and the positions of international actors. Azerbaijan has not only restored its territorial integrity, but has also begun to act as one of the initiators of sustainable peace and stability in the post-conflict period. Currently, the normalization of Azerbaijani-Armenian relations, the delimitation of borders, the implementation of projects such as the Zangezur corridor, military-strategic cooperation with Turkey, as well as the competition for the sphere of influence of Russia, Iran, the West, and other powers in the region are shaping a new security agenda. In this regard, a systematic study of Azerbaijan's regional security policy and peace initiatives is extremely relevant.

The purpose of the article is to analyze the security strategies and peace initiatives implemented by Azerbaijan in the post-war period, to examine how this policy has affected the establishment of regional stability, cooperation and long-term security architecture. The study also aims to examine Azerbaijan's proactive and balancing role against the backdrop of geopolitical changes in the region. The purpose of this study is to identify the main directions of the new security and peace policy formulated by Azerbaijan after the war, to assess the impact of this policy on regional stability, integration initiatives and geopolitical balances. The article also analyzes the reaction of regional powers, its effects on the security architecture and Azerbaijan's strategic position in this context. The aim is also to show the practical results of Azerbaijan's proactive diplomacy and discuss the potential application of this model for other conflict regions. Azerbaijan's military victory in 2020 was not only a strategic turning point, but also resulted in the collapse of the existing status quo and the emergence of new realities in the security system of the region. This new stage necessitated large-scale changes not only in the military field, but also in diplomatic, economic and humanitarian directions. Azerbaijan's peace initiatives are of great importance in terms of ensuring stability and sustainable development in the region. Against the backdrop of normalization with Armenia, opening of regional corridors, restoration of international law and the activation of geopolitical actors (Russia, Iran, Turkey, EU and USA), Azerbaijan's role has become more decisive than ever. In this regard, the analysis of Azerbaijan's regional security policy,

determination of the contours of the peace architecture and forecasting of future risks are of urgent scientific and practical importance.

Methodological approach. The study used systematic and comparative analysis methods, and applied both a historical approach (development of the regional security environment from the 1990s to the present day) and an event-analysis method (based on key processes and documents after 2020). The source base consists of local and international scientific articles, official state documents, expert assessments, reports of international organizations and studies of analytical centers. References are given in APA style.

Main part. The South Caucasus region has faced serious geopolitical upheavals in recent decades, and these processes have been accompanied by both threats and opportunities, especially for Azerbaijan. The Second Karabakh War of 2020 once again exposed the cracks in the existing security architecture in the region. In the post-war period, Azerbaijan began to act as one of the initiators of regional stability and took conceptual and institutional steps towards peace.

The issue of security for the South Caucasus region, especially for Azerbaijan, is a complex concept that includes not only military and border security, but also geopolitical, economic and humanitarian aspects. The region's strategic location – a transit space connecting Europe and Asia, an access point to energy resources, and at the same time, its location within the sphere of influence of regional powers – Russia, Iran, and Turkey – makes Azerbaijan a crucial actor in the regional security architecture.

The 44-day Second Karabakh War, which took place in 2020, not only resulted in the restoration of Azerbaijan's territorial integrity, but also created serious changes in the regional balance of power. The conflict situation, frozen for many years, has now entered a new phase, and this new reality necessitated a rethinking of the region's security system. The war also clearly revealed the role of international law, the positions of regional and global actors, and how the dynamics of peace and conflict can change.

Currently, Azerbaijan is not satisfied with military victory alone in the post-war period, but is pursuing a multi-pronged policy aimed at building a peace architecture based on more stable and mutual security mechanisms. This policy aims not only to normalize relations with Armenia, but also to create a new security platform based on peace and cooperation in the region. The activation of Azerbaijani diplomacy, transport corridor projects, energy security initiatives, and calls for peace based on international law constitute the main components of this strategy.

The article will analyze the main directions of the peace and security policy that Azerbaijan tried to form in the post-war period, examine the interrelations of this process with regional geopolitical dynamics, and put forward theoretical and practical conclusions on future prospects.

Main directions of Azerbaijan's security policy. After the 44-day war, Azerbaijan began to pursue a policy in a number of strategic directions in order to change the regional security agenda and form the foundations of lasting peace. This policy is being implemented in parallel both at the state level and at the regional and international levels.

Peace treaty initiative and normalization of relations with Armenia The signing of a long-term peace treaty with Armenia is at the forefront of Azerbaijan's peace agenda. Official Baku has proposed five basic principles based on the recognition of mutual territorial integrity and sovereignty with Armenia [21]. These principles are an approach based on international law and aimed at minimizing the risks of future conflict. However, political instability within Armenia, pressure from revanchist forces, and security dependence on Russia make it difficult for this process to progress [4].

Promotion of regional cooperation formats (3+3 platform). Azerbaijan wants to expand dialogue with the main powers in the region within the framework of the "3+3" cooperation format. In addition to Azerbaijan, Armenia and Georgia, Russia, Iran and Turkey are also represented in this format. The aim is to resolve regional problems within the region and minimize foreign interference [13]. This platform is seen as an important step in terms of increasing regional ownership in the security of the South Caucasus.

Military-strategic alliance with Turkey: Shusha Declaration. The Shusha Declaration, signed in 2021, raised Azerbaijan-Turkey relations to the level of a strategic alliance. The declaration established the principles of mutual military assistance, defense industry cooperation and joint activities in the region between the two countries [8]. This document, in addition to increasing Azerbaijan's security guarantees, played an important role in the formation of a balanced power model in the region.

The security component of transport and energy corridors. The Zangezur corridor, initiated by Azerbaijan, is not only an economic project, but also an important element in geopolitical and security terms. This corridor, in addition to connecting the countries of the region, reduces logistical dependencies and strengthens the interdependence model. In addition, energy security cooperation with Europe within the Southern Gas Corridor has increased Azerbaijan's geopolitical importance [22].

Cooperation with the UN and international organizations and establishment of a normative framework. Azerbaijan attaches importance to cooperation with international organizations in the process of peacebuilding and post-conflict reconstruction. Cooperation

with the UN, the European Union and the OSCE in the field of humanitarian demining, infrastructure restoration and confidence-building has expanded [23]. This cooperation demonstrates Azerbaijan's commitment to the peace architecture based on international law.

Contours of the Regional Security Architecture: New Opportunities and Risks. The new geopolitical environment that emerged in the South Caucasus after the 44-day war has changed not only the balance of power, but also the basis of security and cooperation formats. Azerbaijan acts as both an initiator and a coordinating actor in this new configuration. However, this process is not one-sided the interests of various power centers in the region conflict with each other, creating both opportunities and risks. The Second Karabakh War in the South Caucasus, which broke out in the fall of 2020, has created serious changes in the regional security dynamics. New political and military realities have formed between Azerbaijan, Armenia and other actors in the region, and accordingly, the need to update the security architecture has arisen [4].

New opportunities. Expanding regional integration and cooperation formats: Structures such as the "3+3" cooperation platform initiated by Azerbaijan and the Organization of Turkic States have the potential to strengthen dialogue in the region and reduce conflict risks [13]. Opening transport and energy corridors: Projects such as the Zangezur corridor and the Southern Gas Corridor increase economic interdependence between the countries of the region, which in turn promotes long-term stability [22]. Strategic partnerships: The military-strategic cooperation signed with Turkey under the Shusha Declaration has strengthened Azerbaijan's security guarantees [8].

New risks. Clashes between power centers in the region: The confrontation between Russia and the West, especially against the backdrop of the Ukrainian war, is also having repercussions in the South Caucasus and poses a risk of instability in the region [16]. Iran's concerns: The Zangezur corridor and Azerbaijan's rapprochement with Turkey are considered a strategic threat to Tehran, which is causing tensions in Iran-Azerbaijan relations [13]. Armenia's internal political instability: The activities of revanchist forces and political crises can be effective in slowing down the peace process and increasing border tensions. Status of peacekeeping forces: The future of Russian peacekeepers and their role in the region remains uncertain, which calls into question the sustainability of security guarantees. The successful development of Azerbaijan's regional security architecture is possible on the basis of a multi-vector policy, diplomatic initiatives and strategic cooperation. Careful risk management and continued regional dialogue are essential for the realization of new opportunities.

New opportunities: regional integration and interdependence. The following opportunities stand out in the post-war period: Restoration of transport arteries (Zangezur corridor, integration of East-West and North-South corridors): these projects can strengthen security by increasing economic interdependence in the region. Deepening strategic cooperation with Turkey: this partnership strengthens Azerbaijan's hand in terms of regional balance and deterrence [24]. Energy and diplomatic cooperation with the European Union: The Southern Gas Corridor and partnership with Europe increase Azerbaijan's international legitimacy[23]. Azerbaijan has the potential to become a locomotive of economic and political integration in the region by using these opportunities.

Risks: geopolitical clashes and potential for instability. The major geopolitical changes that have occurred in the South Caucasus region in recent years have led to the emergence of new risks. In addition to the interests of Azerbaijan, Armenia and other regional actors, the interaction of great powers complicates the security environment and increases the likelihood of instability. The confrontation between Russia and the West. The growing tension between Russia and the West against the backdrop of the Ukrainian war is also reflected in the South Caucasus. The West's rapprochement with Armenia, while Russia's efforts to protect its position in the region, disrupts the security balance and creates new hotbeds of conflict [16]. This situation slows down the regional peace process and increases the risk of military conflict.

Iran's concerns and regional policy. Iran is concerned about Azerbaijan's Zangezur corridor and cooperation with Turkey. Tehran, assessing these processes as a threat to its national security, is conducting military exercises on the borders and strengthening its geopolitical position [13]. This leads to increased tension in Iran-Azerbaijan relations and the emergence of new risks in the region.

Armenia's internal political instability and revanchist forces. The political crisis within Armenia and the activities of revanchist groups can pose serious obstacles to the peace process. These forces increase the likelihood of a re-ignition of the conflict by creating tension on the border [4]. The unstable political situation negatively affects the security of the region.

Status of Russian peacekeeping forces. The future of Russian peacekeepers in the Karabakh region remains uncertain. Their withdrawal or change of status could create a gap in security guarantees. This raises the need for new security mechanisms in the region [10]. All these risks make it difficult to achieve lasting peace and security in the South Caucasus. Azerbaijan and regional parties should develop flexible and multi-vector diplomatic strategies to address these challenges, and take steps aimed at managing risks and increasing mutual trust.

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

Along with new opportunities, Azerbaijan and the region face a number of risks: The shift of the Russia-West conflict to the South Caucasus: The West's rapprochement with Armenia against the backdrop of the Ukrainian war, and Russia's distrust of Armenia, may create new sources of tension in the region [18]. Growing concerns of Iran: Tehran, which views the Zangezur corridor as a "geopolitical threat", is trying to upset the balance in the region by rapprochement with Armenia [13]. The presence of revanchist forces within Armenia: these groups may create obstacles to the peace process and inflame tensions on the border.

The status and future of international peacekeeping forces: The absence of new security mechanisms against the backdrop of the withdrawal of Russian peacekeepers from Karabakh makes the transition period risky. Azerbaijan's balanced position and multi-vector policy. The South Caucasus region has a complex geopolitical environment where the interests of various power centers Russia, Turkey, Iran, as well as Western states intersect. In this environment, it has become necessary for Azerbaijan to implement a multi-vector, balanced policy in order to protect its national security, ensure stability in the region, and advance its strategic interests [20].

Relations with Russia. Azerbaijan maintains long-term political, economic, and security relations with Russia. The deployment of Russian peacekeepers in the region after the conflict with Moscow plays an important role in Azerbaijan's security [10]. At the same time, Azerbaijan is trying to maintain balance by continuing cooperation with Russia in the energy and trade sectors.

Strategic alliance with Turkey. Turkey is Azerbaijan's closest and most reliable partner. The military-strategic cooperation between the two countries, established by the Shusha Declaration, has increased Azerbaijan's power in the region [6]. Relations with Turkey, especially in the military and political spheres, strengthen Azerbaijan's position and expand its regional role.

Relations with Iran. Azerbaijan seeks to maintain border stability and economic relations with Iran. However, the Zangezur corridor and rapprochement with Turkey are met with concern by Tehran. Nevertheless, Baku is trying to prevent an increase in tensions by demonstrating a cautious, cautious and diplomatic approach towards Iran [16].

Dialogue with the West and international organizations. Azerbaijan is expanding cooperation with the European Union, the UN and other international organizations. Cooperation in the field of energy security, economic development and human rights increases the country's international prestige [22]. At the same time, Azerbaijani diplomacy, based on the principles of multi-vector foreign policy, seeks not to create dependence on any great power. Azerbaijan's balanced and multi-vector policy expands its possibilities for maneuver between regional power centers, serves to protect its national interests and ensure stability in the region. This policy both strengthens the country's security and creates a favorable environment for regional cooperation. By maintaining a balance between regional actors, Azerbaijan seeks to ensure both its national interests and contribute to maintaining stability in the region: energy and security cooperation with Russia is maintained; The military and political alliance with Turkey is deepening; tensions with Iran within the framework of border stability and religious-official relations are being minimized; energy, human rights, and diplomatic channels with the West are being expanded. This multi-vector approach allows Azerbaijan to act as both a stabilizing and coordinating actor in the new security architecture. With the restoration of Azerbaijan's territorial integrity, the balance of power in the region has changed, but this has also created a new security dilemma. The fact that a peace treaty with Armenia has not yet been signed, border delimitation issues remain open, and the presence of peacekeeping forces in the region maintain risk factors [18]. The main challenges for a new security model in the region after the Second Karabakh War are: The activity of Armenia's revanchist circles; Border clashes and humanitarian demining problems; Clash of interests of regional powers such as Iran and Russia.

The activity of Armenian revanchist circles is one of the main threats to security in the region. These groups can increase border clashes, continue tensions, and create serious obstacles to the peace process. Their activities, especially in border areas, cause human losses and damage to infrastructure.

Border clashes and humanitarian demining problems seriously threaten both the stability of the region and the security of the population. Delays in demining work slow down the return of internally displaced persons and pose a threat to human life.

The clash of interests of regional powers such as Iran and Russia further complicates the geopolitical environment of the South Caucasus. Both states seek to protect their strategic sphere of influence, which from time to time leads to tensions and competition.

The intensification of geopolitical competition against the background of the increased activity of the West and Turkey disrupts the balance in the region and leads to increased instability. This competition complicates the establishment of a security architecture and increases the risk of renewed conflicts.[4]

New Directions of Azerbaijani Diplomacy. After the war, the Azerbaijani side began to rebuild its security policy in several directions. Peace treaty initiative: The President of Azerbaijan repeatedly

called for the signing of a peace treaty with Armenia on the basis of mutual recognition and sovereignty. Regional cooperation platforms: Promoting dialogue within the framework of the "3+3" format (Azerbaijan, Armenia, Georgia + Russia, Turkey, Iran) [13]. Strengthening the military-strategic alliance with Turkey [24]. These initiatives have strengthened Azerbaijan's role in the regional system as a "stability-creating actor".

Peace Architecture and Sustainable Security Model. The following elements are important in building a modern security architecture: Definition of borders and mutual legal recognition is the basis for long-term peace. Opening transport and communication lines, especially the implementation of the Zangezur corridor, can be decisive in terms of both economy and security [6]. Security-related institutional mechanisms mutual security guarantees and mechanisms (e.g. international missions for border monitoring). Humanitarian measures mine clearance, return of internally displaced persons and confidence-building processes [23].

Long-standing conflicts and frozen conflicts in the South Caucasus have made it difficult to ensure sustainable peace in the region. The new political and military realities that emerged after the Second Karabakh War in the fall of 2020 have revealed the need to reshape the peace and security architecture in the region [4]. After the war, Azerbaijan, not only preserving the victory, but also taking active diplomatic initiatives to ensure peace and stability in the region. These initiatives include elements such as increasing mutual trust, delimiting borders, and promoting economic integration. Accelerating the process of signing a peace treaty between Azerbaijan and Armenia, which has not been signed for a long time, is a priority. A peace treaty is important in terms of recognizing the parties' mutual sovereignty and territorial integrity, clearly defining borders, and establishing a legal basis for the post-conflict settlement [15].

Through the "3+3" cooperation format and other regional platforms, it is possible to strengthen the dialogue between the South Caucasus countries, as well as regional powers such as Russia, Turkey and Iran, on security and economic issues [13]. This cooperation serves to reduce external interference in the region and form an internal consensus. The opening of transport and energy corridors in the region is one of the main pillars of the peace architecture. Projects such as the Zangezur Corridor and the Southern Gas Corridor increase interdependence between countries and reduce the risks of conflict [8]. The restoration of infrastructure accelerates socio-economic development, especially in liberated areas, and improves people's living conditions. Measures such as eliminating the humanitarian consequences of the conflict, ensuring the return of internally displaced persons and clearing mines contribute to the long-term maintenance of peace [23]. At the same time, promoting dialogue between different ethnic groups living in the region helps to create an environment of trust. Building an architecture of peace and regional stability requires a multifaceted, legal, political and economic approach. Azerbaijan, taking an initiative in this direction, aims not only at its own security, but also at sustainable peace and development of the South Caucasus as a whole. It is impossible to achieve these goals without the active participation of regional powers and the support of the international community.

The Role of Regional Powers and Geopolitical Struggle. Azerbaijan's peace initiatives are also taking shape in the context of geopolitical struggle. In particular:

The European Union and the United States: Seeking a New Role in the South Caucasus through Border Mission (EUMA) and Energy Cooperation [22].

The South Caucasus region has historically been an area where the interests of great powers clash. The geostrategic position of Azerbaijan in terms of energy resources, transit opportunities, and security plays an important role in the policies of regional powers, especially Russia, Iran, and Turkey. After the 44-day Second Karabakh War, the positions of these powers in the region changed, and the intensity of the geopolitical struggle increased [9].

Although Russia has tried to maintain its sphere of influence in the post-Soviet space, its geopolitical influence has weakened after the Ukrainian war. Although the format of cooperation with Russia has been maintained as a result of Azerbaijan's balanced policy, its mediatory role in the region has begun to raise serious questions [20].

Turkey, as Azerbaijan's main strategic ally, has increased its influence in the region militarily, economically and diplomatically. During and after the war, joint military exercises, the Shusha Declaration [24] and the Zangezur corridor project have strengthened the Ankara-Baku tandem [12].

Iran, on the other hand, is concerned about Azerbaijan's growing power. In particular, it has conducted military exercises on its borders, considering the Israeli-Azerbaijani partnership and the Zangezur corridor project as a threat. Iran's policy is based more on a strategy of deterrence, which creates tension in relations with Azerbaijan [16].

The struggle waged by these powers in the South Caucasus sometimes has shades of competition and sometimes of cooperation. Azerbaijan's foreign policy, on the other hand, is based on a multivector approach and is aimed at ensuring regional stability and national interests. In this context, Baku is active in the Non-Aligned Movement, as well as increasing its geopolitical maneuvering capabilities through the Organization of Turkic States and other bilateral cooperation [18].

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

Conclusions and Recommendations. With its victory in 2020, Azerbaijan not only restored its territorial integrity, but also laid the foundations for a new security and cooperation model in the region. In the post-war period, official Baku acted as an initiator of a stable and long-term peace architecture, using not only military, but also diplomatic and economic tools. The peace treaty initiative, the promotion of regional cooperation formats, the strategic alliance with Turkey, the Zangezur corridor and energy diplomacy are the main pillars of this policy.

However, there are still a number of risks to the sustainability of stability in the region. The uncertain political environment within Armenia, Iran's security concerns, the spillover of the Russian-Western confrontation to the region and the uncertain peacekeeping status may create additional challenges in the near future. Therefore, Azerbaijan's security policy should be based on a flexible, pragmatic and multilateral approach, supported by both diplomatic and military-political means.

Scientific and practical recommendations:

1. International guarantee mechanisms should be included in the process of signing a peace agreement – the monitoring and mediation role of third parties (EU, UN, OSCE) can ensure the sustainability of peace.

2. Regional integration initiatives should be strengthened interdependence and cooperation should be deepened through the "3+3" format, the Organization of Turkic States and other platforms.

3. Information security and public diplomacy should be developed – the legitimacy of Azerbaijan's position in the region and its just struggle should be conveyed to the international community through the right channels.

4. Special attention should be paid to social reintegration and recovery processes investments in infrastructure, education, healthcare and culture in the liberated territories will strengthen the internal security of the region.

5. A "soft power" strategy should be promoted in relations with neighbors trust should be built through economic cooperation and cultural diplomacy, in parallel with hard security approaches.

REFERENCES:

1. Altunışıq, M. B., & Erşen, E. (2021). Turkey-Azerbaijan Relations and the 2020 Nagorno-Karabakh War. Insight Turkey, 23(4), 37–58.

2. Amirahmadi, H., & Maleki, A. (2022). Iran's Geopolitical Concerns in the South Caucasus: The Case of the Zangezur Corridor. Journal of Eurasian Studies, 14(1), 87–102

3. Broers, L. (2021). Armenia and Azerbaijan at War: From War to Ceasefire to Where? Chatham House. https://www.chathamhouse.org/

4. Broers, L. (2022). The South Caucasus: Rebuilding after war. Chatham House.

5. Bayramov, A. (2022). Azerbaijan's Growing Role in the Organization of Turkic States. Journal of Eurasian Studies, 13(2), 118–132.

6. Cornell, S. E. (2011). Azerbaijan Since Independence (pp. 45–78).

7. Cornell, S. E. (2021). Azerbaijan in the post-conflict regional order. Central Asia-Caucasus Institute.

8. Cornell, S. E. (2021). The Geopolitics of the South Caucasus after the Second Nagorno-Karabakh War. Middle East Institute. https://www.mei.edu

9. Cornell, S. E. (2022). The International Politics of the Armenian-Azerbaijani Conflict:

10. De Waal, T. (2021). The Caucasus: New Realities after the Second Karabakh War. Carnegie Europe.

11. Delcour, L., & Wolczuk, K. (2022). Resilience or Retreat? The European Union's Foreign Policy in the South Caucasus after 2020. European Politics and Society, 23(1), 83–98.

12. Delcour, L. (2022). "Turkey's Evolving Strategy in the South Caucasus: Post-Conflict Openings". European Policy Centre.

13. Gafarova, S. (2023). Regional cooperation and peacebuilding in the South Caucasus. Baku Research Papers, 5(1), 43–59.

14. Gültekin, B. (2023). The Impact of the Middle Corridor on Turkey-Azerbaijan Relations and Regional Integration. Turkish Journal of International Relations, 22(1), 45–60.

15. Giragosian, R. (2021). Armenia's Strategic Dilemma after the War. Eurasia Daily Monitor, 18(45).

16. Kucera, J. (2023). "Iran's Nervousness Over Azerbaijan's Rising Regional Profile". Eurasianet

17. Zaman, M. Q. (2020). The Role of Transit Corridors in Enhancing Azerbaijan's Geopolitical Position. Central Asian Survey, 39(4), 556–572.

18. Smith, A. (2021). The South Caucasus and the Limits of Western Influence. European Foreign Affairs Review, 26(4), 521–537.

19. Freire, M., & Saravia, D. (2020). Energy Geopolitics and the Caspian Region: Challenges and Opportunities. Energy Policy, 137, 111–127. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.111127

20. Jones, M., & Peterson, L. (2022). Western Diplomacy and the 2020 Nagorno-Karabakh Conflict: Challenges and Limitations. Journal of Conflict Resolution, 66(5), 789–808.

21. Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi. (2022). Azərbaycanın Ermənistanla sülh müqaviləsinə dair təklifləri. https://mfa.gov.az

22. EPRS. (2022). The EU's role in the South Caucasus. European Parliamentary Research Service. https://www.europarl.europa.eu

23. UNDP. (2023). Humanitarian demining in Azerbaijan: Recovery and development. https://www.undp.org/azerbaijan

Азербайджан та регіональна безпека: від війни до мирної архітектури

Сафд Гульгун Мубаріз Гулієва

аспірантка кафедри дипломатії
та сучасних інтеграційних процесів
Бакинського державного університету
вул. Академіка Західа Халілова, 23,
Баку, Азербайджан
ORCID: 0009-0003-9754-3588

Безпекова ситуація на Південному Кавказі, що формується Азербайджаном, стикається з серйозними викликами, включаючи діяльність вірменських ревізіоністських груп, прикордонні зіткнення та проблеми гуманітарного розмінування. Ці фактори перешкоджають встановленню миру та стабільності в регіоні. Крім того, суперечливі інтереси регіональних держав, таких як Іран та Росія, ускладнюють геополітичний ландшафт та створюють додаткові ризики. Збільшення участі Заходу та Туреччини посилює геополітичне суперництво, порушуючи існуючий баланс та загрожуючи довгостроковій стабільності. На тлі цих викликів ключовими шляхами просування вперед стають багатовекторна та збалансована політика Азербайджану, посилення регіонального діалогу та зростання взаємної довіри.

Підписання Шушинської декларації з Туреччиною поглибило союзницькі відносини та посилило військово-політичну співпрацю. Тим часом активна роль Азербайджану в Руху неприєднання та посилення участі в таких платформах, як Організація ісламського співробітництва та Тюркська рада, демонструють різноманітність його дипломатії. Роль Азербайджану в енергетичній та транспортній дипломатії значно зросла. Південний газовий коридор відіграє вирішальну роль в енергетичній безпеці Європи та розширює експортний потенціал Азербайджану. Зангезурський та Середній коридори позиціонують країну як стратегічний транзитний вузол на світових транспортних маршрутах. Модернізація Збройних сил Азербайджану та посилена військова співпраця з Туреччиною закріпили її лідерські позиції в регіональній архітектурі безпеки. Водночас Азербайджан продовжує свої дипломатичні зусилля, спрямовані на нормалізацію відносин з Вірменією через мирні ініціативи. У рамках гуманітарної дипломатії та стратегії реінтеграції програма «Велике повернення» служить основною платформою для відбудови звільнених територій та репатріації внутрішньо переміщених осіб. Розмінування, мобілізація міжнародної підтримки, захист прав людини та збереження етнічного та релігійного різноманіття є пріоритетними напрямками постконфліктної відбудови. На завершення, після карабахського конфлікту Азербайджан сформував нову геополітичну стратегію, засновану на багатовекторній, збалансованій та гнучкій політиці, спрямованій на забезпечення регіональної стабільності та розвитку. Ця стратегія забезпечує захист національних інтересів та розширює міжнародну співпрацю, ще більше зміцнюючи позиції Азербайджану як регіонального лідера.

Ключові слова: *регіональна безпека, прикордонні зіткнення, розмінування, геополітичне суперництво, регіональна стабільність, мирний процес, дипломатичний баланс, архітектура безпеки.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Найчук Антон Віталійович
Черелюк Юрій Миколайович

Релігійна ідентичність у політичній трансформації сучасного українського суспільства

УДК 322:316.647.8(477)"20"
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.20
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Найчук Антон Віталійович
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології
та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61,
Кам'янець-Подільський,
Хмельницька область, Україна
ORCID: 0000-0002-9906-6645

Черелюк Юрій Миколайович
аспірант кафедри політології
та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61,
Кам'янець-Подільський,
Хмельницька область, Україна
ORCID: 0009-0006-9212-145X

Стаття присвячена аналізу феномена релігійної ідентичності в контексті політичної трансформації сучасного українського суспільства. Актуальність дослідження зумовлена комплексом внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких – деколонізаційні процеси, демократизація, європейська інтеграція та повномасштабна збройна агресія російської федерації. Підкреслюється роль релігійної ідентичності в умовах руйнування традиційних соціальних структур, зокрема її функції із забезпечення психологічної стабільності, суспільної солідарності та мобілізації суспільства. Наголошено, що український досвід є показовим для розуміння впливу ідентичнісних чинників на процеси державотворення, оскільки поєднує релігійні та національні компоненти у боротьбі за суверенітет і демократію, демонструючи взаємозалежність духовного та політичного вимірів сучасності.

Метою статті є з'ясування ролі релігійної ідентичності в процесах політичної трансформації сучасного українського суспільства.

Методологічну основу дослідження становлять системний, історичний та соціокультурний підходи, що дали змогу простежити еволюцію релігійної ідентичності, проаналізувати взаємозв'язок між релігійними та політичними процесами, а також охарактеризувати особливості конфесійного ландшафту України в умовах політичних зламів і воєнних загроз.

Результати дослідження доводять, що релігійна ідентичність, будучи динамічним і поліфункціональним феноменом, виконує інтеграційну, мобілізаційну та легітимуючу функції, але водночас здатна генерувати ризики політизації та конфліктогенності. В сучасних умовах вона перетворилася на один із ключових компонентів національної самосвідомості та засобів мобілізації й консолідації українського суспільства. Проаналізовано основні етапи трансформації релігійної ідентичності – від відродження після радянського періоду до створення Православної Церкви України та отримання Томосу як символів духовної незалежності. Відзначено тенденцію відмежування від структур, пов'язаних із концептом «руського миру», що підсилює значення релігійної ідентичності як чинника суспільної стійкості та опору зовнішній агресії.

Ключові слова: *релігія, релігійна ідентичність, політична трансформація, національна свідомість, конфесійний ландшафт, Православна Церква України.*

Вступ. Сучасне українське суспільство перебуває у стані глибокої політичної трансформації, зумовленої процесами деколонізації, демократизації, європейської інтеграції, та, особливо, збройною агресією російської федерації. У цих умовах релігійна ідентичність постає не лише духовно-культурним феноменом, а й одним з ключових чинників суспільно-політичних змін. Вона значною мірою визначає механізми національної консолідації, сприяє мобілізації громадянського опору, формує символічний простір політичної легітимності та задає ціннісні орієнтири суспільного розвитку.

Водночас політична трансформація сучасної України істотно впливає на релігійний простір. Спостерігається інституційне зміцнення Православної Церкви України як символу духовної незалежності, посилюється відмежування від релігійних структур, пов'язаних з ідеологією «руського миру», активізуються нові форми співпраці між релігійними організаціями, державними інституціями та громадянським суспільством. За цих умов релігійна ідентичність виходить за межі приватного життя та набуває значення ресурсу політичної комунікації, суспільної солідарності та протидії зовнішній агресії.

Актуалізує досліджувану проблематику також її глобальний вимір. В умовах зростання ролі ідентичнісних чинників у політичних процесах, український досвід постає унікальним прикладом поєднання релігійної та національної ідентичності у боротьбі за державний суверенітет і демократію. Вивчення цього феномену є важливим не лише для розуміння внутрішніх суспільних трансформацій, а й для осмислення ширших тенденцій взаємодії релігії та політики у сучасному світі.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі релігійної ідентичності в процесах політичної трансформації сучасного українського суспільства.

Методи дослідження. У дослідженні використано системний, історичний та соціокультурний підходи, що забезпечили можливість аналізу релігійної ідентичності у взаємозв'язку з політичними процесами, простеження її еволюції та характеристики конфесійного ландшафту України в умовах політичних трансформацій та воєнних загроз.

Результати. Останні десятиліття засвідчили, що релігія не зникла із суспільного простору сучасної України, а лише змінила форми своєї присутності та механізми впливу. У країнах Центрально-Східної Європи, зокрема й Україні, після падіння «комуністичних» режимів вона перетворилася на маркер національної ідентичності. За даними дослідницького центру Pew, релігія відновила статус важливого чинника як індивідуальної, так і національної ідентичності у багатьох державах регіону, де впро-

довж тривалого часу релігійна практика перебувала під забороною, а суспільство зазнавало тиску атеїстичної ідеології [10]. Саме в цей період в країнах спостерігалося зростання значення релігійної приналежності для самовизначення громадян, що тісно корелювало з ростом ролі національної ідентичності. У низці країн процеси релігійного відродження супроводжувалися пожвавленням суспільно-політичних дискусій щодо місця релігійних цінностей у державному житті. Релігія повертається в публічну сферу не лише як моральний авторитет, але й як символічний актор, здатний визначати рамки політичних дебатів та виконувати функцію легітимації влади.

Україна в цьому контексті демонструє подібні тенденції, проте її досвід має специфічний характер. На момент проголошення незалежності Україна підійшла з фактично зруйнованою релігійною ідентичністю, що стало наслідком тривалого домінування атеїстичної ідеології радянського періоду. Збереження релігійних традицій частково зберіглося переважно в регіонах Західної України, де релігія виконувала не лише духовну, але й консолідуючу функцію. Вітчизняні процеси релігійного відродження та зростання значення релігійної ідентичності відбуваються в умовах деколонізаційних практик, цивілізаційного вибору на користь європейської інтеграції, а також збройної агресії російської федерації. У цьому сенсі український випадок є особливо показовим для розуміння ширших трансформацій у регіоні.

В умовах сучасної суспільної нестабільності релігійна ідентичність набуває особливого значення як чинник формування та збереження етнічної й національної самоідентифікації, активізуючи процеси підтримки особистої самототожності. Вона виступає не лише елементом духовної культури, але й одним із ключових механізмів підтримки соціальної цілісності в кризових ситуаціях. Як важлива форма соціальної ідентичності, вона є інтегральним, поліструктурним і багаторівневим феноменом, що виявляється на різних рівнях та у різноманітних формах. Її зміст розкривається через свідоме конструювання або опосередковане засвоєння релігійних уявлень, цінностей, переконань, а також ритуалів і обрядів, характерних для певної релігійної спільноти. Водночас сутність релігійної ідентичності не зводиться лише до формальної конфесійної належності, а охоплює цілісну систему світоглядних орієнтацій індивіда [1, с. 129] та соціокультурних практик, що визначають поведінкові моделі та ціннісні пріоритети індивіда. У періоди значних соціальних трансформацій і воєнних конфліктів релігійна ідентичність здатна виконувати стабілізуючу функцію, виступаючи ресурсом психологічної безпеки, колективної солідарності та політичної мобілізації. Крім того, вона сприяє зміцненню національної єдності, інтегруючи релігійні традиції у широкий культурно-цивілізаційний контекст і надаючи сенс державницьким наративам.

У науковій літературі виокремлюють два підходи до розуміння релігійної ідентичності. Перший підхід трактує її як категорію релігійної свідомості, змістом якої є усвідомлення співвідношення з релігійними ідеями та цінностями. У цьому контексті релігійна ідентичність постає як загальна самохарактеристика індивіда у сфері віри, що відображає його особистісне ставлення до священного. Таке ставлення може набувати форми внутрішньої установки щодо надприродних властивостей певних символів і знаходити вираження у формулі: «Я – віруючий».

Другий підхід визначає релігійну ідентичність, насамперед, як форму належності до конкретної релігії чи релігійної спільноти, тобто як належність індивіда до певної релігійної організації. У цьому випадку релігійна ідентичність фіксує конфесійну приналежність та проявляється у формулі: «Я – християнин-католик», «Я – буддист», «Я – мусульманин» тощо [8, с. 52–53].

Релігійна ідентичність визначається як сукупність вірувань, цінностей, практик і сприйняття, що формуються в особистості внаслідок її релігійного досвіду, взаємодії з релігійною спільнотою та впливу культурного середовища. Вона відображає спосіб, у який індивід ідентифікує себе в релігійному контексті, його ставлення до власної релігії, віри, духовних практик та спілкування в межах релігійної спільноти. Релігійна ідентичність здатна впливати на різні аспекти життя людини, зокрема на моральні орієнтири, світогляд, соціальні взаємини з іншими людьми та практичну поведінку [3, с. 55].

Перебіг процесів самовизначення окремих народів у різних регіонах світу засвідчив, що релігійна ідентичність не є статичним утворенням, а постає як динамічна система, що конструюється індивідами та спільнотами. Цей феномен, маючи складний, багатосистемний і поліфункціональний характер, зазнає трансформацій як на суспільному, так і на індивідуальному рівнях [6, с. 50], реагуючи на політичні, соціальні чи культурні зміни.

Посилення релігійної ідентичності в українському суспільстві особливо помітне з другої половини 2001 року, що пов'язано з візитом Папи Римського Івана Павла II до України [2]. Ця подія стала значущим імпульсом для релігійного відродження та активізації міжконфесійного діалогу. Так, за даними Центру Разумкова, релігія стабільно виступає одним із ключових чинників суспільної довіри та самоідентифікації. Упродовж 2000-х років спостерігалося значне зростання частки віруючих громадян, яка у подальшому утримувалась на стабільно високому рівні – в середньому 70%. Водночас показовим є зростання цього показника у 2014 та 2022 роках, що засвідчує його чутливість

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

до кризових і воєнних обставин [5, с. 4]. Водночас Україна входить до широкої православної спільноти, і не лише за чисельністю віруючих, але й за розвиненою інституційною структурою. Зокрема, на початок 2020-х років серед 36800 зареєстрованих релігійних громад 19771 належали до православних, що становило 53,7% від загальної кількості [7, с. 177].

Не менш важливою тенденцією стало відчутне дистанціювання громадян від релігійних структур, асоційованих із концептом «руського миру» в умовах повномасштабної війни, а також зростання підтримки ПЦУ, яка дедалі більше сприймається як складова державницького наративу та ідентифікаційної матриці українського суспільства [5, с. 18].

Події Революції Гідності засвідчили, що релігійна ідентичність здатна виконувати роль інтеграційного чинника для українського суспільства. У цей період релігійні переконання стали одним із ключових елементів соціального руху, визначивши його морально-ціннісну основу та емоційне забарвлення. Саме на Майдані сформувалася нова форма релігійної ідентичності, яка проявилася у спільній діяльності, взаємній підтримці та міжконфесійному порозумінні, що сприяло утвердженню атмосфери толерантності у міжконфесійній взаємодії.

Після Майдану релігійна ідентичність українців продовжувала відображати різноманіття релігійних переконань і практик. Водночас спостерігалося зростання зацікавленості у появі нових релігійних об'єднань та пошуку альтернатив традиційним релігійним інституціям. Ця тенденція супроводжувалася динамікою міжрелігійних відносин, що відображала поліконфесійність та плюралізм світоглядних орієнтацій у суспільстві [3, с. 56].

Упродовж останніх років розколи у релігійному середовищі України та їхнє політичне використання набули значного впливу на формування української ідентичності та національної самосвідомості. Релігія та релігійні актори виявилися важливими чинниками в процесі окупації Криму та в динаміці гібридної війни на сході України з 2014 року. Від початку повномасштабного вторгнення росії у лютому 2022 року їхній вплив поширився на суспільні процеси в Україні загалом [9, p. 1].

У 2017–2018 роках українська влада активізувала дії, спрямовані на канонічне утвердження національної Церкви. Кульмінацією цього стало створення у грудні 2018 року нової церковної структури – Православної Церкви України (ПЦУ), що відбулося у результаті об'єднання УПЦ КП та УАПЦ. У січні 2019 року Вселенський патріарх Варфоломій І вручив новообраному предстоятелю ПЦУ Митрополиту Епіфанію, а також тогочасному Президенту України П. Порошенку Патріарший і Синодальний Томос, який засвідчив надання автокефалії Православній Церкві України. Його отримання спричинило суттєві зміни у релігійній ідентичності українців, що вплинули на їхню самосвідомість, релігійні практики й сприйняття суспільства.

Варто відзначити, що ставлення українців до отримання Томосу значно різнилося. Для значної частини суспільства цей акт став символом духовної незалежності та важливим кроком у зміцненні української державності. Його сприймали як значне історичне досягнення, що закріпило суверенітет України в духовній сфері та підтвердило автентичність українців як нації. Водночас існувала й інша група громадян, яка ставилася до отримання Томосу з амбівалентністю або негативом. Зокрема прихильники РПЦ розглядали цю подію як неприйнятну, інтерпретуючи її як порушення традиційного канонічного порядку [3, с. 56].

У сучасному українському суспільстві, особливо після 2014–2022 років, релігійна ідентичність переживає динамічну трансформацію під впливом війни, державної політики, автономізації церков та глобальних культурних трендів. За даними соціологічного дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), більшість громадян України на кінець 2024 року чітко декларують свою релігійну приналежність. Питання про ставлення до створення єдиної Православної Церкви та законодавчих обмежень окремих релігійних організацій демонструють, що релігійна самоідентифікація залишається значимим чинником суспільної солідарності [4].

Релігійна ситуація в Україні охоплює не лише православний сегмент. Важливу роль у релігійному житті країни відіграють також католицькі конфесії, які демонструють зрілість у формулюванні власної суб'єктності на глобальному рівні. Зокрема, греко-католицька церква заявила про себе як про найбільшу східно-католицьку церкву, що поєднує традиційність із сучасністю, інтелектуальним потенціалом та динамічністю структури [7, с. 179].

Поруч із православ'ям і католицизмом в Україні активно поширюються протестантські течії, зокрема, баптизм, адвентизм, п'ятидесятництво, свідки Єгови, а також розвиваються різноманітні харизматичні рухи. Як зазначає П. Яроцький, ці процеси сприяють утвердженню конфесійної рівноваги, зміцненню толерантності та забезпеченню стабільності в українському суспільстві [1, с. 129].

Висновки. Аналіз динаміки релігійної ідентичності доводить, що вона перестала бути виключно приватною сферою вірувань і набула значення вагомого чинника політичної трансформації в Україні. Релігійна ідентичність перетворилася на один із ключових компонентів національної самосвідомості та на важливий засіб мобілізації та консолідації суспільства в умовах війни. Поєднання відродження релігійності після радянського періоду з низкою ключових політичних зламів (Революція Гідності, події 2014 року, повномасштабне

вторгнення 2022 року) і протистояння зовнішній агресії прискорило трансформацію конфесійного ланшафту, зокрема сприяло посиленню позицій Православної Церкви України, перетворивши її на помітний елемент державницького наративу, що одночасно породило суспільні дискусії.

Інституційні зміни (створення та легітимація ПЦУ, отримання Томосу) виступили ключовим механізмом цих зрушень, підсилюючи як консолідуючий потенціал релігії – психологічну опору, символічну згуртованість та мобілізаційні ресурси в умовах кризи, так і конфліктогенний аспект, що полягає у політизації, інструменталізації та ризиках поляризації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волотовська В. Релігійна ідентичність українців в умовах російської агресії: теоретико-методологічні підходи. *Культурологічний альманах.* 2024. Вип. 2 (10). С. 125–137. URL : https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/382

2. Воропаєва Т. Формування національної та релігійної ідентичності громадян України (1993–2010 рр.). Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. URL : https://www.etnolog.org.ua/index.php?id=107&option=com_content&task=view&utm_source=chatgpt.com

3. Опанасюк Е., Панчук І. Динаміка релігійної ідентичності в Україні за останнє десятиліття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Філософія» : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2024. № 26. С. 54–60. URL : https://journals.oa.edu.ua/Philosophy/article/view/4122/3769

4. Релігійна самоідентифікація українців, ставлення до створення єдиної Православної Церкви та до Закону про заборону окремих релігійних організацій. USP. Український соціологічний портал. 16.10. 2024. URL : https://usp-ltd.org/relihijna-samoidentyfikatsiia-ukraintsiv-stavlennia-do-stvorennia-iedynoi-pravoslavnoi-tserkvy-ta-do-zakonu-pro-zaboronu-okremykh-relihijnykh-orhanizatsij/?utm_source=chatgpt.com

5. Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні – 2024 (Інформаційні матеріали) / Ю. Якименко(керівник проєкту), А. Биченко, М. Міщенко. Київ, 2025. 115 с. URL : https://razumkov.org.ua/images/2025/01/28/2024-Religiya-religion-FIN.pdf

6. Филипович Л. Релігійні ідентичності в Україні: постановка проблеми. *Українське релігієзнавство*. 2016. № 80. С. 47–52. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2016_80_9

7. Филипович Л., Владиченко Л. Місце і роль України в геополітичному переформатуванні світу: релігієзнавчі аспекти. *Мультиверсум. Філософський альманах.* 2022. Випуск 2(176). Том 1. С. 169–185. URL : https://multiversum.com.ua/index.php/journal/article/download/506/442/

8. Чорнописька В. Феномен релігійної ідентичності: філософсько-правове конструювання змісту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «*Юридичні науки*». 2023. № 3 (39). С. 51–56. URL : https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32084/10.pdf

9. Brylov D., Kalenychenko T., Kryshtal A. Mapping the Religious Landscape of Ukraine. Peaceworks. 2023. № 193. URL : https://www.usip.org/sites/default/files/2023-10/pw_193-mapping_religious_landscape_ukraine.pdf?utm_source=chatgpt.com

10. Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe. Pew Research Center. 10. 05. 2017. URL : https://www.pewresearch.org/religion/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/?utm_source=chatgpt.com

REFERENCES:

1. Volotovska V. (2024). Relihiyna identychnist ukrayintsiv v umovakh rosiyskoyi ahresiyi: teoretyko-metodolohichni pidkhody [Religious identity of Ukrainians in the conditions of Russian aggression: theoretical and methodological approaches]. Kulturolohichnyy almanakh. Vyp. 2 (10). P. 125–137. URL : https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/382 [In Ukrainian].

2. Voropayeva T. Formuvannya natsionalnoyi ta relihiynoyi identychnosti hromadyan Ukrayiny (1993–2010 rr.) [Formation of national and religious identity of citizens of Ukraine (1993–2010)]. Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnolohiyi im. M. T. Rylskoho NAN Ukrayiny. URL : https://www.etnolog.org.ua/index.php?id=107&option=com_content&task=view&utm_source=chatgpt.com [In Ukrainian].

3. Opanasyuk E., Panchuk I. (2024) Dynamika relihiynoyi identychnosti v Ukrayini za ostannye desyatylittya [Dynamics of religious identity in Ukraine over the last decade]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiya”. Seriya “Filosofiya” : naukovyy zhurnal. Ostroh : Vyd-vo NaUOA. № 26. P. 54–60. URL : https://journals.oa.edu.ua/Philosophy/article/view/4122/3769 [In Ukrainian].

4. Relihiyna samoidentyfikatsiya ukrayintsiv, stavlennya do stvorennya yedynoyi Pravoslavnoyi Tserkvy ta do Zakonu pro zaboronu okremykh relihiynykh orhanizatsiy. (2024) [Religious self-identification of Ukrainians, attitude to the creation of a single Orthodox Church and to the Law on the prohibition of certain religious organizations]. USP. Ukrayinskyy sotsiolohichnyy portal. URL : https://usp-ltd.org/relihijna-samoidentyfikatsiia-ukraintsiv-stavlennia-do-stvorennia-iedynoi-pravoslavnoi-tserkvy-ta-do-zakonu-pro-zaboronu-okremykh-relihijnykh-orhanizatsij/?utm_source=chatgpt.com [In Ukrainian].

5. Ukrayinske suspilstvo, derzhava i tserkva pid chas viyny. Tserkovno-relihiyna sytuatsiya v Ukrayini – 2024 (Informatsiyni materialy). (2025) [Ukrainian society, state and church during the war. Church and religious situation in Ukraine – 2024 (Information materials)] / Yu. Yakymenko (kerivnyk proyektu), A. Bychenko, M. Mishchenko. Kyyiv. 115 p. URL : https://razumkov.org.ua/images/2025/01/28/2024-Religiya-religion-FIN.pdf [In Ukrainian].

6. Fylypovych L. (2016). Reoihiyni identychnosti v Ukrayini: postanovka problemy [Religious identities in Ukraine: statement of the problem]. Ukrayinske relihiyeznavstvo. № 80. P. 47–52. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2016_80_9 [In Ukrainian].

7. Fylypovych L., Vladychenko L. (2022). Mistse i rol Ukrayiny v heopolitychnomu pereformatuvanni svitu: relihiyeznavchi aspekty [The place and role of Ukraine in the geopolitical reformatting of the world: religious studies aspects]. *Multyversum. Filosofskyy almanakh.* Vypusk 2(176). Tom 1. P. 169–185. URL : https://multiversum.com.ua/index.php/journal/article/download/506/442/ [In Ukrainian].

8. Chornopyska V. (2023). Fenomen relihiynoyi identychnosti: filosofsko-pravove konstruyuvannya zmistu [The phenomenon of religious identity: philosophical and legal construction of content]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya: "Yurydychni nauky". № 3 (39). P. 51–56. URL : https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32084/10.pdf [In Ukrainian].

9. Brylov D., Kalenychenko T., Kryshtal A. (2023). Mapping the Religious Landscape of Ukraine. Peaceworks. № 193. URL : https://www.usip.org/sites/default/files/2023-10/pw_193-mapping_religious_landscape_ukraine.pdf?utm_source=chatgpt.com

10. Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe. (2017). Pew Research Center. URL : https://www.pewresearch.org/religion/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/?utm_source=chatgpt.com

Religious identity in the political transformation of contemporary Ukrainian society

Naichuk Anton Vitaliyovych

Candidate of Philosophy Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Politological and Philosophical
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko
National University
Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9906-6645

Cherelyuk Yuriy Mykolayovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Science and Philosophy
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko
National University
Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0009-0006-9212-145X

This article analyses the phenomenon of religious identity in the context of the political transformation of contemporary Ukrainian society. The relevance of this research is determined by a complex of internal and external factors, including decolonization processes, democratization, European integration, and full-scale armed aggression by the Russian Federation. The role of religious identity in the context of the destruction of traditional social structures is emphasized, in particular its functions of ensuring psychological stability, social solidarity, and mobilization of society. It is emphasized that the Ukrainian experience is indicative for understanding the influence of identity factors on the processes of state building, as it combines religious and national components in the struggle for sovereignty and democracy, demonstrating the interdependence of the spiritual and political dimensions of modernity.

The purpose of the article is to clarify the role of religious identity in the processes of political transformation of modern Ukrainian society.

The methodological basis of the study consists of systemic, historical, and sociocultural approaches, which made it possible to trace the evolution of religious identity, analyse the relationship between religious and political processes, and characterize the peculiarities of Ukraine's confessional landscape in the context of political upheavals and military threats. The results of the study prove that religious identity, being a dynamic and multifunctional phenomenon, performs integrative, mobilizing, and legitimizing functions, but at the same time is capable of generating risks of politicization and conflict. In modern conditions, it has become one of the key components of national self-awareness and a means of mobilizing and consolidating Ukrainian society. The main stages of the transformation of religious identity are analysed – from its revival after the Soviet period to the creation of the Orthodox Church of Ukraine and the receipt of the Tomos as symbols of spiritual independence. A tendency to distance oneself from structures associated with the concept of the "Russian world" is noted, which reinforces the importance of religious identity as a factor of social stability and resistance to external aggression.

Key words: *religion, religious identity, political transformation, national consciousness, confessional landscape, Orthodox Church of Ukraine.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Науменко Дмитро Васильович
Балабушка Євген Олександрович
Свідерська Ольга Іванівна

Інформаційні стратегії суспільної поляризації та фрагментації в умовах російсько-української війни

УДК 32.019.51:316.77:355.48(477:470) «2022/...»
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.21
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Науменко Дмитро Васильович
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0004-7458-750X

Балабушка Євген Олександрович
кандидат психологічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-7168-2171

Свідерська Ольга Іванівна
кандидат політичних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6618-0559

У статті досліджуються інформаційні стратегії Російської Федерації, спрямовані на поляризацію та фрагментацію українського суспільства в умовах повномасштабної війни. Виявлено ключові механізми використання пропаганди та дезінформації як інструментів інформаційно-психологічного впливу, що поєднують маніпуляцію суспільними емоціями, поширення мови ворожнечі та нав'язування альтернативних інтерпретацій національного гранд-наративу. Доведено, що цілеспрямована експлуатація ліній соціально-політичних розломів створює загрозу підриву суспільної довіри, делегітимації державних інституцій та зниження стійкості до зовнішніх загроз. Акцентовано на тому, що поляризація та фрагментація суспільства є одним із провідних завдань російської гібридної війни, оскільки вони спрямовані не лише проти українського інформаційного простору, але й на міжнародному рівні – зокрема у спробах поглибити антагонізм в польському суспільстві та послабити солідарність країн ЄС з Україною.

У роботі запропоновано трирівневу модель аналізу цілей РФ (стратегічні, оперативні, тактичні), яка дозволяє комплексно оцінити як довгострокові наміри з формування альтернативної історичної ідентичності, так і ситуативні механізми мобілізації недовіри та паніки (зокрема через фейки щодо мобілізації та економічних загроз). Виявлено, що поряд із зовнішніми інформаційними атаками в Україні простежуються й внутрішні виклики, пов'язані зі зниженням рівня довіри до інституцій у 2023–2025 рр., однак доведено, що високий рівень підтримки Збройних сил та волонтерських рухів компенсує ці ризики та забезпечує основу суспільної консолідації. Таким чином, інформаційні стратегії поляризації та фрагментації розглядаються як багатовимірний феномен, що поєднує інструменти пропаганди, психологічного впливу та маніпуляцій колективною пам'яттю.

Ключові слова: *інформаційна війна; пропаганда; дезінформація; поляризація; фрагментація; суспільна довіра; гранд-наратив; інформаційні стратегії; російсько-українська війна.*

Вступ. Сучасні війни дедалі частіше відбуваються не лише у військово-політичному, а й в інформаційно-комунікаційному просторі. Феномени поляризації та фрагментації суспільства стають ключовими інструментами гібридних стратегій, які дозволяють агресору послаблювати соціальну єдність, підривати довіру до інституцій і створювати умови для внутрішньої дестабілізації. В умовах російсько-української війни проблема інформаційних стратегій, спрямованих на розкол суспільства, набуває особливої актуальності, оскільки вона визначає не лише перебіг конфлікту, але й перспективи стійкості української державності.

Запропоноване дослідження ґрунтується на класичних і сучасних підходах політичної теорії та комунікаційних студій. A. Lipset і S. Rokkan, у своїй концепції «ліній розлому» показали, що суспільна фрагментація може бути довготривалим фактором політичної дестабілізації. N. Luhmann наголошував на уразливості соціальних систем до сегментації комунікаційних потоків, що створює сприятливий ґрунт для зовнішніх маніпуляцій. У свою чергу, D. Horowitz довів, що етнічні та культурні протиріччя можуть використовуватися елітами як інструменти для ведення деструктивної політики. Усі ці підходи дозволяють пояснити, чому саме поляризація та фрагментація є цільовими завданнями російської інформаційної війни.

Додатковий аналітичний вимір формують сучасні дослідження у сфері медіа та наративів. Наприклад, J.-F Lyotard наголошував, що «великі наративи» визначають рамки колективної ідентичності, а їхня деконструкція створює простір для розмиття єдності. Саме тому російська пропаганда активно атакує український національний гранд-наратив, намагаючись підважити його через дезінформацію, експлуатацію емоцій і розповсюдження мови ворожнечі. З іншого боку, досвід України після 2022 року підтверджує здатність до формування альтернативного консолідуючого наративу спротиву та перемоги, який підтримує високий рівень суспільної солідарності. Отже, дослідження інформаційних стратегій поляризації та фрагментації суспільства в умовах війни має подвійне значення: воно дає змогу виявити вразливі місця суспільної комунікації та водночас окреслити потенціал консолідації, необхідний для ефективного опору зовнішнім загрозам.

Метою дослідження є аналіз інформаційних стратегій, які застосовує РФ для поляризації та фрагментації українського суспільства, а також

оцінка їхнього впливу на суспільну довіру, політичну стабільність та відносини України з міжнародними партнерами. Для досягнення мети нами було визначено такі завдання: розкрити сутність понять «поляризація» та «фрагментація» у політичній теорії; проаналізувати ключові наративи російської пропаганди та дезінформаційні механізми; визначити соціологічні тенденції рівня довіри та солідарності в українському суспільстві; окреслити ризики та перспективи консолідації України в умовах гібридної війни.

Методи дослідження. У роботі використано міждисциплінарний підхід, який поєднує якісний аналіз дискурсу та наративів російської пропаганди, контент-аналіз соціальних мереж, а також узагальнення даних соціологічних опитувань (КМІС, Центр Разумкова, CBOS). Методологічною основою стали теорії політичних «ліній розлому» про які писали Lipset та Rokkan, 1967, системної комунікації (Luhmann), а також сучасні підходи до вивчення наративів (Lyotard, Snyder).

Результати. Феномен суспільної поляризації та розколу належить до центральних проблем сучасної політичної науки. У класичній праці *Party Systems and Voter Alignments* A. Lipset і S. Rokkan наголошували, що політичні системи формуються навколо стійких «ліній розлому» (cleavages), які відображають фундаментальні соціальні суперечності – етнічні, релігійні, регіональні чи класові [20]. У цьому контексті фрагментація суспільства є протилежністю його консолідації: замість формування єдиного простору цінностей і політичної солідарності, суспільство розпадається на конфліктуючі сегменти, що підриває стійкість держави та її політичних інститутів. Свого часу N. Luhmann також звертав увагу, що суспільство є складною сукупністю комунікаційних підсистем, і будь-яка втрата єдності в комунікативних процесах призводить до зростання фрагментації та відчуження окремих соціальних груп [21]. Це особливо акцентується у цифрову добу, коли інформаційні потоки стають надмірно сегментованими, утворюючи «ехо-камери». У такій структурі альтернативні інтерпретації систематично маргіналізуються, ігноруються або дискредитуються, що зумовлює ефект когнітивного підкріплення та поглиблює інформаційну асиметрію. Наслідком цього стає не лише посилення власних ідеологічних позицій, а й соціальна ізоляція від різноманіття поглядів, що, своєю чергою, підвищує ризики формування упередженого сприйняття та ускладнює доступ до об'єктивної інформації. Таке інформаційне середовище активно використовується для інформаційних операцій, що мають на меті посилення суспільного розколу [11].

Фрагментація як така не є лише результатом внутрішніх соціальних відмінностей, однак вона може бути свідомо стимульована зовнішніми акторами. Наприклад D. Horowitz у праці Ethnic Groups in Conflict показує, що у поляризованих суспільствах міжетнічні або міжрегіональні суперечності можуть виконувати роль інструментів, що застосовуються політичними елітами для досягнення власних цілей [15]. Схожі механізми використовуються і в російсько-українській війні, зокрема при спробах РФ експлуатувати історичні та культурні відмінності між регіонами, а також поглиблювати недовіру як українського населення у середині країни, так і між Україною та її європейськими партнерами. Сучасні соціологічні дослідження підтверджують цю тезу, хоча й засвідчують високий рівень консолідації українського суспільства після 2022 року. Зокрема згідно опитувань Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), у 2022–2023 рр. понад 80% громадян демонстрували високий рівень довіри до Збройних сил України та волонтерських організацій, тоді як до уряду довіру виявляло приблизно 30–40% населення [4].

Такі дані свідчать про перевагу горизонтальних комунікативних зв'язків та збереження суспільної солідарності навіть у ситуації інституційної критики, що узгоджується із плюралістичною моделлю медіасистеми України [14]. Одним із успішних прикладів механізму протистояння українського медіасередовища російським впливам є можливість одночасно підтримувати у ньому різноманітну кількість точок зору, відкрито репрезентувати інтереси різних соціальних груп і таким чином створювати простір для суспільного діалогу. Динаміка змін рівня довіри населення до інституцій, зокрема й до інституту Президента у період 2019–2025 роках відображає загальну тенденцію коливань суспільної підтримки залежно від зовнішньополітичних і внутрішніх викликів. Наприклад, згідно соціологічних досліджень, у 2024–2025 рр. зростає суспільна поляризація навколо питань мобілізації, внутрішньої політики та економічних труднощів держави. Центр Разумкова у 2024 році зафіксував тенденцію зниження рівня довіри до президента і парламенту, тоді як підтримка армії та волонтерів залишалася стабільно високою [6]. Це свідчить про можливість формування нових політичних «ліній розлому», що потенційно можуть стати підґрунтям для суспільної фрагментації. Загалом рівень суспільної довіри до Президента України, В. Зеленського демонстрував позитивну динаміку з грудня 2024 року і досяг 74% на початку травня 2025 року (недовіру висловлювали 22%). Однак у другій половині травня – на початку червня 2025 року зафіксовано певне зниження цих показників. Згідно останніх даних, 65% громадян довіряють Президенту, тоді як 30% – не довіряють. Таким чином, баланс довіри й недовіри становить +35%. Для порівняння: на початку травня 2025 року баланс складав +52% (74% довіри проти 22% недовіри), а на початку лютого 2025 року він був значно нижчим – лише +20%

(57% довіри та 37% недовіри). Отже, попри фіксацію спаду після травневого піку, нинішні показники довіри залишаються помітно вищими, ніж у період до загострення відносин з новим керівництвом США [3].

Загалом варто підкреслити, що поляризація та фрагментація українського суспільства є прикладом стратегічних цілей інформаційної війни, які водночас виконують і оперативно-тактичну функцію. РФ прагне позбавити Україну внутрішньої єдності, адже консолідоване суспільство є ключовим ресурсом у війні. Фрагментація суспільства створює ґрунт для делегітимізації держави, підриву довіри до інститутів влади, розколу між різними соціальними, політичними та регіональними групами. Це послаблює здатність України до довгострокового спротиву, знижує ефективність мобілізації та міжнародної комунікації. На оперативному рівні поляризація використовується як інструмент для підриву політичної стабільності в конкретні моменти – наприклад, у періоди виборів, кризи або загострення відносин із партнерами. Через інформаційні кампанії та маніпуляцію емоціями намагаються штучно створювати конфлікти на рівні «свої – чужі», (наприклад, між владою і опозицією, цивільними й військовими, носіями російської та української мови). Загалом такі механізми дозволяють РФ досягати локальних переваг – зменшити довіру до рішень керівництва держави, ослабити міжнародну підтримку, загострити внутрішні суперечності. Неспроможність перемогти Україну у короткі терміни, як це планувалося на початку 2022 року зрештою призвела до зміщення акценту на інформаційно-психологічну площину, оскільки «розділене суспільство» є більш вразливим до зовнішнього тиску і менш спроможне вести війну «на виснаження». Поляризація створює ефект внутрішньої деморалізації, який за своєю ефективністю може бути не менш руйнівним, ніж воєнні дії.

Важливість інформаційної складової у сучасному російсько-українському протистоянні підкреслює і В. Горбулін, наголошуючи, що особливість ведення російсько-української війни полягає у боротьбі за цінності, наративи, громадську думку, а сама інформація виконує функцію зброї [2, с. 456]. Пропонуємо виокремити кілька інформаційних стратегій, які використовує РФ при спробі поляризувати та фрагментувати українське суспільство. Перш за все йдеться про класичне використання пропаганди, контрпропаганди та дезінформації. Свого часу Е. Бернейз, один із основоположників теорії пропаганди підкреслював: «ідея або гасло можуть мати ефективніший вплив, ніж особистість чи будь-які локальні проблеми» [1, с. 2]. На його думку головним завданням пропаганди є формування певного стабільного образу або соціальної норми, який у подальшому поступово уточнюється, доповнюється та інтегрується у масову свідомість. При цьому ключовим є уникнення спотворень та нерозумінь на індивідуальному, локальному чи груповому рівні, що забезпечує ефективність маніпулятивного впливу та поступове закріплення потрібних установок у суспільстві.

Російська пропаганда функціонує у вигляді хвиль дезінформації, що послідовно охоплюють різні сегменти аудиторії, маючи на меті деморалізацію, зниження довіри до влади та підрив соціальної єдності. Наприклад, у травні–липні 2022 року дезінформаційні кампанії РФ проявлялися у вигляді пікових сплесків активності, що створювали ефект постійного психологічного тиску на українське суспільство, одночасно спрямовуючи меседжі на західні аудиторії з метою формування сумнівів у доцільності підтримки України [17]. Тема ефективності пропаганди та контрпропаганди є ключовою у інформаційному протистоянні. Так, упродовж перших 15-ти місяців війни російська пропаганда нарощувала результативність, тоді як українська контрпропаганда поступово втрачала інтенсивність, однак під впливом війни в українців почала зростала національна свідомість, що свідчить не лише про уразливість суспільства перед російським інформаційним впливом, але й про його здатність до консолідації навколо спільних ціннісних орієнтирів [23]. Доволі значний сегмент інформаційної війни РФ реалізується через соціальні мережі. Проведений аналіз Geissler, D., Bär, D., Pröllochs, N., et al. понад 350 000 твітів показав, що проросійські меседжі, поширювані як ботами, так і реальними користувачами, сягають десятків мільйонів переглядів [13]. Особливо активно використовується тактика масованого дублювання повідомлень, що має на меті створення ілюзії консенсусу та «інформаційної більшості» на користь РФ. Дискурс-аналіз засвідчує, що ключовими механізмами пропаганди залишаються дискредитація української державності та дегуманізація українців. Російські ЗМІ системно використовують маніпулятивні метафори («наркомани», «фашисти», «маріонетки Заходу»), вибудовуючи образ України як ворожої та нежиттєздатної держави [5]. Подібні тези узгоджуються з узагальненням D. Drugă яка виокремлює такі ключові наративи РФ про Україну: «український нацизм», «втрата суверенітету», «глобальна змова», «продовольча криза». Ці наративи, на думку авторки утворюють цілісну систему взаємопов'язаних тем, що підсилюють одна одну [9]. Особливу роль відіграє маніпуляція історією та правом. Російська пропаганда постійно апелює до історичних подій та юридичних аргументів щодо «незаконності» українських кордонів, формуючи псевдолегітимну основу своєї агресії [12]. Схожі висновки роблять і інші дослідники, доводячи, що інструменталіза-

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

ція історичної пам'яті стала головним ідеологічним чинником війни [18]. Водночас кремлівська інформаційна стратегія включає не лише офіційні медіа, а й анонімні Telegram-канали, псевдоаналітичні центри, блогерів та інфлюенсерів, що діють на глобальному рівні. Їхня діяльність є системно фінансованою та координованою, а мета – створення хаосу, підрив довіри до інституцій та імплементація кремлівських наративів у світовому інформаційному просторі.

Ще однією надважливою інформаційною стратегією суспільної поляризації та фрагментації є формування та поширення наративу. Великі наративи» залишаються центральними у формуванні колективних ідентичностей. В умовах війни саме гранд-наративи стають рамкою, що визначає сенси, через які суспільство пояснює себе та своє місце у світі [22]. У випадку України ключовим є національний гранд-наратив, який, згідно переконань Т. Снайдера, утверджує ідентичність через історії боротьби за свободу та протидію зовнішньому впливу [27]. Такий наратив складається з бінарних опозицій (ми/вони), міфічних історій про заснування нації та нормативного порядку, що робить державу й владу у ній легітимними. Для українського суспільства після 2022 року гранд-наратив «боротьби за виживання» і «спільної перемоги» став консолідуючим чинником, який інтегрує різні соціальні групи й регіони.

Для РФ, навпаки, визначальним став імперський гранд-наратив, що відтворює міфологію «збирання земель» та боротьби з «ворожим Заходом». У його структурі «зовнішній ворог» конструюється як загроза існуванню, а українці зображуються «молодшими братами», які нібито втратили «справжню» ідентичність. Такий наратив працює як ідеологічне підґрунтя війни й легітимізує мобілізаційні заходи у РФ. Особливе значення в цій боротьбі мають афективні публіки, що формуються у соціальних мережах. Дослідження Z. Papacharissi, показують, що сучасні протести і рухи переважно організовуються через «слабкі зв'язки» онлайн-комунікацій, а не через централізовані структури [24]. Це чітко простежувалося під час Революції Гідності, і поведінки українських користувачів соцмереж після 24 лютого 2022 року [30]. Отже, новітні наративи часто створюються у форматі історій, у яких українці переважно самостійно формують описи подій, наративи героїзму й спротиву, нерідко незалежно від офіційних державних повідомлень.

Водночас наслідки ворожих наративів, які цілеспрямовано веде РФ проти українського населення, безпосередньо впливають на міжнародну політику і ставлення до українців у світі. Особливого значення у цьому контексті набувають польсько-українські відносини. Так, на початку повномасштабного вторгнення Польща продемонструвала безпрецедентний рівень солідарності: за даними CBOS, у 2022 році 94% поляків позитивно ставилися до прийому українських біженців. Однак уже в 2023–2024 рр. рівень підтримки знизився до близько 53%, що відображає ефект «втоми від війни» та створює передумови для використання антиукраїнських наративів [7]. Сьогодні можемо виокремити кілька таких наративів, які активно проштовхувала РФ у польському медіапросторі у війні проти України. Наприклад, наратив «українські біженці – тягар для економіки» (експлуатація емоції страху). Після 2022 року російські та пов'язані з ними мережі активно поширювали меседжі, які представляли українських біженців як «економічне навантаження», «поширення злочинності» або ж осіб, які отримують «переваги за рахунок місцевого населення». Аналітики постійно фіксують численні випадки поширення таких наративів у Польщі й інших державах ЄС. Ці меседжі переважно звертаються до емоцій страху й несправедливості, створюючи підґрунтя для міжгрупової ворожості [10]. Дослідження, вказують на випадки, коли риторика проти українців в Польщі переходила межу мобілізації емоцій ненависті: окремі публікації й дописи змальовували біженців як «загрозу» для безпеки, такі наративи, як правило, використовують як типовий інструмент для політичної радикалізації й ескалації ворожості. Також є задокументовані випадки фейків і дезінформації, які стверджували про нібито «мобілізацію» або масове вручення повісток у прикордонних країнах (включно з Польщею), що викликало паніку й дезінформаційну хвилю. Такі інциденти доволі часто розглядають як приклад «психологічних операцій», що апелюють до емоцій страху й невизначеності, не маючи фактичного підґрунтя в діях національних інституцій [29].

Аналітика PISM і огляди EEAS показують: російські кампанії свідомо апелювали до «втоми» від війни в Європі – підсилювали страхи щодо економічних витрат, безпеки й ядерних загроз, щоб послабити політичну підтримку допомоги Україні. Меседжі поєднували раціональні аргументи (економічні побоювання) із сильними емоційними тригерами (тривога, гнів), що робить їх більш дієвими для мобілізації антагоністичних позицій у суспільствах-реципієнтах [25], [11]. Моніторинги польських фактчекінгових груп виокремлюють систематичні приклади матеріалів, що містять емоційну риторику проти українців – від підкреслення «конфлікту культур» до фабрикації злочинних інцидентів. Ремедіація таких кейсів часто вимагає швидкого реагування fact-checking організацій, однак мережевий характер їхнього поширення суттєво ускладнює оперативну нейтралізацію ефекту [8], [26].

Загалом дослідження показують, що ефективна протидія таким кампаніям потребує координації між державними структурами, медіа та громадянським суспільством. Критично необхідною є також робота з емоційними наративами – просування фактів має супроводжуватися емоційною компетентністю (емпатичними відповідями, локальними історіями співпраці), щоб нейтралізувати негативні символи. Зрештою, це підтверджує загальний висновок: емоційні наративи працюють особливо ефективно там, де існують непрожита або нерозв'язана соціальна напруга. Такі наративи є особливо дієвими у моменти, коли інституційна довіра слабшає або коли приймаюче суспільство відчуває ресурсне або соціальне напруження.

Висновок. Узагальнюючи, можна стверджувати, що поляризація та фрагментація суспільства у сучасних умовах виконують роль багатовимірного феномену, що має і внутрішні, і зовнішні джерела. Теоретичні підходи класиків політичної науки дозволяють інтерпретувати емпіричні дані соціології як прояви ширших закономірностей – від історичних ліній розлому до комунікативної сегментації. Водночас, наявність високого рівня довіри до ключових інститутів оборони та громадянського суспільства в Україні засвідчує, що, попри ризики фрагментації, існує значний потенціал для суспільної консолідації, який може стати запорукою стійкості в умовах війни та зовнішнього тиску.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернейз Е, Пропаганда. Київ: Сварог. 2023. 128 с
2. Горбулін В. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. Київ: НІСД. 2017. 496 с.
3. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка довіри Президенту В. Зеленському в 2019–2025 роках URL: https://surl.lu/yfjziy
4. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021–2024 роках URL: https://surl.li/gogkxe
5. Кравченко Н. Анти-Український дискурс російських медіа: ліквідація через маніпуляції. *Політичні дослідження*, 2023. № 50 (4). 97–122.
6. Разумков Центр (2024) Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024р.) URL: https://surl.lt/nfmnij
7. CBOS Stosunek Polaków do Ukraińców i wojny w Ukrainie. Centrum Badania Opinii Społecznej URL: https://www.cbos.pl
8. Demagog. *Raport o dezinformacji dotyczącej uchodźców z Ukrainy w Polsce*. Demagog.org.pl. URL: https://demagog.org.pl
9. Drugă, D. I. War in Ukraine: Russian propaganda themes. Strategic Impact (Revista Impact Strategic). No. 3–4. 2022. P. 80–93
10. EDMO The Fact-Checked Disinformation Detected In The EU. URL: https://surli.cc/xyikir
11. EEAS Russia's disinformation campaigns and narratives on Ukraine. *European External Action Service.* URL: https://www.eeas.europa.eu
12. Fijałkowska, L. Legal and historical arguments in Russian propaganda campaigns against Ukraine, 2013–2022. Studia Prawno-Ekonomiczne. vol. 124, Pp. 9–20.
13. Geissler, D., Bär, D., Pröllochs, N., et al. Russian propaganda on social media during the 2022 invasion of Ukraine. EPJ Data Science, 12, 2023. Article 35.
14. Hallin, D. C., Mancini, P. Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics. Cambridge, UK: Cambridge University Press. Comparative Political Studies, 2004. №. 41(1). Pp. 128–131.
15. Horowitz, D. L. Ethnic groups in conflict. University of California Press. 1985. 697 p.
16. ISD. *Russia-aligned disinformation in Poland: Coordinated online campaigns*. Institute for Strategic Dialogue. URL: https://www.isdglobal.org
17. Krainikova T., & Prokopenko, S. Waves of Disinformation in the Hybrid Russian-Ukrainian War. Current Issues of Mass Communication, 2023 №. (33). Pp. 12–25
18. Krasnodemska I., Kalinichenko V., Marchenko S., Ostapchuk O., & Sonechko O. History as a weapon: narratives and propaganda in the Russo-Ukrainian war. Amazonia Investiga, 2024. № *13*(81). Pp. 98–107.
19. Lijphart A. Democracy in plural societies: A comparative exploration. Yale University Press. Yale University.
20. Lipset S. M., Rokkan, S. Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives. Free Press. 1967. 554 p.
21. Luhmann, N. *Social systems*. Stanford University Press. 1995.
22. Lyotard J.-F. The postmodern condition: a report on knowledge. Manchester: Manchester University Press. 1984.
23. Oleinik A.; Paniotto V. War Propaganda Unfolded: Comparative Effectiveness of Propaganda and Counterpropaganda in Russia's Invasion of Ukraine. *International Journal of Communication, 2023.* V. 17, 2023.
24. Papacharissi, Z. Affective publics: Sentiment, technology, and politics. New York: Oxford University Press. 2015
25. PISM. Russia Intensifies Disinformation Offensive Against Ukraine URL: https://surl.lu/jkadbs
26. Reporterzy.info. *Analiza dezinformacji o Ukraińcach w polskich mediach lokalnych* URL: https://reporterzy.info
27. Snyder T. The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999. New Haven and London: Yale University Press, 2003. 367p.
28. Warsaw Institute. Russian information warfare in Poland: Disinformation and propaganda strategies. Warsaw Institute. URL: https://warsawinstitute.org
29. Zadorożna Marlena, Butuc Marin Russian disinformation in Moldova and Poland in the context of the Russo-Ukrainian war. Security and Defence Quarterly, 2024. №. 46(2):47–65.
30. Zakharchenko, A. The clash of strategic Narratives in the Russo-Ukrainian war. Forum for Ukrainian Studies. URL: https://surl.lu/jgrpti

REFERENCES:

1. Berneiz, E. (2023). Propahanda [Propaganda]. Kyiv: Svaroh [in Ukrainian].

2. Horbulin, V. (2017). Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafiia [World hybrid war: the Ukrainian front: monograph]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

3. Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiolohii. (2019–2025). Dynamika doviry Prezydentu V. Zelenskomu v 2019–2025 rokakh [Dynamics of trust in President V. Zelenskyi in 2019–2025]. Retrieved from https://surl.lu/yfjziy [in Ukrainian].

4. Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiolohii. (2021–2024). Dynamika doviry sotsialnym instytutsiiam u 2021–2024 rokakh [Dynamics of trust in social institutions in 2021–2024]. Retrieved from https://surl.li/gogkxe [in Ukrainian].

5. Kravchenko, N. (2023). Anty-ukrainskyi dyskurs rosiiskykh media: likvidatsiia cherez manipuliatsii [Anti-Ukrainian discourse of Russian media: elimination through manipulation]. Politychni doslidzhennia, 50(4), 97–122 [in Ukrainian].

6. Razumkov Tsentr. (2024). Otsinka sytuatsii v kraini ta diialnosti vlady, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, vira v peremohu (veresen 2024 r.) [Assessment of the situation in the country and the activities of the authorities, trust in social institutions, politicians, officials, and public figures, belief in victory (September 2024)]. Retrieved from https://surl.lt/nfmnij [in Ukrainian].

7. CBOS. (2023). Stosunek Polaków do Ukraińców i wojny w Ukrainie [Attitudes of Poles towards Ukrainians and the war in Ukraine]. Centrum Badania Opinii Społecznej. Retrieved from https://www.cbos.pl [in Polish].

8. Demagog. (2023). Raport o dezinformacji dotyczącej uchodźców z Ukrainy w Polsce [Report on disinformation about refugees from Ukraine in Poland]. Demagog.org.pl. Retrieved from https://demagog.org.pl [in Polish].

9. Drugă, D. I. (2022). War in Ukraine: Russian propaganda themes. Strategic Impact (Revista Impact Strategic), 3–4, 80–93. [in English]

10. EDMO. (2023). The Fact-Checked Disinformation Detected In The EU. Retrieved from https://surli.cc/xyikir. [in English]

11. EEAS. (2023). Russia's disinformation campaigns and narratives on Ukraine. European External Action Service. Retrieved from https://www.eeas.europa.eu. [in English]

12. Fijałkowska, L. (2022). Legal and historical arguments in Russian propaganda campaigns against Ukraine, 2013–2022. Studia Prawno-Ekonomiczne, 124, 9–20. [in English]

13. Geissler, D., Bär, D., Pröllochs, N., et al. (2023). Russian propaganda on social media during the 2022 invasion of Ukraine. EPJ Data Science, 12, Article 35. [in English]

14. Hallin, D. C., & Mancini, P. (2004). Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics. Cambridge, UK: Cambridge University Press. Comparative Political Studies, 41(1), 128–131. [in English]

15. Horowitz, D. L. (1985). Ethnic groups in conflict. Berkeley, CA: University of California Press. [in English]

16. ISD. (2023). Russia-aligned disinformation in Poland: Coordinated online campaigns. Institute for Strategic Dialogue. Retrieved from https://www.isdglobal.org. [in English]

17. Krainikova, T., & Prokopenko, S. (2023). Waves of disinformation in the hybrid Russian-Ukrainian war. Current Issues of Mass Communication, 33, 12–25. [in English]

18. Krasnodemska, I., Kalinichenko, V., Marchenko, S., Ostapchuk, O., & Sonechko, O. (2024). History as a weapon: Narratives and propaganda in the Russo-Ukrainian war. Amazonia Investiga, 13(81), 98–107. [in English]

19. Lijphart, A. (1977). Democracy in plural societies: A comparative exploration. New Haven, CT: Yale University Press. [in English]

20. Lipset, S. M., & Rokkan, S. (1967). Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives. New York: Free Press. [in English]

21. Luhmann, N. (1995). Social systems. Stanford, CA: Stanford University Press. [in English]

22. Lyotard, J.-F. (1984). The postmodern condition: A report on knowledge. Manchester: Manchester University Press. [in English]

23. Oleinik, A., & Paniotto, V. (2023). War propaganda unfolded: Comparative effectiveness of propaganda and counterpropaganda in Russia's invasion of Ukraine. International Journal of Communication, 17, 2023. [in English]

24. Papacharissi, Z. (2015). Affective publics: Sentiment, technology, and politics. New York: Oxford University Press. [in English]

25. PISM. (2023). Russia intensifies disinformation offensive against Ukraine. Polish Institute of International Affairs. Retrieved from https://surl.lu/jkadbs. [in English]

26. Reporterzy.info. (2023). Analiza dezinformacji o Ukraińcach w polskich mediach lokalnych [Analysis of disinformation about Ukrainians in Polish local media]. Retrieved from https://reporterzy.info [in Polish]. [in English]

27. Snyder, T. (2003). The reconstruction of nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999. New Haven, CT & London: Yale University Press. [in English]

28. Warsaw Institute. (2023). Russian information warfare in Poland: Disinformation and propaganda strategies. Warsaw Institute. Retrieved from https://warsawinstitute.org. [in English]

29. Zadorozhna, M., & Butuc, M. (2024). Russian disinformation in Moldova and Poland in the context of the Russo-Ukrainian war. Security and Defence Quarterly, 46(2), 47–65. [in English]

30. Zakharchenko, A. (2023). The clash of strategic narratives in the Russo-Ukrainian war. Forum for Ukrainian Studies. Retrieved from https://surl.lu/jgrpti. [in English]

Information strategies of social polarization and fragmentation in the context of the Russian-Ukrainian war

Naumenko Dmytro Vasylovych

Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0004-7458-750X

Balabushka Ievgen Oleksandrovych

Candidate of Psychological Sciences
Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7168-2171

Sviderska Olha Ivanivna

Candidate of Political Sciences
Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6618-0559

This article investigates the information strategies employed by the Russian Federation aimed at polarizing and fragmenting Ukrainian society amid the full-scale war. The study identifies key mechanisms of propaganda and disinformation as instruments of informational-psychological influence, which combine manipulation of societal emotions, dissemination of hate speech, and imposition of alternative interpretations of the national grand narrative. It is demonstrated that the purposeful exploitation of socio-political fault lines poses a threat to societal trust, delegitimizes state institutions, and reduces resilience to external threats. Emphasis is placed on the fact that polarization and fragmentation of society constitute one of the primary objectives of Russia's hybrid warfare, targeting not only the Ukrainian information space but also the international arena – particularly through attempts to deepen antagonisms within Polish society and weaken EU countries' solidarity with Ukraine.

The study proposes a three-level model for analyzing Russia's objectives (strategic, operational, tactical), which enables a comprehensive assessment of both long-term intentions to shape alternative historical identities and situational mechanisms for mobilizing distrust and panic (including through fake news concerning mobilization and economic threats). It is revealed that alongside external information attacks, internal challenges are also observed in Ukraine, associated with declining trust in institutions between 2023 and 2025. However, it is demonstrated that high levels of support for the Armed Forces and volunteer movements mitigate these risks and provide a foundation for societal consolidation. Thus, information strategies of polarization and fragmentation are considered a multidimensional phenomenon combining propaganda, psychological influence, and manipulation of collective memory.

Key words: *information war; propaganda; disinformation; polarization; fragmentation; social trust; grand narrative; information strategies; Russian-Ukrainian war.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Bairamova Olena Viktorivna

Critical analysis of political aspects of international maritime security: psychology and decision-making logic

UDC 327.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.22
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Bairamova Olena Viktorivna
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Acting Head of the Department
of Social and Humanitarian Disciplines
Separate Structural Subdivision
"Danube Institute of Water Transport
of the National Transport University"
Izmailska str., 7,
Izmail, Odesa region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3199-0612

Problem relevance. *Maritime security remains one of the most pressing issues in contemporary global politics due to growing geopolitical competition in maritime spaces, emergence of new technological threats (cyber threats, hybrid threats), and the necessity to reconsider existing mechanisms of international cooperation. The absence of international consensus regarding the definition of maritime security complicates the formation of effective political decisions in this sphere.*
Research objective. *To conduct a critical analysis of political aspects of international maritime security through investigating the logic of decision-making by state and international actors, as well as to develop recommendations for improving political analysis processes in this sphere.*
Research methods. *The methodological foundation consists of G. Allison's decision-making models (rational actor, organizational process, and governmental politics) for analyzing the logic of political decisions, comparative analysis for comparing different states' approaches, case study method for investigating specific examples (Regional Maritime Security Architecture in the Western Indian Ocean), and critical analysis for assessing political decision effectiveness according to criteria of correspondence to set goals, consideration of all stakeholders' interests, and adaptability to new challenges.*
Research results. *It was established that maritime security strategy formation occurs under the influence of a complex of interconnected political factors, including geopolitical, economic, and institutional elements. It was revealed that decision-making in maritime security sphere does not always correspond to the rational choice model, confirming the importance of considering organizational processes and governmental politics. The necessity of applying critical thinking for effective analysis of political decisions regarding maritime security was proven. Fundamental contradictions between principles of national sovereignty and collective security needs were identified. Higher effectiveness of regional cooperation mechanisms compared to global institutions was demonstrated using the successful functioning of RMSA as an example. A five-component model for critical analysis of political decisions in maritime security sphere was developed.*
Key words: *international maritime security, political aspects, decision-making logic, decision-making psychology, critical thinking, political science, international relations, maritime policy, geopolitics, security challenges.*

Introduction. International maritime security remains one of the most pressing issues in contemporary global politics. Maritime security has emerged as one of the most relevant concepts in international relations, drawing attention to new challenges and mobilising support for their resolution. However, no international consensus has been achieved regarding the definition of maritime security, which is complicated by the absence of a clear foundational distinction between maritime security and maritime safety [5].

Maritime security is characterised by four fundamental features: interconnectedness, transnationality, liminality (in the sense of involving both land and sea), and national and institutional inter-jurisdictionality [6]. Maritime security serves as an umbrella term used to classify issues in the maritime sphere that are often related to national security, the marine environment, economic development, and human security. This encompasses global oceans as well as regional seas, territorial waters, rivers, and ports, where seas function as a "stage for geopolitical projection of power, interstate warfare, or militarised disputes" [13].

The importance of oceans in international politics continues to grow daily. The 21st century represents the century of oceans, when international political structures undergo profound transformations. Disputes concerning territorial sovereignty and maritime boundary delimitation are becoming increasingly acute, affecting relations between states. At the regional level, cooperation and competition in maritime affairs coexist, closely linked to regional peace and stability [12].

Contemporary challenges to maritime security demand that political leaders and experts apply critical thinking and logical analysis in decision-making processes. Researchers emphasise that the increasing severity and heterogeneity of threats to maritime security in terms of actors (criminal, non-state, and state) and activities (crime, hybrid threats, and military

attacks) do not necessarily make oceans more dangerous. Still, maritime risks and threats become less predictable and more complex to suppress.

The problem is complicated by the fact that maritime security has a transnational character and requires coordination of efforts among different states with their often conflicting national interests. The shift from "simple" criminality to heavily armed militias and state participation in "grey zone" conflicts demonstrates how maritime insecurity is closely connected to issues of proper governance and political conditions on land, when state and state-like entities increasingly become perpetrators [11].

The relevance of this research is conditioned by the growing significance of maritime spaces in geopolitical competition, the emergence of new technological threats, and the necessity to reconsider existing mechanisms of international cooperation in the sphere of maritime security.

Main studies and publications. The problem of international maritime security is actively researched in contemporary political science and international relations theory. According to research, until the early 1990s, the term "maritime security" was practically unused. However, various aspects of maritime security, such as piracy, maritime smuggling, and maritime border disputes, attracted the interest of many people both theoretically and practically [10].

A significant contribution to maritime security research has been made by Christian Bueger, who actively investigated maritime security issues with an ontological approach, focusing on the concept of "threats" in the maritime environment. Bueger attributes high value to maritime security regarding political goals and ideology, making naval security a keyword that allows for assessing the significance and conflicts of opinions surrounding the subject. Keywords enable international coordination of actions in the absence of consensus [5].

The geopolitical dimension of maritime security has long been neglected by researchers, despite the growing number of studies devoted to various aspects of maritime security. Research results indicate that the goals and interests of maritime security for states and international institutions directly and indirectly depend on geographical and geopolitical considerations. However, this connection is only tacitly acknowledged in official documents [8].

The logic of decision-making in the security sphere became the subject of research by Graham Allison, who in his work "Essence of Decision" proposed three models for analysing political decisions [1]. The rational actor model presumes that state actions are analysed based on the assumption that nations consider all options and act rationally to maximise their advantages. Under this perspective, state actions are analyzed by assuming that nations consider all possibilities and act rationally to maximise their utility.

Central to the liberal approach in international relations regarding maritime security is the regulation of the marine sphere. Some legal scholars have defined maritime security as "a stable order of oceans, subordinated to the rule of law at sea" [13]. The liberal approach emphasises that international law has been a means of transforming the traditional way of projecting state power at sea through their naval forces toward cooperation for achieving common goals.

Constructivism is based on the notion that security is a socially constructed concept. Instead of perceiving maritime security as a given list of threats and means, the constructivist school of thought is interested in examining relationships and how the idea of marine security emerges through actions, interactions, and perceptions.

Interstate disputes constitute a fundamental dimension of maritime security and can be described as hostile and conflictual relations between two or more states. Interstate disputes arise through strategic competition for access and the ability to "use seas for commercial and military purposes or prevent others from doing so". A current example of interstate dispute is the rivalry between the USA, India, and China in the Western Indian Ocean [13].

Recent studies demonstrate that multilateral maritime exercises (Multilateral Maritime Event – MME) play an essential role in implementing grand strategy in three regions – Europe, the Middle East, and the Indo-Pacific region [7]. The central assumption is that when the perception of strategic threat by American policymakers and military leaders increases, the purpose, quantity, and participants of MME change.

Contemporary researchers emphasise that maritime security is an essential component of national security, and adequate provision of maritime security requires full guarantee from domestic law. International relations scholars assert that the idea of marine security should guide the construction of the legal system of maritime security [12].

Despite the significant amount of research, questions regarding the integration of critical thinking and logical analysis into the process of making political decisions concerning maritime security remain insufficiently studied. The problem of harmonising the national interests of different states in the sphere of maritime security and developing effective mechanisms of international cooperation also requires further investigation.

Research Objectives. This article aims to conduct a critical analysis of the political aspects of international maritime security through investigating the logic of decision-making by state and international actors, as well as to develop recommendations for improving political analysis processes in this sphere.

To achieve this goal, the following tasks are set: to analyse the main political factors influencing the formation of maritime security strategies; to investigate

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

logical models of decision-making in the sphere of international maritime security; to assess the role of critical thinking in analysing political decisions concerning maritime security; to identify main contradictions in different states' political approaches to maritime security; to propose recommendations for improving political analysis in the sphere of maritime security.

Research Methods. The methodological foundation of this research consists of G. Allison's decision-making models for analysing the logic of political decisions, comparative analysis for comparing different states' approaches, case study method for investigating specific examples, and critical analysis for assessing the effectiveness of political choices. The evaluation of political decision effectiveness was conducted according to criteria of correspondence to set goals, consideration of all stakeholders' interests, adaptability to new challenges, and sustainability of results.

Discussion. The formation of international maritime security strategies occurs under the influence of a complex of political factors. The geopolitical dimension of marine security is characterised by the fact that maritime security goals and interests of states and international institutions directly and indirectly depend on geographical and geopolitical considerations.

Maritime potential preserves not only economic potential but also other potentials – from ecological, geopolitical, geostrategic to the potential for international conflicts, making naval security extraordinarily important for all countries worldwide. Maritime security issues in the peace era have become a subject of concern, as how a country adopts and regulates policies related to borders and activities in the waters of their respective countries will undoubtedly be highly regarded in international politics.

Institutional factors are related to state participation in international organisations and maritime security agreements. As researchers note, regional agreements between governments are usually necessary to define maritime security, or proper order at sea, for the corresponding region. Governments in West Africa, Southeast Asia, Europe, or other areas may have different priorities, “but this is their order, defined in negotiations and accordance with international law” [13].

Domestic political factors also play an essential role. Research demonstrates that the complexity of the political decision-making process in the sphere of maritime security is often conditioned by the dominance of political factors and internal bureaucratic problems [6]. The absence of priority narratives in the marine and development sectors means that government priorities are more oriented toward infrastructural aspects at the expense of other fundamental elements.

The analysis of decision-making processes in the sphere of international maritime security is based on Graham Allison's classic work “Essence of Decision”, which proposed three conceptual models for understanding decision-making in crises.

The Rational Actor Model (RAM or Model I) represents the dominant conceptual framework used by foreign affairs analysts to simplify complex processes. In a rapid decision-making environment, theories with practical applicability can be helpful and necessary. RAM is used to explain and predict behaviour by identifying a specific strategic goal of the nation-state and considering which actions pursue this goal [1].

In this model, action in foreign affairs is understood as a deliberate choice made by a unified national government to maximise strategic objectives. Governmental action is a product of choice, and decisions can be explained by telling about goals and “calculations” – rational assessment of options – since rational actors strive for consistent, value-maximising outcomes based on defined constraints.

The rational actor model is attractive primarily because behaviour can be explained entirely in terms of the goals being pursued. However, Allison and Zelikow argue that the model can also be powerfully deceptive, as much of the proper explanation of outcomes is inherent in assumptions and evidence beyond rationality [2].

The rational approach allows representing preferences as utility functions with real values. Economic decision-making becomes a problem of maximising this utility function, considering constraints (for example, budget). This has many advantages: it provides a compact theory that makes empirical predictions with a relatively sparse model, only a description of the agent’s goals and constraints.

The Organisational Behaviour Model recognises that governments are not monoliths but “vast conglomerates of loosely allied organisations, each with substantial independent existence” [2]. The organisational process model is based on organisational theory to emphasise the influence of institutional cultures and standard procedures within governmental bureaucracy.

While RAM assumes that behaviour is a deliberate choice, Model II considers behaviour as the result of organisational procedures designed to maximise efficiency. Through this lens, analysts can identify tendencies of a specific organisation to understand its procedures and form predictions.

Organisations operate according to strict, pre-established procedures that produce the desired result [4]. The state is still essentially a unitary actor, but the analogy is now a quarterback rather than a chess player. Just as a quarterback calls certain (pre-planned) plays, the government can only dictate policy options that already exist in standard operating procedures.

The Governmental Politics Model completely abandons the idea of a "unitary" government. In this model, "where you stand depends on where you sit". Those responsible for different state duties (Secretary of State, Secretary of Defence, etc.) advance predictable arguments based on their current position [2].

Government decisions and actions are essentially intranational political results: results in the sense that what happens is not chosen as a solution to a problem, but rather is the result of compromise, coalition, competition, and confusion among government officials who see different facets of the problem; political in the sense that the activity from which results emerge is best characterised as bargaining.

Political "results" are the outcome of negotiations among these leaders. Applying to the Cuban Crisis, the governmental politics model well explains some actions and demonstrates that compromises are often achieved during governmental decision-making processes [3].

The contemporary system of international maritime security faces a complex of new challenges requiring revision of traditional approaches.

Cyber threats to maritime security have become one of the most serious problems of modernity. The importance of adopting a balanced approach that considers both advantages and risks of technological achievements is emphasised by researchers, as well as the necessity for reliable governance frameworks and international cooperation to ensure responsible and ethical use of technologies in maritime security.

A vivid example is the NotPetya cyberattack in 2017, which affected several major organisations, including maritime giant Maersk. This ransomware attack disrupted global shipping operations, leading to significant logistical chaos and financial losses. The impact of the attack on Maersk alone, which included paralysis of port operations and the necessity for complete IT system renewal, serves as a sobering example of modern maritime infrastructure vulnerability [9].

Hybrid threats deserve special attention. The maritime sphere plays a significant role in such processes: the open sea, unlike sovereign territories on land, represents "legally neutral" spaces [11]. This allows creating strong political, economic, and cultural messages to the world through violent means, but without violating the sovereignty and territorial integrity of any state. In other words, this represents relatively low-risk, high-gain efforts that do not reach the level of war.

This trend has several consequences. First, it intensifies threat patterns at sea compared to the modus operandi of maritime criminality observed previously. Second, since new threat patterns include not only criminal organisations but also political groups and states, there is a risk of weakening existing cooperation platforms and fragmenting robust solutions to maritime insecurity.

Pollution and exploitation of marine resources threaten ocean biodiversity, affect sustainable implementation of SDG 14 regarding life below water, fulfilment of the recent High Seas Treaty, and realisation of the AEC Strategic Plan 2026–2030 and the blue economy agenda. While this is guided by security policy, it is necessary to realise that there is a risk of securitisation of the maritime sphere with its focus on criminal and militarised threats at sea [11].

An example of successful cooperation is the Regional Maritime Security Architecture (RMSA) in the Western Indian Ocean. The establishment of RMSA was ensured within the Program for the Promotion of Maritime Safety (MASE Programme), funded by the European Union and implemented by the Indian Ocean Commission (IOC). This innovative framework promoted cooperation among a wide range of actors with a shared commitment to securing the maritime sphere. At the operational core of RMSA are two key centres: the Regional Maritime Information Fusion Centre (RMIFC) in Madagascar and the Regional Coordination Operations Centre (RCOC) in Seychelles. These centres operate as hubs for real-time maritime situational awareness, regional coordination, and rapid response to threats through coordinated naval operations.

The MASE Programme concluded in 2023, and considering the significant results and various successful operations conducted within RMSA, the EU agreed to continue funding within the Safe Seas Africa (SSA) initiative. RMSA is anchored in two main regional agreements focused on information sharing, coordination, and coordinated maritime operations (collectively called MASE agreements).

One of RMSA's most influential contributions is its role in cultivating the soft power of the Western Indian Ocean – the ability to shape maritime governance and diplomacy through legitimacy, cooperation, and strategic vision rather than coercion. This approach aligns with fundamental frameworks such as The 2050 Africa's Integrated Maritime Strategy (AIMS) and the Lome Declaration, both of which promote African maritime governance and sustainable blue economy development.

Instead of relying on externally imposed models, RMSA represents a turning point toward homegrown solutions rooted in local context, priorities, and political will. It offers African coastal and island states not only a seat at the table but also the ability to convene it.

The active participation of the IOC in high-profile international forums – including SHADE, the Indian Ocean Naval Symposium (IONS), the 2018 Sustainable Blue Economy Conference organised by Kenya, and annual UN Security Council reports – has further amplified the voices of African coastal and island states in the Western Indian Ocean in global maritime

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

governance discussions. Acting as RMSA's diplomatic engine, IOC works to build political support for regional maritime centres while promoting dialogue and coordination among a wide range of partners and stakeholders.

The main objectives of RMIFC include processing maritime information to create maritime situational awareness and a comprehensive regional maritime picture, supporting regional maritime operations, serving as a platform for information sharing, promoting cooperation, and contributing to reports and research. The Regional Maritime Security Architecture in the Western Indian Ocean is built on the principle of multilateral cooperation, considering the transnational nature of most maritime threats, multilateral cooperation is critical for successful mitigation.

The application of critical thinking in analysing political decisions regarding maritime security presupposes a systematic evaluation of arguments, evidence, and logical connections. Security studies approaches can shed light on the meaning of maritime security for different actors. Securitisation analysis frameworks allow examining how maritime threats are created and what various political claims they contain to reveal political interests and divergent ideologies.

Security practice theory allows studying what actors do when they claim to enhance maritime security. Together, these frameworks enable mapping maritime security [5].

Contemporary research emphasises the importance of ethical frameworks in evaluating political decisions in maritime security. Ethical frameworks, including proportionality, necessity, transparency, accountability, and human rights, are applied to assess ethical implications of technologies such as unmanned maritime systems, cyber threats, and surveillance capabilities.

Ethical training and education for maritime security personnel in promoting responsible and accountable decision-making is very important. For example, researcher Md Syful Islam proposes including case studies and simulations as effective tools for studying the practical application and effectiveness of ethical training in real scenarios [9].

An essential aspect of critical analysis is considering the role of non-state actors in maritime security. Research demonstrates that non-state actor actions at sea have a direct and contributing influence on how states respond or fail to respond to security problems in international waters. This capability is related to the absence of sovereign control over the high seas. The long-standing doctrine of "freedom of the seas" opens space for conflicts between state-centric security concepts and national interests of states, on one hand, and (human) security, trade, and environmental problems, on the other hand, which non-state actors are well-adapted to fill [6].

The analysis of different states' political approaches to maritime security reveals significant contradictions that complicate international cooperation and reduce the effectiveness of global security mechanisms.

The fundamental contradiction lies between principles of national sovereignty and the need for collective security. The South China Sea is widely recognised as one of the most complex regions in the world due to disputes over territorial sovereignty and maritime boundary delimitation among various coastal states, as well as involvement of states outside the region [12].

The evolution of international maritime order reflects changes in power structures and interests, as well as the transition of global order. Maritime security order is an integral part of the international security order. In recent years, the situation in the South China Sea has become complex and changeable. Due to sovereignty disputes and uncertain resource ownership, the South China Sea has become a contentious zone with significant international security concerns [17].

States demonstrate different approaches to using military force to ensure maritime security. Interstate disputes always have political motivation and concern for state interests. The concept can be divided into three main categories of disputes:

1) Functional disputes regarding physical properties and resources at sea

2) Institutional disputes regarding territorial borders

3) symbolic disputes regarding cultural and political values that states attach to the maritime sphere.

Based on the conducted research, a model for critical analysis of political decisions in the sphere of maritime security is proposed, which includes five main components:

The first component involves context analysis – assessment of geopolitical, economic, and institutional factors based on Allison's models. The second component includes actor identification – determining all stakeholders, including non-state actors and their interests. The third component involves alternative assessment – systematic consideration of possible action options and their consequences, considering ethical principles. The fourth component includes a multilateral approach – consideration of regional cooperation mechanisms and their interaction with global institutions. The fifth component involves results monitoring – systematic tracking of adopted decision effectiveness through maritime information centres.

Conclusions. The conducted research allows drawing several vital conclusions regarding the political aspects of international maritime security and decision-making logic in this sphere.

First, maritime security strategy formation occurs under the influence of a complex of interconnected political factors. The research confirmed that maritime security goals and interests of states and inter-

national institutions directly and indirectly depend on geographical and geopolitical considerations. Maritime potential preserves not only economic potential but also ecological, geopolitical, and geostrategic potential, making naval security extraordinarily important for all countries worldwide.

Second, decision-making in the sphere of maritime security does not always correspond to the rational choice model. Analysis based on Allison's models demonstrated the importance of considering organisational processes and governmental politics when analysing political decisions. The rational actor model remains the dominant conceptual framework, but it can be powerfully deceptive, as much of the proper explanation of outcomes is inherent in assumptions beyond rationality.

Third, critical thinking is a necessary instrument for the practical analysis of political decisions regarding maritime security. Securitisation analysis frameworks allow studying how maritime threats are created and what political claims they contain. Ethical frameworks, including proportionality, necessity, transparency, and accountability, are critically important when evaluating technological solutions in maritime security.

Fourth, contemporary challenges to maritime security require a comprehensive approach. The NotPetya cyberattack on Maersk in 2017 demonstrates the vulnerability of modern maritime infrastructure, while hybrid threats utilise “legally neutral” spaces of the high seas for political purposes [11]. Increasing severity and heterogeneity of threats make maritime risks less predictable and more complex to suppress.

Fifth, regional cooperation mechanisms demonstrate greater effectiveness compared to global institutions. The RMSA experience in the Western Indian Ocean reflects the success of the African approach to maritime security. RMSA represents a turning point toward home-grown solutions rooted in local context, priorities, and political will. The MASE Programme (2010–2023) and its continuation as Safe Seas Africa demonstrate the importance of sustainable international funding for regional initiatives.

Sixth, analysis of contradictions in different states’ political approaches revealed fundamental contradictions between principles of national sovereignty and collective security needs. The South China Sea remains one of the most complex regions due to territorial disputes, demonstrating the complexity of harmonising national interests with international security needs.

Seventh, the role of non-state actors in maritime security is growing, confirmed by their direct influence on state reactions in international waters. The doctrine of “freedom of the seas” creates space for conflicts between state-centric approaches and non-state actor interests [6].

Eighth, multilateral maritime exercises play an essential role in implementing maritime security, adapting to changing geopolitical threats. NATO Sea Breeze exercises after the invasion of Ukraine demonstrate the adaptability of these mechanisms to new challenges.

The research results demonstrate that successful provision of international maritime security requires an integrated approach combining elements of all three Allison models: rational planning, consideration of organisational constraints, and management of inter-agency politics. Critical thinking should be applied at all levels of decision-making, from local to global.

Further research should focus on developing more sophisticated tools for integrating ethical principles into maritime security decision-making processes, especially in the context of artificial intelligence and the use of autonomous systems. An important direction is studying the impact of climate change on maritime security, geopolitics and adapting existing cooperation mechanisms to new challenges. Special attention deserves studying possibilities for expanding the RMSA model to other regions and creating a global network of regional maritime security centres.

BIBLIOGRAPHY:

1. Allison G., Zelikow P. Essence of Decision-Reading Guide. *U.S. Air Force*. 2018. URL: https://static.dma.mil/usaf/csafreadinglist_2018/zessence.html (дата звернення: 01.08.2025).

2. Allison G. T. Conceptual models and the Cuban Missile Crisis. *The American Political Science Review*. 1969. Т. 63, № 3. С. 689–718. URL: https://josephmahoney.web.illinois.edu/BADM504_Fall%202019/Allison_1969.pdf (дата звернення: 01.08.2025).

3. Bueger C. What is maritime security? *Marine Policy*. 2015. № 53. С. 159–164. DOI: 10.1016/j.marpol.2014.12.005

4. Bueger C., Edmunds T., Ryan B. J. Maritime security: the uncharted politics of the global sea. *International Affairs*. 2019. Т. 95, № 5. С. 1–18. DOI: 10.1093/ia/iiz145

5. Bueger C. What is maritime security? *ScienceDirect*. 2015. № 53. С. 159–164. DOI: 10.1016/j.marpol.2014.12.005

6. Bueger C., Edmunds T. Maritime security: the uncharted politics of the global sea. *ResearchGate*. 2019. С. 1–25. DOI: 10.1093/ia/iiz145

7. Dombrowski P., Reich S. Multilateral Maritime Exercises, Grand Strategy, and Strategic Change: The American Case and Beyond. *Journal of Global Security Studies*. 2024. Т. 9, № 3. С. 1–24. DOI: 10.1093/jogss/ogae017

8. Fabinyi M., Barclay K., Cvitanovic C., Bennett N. Rethinking maritime security from the bottom up: Four principles to broaden perspectives and centre humans and ecosystems. *NPJ Ocean Sustainability*. 2025. Т. 4, № 6. С. 1–15. DOI: 10.1038/s44183-025-00130-9

9. Germond B. The geopolitical dimension of maritime security. *Marine Policy*. 2015. № 54. С. 137–142. DOI: 10.1016/j.marpol.2014.12.013

10. Hood D. Crisis Management and Decision-Making. *Defense.info*. 2020. URL: https://defense.info/book-review/2020/06/crisis-management-and-decision-making/ (дата звернення: 01.08.2025).

11. Islam M. S. Maritime Security in a Technological Era: Addressing Challenges in Balancing Technology and Ethics. *ResearchGate*. 2024. С. 1–16. DOI: 10.47512/meujmaf.1418239

12. Kismartini K. A bibliometric analysis of maritime security policy: Research trends and future agenda. *PMC*. 2024. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11039975/ (дата звернення: 01.08.2025).

13. Larsen J. Maritime security: How geopolitics hardens threat patterns at sea and challenges known solutions. *DIIS*. 2024. URL: https://www.diis.dk/en/research/maritime-security-how-geopolitics-hardens-threat-patterns-sea-and-challenges-known (дата звернення: 01.08.2025).

14. Liu Y., Zhang H. The construction and governance of regional maritime security order in the South China Sea: Conference report. *Marine Policy*. 2021. № 126. С. 1–4. DOI: 10.1016/j.marpol.2021.104438

15. Maritime security. *Wikipedia*. 2025. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Maritime_security (дата звернення: 01.08.2025).

16. Maule A. Maritime Security: Case Studies in Terrorism. *Springer*. 2009. С. 185–210. DOI: 10.1007/978-1-4419-0115-6_9

17. Zhang L. The construction and governance of regional maritime security order in the South China Sea: Conference report. *Science Direct*. 2021. № 126. С. 1–4. DOI: 10.1016/j.marpol.2021.104407

18. Fabinyi M., Barclay K., Cvitanovic C., Bennett N. Rethinking maritime security from the bottom up: Four principles to broaden perspectives and centre humans and ecosystems. *NPJ Ocean Sustainability*. 2025. Т. 4, № 6. С. 1–15. DOI: 10.1038/s44183-025-00130-9

REFERENCES:

1. Allison, G., & Zelikow, P. (2018). Essence of Decision-Reading Guide. U.S. Air Force. Retrieved from https://static.dma.mil/usaf/csafreadinglist_2018/zessence.html

2. Allison, G. T. (1969). Conceptual models and the Cuban Missile Crisis. The American Political Science Review, 63(3), 689–718. Retrieved from https://josephmahoney.web.illinois.edu/BADM504_Fall%202019/Allison_1969.pdf

3. Bueger, C. (2015). What is maritime security? Marine Policy, 53, 159–164. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2014.12.005

4. Bueger, C., Edmunds, T., Ryan, B. J. (2019). Maritime security: the uncharted politics of the global sea. International Affairs, 95(5), 1–18. https://doi.org/10.1093/ia/iiz145

5. Bueger, C. (2015). What is maritime security? ScienceDirect, 53, 159–164. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2014.12.005

6. Bueger, C., Edmunds, T. (2019). Maritime security: the uncharted politics of the global sea. ResearchGate, 1–25. https://doi.org/10.1093/ia/iiz145

7. Dombrowski, P., Reich, S. (2024). Multilateral Maritime Exercises, Grand Strategy, and Strategic Change: The American Case and Beyond. Journal of Global Security Studies, 9(3), 1–24. https://doi.org/10.1093/jogss/ogae017

8. Fabinyi, M., Barclay, K., Cvitanovic, C., Bennett, N. (2025). Rethinking maritime security from the bottom up: Four principles to broaden perspectives and centre humans and ecosystems. NPJ Ocean Sustainability, 4(6), 1–15. https://doi.org/10.1038/s44183-025-00130-9

9. Germond, B. (2015). The geopolitical dimension of maritime security. Marine Policy, 54, 137–142. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2014.12.013

10. Hood, D. (2020). Crisis Management and Decision-Making. Defense.info. Retrieved from https://defense.info/book-review/2020/06/crisis-management-and-decision-making/

11. Islam, M. S. (2024). Maritime Security in a Technological Era: Addressing Challenges in Balancing Technology and Ethics. ResearchGate, 1–16. https://doi.org/10.47512/meujmaf.1418239

12. Kismartini, K. (2024). A bibliometric analysis of maritime security policy: Research trends and future agenda. PMC. Retrieved from https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11039975/

13. Larsen, J. (2024). Maritime security: How geopolitics hardens threat patterns at sea and challenges known solutions. DIIS. Retrieved from https://www.diis.dk/en/research/maritime-security-how-geopolitics-hardens-threat-patterns-sea-and-challenges-known

14. Liu, Y., Zhang, H. (2021). The construction and governance of regional maritime security order in the South China Sea: Conference report. Marine Policy, 126, 1–4. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2021.104438

15. Maritime security. (2025). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Maritime_security

16. Maule, A. (2009). Maritime Security: Case Studies in Terrorism. Springer, 185–210. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0115-6_9

17. Zhang, L. (2021). The construction and governance of regional maritime security order in the South China Sea: Conference report. ScienceDirect, 126, 1–4. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2021.104407

18. Fabinyi, M., Barclay, K., Cvitanovic, C., Bennett, N. (2025). Rethinking maritime security from the bottom up: Four principles to broaden perspectives and centre humans and ecosystems. NPJ Ocean Sustainability, 4(6), 1–15. https://doi.org/10.1038/s44183-025-00130-9

Критичний аналіз політичних аспектів міжнародної морської безпеки: психологія та логіка прийняття рішень

Байрамова Олена Вікторівна

кандидат філософських наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Відокремленого структурного підрозділу «Дунайський інститут водного транспорту Національного транспортного університету»
вул. Ізмаїльська, 7,
Ізмаїл, Одеська область, Україна
ORCID: 0000-0002-3199-0612

Актуальність проблеми. *Морська безпека залишається однією з найбільш актуальних проблем сучасної світової політики у зв'язку з зростанням геополітичної конкуренції в морських просторах, появою нових технологічних загроз (кіберзагрози, гібридні загрози) та необхідністю перегляду існуючих механізмів міжнародного співробітництва. Відсутність міжнародного консенсусу щодо визначення морської безпеки ускладнює формування ефективних політичних рішень у цій сфері.*

Мета дослідження. *Провести критичний аналіз політичних аспектів міжнародної морської безпеки через дослідження логіки прийняття рішень державними та міжнародними акторами, а також розробити рекомендації щодо вдосконалення процесів політичного аналізу в цій сфері.*

Методи дослідження. *Методологічну основу дослідження становлять моделі прийняття рішень Г. Еллісона (раціонального актора, організаційного процесу та урядової політики) для аналізу логіки політичних рішень, порівняльний аналіз для зіставлення підходів різних держав, метод кейс-стаді для дослідження конкретних прикладів (Регіональна архітектура морської безпеки в Західній частині Індійського океану (RMSA)), критичний аналіз для оцінки ефективності політичних рішень за критеріями відповідності поставленим цілям, врахування інтересів усіх зацікавлених сторін, адаптивності до нових викликів.*

Результати дослідження. *Встановлено, що формування стратегій морської безпеки відбувається під впливом комплексу взаємопов'язаних політичних факторів, включаючи геополітичні, економічні та інституційні чинники. Виявлено, що прийняття рішень у сфері морської безпеки не завжди відповідає моделі раціонального вибору, що підтверджує важливість врахування організаційних процесів та урядової політики. Доведено необхідність застосування критичного мислення для ефективного аналізу політичних рішень щодо морської безпеки. Ідентифіковано фундаментальні суперечності між принципами національного суверенітету та потребами колективної безпеки. Продемонстровано вищу ефективність регіональних механізмів співробітництва порівняно з глобальними інституціями на прикладі успішного функціонування RMSA. Запропоновано п'ятикомпонентну модель критичного аналізу політичних рішень у сфері морської безпеки.*

Ключові слова: *міжнародна морська безпека, політичні аспекти, логіка прийняття рішень, психологія прийняття рішень, критичне мислення, політологія, міжнародні відносини, морська політика, геополітика, виклики безпеці.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Бузаров Андрій Ігорович

Євроатлантична спільнота: операціоналізація понять та визначення суб'єктного складу

УДК 327.57
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.23
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Бузаров Андрій Ігорович
кандидат філософських наук, докторант
Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса
Національної академії наук України
вул. Генерала Алмазова, 8,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0009-5085-8340

Актуальність *теми зумовлена потребою глибокого теоретичного осмислення поняття «євроатлантична спільнота» в умовах трансформацій сучасної системи міжнародних відносин, викликаних повномасштабною агресією РФ проти України. Поняття євроатлантичної спільноти, яке історично розвивалося в межах ідеології атлантизму, сьогодні набуває нових змістових акцентів, пов'язаних із безпековими, політичними та ціннісними викликами. Розуміння його еволюції від концептуального ядра атлантизму до сучасної політико-безпекової та інтеграційної конструкції є ключовим для формування української стратегії у сфері зовнішньої політики та національної безпеки.* ***Мета*** *дослідження полягає у визначенні та концептуалізації поняття «євроатлантична спільнота» з урахуванням історичного розвитку ідеї атлантизму та її сучасної адаптації до умов міжнародної безпеки й глобальних політичних процесів.* ***Методологічну*** *основу дослідження становлять системний, історико-порівняльний та інституційний методи, а також елементи теорії міжнародних відносин. Застосовано аналіз офіційних документів НАТО та ЄС, матеріалів формату «Рамштайн», а також вторинних академічних джерел. Результати дослідження свідчать, що сучасна євроатлантична спільнота є багатовимірним явищем, яке поєднує військово-політичну координацію, інституційну взаємодію та ціннісно-нормативну єдність. Встановлено, що після 2022 року відбулося суттєве посилення її інтеграційного та оборонного виміру, а також зміцнення ролі України як активного учасника цього простору. Висновки підкреслюють, що концепт євроатлантичної спільноти залишається динамічним і залежить від розвитку глобальних та регіональних безпекових тенденцій. Для України він є стратегічним орієнтиром, що визначає її цивілізаційний вибір та потребує комплексної інтеграції в політичний, економічний і культурний євроатлантичний простір.*
Ключові слова: *євроатлантична спільнота, атлантизм, міжнародна безпека, НАТО, ЄС, інтеграція, дилема безпеки, формат «Рамштайн», міжнародні відносини.*

Вступ. Актуальність дослідження. Поняття «євроатлантичної спільноти» широко використовується у політичному, дипломатичному та академічному дискурсі. Воно з'являється в офіційних заявах, а також у наукових публікаціях, присвячених трансатлантичним відносинам та атлантизму. Його значення історично пов'язане з ідеєю політичної, економічної та безпекової спільності держав Північної Америки та Європи. Довготривала російсько-українська війна надала цьому поняттю нової актуальності, особливо в контексті прискореного зближення України з євроатлантичними структурами та суб'єктами – як країнами Атлантики, так і членами Європейського Союзу. Попри широке використання, саме поняття залишається досить абстрактним, подібно до інших термінів, що фігурують у політичному та інформаційному дискурсі – таких як євроатлантична сім'я чи євроатлантичний простір. У публічному полі вони часто мають політичний або ідеологічний відтінок, проте для наукового аналізу бракує чіткого визначення, структури та окресленого суб'єктного складу, особливо в цивілізаційного транзиту України та довгострокової російської агресії.

Таким чином, виникає потреба в операціоналізації поняття «євроатлантичної спільноти», зокрема у визначенні його ціннісних і інституційних характеристик, а також ідентифікації кола суб'єктів. В умовах російсько-української війни таке уточнення є особливо актуальним, оскільки процес євроатлантичної інтеграції України супроводжується активною взаємодією на різних рівнях з країнами та структурами трансатлантичного рівня.

Метою дослідження є уточнення поняття євроатлантична спільнота та його значення у контексті російсько-української війни, з особливим наголосом на його ціннісному вимірі та безпековому компоненті. Для досягнення цієї мети у статті поставлено такі **завдання:** проаналізувати використання терміна «євроатлантична спільнота» у наукових працях та офіційних документах в політичному та історичному дискурсі; визначити суб'єктний склад євроатлантичної спільноти як з точки зору інституцій, так і з точки зору окремих держав, виходячи з історико-політичного контексту взаємодії України з цими акторами; сформулювати поняття євроатлантична спільнота, яке може бути використане в подальших наукових дослідженнях, присвячених аналізу взаємодії України з суб'єктами цього геополітичного простору.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано якісний підхід, заснований на контент-аналізі офіційних документів та порівняльному аналізі наукових джерел. Контент-аналіз дає змогу виявити, як поняття євроатлантична спільнота інтерпретується в офіційних комюніке. Порівняльний аналіз наукових джерел дозволяє оцінити варіації визначень і тлумачень цього поняття в галузі міжнародних відносин та політології. Поєднання цих підходів забезпечує як емпіричне підґрунтя, так і теоретичну послідовність дослідження.

Методологічну основу дослідження становить теоретична модель «концептного розтягу» (Conceptual stretching) Джованні Сарторі, яка використовується для визначення оптимального рівня абстракції при операціоналізації поняття «євроатлантична спільнота». Попри те, що це поняття часто використовується та іноді неоднозначно у політичному та інформаційному дискурсі, у даному дослідженні воно визначене на середньому рівні абстракції, що забезпечує баланс між інклюзивністю та аналітичною чіткістю. Такий підхід дає змогу уникнути концептуального розмивання, водночас інтегруючи до робочого визначення достатньо широкий спектр акторів – інституцій, таких як НАТО, ЄС, G7 та формат «Рамштайн».

Емпіричну базу дослідження становлять як офіційні міжнародні документи, так і наукові аналітичні джерела. Попри відсутність єдиного загальновизнаного визначення євроатлантичної спільноти, дослідження має на меті уточнити її безпековий та ціннісний контекст, щоб створити чітку рамку для розуміння рівнів взаємодії України з акторами цього геополітичного об'єднання.

Останні публікації та дослідження. Питання, пов'язані з поняттям «євроатлантичною спільноти», активно досліджуються в сучасній науковій літературі. Аналіз робіт показує, що дослідження діяльності суб'єктів євроатлантичної спільноти у контексті російсько-української війни концентруються навколо двох основних напрямів. Перший – це безпековий вимір, який охоплює дослідження ролі НАТО, формату «Рамштайн» та інших безпекових механізмів. Другий – це ціннісний вимір, у якому Україна розглядається як форпост захисту європейських та євроатлантичних демократичних цінностей і цивілізації.

Так, наприклад, С. Віднянський [37, с. 329] системно проаналізував реакцію міжнародної спільноти на російсько-українську війну, зокрема відзначивши, що неспровокована і брутальна масштабна збройна атака РФ на Україну не залишила вибору державам західної демократії, які були вимушені визнати цю агресію нападом на європейські та євроатлантичні демократичні цінності, на основоположні принципи, на яких будується Організація Об'єднаних Націй.

Крім того, питання діяльності євроатлантичної спільноти, а також підтримки України з боку окремих держав та НАТО, зокрема у безпековому вимірі, є предметом активного вивчення вітчизняних та зарубіжних дослідників. Значний внесок у розробку цих питань останнім часом зробили Чупрій Л.В. [13], Санін О.М. [31] та Міщенко А.Б. і Теремко В.В. [2], які аналізують геополітичний курс України, сценарії євроатлантичної інтеграції та можливий майбутній статус України в європейському просторі.

Варто додати, що ціннісні аспекти євроатлантичної інтеграції України – як у площині політичних цінностей свободи, демократії та верховенства права, так і в цивілізаційно-правовому та гуманітарному вимірах – посідають центральне місце в сучасному науковому дискурсі. Ці питання комплексно аналізуються в роботах Палінчака М.М. [3], Тимошенка О.І. й Дранчука І.М. [36], а також Пирожкова С. й Хамітова Н. [4]. У центрі уваги цих авторів перебуває взаємозв'язок між політичними цінностями євроатлантичної спільноти та місцем України в ній.

Серед зарубіжних дослідників питання євроатлантичної безпеки та євроатлантичної спільноти набули особливої актуальності після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну. В цьому аспекті варто відзначити дослідження М. Ріддервольд [28], П. Даеннхард [16] та А. Гедіу [19]. Спільним знаменником цих робіт є висновок, що чинна війна стала каталізатором переосмислення у межах євроатлантичної спільноти системи безпеки та цінностей, у якій роль України та єдність демократичних держав набули фундаментального значення для збереження стабільності всього євроатлантичного простору.

Проведений аналіз зарубіжних досліджень показує, що різні аспекти поняття євроатлантична спільнота – від безпекових механізмів і стратегічної автономії ЄС до ролі НАТО та спільного ціннісного фундаменту – розглядаються в науковій літературі крізь призму сучасних викликів, зокрема російсько-української війни.

Результати. С точки зору етимології, термін «спільнота» (community) має не лише описову, а й концептуальну вагу, оскільки вказує на соціально-політичне утворення – єдність інституцій, цінностей, норм і ідентичності. В англомовному академічному середовищі словник Oxford English Dictionary визначає community як форму соціальної організації, що поєднує людей через спільні інтереси, місце проживання або культуру, включаючи міжнародні або політичні спільноти. Аналогічно словник Cambridge English Dictionary трактує community як групу людей, які живуть разом або є об'єднаними спільними інтересами чи національною приналежністю, що відповідає концептуальній моделі ціннісної спільності [14;15;29]. В українській мові, за Великим тлумачним словником, спільнота – це об'єднання людей, згуртованих спільними умовами життя, метою чи інтересами. [6;7]. Ці тлумачення підкреслюють, що «спільнота» означає не просто групу або регіон, а інституційно-ціннісне об'єднання з чіткими атрибутами – нормами, довірою, ідентичністю та солідарністю.

Щодо політичного поняття «євроатлантична спільнота», то воно виникло в політичному дискурсі другої половини XX століття в контексті формування післявоєнної системи міжнарод-

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

них відносин та створення Організації Північноатлантичного договору (НАТО) у 1949 році. На початковому етапі воно позначало сукупність держав Північної Америки та Західної Європи, об'єднаних спільними безпековими інтересами, зокрема протидією радянській загрозі в період «холодної війни». Однією з теоретичних основ концепції євроатлантики стала ідея атлантизму, чітко виражена у фінальній прижиттєвій праці Гелфорда Маккіндера «The Round World and the Winning of the Peace» [22]. У цьому есе він розглядає Атлантичний басейн як стратегічне ядро світового порядку, підкреслює необхідність тісної співпраці США, Великої Британії та Франції для підтримання миру та стримування реваншистських загроз. Маккіндер формулює атлантизм як геополітичний і цивілізаційний принцип – баланс сухопутної потуги Євразії (Heartland) і морської потуги атлантичних демократій. Ця теза стала концептуальною основою атлантизму в його класичному розумінні, що надалі трансформувалося в ідею Євроатлантичної спільноти як системи політичної єдності, безпеки та спільних цінностей держав Північної Америки та Західної Європи. Однією з теоретичних основ Євроатлантичної спільноти стало формування атлантизму після Другої світової війни, коли НАТО офіційно закріпило роль цінностей як центрального елементу безпеки. Уже у преамбулі Вашингтонського договору 1949 року було зазначено, що Атлантичний альянс створювався не лише як військовий союз, а як спільнота, заснована на загальних демократичних і правових цінностях [НАТО, 1949].

У контексті розгортання Холодної війни 1950-ті роки стали епохою активної європейської інтеграції, що заклала основу для майбутнього євроатлантичного простору. Першим кроком стала Угода про створення Євроатлантичної спільноти вугілля та сталі [35], яка об'єднала шість країн – Францію, Німеччину, Італію, Бельгію, Нідерланди та Люксембург – у наднаціональну організацію, метою якої було не лише економічне відновлення, але й створення правових і політичних інституцій загального користування. Природним продовженням інтеграційного процесу стали Римські договори 1957 року [35], які створили Європейську економічну спільноту (ЕЕС) та Європейську спільноту з атомної енергії (Euratom). У тексті договорів зафіксовано прагнення створити союз, що базується не тільки на економічному об'єднанні, але й на спільних політичних та правових цінностях, реалізованих через інституційні механізми співпраці та управління. Використання англійського слова «Community» у всіх вказаних назвах, також підкреслює символізм та спільність базових цінностей.

У 1950–60-х роках концепції атлантизму та євроатлантичної спільноти отримали закріплення не лише у наукових працях, але й у практичній архітектурі європейської безпеки та атлантичної системи. У межах НАТО та процесів європейської інтеграції формувалася багаторівнева структура співпраці, яка поєднувала військові гарантії зі спільними політичними та правовими інститутами. Так, наприклад, Карл Дойч у своїй праці «Political Community and the North Atlantic Area» [17] розглядав цей простір як «security community» – простір, де взаємна довіра, інституційна взаємодія та спільні демократичні цінності мінімізують ризик війни між учасниками. Паралельно такі представники англійської школа міжнародних відносин, як Мартін Вайт і Гедлі Булл [11], у праці «Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics», описували атлантичну систему як міжнародне суспільство західних держав, у якому порядок базується на спільних нормах і цінностях. Цю теоретичну рамку доповнив Warner R. Schilling у своїй фундаментальній праці «European Security and the Atlantic System» [33], де він визначив інституційні механізми координації оборонної політики між США та Європою, що зміцнили євроатлантичну безпеку. Саме цей теоретичний та інституційний фундамент став основою сучасного розуміння євроатлантичної безпеки, де атлантична система і євроінтеграційні процеси функціонують як взаємопов'язані елементи.

У 1970-1990-х роках, до розпаду Радянського Союзу, поняття євроатлантизму та євроатлантичної безпеки стало предметом міждисциплінарних досліджень у галузях міжнародних відносин, політичної науки та філософії. До цього часу ключові компоненти концепцій – демократичні цінності, правові інституції, система безпеки, інтеграційні процеси у середині ЄС та Альянсу – вже були формально та практично визначені. Саме ці роботи створили теоретичну основу для визначення євроатлантизму як ціннісно-інституціональної моделі, яка до 1990 року включала чіткий суб'єктний склад, інститути безпеки та систему спільних демократичних цінностей.

Після розпаду Радянського Союзу питання євроатлантичної інтеграції набуло нової дослідницької значущості: не лише як політичний альянс, але як цивілізаційна модель цінностей, безпеки та ідентичності. Френсіс Фукуяма у праці The End of History and the Last Man [18] аргументував тріумф ліберальної демократії як кінцевої фази історії, що підтвердило ціннісну основу євроатлантизму. С. Хантінґтон у статті The Clash of Civilizations? [21] навпаки вказав на потенційні конфлікти між цивілізаційними блоками, наголосивши на небезпеці культурно-світоглядних протиріч в постсовєтському просторі. На цьому тлі Джон Міршаймер в статті «Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War» [23] розглянув поняття security dilemma (термін запропонований ще в 1950 році Дж. Херцем [20] та вказав на те,

що безпечні наміри одних держав можуть сприйматись іншими як загроза, особливо у трансатлантичному контексті розширення НАТО. Зрештою, ці концепти – атлантизм як ціннісно-інституційна матриця, дилема безпеки та цивілізаційний транзит – стали ядром наукового розуміння того, яким чином євроатлантичний простір трансформується у нову систему безпеки, що включає НАТО, ЄС та демократичні держави західного світу, об'єднані інституціями, нормами та цінностями.

Також у постсовєтський період фундаментальні дослідження євроатлантичної безпеки та ролі цінностей у трансатлантичному просторі були проведені такими провідними аналітиками та дипломатами, як Збіґнєв Бжезінський, Генрі Кіссінджер, Джордж Фрідман та Роберт Каплан. Зокрема, у праці Бжезінського The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives [10] чітко артикулюється тезис про те, що стабільність Європи та трансатлантичного простору ґрунтується не лише на військових альянсах, але й на єдності демократичних цінностей і політичних інститутів. Бжезінський підкреслює, що після розпаду СРСР ключовим викликом стало не допустити розколу в Європі та забезпечити інтеграцію пострадянських держав до системи євроатлантичної безпеки, яка охоплює НАТО, ЄС та ширший простір спільних норм і стандартів. Ці міркування стали логічним продовженням стратегічного підходу до атлантизму як ціннісно-політичного проєкту.

У 2000–2010-х роках концепція євроатлантичної спільноти знову стала предметом інтенсивного аналізу як у політичному, так і академічному дискурсі. Доповідь Carnegie Endowment «A Euro-Atlantic Security Community for the 21st Century» [30] підкреслює, що після завершення Холодної війни процеси розширення НАТО і ЄС створили новий трансатлантичний простір, проте багато із чинних розділень залишаються нерозв'язаними. Автори наголошують: країни євроатлантичного простору повинні оновити свої інституційні основи та ціннісні принципи, щоб спільно відповідати на нові виклики, зміцнюючи довіру і не допускаючи використання сили. Вчені також відновили інтерес до концепції security dilemma, акцентуючи увагу на тому, що розширення та демократична трансформація пострадянських країн може сприйматися сусідами як загроза. Таким чином, дані концепти – оновлені цінності, інституційні реформи й розуміння security dilemma – стають ключовими компонентами операціоналізації поняття євроатлантична спільнота у сучасному контексті.

Ставши безпрецедентним викликом як для міжнародної системи безпеки, так і для європейської спільноти, російсько-українська війна докорінно змінила зовнішню політику та позиції багатьох держав – членів євроатлантичного простору. НАТО у своїх стратегічних документах визнає РФ як «найбільш значну та безпосередню загрозу для безпеки Альянсу» та підтверджує зобов'язання підтримки України як критичного партнера. Президент США Джо Байден підкреслив на саміті НАТО у Вільнюсі (липень 2023 р.) довгострокову відданість Альянсу підтримці України та оголосив про скасування вимоги Плану дій щодо членства (Membership Action Plan) на шляху до вступу України та наголосив на більш всеосяжній підтримці України [8]. Спільна декларація «Великої сімки» за участі Байдена та інших лідерів підтвердила готовність захищати суверенітет України та розширювати коаліцію з понад 50 країн для її підтримки [9].

Важливо зазначити, що активні процеси інтеграції України в євроатлантичну спільноту стали одним із причин підтримки ключових євроатлантичних акторів вже після початку російської агресії, зокрема після анексії Криму у 2014 році. Це було зафіксовано в ряді політичних заяв і офіційних документів, в яких підкреслювалось значення демократичних цінностей і стратегічної солідарності. Зокрема, у законі Ukraine Freedom Support Act of 2014 підписаному Обамою, було прямо вказано, що політика США полягає в допомозі Україні в відновленні її суверенітету, щоб стримати подальшу дестабілізацію.

Окремо варто зазначити, що з 2014 року українське керівництво на найвищому рівні послідовно декларувало не лише прихильність європейським цінностям, але й здійснила закріплення євроатлантичного курсу на законодавчому та стратегічному рівні. Президент Петро Порошенко на початку своєї каденції відновив курс на вступ до ЄС і НАТО та вказав на те, що рішення повернутися до курсу інтеграції в Альянс стало ключовим для забезпечення безпеки та суверенітету країни [26]. У лютому 2019 року ВРУ схвалила зміни до Конституції, які офіційно закріпили курс на членство в ЄС і НАТО як стратегічні зовнішньополітичні цілі. Аналогічно «Стратегія національної безпеки України» 2020 року чітко визначила євроатлантичну інтеграцію як ключовий елемент державної безпекової політики та демократичного розвитку [5]. З початку повномасштабної агресії Росії 24 вересня 2022 року Україна офіційно подала заявку на прискорений вступ до НАТО, підтвердивши свою прихильність євроатлантичним цінностям і безпековим стандартам [1]. Крім того, Україна активно позиціонує себе як суб'єкт, який поділяє цінності, стандарти безпеки та інституційні напрями євроатлантичної спільноти. В офіційних зовнішньополітичних документах з цього приводу зазначається, що Україна системно рухається до практичного членства в НАТО та ЄС. Заявлена фінальна мета – повноцінне членство – демонструє, що Україна не просто орієнтується на західні структури, а діє як активний актор ціннісної ідентичності та безпеки [12; 24].

Обговорення. Євроатлантична спільнота як політичний і безпековий концепт має складну історичну еволюцію, що розпочалася після 1945 року. На етапі створення Організації Північноатлантичного договору та Європейських інтеграційних інституцій (Паризькі договори 1951 р., Римські договори 1957 р.) євроатлантична спільнота сприймалася передусім як блок держав, об'єднаних безпековими інтересами та протидією радянському блоку в умовах Холодної війни. Водночас вже на початковому етапі в ідеологічному фундаменті спільноти було закладено принципи демократизації, політичних і правових цінностей, свободи та прав людини. Упродовж Холодної війни ці цінності поступово набували ваги як основа для зближення країн Північної Америки та Європи, розширення європейської спільноти та інтеграції нових держав на основі спільних інститутів та єдиного розуміння демократії, верховенства права та громадянських свобод.

Євроатлантична спільнота як поняття має комплекс атрибутів, що сформувалися протягом другої половини XX століття та зберегли актуальність у XXI столітті. Її інституційну основу становлять НАТО як ключовий безпековий альянс та ЄС як політико-економічний центр інтеграції. Ціннісним ядром є принципи демократії, верховенства права та прав людини, що забезпечують єдність політичних підходів держав-членів. Політична взаємодія проявляється у координації зовнішньої та безпекової політики, а ідентифікаційний аспект закріплюється у поняттях «євроатлантичної спільноти», «євроатлантичної родини», «євроатлантичного простору» ті інших синонімічних словах.

Інтеграція трьох мільярдів людей з колишніх соціалістичних країн у світову економіку значно підвищила потенціал конфліктності в пострадянському просторі та інших регіонах. З кінця 1980-х – початку 1990-х років після розпаду комуністичної системи й СРСР сотні мільйонів громадян були інтегровані в глобальні ринки, що призвело до глибоких економічних і культурних трансформацій. Як зазначав Деніел Єргін [38], понад три мільярди людей азійських економік увійшли до світової економіки в рамках процесу глобалізації. Водночас цей цивілізаційний транзит підвищив ризики зіткнень на перетинах культур, політичних систем та ціннісних ідентичностей, що стало об'єктом аналізу Гантінгтона, Фукуями та Міршаймером як потенційного джерела конфлікту в пострадянському просторі.

Російсько-українська війна стала переломним моментом для самої євроатлантичної спільноти. Події після 24 лютого 2022 року кардинально змінили підходи до війни та до питань міжнародної безпеки. По-перше, Україна вперше була сприйнята як безпосередній елемент євроатлантичної системи безпеки, що пояснює безпрецедентний обсяг військової, економічної та гуманітарної допомоги. По-друге, члени євроатлантичної спільноти, незважаючи на критику темпів політичних, правових та економічних реформ в Україні, почали відносити її до власного цивілізаційного простору. Це стало одним із чинників стабільної підтримки України на міжнародному рівні, навіть за умов внутрішніх дискусій у країнах Заходу. В цьому контексті постає питання кращого розуміння значення та історії поняття «євроатлантичної спільноти».

Джованні Сарторі у своїй моделі операціоналізації понять для політичних наук пропонує розрізняти рівні абстракції понять (високий, середній, низький), які відрізняються широтою охоплення випадків (extension) та кількістю атрибутів (intension). На верхній сходинці – дуже абстрактні поняття з мінімальною кількістю властивостей, що дозволяють охоплювати широкий діапазон випадків у глобальному чи міжрегіональному порівнянні (висока extension, мала intension). На нижчій сходинці – конкретні, контекстно прив'язані поняття з великою кількістю атрибутів для глибинного аналізу одного випадку (висока intension, мала extension). Середній рівень абстракції оптимальний для «middle-range» теорій: він поєднує достатньо атрибутів і охоплення випадків для порівнянь у відносно гомогенних контекстах [32].

В контексті операціоналізації поняття «євроатлантична спільнота» щодо сучасних умов російсько-української війни та ролі євроатлантичної спільноти у протидії російській агресію, то використовуючи методологічну модель «концептного розтягу» (від англ. Conceptual stretching) Джованні Сарторі, варто розташувати поняття «євроатлантичної спільноти» на середньому рівні абстракції. На нижньому рівні воно може бути надто вузьким (обмеженим лише НАТО чи ЄС), тоді як на високому рівні абстракції – надмірно розмитим (включаючи будь-які міжнародні ініціативи демократичних держав). Середній рівень дозволяє визначити спільноту як геополітичне об'єднання держав і структур, пов'язаних спільними цінностями демократії, верховенства права та безпеки, із чітким суб'єктним складом: НАТО, ЄС, США, Канада, Велика Британія, країни-члени ЄС, а також формати геополітичної підтримки України «Рамштайн» і G7.

Війна РФ проти України показала здатність євроатлантичної спільноти створювати нові формати підтримки – зокрема формат «Рамштайн» – та знаходити ресурси для військової й економічної допомоги. Водночас війна висвітила обмеженість Альянсу у питанні прямого військового втручання та небажання вступати в пряму конфронтацію з РФ, що пояснюється ризиками ядерної ескалації та політичною обережністю. Ця подвійність – готовність до широкої підтримки та водночас стриманість

у військовому залученні – є важливим окремим напрямом дослідження для подальшого осмислення трансформації євроатлантичної спільноти та її майбутньої ролі у системі міжнародної безпеки з урахуванням українського фактора.

Висновки. Визначення євроатлантичної спільноти, побудоване на основі середнього рівня абстракції за моделлю Дж. Сарторі з урахуванням історії формування вказаного поняття, забезпечує методологічну основу для аналізу взаємодії України з трансатлантичними акторами. Такий підхід дозволяє уникнути надмірного концептуального розширення та водночас зберігає необхідну аналітичну чіткість для включення основних інституцій та держав, що формують політичний і безпековий простір євроатлантики.

Систематизація історичної еволюції поняття показала, що євроатлантична спільнота є не лише безпековим альянсом, але й ціннісно-інституційним простором, у якому ключові актори взаємодіють на основі демократії, верховенства права та колективної безпеки. У цьому контексті російсько-українська війна стала каталізатором посилення геополітичної інтеграції України в спільноту, зокрема через активізацію політико-дипломатичної, військової, фінансовою та гуманітарної підтримки з боку таких євроатлантичних форматів як НАТО та ЄС, геополітичних форматів G7 та «Рамштайн», а також окремих країн.

Перспективи подальших досліджень полягають у застосуванні даного підходу до аналізу структури євроатлантичної допомоги Україні та вивчення політичних позицій окремих членів спільноти. Це дозволить оцінити не лише економічні, але й ціннісні мотиви підтримки, ідентифікувати ключових суб'єктів як рушійні сили в умовах російської агресії та зрозуміти логіку формування стратегічних рішень у межах євроатлантичної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Ми робимо свій визначальний крок, підписуючи заявку України на вступ у пришвидшеному порядку до НАТО – звернення Президента Володимира Зеленського*. (2022). Офіційне інтернет-представництво Президента України. Вилучено 12, Серпень 2025, із https://www.president.gov.ua/news/mi-robimo-svij-viznachalnij-krok-pidpisuyuchi-zayavku-ukrayi-78173

2. Міщенко, А. Б., & Теремко, В. В. (2022). Майбутній геополітичний статус України в сучасній Європі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, *9*, 55–73. https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265454

3. Палінчак, М. М. (2024). Війна в Україні – виклик євроатлантичним цивілізаційним цінностям». *The war in ukraine – a challenge to euro-atlantic civilizational values*, 96–99. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-451-1-22

4. Пирожков, С. І., & Хамітов, Н. В. (2022). *Реальне значення України в сучасному євроатлантичному просторі / Пирожков С., Хамітов Н. (2022)*. http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/home

5. *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»*. (2020). Офіційний вебпортал парламенту України. Вилучено 12, Серпень 2025, із https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020

6. *Спільнота–Великий тлумачний словник сучасної мови*. (б. д.). Slovnyk.me. Вилучено 12, Серпень 2025, із https://slovnyk.me/dict/vts/%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%B-D%D0%BE%D1%82%D0%B0

7. *Спільнота–Словник синонімів української мови*. (б. д.). Slovnyk.me. Вилучено 12, Серпень 2025, із https://slovnyk.me/dict/synonyms/%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%B-D%D0%BE%D1%82%D0%B0

8. *Biden, G7 leaders announce joint declaration of support for Ukraine at NATO summit–CBS News*. (2023). https://www.cbsnews.com/news/ukraine-biden-g7-leaders-nato-summit-support-zelenskyy/

9. *Biden Speaks on Ukraine's Future With NATO in Vilnius*. (б. д.). U.S. Department of Defense. Вилучено 12, Серпень 2025, із https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3456385/biden-speaks-on-ukraines-future-with-nato-in-vilnius/

10. Brzezinski, Z. (with Internet Archive). (1997). *The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives*. New York : Basic Books. http://archive.org/details/grandchessboarda0000brze

11. Butterfield, H., & Wight, M. (2019). *Diplomatic Investigations: Essays on the Theory of International Politics*. Oxford University Press.

12. *Cabinet of Ministers of Ukraine – Dmytro Kuleba: Ukrainian membership in the EU will strengthen European security and promote prosperity for all Europeans*. (2025). Вилучено 12, Серпень 2025, із https://www.kmu.gov.ua/en/news/dmytro-kuleba-ukrainske-chlenstvo-v-ies-posylyt-ievropeisku-bezpeku-ta-spryiatyme-protsvitaniu-dlia-vsikh-ievropeitsiv

13. Chuprii, L. V. (2022). European integration and euro-atlantic perspectives of ukraine in the light of current geopolitical challenges. *Scientific Journal "Regional Studie"*, *28*, 119–123. https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.28.22

14. *COMMUNITY | definition in the Cambridge English Dictionary*. (б. д.). Вилучено 12, Серпень 2025, із https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/community

15. *COMMUNITY Definition & Meaning–Merriam-Webster*. (б. д.). Вилучено 12, Серпень 2025, із https://www.merriam-webster.com/dictionary/community

16. Daehnhardt, P. (2022). The euro-Atlantic security order and the war in Ukraine. *Relações Internacionais*, *Special Issue*, 008–029. https://doi.org/10.23906/ri2022.sia02

17. Deutsch, K. W. (1968). *Political Community and the North American Area 9781400878512*. Dokumen.Pub. https://dokumen.pub/political-community-and-the-north-american-area-9781400878512.html

18. Fukuyama, F. (2006). *The End of History and the Last Man*. Simon and Schuster.

19. Gheciu, A., & Von Hlatky, S. (2024). Irreconcilable Differences? NATO's Response to Russian Aggression Against Ukraine. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*, *79*(2), 275–296. https://doi.org/10.1177/00207020241255999

20. Herz, J. H. (1950). Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*, *2*(2), 157–180. https://doi.org/10.2307/2009187

21. Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster.

22. Mackinder, H. J. (1943). The Round World and the Winning of the Peace. *Foreign Affairs*, *21*(4), 595–605. https://doi.org/10.2307/20029780

23. Mearsheimer, J. J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, *15*(1), 5. https://doi.org/10.2307/2538981

24. *Ministry of Foreign Affairs of Ukraine – Andrii Sybiha at the Warsaw Security Forum: Ukraine should be part of the Euro-Atlantic family*. (б. д.). Вилучено 12, Серпень 2025, із https://mfa.gov.ua/en/news/andrij-sibiga-na-varshavskomu-bezpekovomu-forumi-ukrayina-maye-buti-chastinoyu-yevroatlantichnoyi-simyi

25. NATO. (б. д.). *The North Atlantic Treaty*. NATO. Вилучено 12, Серпень 2025, із https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm

26. *President of Ukraine Petro Poroshenko addressed the Verkhovna Rada of Ukraine with an extraordinary message*. (б. д.). Вилучено 12, Серпень 2025, із https://www.rada.gov.ua/en/news/News/News%202/99191.html

27. Gerlach, J. (2014). *H.R.5859 – 113th Congress (2013–2014): Ukraine Freedom Support Act of 2014* (2014-12-11) [Legislation]. https://www.congress.gov/bill/113th-congress/house-bill/5859

28. Riddervold, M., & Rieker, P. (2024). Finally coming of age? EU foreign and security policy after Ukraine. *European Security*, *33*(3), 497–516. https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2376616

29. Rogers, A., Castree, N., & Kitchin, R. (2013). Community. В *A Dictionary of Human Geography*. Oxford University Press. https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199599868.001.0001/acref-9780199599868-e-253

30. Rojansky, M. (2011). *A Euro-Atlantic Security Community for the 21st Century | Carnegie Endowment for International Peace*. https://carnegieendowment.org/posts/2011/07/a-euro-atlantic-security-community-for-the-21st-century?lang=en

31. Sanin, O. M. (2024). The strategy of Euro-Atlantic integration of Ukraine: The main scenarios of implementation in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Politicus*, *2*, 174–180. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.27

32. Sartori, G. (1970). Concept Misformation in Comparative Politics. *The American Political Science Review*, *64*(4), 1033–1053. https://doi.org/10.2307/1958356

33. Schilling, W. R. & Columbia University Institute of War and Peace Studies. (1973). *European security and the Atlantic system.* Columbia University Press.

34. *Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty | EUR-Lex*. (б. д.). Вилучено 12, Серпень 2025, із https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-establishing-the-european-coal-and-steel-community-ecsc-treaty.html

35. *Treaty of Rome*. (б. д.). Treaty of Rome. Вилучено 12, Серпень 2025, із https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome

36. Tymoshenko, O. I., & Dranchuk, I. M. (2023). Political values as axiological foundations of Euro-Atlantic aspirations Ukrainian. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, *42*, 168–172. https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.28

37. Vidnyanskyj, S. (2024). Російсько-українська війна та міжнародна спільнота: основні напрями, проблеми й деякі уроки західної підтримки україни. *International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings*, *33*. https://doi.org/10.15407/mzu2024.33.025

38. Yergin, D. (2008). *The global politics of energy* (K. M. Campbell & J. Price, Ред.). Aspen Institute. https://www.aspeninstitute.org/wp-content/uploads/2024/08/ASG_GlobalPoliticsofEnergy.pdf

REFERENCES:

1. My robymo svij vyznachalnyj krok, pidpysuyuchy zajavku Ukrainy na vstup u pryshvydshenomu porjadku do NATO – zvernennja Prezydenta Volodymyra Zelenskoho. (2022). Oficijne internet-predstavnyctvo Prezydenta Ukrainy. Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://www.president.gov.ua/news/mi-robimo-svij-viznachalnij-krok-pidpisuyuchi-zayavku-ukrayi-78173 [in Ukrainian].

2. Mishchenko, A. B., & Teremko, V. V. (2022). Majbutnij geopolitychnyj status Ukrainy v suchasnij Evropi. Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty, 9, 55–73. https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265454 [in Ukrainian].

3. Palinchak, M. M. (2024). Vijna v Ukraini – vyklyk jevroatlantychnym cyvilizacijnym cinnostjam. The war in Ukraine – a challenge to euro-atlantic civilizational values, 96–99. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-451-1-22 [in Ukrainian].

4. Pyrozhkov, S. I., & Khamitov, N. V. (2022). Realne znachennja Ukrainy v suchasnomu jevroatlantychnomu prostori / Pyrozhkov S., Khamitov N. (2022). http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/home [in Ukrainian].

5. Pro rishennja Rady nacionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnja 2020 roku «Pro Strategiju nacionalnoi bezpeky Ukrainy». (b. d.). Oficijnyj vebportal parlamentu Ukrainy. Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020 [in Ukrainian].

6. Spilnota–Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi movy. (b. d.). Slovnyk.me. Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://slovnyk.me/dict/vts/%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%B-D%D0%BE%D1%82%D0%B0 [in Ukrainian].

7. Spilnota–Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy. (b. d.). Slovnyk.me. Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://slovnyk.me/dict/synonyms/%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%B-D%D0%BE%D1%82%D0%B0 [in Ukrainian].

8. Biden, G7 leaders announce joint declaration of support for Ukraine at NATO summit–CBS News. (2023). https://www.cbsnews.com/news/ukraine-biden-g7-leaders-nato-summit-support-zelenskyy/

9. Biden Speaks on Ukraine's Future With NATO in Vilnius. (b. d.). U.S. Department of Defense. Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3456385/biden-speaks-on-ukraines-future-with-nato-in-vilnius/

10. Brzezinski, Z. (with Internet Archive). (2016). The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives. New York: Basic Books. http://archive.org/details/grandchessboarda0000brze

11. Butterfield, H., & Wight, M. (2019). Diplomatic Investigations: Essays on the Theory of International Politics. Oxford University Press.

12. Cabinet of Ministers of Ukraine – Dmytro Kuleba: Ukrainian membership in the EU will strengthen European security and promote prosperity for all Europeans. (b. d.). Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://www.kmu.gov.ua/en/news/dmytro-kuleba-ukrainske-chlenstvo-v-ies-posylyt-ievropeisku-bezpeku-ta-spryiatyme-protsvitanniu-dlia-vsikh-ievropeitsiv

13. Chuprii, L. V. (2022). European integration and euro-atlantic perspectives of ukraine in the light of current geopolitical challenges. Scientific Journal «Regional Studies», 28, 119–123. https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.28.22

14. COMMUNITY | definition in the Cambridge English Dictionary. (b. d.). Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/community

15. COMMUNITY Definition & Meaning–Merriam-Webster. (b. d.). Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://www.merriam-webster.com/dictionary/community

16. Daehnhardt, P. (2022). The euro-Atlantic security order and the war in Ukraine. Relacoes Internacionais, Special Issue, 008–029. https://doi.org/10.23906/ri2022.sia02

17. Deutsch, K. W. (1968). Political Community and the North American Area 9781400878512. Dokumen.Pub. https://dokumen.pub/political-community-and-the-north-american-area-9781400878512.html

18. Fukuyama, F. (2006). The End of History and the Last Man. Simon and Schuster.

19. Gheciu, A., & Von Hlatky, S. (2024). Irreconcilable Differences? NATO's Response to Russian Aggression Against Ukraine. International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis, 79(2), 275–296. https://doi.org/10.1177/00207020241255999

20. Herz, J. H. (1950). Idealist Internationalism and the Security Dilemma. World Politics, 2(2), 157–180. https://doi.org/10.2307/2009187

21. Huntington, S. P. (1996). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Simon & Schuster.

22. Mackinder, H. J. (1943). The Round World and the Winning of the Peace. Foreign Affairs, 21(4), 595–605. https://doi.org/10.2307/20029780

23. Mearsheimer, J. J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. International Security, 15(1), 5. https://doi.org/10.2307/2538981

24. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine – Andrii Sybiha at the Warsaw Security Forum: Ukraine should be part of the Euro-Atlantic family. (b. d.). Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://mfa.gov.ua/en/news/andrij-sibiga-na-varshavskomu-bezpekovomu-forumi-ukrayina-maye-buti-chastinoyu-yevroatlantichnoyi-simyi

25. NATO. (b. d.). The North Atlantic Treaty. NATO. Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm

26. President of Ukraine Petro Poroshenko addressed the Verkhovna Rada of Ukraine with an extraordinary message. (b. d.). Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://www.rada.gov.ua/en/news/News/News%202/99191.html

27. Gerlach, J. [R-P.-6. (2014). H.R.5859 – 113th Congress (2013–2014): Ukraine Freedom Support Act of 2014 (2014-12-11) [Legislation]. https://www.congress.gov/bill/113th-congress/house-bill/5859

28. Riddervold, M., & Rieker, P. (2024). Finally coming of age? EU foreign and security policy after Ukraine. European Security, 33(3), 497–516. https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2376616

29. Rogers, A., Castree, N., & Kitchin, R. (2013). Community. V A Dictionary of Human Geography. Oxford University Press. https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199599868.001.0001/acref-9780199599868-e-253

30. Rojansky, M. (2011). A Euro-Atlantic Security Community for the 21st Century | Carnegie Endowment for International Peace. https://carnegieendowment.org/posts/2011/07/a-euro-atlantic-security-community-for-the-21st-century?lang=en

31. Sanin, O. M. (2024). The strategy of Euro-Atlantic integration of Ukraine: The main scenarios of implementation in the conditions of the Russian-Ukrainian war. Politicus, 2, 174–180. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.27

32. Sartori, G. (1970). Concept Misformation in Comparative Politics. The American Political Science Review, 64(4), 1033–1053. https://doi.org/10.2307/1958356

33. Schilling, W. R. & Columbia University Institute of War and Peace Studies. (1973). European security and the Atlantic system. Columbia University Press.

34. Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty | EUR-Lex. (b. d.). Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-establishing-the-european-coal-and-steel-community-ecsc-treaty.html

35. Treaty of Rome. (b. d.). Treaty of Rome. Vylucheno 12, Serpen 2025, iz https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome

36. Tymoshenko, O. I., & Dranchuk, I. M. (2023). Political values as axiological foundations of Euro-Atlantic aspirations Ukrainian. Aktualni problemy filosofii ta sociologii, 42, 168–172. https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.28

37. Vidnyanskyj, S. (2024). Rosijsko-ukrainska vijna ta mizhnarodna spilnota: osnovni naprjamy, problemy j dejaki uroky zakhidnoi pidtrymky ukrainy. International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings, 33. https://doi.org/10.15407/mzu2024.33.025

38. Yergin, D. (2008). The global politics of energy (K. M. Campbell & J. Price, Red.). Aspen Institute. https://www.aspeninstitute.org/wp-content/uploads/2024/08/ASG_GlobalPoliticsofEnergy.pdf

Euro-Atlantic community: operationalization of concepts and definition of the subject composition

Buzarov Andrii Ihorovych

PhD (Philosophy), Doctoral Student
Kuras Institute of Political
and Ethnic Studies
of the National Academy
of Sciences of Ukraine
General Almazov str., 8, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-5085-8340

The relevance of this topic is determined by the need for a deep theoretical understanding of the concept of the "Euro-Atlantic community" in the context of the transformation of the contemporary international relations system caused by the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine. The concept of the Euro-Atlantic community, which historically developed within the ideology of Atlanticism, has acquired new substantive emphases today, associated with security, political, and value-based challenges. Understanding its evolution from the conceptual core of Atlanticism to its current political-security and integrational framework is key to shaping Ukraine's strategy in the fields of foreign policy and national security. The purpose of the study is to define and conceptualize the notion of the "Euro-Atlantic community," taking into account the historical development of the idea of Atlanticism and its contemporary adaptation to the conditions of international security and global political processes. The methodological basis of the research consists of systemic, historical-comparative, and institutional methods, as well as elements of international relations theory. The analysis incorporates official NATO and EU documents, materials from the "Ramstein" format, and secondary academic sources. The results indicate that the modern Euro-Atlantic community is a multidimensional phenomenon combining military-political coordination, institutional interaction, and value-normative unity. It is established that after 2022 there has been a significant strengthening of its integrational and defense dimensions, as well as an enhancement of Ukraine's role as an active participant in this space. The conclusions emphasize that the concept of the Euro-Atlantic community remains dynamic and depends on the development of global and regional security trends. For Ukraine, it serves as a strategic guideline that determines its civilizational choice and requires comprehensive integration into the political, economic, and cultural Euro-Atlantic space.

Key words: *Euro-Atlantic community, Atlanticism, international security, NATO, EU, integration, security dilemma, Ramstein format, international relations.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Вакарчук Катерина Василівна
Захарченко Алла Миколаївна

Стратегічне планування в регіоні Південно-Східної Азії: кейс Індонезії

УДК 327:005.21-047.74(594)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.24
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Вакарчук Катерина Василівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Всеволода Змієнка, 2,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-7352-5316

Захарченко Алла Миколаївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Всеволода Змієнка, 2,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-7492-6103

У статті проаналізовано модель стратегічного планування в Південно-Східній Азії на прикладі Індонезії. Зазначено, що на формування азійської моделі стратегічного планування впливають різні фактори, такі як культура, традиції, історія та ін. Унікальне географічне розташування Індонезії зумовлює вплив на формування зовнішньополітичної стратегії держави таких глобальних гравців, як США та Китай. Розглянуто, що стратегічне планування має враховувати рівень розвитку відносин з цими країнами, що зумовлює значне балансування та маневрування Індонезії у створенні стратегії національної безпеки держави. Система стратегічного планування в Азії має складну структуру, що враховує внутрішні та зовнішні фактори.
Метою даної статті є аналіз особливостей моделі стратегічного планування Індонезії та вивчення її досвіду стратегування зовнішньої політики держави для України. Методологія дослідження полягає в імплементації методу кейс-стаді, що допомагає розглянути досвід стратегічного планування більш глибоко та ґрунтовно. У даному дослідженні розглядаються основні особливості та фактори, що впливають на процеси формування стратегії національної безпеки та регіональної інтеграції Індонезії. Зазначено ключову роль у формуванні Стратегічного плану Індонезії міждержавного об'єднання АСЕАН. Також проаналізовано процес формування організації та координації національного розвитку через спеціально створені органи, які мають чітку ієрархію та структуру.
В статті зазначено, що на міжнародній арені Індонезія формує позитивний імідж за допомогою мирного співіснування з сусідами, збереження культурної спадщини та історії, розвитку туризму та розширення дипломатичних представництв у світі. Спостерігається, що зовнішньополітична стратегія Індонезії спрямована на отримання глобальної ролі як середньої держави та позиціонування себе як регіональної сили з вибірковим глобальним залученням. Виявлено, що інституціоналізація процесів формування зовнішньополітичних стратегій держав у світі та запозичення найкращих практик дозволяють Україні в умовах повномасштабної агресії Росії переймати найкращі варіації.
Ключові слова: *стратегія, планування, Південно-Східна Азія, Індонезія, Індо-Тихоокеанський регіон, АСЕАН, міжнародні відносини, зовнішня політика, безпека.*

Вступ. Стратегічне планування будь-якої держави чи регіону відіграє надважливу роль у формуванні зовнішньополітичних цілей країни. Доктринальне оформлення національних пріоритетів держави знаходить своє відображення в різноманітних офіційних документах стратегічного та безпекового характеру. Внутрішні та зовнішні виклики впливають на планувальний процес, який направлений на розв'язання різних зовнішньополітичних потреб, пошук дипломатичних рішень, формування національних та безпекових інтересів. В умовах глобальних криз, війн, конфліктів та катастроф особливо актуальні питання необхідності формування для кожного регіону та держави стратегії розвитку та комунікації. Україна, яка виформовує власну модель стратегічного планування в умовах російсько-української війни, потребує досвіду кращих світових практик з даного напрямку. Так, азійська модель стратегічного планування є важливою з точки зору вивчення зарубіжного досвіду та можливої імплементації певних ідей у зовнішньополітичній стратегії України, що набуває особливого значення в контексті повномасштабної війни із Росією.

Вивчення міжнародного досвіду стратегічного планування, його інституціоналізація на державному рівні та імплементація його найкращих рис може стати у нагоді для створення системного підґрунтя стратегування зовнішньополітичних процесів в Україні. Адже, досвід Індонезії дозволяє поєднувати культурні, економічні, історичні та політичні чинники, що впливають на процес стратегічного планування в міжнародних відносинах.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз особливостей стратегічного планування в регіоні Південно-Східної Азії на прикладі Індонезії. Ця мета реалізується шляхом виконання наступних завдань: дослідити основні фактори, що впливають на процес стратегічного планування Джакарти; виявити та проаналізувати основні напрямки зовнішньополітичної стратегії Індонезії в регіоні Південно-Східної Азії та у світі в цілому; проаналізувати особливості побудови відносин із глобальними гравцями в умовах сучасної трансформації системи міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження базується на аналізі першоджерел та широкій історіографічній базі, а саме, виступах та офіційних заявах президентів Джоко Відодо [12] та Прабово Субіанто [15], опублікованих в індонезійських ЗМІ; документах Міністерства планування національного розвитку Індонезії [8]; аналітичних статтях індонезійських та західних науковців: Е. Маналу [7], Г. Фіта [5], С. Мухібат [9], Н. Самбхі [13], Маєрс Л. [10], І. Гіндарсах, А. Прімаріскі [6], Ф. Прататві, І. Пуспітасарі, І. Хікмаваті, Х. Багус [11] та ін.

Серед робіт українських вчених, присвячених зовнішньополітичній стратегії Індонезії, слід згадати статті В. Недбай В. [1] та А. Сморжевської [2]. В робо-

тах Л. Шипілової, Р. Марутян [4] та В. Ціватого [3] розглядаються теоретичні засади та аналітичні засоби стратегічного планування й забезпечення національної безпеки в умовах глобальних загроз. Втім, слід зазначити, що проблема стратегічного планування в регіоні Південно-Східної Азії ще не набула належного висвітлення в українській історіографії.

Методи дослідження. Дослідження засновано на використанні загальнонаукових та спеціальних методів теоретичного та емпіричного характеру. Серед них: метод узагальнення, порівняльний метод, системний підхід, методи нормативно-правового аналізу та контент-аналізу. Ключовим є метод кейс-стаді, що пропонує вивчення конкретної країни – Індонезії – для отримання більш глибокого розуміння її стратегії розвитку. Метод кейс-стаді дозволив проаналізувати процеси розробки стратегії, впливу різних факторів та чинників для узагальнення результатів дослідження та надання подальших рекомендацій.

Аналіз політичної стратегії Індонезії здійснено за допомогою системи збирання та обробки інформації. Порівняльний метод дозволив співставити політичні явища та процеси, що відбуваються в іншому регіоні, та формує нову власну модель стратегічного планування [4, с. 89].

Результати. Реалізація зовнішньої політики держави завжди відбувається з урахуванням стратегії її довгострокового розвитку. Для країн Південно-Східної Азії притаманна Азійська модель стратегічного планування, що має складну структуру та враховує низку внутрішніх та зовнішніх факторів. Ця модель характеризується консенсусним підходом, заснованим на повазі до культури, традицій та історії країн регіону. Також, на розробку стратегій та їхню реалізацію в регіоні Південно-Східної Азії впливає присутність таких геополітичних гравців, як Китай, США та Індія. Тому, стратегічне планування має враховувати рівень розвитку відносин з цими країнами.

Загалом, стратегічне планування у сфері дипломатії – це системна технологія обґрунтування та ухвалення найважливіших рішень щодо зовнішньої політики держави, визначення бажаного майбутнього стану міждержавних відносин і способів його досягнення, що базується на стратегічному аналізі зовнішньополітичних доктрин інших країн і внутрішнього потенціалу власної держави. Воно полягає у формуванні узгоджених дій з іншими акторами міжнародних відносин, на реалізації яких сконцентровані зусилля, ресурси основних суб'єктів міжнародних відносин, задіяних у стратегічних завданнях [3, с. 38–39].

Особливості стратегічного планування Індонезії зумовлені, насамперед, її унікальним географічним положенням, а також культурно-історичними традиціями країни. Республіка Індонезія займає найбільший на земній кулі Індонезійський (Малайський) архіпелаг, західну частину острова Нова Гвінея і прилеглі невеликі острови (усього 17 804 великих і дрібних островів). Через води Індонезійського архіпелагу пролягають головні морські шляхи, що пов'язують Індійський і Тихий океани, та здійснюється до 60% світової торгівлі. Це зумовлює роль Індонезії як загальновизнаного стратегічного вузла морських комунікацій і логістики [5, с. 118].

Організація планування та координації в області національного розвитку Індонезії здійснюється Міністерством планування національного розвитку, яке напряму підпорядковане Президенту. Також в країні діє Агентство по плануванню національного розвитку, яке має різні підрозділи та напрямки діяльності. При підготовці Стратегічного плану, уряд формує національні пріоритети, в яких формуються основні завдання, цілі, нормативна-правова база та стратегічні напрямки. В Індонезії діє чітка система стратегічної ієрархії та оцінки ефективності, що дозволяє уряду реалізовувати плани по національному розвитку країни і забезпечувати національну безпеку [8].

Як зазначає українська дослідниця А.Г. Сморжевська, національні інтереси Індонезії протягом тривалого часу залишались незмінними і лише частково трансформувались у ході внутрішньополітичних перетворень та під впливом змін у міжнародному середовищі. Така особливість відобразилась у зовнішньополітичній стратегії держави, в тому числі, щодо багатостороннього співробітництва [2, с. 3].

Індонезія приділяє серйозну увагу розвитку тісного співробітництва у рамках різних міжнародних форумів та інтеграційних об'єднань. Наприклад, участь у АСЕАН захищає національні інтереси у політичній, військовій, економічній, інвестиційній сферах. Зовнішньополітична стратегія Індонезії є прикладом надійного і передбачуваного партнера у сфері економічного співробітництва, регіональної інтеграції та формуванні системи міжнародної безпеки [1].

Так, на початку XXI століття зовнішньополітичні пріоритети Індонезії були визначені у вигляді трьох концентричних кіл, що розширюються. Перше коло охоплювало АСЕАН та сусідів по Південно-Східній Азії. Другим колом була формула АСЕАН + 3, що включала Японію, Китай та Південну Корею. Третє місце серед зовнішньополітичних пріоритетів Індонезії посідали відносини із США та ЄС.

У Стратегічних планах МЗС Індонезії, починаючи з 2015 року, зазначалось, що зовнішня політика країни буде спрямована на отримання глобальної ролі як середньої держави та позиціонування себе як регіональної сили з вибірковим глобальним залученням, надаючи пріоритетного значення питанням, що безпосередньо стосуються національних інтересів. У стратегічному плані Міністерства закордонних справ Індонезії на 2020–2024 роки основна увага приділяється таким пріоритетам, як зміцнення економічної дипломатії, дипломатії захисту, суверенітету та посилення лідерства Індонезії в регіоні та світі, а також зміцненні дипломатичної інфраструктури. Дипломатична інфраструктура Індонезії завжди

повинна адаптуватися до мінливого характеру глобальної політики. Вона має вирішальне значення для просування зовнішньополітичних цілей країни [7].

Важливим пріоритетом стратегічного планування Індонезії є участь країни в регіональних форумах та об'єднаннях, насамперед, в АСЕАН. Централізація АСЕАН та активна участь Джакарти в цій організації розглядаються як дуже важливі для подолання загроз безпеці в регіоні, зокрема, територіального конфлікту в Південно-Китайському морі та ситуації на Корейському півострові. Безпекова діяльність АСЕАН зосереджена на прагматичному балансуванні та маневруванні між інтересами США та Китаю, де Індонезія відіграє ключову роль. Тому для Джакарти організація залишається ефективним механізмом відстоювання геостратегічних інтересів середніх держав регіону у стосунках з глобальними акторами [9].

Важливим завданням стратегічного планування Індонезії є перетворення країни на світову морську державу та активізація її політики в Індо-Тихоокеанському регіон. У листопаді 2014 р. президент Індонезії Джоко Відодо оприлюднив зовнішньополітичну доктрину «Індонезія – морська вісь світу», що охоплює п'ять головних засад: 1) відродження історичної морської культури індонезійського народу; 2) збереження морських ресурсів та регулювання морських промислів, фокусуючи увагу на встановленні індонезійського суверенітету над морською продукцією; 3) пріоритетний розвиток всеосяжної та сучасної морської інфраструктури та комунікацій, прокладання стратегічних морських шляхів та будівництво сучасних глибоководних портів за одночасного поліпшення суднобудівної промисловості, логістики та морського туризму; 4) активізація морської дипломатії, усунення джерел конфліктів на морі, таких як незаконний вилов риби, порушення суверенних кордонів, територіальні суперечки, піратство та забруднення морів при одночасному налагодженні співробітництва у всіх сферах діяльності в морському просторі; 5) Індонезія перебуває в стику двох океанів – Індійського і Тихого – тому має нарощувати морську оборонну міць з метою забезпечення безпеки на морських акваторіях [12].

Згідно із вищевикладеною доктриною, Індонезія повинна перетворитися на могутню державу в регіоні двох світових океанів – Індійського і Тихого – і зайняти в ньому гідне місце. Тепер Джакарта позиціонує себе як центр інтегрального морського регіону, що охоплює повністю простір між Азією та Австралією. П'ятий пункт доктрини передбачає підвищення безпеки на морях. З огляду на це, Індонезія планує нарощувати потужність військово-морського флоту і авіації з тим, щоб перетворитися на могутню військово-морську державу [6]. Водночас проголошується концепція морської дипломатії, яка, за оцінками індонезійських аналітиків, підкреслює прагнення вирішувати всі проблеми мирним дипломатичним шляхом. Врегулювання територіальних суперечок Індонезія вважає важливим кроком у справі забезпечення безпеки в регіоні та в усьому світі [13, с. 53]. З цією метою індонезійське МЗС ставить завдання підвищити активність і внесок Індонезії у справі прискорення врегулювання територіальних конфліктів за допомогою використання механізму АСЕАН.

У документі «Стратегія Південно-Східної Азії на 2023–2026 роки» зазначається, що на глобальному рівні Індонезія також виступає за ефективну мультиполярну політику. Однак, війна в Україні ілюструє дедалі більше балансування, яке держави регіону змушені зберігати в умовах стратегічної конкуренції між Китаєм та США. Країни Південно-Східної Азії дедалі частіше перебувають під тиском, щоб зайняти певну позицію, але здебільшого уникають цього. Вони є бенефіціарами економічного буму Китаю, але в той же час цінують стабілізуючу роль Сполучених Штатів, як гаранта безпеки в регіоні. Крім того, застереження щодо надто тісних економічних зв'язків з Китаєм, включаючи політичну залежність, виправдовують перебалансування інтересів. На цьому тлі країни Південно-Східної Азії прагнуть порядку, заснованого на правилах, в якому жоден зовнішній гравець не може використовувати тиск, щоб поставити регіон у невигідне становище [11; 14].

На сучасному етапі пошук балансу у відносинах із глобальними акторами є наріжним каменем стратегічного планування Джакарти. В рамках політики «тисяча друзів, нуль ворогів» теперішній президент країни Прабово Субіанто намагається зберегти дружні відносини зі Сполученими Штатами та Китаєм, підтримуючи тісну економічну та безпекову співпрацю з обома країнами [15]. Таким чином він прагне досягти мети, що передбачає 8% щорічне економічне зростання, і водночас посилити співпрацю у сфері безпеки та зміцнити військовий потенціал Індонезії [10].

Важливим фактором у зовнішньополітичному стратегуванні є створення позитивного іміджу Індонезії на міжнародній арені. Такий досвід є важливим і для України. Це особливо актуально для формування стратегій комунікації на азійському, африканському та латиноамеринському напрямках, де відбувається дискредитація образу України через російську пропаганду. Індонезія використовує своє унікальне географічне положення, чим могла б скористатися і наша держава. Однак, разом з тим, вона працює над зміцненням солідарності в регіоні, розвитком туризму, захистом культурної спадщини, розширенням дипломатичної присутності в світі та розвитком публічної та культурної дипломатії.

Отже, азійська модель стратегічного планування передбачає дотримання традицій та мирного співіснування, що знаходить своє відображення у всіх документах стратегічного національного розвитку та зовнішньополітичної доктрини держави. Тому, формування азійської стратегії України ввібрало в себе ряд запозичень та інновацій, що дозволило посилити цей напрям зовнішньої політики нашої держави.

Висновки. Таким чином, стратегічне планування Індонезії впродовж останніх десяти років спрямовано на отримання глобальної ролі середньої держави з активною регіональною позицією та вибірковим глобальним залученням. Зовнішньополітична стратегія Індонезії є прикладом надійного і передбачуваного партнера у сфері економічного співробітництва, регіональної інтеграції та формуванні системи міжнародної безпеки.

Важливим напрямком стратегічного планування Індонезії залишається АСЕАН, що діє як інструмент багатостороннього співробітництва в сфері економіки, безпеки та інтеграції в регіоні Південно-Східної Азії. Індонезія приділяє серйозну увагу розвитку тісного співробітництва у рамках цієї організації, вдало захищаючи свої національні інтереси у політичній, військовій, економічній та інвестиційній сферах. Іншим напрямком індонезійської зовнішньополітичної стратегії є перетворення країни на потужну морську державу в рамках концепції «Індонезія – морська вісь світу», що має вивести Джакарту на новий рівень участі у міжнародних відносинах і підвищити її статус на світовій політичній арені.

На сучасному етапі, посилення конкуренції США та Китаю в Південно-Східної Азії зумовлює складне балансування та маневрування країн регіону у питаннях безпеки та стратегічного розвитку. Це стосується й Індонезії, яка у своїй зовнішньополітичні стратегії використовує підхід «тисяча друзів, нуль ворогів». Російсько-українська війна та її глобальні наслідки лише посилюють важливість визначення основних партнерів як на економічному та і політичному напрямках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Недбай В. (2016). Зовнішньополітична стратегія Індонезії. Емінак. № 2 (14), Т. 3. С. 73–76. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-0000800001

2. Сморжевська А. (2019). Концептуально-доктринальні засади багатостороннього співробітництва Індонезії. Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». № 20. URL: http://iir.univ.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3663 .

3. Ціватий В. (2024). Стратегічне планування в дипломатії та регіональні особливості системного аналізу міжнародних відносин в умовах мондіалізованого світоустрою XXI століття: інституціональний та трансформаційний дискурси. Гуманітарний корпус. № 52. С. 38–43. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7df4994b-ca2d-4cdb-a957-2cc10fde7d2a/content

4. Шипілова Л., Марутян Р. (2017). Аналітичні засоби стратегічного планування забезпечення національної безпеки в умовах глобальних загроз національній безпеці та міжнародній стабільності. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. № 2. С. 88–104.

5. Fita G. (2025). Enhancing Maritime Security through Strategic Intelligence: The Relevance of the Global Maritime Axis to Indonesia's National Resilience. Security Intelligence Terrorism Journal. Vol. 2, № 1. Pp. 118–128. DOI: https://doi.org/10.70710/sitj.v2i1.40

6. Gindarsah I., Priamarizki A. (2015). Indonesia's Maritime Doctrine and Security Concerns. The S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS) Policy Report. URL: https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2015/04/PR150409_Indonesias-Maritime-Doctrine.pdf

7. Manalu E. (2024). The Significance of Diplomacy Infrastructure. Parahyangan Center for International Studies (PACIS). URL: https://pacis.unpar.ac.id/enhancing-indonesias-diplomacy-infrastructure-through-smart-diplomacy/

8. Ministry of National Development Planning (BAPPENAS). URL: https://www.bappenas.go.id/en

9. Muhibat S. (2023). Indonesia, ASEAN and Obstacles to Becoming a Major Power. Global Asia. Vol. 18, № 3. URL: https://www.globalasia.org/v18no3/cover/indonesia-asean-and-obstacles-to-becoming-a-major-power_shafiah-f-muhibat

10. Myers L. (2025). Indonesia's Foreign Policy under Prabowo: Still Free but More Active? The Diplomat. March 19. URL: https://thediplomat.com/2025/03/indonesias-foreign-policy-under-prabowo-still-free-but-more-active/

11. Pratiwi F., Puspitasari I., Hikmawati I., Bagus H. (2021). Global Maritime Fulcrum: Indonesia's Middle Power Strategy between Belt and Road Initiatives (BRI) and Free-Open Indo Pacific (FOIP). Central European Journal of International and Security Studies Vol. 15, № 3. Pp. 30–54. DOI: 10.51870/CEJISS.A150302

12. Presenting Maritime Doctrine (2014). The Jakarta Post. November 14. URL: https://www.thejakartapost.com/news/2014/11/14/presenting-maritime-doctrine.html

13. Sambhi N. (2015). Jokowi's «Global Maritime Axis»: Smooth Sailing or Rocky Seas Ahead? Security Challenges. Vol. 11, № 2. Pp. 39–55. URL: https://lmsspada.kemdiktisaintek.go.id/pluginfile.php/545077/mod_resource/content/2/Natalie%20Sambhi%20-%20Jokowis%20Global%20Maritime%20Axis.pdf

14. South East Asia Strategy 2023–2026. URL: https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/fdfa/publikationen.html/content/publikationen/en/eda/schweizer-aussenpolitik/suedostasien-strategie-2023-2026.html

15. Thousand Friends, Zero Enemies: Jakarta Courting China and US (2025). The Jakarta Post. May 9. URL: https://www.thejakartapost.com/opinion/2025/05/09/thousand-friends-zero-enemies-jakarta-courting-china-and-us.html

REFERENCES:

1. Nedbai, V. (2016). Zovnishnopolitychna stratehiia Indonezii. Eminak. № 2 (14), T. 3. S. 73–76. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-0000800001 (in Ukranian).

2. Smorzhevska, A. (2019). Kontseptualno-doktrynalni zasady bahatostoronnoho spivrobitnytstva Indonezii. Mizhnarodni vidnosyny. Seriia "Politychni nauky". № 20. URL: http://iir.univ.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3663 (in Ukranian).

3. Tsivatyi, V. (2024) Stratehichne planuvannia v dyplomatii ta rehionalni osoblyvosti systemnoho analizu

mizhnarodnykh vidnosyn v umovakh mondializovanoho svitoustroiu XXI stolittia: instytutsionalnyi ta transformatsiinyi dyskursy. Humanitarnyi korpus. № 52. S. 38–43. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7df4994b-ca2d-4cdb-a957-2cc10fde7d2a/content (in Ukranian).

4. Shypilova, L., Marutian, R. (2017). Analitychni zasoby stratehichnoho planuvannia zabezpechennia natsionalnoi bezpeky v umovakh hlobalnykh zahroz natsionalnii bezpetsi ta mizhnarodnii stabilnosti. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. № 2. S. 88–104 (in Ukranian).

5. Fita, G. (2025). Enhancing Maritime Security through Strategic Intelligence: The Relevance of the Global Maritime Axis to Indonesia's National Resilience. Security Intelligence Terrorism Journal. Vol. 2, № 1. Pp. 118–128. DOI: https://doi.org/10.70710/sitj.v2i1.40

6. Gindarsah, I., Priamarizki, A. (2015). Indonesia's Maritime Doctrine and Security Concerns. The S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS) Policy Report. URL: https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2015/04/PR150409_Indonesias-Maritime-Doctrine.pdf

7. Manalu, E. (2024). The Significance of Diplomacy Infrastructure. Parahyangan Center for International Studies (PACIS). URL: https://pacis.unpar.ac.id/enhancing-indonesias-diplomacy-infrastructure-through-smart-diplomacy/

8. Ministry of National Development Planning (BAPPENAS). URL: https://www.bappenas.go.id/en

9. Muhibat, S. (2023). Indonesia, ASEAN and Obstacles to Becoming a Major Power. Global Asia. Vol. 18, № 3. URL: https://www.globalasia.org/v18no3/cover/indonesia-asean-and-obstacles-to-becoming-a-major-power_shafiah-f-muhibat

10. Myers, L. (2025). Indonesia's Foreign Policy under Prabowo: Still Free but More Active? The Diplomat. March 19. URL: https://thediplomat.com/2025/03/indonesias-foreign-policy-under-prabowo-still-free-but-more-active/

11. Pratiwi, F., Puspitasari, I., Hikmawati, I, Bagus, H. (2021). Global Maritime Fulcrum: Indonesia's Middle Power Strategy between Belt and Road Initiatives (BRI) and Free-Open Indo Pacific (FOIP). Central European Journal of International and Security Studies Vol. 15, № 3. Pp. 30–54. DOI: 10.51870/CEJISS.A150302

12. Presenting Maritime Doctrine (2014). The Jakarta Post. November 14. URL: https://www.thejakartapost.com/news/2014/11/14/presenting-maritime-doctrine.html

13. Sambhi, N. (2015). Jokowi's "Global Maritime Axis": Smooth Sailing or Rocky Seas Ahead? Security Challenges. Vol. 11, № 2. Pp. 39–55. URL: https://lmsspada.kemdiktisaintek.go.id/pluginfile.php/545077/mod_resource/content/2/Natalie%20Sambhi%20-%20Jokowis%20Global%20Maritime%20Axis.pdf

14. South East Asia Strategy 2023–2026. URL: https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/fdfa/publikationen.html/content/publikationen/en/eda/schweizer-aussenpolitik/suedostasien-strategie-2023-2026.html

15. Thousand Friends, Zero Enemies: Jakarta Courting China and US (2025). The Jakarta Post. May 9. URL: https://www.thejakartapost.com/opinion/2025/05/09/thousand-friends-zero-enemies-jakarta-courting-china-and-us.html

Strategic planning in the Southeast Asia: the case of Indonesia

Vakarchuk Kateryna Vasylivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of International Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
Vsevoloda Zmiienka str., 2,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7352-5316

Zakharchenko Alla Mykolayivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of International Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
Vsevoloda Zmiienka str., 2,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7492-6103

The article analyzes the strategic planning model in the Southeast Asia using the example of Indonesia. It asserts that the formation of the Asian strategic planning model is influenced by various factors such as culture, traditions, history, etc. Indonesia's unique geographical location determines the influence of global players such as the USA and China on the formation of the state's foreign policy strategy. The strategic planning should take into account the level of the development of relations with these countries. It causes Indonesia's balancing and maneuvering in creating its national security strategy. The strategic planning system in Asia has a complex structure that takes into account internal and external factors. The primary objective of the study is to assess the features of Indonesia's strategic planning model and explore the possible implementation of this experience in Ukraine's foreign policy. The research methodology is based on the case study method. It helps to analyze the experience of strategic planning more deeply and thoroughly. This study examines the main features and factors influencing the processes of the development of the national security strategy and regional integration of Indonesia. It asserts that ASEAN plays the key role in the formation of Indonesia's strategic plan. The organization and coordination of national development is carried out through special bodies with a clear hierarchy and structure.
Authors came into conclusion that Indonesia builds its positive image in the international arena through the peaceful coexistence with its neighbours. It preserves cultural heritage and history, develops tourism and expands diplomatic missions all over the world. Indonesia's foreign policy strategy is focused on the role of a middle power which strengthens its engagement in the region with a partial global involvement. The experience of institutionalization of the processes of forming states' foreign policy strategies and the analyses of their best practices allow Ukraine to adopt the best options in the context of Russia's full-scale aggression.
Key words: *strategy, planning, Southeast Asia, Indonesia, Indo-Pacific region, international relations, foreign policy, security.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 18.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Vinnykova Nataliya Anatoliivna

Public diplomacy in the age of artificial intelligence: between pervasion and control

UDC 327.8:004.8:316.77
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.25
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Vinnykova Nataliya Anatoliivna
Doctor of Political Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department
of International Relations
Educational and Scientific Institute
"Karazin Institute of International
Relations and Tourism Business"
of V. N. Karazin
Kharkiv National University
Maidan Svobody 4, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5941-7562

This article critically examines the evolving role of artificial intelligence (AI) in shaping public diplomacy strategies, with particular attention to how AI-driven tools and narratives influence foreign public opinion in relation to domestic political contexts. By unpacking the technological, communicative, and normative dimensions of AI-enabled diplomacy, the study contributes to the emerging scholarly discourse on the ethical boundaries of AI in international engagement. The research pursues interrelated objectives: (1) to unveil recent trends in the integration of AI into public diplomacy practices; (2) to explore how top-performing countries in global diplomacy leverage AI technologies, assessing whether their communicative strategies lean toward ethical persuasion or directive messaging.

Methodologically, the study employs a comparative case-study approach, focusing on countries ranked in the top ten of the Global Diplomacy Index. Selected cases are examined through qualitative content analysis of AI-powered public diplomacy tools and messaging strategies. To assess the communicative orientation of these efforts, the research integrates a correlative analysis across three key indices: the Global Diplomacy Index, the Global AI Index, and the Global Democracy Index. By mapping countries' performance across technological capacity, diplomatic reach, and democratic quality, the study identifies patterns in how AI is deployed in international communications.

Findings reveal a complex, non-linear relationship between a nation's political system, its AI capabilities, and its diplomatic standing. While authoritarian regimes strategically deploy AI for narrative control and global influence, democracies emphasize ethical standards and multilateral engagement. The study concludes that AI in public diplomacy is regime-sensitive but not regime-dependent, with success hinging on strategic prioritization and institutional integration rather than democratic maturity alone.

Key words: *artificial intelligence, public diplomacy, political regime, communications, public opinion.*

Introduction. Artificial intelligence (AI) is swiftly reshaping the way states engage with the global community, in particular implementing public diplomacy. AI equips governments and international non-state actors with the ability to customize messaging for diverse audiences, monitor regional sentiment in real time, and execute precision-driven campaigns. As digital competition grows increasingly global, nations are recognizing AI as a pivotal tool for cultivating international influence and shaping public perception abroad. AI simultaneously enhances traditional public diplomacy instruments – such as cultural outreach and broadcasting – while introducing sophisticated technologies that enable more precisely targeted communication aimed at influencing individual perceptions. A central concern emerging from AI's growing role in international public discourse, and widely debated within academic circles, is whether such advancements align with ethical standards (see Al Mazrouei N. [1], Di Martino L. and Ford H. [4], Walker V. [24]). Given its dual-use nature, AI-driven strategies may serve both persuasive and potentially manipulative purposes, prompting critical reflection on their legitimacy within democratic and normative frameworks. Authoritarian governments, for instance, have embraced AI for mass surveillance, systemic monitoring, and behavioral regulation, creating a repressive model with potential to transcend national boundaries. This exportation of digital authoritarianism threatens to reshape global governance norms and erode democratic resilience. As the ambiguous role of AI appears increasingly correlated with regime type, its implications for public diplomacy warrant critical reassessment.

The purpose and goals. The article aims to critically examine the role of artificial intelligence (AI) in shaping public diplomacy strategies, exploring how AI-driven tools and narratives frame the public opinion abroad in relevance to domestic political domain. It seeks to unpack the technological, communicative, and normative dimensions of AI-enabled diplomacy and to contribute to the scholarly discourse on the ethical boundaries of AI in international engagement. The related tasks of the research are defined as follows: 1) unveil recent trends in AI-public diplomacy evolvement; 2) explore how top-performing countries in global diplomacy leverage AI technologies in public diplomacy, and whether their communicative impact leans toward influence (persuasion) or exhortation (strong, directive messaging).

Methods of research. This research employs a comparative case-analysis methodology, focusing on countries ranked in the top ten of the Global Diplomacy Index [17]. Selected cases are examined through qualitative content analysis of AI-powered public diplomacy tools and messaging strategies. To assess whether these efforts lean toward ethical influence or directive exhortation, the study integrates a correlative analysis across three key indices: the Global Diplomacy Index, the Global AI Index [21], and the Global Democracy Index [9] (see Table 1). By mapping countries' performance across technological capacity, diplomatic

Table 1

The three-fold correlation matrix on AI-driven diplomacy related to country's regime type

Country	Diplomacy Rank	AI Index Rank	Democracy Index Score	Regime Type
China	1	2	2.11	Authoritarian Regime
United States	2	1	7.85	Flawed Democracy
Türkiye	3	34	4.26	Hybrid Regime
Japan	4	11	8.48	Full Democracy
France	5	5	7.99	Flawed Democracy
Russia	6	31	2.03	Authoritarian Regime
United Kingdom	7	4	8.34	Full Democracy
Germany	8	7	8.73	Full Democracy
Italy	9	24	7.58	Flawed Democracy
Brazil	10	30	6.49	Flawed Democracy

reach, and democratic quality, the research identifies patterns in how AI is deployed in international communication.

Results. Artificial intelligence is already being leveraged to strengthen multiple facets of public diplomacy. However, its integration into this domain presents notable challenges. Ethical concerns, such as ranging from algorithmic bias and data privacy to issues of transparency, complicate the formulation of coherent policy frameworks and regulatory standards, particularly within governmental bodies spearheading public diplomacy initiatives. Despite inherent challenges, AI presents substantial opportunities to enhance the reach and efficiency of public diplomacy operations, particularly benefiting organizations with constrained resources.

A primary advantage of AI lies in its capacity for rapid content generation. AI-powered tools enable the swift and high-volume production of diverse materials, including press releases, emails, social media posts, speeches, and diplomatic articles. This automation allows diplomats to reallocate valuable time towards strategic planning and direct relationship building, areas that demand human nuanced interaction. Furthermore, AI significantly advances sentiment analysis and strategic messaging. Diplomats are increasingly leveraging AI to monitor public sentiment across social media and news platforms in real-time. This real-time analysis facilitates the crafting of highly targeted messages, enables rapid responses to disinformation campaigns, and supports the development of adaptive engagement strategies informed by audience reactions. For instance, U.S. embassies have deployed AI to identify the proliferation of authoritarian narratives, allowing them to adjust their outreach efforts accordingly [22].

AI offers crucial support in overcoming language barriers and enhancing translation for global communications. For example, the U.S. Department of State uses AI tools like Northstar for digital and social media analytics [5]. In an innovative public diplomacy initiative, Alexander Hunt at the U.S. Embassy in Guinea used generative AI (Leonardo, Runway) to produce an animated graphic novel about an African prince, an effort that won the 2023 Ameri Prize for Innovation [20].

China promotes open-source AI collaboration as a counter-model to Western proprietary systems, framing it as more inclusive and accessible. This approach is part of China's diplomatic effort to lead global AI governance discussions, especially among Global South nations. Through its Digital Silk Road initiative, China exports AI technologies – such as facial recognition, smart city systems, and language processing tools – to partner countries across Asia, Africa, and Latin America. These technologies are often bundled with diplomatic messaging and training programs, positioning China as a tech enabler and governance model. Chinese platforms like Baidu's ERNIE Bot, Alibaba's Qwen, DeepSeek, Moonshot (Kimi K2) series are used to generate multilingual content.

State-backed outlets, such as Xinhua, increasingly use AI to automate news translation, sentiment analysis, and audience targeting. AI helps these media arms adapt content for different cultural contexts while maintaining ideological consistency, enhancing China's soft power reach. Notably, the Beijing-based firm GoLaxy developed an AI tool called GoPro, which can monitor millions of social media posts daily across platforms such as Weibo, Facebook, and X. This tool constructs psychographic profiles and dynamically adapts persuasive content to shape public discourse, particularly during periods of political instability [19].

Turkish institutions use AI to monitor global social media platforms (especially X, formerly Twitter) to analyze public sentiment toward Türkiye's foreign policy and cultural initiatives. Enables real-time adjustment of diplomatic messaging and counters disinformation during crises or international negotiations [18]. Türkiye collaborates with Turkic states to develop AI-based multilingual translation tools that support Turkish, Azerbaijani, Kazakh, and other regional languages. AI Promotes cultural affinity and shared narratives across Eurasia, reinforcing Türkiye's soft power through linguistic diplomacy.

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

During regional conflicts or humanitarian crises, Türkiye has used AI to track narrative shifts and deploy targeted diplomatic responses [7].

Japan's use of AI in public diplomacy with other countries is both strategic and values-driven – blending technological leadership with soft power. Japan actively uses AI to create and adapt content for international audiences as part of its public diplomacy strategy. The Japan Foundation has piloted AI translation tools to adapt Japanese literature, arts, and educational materials for global audiences. Japanese creators and institutions use AI tools like Runway ML, Adobe Premiere Pro (AI features), and voice generators to produce multilingual educational videos; automated social media content; interactive museum tours and cultural showcases [16]. These tools help Japan tailor its messaging to diverse international audiences while maintaining high production quality.

AI itself has become a subject of diplomatic negotiation, especially around ethics, governance, and risk management. France is emerging as a global leader in using artificial intelligence to shape its public and cultural diplomacy, blending ethical governance, multilingual outreach, and creative innovation. During the AI Summit, France hosted a cultural weekend at the Bibliothèque Nationale and the Conciergerie featured interactive AI experiences for the public; explored how AI transforms storytelling, heritage, and artistic creation and attracted 3,000+ international participants, including students and artists [6, p. 5]. In partnership with Hugging Face, France launched a public repository to evaluate AI models in French and to improve multilingual AI performance as well as to support international developers working in Francophone regions. The ultimate goal of this programme is to promote French language and culture through AI-enhanced tools [10].

Russia's use of artificial intelligence to communicate with international audiences is primarily focused on information operations, strategic messaging, and digital influence campaigns. While some initiatives are framed as technological innovation, many documented examples reveal how AI is deployed to shape perceptions, amplify narratives, and manipulate public opinion abroad. According to Ukraine's Center for Countering Disinformation, since early 2025, Russia has conducted 191 AI-powered information operations that have reached over 84.5 million views. These campaigns utilize sophisticated techniques, including creating realistic but fabricated videos known as deepfakes, which feature AI-generated faces or voices. Other methods involve overlaying authentic footage with synthetic voices or additional frames, as well as producing AI-generated clips with fake captions and logos from trusted media outlets. Additionally, Russian propaganda networks have reportedly infiltrated popular AI chatbots, prompting them to repeat false narratives [3].

The United Kingdoms' National AI Strategy emphasizes using AI for resilience and global influence, positioning diplomacy as a key domain for strategic AI deployment [12]. The UK is leveraging artificial intelligence as a tool for international engagement to bolster diplomatic relationships with nations in the Middle East and North Africa, including Israel, the UAE, Bahrain, Morocco, and Saudi Arabia. AI-driven technologies are deployed to analyze regional sentiment and customize diplomatic communications. This strategic application of AI also supports the Abraham Accords, serving to counterbalance China's growing regional influence. Specific applications include the use of predictive analytics for anticipating diplomatic opportunities and the implementation of AI-enhanced platforms for strategic communication [23]. Another example can be addressed the programme, that follows a «Scan > Pilot > Scale» model to identify promising AI tools for storytelling, digital archives, and interactive diplomacy experiences [13].

Germany's approach to using AI in public diplomacy is grounded in transparency, democratic values, and strategic foresight. Through partnerships with the EU and Global South, it advocates for inclusive digital governance; ethical AI standards; countering authoritarian uses of technology [11]. The Institute for Foreign Cultural Relations (ifa) commissioned a study on the impact of AI in international cultural relations, in particular it explores how AI can enhance creative collaboration across border and support automated translation tools to facilitate intercultural dialogue [14]. Projects funded by German ministries and research institutes use AI to digitize and restore historical archives and artworks and translate and annotate cultural texts for global audiences. Germany's approach is not just about showcasing technology – it's about using AI to build bridges, foster understanding, and amplify cultural voices in a responsible and inclusive way.

Italy has been using AI in public diplomacy to analyze social media and online content to gauge public sentiment and effectively communicate Italy's stance on international issues. Italy has begun integrating artificial intelligence into its cultural diplomacy efforts in several creative and strategic ways. Italian Cultural Institutes abroad have hosted virtual art exhibitions enhanced by AI-generated multilingual narration. These experiences allow global audiences to explore Italian heritage interactively, with AI adapting content to local cultural contexts. The *IT Out OFF* initiative, performed by Italian Cultural Institute in Berlin, uses AI tools to promote contemporary Italian art internationally [15]. AI helps curate personalized digital experiences and analyze audience engagement across platforms.

Brazil has modernized its digital presence, using AI-driven sentiment analysis to monitor international reactions to Brazil's foreign policy [2]. These tools

help tailor messaging across platforms like X (formerly Twitter), Instagram, and YouTube, especially during global events such as COP summits or cultural festivals. A 2024 study by researchers at PUCRS (Pontifícia Universidade Católica do Rio Grande do Sul) explored how ChatGPT could be used to simulate cultural diplomacy dialogues, focusing on Brazilian identity, music, and international perception [8]. Brazil's strategy for using artificial intelligence in public diplomacy is emerging as strategic with a clear emphasis on soft power, digital modernization, and Global South leadership.

Taken together, the comparative overview of ten states – spanning authoritarian regimes, flawed and full democracies, and hybrid systems – reveals a diverse yet patterned landscape of AI deployment in public diplomacy. The correlation matrix (Table 1.) highlights that high diplomatic performance does not always coincide with democratic governance or advanced AI infrastructure. Instead, strategic intent, institutional adaptability, and geopolitical positioning often shape how AI tools are integrated into diplomatic practice. This nuanced interplay sets the stage for broader reflections on the regime-sensitive nature of AI-driven diplomacy and its implications for global communication norms, which are explored in the following conclusions.

Conclusions. This analysis of AI in public diplomacy reveals a complex, non-linear relationship between a nation's political system, its AI capabilities, and its international diplomatic standing. The findings suggest that the efficacy of AI-driven public diplomacy is not solely determined by a country's democratic maturity or technological superiority. Instead, success is contingent upon the strategic prioritization and institutional integration of AI into foreign policy frameworks.

Full democracies pair strong democratic credentials with solid AI and diplomacy rankings, prioritizing ethics, transparency, and multilateralism though often at the expense of rapid innovation in strategic messaging. Flawed democracies show robust AI and diplomatic capacity, but internal pluralism can slow coherent deployment. Hybrid regimes demonstrate a divergence between their high diplomatic standing and their level of AI development. Authoritarian states leverage centralized control to rapidly deploy AI for narrative shaping and audience targeting, boosting global influence.

Overall, the data underscores that AI in public diplomacy is regime-sensitive but not regime-dependent. Authoritarian states may leverage AI for narrative control and global influence, while democracies face normative constraints but benefit from innovation ecosystems and international trust. Hybrid regimes occupy a transitional space, where AI adoption may be shaped by both strategic necessity and institutional volatility. Future research should explore public trust in AI-mediated diplomatic communication through cross-national surveys and discourse analysis, with particular attention to how transparency, personalization, and perceived neutrality shape audience reception across diverse sociopolitical contexts.

BIBLIOGRAPHY:

1. Al Mazrouei N. AI-Powered Diplomacy: The Role of Artificial Intelligence in Global Conflict Resolution. *Trends.* 23 March, 2025. URL: https://trendsresearch.org/insight/ai-powered-diplomacy-the-role-of-artificial-intelligence-in-global-conflict-resolution/

2. Brazil Blogged. Brazil and AI: Embracing technological innovation in South America's largest economy. 22 March, 2025. URL: https://brazilblogged.com/brazil-and-ai-embracing-technological-innovation-in-south-americas-largest-economy/

3. Center for Countering Disinformation. Information operations by Russia using AI on social media. 21 April, 2025. URL: https://cpd.gov.ua/en/international-threats-en/europe/information-operations-by-russia-using-ai-on-social-media/

4. Di Martino L., Ford H. Navigating uncertainty: public diplomacy vs. AI. *Place Brand Public Diplomacy.* 2024. DOI: https://doi.org/10.1057/s41254-024-00330-z

5. Doubleday J. With new AI tools available, State Department encourages experimentation. *Federal News Network.* 28 June, 2024. URL: https://federalnewsnetwork.com/artificial-intelligence/2024/06/with-new-ai-tools-available-state-department-encourages-experimentation/

6. Elysée. AI Action Summit. Paris, 6–11 February, 2025. URL: https://www.elysee.fr/admin/upload/default/0001/17/786758b38da7b4c16f26dc56e-51884b3346684aa.pdf

7. Erarslan A. Türkiye's AI strategy: Roadmap for 2025. *Türkiye Today.* 12 September, 2024. URL: https://www.turkiyetoday.com/business/turkiyes-ai-strategy-roadmap-for-2025-51646/

8. Fetter Nicoletti M. Exploring cultural diplomacy through ChatGPT: An interview-based experiment. *ICESCO.* 29 June, 2024. URL: https://www.icescocreative.com/post/exploring-cultural-diplomacy-through-chatgpt-an-interview-based-experiment

9. Global Democracy Index. Economist Intelligence Unit. 2024. URL: https://www.eiu.com/n/democracy-index-2024/

10. Gouvernement. AI Action Summit: Ensuring the development of trusted, safe and secure AI to benefit all. 11 February, 2025. URL: https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/20250211_press_release_ai_summit_trust_eng-13-02-25_cle45b371.pdf

11. Hagebölling D., Barker T. Germany's Global Technology Diplomacy. 2022. URL: https://dgap.org/en/research/publications/germanys-global-technology-diplomacy/

12. HM Government. National AI Strategy. 2021. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/614db4d1e90e077a2cbdf3c4/National_AI_Strategy_-_PDF_version.pdf

13. King S., Ball E. The Prime Minister's AI Exemplars programme: A portfolio approach to public sector innovation. Government Digital Service. 18 August, 2025. URL: https://gds.blog.gov.uk/2025/08/18/the-prime-ministers-ai-exemplars-programme-a-portfolio-approach-to-public-sector-innovation/

14. Kulesz O. Artificial Intelligence and International Cultural Relations. Challenges and Opportunities for Cross-Sector Collaboration. Stuttgart : Institut für Auslandsbeziehungen 2024. 120 p. URL: https://culturalrelations.ifa.de/en/research/results/ai-international-cultural-relations/

15. L'Istituto Italiano di Cultura di Berlino. IT Out OFF – Berlin. 2025. URL: https://iicberlino.esteri.it/de/news/dall_istituto/opportunita/it-out-off-berlin/

16. Lei A. AI business for content creators in Japan: Tools & strategies*. BytePluse.* 25 April, 2025. URL: https://www.byteplus.com/en/topic/393784?title=ai-business-for-content-creators-in-japan-tools-strategies

17. Lowy Institute. Global Diplomacy Index. 2024. URL: https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/

18. Merkouraki M. Turkey's Digital Public Diplomacy in the Age of Uncertainty. *International Journal of International Relations, Media and Mass Communication Studies.* 2024. Vol. 10, No. 2. P. 41–54. DOI: https://doi.org/10.37745/ijirmmcs.15/vol10n24154

19. OECD.AI. Chinese AI-Driven Propaganda Targets 2024 Taiwan Election and Hong Kong Dissent. 5 August, 2025. URL: https://oecd.ai/en/incidents/2025-08-05-a453

20. Osaki G. Activating AI in public diplomacy. *USC Annenberg Relevance Report.* 9 July, 2025. URL: https://annenberg.usc.edu/research/center-public-relations/usc-annenberg-relevance-report/activating-ai-public-diplomacy/

21. Tortoise. The Global AI Index. 2024. URL: https://www.tortoisemedia.com/data/global-ai

22. U.S. Department of State. The Use of Artificial Intelligence in Public Diplomacy: ACPD Official Meeting Minutes, ACPD Public Meeting June 14, 2023 – Transcript. 2023. URL: https://2021-2025.state.gov/acpd-official-meeting-minutes-june-14-2023/

23. UK Abraham Accords Group. UK AI Diplomacy: Boosting British Influence in MENA and Strengthening the Abraham Accords. *Cambridge Middle East and North Africa Forum.* 2025. URL: https://cmenaf.org/uk-ai-diplomacy-boosting-british-influence-in-mena/

24. Walker V. S. AI and the Future of Public Diplomacy. 22 August, 2023. URL: https://uscpublicdiplomacy.org/blog/ai-and-future-public-diplomacy/

REFERENCES:

1. Al Mazrouei, N. (2025, March 23). AI-Powered Diplomacy: The Role of Artificial Intelligence in Global Conflict Resolution. *Trends.* URL: https://trendsresearch.org/insight/ai-powered-diplomacy-the-role-of-artificial-intelligence-in-global-conflict-resolution/

2. Brazil Blogged (2025, March 22) Brazil and AI: Embracing technological innovation in South America's largest economy. URL: https://brazilblogged.com/brazil-and-ai-embracing-technological-innovation-in-south-americas-largest-economy/

3. Center for countering disinformation (2025, April 21). Information operations by russia using AI on social media. URL: https://cpd.gov.ua/en/international-threats-en/europe/information-operations-by-russia-using-ai-on-social-media/

4. Di Martino, L., Ford, H. (2024). Navigating uncertainty: public diplomacy vs. AI. *Place Brand Public Diplomacy.* https://doi.org/10.1057/s41254-024-00330-z

5. Doubleday, J. (2024, June 28). With new AI tools available, State Department encourages experimentation. Federal News Network URL:https://federalnewsnetwork.com/artificial-intelligence/2024/06/with-new-ai-tools-available-state-department-encourages-experimentation/

6. Elysée (2025). AI Action Summit. Paris, 6–11 February 2025. URL:https://www.elysee.fr/admin/upload/default/0001/17/786758b38da7b4c16f26dc56e51884b3346684aa.pdf

7. Erarslan, A. (2024, September 12). Türkiye's AI strategy: Roadmap for 2025. *Türkiye Today.* URL: https://www.turkiyetoday.com/business/turkiyes-ai-strategy-roadmap-for-2025-51646/

8. Fetter Nicoletti, M. (2024, June 29). Exploring cultural diplomacy through ChatGPT: An interview-based experiment. *ICESCO.* URL: https://www.icescocreative.com/post/exploring-cultural-diplomacy-through-chatgpt-an-interview-based-experiment

9. Global Democracy Index. (2024). Economist Intelligence Unit. URL: https://www.eiu.com/n/democracy-index-2024/

10. Gouvernement. AI (2025, February, 11). Action Summit: Ensuring the development of trusted, safe and secure AI to benefit all. URL: https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/20250211_press_release_ai_summit_trust_eng-13-02-25_cle45b371.pdf

11. Hagebölling, D. & Barker, T. (2022). Germany's Global Technology Diplomacy. URL: https://dgap.org/en/research/publications/germanys-global-technology-diplomacy

12. HM Government (2021). National AI Strategy. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/614db4d1e90e077a2cbdf3c4/National_AI_Strategy_-_PDF_version.pdf

13. King, S. and Ball, E. (2025, August 18). The Prime Minister's AI Exemplars programme: A portfolio approach to public sector innovation. Government Digital Service. URL: https://gds.blog.gov.uk/2025/08/18/the-prime-ministers-ai-exemplars-programme-a-portfolio-approach-to-public-sector-innovation/

14. Kulesz, O. (2024). Artificial Intelligence and International Cultural Relations. Challenges and Opportunities for Cross-Sector Collaboration. Stuttgart : Institut für Auslandsbeziehungen 2024. 120 p. URL: https://culturalrelations.ifa.de/en/research/results/ai-international-cultural-relations/

15. L'Istituto Italiano di Cultura di Berlino (2025). IT Out OFF – Berlin. URL:https://iicberlino.esteri.it/de/news/dall_istituto/opportunita/it-out-off-berlin/

16. Lei, A. (2025, April 25) AI business for content creators in Japan: Tools & strategies. *BytePluse.* URL: https://www.byteplus.com/en/topic/393784?title=ai-business-for-content-creators-in-japan-tools-strategies

17. Lowy Institute. Global Diplomacy Index. 2024. URL: https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/

18. Merkouraki, M. (2024). Turkey's Digital Public Diplomacy in the Age of Uncertainty, *International Journal of International Relations, Media and Mass Communication Studies*, 10 (2), 41–54.

19. OECD.AI (2025). Chinese AI-Driven Propaganda Targets 2024 Taiwan Election and Hong Kong Dissent. URL: https://oecd.ai/en/incidents/2025-08-05-a453

20. Osaki, G. (2025, July 9). Activating AI in public diplomacy. USC. Annenberg relevance report. URL: https://annenberg.usc.edu/research/center-public-relations/usc-annenberg-relevance-report/activating-ai-public-diplomacy

21. Tortois. (2024). The Global AI Index. URL: https://www.tortoisemedia.com/data/global-ai

22. U.S. Department of States (2023, June 14) The Use of Artificial Intelligence in Public Diplomacy: ACPD Official Meeting Minutes, ACPD Public Meeting June 14, 2023 – Transcript. URL: https://2021-2025.state.gov/acpd-official-meeting-minutes-june-14-2023/

23. UK Abraham Accords Group (2025). UK AI Diplomacy: Boosting British Influence in MENA and Strengthening the Abraham Accords*. Cambridge Middle East and North Africa Forum.* URL: https://cmenaf.org/uk-ai-diplomacy-boosting-british-influence-in-mena/

24. Walker, V. S. (2023, August 22). AI and the Future of Public Diplomacy. URL: https://uscpublicdiplomacy.org/blog/ai-and-future-public-diplomacy

Публічна дипломатія в епоху штучного інтелекту: між переконанням і контролем

Вінникова Наталія Анатоліївна

доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри
міжнародних відносин
Навчально-наукового інституту
«Каразінський інститут міжнародних
відносин та туристичного бізнесу»
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4 Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-5941-7562

У статті критично осмислюється еволюційна роль штучного інтелекту (ШІ) у формуванні стратегій публічної дипломатії, зокрема, як інструменти та наративи, керовані ШІ, впливають на іноземну громадську думку в контексті внутрішньополітичних процесів. Дослідження розкриває технологічні, комунікативні та нормативні аспекти дипломатії, що реалізується за участі ШІ, і робить внесок у наукову дискусію щодо етичних меж його використання в міжнародних відносинах. Завданнями статті є виявлення актуальних тенденцій інтеграції ШІ в практики публічної дипломатії, а також аналіз використання ШІ-технологій провідними країнами у сфері глобальної дипломатії. Особливу увагу приділено оцінці того, чи їхні комунікативні стратегії схиляються до етичного переконання або ж до директивного впливу. Методологічно дослідження базується на порівняльному кейс-стаді країн, що входять до першої десятки Глобального індексу дипломатії. Відібрані кейси аналізуються за допомогою якісного контент-аналізу інструментів публічної дипломатії, що використовують ШІ, та відповідних комунікаційних стратегій. Для оцінки характеру комунікативного впливу інтегрується корелятивний аналіз трьох ключових індексів: Глобального індексу дипломатії, Глобального індексу ШІ та Індексу демократії. Відстежуючи показники країн за технологічною спроможністю, дипломатичним охопленням і якістю демократії, дослідження виявляє закономірності у використанні ШІ в міжнародних комунікаціях. Результати демонструють складний, нелінійний зв'язок між політичною системою держави, її можливостями у сфері ШІ та дипломатичним статусом. Авторитарні режими стратегічно використовують ШІ для контролю наративів і посилення глобального впливу, тоді як демократії акцентують на етичних стандартах і багатосторонній взаємодії. Отже, використання ШІ в публічній дипломатії є чутливим, але не залежним від типу режиму. Його успіх визначається не стільки рівнем демократичного розвитку, скільки стратегічними пріоритетами та інституційною інтеграцією в зовнішньополітичні процеси.

Ключові слова: *штучний інтелект, публічна дипломатія, політичний режим, комунікації, громадська думка.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Войтович Олексій Іванович

Еволюція американо-британських відносин в умовах міжнародної розрядки та початку її згортання (1969–1977 рр.)

УДК 94(73:410):327”1969/1977”
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.26
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Войтович Олексій Іванович
кандидат політичних наук, доцент
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0000-1524-9915

Розглядаються американо-британські відносини у період 1969–1977 рр. Метою статті є дослідження американо-британських відносин в умовах розрядки першої половини 1970-х років і початку її згортання у другій половині десятиліття. При цьому автором за допомогою аналізу мемуарної літератури, як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались завдання: порівняти думки політичних діячів про американо-британські відносини та результати їх еволюції у зазначений період; надати оцінку політиці двох країн в умовах становлення розрядки міжнародних відносин і початку її згортання. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано методи: порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об’єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Американо-британські відносини у період діяльності президентів Р. Ніксона та Дж. Форда і прем’єр-міністрів Г. Вільсона, Е. Хіта та Дж. Каллагена були досить інтенсивними. Важливість двосторонніх відносин для Сполучених Штатів і Великобританії у 1970-ті роки визначилась стратегічним інтересом США у Західній Європі, який і в умовах міжнародної розрядки полягав у збереженні лідерства для успішного протистояння Північноатлантичного альянсу країнам ОВД. Великобританія, попри певні протиріччя зі Сполученими Штатами, викликаними енергетичною та економічною кризами і деякими розбіжностями між лейбористами та консерваторами у поглядах щодо статусу двосторонніх відносин, була вірним провідником континентальної політики Америки. І у Вашингтоні адекватно оцінили таку роль Лондона.
Ключові слова: *американо-британські «особливі» відносини, «природні» відносини, розрядка, енергетична криза, фінансово-економічна криза, обмеження стратегічних озброєнь, відносини «Схід–Захід», зовнішня політика, стратегічний інтерес.*

Вступ. «Особливі відносини не могли б тривати так довго, – писав Г. Кіссінджер, – ...як би не спільні зусилля щодо об’єднання британських і американських інтересів» [12, p. 607]. Північноатлантичний альянс, керований Сполученими Штатами, традиційно розглядався його учасниками як важливий інструмент політики в умовах «холодної війни». Оскільки американо-британські відносини сприймались, насамперед, Вашингтоном і Лондоном як ключовий союз в НАТО, то інтереси двох країн полягали у взаємній підтримці для успішного протистояння у відносинах «Схід–Захід». А так як міжнародна розрядка з різних причин була непевною, то актуальність двосторонніх «особливих» відносин, вважалось ними, тільки зростатиме.

Метою статті є дослідження американо-британських відносин в умовах розрядки першої половини 1970-х років і початку її згортання у другій половині десятиліття. При цьому автором за допомогою аналізу мемуарної літератури, як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались **завдання:** порівняти думки політичних діячів про американо-британські відносини та результати їх еволюції у зазначений період; надати оцінку політиці двох країн в умовах становлення розрядки міжнародних відносин і початку її згортання.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи:** порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об’єктивного висвітлення предмету наукової розробки.

Результати. Р. Ніксон став американським президентом 20 січня 1969 р. в умовах, розв’язаної його попередниками, війни США у В’єтнамі. (На грудень 1968 р. у В’єтнамі нараховувалось понад 536 тисяч американських військових [9, p. 225].) Г. Кіссінджер характеризував президента, який «прагнув величі», як «людину, здатну нав’язувати обставинам свою волю». Він відзначав притаманну особистості Ніксона двоїстість: «одночасно вдумливий і вигадливий, співчутливий і бездушний; іноді люто відданий, а іноді, який залишає за собою жертви кинутих старих соратників» [12, p. 44]. За словами Д. Рамсфельда, співробітника Білого дому і радника президента, «Річард Ніксон був глибоким мислителем, стратегом, зануреним і зачарованим нюансами політики, людиною, що цікавиться та інколи підозріливою до мотивів інших, опонентів, навіть радників та друзів» [18, p. 23]. Радник президента та юрисконсульт Білого дому Дж. Дін також вважав Ніксона «владним» і схильним «когось переслідувати» [7, p. 33]. В Білий дім прийшла консервативна республіканська адміністрація.

Віце-президент С. Агню позиціонував себе в основних питаннях внутрішньої і зовнішньої політики ще більшим консерватором, ніж сам президент [3, p. 107]. Він вважав, що доля Європи багато в чому залежатиме від могутнього арсеналу стратегічного озброєння США, тому на всіх засіданнях Ради національної безпеки (РНБ) виступав проти його скорочення. Договір ОСО-1, підписаний Ніксоном у травні 1972 р., Агню розглядатиме як амери-

канську «поступку» Радянському Союзу [3, p. 31]. Навіть свою вимушену відставку віце-президент потім розцінить як розправу «лівих» над ним, оскільки його «ідеї рідко співпадали з їх ідеями» [3, p. 130].

Разом з тим, в оточенні президента були й політичні реалісти, зокрема радник з національної безпеки Г. Кіссінджер. Його заступник А. Хейг високо ставив свого начальника, хоча і зазначав, що «Кіссінджер був упевнений в своїх інтелектуальних даруваннях до рівня зарозумілості» [9, p. 197]. Всупереч загальноприйнятій думці про провідну роль Кіссінджера у виробленні зовнішньої політики, Хейг писав: «Ніксон був стратегічним мислителем історичного масштабу, яскраві дарування Кіссінджера як дипломата-тактика сприяли успіху ідей Ніксона. Але більшість ідей належала Ніксону» [9, p. 203–204]. Такої ж думки був і Д. Рамсфельд. «Мене вражали незвичайні здібності Кіссінджера», – згадував він, але в реальній політиці «з самого початку Ніксон був професором», а «Кіссінджер – студентом і безсумнівно, яскравою людиною» [17, p. 135]. Британський міністр оборони лейборист Д. Хілі думав інакше. Він писав, що Кіссінджер був в центрі формування атлантичної політики і «поклав початок періоду розрядки у відносинах з Радянським Союзом, заключивши перший договір про обмеження стратегічних озброєнь ОСО-1» [10, p. 316–317]. Наступник Д. Хілі в уряді консерваторів П. Каррінгтон згадував, що Кіссінджер «мислив масштабно і глибоко» [16, p. 236]. Однак, необхідно підкреслити, що лише ядерний паритет, якого досяг СРСР зі Сполученими Штатами [21, p. 246], створив умови, в яких президент і його радник зробили правильний висновок, і США нарешті погодились на переговори з роззброєння з Радянським Союзом.

Через місяць після інаугурації Р. Ніксон відправився з робочим візитом в Європу, де вирували акції протесту проти в'єтнамської війни. За таких обставин він хотів продемонструвати американцям, що нового президента поважають за кордоном, а європейців проінформувати, що Сполучені Штати тепер керуватимуться принципом: перш ніж вести переговори з «потенційними противниками» – «консультуватись зі своїми союзниками» [20, p. 370]. (*У* жовтні 1973 р. Р. Ніксон не проконсультувався зі своїми європейськими союзниками, коли через початок арабо-ізраїльської війни віддав наказ оголосити тривогу в американських військах, в тому числі, дислокованих у Європі [13, p. 182].) Однак, Г. Кіссінджер зазначав, що в умовах війни (у В'єтнамі. – *О.В.*) «Ніксон зволікав з північноатлантичними відносинами» [12, p. 602]. Такої ж думки був Д. Рамсфельд. Він писав, що у перший строк президента «Європа не була в епіцентрі його зовнішньої політики» [17, p. 145]. Щодо контактів глави Білого дому з європейськими лідерами, на думку Г. Кіссінджера, вони були позбавлені «якоїсь особливої близькості», і президент не дуже переймався британським прем'єр-міністром Г. Вільсоном та правлячою Лейбористською партією [12, p. 602]. Певною мірою це було через те, що в оточенні прем'єр-міністра були впливові діячі, які дуже критично ставились до вкрай консервативних поглядів Ніксона в роки «маккартизму», його віце-президентства і після нього. До таких належав Д. Хілі. Варто зазначити, що британський міністр оборони ніколи не вірив в те, що Радянський Союз налаштований на завоювання Західної Європи. Його вражав той факт, що СРСР, з зростанням його ядерного потенціалу, більш обережно робив виклик Заходу. Разом з колишнім американським міністром оборони Р. Макнамарою Д. Хілі виступив проти створення системи протиракетної оборони, тому що вона здатна дестабілізувати ядерний баланс між США та СРСР [10, p. 309, 312, 318–320].

24 лютого 1969 р. Р. Ніксон прибув у Лондон. Під час привітання президент, за словами Вільсона, викликав подив у багатьох, коли назвав відносини між США і Великобританією «особливими відносинами» (так само він оцінив їх і під час візиту прем'єр-міністра до Сполучених Штатів у січні 1970 р.) [23, p. 618–619]. Два лідери в дружелюбній атмосфері і без взаємного тиску (за вікном відбувались антивоєнні демонстрації) обговорили широке коло питань: радянсько-американські відносини, близькосхідну проблему, війну у В'єтнамі, європейські справи і НАТО, ситуацію в Родезії (майбутня Зімбабве) і Нігерії, економічні питання та інші. «Наша бесіда варіювалась, – згадував Ніксон, – від американської позиції у В'єтнамі до ролі Великобританії у Європі» [20, p. 370–371]. А потім була зустріч з королевою Єлизаветою II. На думку Вільсона Ніксон з повагою ставився до британської традиції та досвіду у міжнародних відносинах [23, p. 619]. Д. Хілі, змінивши своє ставлення до американського президента, писав, що попри брак «впевненості у собі більше, ніж у будь-якого провідного політика», Ніксон був добре інформованою, розумною, відвертою і ввічливою людиною, з загостреним почуттям відповідальності за «натискання ядерної кнопки» [10, p. 318–319]. В цілому сам Ніксон дав високу оцінку восьмиденному візиту у європейські країни і Великобританію зокрема: досягнуто поставленої мети, продемонстровано єдність країн Заходу у відносинах «Схід–Захід» і повагу нової адміністрації до поглядів європейців, а ЗМІ сприяли піднесенню американського духу [20, p. 375].

Свідченням «особливих» американо-британських відносин були нові зустрічі на найвищому рівні (тільки офіційних зустрічей за період діяльності лейбористського уряду у 1964–1970 рр. було дев'ять [22, p. 86]). Повертаючись зі світового турне, 3 серпня 1969 р. Р. Ніксон зупинився у Великобританії і зустрівся з Г. Вільсоном. В центрі уваги двох союзників було формування спільної

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

позиції щодо ключових питань міжнародних відносин. Вони обговорили ситуацію у В'єтнамі і на Близькому Сході, обсудили європейські справи, радянсько-китайські відносини і крізь призму обмеження стратегічних озброєнь розглянули відносини «Схід–Захід» [23, p. 689–690]. Варто зазначити, що консервативні британські ЗМІ критично оцінювали зусилля прем'єр-міністра на американському напрямку, виражаючи думку, що американо-британські відносини були б продуктивнішими, коли б правлячою була Консервативна партія [23, p. 691].

Наступна зустріч відбулась 27 січня 1970 р. Р. Ніксон приймав у Білому домі Г. Вільсона. Предметом їх переговорів було: складна ситуація з продовольством в Нігерії (цієї теми вони торкнулись ще у телефонній розмові напередодні візиту [23, p. 744–745]), взаємини Великобританії з континентальною Європою (у Вашингтоні були зацікавлені у вступі Великобританії до ЄЕС) і відносини «Схід–Захід» (у листопаді 1969 р. розпочались американо-радянські переговори з обмеження стратегічних озброєнь [1, с. 677]). Г. Вільсон згадував Р. Ніксона як «одного з тих міжнародних державних діячів, з якими можна обговорювати тему дуже глибоко, але без зайвих слів» [23, p. 753]. Крім того президент і прем'єр-міністр розглянули ситуацію в Родезії, на Близькому Сході і В'єтнамі, а також економічне становище у своїх країнах [23, p. 754–756].

Слід зауважити, що двосторонні відносини потерпали від внутрішньополітичних і соціально-економічних проблем в обох країнах і особливо в США. 1970 рік відзначився складною ситуацією в Сполучених Штатах, пануванням хаосу в країні через в'єтнамську війну і взагалі зростанням напруги навколо Індокитаю [17, p. 130]. Свідченням погіршення фінансово-економічної ситуації в Америці був платіжний баланс країни: протягом війни у В'єтнамі він змінився з профіциту в 6,3 млрд. дол. у 1964 р. на дефіцит в 9,5 млрд. дол. у 1972 р. [13, p. 214]. В результаті були прийняті рішення американського президента від 15 серпня 1971 р. про призупинення конвертації долара в золото і 18 грудня – про девальвацію американської грошової одиниці [13, p. 216]. Такий крок свідчив про відхід Сполучених Штатів від Бреттон-Вудської валютної системи 1944 року і її руйнування ними. Він також негативно позначився на фінансах та економіці, в першу чергу, європейських країн, які до того ж втрачали можливість фінансово впливати на США [13, p. 217]. Д. Хілі, який згодом обійняв посаду міністра фінансів Великобританії, писав у зв'язку з цим і взагалі про політичні та торговельно-економічні протиріччя між західними країнами: «Не дивлячись на всі післявоєнні зусилля зі створення світової спільноти, заснованої на демократичних принципах справедливості та рівності, світове фінансове співробітництво, як і міжнародне співробітництво у питаннях політики та безпеки, як і раніше може зрештою поступитись країні, яка має найбільшу силу» [10, p. 440].

На парламентських виборах в Великобританії у червні 1970 р. перемогу здобули консерватори. Прем'єр-міністром став Е. Хіт, за словами якого, Ніксон був переконаний, що для Сполучених Штатів його уряд, у порівнянні з попереднім лейбористським, «буде більшим покращенням» [11, p. 307]. Новий прем'єр-міністр отримав одне з перших поздоровлень з перемогою від американського президента, а невдовзі – і офіційне запрошення до США «для конфіденційних переговорів» [11, p. 471].

Однак у Г. Кіссінджера була інша оцінка двосторонніх відносин, які «стали розчаруванням для обох сторін». Він пояснював її, по-перше, тим, що на початку 1970-х років європейські союзники Америки були більше зацікавлені європейською інтеграцією, ніж «згуртуванням Атлантики», що не відповідало стратегії США на збереження лідерства у Західній Європі. По-друге, особистостями двох лідерів: «дуже розумний і ерудований Хіт мав надто багато спільних рис з Ніксоном», тому «ці два типові одинаки» навряд коли-небудь «могли встановити особистий зв'язок», і до того ж «менш підозріливий, ніж Ніксон, Хіт не був більш довірливим» [12, p. 600–602]. Е. Хіт, продовжував Кіссінджер, був чи не єдиним британським лідером, який, через свій «палкий європоцентризм» не тільки не зміг розвивати «особливі відносини» зі Сполученими Штатами, але й активно намагався принизити їх статус і віддати Європі почесне місце в британській політиці. (Британський міністр оборони П. Каррінгтон згадував, що Хіт час від часу здавався «несимпатичним Сполученим Штатам» і що, ставши «пристрасним європейцем, він глибоко усвідомлював, що Європа повинна відновити силу за допомогою більшої єдності політики, і він усвідомлював і не обов'язково відчував неприязнь до того факту, що це не завжди може бути прийнятним для Америки» [16, p. 256].) «Все це призвело, – підводив підсумок радник президента і держсекретар, – до безпрецедентного періоду напруженості в англо-американських відносинах» [12, p. 603]. Е. Хіт, у свою чергу, вважав, що насправді у Великобританії були «*сателітні* (курсив наш. – *О.В.*) відносини зі Сполученими Штатами» [11, p. 725].

Еволюція поглядів міністра закордонних справ в уряді Хіта А. Дуглас-Х'юма на американо-британські відносини певною мірою проливає світло на взаємини двох, «відданих ідеалам демократії», країн. В дні Суецької кризи осені 1956 р. він закликав уряд Великобританії, керований Консервативною партією, «повністю і беззастережно співробітничати зі Сполученими Штатами в НАТО і СЕАТО» та інших безпекових угодах [21, p. 295]. Як відомо Сполучені Штати не підтримали Велико-

британію та Францію в їх інтервенції проти Єгипту, і вона зазнала провалу [1, с. 541–544]. Тепер, на думку Дуглас-Х'юма, Британія зможе повернути свій впливовий статус у світі, спираючись на ЄЕС, НАТО та Британську Співдружність. «Ми повинні, – зазначав він, – використовувати їх всіх повною мірою» [21, p. 279]. Консерватор Дуглас-Х'юм, таким чином, не закцентував увагу на США. Попри певну фронду консерваторів, П. Каррінгтон, розуміючи роль США у західноєвропейській безпеці, писав, що «все, що ослабляло її (Америку. – *О.В.*), ослабляло впевненість у мирі». На його думку, Британія завжди повинна діяти обережно, щоб не зашкодити Сполученим Штатам, і кожний британський уряд повинен враховувати «ці основні політичні реалії» [16, p. 229].

Втім початок прем'єрства Е. Хіта характеризувався динамікою американо-британських відносин. 3 жовтня 1970 р. Р. Ніксон відвідав Великобританію і зустрівся з Е. Хітом та королевою Єлизаветою II у Чекерсі. (Королева вперше офіційно відвідала цю заміську резиденцію прем'єр-міністрів.) Американський президент хотів встановити тісні відносини з британським керівництвом [11, p. 472]. А наприкінці грудня того ж року відбулась офіційна зустріч двох лідерів у Вашингтоні. На ній Е. Хіт заявив про «природні відносини» між двома країнами і відкинув «особливі». «Я вірив в природні відносини, – згадував Е. Хіт, – результат нашої спільної історії та інститутів, котрі ніхто не міг у нас відібрати» [11, p. 472]. Р. Ніксон позитивно сприйняв таку оцінку і в посланні Е. Хіту від 22 січня 1971 р. пропонував розвивати і зміцнювати «природні відносини» у подальшому. Президент підтримав зусилля прем'єр-міністра щодо вступу Великобританії до ЄЕС, оскільки розглядав «Європейське співтовариство як основу ефективного НАТО» [11, p. 472]. (А. Дуглас-Х'юм писав, що в «міжнародних міркуваннях» керівництва Консервативної партії «членству в Європейському економічному співтоваристві відводилось перше місце» [21, p. 247].) В цілому Е. Хіт дав позитивну оцінку контактам з американською стороною у 1970 році, а зустріч у грудні розцінив як «безсумнівний успіх» [11, p. 473].

«Батько Європи» Ж. Монне пояснював європейськість Е. Хіта особистістю прем'єр-міністра – талановитого та енергійного, який ще з початку 1950 року ніколи не змінював «своєї думки щодо необхідності участі у європейській розбудові» і «вкладав в успіх цієї справи все своє завзяття» [2, с. 487]. Більше того, Е. Хіт виношував, але змушений був приховувати від британської громадськості, федералістські погляди щодо ЄЕС. Однак, потрібно зазначити, що багато хто з проєвропейських політиків Британії з підозрою ставився до федералістської Європи [14, p. 176–177]. Про «історичне рішення» – перемогу у Палаті громад 28 жовтня 1971 р., коли більшість депутатів (356 проти 244) проголосувала за приєднання Великобританії до ЄЕС, Е. Хіт написав: «Це був мій самий великий успіх на посаді прем'єр-міністра» [11, p. 380].

Окрім суб'єктивного фактору був і об'єктивний: Британія разом з Європейською асоціацією вільної торгівлі не довела свою першість у конкурентній боротьбі з ЄЕС. Монне зазначав: «Англійці відмовилися від ілюзії своєї могутності набагато пізніше після того, як народи континенту зрозуміли, що їхнє мислення більше не відповідає сучасному світу» [2, с. 530–531]. На думку британського міністра-консерватора Ф. Піма його співвітчизники почали переосмислювати свою роль у світовій політиці після Суецької кризи. За його словами, вона викрила міф про «британську незалежну силу» і те, що «розхвалені „особливі відносини" зі Сполученими Штатами були, якщо не міфом, то серйозно обмеженими за масштабом». Зрештою, писав він, багато хто з британців погодився на членство у «спільному ринку» тому, що не міг змиритись з тим, як одні багатіють, а вони стають дедалі біднішими [15, p. 65–66].

Проєвропейський вектор зовнішньої політики уряду Е. Хіта, разом з тим, не заважав прем'єр-міністру обговорювати з американським президентом актуальні питання міжнародних відносин. У вересні 1971 р. США, Великобританія, СРСР та Франція підписали Чотиристоронню угоду про Західний Берлін [11, p. 475], що безумовно сприяло у подальшому нормалізації відносин між ФРН і НДР та міжнародній розрядці в цілому [1, с. 680–681]. У Білому домі високо оцінили берлінські переговори і досягнуту угоду [20, p. 524]. На Різдвяній, того ж року, зустрічі на Бермудських островах Е. Хіт і Р. Ніксон зосередили свою дискусію «на глибоких змінах у світовій політиці». (Спогади П. Каррінгтона свідчать, що, проводячи «політику стримування» СРСР, американські і британські політики змушені були визнати, що власна безпека лежить у площині стабільності, заснованої на рівновазі сил протилежних блоків і розумінні того, що ніхто не зможе перемогти у ракетно-ядерному протистоянні [16, p. 222–223].) Прем'єр-міністр схвалив курс президента на підписання з СРСР договорів про роззброєння і особливо політику на «відкриття» Сполученими Штатами КНР. (Р. Ніксон потім розцінив договори ОСО-1 і ПРО, підписані у травні 1972 р., як перший крок «до контролю над озброєнням у термоядерну епоху» [20, p. 618]. Позитивно оцінив зусилля президента Ніксона з роззброєння і майбутній міністр закордонних справ Великобританії лейборист Д. Оуен [14, p. 626].) Також було розглянуто загострення ситуації на Індійському субконтиненті після завершення, на початку грудня, війни між Індією та Пакистаном [11, p. 484–485].

Свідченням високого рівня довіри між двома лідерами було переконання Е. Хіта в тому, що Р. Ніксон успішно витримає тиск з боку численної ірландської громади США і не втрутиться у справи Пів-

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

нічної Ірландії під час загострення там кризи у квітні 1972 р. [11, p. 435]. Взагалі Хіт вважав Ніксона своїм другом, з яким підтримував теплі відносини упродовж всього прем'єрства і писав про нього: «Для зовнішнього світу Ніксон міг здаватись доволі холодною людиною, повністю поглиненою політикою і збереженням влади. І все-таки під цією суворою, а іноді і явно механічною реакцією на людей і друзів приховувалась приємна людяність» [11, p. 471].

Однак це не означало відсутності проблем у відносинах двох країн. Зустріч британського і американського міністрів оборони у жовтні 1972 р. свідчила, що однією з них було небажання західноєвропейських країн, у тому числі Великобританії, брати на себе економічний тягар для підтримки спільної оборони [11, p. 487].

На президентських виборах 7 листопада 1972 р. Р. Ніксон був переобраний президентом, здобувши, за словами Р. Чейні з адміністрації президента, «одну з великих перемог у президентській історії», яка невдовзі вилилась у «скандал і трагедію» [6, p. 64]. Дж. Дін, згадуючи зустріч вищого персоналу Білого дому з президентом наступного дня після виборів, зазначив, що Ніксон виглядав втомленим, але дивився з оптимізмом на свій другий термін. «Я сидів у кутку, – писав Дін, – один з небагатьох у кімнаті, хто знав, що сокира ось-ось впаде» [7, p. 147]. Скандал, відомий як «уотергейтський», разом з війною США у В'єтнамі та енергетичною кризою, яка переросла в економічну, впливатимуть, у подальшому, на розвиток двосторонніх відносин і зовнішню політику двох західних демократій, але більшою мірою – на їх внутрішньополітичне становище [12, p. 606]. Так, бомбардування Північного В'єтнаму американськими ВПС наприкінці грудня 1972 р. викликало різку критику Америки у всьому світі, широку опозицію очолила Лейбористська партія [5, p. 283]. Г. Кіссінджер писав, що «ставлення європейців до війни у В'єтнамі варіювалось від збентеження до відвертої ворожості» [12, p. 599].

Е. Хіт пояснював походження енергетичної кризи політикою арабських країн-виробників нафти, які давно зрозуміли, що ця стратегічна сировина «стане їх самою ефективною зброєю у боротьбі за врегулювання на Близькому Сході» [11, p. 501, 503]. Але на думку К. Лівінгстона «реальність інша: підвищення цін на нафту мало незгладимий відбиток політики США». Він розглядав її як «другу хвилю економічної агресії Сполучених Штатів» [13, p. 217]. Першою хвилею було призупинення конвертації долара в золото. Лейбористи звинувачували консерваторів у тому, що політика Міністерства фінансів «призвела до зупинки всієї економіки у 1973 році» [10, p. 376]. На кінець 1974 р. зростання цін на нафту призвело до скорочення валового внутрішнього продукту Великобританії на 5%. Країни Заходу страждали від поєднання інфляції та стагнації, які були, за словами Д. Хілі, результатом відмови від кейнсіанства на користь монетаризму, а потім і відмови від монетаризму [10, p. 379, 381, 538]. У Сполучених Штатах рівень безробіття досяг рекордної, за післявоєнний період, позначки – 9%, а інфляція зросла з 3,3% у січні 1972 р. до 10,9% у серпні 1974 р. З жовтня 1974 р. по травень 1975 р. американська економіка зазнала різкого спаду [18, p. 5, 60].

У лютому 1973 р. Е. Хіт вдруге відвідав США. Разом з президентом Ніксоном, держсекретарем У. Роджерсом, міністром закордонних справ А. Дуглас-Х'юмом і послами двох країн вони обговорили близькосхідне врегулювання і європейський процес. Хіт віддав належне Ніксону у політиці «відкриття» Китаю і виведення американських військ із В'єтнаму. Прем'єр-міністр дав високу оцінку діяльності помічника президента з національної безпеки. За його словами, «у всіх відносинах зовнішню політику США просував Генрі Кіссінджер» [11, p. 491–493]. За свідченням Р. Ніксона, британська сторона з розумінням поставилась до зусиль США на Близькому Сході [20, p. 786].

А. Хейг, призначений наприкінці квітня 1973 р. на посаду керівника апарату співробітників Білого дому, зазначав, що на той час Ніксон, через «уотергейтський скандал» і дії Конгресу, направлені на обмеження виконавчої влади, особливо у питаннях зовнішньої політики, по суті, був в «облозі». «Ніксон був пригнічений. ...Він думав про відставку», – згадував Хейг [9, p. 316, 335]. За таких обставин в консервативних політичних колах Америки зростали критичні настрої щодо політики розрядки і міжнародного руху за мир в цілому [17, p. 153]. Р. Ніксон був занепокоєний активністю сил, які виступали проти розрядки, напередодні третьої радянсько-американської зустрічі на найвищому рівні у червні–липні 1974 р. Президент відзначав, що їх активність досягла свого апогею саме у Вашингтоні. На засіданні Ради національної безпеки 20 червня проти будь-яких домовленостей з СРСР про обмеження стратегічних озброєнь, якщо вони не забезпечать значної переваги США, виступив, висунутий Ніксоном на посаду міністра оборони, директор ЦРУ Дж. Шлесінджер, а віцепрезидент Дж. Форд запропонував збільшити оборонний бюджет країни [20, p. 1023–1025].

В критиці розрядки естафету у американських правих потім прийняла лідер Консервативної партії і опозиції М. Тетчер. «У мене були глибокі сумніви з приводу détente – розрядки міжнародної напруженості», – писала вона. Радянське керівництво, вважала Тетчер, маючи перевагу перед Заходом у звичайних військових силах та озброєнні, не збиралось відступати від ідеологічного протистояння з ним. Тетчер була занепокоєна курсом західних країн на розрядку і критикувала Г. Кіссінджера, тому, що саме він був провідником цієї політики щодо Радянського Союзу [19, p. 348–352]. Пере-

буваючи у Сполучених Штатах у вересні 1975 р., Тетчер відстоювала активні американо-британські відносини і стверджувала: «Нічого не може бути важливішим для нашої безпеки, ніж американська зацікавленість у Європі» [19, p. 351]. Вона з повагою писала про президента Дж. Форда: «Він зібрав чи успадкував талановиту команду і вже продемонстрував європейцям, що продовжить виконувати зобов'язання Америки щодо забезпечення їхньої безпеки, усупереч всьому безладдю у внутрішній політиці» (йдеться про наслідки «уотергейту». – *О.В.*) [19, p. 360]. Але найбільше враження на неї справив Р. Рейган, з яким вона зустрілась вперше. Вона поділяла його погляди щодо необхідності зміцнення оборони за рахунок політики розрядки [19, p. 372].

У березні 1974 р. уряд Великобританії очолив вдруге лейборист Г. Вільсон. Г. Кіссінджер позитивно оцінив його повернення для двосторонніх відносин, попри відмінність філософії лейбористів від республіканської адміністрації (прем'єр-міністр не приховував своїх сумнів щодо війни США у В'єтнамі). За словами Кіссінджера, Вільсон, «не гаючи часу, відновив особливі відносини» і залишався «переконаним прихильником Атлантичного альянсу і дружби Великобританії зі Сполученими Штатами» [12, p. 607–608]. Представник лівого крила Лейбористської партії К. Лівінгстон пояснив таку позицію своєї партії тим, що підтримка нею американської зовнішньої політики завжди була «рабською» [13, p. 186–187]. Повсякденну турботу про американо-британські відносини Вільсон поклав на міністра закордонних справ Дж. Каллагена. «Глибока і сильна прихильність пана Хіта Європі ослабила наші відносини зі Сполученими Штатами, і, як дужий поборник Атлантичного альянсу, я був сповнений рішучості їх зміцнити», – так Дж. Каллаген пояснив своє бажання очолити МЗС [5, p. 295]. Невдовзі він мав зустріч з американським держсекретарем у своїй резиденції. Кіссінджер був задоволений нею і міністром, якому довіряв. Каллаген часто підтримуватиме американську зовнішню політику [12, p. 609].

За двадцять п'ять місяців прем'єрства Г. Вільсон шість разів зустрічався з президентами США [22, p. 86]. На частоті зустрічей позначились внутрішні обставини у Сполучених Штатах: Р. Ніксон був напередодні відставки, а Дж. Форду потрібно було багато працювати над подоланням наслідків «уотергейту».

9 серпня 1974 р. Р. Ніксон залишив посаду президента через «уотергейтський скандал». Спікер Палати представників Конгресу США демократ К. Альберт писав про Ніксона: «Він був моїм другом, моїм першим другом-республіканцем у Конгресі. Він міг би стати великим президентом, оскільки його інстинкти були вірні, а проникливість гострою, але він був людиною з вадами, яка плутала особисту владу з конституційними процесами. Його відставка була не поразкою його особистості, а тріумфом цього процесу» [4, p. 366].

Дж. Форд став президентом США тоді ж, 9 серпня. «Він був чесною людиною, порядною людиною, скромною людиною. ...Але Джеррі Форд міг бути упертою людиною», – писав К. Альберт про нового президента [4, p. 367]. «Доброта була визначальною рисою життя Форда, – згадував глава апарату співробітників Білого дому Д. Рамсфельд. – Він не хотів несправедливо навішувати на когось клеймо „уотергейту"» [17, p. 167]. На думку Д. Хілі Джеральда Форда «недооцінили». Британський міністр фінансів потім писав «Я завжди знаходив його рішучим, проникливим і корисним на приватних зустрічах, а також виключно приємною і порядною людиною» [10, p. 452–453].

За визнанням самого Дж. Форда, він успадкував від Ніксона «кабінет міністрів високої якості», а «Кіссінджер був неперевершеним на посаді державного секретаря» [8, p. 132]. Разом з тим, президента дуже непокоїло різке падіння довіри американців до своєї країни, її інститутів та лідерів [8, p. 181]. У зовнішній політиці він збирався проводити курс свого попередника [6, p. 68]. Г. Кіссінджер писав, що Атлантичне партнерство, тісні зв'язки з Західною Європою були для Форда «другою натурою» [12, p. 599]. Американський президент підтримав зусилля британського прем'єр-міністра щодо відновлення «особливих відносин».

У січні 1975 р. Дж. Форд приймав Г. Вільсона, який прибув у Вашингтон з першим офіційним візитом після повернення до влади. Вони обговорили низку питань: економічну і особливо світову енергетичну кризу, спільну позицію щодо переговорів з СРСР з нерозповсюдження ядерної зброї та обмеження стратегічних озброєнь, ситуацію на Близькому Сході і Кіпрську проблему [22, p. 152–153]. Раніше Сполучені Штати підтримали зусилля Великобританії у врегулюванні кризи на Кіпрі. «Нам не зашкодить, якщо британці гратимуть роль у Східному Середземномор'ї», – писав Г. Кіссінджер [12, p. 610]. Американська сторона з розумінням ставилась до членства Великобританії в ЄЕС. Держсекретар Кіссінджер у довірливій бесіді повідомив міністра закордонних справ Дж. Каллагена, під час зустрічі у Лондоні у лютому 1975 р., що Великобританія завжди може розраховувати на підтримку з боку США [5, p. 319–320].

Як зазначалось раніше, на зовнішню політику і двосторонні відносини впливало фінансово-економічне становище в обох країнах. Інфляція була реальною і серйозною проблемою для мільйонів американців. Для президента Форда боротьба з нею була центральним елементом його економічної політики. Упродовж 1975 року зростало безробіття. Економіка, в цілому, впала в рецесію [18, p. 69–73]. У травні 1975 р. Г. Вільсон, повер-

таючись з Ямайської конференції Співдружності, завітав до США і залишився незадоволеним тими, хто формував громадську думку у Вашингтоні. Вони «лицемірно» висловлювались не тільки про стан справ у власній країні, а й у Великобританії. Але прем'єр-міністр визнавав, що фунт стерлінгів все більше зазнає тиску, а «темрява і зневіра взяли гору» [22, p. 113]. (Таке фінансово-економічне і морально-психологічне становище в країні успадкував прем'єр-міністр Дж. Каллаген [5, p. 415, 429–430], [14, p. 251].) Дж. Форд і Г. Вільсон разом з лідерами Франції і ФРН намагались розв'язувати проблеми економіки «провідних промислових держав вільного світу» на спільних зустрічах в Рамбуйє, які зрештою переросли в саміти «великої сімки» [8, p. 331], [22, p. 184]. До вищеназваних проблем додалась ще одна в американо-британських відносинах. У грудні 1975 р., перебуваючи в США, Г. Вільсон піддав критиці «заблудних прихильників» ірландсько-американських організацій, що фінансували і підтримували діяльність ІРА в Північній Ірландії [22, p. 205–208].

Напружена ситуація на Близькому Сході, перспективи міжнародної розрядки – теми, що обговорювались Дж. Фордом і Г. Вільсоном напередодні підписання 1 серпня 1975 р. в Хельсінкі Заключного акту НБСЄ. Президент повідомив, що його адміністрація критикується за політику розрядки на Уолл-стріт і правими республіканцями [22, p. 165–168]. Серед критиків Форда був і екс-губернатор Каліфорнії республіканець Р. Рейган [18, p. 133]. Зрештою консерватори в Республіканській партії залишились незадоволені угодами, підписаними президентом у столиці Фінляндії [6, p. 86]. Міністр оборони США Д. Рамсфельд зазначив, що з другої половини 1975 р. і до кінця президентства, Дж. Форд був «стиснутий між двома імпульсами зовнішньої політики»: «класичним реалізмом» Ніксона–Кіссінджера, який спирався на «баланс сил» і «неоконсервативним» Рейгана, який агресивно виступав за «мир через силу» [18, p. 179–180]. «Рейган обіцяв новий порядок. Він фактично запропонував підхід „Америка перш за все"», – згадував Рамсфельд [18, p. 238].

Втім президент Форд дрейфував «вправо». В Сполучених Штатах були переконані, що Радянський Союз порушує Договір ОСО-1 [18, p. 182]. Дж. Форд заявляв, що він залишається прихильником розрядки, але вона не може бути «миром за будь-яку ціну», за рахунок «фундаментальних американських принципів» [18, p. 232]. Його підтримала М. Тетчер. У січні 1976 р. вона заявила про дисбаланс між НАТО і ОВД в Центральній Європі на користь останнього (такої ж думки був і колишній глава МЗС А. Дуглас-Х'юм [21, p. 251]) і закликала протистояти СРСР не тільки у Європі, а й захищати лінії комунікацій західного альянсу. М. Тетчер вважала, якщо не стримувати Радянський Союз, наприклад, в Анголі, то він може поширити свій досвід на будь-який інший регіон [19, p. 362]. В ході президентської кампанії 1976 року, президент Форд, озираючись на правих в Республіканській партії, спершу відмовився від вживання терміну «розрядка», а зрештою, по суті, – від підписання ОСО-2 з СРСР, не дивлячись на те, що американська громадська думка була на користь скорочення озброєнь [17, p. 227–231].

На початку квітня 1976 р. Г. Вільсон залишив посаду прем'єр-міністра. Е. Хіт писав про нього: «Гарольд був, перш за все, великим політичним діячем, прекрасним політиком, хоча, можливо, ніколи не був по-справжньому державним діячем» [11, p. 557]. Уряд Великобританії очолив Дж. Каллаген. А у травні того ж року держсекретар Г. Кіссінджер зустрівся з ним і міністром закордонних справ Е. Крослендом для консультацій з питання проведення південноафриканської дипломатії. Британська сторона скептично поставилась до можливості досягнення успіху американською стороною. Втім було створено американо-британську робочу групу для здійснення контролю над африканською політикою [12, p. 965–966]. Таким чином держсекретар створював умови для більш ефективної боротьби не тільки з режимом апартеїду в південноафриканських країнах (він був проти расової дискримінації), а й для втілення ідеї Тетчер щодо Анголи [12, p. 967, 981]. Не дивлячись на певні відмінності у південноафриканській політиці, Г. Кіссінджер писав, що американо-британське співробітництво представляло собою «можливо пізній повний розквіт особливих відносин». На його думку, протиріччя були скоріше «дебатами між сильними особистостями в межах спільної справи, ніж суперечками між суверенними утвореннями» [12, p. 977].

Проявом «особливих відносин» було святкування 4 липня 200-річчя Декларації незалежності США. Президент Дж. Форд приймав королеву Єлизавету II та її чоловіка принца Філіпа [8, p. 391]. Дж. Каллаген писав, що, не дивлячись на приналежність до ідеологічно різних партій, він «ніколи не мав причин для сумніву в словах Джеральда Форда або його добрій волі» [5, p. 430]. Вони ставили інтереси двох країн вище за політичні протиріччя. Г. Кіссінджер писав, що «Каллаген поєднував у собі доброзичливий характер і здоровий глузд». А обидва – Каллаген і Форд – «мали спокійну і веселу вдачу і швидше були самовпевненими ніж егоїстичними» [12, p. 609]. Прем'єр-міністр був зацікавлений в перемозі діючого президента на виборах 2 листопада 1976 р., але той зазнав поразки. Дж. Форд і Дж. Каллаген залишались друзями і після завершення політичної кар'єри.

Висновки. Важливість двосторонніх відносин для Сполучених Штатів і Великобританії у 1970-ті роки визначилась стратегічним інтересом США у Західній Європі, який і в умовах міжнародної роз-

рядки полягав у збереженні лідерства для успішного протистояння Північноатлантичного альянсу країнам ОВД. Великобританія, попри певні протиріччя зі Сполученими Штатами, викликаними енергетичною та економічною кризами і деякими розбіжностями між лейбористами та консерваторами у поглядах щодо статусу двосторонніх відносин, була вірним провідником континентальної політики Америки. І у Вашингтоні адекватно оцінили таку роль Лондона.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дюрозель, Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорєлової, В. Чайковського. Київ: Основи, 1995. 903 с.
2. Монне Ж. Спогади / пер. з франц. Л.В. Прусік. Харків: Фоліо, 2017. 567 с.
3. Agnew S.T. Go Quietly …or else. New York: William Morrow and Company, Inc., 1980. 288 p.
4. Albert C. with D. Goble. Little Giant: the life and times of Speaker Carl Albert. Norman and London: University of Oklahoma Press, 1990. x, 388 p.
5. Callaghan J. Time and Chance. Glasgow: Collins/ Fontana, 1988. 584 p.
6. Cheney D. with L. Cheney. In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 2012. 565 p.
7. Dean J.W. Blind Ambition: *The White House Years.* London: A Star Book, 1977. 415 p.
8. Ford G.R. A Time to Heal: The Autobiography. London: Redwood Burn Limited, 1979. 454 p.
9. Haig A.M. with Ch. McCarry. Inner Circles: How America Changed the World: A Memoir. New York: Warner Books, 1992. x, 610 p.
10. Healey D. The Time of My Life. London: Michael Joseph, 1989. xiv, 607 p.
11. Heath E. The Course of my Life. My Autobiography. London: Hodder and Stoughton, 1999. xiv, 767 p.
12. Kissinger H. Years of Renewal. New York: Simon & Schuster, 1999. 1151 p.
13. Livingstone K. Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, 1989. ix, 310 p.
14. Owen D. Time to Declare. London: Michael Joseph, 1991. viii, 822 p.
15. Pym F. The Politics of Consent. London: Hamish Hamilton, 1984. xi, 196 p.
16. Reflect on Things Past: The Memoirs of Lord Carrington. London: Collins, 1988. x, 406 p.
17. Rumsfeld D. Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, 2012. xviii, 813 p.
18. Rumsfeld D. When the Center Held: Gerald Ford and the Rescue of the American Presidency. New York: Simon & Schuster, 2018. xvii, 331 p.
19. Thatcher M. The Path to Power. London: HarperCollins *Publishers*, 1995. xiv, 656 p.
20. The Memoirs of Richard Nixon. London: Arrow Books, 1979. xii, 1120 p.
21. The Way the Wind Blows. An Autobiography by Lord Home. London: William Collins Sons & Co Ltd, 1976. 320 p.
22. Wilson H. Final Term: The Labour Government 1974–1976. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, 1979. vii, 322 p.
23. Wilson H. The Labour Government 1964–1970: A Personal Record. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, 1971. xviii, 836 p.

REFERENCES:

1. Diurozel, Zhan-Batist. (1995). Istoriia dyplomatii vid 1919 roku do nashykh dniv / per. z fr. Ye. Maricheva, L. Pohorielovoi, V. Chaikovskoho. Kyiv: Osnovy, 903 s.
2. Monne, Zh. (2017). Spoghady / per. z franc. L.V. Prusik. [Memoirs]. Kharkiv: Folio, 567 s.
3. Agnew, S.T. (1980). Go Quietly …or else. New York: William Morrow and Company, Inc., 288 p.
4. Albert, C. with D. Goble. (1990). Little Giant: the life and times of Speaker Carl Albert. Norman and London: University of Oklahoma Press, x, 388 p.
5. Callaghan, J. (1988). Time and Chance. Glasgow: Collins/ Fontana, 584 p.
6. Cheney, D. with L. Cheney. (2012). In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 565 p.
7. Dean, J.W. (1977). Blind Ambition: *The White House Years.* London: A Star Book, 415 p.
8. Ford, G.R. (1979). A Time to Heal: The Autobiography. London: Redwood Burn Limited, 454 p.
9. Haig, A.M. with Ch. McCarry. (1992). Inner Circles: How America Changed the World: A Memoir. New York: Warner Books, x, 610 p.
10. Healey, D. (1989). The Time of My Life. London: Michael Joseph, xiv, 607 p.
11. Heath, E. (1999). The Course of my Life. My Autobiography. London: Hodder and Stoughton, xiv, 767 p.
12. Kissinger, H. (1999). Years of Renewal. New York: Simon & Schuster, 1151 p.
13. Livingstone, K. (1989). Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, ix, 310 p.
14. Owen, D. (1991). Time to Declare. London: Michael Joseph, viii, 822 p.
15. Pym, F. (1984). The Politics of Consent. London: Hamish Hamilton, xi, 196 p.
16. Reflect on Things Past: The Memoirs of Lord Carrington. (1988). London: Collins, x, 406 p.
17. Rumsfeld, D. (2012). Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, xviii, 813 p.
18. Rumsfeld, D. (2018). When the Center Held: Gerald Ford and the Rescue of the American Presidency. New York: Simon & Schuster, xvii, 331 p.
19. Thatcher, M. (1995). The Path to Power. London: HarperCollins *Publishers*, xiv, 656 p.
20. The Memoirs of Richard Nixon. (1979). London: Arrow Books, xii, 1120 p.
21. The Way the Wind Blows. An Autobiography by Lord Home. (1976). London: William Collins Sons & Co Ltd, 320 p.
22. Wilson, H. (1979). Final Term: The Labour Government 1974–1976. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, vii, 322 p.
23. Wilson, H. (1971). The Labour Government 1964–1970: A Personal Record. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, xviii, 836 p.

The evolution of American-British relations in the context of international détente and the beginning of its winding down (1969–1977)

Voytovych Oleksiy Ivanovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor
I. I. Mechnikov Odesa National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0000-1524-9915

The article examines American-British relations in the period 1969–1977. The aim of the article is to study American-British relations in the context of the détente of the first half of the 1970s and the beginning of its winding down in the second half of the decade. At the same time, the author, using the analysis of memoir literature as the main and unique source of research, solved the following tasks: to compare the opinions of political figures about American-British relations and the results of their evolution in the specified period; to assess the policies of the two countries in the context of the formation of the détente of international relations and the beginning of its winding down. To achieve the set goal and solve the tasks, the following methods were used: comparative-historical and systemic, which allow for objective coverage of the subject of scientific development. American-British relations during the period of activity of Presidents R. Nixon and G. Ford and Prime Ministers H. Wilson, E. Heath and J. Callaghan were quite intense. The importance of bilateral relations for the United States and Great Britain in the 1970s was determined by the strategic interest of the United States in Western Europe, which, even in the conditions of international détente, consisted in maintaining leadership for the successful confrontation of the North Atlantic Alliance with the countries of the Warsaw Pact. Great Britain, despite certain contradictions with the United States caused by the energy and economic crises and some differences between the Labor and Conservatives in views on the status of bilateral relations, was a faithful leader of America's continental policy. And in Washington, this role of London was adequately assessed.

Key words: *American-British «special» relations, «natural» relations, détente, energy crisis, financial and economic crisis, limitations on strategic arms, East-West relations, foreign policy, strategic interest.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Gojayeva Laman

The geopolitical architecture of the Caucasus-Caspian region: a theoretical-conceptual perspective

UDC 321
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.27
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Gojayeva Laman
Postgraduate Student
Azerbaijan Torism
and Management University
Korogly Ragimov str., 822/23,
Baku, Azerbaijan
ORCID: 0000-0002-8762-5219

The purpose of the article *is to present a detailed theoretical and conceptual analysis of the geopolitical architecture of the Caucasus-Caspian region, which is a strategic zone of intersection of global and regional forces. The problem under consideration is aimed at understanding how traditional geopolitical theories and modern power dynamics shape the strategic landscape of this region.*
Methodology and methods: *The article uses the method of qualitative analysis of facts applied in the theory of geopolitics and international relations. This method includes analytical and descriptive study of scientific literature of professional authors, content analysis of political documents and geopolitical strategies of key players. A conceptual framework for assessing regional patterns of coordination, rivalry and institutional mechanisms has been developed.*
The novelty of the article *lies in the presentation of the issues under consideration in the ideas of integration of classical geopolitical theories, such as Mackinder's Heartland theory and the realist school, with modern studies of regional security. In addition, the article contributes to the development of domestic scientific literature by proposing a conceptual model of the geopolitical architecture of the Caucasus-Caspian region, taking into account both global multipolarity and the peculiarities of regional aspects.*
Main results: *In conclusion, the author came to the conclusion that the Caucasus-Caspian region is characterized by an emerging multipolar world order, formed under the influence of the competing interests of Russia, the United States, China, Turkey and Iran. Despite various regional initiatives, the geopolitical architecture remains fragmented, without a coherent system of security and cooperation. The study emphasizes the role of strategic geography, energy corridors and external intervention in shaping the regional order.*
It is noted that the Caucasus-Caspian region has witnessed numerous attempts to institutionalize cooperation through regionalism and multilateral frameworks. However, it is pointed out that, unlike the European model of institutionalized integration, the region's geopolitical fragmentation, historical rivalries, and asymmetric power relations have resulted in limited and selective forms of regionalism. The aspects of multilateral initiatives under consideration have emerged from both within (regional players) and without (global powers), each pursuing different strategic goals.
It is also pointed out that the geopolitical landscape of the Caucasus-Caspian region has changed significantly as a result of the post-war influence of Azerbaijan, as the winner of the Second Karabakh War in 2020.
Key words: *Caucasus-Caspian region; geopolitics; regional security; power rivalry; strategic architecture; international relations theory.*

Introduction. The Caucasus-Caspian region has emerged as one of the most strategically contested spaces in the post-Cold War geopolitical landscape. Positioned at the crossroads of Europe and Asia, the region serves as a critical juncture for global energy flows, trade routes and military transit corridors. It is not only geographically significant but also politically sensitive, where the interests of global powers–such as the United States, Russia and China–intersect with those of influential regional actors, including Turkey, Iran and the European Union.

The purpose of the article is to present a detailed theoretical and conceptual analysis of the geopolitical architecture of the Caucasus-Caspian region, which is a strategic zone of intersection of global and regional forces. The problem under consideration is aimed at understanding how traditional geopolitical theories and modern power dynamics shape the strategic landscape of this region.

Methodology and methods: The article uses the method of qualitative analysis of facts applied in the theory of geopolitics and international relations. This method includes analytical and descriptive study of scientific literature of professional authors, content analysis of political documents and geopolitical strategies of key players. A conceptual framework for assessing regional patterns of coordination, rivalry and institutional mechanisms has been developed.

The novelty of the article lies in the presentation of the issues under consideration in the ideas of integration of classical geopolitical theories, such as Mackinder's Heartland theory and the realist school, with modern studies of regional security. In addition, the article contributes to the development of domestic scientific literature by proposing a conceptual model of the geopolitical architecture of the Caucasus-Caspian region, taking into account both global multipolarity and the peculiarities of regional aspects.

Analysis of the latest publications. Historically, the Caucasus and Caspian basin have been viewed through the prism of classical geopolitics. Sir Halford Mackinder's Heartland Theory and Nicholas Spykman's Rimland Theory both positioned this space as essential for controlling Eurasia [1]. Today, however,

the region's geopolitical importance has evolved in line with changes in global power configurations, particularly with the rise of multipolarity and the growing complexity of regional conflicts [2].

In recent years, the region has witnessed a reassertion of Russian influence, growing Chinese economic involvement via the Belt and Road Initiative (BRI), and NATO's strategic recalibrations. Simultaneously, intra-regional dynamics–the role of the Caspian Sea in energy politics, and the competing connectivity initiatives–have contributed to an increasingly fluid and fragmented geopolitical environment [3][4].

Despite numerous studies focusing on individual states or bilateral rivalries, there remains a gap in the academic literature concerning the conceptual structure of the region's geopolitical architecture. While some scholars have examined the region through lenses such as security complexes, regionalism, or energy geopolitics, few have attempted to integrate these dimensions into a unified theoretical framework [5].

This article addresses that gap by offering a comprehensive theoretical-conceptual analysis of the geopolitical architecture of the Caucasus-Caspian region. It explores the region as a dynamic geopolitical system shaped by historical legacies, strategic geography, and evolving patterns of power competition. Through the application of international relations theory–primarily realism and neoclassical geopolitics–it aims to construct an analytical model that explains both the drivers of regional instability and the possibilities for cooperative regional order.

Main matters. ***Theoretical foundations of geopolitical architecture.*** The conceptualization of geopolitical architecture requires a firm grounding in the theoretical traditions of international relations and classical geopolitics. In order to analyze the Caucasus-Caspian region as a geopolitical system, it is essential to first understand how states perceive space, power and security within regional and global contexts. This section outlines the principal theoretical foundations that inform this study, focusing on realism, classical geopolitics and neogeopolitical approaches.

Realism and the logic of power politics. Realism remains one of the most dominant paradigms in international relations theory, emphasizing the anarchic nature of the international system, the centrality of states, and the primacy of power and national interest. Within the realist tradition, the struggle for power and influence is considered inevitable due to the absence of a central authority and the self-help logic that governs state behavior [6]. From this perspective, the Caucasus-Caspian region is viewed as a strategic buffer zone, where great powers compete for influence in order to secure vital interests–particularly in the domains of energy, security and trade.

Neorealism or structural realism, further refines this outlook by arguing that the distribution of capabilities within the international system determines state behavior. According to Waltz, regions like the Caucasus become arenas of contestation when systemic shifts (e.g., the decline of unipolarity or the rise of multipolarity) create power vacuums or unbalanced security configurations [7]. This theoretical lens is particularly useful for explaining the geopolitical assertiveness of Russia and the counterbalancing efforts of NATO, Turkey, and other regional actors.

Classical geopolitics and strategic space. Classical geopolitical theories provide the spatial logic necessary for understanding the strategic importance of the Caucasus-Caspian region. Halford Mackinder's Heartland Theory famously positioned Eurasia as the "geographical pivot of history", arguing that control over this area was essential to commanding global power [8]. In this view, the Caucasus–situated near the Heartland–serves as a corridor or gateway, making it geostrategically invaluable.

Nicholas Spykman, by contrast, emphasized the significance of the Rimland–the coastal fringes of Eurasia–which also includes the Caucasus region. His theory posited that controlling the Rimland was more critical to global dominance than the Heartland itself [9]. These classical theories remain relevant, particularly when analyzing how external powers view the region's value in broader Eurasian strategies.

Neogeopolitics and regional complexity. Contemporary geopolitics–or "neogeopolitics"–extends classical thought by incorporating non-state actors, economic interdependence, and ideational factors such as identity, nationalism, and soft power. This perspective allows for a more nuanced understanding of how modern geopolitical architecture is formed–not solely through military dominance or territorial control but also through energy diplomacy, infrastructure investment, and normative influence [10].

Neogeopolitical analysis helps explain why initiatives like China's Belt and Road Initiative (BRI) or the European Union's Eastern Partnership target the Caucasus-Caspian region. These projects seek to reconfigure the region's connectivity and alignment without necessarily resorting to coercive strategies [11]. Moreover, neogeopolitics accounts for the growing influence of regionalism and institutional frameworks, such as the Eurasian Economic Union (EAEU) or GUAM, in shaping alignment patterns.

Constructing regional geopolitical architecture. The term "geopolitical architecture" refers to the structural configuration of power relations, spatial control, institutional mechanisms and strategic perceptions that define a given region. In the case of the Caucasus-Caspian, this architecture is neither static nor cohesive; it is in constant flux, shaped by the interplay of systemic forces and regional agency [12]. Constructing an analytical model thus requires synthesiz-

ing insights from multiple theoretical traditions–realism to explain power competition, classical geopolitics to contextualize spatial dynamics and neogeopolitics to interpret modern instruments of influence.

By engaging with these frameworks, this article seeks to offer a layered conceptual understanding of the region's geopolitical architecture–one that reflects both its deep historical embeddedness and its dynamic contemporary realignments.

***Regionalism and multilateral initiatives*.** The Caucasus–Caspian region has witnessed numerous attempts to institutionalize cooperation through regionalism and multilateral frameworks. However, unlike the European model of institutionalized integration, the region's geopolitical fragmentation, historical rivalries, and asymmetric power relations have led to limited and selective forms of regionalism. Multilateral initiatives have emerged both from within (regional actors) and from outside (global powers), each driven by divergent strategic objectives. This section assesses the role, effectiveness, and limitations of regionalism and multilateralism in the geopolitical architecture of the Caucasus–Caspian zone.

Functional regionalism refers to cooperation driven by shared interests in non-political domains such as trade, transport, and energy. The Transport Corridor Europe–Caucasus–Asia (TRACECA), launched in the late 1990s with support from the European Union, represents an early example of externally sponsored functional regionalism aimed at integrating the South Caucasus and Central Asia into the global economy [13].

More recently, the Middle Corridor (or Trans-Caspian International Transport Route – TITR), supported by Turkey, Azerbaijan, and Kazakhstan, has gained strategic momentum, especially in the context of the Russia–Ukraine war and the subsequent rerouting of Eurasian trade away from Russian territory. These initiatives not only enhance East–West connectivity but also reduce dependence on Russian-controlled infrastructure [14].

Azerbaijan's proactive role in regional transport and energy infrastructure development has positioned the country as a central hub within the Middle Corridor framework. Projects such as the Port of Baku, the Baku–Tbilisi–Kars railway, and the future Zangezur Corridor (envisioned to connect mainland Azerbaijan with the Nakhchivan Autonomous Republic and further to Turkey) exemplify Baku's strategic vision to boost regional connectivity. These developments, alongside sustained investments in logistics and energy interconnectors, support Azerbaijan's long-term positioning as both a transit and energy-exporting power.

In addition to these functional initiatives, recent years have seen the emergence of new multilateral cooperation formats led by regional actors. One notable example is the "3+3" regional platform, proposed by Azerbaijan and supported by Russia, Turkey, and Iran, which aims to bring together the three South Caucasus countries (Azerbaijan, Armenia, Georgia) and three neighboring powers to address regional issues through dialogue and cooperation. This format offers a promising mechanism for promoting regional ownership over conflict resolution and economic integration, while minimizing external intervention.

Moreover, the Organization of Turkic States (OTS) has emerged as a significant multilateral platform, strengthening ties among Turkic-speaking countries, including Azerbaijan, Turkey, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan. The OTS has expanded its agenda beyond cultural and linguistic ties to encompass cooperation in energy, transportation, education, digitalization, and security. Azerbaijan has played a pivotal role in the organization, leveraging its geographic position and infrastructure to facilitate deeper integration among Turkic states and to promote a shared regional identity within the broader Caucasus–Caspian space.

Despite these positive trends, functional cooperation has largely struggled to evolve into deep institutional integration due to limited political trust, competing external alignments, and the absence of supranational governance mechanisms. Cooperation remains primarily project-based and pragmatic, rather than driven by a shared regional identity or political vision [15].

Security-focused multilateralism in the region has been largely dominated by external power-sponsored alliances. Russia's Eurasian Economic Union (EAEU) and the Collective Security Treaty Organization (CSTO) reflect Moscow's efforts to institutionalize a regional order centered around its hegemonic influence. Armenia is a member of both organizations, while Georgia and Azerbaijan have opted for non-aligned or Western-oriented trajectories.

Conversely, the GUAM Organization for Democracy and Economic Development–comprising Georgia, Ukraine, Azerbaijan, and Moldova–was established in the early 2000s to counterbalance Russian dominance and to promote Euro-Atlantic integration. However, GUAM has remained largely symbolic, with minimal institutional depth, due to divergent member interests and the absence of collective capacity [16].

Other multilateral platforms, such as the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) and the Economic Cooperation Organization (ECO), also aim to foster regional collaboration, but their effectiveness is often undermined by overlapping memberships and unresolved political tensions. None of these frameworks has matured into a comprehensive regional security institution capable of addressing cross-border challenges such as conflict resolution, arms control, or counterterrorism.

China's entry into the region has introduced a new model of regionalism–infrastructure-led, investment-driven, and non-conditional. Through the Belt and Road Initiative (BRI), Beijing has established mul-

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

tiple bilateral and minilateral agreements focused primarily on connectivity, without imposing governance or ideological preconditions. While not a formal multilateral bloc, the BRI functions as a form of soft regionalism, reconfiguring economic linkages and infrastructural alignments across the region [17].

Although China's preference for bilateralism may limit the development of collective regional institutions, it nonetheless promotes transnational interdependence, particularly in logistics, energy, and digital connectivity.

Despite the proliferation of multilateral initiatives, the region continues to suffer from fragmented regionalism. No single regional actor possesses the legitimacy or capacity to serve as an integrative force across the entire Caucasus–Caspian space. The ongoing rivalry between Russia, the West, China, Turkey, and Iran has so far prevented the emergence of a cohesive regional order [18].

However, the increasing regional ownership of initiatives–such as Azerbaijan's infrastructure diplomacy, the 3+3 platform, and cooperation under the OTS–reflects a growing capacity for autonomous regionalism. While still in a formative phase, these frameworks offer an alternative to externally imposed models by promoting collaborative, interest-based, and regionally driven solutions to shared challenges.

In this regard, regionalism in the Caucasus–Caspian space remains largely instrumental rather than transformative–yet recent trends signal the potential for more sustainable and homegrown multilateral cooperation, provided there is sufficient political will and strategic coordination among regional stakeholders.

Conclusion. The geopolitical architecture of the Caucasus-Caspian region is evolving through a complex interplay of historical legacies, strategic interests, and emerging patterns of regional and global engagement. Rather than a static or fragmented geopolitical space, the region increasingly reflects characteristics of a dynamic, multi-layered system shaped by both external pressures and internal agency.

While major powers–such as Russia, the United States, China, Turkey, and Iran–continue to exert influence, regional actors themselves are playing a growing role in defining cooperation formats, infrastructure initiatives, and institutional frameworks. Although institutionalized multilateralism remains limited in depth, there is a notable shift towards functional, pragmatic cooperation in areas like energy, trade, and transport. These developments indicate an ongoing process of regional adaptation to multipolar realities, rather than mere dependence on external forces.

In this context, Azerbaijan has emerged as a pivotal actor with the strategic capacity to influence regional trajectories. Its investments in connectivity (e.g., the Middle Corridor, the Zangezur corridor), its energy diplomacy, and its deepening partnership with Turkey underscore its central role in shaping East–West and North–South linkages. Azerbaijan's ability to leverage its geographic position, post-conflict political capital, and multi-vector foreign policy enhances its influence in both regional and interregional frameworks.

Furthermore, emerging formats such as the 3+3 regional cooperation platform, the Organization of Turkic States (OTS), and broader Eurasian transport corridors point to a gradual normalization of regional dialogue and institution-building. These initiatives, while still in development, offer a foundation for more coherent and resilient forms of regional governance in the future.

This study conceptualizes the Caucasus-Caspian region as a flexible and adaptive geopolitical system within a broader multipolar order. The region's long-term stability and integration will depend on its ability to manage external competition while strengthening regional agency and cooperation. Future research should further explore the implications of global transformations–such as energy transitions, digital infrastructure, and shifting security paradigms–for the geopolitical consolidation of the Caucasus-Caspian space.

REFERENCES:

1. Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. The Geographical Journal, 23(4), 421–437. https://doi.org/10.2307/1775498 (accessed 22.05.2025) [in English]

2. Spykman, N. J. (1944). The Geography of the Peace. Harcourt, Brace and Company. [in English]

3. Hill, F., Gaddy, C. G. (2013). Mr. Putin: Operative in the Kremlin. Brookings Institution Press. [in English]

4. Rolland, N. (2019). China's Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative. National Bureau of Asian Research. [in English]

5. Buzan, B., Waever, O. (2003). Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge University Press. [in English]

6. Mearsheimer, J. J. (2001). The Tragedy of Great Power Politics. New York: W.W. Norton & Company. [in English]

7. Waltz, K. N. (1979). Theory of International Politics. Reading, MA: Addison-Wesley. [in English]

8. Mackinder, H. J. (1904). The Geographical Pivot of History. The Geographical Journal, 23(4), 421–437. [in English]

9. Spykman, N. J. (1944). The Geography of the Peace. New York: Harcourt, Brace and Company. [in English]

10. Flint, C. (2017). Introduction to Geopolitics (3rd ed.). London: Routledge. [in English]

11. Rolland, N. (2019). China's Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative. Seattle: The National Bureau of Asian Research. [in English]

12. Buzan, B., Waever, O. (2003). Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge University Press. [in English]

13. European Commission. (1999). Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (TRACECA): Basic Multilateral Agreement. Brussels: European Union. [in English]

14. Ismayilov, M., Papava, V. (2013). Geoeconomics and Geopolitics of the Trans-Caspian Corridor. Caucasus Institute for Strategic Studies. [in English]

15. Delcour, L., & Wolczuk, K. (2015). The EU's Unexpected 'Ideal Partner'? The EU and Authoritarian Power in the South Caucasus. Journal of European Integration, 37(4), 491–507. [in English]

16. Boonstra, J. (2007). The GUAM Organization: A Regional Future in Question. CEPS Policy Brief, No. 131 [in English]

17. Rolland, N. (2017). China's Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative. Seattle: National Bureau of Asian Research. [in English]

18. Cooley, A., Laruelle, M. (2021). The Specter of Competition: China, Russia, and Central Asia's Evolving Political Order. Carnegie Endowment for International Peace. [in English]

Геополітична архітектура Кавказько-Каспійського регіону: теоретико-концептуальна перспектива

Годжаєва Ламан

аспірант
Азербайджанського університету
туризму і менеджменту
вул. Керогли Рагімова, 822/23,
Баку, Азербайджан
ORCID: 0000-0002-8762-5219

Мета статті *детально представить теоретичний і концептуальний аналіз геополітичної архітектури Кавказько-Каспійського регіону, який є стратегічною зоною перетину глобальних і регіональних сил. Розглянута проблема спрямовано розуміння того, як традиційні геополітичні теорії та сучасна динаміка сил формують стратегічний ландшафт даного регіону.*

Методологія та методи: *У статті використовується метод якісного аналізу фактів, що застосовуються в теорії геополітики та міжнародних відносин. Цей метод включає аналітико-описове вивчення наукової літератури професійних авторів, контент-аналіз політичних документів та геополітичних стратегій ключових гравців. Розроблено концептуальну основу для оцінки регіональних моделей узгодження, суперництва та інституційних механізмів.*

Новизна у статті *полягає у поданні розглянутих питань в ідеях інтеграції класичних геополітичних теорій, таких як теорія Хартленда Маккіндера та реалістична школа, з сучасними дослідженнями регіональної безпеки. Крім того, до статті вноситься внесок у розвиток вітчизняної наукової літератури, пропонуючи концептуальну модель геополітичної архітектури Кавказько-Каспійського регіону, яка враховує як глобальну багатополярність, так і особливості регіональних аспектів.*

Основні результати: *Підбиваючи підсумки автор дійшов такого висновку, що Кавказько-Каспійський регіон характеризується багатополярним світопорядком, що формується, що формується під впливом конкуруючих інтересів Росії, США, Китаю, Туреччини та Ірану. Незважаючи на різні регіональні ініціативи, геополітична архітектура залишається фрагментованою, без цілісної системи безпеки та співробітництва. Дослідження наголошує на ролі стратегічної географії, енергетичних коридорів та зовнішнього втручання у формуванні регіонального порядку.*

Зазначається, що Кавказько-Каспійський регіон став свідком численних спроб інституціоналізувати співпрацю за допомогою регіоналізму та багатосторонніх рамок. Однак, вказується на те, що на відміну від європейської моделі інституціоналізованої інтеграції, геополітична фрагментація регіону, історичне суперництво та асиметричні співвідношення сил призвели до обмежених та виборчих форм регіоналізму. Розглянуті аспекти багатосторонніх ініціатив виникли як зсередини (регіональні гравці), так і ззовні (глобальні держави), кожна з яких мала різні стратегічні цілі.

Крім того, зазначається, що геополітичний ландшафт Кавказько-Каспійського регіону суттєво змінився внаслідок післявоєнного впливу Азербайджану як переможця після Другої Карабахської війни 2020 року.

Ключові слова: *Кавказько-Каспійський регіон; геополітика; регіональна безпека; конкуренція за владу; стратегічна архітектура; теорія міжнародних відносин.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Leyla Nabiyeva

Analysis of the factors necessitating the establishment of the organizatıon of Turkic States

UDC 327.7
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.28
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Leyla Nabiyeva
Postgraduate Student at the Department of Political Science and Sociology
Baku State University
Academician Zakhid Khalilov str., 23, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0009-0002-8121-2269

This article seeks to analyze the political, economic, cultural, and security factors that necessitated the establishment of the Organization of Turkic States (OTS) and shaped its transformation into a structured and increasingly influential regional organization. The dissolution of the Soviet Union created a strategic vacuum in Eurasia, compelling newly independent Turkic republics to redefine their sovereignty, foreign policy orientation, and identity in a complex geopolitical environment. Against this backdrop, Turkey emerged as a pivotal partner, leveraging shared ethno-linguistic and cultural bonds to initiate institutionalized cooperation. ***The main purposes of the study*** *include: identifying the foundational motivations for creating a Turkic cooperation framework; assessing the role of Turkey's proactive foreign policy, particularly under the Justice and Development Party (AKP), in accelerating integration; evaluating the influence of shared cultural and historical heritage on fostering unity; analyzing the impact of regional security concerns and global disruptions on OTS development; and examining how energy diplomacy and infrastructure projects, such as the Middle Corridor and the Zangezur Corridor, reinforce both economic interdependence and geopolitical agency.* ***Research Methods.*** *The study employs a qualitative analytical approach, integrating document analysis, policy reviews, and summit declarations with secondary scholarly sources. It draws upon international relations theory, geopolitical analysis, and cultural studies to situate the OTS within broader debates on regionalism and multipolarity. This multidisciplinary method allows for a comprehensive mapping of the organization's evolution from a symbolic entity to a functional international body.* ***Key findings suggest*** *that the OTS operates at the intersection of identity-driven diplomacy and pragmatic geopolitical strategy. Its institutional growth has been propelled by a convergence of cultural solidarity, economic necessity, and security imperatives, while its coordinated diplomatic positions increasingly enable member states to assert influence in global affairs. The study concludes that the OTS represents a maturing model of regional integration in the post-Soviet space, capable of balancing historical identity with contemporary strategic needs and offering an adaptable platform for collective action in a shifting international order.*
Key words: *Organization of Turkic States, Regional Cooperation, Post-Soviet Integration, Energy Diplomacy, Cultural Identity.*

Introduction. The transformation of the Organization of Turkic States (OTS) into a prominent regional and potentially global actor has become an increasingly relevant topic in the current geopolitical climate. In this regard, **the relevance of the topic** is related to rising power of the organisation in international relations. In an era characterized by the erosion of multilateral cooperation, heightened power rivalries, and emerging regional alliances, the institutionalization of solidarity among Turkic-speaking countries represents a significant development with broad implications for Eurasian geopolitics, economic integration, and cultural diplomacy. The increasing assertiveness of the Turkic world in international platforms, particularly in the post-Soviet context, further amplifies the academic and strategic relevance of examining the formation and evolution of the OTS.

The primary purpose of this research is to analyze the key factors that led to the establishment and consolidation of the Organization of Turkic States. This includes a multi-dimensional examination of political, economic, cultural, and security-based motivations, as well as the roles played by regional and global developments. Special attention is given to the geopolitical restructuring after the collapse of the Soviet Union, Turkey's evolving foreign policy, and the shared ethno-linguistic and civilizational identity that underpins the union of these states.

The scientific novelty of this research lies in its integrative approach to studying the OTS not merely as a political alliance, but as a dynamic institutional response to global instability, regional power asymmetries, and identity-based cohesion. By mapping the organization's evolution across multiple dimensions, diplomatic, economic, cultural, and infrastructural, this study fills a significant gap in the academic literature, which often treats Turkic cooperation as a symbolic or secondary phenomenon rather than a strategically maturing entity.

The study primarily adopts **a qualitative analytical method**, drawing upon document analysis, regional policy reviews, summit declarations, and secondary scholarly literature to trace the historical development and strategic trajectory of the OTS. The research employs a multidisciplinary lens, combining international relations theory, geopolitical analysis, and cultural studies to provide a comprehensive understanding of the institution's rationale and functionality.

The contribution of the research lies in its potential to enrich scholarly discourse on regionalism, multipolarity, and post-Soviet transformations by presenting the Organization of Turkic States as a case study of identity-driven regional integration. Furthermore, it offers policymakers and academics a deeper understanding of how shared heritage, political pragmatism, and institutional frameworks intersect in shaping a cohesive geopolitical bloc capable of influencing regional and global affairs.

The Independence of the Turkic Republics from the Soviet Union

The Organization of Turkic States emerged as an institutional expression of the desire for cooperation among Turkic-speaking countries in the post-Soviet era, based on shared history, language, culture, and spiritual values. Following the collapse of the USSR, the newly indepen-

dent Turkic republics began seeking a new strategic position on both regional and global levels. In this context, Turkey presented itself as a reliable partner for these countries, offering both cultural affinity and political support. Over time, high-level summits, cultural-humanitarian initiatives, and regional security challenges encouraged closer cooperation among these republics. Furthermore, the growing influence of major powers such as Russia and China in the region, the limited engagement with the West, and the need to create new energy and transport corridors made it necessary to establish a structured organization to promote deeper political, economic, and security integration among the Turkic States.

In this regard, the first major factor contributing to the creation of the Organization of Turkic States was the emergence of independent Turkic republics (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Uzbekistan) following the dissolution of the Soviet Union in 1991. These nations were compelled to define their state-building processes and foreign policy priorities within a new international environment. During the early years, their primary focus was on achieving political stability and economic resilience. Once these goals were partially attained, the issue of identity came to the fore, and they began showing increasing interest in strengthening relations with Turkey, with which they shared deep historical, linguistic, and cultural ties. The first summit of Turkic heads of state, held in Ankara in 1992, marked the beginning of this process.

Although Russia closely monitored these integration efforts, it was unable to mount a significant response during the 1990s due to domestic challenges such as the Chechen Wars and severe economic crises. However, in the following years, Russia sought to reassert its influence in the region, particularly through the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and the Eurasian Economic Union (EAEU), aiming to retain Central Asian countries within its sphere of influence. Yet these initiatives were not equally appealing to all Turkic republics. The perceived drawbacks of these alliances often outweighed their benefits, leading many of these countries to take a more indifferent stance toward Russian-led integration projects [12].

The 2008 war between Russia and Georgia, culminating in Moscow's recognition of Abkhazia and South Ossetia, signaled Russia's willingness to use force to maintain the regional status quo. This development raised concern among the Turkic republics, especially Kazakhstan, which hosts a significant Russian-speaking population in its northern regions. The precedent of separatism in Georgia was perceived as a potential threat [9]. The 2014 annexation of Crimea and the support for separatist movements in Ukraine's Donbas region further confirmed Russia's ongoing post-imperial ambitions. At that time, Kazakh President Nursultan Nazarbayev emphasized the importance of maintaining a balanced relationship with Russia while asserting the need to protect Kazakhstan's sovereignty.

Meanwhile, concrete steps were taken to deepen integration within the framework of the Turkic Council (the precursor to the Organization of Turkic States). Institutions such as TURKPA, the Turkic Culture and Heritage Foundation, the Turkic Academy, and others were established. Although the Turkic republics continued to maintain economic and security ties with Russia, the ideological and cultural gravitation toward Ankara grew increasingly pronounced.

Azerbaijan's victory in the 44-day Patriotic War in 2020 and Russia's inability to defend Armenia led to new geopolitical assessments in Central Asia. At the same time, the prolonged war in Ukraine exposed Russia's weaknesses in military technology and logistics. Western sanctions and economic isolation pushed Central Asian countries to seek alternative economic and political partnerships. In this context, Turkey's appeal increased significantly, as it is both a NATO member and a country with a Muslim-Turkic identity [11].

Consequently, the establishment of the Organization of Turkic States in 2021, along with the adoption of the "Vision 2040" document and the inclusion of actors such as Hungary and the Turkish Republic of Northern Cyprus as observers, signaled a shift from a reactive stance to a proactive model of unity among Turkic nations [7]. As a result, the shrinking of the post-Soviet sphere of influence and the evolution toward a multipolar world strengthened the strategic confidence of the Turkic states and encouraged them to take concrete institutional steps toward a shared future.

Single-Party Rule of the AKP in Turkey

Another significant development was the beginning of a new political era in Turkey following the 2002 general elections, when the Justice and Development Party (AKP) came to power alone. Under the leadership of Recep Tayyip Erdoğan, the government prioritized economic reforms and the preservation of political stability from its early years. Starting in the mid-2000s, positive trends were observed in macroeconomic indicators, inflation decreased, foreign currency reserves grew, debt ratios declined, and a favorable environment for international investment was established. This economic stability enabled the state to invest in military modernization and the defense industry. Structural reforms in the Turkish Armed Forces and the strengthening of companies such as ASELSAN, ROKETSAN, TUSAŞ, and BAYKAR transformed Turkey into a prominent actor in regional conflicts. This power was demonstrated through operations like Euphrates Shield, Olive Branch, and Peace Spring in Syria and northern Iraq. Turkey also played an active role with its military and technological support in the Libya and Karabakh conflicts. In particular, Turkey's visible contribution to Azerbaijan's 2020 victory further strengthened trust in Ankara across the Turkic world.

Erdoğan's foreign policy relied not only on hard power but also on a "soft power" approach grounded in cultural and historical ties. The development of relations with Hungary, the opening of the Turkic Council's

 ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

European Office in Budapest, and Hungary's accession as an observer member signified the extension of Turkic identity into a European diplomatic context. Similarly, Uzbekistan's transition from a long-standing cautious stance to becoming a full member in 2019, and Turkmenistan's engagement with the organization as an observer, illustrated the growing coordination among Turkic states under Erdoğan's leadership. The Turkish Republic of Northern Cyprus obtaining observer status in 2022 marked not only a diplomatic step but also an ideological expansion of the Turkic unity framework. Erdoğan's warm rhetoric in relations with these countries, along with reciprocal visits, cultural initiatives, and formats of economic cooperation, demonstrates the strong political will driving the organization's leadership [1].

One of the symbolic steps in this process from a legal and institutional perspective was the allocation of the historic Arif Pasha Mansion, located in the Fatih district of Istanbul, to serve as the Secretariat of the Organization of Turkic States. This is not merely an office building, but a political and cultural emblem for the Turkic world. Hosting the Secretariat in Istanbul further reinforces Turkey's leadership role within the organization [13]. In each of his summit speeches, Erdoğan strategically frames the future of Turkic unity around the "Vision 2040" and has put forward concrete initiatives in this direction, such as proposals for a Joint Army, Joint University, Joint Media Platform, and Common Customs Area. These efforts not only confirm his role as an influential leader but also position him as an architect of Turkic unity [14]. In this regard, just as Nursultan Nazarbayev was honored with the title of "Honorary Chairman of the Turkic Council," Erdoğan's recognition with a similar title would be both a symbolic gesture and a reflection of reality. Under his leadership, the Organization of Turkic States is evolving from a regional entity into a globally significant geopolitical platform.

Search for a Common Identity

The factors influencing the establishment of the Organization of Turkic States are not limited to those previously mentioned. One of the most fundamental motivations behind the unification of the Turkic states is their shared ethno-linguistic and historical roots. Countries such as Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Turkey speak closely related languages and share a common mythological and epic tradition, examples include the epics of Dede Korkut, Manas, and Alpamysh, which strengthen integration both symbolically and practically. As an institutional reflection of this cultural integration, the establishment of TÜRKSOY in 1993 marked a significant milestone. The organization has played a central role in organizing joint cultural events, music festivals, art symposia, and implementing the "Turkic World Capital of Culture" initiative.

Additionally, the establishment of Turkology centers in Turkey and other member states, academic and student exchange programs, and the periodic revival of the idea of a common alphabet illustrate how these values serve a unifying function at the intergovernmental level. These shared values extend beyond cultural spheres and form a basis for integration grounded in religious and spiritual commonalities as well. As part of the Islamic world, these countries celebrate common traditions such as Nowruz and honor national heroes like Ahmad Yasawi, Mahmud al-Kashgari, and Yusuf Balasaguni across regional boundaries, thereby strengthening a collective historical memory. Institutions such as the Turkic Academy and the Turkic Culture and Heritage Foundation provide both scholarly and symbolic frameworks for this process.

Moreover, the use of shared symbols, Göktürk tamgas, the Gray Wolf (Bozkurt), and the Orkhon-Yenisei inscriptions, at interstate events extends cultural integration from formal diplomacy to public diplomacy. In this way, shared history and cultural heritage are not merely recollections of the past but serve as forward-looking national strategies shaping a common future [3].

The Need for Regional Stability and Security

Another key factor relates to the need for regional stability and security, as well as the preservation of national identity in the context of globalization. In recent decades, Central Asia and the Caucasus have faced serious geopolitical pressures and threats. Against the backdrop of the Taliban regime in Afghanistan, China's policies in Xinjiang, the Russia-Ukraine war, and Iran's regional influence strategies, it has become vital for the Turkic states to deepen security cooperation among themselves. For example, the support provided by Turkey during Azerbaijan's 44-day war in Karabakh in 2020 demonstrated that military-political cooperation among members of the Organization of Turkic States (OTS) could become a tangible reality. Similarly, the unrest in Kazakhstan in 2022 and the subsequent intervention by the Collective Security Treaty Organization (CSTO) once again highlighted the region's need for balanced security mechanisms. In this regard, joint military exercises, cooperation in emergency situations, and platforms for counterterrorism under the framework of the OTS have gained urgency.

At the same time, the process of globalization places additional pressure on Turkic states to preserve their national identities. The rapid spread of information technologies, the dominance of mass culture, and the activity of foreign influence agents can weaken languages, traditions, and national values in these countries. Aware of this risk, the "Turkic World Vision 2040" document adopted by the Turkic Council specifically emphasizes the protection of national and spiritual values as a top priority. Concrete steps taken to preserve national identity include strengthening the teaching of Turkic languages, preparing joint textbooks, and forming unified historical narratives in school curricula. In this context, institutions such as the Turkic Academy, the Turkic Culture and Heritage Foundation, and the Union of Turkic Universities play a strategically important role.

On the other hand, this cooperation also carries both symbolic and practical importance for Turkic diasporas living in Western countries, where Islamophobia is on the rise. For instance, Turkish communities in France, Germany, and the Netherlands reinforce their national identity by participating in shared cultural festivals, Turkic Day parades, and coordinated activities organized by diplomatic missions [5]. Activities aimed at coordinating diaspora organizations within the framework of the OTS demonstrate how mechanisms of national self-awareness are being constructed on a transnational scale in the face of globalization. Thus, the OTS is increasingly becoming a functional mechanism for strengthening national identity both within member states and among their diaspora communities abroad.

Energy Cooperation within the Economic Framework

Another significant factor is the growing need for economic cooperation and coordination of energy projects in an increasingly crisis-ridden world. In a global environment marked by instability and recurring disruptions, the economic collaboration efforts of the Organization of Turkic States (OTS) have gained greater importance. Events such as the 2008 financial crisis, the 2020 COVID-19 pandemic, and the 2022 Russia-Ukraine war caused major interruptions in the global trade system, leading to sharp fluctuations in energy prices and logistics chains. In this context, the Turkic states have recognized the strategic necessity of working together to ensure energy security and strengthen mutual economic interdependence. For instance, Azerbaijan's export of gas to Europe via the Trans-Anatolian Pipeline (TANAP), Kazakhstan's crude oil shipments through the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline, and Turkmenistan's efforts to connect its energy resources via the Caspian Sea are concrete indicators of regional energy integration. These projects not only reinforce the economic independence of member states but also contribute to Europe's energy security.

Furthermore, the institutional development of economic cooperation within the OTS framework is noteworthy. At the 2011 Almaty summit, economic and trade cooperation was identified as one of the organization's key priorities. At the seventh summit held in Baku in 2019, special attention was given to the support of Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs). The establishment of the Turkic Chamber of Commerce and Industry under the OTS and its role in promoting investment among member states, organizing joint exhibitions and forums, facilitates the implementation of coordinated economic cooperation [10]. In addition, during the extraordinary summit held online amid the pandemic, the economy ministers of the member states agreed on joint approaches concerning supply chain resilience and food security. These examples demonstrate that the OTS is advancing toward the creation of an economically integrated, politically resilient, and mutually interdependent platform.

Within this framework, it is also essential to address the need for new transportation and trade routes. In recent years, the diversification of transport and logistics corridors across the Eurasian region has become not only an economic but also a geopolitical priority. The war between Russia and Ukraine has resulted in the blockade of Black Sea ports, rising uncertainty along routes passing through Iran, and increasing risks on the Northern Corridor linking China to Europe [6]. These developments have prompted the Turkic states to seek alternative trade routes. In this context, the Trans-Caspian International Transport Route, also known as the Middle Corridor, has come to the forefront. Extending from China and Kazakhstan across the Caspian Sea to Azerbaijan, and from there through Georgia and Turkey to Europe, this route is being developed as a fast and secure alternative. Meetings of transport ministers within the OTS, harmonization of customs procedures, and digitalization initiatives aim to enhance the efficiency of this corridor.

The expansion of railway connections between Turkey, Azerbaijan, and the Central Asian states is also of great importance in this context. The Baku-Tbilisi-Kars railway project, inaugurated in 2017, marked a new chapter in regional rail transport. Thanks to this project, cargo can now be transported between China and Europe in just 15 days, offering a time-efficient and relatively politically secure alternative route [2]. Moreover, coordinated operations among Kazakhstan's Aktau port, Azerbaijan's Alat International Port, and Turkmenistan's Turkmenbashi seaport ensure uninterrupted logistics flows. Among the documents adopted at the 2023 OTS Summit, special emphasis was placed on the promotion of multimodal transportation, the implementation of a "single window" system, and the digital integration of transport infrastructure. These developments not only increase trade volume but also enhance the geo-economic weight of the member states.

The Zangezur Corridor is considered a strategic complement to all these initiatives. Following Azerbaijan's full restoration of sovereignty over Karabakh, the idea of the corridor has gained renewed importance. The corridor passes through Armenia's Syunik region, connecting Nakhchivan with the mainland of Azerbaijan, and simultaneously enabling a direct land link between Azerbaijan and Turkey. This project carries historical significance not only in terms of Azerbaijan's sovereignty and territorial integrity but also in the context of geographic integration and the completion of the logistic map of the Turkic world [8]. Once completed, the Zangezur Corridor will function in conjunction with the Middle Corridor, contributing to the creation of a physical infrastructure spanning from Beijing to Istanbul, uniting the Turkic states within the broader Turan geography. It will become a symbol not only of trade and transportation but also of cultural, economic, and strategic unity.

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

The Need for Diplomatic Mutual Support

The final factor necessitating the formation and strengthening of the Organization of Turkic States (OTS) is the need for a common political stance and diplomatic cooperation on the international stage. The first quarter of the 21st century has been marked by a disruption of the international order, with a resurgence of power politics challenging the normative, rule-based system. Strategic rivalry between the United States and China, tensions between Russia and the Western world, and the inefficiencies within decision-making processes of the United Nations and other international institutions have impacted the political architecture of the Eurasian region, as they have elsewhere. In this complex and multipolar environment, member states of the OTS have found it necessary to explore avenues for diplomatic coordination and strategic collaboration around shared interests. The rise of regional power blocs, the selective application of international law, and the push for UN reform have all contributed to a growing recognition that the Turkic states must assert themselves and adopt a more organized stance in order to act as a balancing force in the global system.

This necessity has been consistently emphasized in the summit declarations of the OTS. For instance, the "Turkic World Vision 2040" document adopted in 2021 explicitly states that member countries should act jointly in international organizations to promote shared interests and uphold the norms and principles of international law. This approach was especially evident in the Armenia-Azerbaijan conflict, where OTS member states offered clear political support for Azerbaijan's territorial integrity. Similarly, during the internal unrest in Kazakhstan in 2022, the political and moral support provided by OTS countries to the Kazakh leadership exemplified a unified position in favor of regional stability and the preservation of legitimate state authority [4]. In the context of the Ukraine crisis as well, the member states expressed a shared rhetoric grounded in the core principles of international law, territorial integrity and sovereignty, and called for a diplomatic resolution to the conflict.

Ongoing global political crises, including rising U.S.-China tensions over the Taiwan Strait, the escalation of the Israel-Palestine conflict in the Middle East, and Russia's reactions to NATO expansion, have brought serious geopolitical decisions to the forefront for the Turkic states. In such an environment, the capacity of individual states to protect their national interests may prove insufficient. Therefore, the diplomatic platform provided by the OTS, through the Council of Foreign Ministers, the Council of Heads of State, and the Secretariat, facilitates the formation of joint decisions and allows member states to present synchronized positions on international issues. The Turkic states can strengthen their international standing and emerge as more proactive actors not only by cooperating on regional issues, but also by adopting common diplomatic positions on global challenges such as climate change, energy security, and artificial intelligence. In doing so, the Organization of Turkic States may evolve from a regional structure into a fully functional international organization.

Conclusion. The emergence and institutional evolution of the Organization of Turkic States reflect a broader strategic transformation among Turkic-speaking nations in response to shifting geopolitical, economic, and cultural dynamics. The formation of the OTS is not merely a regional development, but a conscious effort to establish a coordinated political identity, functional cooperation, and mutual support platform among nations with shared historical and civilizational roots. This study examined the key factors that contributed to the establishment and growing significance of the OTS in the 21st-century international order. In this regard, the main findings of this research can be summarized as follows:

– The collapse of the Soviet Union created a political vacuum and identity crisis for newly independent Turkic republics, prompting them to seek strategic partnerships (especially with Turkey) and gradually institutionalize their shared ethno-cultural bonds.

– Under the leadership of the AKP and President Erdoğan, Turkey pursued an assertive regional policy combining hard and soft power, which accelerated the institutional development of the Turkic cooperation framework through concrete initiatives such as the Vision 2040, joint institutions, and summit diplomacy.

– The revival of common cultural, linguistic, and spiritual values has become a core element of integration, with organizations like TÜRKSOY, the Turkic Academy, and joint educational programs playing key roles in shaping a shared identity across borders.

– Regional crises and global disruptions have led to closer economic and energy cooperation among Turkic states, with projects such as TANAP, the Middle Corridor, and the Zangezur Corridor symbolizing both infrastructural connectivity and geoeconomic ambition.

– Facing global power rivalries and institutional inefficiencies, the Turkic states have increasingly coordinated their positions in international organizations, using the OTS as a platform to project diplomatic solidarity and strategic autonomy in global affairs.

REFERENCES:

1. Avcı, E. (2022). Türkiye'nin Orta Asya politikalarının dönemsel analizi. Bilge Strateji, 13(24), 209–242. [in Turkish]

2. AZƏRTAC. (2023, February 14). Orta Dəhlizin qlobal perspektivləri və Prezident İlham Əliyevin strateji uzaqgörənliyi. AZƏRTAC. URL: https://azertag.az/xeber/orta_dehlizin_qlobal_perspektivleri_ve_prezident_ilham_eliyevin_strateji_uzaqgorenliyi-2488514 [in Azerbaijani]

3. Bay, E., Alimbekov, A., Mete, M., Cücük, E., & others. (2017). "Türk Dünyası Birliği" algısı. Gazi Akademik Bakış, 11(21), 55–85. [in Turkish]

4. Bayramlı, N. (2022, January 12). Türk Dövlətləri Təşkilatı Qazaxıstanın yanındadır. Yeni Azərbaycan.

URL: https://www.yeniazerbaycan.com/Arxiv_e64779_az.html [in Azerbaijani]

5. Ertürk, R. (2011). AB ülkelerindeki Türkler ve Türk araştırmalarının gelişimi. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(22), 205–214. [in Turkish]

6. Goncharenko, O. (2023, March 22). Russia's Black Sea blockade is part of Putin's war on international law. UkraineAlert (Atlantic Council). URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russias-black-sea-blockade-is-part-of-putins-war-on-international-law/ [in English]

7. İstikbal, D. (2022). Türk dünyasının ekonomik geleceği: 2040 vizyonu. Kriter Dergisi, (73). [in Turkish]

8. Jahangirli, J., & Jabarov, J. (2024). The significance of Zangezur Corridor for global powers in the complex geopolitical conjuncture. In Beynəlxalq nəqliyyat-logistika dəhlizləri: Zəngilandan inkişaf impulsları (3rd International Scientific-Practical Conference, pp. 383–392). Baku. [in English]

9. Kasenova, N. (2009, January 4). Kazakhstan and the South Caucasus corridor in the wake of the Georgia–Russia war. EUCAM. URL: https://eucentralasia.eu/kazakhstan-and-the-south-caucasus-corridor-in-the-wake-of-the-georgia-russia-war/ [in English]

10. Organization of Turkic States. (2019). 7th Summit of the Turkic Council was held in Baku. URL: https://www.turkicstates.org/en/news/7th-summit-of-the-turkic-council-was-held-in-baku [in English]

11. Riboua, Z. (2025, March 24). Understanding Turkey's role in the Russia-Ukraine war. Hudson Institute. URL: https://www.hudson.org/security-alliances/understanding-turkeys-role-russia-ukraine-war-zineb-riboua [in English]

12. Sharshenova, A. (2025, February 3). The Eurasian Economic Union: Pros and cons for smaller member states. ISPI Online Dossier. Italian Institute for International Political Studies. URL: https://www.ispionline.it/en/publication/the-eurasian-economic-union-pros-and-cons-for-smaller-member-states-199114 [in English]

13. TC İletişim Başkanlığı. (2021, November 12). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türk Konseyimizin adı artık Türk Devletleri Teşkilatı'dır. T.C. İletişim Başkanlığı. URL: https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turk-konseyimizin-adi-artik-turk-devletleri-teskilatidir [in Turkish]

14. Tomar, C. (2021, November 19). Tarihi dönüm noktası: Türk dünyası 2040 vizyon belgesi. Anadolu Ajansı. URL: https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi [in Turkish]

Аналіз чинників, що спричинили створення організації тюркських держав

Лейла Набієва

аспірантка кафедри політичних наук і соціології
Бакинського державного університету
вул. Академіка Західа Халілова, 23,
Баку, Азербайджан
ORCID: 0009-0002-8121-2269

У цій статті аналізуються політичні, економічні, культурні та безпекові чинники, які зумовили створення Організації тюркських держав (ОТД) та визначили її трансформацію на шляху до структурованої та дедалі впливовішої регіональної організації. Розпад Радянського Союзу призвів до виникнення стратегічного вакууму в Євразії, що змусило новостворені тюркські республіки переосмислити власну суверенність, зовнішньополітичний курс та ідентичність у складному геополітичному середовищі. У цьому контексті Туреччина постала як ключовий партнер, який, спираючись на спільні етнолінгвістичні та культурні зв'язки, ініціював інституціоналізовану співпрацю.

Основні цілі дослідження включають: виявлення першочергових мотивацій для створення рамкової структури тюркської співпраці; оцінку ролі проактивної зовнішньої політики Туреччини, зокрема в період правління Партії справедливості та розвитку (АКР), у прискоренні інтеграційних процесів; аналіз впливу спільної культурної та історичної спадщини на зміцнення єдності; дослідження наслідків регіональних загроз безпеці та глобальних зрушень для розвитку ОТД; а також вивчення того, як енергетична дипломатія та інфраструктурні проєкти, такі як Середній коридор і Зангезурський коридор, сприяють економічній взаємозалежності та геополітичній суб'єктності.

***Методи дослідження.** У роботі використано якісний аналітичний підхід, що поєднує аналіз документів, огляди політик та підсумкові декларації самітів з вторинними науковими джерелами. Дослідження спирається на теорію міжнародних відносин, геополітичний аналіз та культурологію для розміщення ОТД у ширшому контексті регіоналізму та багатополярності. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє комплексно окреслити еволюцію організації – від символічної структури до функціонального міжнародного інституту.*

Ключові висновки свідчать про те, що ОТД функціонує на перетині ідентичнісної дипломатії та прагматичної геополітичної стратегії. Її інституційне зростання зумовлене поєднанням культурної солідарності, економічної необхідності та безпекових викликів, тоді як узгоджені дипломатичні позиції дедалі більше дозволяють державам-членам впливати на глобальні процеси. У підсумку зазначається, що ОТД є зрілою моделлю регіональної інтеграції у пострадянському просторі, здатною балансувати між історичною ідентичністю та сучасними стратегічними потребами, водночас виступаючи гнучкою платформою для колективних дій в умовах змін світового порядку.

***Ключові слова:** Організація тюркських держав, регіональне співробітництво, пострадянська інтеграція, енергетична дипломатія, культурна ідентичність.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Пархомчук Олена Станіславівна
Коппель Олена Арнольдівна

Самоподібність у глобальній політиці: фрактальна модель дослідження взаємозв'язків між локальними, регіональними та глобальними процесами

УДК 327.8:004.8/.9:519.8:339.1
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.29
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Пархомчук Олена Станіславівна
доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6261-3580

Коппель Олена Арнольдівна
доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6297-5610

Стаття присвячена обґрунтуванню доцільності та визначенню можливостей застосування фрактальної моделі до аналізу глобальної політики, з акцентом на взаємодію між локальними, регіональними та глобальними процесами. Дослідження зосереджується на кейсі відносин між США та Китаєм, демонструючи, як фрактальна модель може розкривати закономірності в складних міжнародних взаємозв'язках. Запропоновано інноваційний підхід, який використовує концепцію самоподібності для виявлення повторюваних структур у політичних, економічних і стратегічних процесах на різних масштабах. На прикладі американо-китайських відносин показано, як локальні події, зокрема територіальні суперечки в Південно-Китайському морі чи торговельні санкції, відображають ширші регіональні стратегії, такі як ініціатива «Один пояс, один шлях» або протистояння в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, а також глобальні тенденції, зокрема конкуренцію за лідерство в міжнародних організаціях, таких як ООН чи СОТ. У дослідженні введено оригінальні концепції «вузлів напруги», точок концентрації конфліктного потенціалу та «циклів співпраці», які характеризують періоди зближення чи протистояння між державами. Запропоновано «карту ризиків» як аналітичний інструмент для прогнозування потенційних конфліктів і можливостей для кооперації. Результати підкреслюють теоретичну значущість фрактальної моделі для поглиблення розуміння багатошарових міжнародних процесів і її практичну цінність для розробки стратегій у сфері дипломатії та глобального управління. Рекомендується розширення застосування моделі до інших кейсів, таких як відносини США-Росія, Китай-Індія чи ЄС-Китай, а також інтеграція з сучасними аналітичними інструментами, зокрема методами штучного інтелекту та аналізу великих даних, для підвищення точності прогнозів і ефективності політичних рішень. Такий підхід сприятиме розробці більш обґрунтованих стратегій для забезпечення глобальної стабільності та зменшення конфліктності у міжнародних відносинах.
Ключові слова: *фрактальна модель, глобальна політика, самоподібність, міжнародні відносини, міжнародна система, США, Китай, вузли напруги, цикли співпраці, карта ризиків.*

Вступ. Фрактальної модель дослідження була вперше запропонована французьким математиком Бенуа Мандельбротом у 1970-х роках (Mandelbrot, 1982). Фрактали, як структури, що демонструють самоподібність на різних масштабах, знайшли застосування в математиці, природничих науках, економіці та інших дисциплінах. Однак їхній потенціал у теорії міжнародних відносин залишається недостатньо дослідженим. Наукова новизна авторського підходу полягає у застосуванні фрактальної моделі до аналізу глобальної політики, зокрема через призму взаємодії між локальними, регіональними та глобальними процесами. Фрактальна модель може розкрити приховані закономірності у складних політичних взаємозв'язках, де локальні конфлікти чи рішення відображають ширші регіональні та глобальні тенденції. На прикладі відносин між США та Китаєм визначається, як фрактальна самоподібність проявляється у політичних, економічних і стратегічних взаємодіях, пропонуючи новий погляд на прогнозування та управління міжнародними процесами.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз взаємозв'язків між локальними, регіональними та глобальними політичними процесами через застосування фрактальної моделі на прикладі відносин між США та Китаєм. Завдання дослідження включають визначення ключових характеристик фрактальної моделі в контексті міжнародних відносин; виявлення проявів самоподібності у політичних, економічних і стратегічних взаємодіях між США та Китаєм; оцінку потенціалу фрактальної моделі для прогнозування міжнародних конфліктів і співпраці; формулювання рекомендацій для використання фрактального підходу в аналізі глобальної політики.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовано методи абстрактно-логічний, кейс-стаді, аксіологічного, емпіричного, статистичного та структурно-функціонального аналізу. Використано міждисциплінарний підхід, що поєднує якісний і кількісний аналіз. Якісний аналіз включає огляд літератури з теорії міжнародних відносин, фрактальної моделі та кейсів взаємодії США і Китаю. Кількісний аналіз передбачає побудову фрактальних моделей на основі відкритих даних про торгівлю, військові витрати, дипломатичні ініціативи та регіональні конфлікти за період 2000–

2025 років. Використано методи системного аналізу для виявлення закономірностей самоподібності, а також статистичні інструменти для оцінки кореляцій між локальними подіями (наприклад, торговельними спорами в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні) та глобальними тенденціями (такими як перегони озброєнь чи кліматичні угоди). Додатково застосовано порівняльний аналіз для зіставлення локальних і регіональних подій із глобальними політичними процесами.

Результати дослідження. Стаття присвячена обгрунтуванню доцільності і визначенню можливостей застосування фрактальної моделі, яка була розроблена Бенуа Мандельбротом у роботі «Фрактальна геометрія природи» (Mandelbrot, 1982) для аналізу складних систем у природі, економіці та соціальних науках [1], до дослідження міжнародних систем, зокрема на прикладі взаємодії між США та Китаєм як глобальними державами. Глобальна політика як наукова категорія використовується для аналізу акторів, інститутів та процесів глобального рівня, а як напрям наукового дослідження розглядає глобальні політичні процеси, проблеми та тенденції. В її предметному полі знаходяться дві головні групи питань – глобальні актори та транснаціональні виклики. Щодо світової політики, то на відміну від глобальної, вона зосереджує увагу на взаємопов'язаності міжнародних та внутрішньополітичних відносин, на сфері неподільної взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин як у зв'язку з їх діями відносно одна одної і рішення глобальних проблем, так і політики кожного з них по відношенню до власних внутрішніх проблем та ситуацій.

Фрактальна модель, започаткована Бенуа Мандельбротом, заснована на принципі самоподібності, що дозволяє виявляти закономірності, де локальні події відображають ширші регіональні та глобальні процеси. Він запроваджує поняття фракталів як геометричних об'єктів, що демонструють самоподібність на різних масштабах, з дробовими розмірностями, на відміну від гладких форм евклідової геометрії. Його книга «Фрактальна геометрія природи» (1982) показала, як фрактали моделюють нерівні форми і застосовуються до хаотичних процесів, включаючи фінансові ринки. У теорії міжнародних відносин фрактальність пропонує новий підхід до аналізу міжнародних систем, де патерни взаємодій повторюються від локального до глобального рівня. Фрактальність означає, що міжнародні системи не є лінійними чи передбачуваними, як у класичних теоріях реалізму чи лібералізму, а являють собою нелінійні структури з самоподібними елементами. Наприклад, дрібні локальні конфлікти можуть віддзеркалювати глобальні напруження, подібно до того, як фрактал Мандельброта повторює свої форми при збільшенні. У міжнародних відносинах фрактальна теорія пояснює, чому глобальні кризи, такі як пандемії чи війни, мають інваріантні властивості – стабільні елементи, що повторюються на мікро-, мезо – та макрорівнях.

Традиційні моделі кризового менеджменту базуються на лінійних підходах, де кризи класифікуються за масштабами та причинами, але ігнорується складність сучасних мегакриз, таких як глобальна фінансова криза 2008 року чи пандемія COVID-19. Фрактальний підхід пропонує розглядати кризи як фрактальні структури, де події самоподібні та характеризуються інваріантами: просторовими (ефект доміно, як у Фукусімі 2011 року, де локальна катастрофа вплинула на глобальну економіку), часовими (ефект збільшення, як у ринковому краху 6 травня 2010 року), соціальними (ефект агрегації, як самоспалення Мохамеда Буазізі, що запустило Арабську весну). Ці інваріанти дозволяють прогнозувати та керувати кризами, фокусуючись на багатомасштабних динаміках, а не на ієрархічних структурах. Міжнародні кризи розвиваються не лінійно, а фрактально, з повторюваними самоподібними подіями на мікро – (локальні інциденти), мезо – (регіональні кризи) та макрорівнях (глобальні конфронтації). Таким чином, фрактальна теорія збагачує теорію міжнародних відносин , пропонуючи інструменти для аналізу складності, підкреслюючи необхідність переходу від лінійних моделей до нелінійних і багатомасштабних, де інваріанти та самоподібність допомагають передбачати та керувати глобальними викликами. У світі, де кризи стають все більш взаємопов'язаними, фрактальність стає ключем до розуміння природи сучасної міжнародної системи.

У контексті відносин між США та Китаєм, зокрема з поверненням Дональда Трампа до Білого дому у 2025 році (Trump 2.0), локальні дії, такі як торговельні санкції, територіальні суперечки чи дипломатичні ініціативи відтворюють патерни на регіональному та глобальному рівнях. Цей підхід не лише поглиблює розуміння складних геополітичних взаємозв'язків, але й пропонує нові інструменти для прогнозування та управління міжнародними процесами. Локальні події у відносинах між США та Китаєм є ключовими елементами фрактальної структури, де невеликі інциденти відображають ширші стратегічні тенденції. Одним із яскравих прикладів є територіальні суперечки в Південно-китайському морі, де Китай продовжує посилювати свою присутність, стверджуючи права на острови Спратлі та Парасельські острови в межах так званої «дев'ятипунктирної лінії» [7]. У серпні 2025 року напруга в регіоні загострилася, коли Китай вигнав американський есмінець USS Benfold біля рифу Скарборо, звинувативши США у «провокаціях» [12]. Цей локальний інцидент має ширші наслідки: на регіональному рівні він відображається у протистоянні з іншими країнами, такими як Філіппіни, де китайські судна блокували постачання до рифу

ISSN 2414-9616 (Print), ISSN 2664-6013 (Online)

Томас [11]. На глобальному рівні ці дії є частиною стратегії Китаю щодо посилення впливу в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, що проявляється через ініціативу «Один пояс, один шлях». Наприклад, китайські інвестиції в портову інфраструктуру Пакистану (порт Гвадар) та Шрі-Ланки є регіональними проєктами, які відображають глобальне прагнення Китаю до економічного лідерства та конкуренції з західними інституціями, такими як Світова організація торгівлі (СОТ) [7].

З боку США локальні дії також демонструють фрактальну природу. Наприклад, регулярні військові патрулі в Південно-Китайському морі, такі як операції зі «свободи навігації», є частиною регіональної стратегії стримування Китаю. Ця стратегія масштабується до глобального рівня через формування альянсів, таких як тристоронній безпековий пакт між Австралією, Великобританією та США АУКУС. У липні 2025 року Австралія та Великобританія підписали Geelong Treaty, який передбачає 50-річне партнерство з розробки ядерних підводних човнів, спрямоване на протидію китайській експансії в Індо-Тихоокеанському регіоні [13]. Таким чином, локальні інциденти, як-от військові маневри чи дипломатичні конфлікти, є самоподібними до ширших геополітичних стратегій, підтверджуючи фрактальну природу відносин між США та Китаєм.

Економічні взаємодії між США та Китаєм також ілюструють фрактальну самоподібність. Локальні економічні рішення, такі як санкції США проти китайських технологічних компаній, мають наслідки, які повторюються на регіональному та глобальному рівнях. Наприклад, у 2019–2021 роках санкції проти Huawei призвели до скорочення двосторонньої торгівлі між США та Китаєм на 12% у 2020 році [7]. Ці заходи вплинули на глобальні ланцюги поставок, спричинивши дефіцит мікрочипів, що позначився на автомобільній та електронній промисловості по всьому світу [13]. У 2025 році адміністрація Трампа посилила тиск на китайські компанії, ввівши нові обмеження на експорт технологій, що відображає локальний рівень конкуренції, але повторюється глобально через вплив на ринки напівпровідників та торговельні угоди в рамках СОТ [14].

Аналогічно, дії Китаю, такі як обмеження експорту рідкоземельних металів у 2010 році [14], мали локальний характер, але їхній вплив повторився на регіональному рівні (обмеження доступу Японії до ресурсів) та глобальному рівні (зміни в цінах на технологічні продукти). Це демонструє, як економічні рішення на одному рівні відображають ширші тенденції, що є характерною рисою фрактальної структури.

У 2025 році Китай продовжує використовувати економічні важелі, зокрема через ініціативу «Один пояс, один шлях», для зміцнення регіонального впливу, що масштабується до глобальної конкуренції за економічне лідерство [7].

Стратегічні дії США та Китаю також підкреслюють фрактальну природу їхніх відносин. Локальні операції, такі як спільні військові навчання США з Філіппінами чи Японією, є частиною регіональної стратегії стримування Китаю. Ця стратегія відображається глобально через ширші альянси, такі як Чотиристоронній діалог з питань безпеки QUAD між США, Японією, Індією та Австралією, спрямовані на протидію китайській експансії [10]. У 2025 році США посилили присутність в Індо-Тихоокеанському регіоні, зокрема через розширення військових баз на Філіппінах, що є локальним проявом ширшої стратегії, яка повторюється в глобальних ініціативах, таких як АУКУС [13].

Китай, зі свого боку, використовує локальні дії, такі як кібератаки, для досягнення стратегічних цілей. Наприклад, кібератака на американські урядові установи у 2020 році, пов'язана з Китаєм [7], була локальним інцидентом, але її наслідки проявилися на глобальному рівні через посилення дипломатичної напруги та санкцій. У 2025 році подібні інциденти, такі як кібератаки на американські технологічні компанії, продовжують створювати «вузли напруги», які відображають ширшу конкуренцію за технологічне лідерство [12]. Ці дії підтверджують, що стратегічні патерни є самоподібними на різних масштабах.

Дослідження пропонує нові концепції для аналізу міжнародних відносин: «вузли напруги» та «цикли співпраці». «Вузли напруги» – це локальні події, які мають потенціал ескалації до регіонального чи глобального рівня. Наприклад, напруга навколо Тайваню в 2022–2023 роках, яка посилилася у 2025 році через візит американських конгресменів до Тайбею [10], є таким вузлом, що відображає ширшу геополітичну конкуренцію. Ці вузли дозволяють ідентифікувати критичні точки, де необхідне превентивне втручання для уникнення конфліктів.

«Цикли співпраці» описують повторювані патерни кооперації, які проявляються на різних рівнях. Наприклад, локальні ініціативи, такі як американо-китайські угоди про скорочення викидів у 2014 році [14], повторилися на регіональному рівні через участь у Паризькій угоді та глобально через спільне лідерство у формуванні екологічних стандартів. У 2025 році співпраця в галузі зеленої енергетики, зокрема щодо технологій відновлювальної енергії, залишається прикладом такого циклу, який може стабілізувати відносини.

Ще однією ідеєю є концепція «карти ризиків», яка систематизує фрактальні патерни для прогнозування потенційних криз. Ця карта дозволяє візуалізувати, як локальні події, такі як санкції, кібератаки чи дипломатичні кризи, можуть масштабуватися до регіональних і глобальних конфліктів. Наприклад, зростання напруги навколо Тайваню в 2025 році є локальним вузлом, який може призвести до шир-

шої ескалації в Індо-Тихоокеанському регіоні [10]. Карта ризиків може бути використана дипломатами для планування превентивних заходів, таких як посилення діалогу чи економічних стимулів, щоб уникнути конфліктів.

Висновки. Аналіз відносин між США та Китаєм на основі використання фрактальної моделі показав, що локальні дії, такі як торговельні санкції, військові маневри чи кібератаки, є відображенням ширших регіональних і глобальних стратегій. Запропоновані концепції «вузлів напруги», «циклів співпраці» та «карти ризиків» відкривають нові перспективи для розуміння та прогнозування міжнародних процесів. Фрактальний підхід може бути застосований до інших кейсів і слугувати основою для стратегічного планування в глобальній політиці. Таким чином результати дослідження доводять теоретичну значущість фрактальної моделі для поглиблення розуміння складних міжнародних взаємозв'язків і її практичну цінність для стратегічного планування. Рекомендується розширення застосування моделі до інших міжнародних кейсів, зокрема таких як відносини США–Росія чи Китай–Індія, а також інтеграція з сучасними аналітичними інструментами для підвищення ефективності дипломатичних і політичних рішень, спрямованих на забезпечення глобальної стабільності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Mandelbrot B. B. *The Fractal Geometry of Nature*. W.H. Freeman and Company. 1982.

2. Satter R., Vicens A. US Treasury says Chinese hackers stole documents in 'major incident. 2024. URL: https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/us-treasurys-workstations-hacked-cyberattack-by-china-afp-reports-2024-12-30/

3. White House. U.S.-China Joint Announcement on Climate Change. November 11, 2014. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/11/11/us-china-joint-announcement-climate-change#:~:text=1.,together%20for%20the%20common%20good.

4. BBC News. What's behind China-Taiwan tensions?. 2023. URL: https://www.bbc.com/news/world-asia-34729538

5. Reuters. Philippines voices concern over 'dangerous' Chinese actions after Scarborough Shoal collision. August 10, 2025. URL: https://www.reuters.com/world/china/philippines-voices-concern-over-dangerous-chinese-actions-after-scarborough-2025-08-12/

6. South China Morning Post. Chinese military 'warns off' US destroyer from South China Sea's Scarborough Shoal. August 15, 2025. URL: https://www.scmp.com/news/china/military/article/3321669/chinese-military-warns-us-destroyer-south-china-seas-scarborough-shoal

7. Kaplan R. D. *The Return of Marco Polo's World: War, Strategy, and American Interests in the Twenty-first Century*. Random House. 2018.

8. The Guardian. UK and Australia sign Aukus treaty to build nuclear submarines as Lammy downplays US doubts. July 20, 2025. URL: https://www.theguardian.com/australia-news/2025/jul/26/uk-and-australia-sign-aukus-treaty-to-build-nuclear-submarines-as-lammy-downplays-us-doubts

9. Waltz, K. N. Theory of International Politics. McGraw-Hill. 2000.

10. Mearsheimer J. J. *The Tragedy of Great Power Politics* (Updated Edition). W.W. Norton & Company. 2021.

11. IMF. *World Economic Outlook Database*. International Monetary Fund. 2023.

12. SIPRI. SIPRI Military Expenditure Database. Stockholm International Peace Research Institute. 2024. URL: https://www.sipri.org/databases/milex

13. The Economist. The global chip shortage is here for some time. The Economist, May 15, 2021. URL: https://www.economist.com/finance-and-economics/2021/05/20/the-global-chip-shortage-is-here-for-some-time

14. Bradsher, K. China's Rare Earth Export Restrictions Stir Global Trade Concerns. The New York Times, September 22, 2010.

Self-similarity in global politics: a fractal model for analyzing interconnections between local, regional, and global processes

Parkhomchuk Olena Stanislavivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department
of International Relations
and Foreign Policy
Educational and Scientific Institute
of International Relations
of Kyiv National University
named after Taras Shevchenko
Yuriia Illenka str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6261-3580

The article is dedicated to substantiating the feasibility and exploring the possibilities of applying a fractal model to the analysis of global politics, with a focus on the interplay between local, regional, and global processes. The study centers on the case of U.S. – China relations, demonstrating how the fractal model can reveal patterns in complex international interactions. An innovative approach is proposed, utilizing the concept of self-similarity to identify recurring structures in political, economic, and strategic processes across different scales. Using U.S. – China relations as an example, the article illustrates how local events, such as territorial disputes in the South China Sea or trade sanctions, reflect broader regional strategies, such as the Belt and Road Initiative or competition in the Asia-Pacific region, as well as global trends, including the rivalry for leadership in international organizations like the UN or WTO. The study introduces original concepts of "tension nodes" points of concentrated conflict potential and "cooperation cycles", which characterize periods of convergence or confrontation between states. Additionally, a "risk map" is proposed as an analytical tool for forecasting

Koppel Olena Arnoldivna

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department
of International Relations
and Foreign Policy
Educational and Scientific Institute
of International Relations
of Kyiv National University
named after Taras Shevchenko
Yuriia Illenka str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6297-5610

potential conflicts and opportunities for cooperation. The findings highlight the theoretical significance of the fractal model for deepening the understanding of multilayered international processes and its practical value for developing strategies in diplomacy and global governance. It is recommended to extend the model's application to other cases, such as U.S.-Russia, China-India, or EU-China relations, and to integrate it with modern analytical tools, including artificial intelligence and big data analysis, to enhance the accuracy of forecasts and the effectiveness of political decisions. This approach will contribute to the development of more informed strategies for ensuring global stability and reducing conflict in international relations.

Key words: *fractal model, global politics, self-similarity, international relations, international system, USA, China, tension nodes, cooperation cycles, risk map.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Poble Dmytro Kostyantynovich
Sinovets Polina Andriyivna
Tsyberman Anastasiia Volodymyrivna

A retrospective of Iranian-Iraqi diplomacy against the backdrop of the geopolitical situation in the region

UDC 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.30
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Poble Dmytro Kostyantynovich
Assistant Professor at the Department of International Relations
Odesa I. I. Mechnokov National University
Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5898-3343

Sinovets Polina Andriyivna
PhD in Political Sciences,
Assistant Professor at the Department of International Relations
Odesa I. I. Mechnokov National University
Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5521-7982

Tsyberman Anastasiia Volodymyrivna
Bachelor of International Relations
Odesa I. I. Mechnokov National University
Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, Ukraine

The primary purpose of the study is to analyze the evolution of Iranian-Iraqi relations in recent decades, taking into account key changes in their structure, the reasons for these transformations, and the impact of these relations on the overall geopolitical situation in the region, as well as the role of the diplomatic services of both countries. The scientific relevance of this topic stems from the fact that the Ukrainian academic and analytical literature covered this issue rather fragmentarily –a full-fledged, systematic analysis of the bilateral relations between these states in the context of changes in the geopolitical environment is lacking. This creates a need to generalize and critically rethink existing approaches, taking into account new sources–such as official diplomatic statements, analytical reviews of leading think tanks, expert publications, and interviews with political figures of countries, regional press, etc. The practical relevance of the work lies in studying the formation of relations between the two states, which can serve as valuable experience for Ukraine, in particular in the context of the Russian-Ukrainian war. The main basic research method was used, such as event analysis, supported fragmentarily by historical, functional, geopolitical, and empirical methods. As a result, the study of the development of Iranian-Iraqi relations against the backdrop of current regional instability has demonstrated the multi-level nature of the interaction. Iraq, balancing between Iran and the United States, is forced to seek compromises to preserve its sovereignty and ensure internal stability. The expansion of Iranian influence is causing concern among Arab states and Israel, which increases the risks of regional polarization. At the same time, international actors retain an interest in the stability of Iraq, which opens up opportunities for diplomatic initiatives.
Key words: *geopolitical situation, the role of diplomatic service, sovereignty, internal stability, the expansion of Iranian influence, international actors, multilateral dialogue.*

Introduction. The topic of the selected study is “A Retrospective of Iranian-Iraqi Diplomacy against the Backdrop of the Geopolitical Situation in the Region”, which was chosen in connection with the dynamic transformations in bilateral relations between Iran and Iraq, which have a direct impact on the balance of power in the Middle East and the formation of regional security. Analysis of the role of the diplomatic service of both countries in the development of bilateral relations allows us to trace the main trends of cooperation and confrontation between the two states, as well as assess their role in the overall structure of international relations.

The analysis of Iranian-Iraqi interaction, in particular in the aspects of economic cooperation, military coordination, and the formation of regional alliances, can serve as a guideline for determining effective approaches to international interaction in conditions of geopolitical turbulence. Important in this context is Iran's approach to diplomacy, which, as Hassan Rouhani emphasized, is based not on the rejection of national interests but on constructive interaction with partners on the basis of equality and mutual respect for the purpose of jointly solving challenges and achieving strategic goals. This approach determined Tehran's foreign policy line in the region and its role in stabilizing the situation in Iraq and the Middle East in general. That is why the study of Iran as a stabilizing factor in the region is important for the formation of analytical approaches in Ukrainian political science, contributing to the understanding of crisis management mechanisms and the construction of effective foreign policy strategies.

Aims and objectives. The study aims to analyze the role of diplomatic service throughout the evolution of Iranian-Iraqi relations in recent decades, taking into account key changes in their structure, the reasons for the transformations, and the impact of these relations on the general geopolitical situation in the region.

To conduct the aforementioned study, the following objectives were identified, namely:

1) to analyze the historical prerequisites of the conflicts between Iran and Iraq, in particular the Iran–Iraq War of 1980–1988;

2) to examine foreign policy changes in bilateral relations after the overthrow of the Saddam Hussein regime in 2003;

3) to determine the role of the United States in the transformation of Iraqi statehood and its consequences for regional security;

4) to assess the political and economic rapprochement of Iran and Iraq after 2011 against the background of the fight against ISIS;

5) to examine the prospects for the development of relations between Iran and Iraq, taking into account current regional instability.

Materials and methods. The study is based on the texts of official documents, statements, communiqués of the Foreign Ministries of Iran and Iraq, UN Security Council resolutions, analytical materials of international think tanks, publications by national and international scientists, analytical reviews of the mass media, etc. The event analysis and fragmentary comparative method were applied to examine the sweeping foreign policy swings of two major players in regional politics in the Middle East during the last decades of the past century and the current decades of the current century, and broad feedback was received from scientists, politicians, and experts. In the preparation of this study, significant attention was devoted to analyzing the works of both foreign and domestic scholars who have examined the evolution of Iran–Iraq relations within the broader context of regional and global security. Among the most influential contributions are the following authors: Brzezinski Z., The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives (1997), and Orhan D. D., Iranian Foreign Policy Towards Iraq: An Analysis of Three Wars Between Ideology and Realism (2019), both of which offer valuable insights into the strategic dimensions of the rivalry. Similarly, Parasiliti A. T. (1993) in Iran and Iraq: Changing Relations and Future Prospects, and Woods K. M. et al. (2009) in Saddam's War: An Iraqi Military Perspective on the Iran-Iraq War, all of them provide important historical perspectives on the conflicts between the two states.

Further analysis of post-war dynamics can be found in Wang B., The Iraq War and the New Iran-Iraq Relations (2007) and Takei R., Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs (2009). More recent works, such as Rashid Y. (2021) on Iran's economic influence in Iraq, Menmy D. (2025) on Iraqi officials seeking stronger U.S. ties, and Azizi H. (2024) on the evolving structure of Iran's foreign policy, reflect ongoing transformations in the bilateral relationship.

Attention should also be paid to key documents of international diplomacy, including the UN Security Council Resolutions 598 (1987) and 661 (1990), which defined the legal and political framework for the post-conflict settlement. Ukrainian scholarship has also contributed to this field: Zavada Ya. and Tsebenko O. (2022) discuss Iran–Iraq relations in the context of regional security, while Dubinskyy V. (2023) analyzes the main directions of Iran's foreign policy in light of contemporary geopolitical challenges. Likewise, Kiyanytsya V. (2022) explores the transformation of bilateral relations during the Saddam and post-Saddam periods, and Smorzhevska A. (2016) considers Iraq's place in Iran's foreign policy. Finally, Sinovets P. and Gergiieva V. (2019) provide a broader European perspective in their work on the EU and the Iranian nuclear program.

Results and Discussions. The concept of "geopolitics" occupies a special place in the modern science of international relations, as it allows combining spatial, political, economic, and cultural factors in a single analytical framework. Its relevance has increased significantly in the post-bipolar world, when competition between states is no longer limited to military force or economic power. Geopolitics encompasses the complex interaction between the spatial characteristics of the territory and the ability of the state to project power–both within its own borders and beyond. In the modern sense, geopolitics not only fixes where the state is located but also analyzes how this position is used or, conversely, limits its influence. For example, countries that control sea straits often have significant leverage in global trade or security. The history of international affairs indicates that territorial control often has been the main core of a political conflict. "Empires were also built through the careful seizure and retention of vital geographic assets, such as Gibraltar, the Suez Canal, or Singapore, which served as key choke points or linchpins in a system of imperial control" [6, p. 37].

Geopolitics is especially important for the study of unstable regions, such as the Middle East. This space is home to key geographical features (the Persian Gulf, the Strait of Hormuz, oil and gas fields, and transport corridors), as well as cultural and religious centers (Islamic shrines, and centers of Shiite spirituality). It is here that the interests of global players–the United States, Russia, China–are intertwined with regional powers: Iran, Saudi Arabia, Turkey, and Israel. In this region, any movement of military equipment, the opening or closing of a port, or the signing of an energy agreement–everything has geopolitical significance and affects the balance of power. At the same time, geopolitics in the 21st century is no longer just about space in the physical sense, as it was in classical theories. Modern geopolitics encompasses symbolic and cultural space, that is, the space of ideas in which states construct their vision of themselves and others. Political elites shape geopolitical narratives, particularly in speeches, state documents, and strategies through which they define "their" and "foreign" territories. In this sense, geopolitics also becomes a tool of ideology–it does not simply reflect the real state of affairs but creates images that influence decision-making. Therefore, the study of geopolitics also includes the analysis of rhetoric, language, historical analogies, and symbols used by states to substantiate their claims. It must incorporate a multidisciplinary approach, including political science, geography, history, and economics, to provide a comprehensive and nuanced understanding of the role of geography in world politics and the evolving nature of the geopolitical pattern in the contemporary world. [14, p. 2].

In promoting its interests in the implementation of foreign policy, each country emphasizes the intensification of the activities of its diplomatic service. If we compare the diplomatic services of the two Middle Eastern countries, the objects of the aforementioned study, it is possible to find some similarities in the declared functions of the foreign policy institutions of Iraq and Iran.

The Iraqi diplomatic service has the responsibility for representing the interests of Iraq abroad, maintaining comprehensive international relations, and protecting the rights and freedoms of Iraqi citizens outside the country; the diplomatic service of Iraq also participates actively in the activities of international organizations such as the UN, the League of Arab States, and other regional and international events and forums [7].

The Iranian diplomatic service, known as the Ministry of Foreign Affairs (MFA) of the Islamic Republic of Iran, has the responsibility to form and implement the country's foreign policy. The Iranian MFA is engaged in the development of comprehensive bilateral and multilateral relations, protecting the interests of Iranian citizens who are abroad, and ensuring the security of the state in the international arena. But among similar functions such as opening embassies and consulates, taking part in international negotiations, protecting the rights and freedoms of Iranian citizens abroad, gathering information about the international situation, and promoting Iranian interests all over the world, Iran is actively trying to form strategic alliances with countries that share its views on international issues, such as Russia and China. Iran has a significant influence on different politics in the Middle East, supporting groups such as Hamas and Hezbollah, and it gains the ability to influence conflicts in the region and strengthen its position in confrontation with such competitors as Saudi Arabia and Israel. The Iranian diplomatic service also deals with issues of sanctions that affect the country's economy–negotiations on the lifting or easing of sanctions are an important part of foreign policy [5]. Thus, the Iranian diplomatic service has a multifaceted approach to influencing international politics, taking into account both diplomatic and military means.

Returning to the recent retrospective of the fluctuations in the efforts of the diplomatic services of Iraq and Iran, it should be noted that in the early 1980s, the geopolitical landscape of the Middle East underwent significant transformations, largely due to the consequences of the 1979 Islamic Revolution in Iran. The establishment of a theocratic regime in the center of the Muslim world not only radically changed the domestic political balance in Iran, but also had a direct impact on the balance of power in the region. Two key states that claimed regional dominance–Iran and Iraq–entered into a confrontation motivated by both geopolitical and ideological factors. This struggle intertwined the interests of not only local actors, but also global state actors, including the USA, the USSR, and the countries of Western Europe, which sought to protect their strategic positions in the Persian Gulf [9, p. 394].

The Islamic Revolution in Iran posed a serious challenge to the ruling regime of Saddam Hussein in Iraq. Given that a significant part of the Iraqi population–approximately 60%–was Shiite, Baghdad perceived the expansion of revolutionary Shiite ideology as a threat to the stability of its power. According to the Constitution of the Islamic Republic of Iran, adopted on November 15, 1979, Iranian foreign policy was based on the concept of “exporting the revolution”, which, on the one hand, served as a tool for the spread of Shiite ideology, and on the other hand, was part of Tehran’s geopolitical strategy aimed at establishing its regional leadership. In this context, Iran intensified its participation in international organizations and support for non-state actors that fought against the influence of the United States and its allies in the region [1. p. 61].

Initially, Iraq officially welcomed the Islamic Revolution in Iran, hoping for a possible rapprochement with the new government. However, when Tehran openly began to call on the Shiite population of Iraq for revolutionary change, the Ba'ath Party saw this as a direct threat. Given the internal unrest, the weakening of the Iranian armed forces after the revolution, and the desire to gain control of the strategically important region of Khuzestan, Saddam Hussein decided to launch a military attack on Iran [10].

At the initial stage of the war, the Iraqi forces had a significant advantage due to the factor of surprise and numerical superiority, especially in the southern region of Iran, where five Iraqi divisions opposed only one Iranian. After the Islamic Revolution, the Iranian armed forces suffered serious losses due to repression and purges among the officer corps, and the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC) had not yet acquired sufficient combat capability. In addition, due to the rupture of diplomatic relations with the United States, Iran experienced an acute shortage of spare parts for armored vehicles and aircraft, which significantly limited its military capabilities. However, already in the second half of 1981, the strategic initiative began to pass to Iran. As a result of large-scale counteroffensive operations conducted in March-May 1982, Iraqi troops suffered serious losses and were forced to retreat from most of the occupied territories [18, p. 10–11].

Starting in 1984, the so-called “Tanker War” began to escalate, becoming one of the key components of the conflict. In the Persian Gulf, both sides attacked oil tankers of third countries to undermine the economic potential of the opposing side by destroying

its export capabilities. In the period from 1987 to 1988, Iraq conducted active offensive operations, while Iran continued to adhere to the tactic of mass attacks by volunteers, which proved ineffective. As for the international community, it more actively called for an end to hostilities. The UN Security Council adopted in July 1987 Resolution 598, which provided for a ceasefire, the withdrawal of troops everywhere to internationally recognized borders, and the resolution of territorial disputes through diplomatic means. The protracted war began to exhaust both states, which contributed to the growth of internal discontent, particularly in Iran, where society increasingly felt the consequences of economic isolation [15]. The 1980–1988 conflict itself had long-term consequences for the region. In Iraq, repression against the Shiite population intensified, leading to the emigration of thousands of political activists and religious figures to Iran. At the same time, the war fixed the mutual hostility between Tehran and Baghdad and radically changed the geopolitical dynamics in the Middle East, leading to a deep polarization in the Arab world. Thus, the conflict forced the states in the region to decide on their position: Syria and Libya openly supported Tehran, while Egypt, Jordan, and most of the countries of the Gulf Cooperation Council (GCC) sided with Baghdad. By 1988, a new map of geopolitical alliances and confrontations had formed, which had a long-term impact on regional security.

After the end of the Iran-Iraq War, the political leadership of the Islamic Republic of Iran revised its foreign policy priorities. During the presidency of Ali Akbar Hashemi-Rafsanjani (1989–1997), a new concept of foreign policy was proposed, characterized by moderation and pragmatism. Instead of radical slogans about “exporting the Islamic revolution,” the ideas of spiritual and cultural propaganda of Islam and economic cooperation came to the fore. Ayatollah Ali Khamenei emphasized that Iran should concentrate on internal development, economic revival, and the restoration of the national dignity of the Muslim Ummah [2, p. 80]. On the other hand, the Iraqi regime, after the war, was faced with the need to carry out political and economic reforms. While planning economic liberalization and partial privatization, Baghdad faced a number of serious challenges, including servicing its external debt and significant military spending. Iraq’s vulnerable economic situation allowed Kuwait to use the oil factor as a lever to pressure Baghdad to resolve long-standing territorial disputes. In response, Saddam Hussein decided to invade Kuwait on August 2, 1990, which was the impetus for a new international crisis. Iran’s position during the Gulf War was unique: Tehran simultaneously condemned both Iraq’s invasion of Kuwait and the US military intervention in the region. President Rafsanjani adopted a measured diplomatic stance, declaring support for UN resolutions on Iraq while criticizing the growing US military presence in the Persian Gulf. This strategy allowed Iran to strengthen its diplomatic position, avoiding any confrontation with the main players in the conflict, while expanding its influence in the region [17, p. 71].

The UN Security Council strongly condemned the aggression, adopting on the 6th of August 1990 Resolution 661, which imposed severe sanctions against Iraq. [16]. Against the backdrop of these events, Saudi Arabia appealed to the United States for military assistance, which led to a large-scale buildup of American troops in the region. Meanwhile, in August 1990, while the world's attention was focused on the invasion of Kuwait, Iraq and Iran restored diplomatic relations. Baghdad was forced to agree to Iranian terms for a peace settlement: a complete withdrawal of troops from Iranian territory, the sharing of control over the strategic Shatt al-Arab waterway, and the exchange of prisoners of war [9, p. 397].

The reaction of the Islamic Republic of Iran to Saddam Hussein’s armed aggression was shaped by several conflicting factors that determined its strategic decisions and diplomatic maneuvers. First, it is important to consider the historical context: only a few years had passed since the end of the Iran-Iraq War, which had left a deep mark on the collective memory of Iranian society. Second, a complex ideological dilemma arose. The anti-Iraq coalition was led by the United States, a state that the Iranian political establishment had traditionally perceived as its main geopolitical and ideological adversary. Third, the US military presence in the region raised serious concerns in Tehran, as it not only threatened Iran’s security but could also change the balance of power in the Persian Gulf. The attempt to combine the ideological principles of the Islamic regime with pragmatic foreign policy objectives forced Iran to actually remove itself from active participation in the Persian Gulf War, officially declaring neutrality [3. p. 48].

On August 21, 1990, two years after the official cessation of hostilities by the UN resolution, Iraq completely liberated all captured Iranian territories, demonstrating its readiness to establish diplomatic relations. In response, Iran agreed to restore diplomatic ties severed during the war. With the coming to power of President Mohammad Khatami (1997–2005), Iran's foreign policy course acquired new priorities. Khatami proposed the concept of a “dialogue of civilizations”, which envisaged three levels of interaction [2. pp. 80–81]:

– dialogue within the Islamic world;

– dialogue between Islamic and Western (Christian) civilizations;

– interfaith and intercultural dialogue with other civilizations.

This concept was intended to reduce tension between Iran and Western states, as well as to contribute to the stabilization of regional relations. However, the terrorist attacks of September 11, 2001, and the subsequent tough US policy towards the states it included in the "axis of evil" significantly complicated the implementation of this strategy.

In the period 2003–2011, Iranian-Iraqi relations underwent radical transformations due to external intervention, a change in political power in Iraq, and new geopolitical challenges. The overthrow of Saddam Hussein's regime as a result of a military operation by the United States and its allies opened up new opportunities for Iran to strengthen its influence in Iraq. At this stage in Iraq's history, the process of transition from the Saddam era to the formation of a new political order became of key importance. In an unstable state, not having recovered from previous wars and faced with armed anti-government protests, Iraq could no longer claim the role of a regional center of power. Instead, its new international status led to changes in the principles of interaction with Iran. Events in post-war Iraq had a double effect for the Islamic Republic. On the one hand, the American intervention strengthened the influence of the United States in the region, and Iran found itself virtually surrounded by US military contingents, which created a constant threat of a possible military conflict. These fears were well-founded, given the rhetoric of the Bush administration regarding Iran. On the other hand, the overthrow of the Hussein regime radically changed the balance of power in the region. The political vacuum, the weakening of central power, the de facto autonomy of certain regions, and the growth of separatist tendencies created a situation that the United States could not fully foresee. At the same time, Iran took advantage of these conditions to strengthen its influence in Iraq.

Until a certain point, at the end of 2009, tensions arose in bilateral relations between Iraq and Iran due to the issue of oil production on the common border, but this did not prevent the active development of relations between the states. During 2008–2009, high-level diplomatic visits were actively held, which allowed creating a legal basis for cooperation in various areas: from national security to energy and transport. This cooperation became an important element of political stability in Iraq and a guarantee of Iran's interests in the region [1]. The key instrument of Iran's influence in the Iraqi space was interaction with the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC), which coordinated the activities of Shiite armed groups and directed their actions by Tehran's regional interests. This was especially evident during the 2010 parliamentary elections, when Iran directly interfered in Iraq's domestic political processes, seeking to unite Shiite pro-Iranian parties [4].

Nevertheless, in parallel with the political processes, Iraq and Iran actively developed economic cooperation. Since 2003, trade between the two countries has shown exponential growth. According to official data, in 2010 the volume of bilateral trade increased tenfold compared to 2003 and reached $8 billion. A separate point of intersection of the interests of the two countries was the nuclear issue. It should be noted that the Iranian nuclear program has long been a cause for significant concern in the international community, in particular, the UN, the International Atomic Energy Agency (IAEA), and among influential players on the international stage: the United States and the European Union. European Union "contrary to the US policymakers, who at once connected the Iranian nuclear program with aggressive intentions of the state, the Europeans tried to use the maximum of their diplomatic influence and with minimum damage for all sides" [12]. Iraqi officials have repeatedly expressed support for Iran's right to develop a peaceful nuclear program, but at the same time stressed the inadmissibility of developing nuclear weapons. Baghdad called on Tehran to comply with its obligations under the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons and to ensure cooperation with the IAEA to avoid escalating conflicts in the region. Therefore, Baghdad's official diplomacy looked more attractive than Tehran's nuclear ambitions.

The economic partnership was further developed in 2011, when Iraq, Iran, and Syria signed an agreement worth $10 billion for the supply of natural gas. According to this project, a pipeline was to be built from Iranian fields through Iraq to Syria and then to the Mediterranean Sea via Lebanon. Thus, Iran sought to consolidate its energy presence in the region and increase its influence on the energy security of neighboring countries. Further, Iran at the end of the second decade of the 21st century increased the number of its companies to 110 active in various fields of export and import, production, construction, energy, etc. Iran's largest share of the Iraqi market at the time related to exports of non-oil goods, electricity, and gas. According to statistics released by official Iranian sites, Iraq in 2019, with about US$9 billion, was the second-largest destination for Iranian non-oil exports after China, and Iran's share of the Iraqi market last year was close to 19 percent [11, p. 4].

In June 2021, the Islamic Republic held presidential elections, which were won by Ebrahim Raisi, a representative of the conservative political camp, known for his critical stance towards the United States and Western countries. During his inaugural speech, the newly elected president announced his intention to change the foreign policy course of the previous administration and strengthen Tehran's negotiating position in relations with Western countries. The first months of Ebrahim Raisi's presidency demonstrated the new administration's desire to deepen

strategic partnerships with Russia and China. On September 17, 2021, during the Shanghai Cooperation Organization (SCO) summit in Dushanbe, it was announced that Tehran would be granted full membership in the organization, which signaled a shift in Iran's foreign policy emphasis to the eastern vector. In regional policy, Tehran's key priority remained the protection of its national interests in Iraq. With the advent of the new administration, Iran's efforts to counter anti-Iranian terrorist groups intensified, in particular in the territory of Iraqi Kurdistan. Thus, on September 9, 2021, the IRGC carried out an air strike on four facilities used by anti-Iranian groups, as a result of which their headquarters were destroyed. At the same time, Iran's geopolitical position in the region has weakened somewhat. The loss of control over two of the four key Arab capitals has posed a serious challenge to Tehran. Israel's military campaign in Lebanon has inflicted significant losses on Hezbollah, which has played a key role in advancing Iranian influence in Beirut. In Syria, Turkish-backed Sunni groups pushed back the forces of the Bashar al-Assad regime, a long-time ally of Iran, in late 2023, weakening Tehran's position in the region.

Throughout 2024, pro-Iranian armed groups in Iraq regularly carried out attacks on US and Israeli military facilities. In particular, in March 2024, three American soldiers were killed as a result of a drone strike. However, the subsequent dynamics of events indicated changes in the strategy of the pro-Iranian forces: since the beginning of December, they have ceased active hostilities, which could be evidence of their caution and fears of provoking a decisive reaction from Washington.

Along with this, Iraqi political elites have demonstrated a desire for a balance between Tehran's influence and the need to maintain constructive relations with the United States. Iraqi Prime Minister Mohammed Shia al-Sudani and his Coordination Structure, which has close ties to Iran, made several key concessions to the United States in January 2024. In particular, the Iraqi government canceled Donald Trump's arrest warrant issued for the assassination of Qassem Soleimani, agreed to the release of American researcher Elizabeth Tsurkov, who was being held captive by the pro-Iranian Kataib Hezbollah group, and passed a budget amendment that helped strengthen the positions of Kurdish political forces traditionally oriented towards cooperation with Washington [13]. These events demonstrated a new balance of power in the region, in which Iranian allies in Iraq are experiencing increased external pressure and are forced to seek new tactical approaches to maintain their positions.

Iran's influence over Iraqi politics remains significant and systemic, making it difficult to weaken it. Unlike the United States, Tehran has significant control over key decision-making processes in Baghdad, particularly when it comes to appointing a prime minister, transiting IRGC units through Iraqi territory, or conducting drone attacks on American military advisers. This situation gives Iran leverage, allowing it to manipulate Iraqi domestic politics to its advantage. Iran–Iraq relations are an example of an asymmetric partnership in which a stronger state (Iran) uses flexible, soft, and indirect tools to achieve its strategic goals in a weaker, politically and security–fragmented Iraq. At the same time, Iraq, despite its dependence, is not a fully controlled object–it can play its own geopolitical game, maneuvering between influences and sometimes limiting Iran's actions, as was evident during the protests of 2019–2020 and after the assassination of General Soleimani.

Overall, the geopolitical dimension of Iran-Iraq relations demonstrates a complex, multi-level dynamic: from strategic partnership to internal conflict of interests, from historical affinity to modern mutual distrust. This dynamic is determined not only by the specifics of bilateral relations, but also by broader processes of the regional struggle for influence, in which Iraq remains a key element in the balance of power in the Middle East.

As a separate stage of important geopolitical changes that have affected the foreign policy of modern Iran, it is necessary to note the Russian full-scale invasion of the territory of Ukraine, which began on February 24, 2022, and generally led to a change in the geopolitical situation not only in Eurasia but also throughout the world. It demonstrated the weakness of the modern world order. However, as for Iranian-Ukrainian relations, despite a number of successful joint projects, they were accompanied by various scandals and constant diplomatic accusations of dishonesty. Today, when the world community has been provided with convincing evidence of Iran supplying Russia, as an aggressor country, with weapons, in particular Shahed–129 and Shahed–191 drones and ballistic missiles, these relations are on the verge of rupture [2].

Conclusions. The results of the study have examined the main milestones in the development and formation of Iranian-Iraqi relations, which allowed for a comprehensive assessment of the current state of bilateral relations and their impact on the geopolitical situation in the region, as well as the influence of international players on the evolution of events between the two countries.

Firstly, an analysis of the historical background of the conflicts between Iran and Iraq showed that the Iran-Iraq War of 1980–1988 was the culmination of deep historical, religious, and territorial contradictions between the two states. This armed conflict had long-term consequences; in particular, it led to increased divisions in the Middle East. The war not only exacerbated geopolitical rivalry but also led to religious confrontation. Moreover, the conflict forced regional states to decide on their position: Syria

and Libya openly supported Iran, while Egypt, Jordan and most of the GCC countries sided with Iraq.

Second, a study of foreign policy changes since the overthrow of Saddam Hussein's regime in 2003 has revealed a transformation in the balance of power in the region. The elimination of the Sunni leadership opened the way for increased Shiite influence in Iraq, which created the conditions for rapprochement with Iran. Iran actively used this opportunity to expand its influence on political, economic, and security processes in Iraq, while at the same time increasing regional polarization and intensifying rivalry with Middle Eastern states.

Third, an assessment of the role of the United States in the transformation of Iraqi statehood has shown that the American military presence had a dual effect. On the one hand, it contributed to the creation of new state institutions and the fight against terrorism, in particular ISIS. On the other hand, the destabilization caused by the invasion weakened centralized power, creating a vacuum that Iran used to strengthen its positions. At the same time, the reduction of the US military presence threatens to weaken Iraqi institutions and increase Iraq's dependence on Iran.

Fourth, an analysis of the political and economic rapprochement between Iran and Iraq after 2011 has shown that bilateral cooperation has acquired new dimensions in the fields of energy, trade, and security. The war against ISIS has been a catalyst for increased Iranian support, which has led to close integration into Iraq's security architecture. However, such interaction is accompanied by challenges to Iraqi sovereignty and exacerbates internal political fragmentation, increasing the influence of Shiite groups with close ties to Iran.

Given the above, it can be argued that the future of Iranian-Iraqi relations will depend on a number of factors: the level of internal stability of Iraq, the results of geopolitical competition in the region, transformations in Iran itself, as well as changes in the global system of international relations. At the same time, these relations will remain one of the key dimensions of Middle Eastern politics, and will continue to require attention from both scholars and practitioners of diplomacy.

For Ukraine, studying this case is useful in view of the need to adapt to the new multipolar system of international relations, understand the instruments of regional balancing and develop flexible foreign policy strategies in the context of global turbulence.

BIBLIOGRAPHY:

1. Завада, Я., Цебенко, О. (2022). Ірано-іракські відносини в контексті регіональної безпеки. *ВІСНИК НТУУ «КПІ».* Політологія. Соціологія. Право, 1(53), 60–64. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/261111/257558

2. Дубінський, В. (2023). Основні напрями зовнішньої політики Ірану в контексті сучасних геополітичних викликів: підходи та перспективи. *Старожитності Лукомор'я,* (4), 76–85. URL: https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.4.226

3. Кіяниця, В. (2022). Еволюція відносин ісламської республіки іран та республіки Ірак у саддамівську та постсаддамівську епохи. *ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Міжнародні відносини, 1(55), 46–53.

4. Сморжевська, А. (2016). Місце післявоєнного Іраку у зовнішній політиці Ісламської Республіки Іран. *International relations,* part "Political sciences", *(10).* URL: http://clouds.iir.edu.ua/index.php/pol_n/issue/view/159

5. Azizi, H. (2024). Iran's Evolving Foreign Policy Structure: Implications on Foreign Relations. *Middle East Council on Global Affairs.* URL: https://mecouncil.org/publication/irans-evolving-foreign-policy-structure-implications-on-foreign-relations

6. Brzezinski, Z. (1997). The Grand Chessboard American Primacy and its Geostrategic Imperatives. *Basic Books of Perseus Books Group,* pp. ix-224. URL: https://www.cia.gov/library/abbottabad-compound/36/36669B7894E857AC4F3445EA646BFFE1_Zbigniew_Brzezinski_-_The_Grand_ChessBoard.doc.pdf

7. Embassy of the Republic of Iraq in Washington, D.C. *Foreign Policy*. URL: https://www.iraqiembassy.us/page/foreign-policy

8. Menmy, D. (2025). Iraqi officials seek stronger US ties amid Trump arrest warrant. *The New Arab.* URL: https://www.newarab.com/news/iraqi-officials-seek-stronger-us-ties-amid-trump-arrest-warrant

9. Orhan, D. D. (2019). Iranian foreign policy towards Iraq: An analysis of three wars between ideology and realism. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 390–406. URL: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/822108

10. Parasiliti, A.T. (1993). Iran and Iraq: Changing Relations and Future Prospects. In: Amirahmadi, H., Entessar, N. (eds) Iran and the Arab World*. Palgrave Macmillan*, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-22538-5_12

11. Rashid, Y. (2021). Iran's economic infiltration on Iraq. *Center for Iranian Studies in Ankara*. URL: https://iramcenter.org/uploads/files/IranYs_Economic_Infiltration_on_Iraq.pdf

12. Sinovets, P., Gergiieva, V. (2019). The EU and The Iranian Nuclear Programme: Is Venus Weaker than Mars? *UA: Ukraine Analytica* • 4 (18), 2019 pp. 14–20 URL: https://www.researchgate.net/publication/339847329_THE_EU_AND_THE_IRANIAN_NUCLEAR_PROGRAMME_IS_VENUS_WEAKER_THAN_MARS

13. Takei, R. (2009).Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs/Chapter 6 Reconciliation Diplomacy and Its Limits. *Oxford Academic*, pp. 129–160. URL: https://doi.org/10.1093/oso/9780195327847.003.0007

14. Topalidis, T., Kartalis, N., Velentzas, Jh., Sidiropoulou, C. New Developments in Geopolitics: a Reassessment of Theories after 2023. *Multidisciplinary*

Digital Publishing Institute (MDPI), Social Sciences. 2024. 13 (2), 109. Basel, Switzerland. URL: https://doi.org/10.3390/socsci13020109

15. UN Security Council (1987). The situation between Iraq and Kuwait. Resolution 598 (1987) of 20 July 1987. URL: https://digitallibrary.un.org/record/137345?v=pdf

16. UN Security Council (1990). The situation between Iraq and Kuwait. Resolution 661 (1990) of 6 August 1990. URL: http://unscr.com/en/resolutions/doc/661

17. Wang, B. (2007). The Iraq War and the New Iran-Iraq Relations. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)* Vol. 1, No. 1, 2007 URL: https://mideast.shisu.edu.cn/_upload/article/95/18/6200c4ab4c0f9dd480c085468452/4d349669-a4fb-4115-8160-c49ef1e99254.pdf

18. Woods, K. M., Murray, W., Holaday, T., & National Intelligence Council (U.S.). (2009). Saddam's war: An Iraqi military perspective on the Iran-Iraq War*. Institute for National Strategic Studies, US National Defense University,* pp. 1–214. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/146268/Saddams%20Generals.pdf

REFERENCES:

1. Zavada, Ya., Tsebenko, O. (2022). Irano-irakski vidnosyny v konteksti regionalnoii bezpeky. [Iran-Iraq relations in the context of regional security]. *Newsletter of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*. Political Science. Sociology. Law. Issue 1(53) 2022, pp. 60–64. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/261111/257558 [in Ukrainian].

2. Dubinskyy, V. (2023) Osnovni napriami zovnishnioi polityki Iranu v konteksti suchasnyh geopolitychnykh vyklikiv: pidhody ta prsprktyvy. [Main directions of Iran's foreign policy in the context of current geopolitical challenges: approaches and perspectives*] Mykolaiv: Starozhytnosti Lukomoria,* (4), pp. 76–85. URL: https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.4.226 [in Ukrainian]

3. Kiyanytsya, V. (2022). Evolyutsiya vidnosyn islams'koyi respubliky iran ta respubliky Irak u saddamivs'ku ta post·saddamivs'ku epokhy. [The Evolution of Relations between the Islamic Republic of Iran and the Republic of Iraq in the Saddam and Post-Saddam eras]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*. International Relations, 1(55), 46–53 [in Ukrainian]

4. Smorzhevs'ka, A. (2016). Mistse pislyavoyennoho Iraku u zovnishniy politytsi Islams'koyi Respubliky Iran. [The place of post-war Iraq in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran.] *International relations*, part "Political sciences", (10). URL: http://clouds.iir.edu.ua/index.php/pol_n/issue/view/159 [in Ukrainian]

5. Azizi, H. (2024). Iran's Evolving Foreign Policy Structure: Implications on Foreign Relations. *Middle East Council on Global Affairs*. URL: https://mecouncil.org/publication/irans-evolving-foreign-policy-structure-implications-on-foreign-relations

6. Brzezinski, B. (1997). The Grand Chessboard American Primacy and its Geostrategic Imperatives. *Basic Books of Perseus Books Group*, pp. ix-224. URL: https://www.cia.gov/library/abbottabad-compound/36/36669B7894E857AC4F3445EA646BFFE1_Zbigniew_Brzezinski_-_The_Grand_ChessBoard.doc.pdf

7. Embassy of the Republic of Iraq in Washington, D.C. *Foreign Policy*. URL: https://www.iraqiembassy.us/page/foreign-policy

8. Menmy, D. (2025). Iraqi officials seek stronger US ties amid Trump arrest warrant. The New Arab. URL: https://www.newarab.com/news/iraqi-officials-seek-stronger-us-ties-amid-trump-arrest-warrant

9. Orhan, D. D. (2019). Iranian foreign policy towards Iraq: An analysis of three wars between ideology and realism. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 390–406. URL: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/822108

10. Parasiliti, A.T. (1993). Iran and Iraq: Changing Relations and Future Prospects. In: Amirahmadi, H., Entessar, N. (eds) Iran and the Arab World. *Palgrave Macmillan*, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-22538-5_12

11. Rashid, Y. (2021). Iran's economic infiltration on Iraq. *Center for Iranian Studies in Ankara*. URL: https://iramcenter.org/uploads/files/IranYs_Economic_Infiltration_on_Iraq.pdf

12. Sinovets, P., Gergiieva, V.(2019). The EU and The Iranian Nuclear Programme: Is Venus Weaker than Mars? UA: *Ukraine Analytica* • 4 (18), 2019 pp. 14–20 URL: https://www.researchgate.net/publication/339847329_THE_EU_AND_THE_IRANIAN_NUCLEAR_PROGRAMME_IS_VENUS_WEAKER_THAN_MARS

13. Takei, R. (2009). Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs/ Chapter 6 Reconciliation Diplomacy and Its Limits. [Вартові революції: Іран і світ в епоху аятолл/Розділ 6. Дипломатія примирення та її межі.] *Oxford Academic*, pp. 129–160. URL: https://doi.org/10.1093/oso/9780195327847.003.0007

14. Topalidis, T., Kartalis, N., Velentzas, Jh., Sidiropoulou, C. (2023). New Developments in Geopolitics: a Reassessment of Theories after 2023. *Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI)*, Social Sciences, 13 (2), 109. Basel, Switzerland. URL: https://doi.org/10.3390/socsci13020109

15. UN Security Council (1987). The situation between Iraq and Kuwait. Resolution 598 (1987) of 20 July 1987. URL: https://digitallibrary.un.org/record/137345?v=pdf

16. UN Security Council (1990). The situation between Iraq and Kuwait. Resolution 661 (1990) of 6 August 1990. URL: http://unscr.com/en/resolutions/doc/661

17. Wang, B. (2007). The Iraq War and the New Iran-Iraq Relations. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)* Vol. 1, No. 1, 2007 URL: https://mideast.shisu.edu.cn/_upload/article/95/18/6200c4ab4c0f9dd480c085468452/4d349669-a4fb-4115-8160-c49ef1e99254.pdf

18. Woods, K. M., Murray, W., Holaday, T., & National Intelligence Council (U.S.).(2009). Saddam's war: An Iraqi military perspective on the Iran-Iraq War. *Institute for National Strategic Studies, US National Defense University,* pp. 1–214. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/146268/Saddams%20Generals.pdf

Ретроспектива ірано-іракської дипломатії на тлі геополітичної ситуації в регіоні

Побле Дмитро Костянтинович

старший викладач кафедри
міжнародних відносин
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-5898-3343

Сіновець Поліна Андріївна

кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-5521-7982

Циберман Анастасія Володимирівна

бакалавр міжнародних відносин
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26,
Одеса, Україна

Основною метою дослідження є аналіз еволюції ірано-іракських відносин за останні десятиліття з урахуванням ключових змін у їхній структурі, причин трансформацій, впливу цих відносин на загальну геополітичну ситуацію в регіоні та роль дипломатичної служби обох країн. Наукова актуальність цієї теми зумовлена тим, що в українській академічній та аналітичній літературі це питання висвітлювалося досить фрагментарно – повноцінний, системний аналіз двосторонніх відносин між цими державами в контексті змін геополітичного середовища відсутній. Це створює потребу в узагальненні та критичному переосмисленні існуючих підходів з урахуванням нових джерел – таких як офіційні дипломатичні заяви, аналітичні огляди провідних аналітичних центрів, експертні публікації та інтерв'ю з політичними діячами країн, регіональна преса тощо. Практична актуальність роботи полягає у вивченні формування відносин між двома державами, що може слугувати цінним досвідом для України, зокрема в контексті російсько-української війни. Основним базовим методом дослідження було використання подієвого аналізу, фрагментарно підкріпленого історичним, функціональним, геополітичним та емпіричним методами. В результаті дослідження розвитку ірано-іракських відносин на тлі сучасної регіональної нестабільності продемонструвало багаторівневий характер взаємодії. Ірак, балансуючи між Іраном та Сполученими Штатами, змушений шукати компроміси для збереження свого суверенітету та забезпечення внутрішньої стабільності. Розширення іранського впливу викликає занепокоєння серед арабських держав та Ізраїлю, що підвищує ризики регіональної поляризації. Водночас міжнародні актори зберігають зацікавленість у стабільності Іраку, що відкриває можливості для розвитку та дипломатичних ініціатив.

Ключові слова: *геополітична ситуація, роль дипломатичної служби, суверенітет, внутрішня стабільність, розширення іранського впливу, міжнародні актори, багатосторонній діалог.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Сегеда Ольга Олегівна
Хоменська Інна Валеріївна

Нормативно-функціональні засади інтеграції штучного інтелекту в публічну дипломатію України

УДК 327.8:004.8(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.31
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Сегеда Ольга Олегівна
доктор філософії,
старший викладач кафедри міждисциплінарної освіти Києво-Могилянської школи професійної та неперервної освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія»
вул. Волоська 12/4, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-5155-9515

Хоменська Інна Валеріївна
кандидатка філологічних наук,
очільниця дирекції «Медіацентр» ДП «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв»
вул. Пирогова, 6А, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1555-1879

У статті розглядаються регуляторні та функціональні аспекти впровадження штучного інтелекту (ШІ) в систему публічної дипломатії України. Актуальність теми зумовлена тим, що ШІ є потенційним мультиплікатором спроможностей української публічної дипломатії, однак новизна технології не виключає пов'язаних з її впровадженням ризиків та загроз, які з об'єктивних причин поки не знайшли вичерпного відображення в науковій літературі. Відтак, завданнями статті є окреслення ролі та функцій ШІ в системі публічної дипломатії України, визначення нормативно-правових і безпекових аспектів інтеграції штучного інтелекту в публічну дипломатію України, а також формулювання практичних рекомендацій щодо системного й безпечного впровадження інструментів ШІ в роботу державних акторів публічної дипломатії України. Методологія дослідження базується на комплексному підході, який поєднує методи кейс-стаді, контент-аналізу та екстраполяції. Встановлено, що інструменти ШІ послідовно впроваджуються в центральному апараті МЗС та закордонних дипломатичних установах завдяки наявній стратегічній, нормативно-правовій і освітній базі. Ключові функції ШІ у публічній дипломатії України охоплюють прискорення й автоматизацію комунікацій (зокрема кризових), моніторингу ЗМІ та аналізу великих даних, генерацію мультимедійного контенту, підготовку внутрішніх аналітичних і звітних матеріалів. Регуляторне підґрунтя становлять Концепція розвитку ШІ в Україні та затверджений КМУ план її реалізації; опосередковано Стратегія публічної дипломатії МЗС України на виконання відповідного завдання Доктрини інформаційної безпеки в частині розвитку цифрової дипломатії. Виокремлено безпекові ризики: можливість продукування дезінформаційних чи фальсифікованих матеріалів, «галюцинації» та упередженість моделей, загрози конфіденційності й зловживання технологією. Сформульовано шість практичних рекомендацій для системного й безпечного впровадження ШІ в роботу МЗС України за напрямом публічної дипломатії: розроблення внутрішньовідомчого регламенту використання й ініціювання відповідних інституційних змін, впровадження освітньо-мотиваційного пакету для дипломатичних кадрів та оновлення вимог до кандидатів на дипломатичні посади, забезпечення дипломатичних кадрів повнофункціональними інструментами ШІ, а також регулярне оцінювання переваг, ризиків і можливостей ШІ в системі публічної дипломатії України з подальшим оновленням відповідних політик.
Ключові слова: *публічна дипломатія; штучний інтелект (ШІ); Україна; ШІ в дипломатії; правові засади ШІ; функції ШІ.*

Вступ. Публічна дипломатія України як невід'ємна частина стратегічних комунікацій держави, особливо в умовах повномасштабної оборонної війни, виконує критично важливу задачу – здійснення впливу на формування суспільної думки населення інших країн для реалізації зовнішньополітичних цілей та просування національних інтересів. Державні актори публічної дипломатії (передусім зовнішньополітичне відомство України, закордонні дипломатичні установи України, Український інститут та його філіали у світі) виконують окреслену задачу у спектрі 7 вимірів, схарактеризованих в Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України: культурної, цифрової, науково-освітньої, експертної, економічної, спортивної, кулінарної дипломатії [15]. Суть роботи державних акторів публічної дипломатії на згаданих функціональних напрямах публічної дипломатії України під час воєнного стану зводиться до мобілізації міжнародної підтримки, протидії дезінформації та утримання українського питання в фокусі міжнародного інформаційного поля. Особливості, виклики та перспективи публічної дипломатії України як однієї з комунікативних можливостей держави згідно з Доктриною інформаційної безпеки України [18] детально проаналізовані в працях О. Децик, М. Процюк, О. Розумної та інших дослідників, котрі одностайно підкреслюють проблему дефіциту кваліфікованих дипломатичних кадрів в царині публічної дипломатії. Визнаючи аргументованість та актуальність такої проблеми, необхідно додати, що брак галузевих фахівців не сповільнює зростаючу інтенсивність робочого циклу закордонних дипломатичних установ України за напрямом публічної дипломатії. Дипломати в посольствах України закордоном організовують та супроводжують заходи публічної дипломатії, яких налічується понад 40 типів, працюють з іноземними ЗМІ, діаспорою та курують інші проєктні виміри публічної дипломатії України, тобто забезпечують систему заходів, яка формує діалог рівня «держава-людина» на міжнародному рівні, що є важливим елементом національної стійкості в історичний момент екзистенційної кризи, через яку нині проходить Україна. За цих обставин інструменти штучного інтелекту (ШІ) – від моделей для аналізу великих масивів даних до генеративних систем для підготовки інформаційних повідомлень, локалізації контенту та підтримки кризових комунікацій – стають потенційним мультиплікатором спроможнос-

тей української дипломатії. Водночас інтеграція ШІ в українську публічну дипломатію (зокрема в роботу посольств України у понад 120 країнах світу) означає не одні лише переваги, але й ризики у зв'язку з чутливістю та специфікою дипломатичної роботи, що автоматично накладає певні обмеження на застосування ШІ на державній службі.

Метою статті є визначення нормативно-функціональних засад інтеграції ШІ в публічну дипломатію України. Для досягнення поставленої мети сформульовано такі **завдання**: 1) окреслити роль і функції ШІ в системі публічної дипломатії України; 2) охарактеризувати нормативно-правові та безпекові аспекти застосування ШІ в системі публічної дипломатії України; 3) сформулювати практичні рекомендації щодо системного й безпечного впровадження інструментів ШІ в роботу державних акторів публічної дипломатії України.

Методи дослідження. Дослідження побудовано на комплексному підході, який поєднує: 1) кейс-стаді застосування ШІ у практиці української публічної дипломатії; 2) контент-аналіз нормативно-правових актів і наукових джерел для виявлення переваг, ризиків та обмежень застосування ШІ за напрямом публічної дипломатії; 3) метод екстраполяції для синтезу практичних рекомендацій використання ШІ в системі публічної дипломатії України.

Результати. З 2023 року проблему ефективного використання інструментів штучного інтелекту для подолання операційних викликів працівників дипломатичних служб світу вивчають Н. Аль-Мідфа, М. Бано, К. Бйола, Дж. Ван, В. Вокер, Н. Грущинська, А. Даббінс, Л. Ді Мартіно, Б. Дженсен Д. Зовґі, О. Івасечко, О. Калита, І. Манор, Н. Піпченко, І. Рейнольдс, П. Троян, Х. Форд, З.Х. Чаудхрі та ін. Спектр дослідницьких питань у цьому зв'язку включає, але не обмежується питаннями впливу технології ШІ на баланс сили у світі та інструментарій дипломатів, регламентування застосування ШІ в дипломатії (пов'язані з цим етичні та юридичні аспекти), SWOT-аналіз застосування інструментів ШІ в публічній дипломатії тощо [6; 7; 21]. Дж. Ванґ, В. Вокер, А. Даббінс та Н. Аль-Мідфа зосереджуються у своїх працях на поточному спектрі задач, які виконуються за допомогою ШІ в царині публічної дипломатії, а також торкаються проблеми етики й достовірності даних, згенерованих інструментами штучного інтелекту, зокрема в контексті роботи за напрямом публічної дипломатії [2; 21; 22]. К. Бйола та І. Манор, які нещодавно представили власну концепцію цифрової дипломатичної розвідки для швидшого та якіснішого прийняття дипломатичних рішень за допомогою ШІ [4], спрогнозували 3 сценарії подальшого розвитку дипломатії під впливом ШІ – від контрольованого помічника в рутинних задачах в обмежених сферах (людина залишається валідатором результатів) до так званого «кінця дипломатії» за формулюванням авторів, коли ШІ-системи спілкуються між собою, а дипломати стають лише медіаторами. Третім сценарієм є баланс між першим та другим сценаріями, якого на думку дослідників і притримуватимуться більшість міністерств закордонних справ [3].

Наскрізною тезою у дослідженнях вищезгаданих науковців є те, що ШІ загалом та генеративний ШІ зокрема якісно змінюють публічну дипломатію через ампліфікацію продуктивності, адже в руках дипломатів відтепер наявний інструмент, спроможний миттєво генерувати необмежену кількість інформаційних повідомлень для різних цільових аудиторій, адаптувати текстовий, аудіо – та відеопереклад необхідними мовами, виконувати мультифакторний аналіз соціокультурного середовища тощо. Однак у науково-практичних колах досі точаться дискусії щодо розроблення дорожньої карти для міністерств закордонних справ з питань застосування ШІ в роботі дипломатів, зокрема за напрямом публічної дипломатії. Чим довше продовжуватиметься невизначеність з цього питання, тим гостріше воно повставатиме, адже ШІ дедалі глибше проникатиме в оперативні сфери діяльності людства, актуалізуючи необхідність адаптації та регуляції. Науковою новизною цієї статті є синтез наявного емпіричного матеріалу в межах окресленої теми для формулювання практичних рекомендацій імплементації ШІ державними акторами публічної дипломатії України.

Огляд практики впровадження інструментів штучного інтелекту в систему публічної дипломатії України засвідчує поетапний процес цифровізації зовнішньополітичних комунікацій. Відповідно до Стратегії публічної дипломатії МЗС України, у якій цифрова дипломатія – один із семи пріоритетних напрямів, цифрові технології визначено як зростаючий фактор у побудові іміджу України [15]. Кейс-стаді діяльності Міністерства закордонних справ України у 2022–2025 роках демонструє такі основні вектори інтеграції ШІ-технологій в галузі публічної дипломатії: автоматизація та оптимізація контент-менеджменту й комунікацій та аналітика іноземного медіа-простору.

У центральному апараті МЗС України системним прикладом впровадження технологій штучного інтелекту в роботу зовнішньополітичного відомства в 2024 році стала цифрова особа «Вікторія Ші», основною функцією якої було заявлено оперативне інформування громадськості щодо питань консульського характеру. В українських експертних колах (представлених Х. Бондарєвою, Н. Агарковою, Л. Балашовою, І. Розкладаєм та ін.) одразу зазначили, що неоскаржуваними перевагами цифрової речниці МЗС України (яку іноземні ЗМІ вже прозвали першим цифровим дипломатом у світі) є швидкість реакції, миттєва багатомовність, стабільність у комунікаційному графіку, вивільнення часу для дипломатів. Водночас ризики теж наявні: можливість дис-

кредитації через підробку, небезпека репутаційних втрат через негативне сприйняття громадськістю (теза про «уникнення владою відповідальності за комунікацію чутливих консульських питань»). На нашу думку, цифрова посадова особа як новий комунікаційний інструмент української дипломатії має пройти тест на ефективність, що вимагає більшого часового інтервалу. Оскільки «Вікторія Ші» – це всього лише інструмент в руках дипломатів, а не повноцінний суб'єкт, цілком імовірно, що технологія закріпить за собою місце в роботі зовнішньополітичного відомства України. Також слід зазначити, що «Вікторія Ші» є лише одним із перших кроків на шляху інтеграції ШІ у вітчизняну дипломатичну діяльність, на чому акцентував і екс-очільник МЗС України Д. Кулеби, під керівництвом якого було запущено проєкт «Вікторія Ші»: «це частина ширшої стратегії з системного впровадження передових технологій з використанням штучного інтелекту в МЗС України. Дипломатія не лише в Україні, але і в усьому світі завжди була консервативною сферою, яка останньою впроваджувала інновації. Ми змінюємо це» [19].

Публічна комунікація в офіційних дипломатичних колах України щодо відкритості й готовності до імплементації сучасних технологій (зокрема ШІ) на користь дипломатичної служби України відображена і на рівні програмних документів, які регламентують розвиток і застосування штучного інтелекту в Україні. Йдеться передусім про Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні [11], схвалену Кабінетом міністрів України в 2020 році (Україна – одна з приблизно 70 держав світу, які на національному рівні ухвалили стратегії у сфері ШІ) [17]. Серед пріоритетних сфер, дотичних до публічної дипломатії, у яких згідно з Концепцією реалізуються завдання державної політики з розвитку галузі штучного інтелекту, зазначені публічне управління та інформаційна безпека. Так, у контексті публічного управління Концепція згадує такі завдання, як оптимізація надання державними службовцями адміністративних послуг, аналіз та оцінка міжнародних інформаційних трендів у світлі прийняття зовнішньополітичних рішень. Щодо інформаційної безпеки, вартий уваги пункт Концепції про виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних і потенційних загроз поширення засобами масової інформації шкідливих наративів. Для реалізації Концепції Кабінетом міністрів України в 2025 році затверджено відповідний План заходів, згідно з яким на визначені центральні органи виконавчої влади покладається відповідальність за виконання у дворічний термін заходів з розроблення та подання Кабінету міністрів законопроєкту щодо правового регулювання у сфері розвитку ШІ, розроблення практичних (методичних) рекомендацій, оцінка стану захищеності інформаційно-комунікаційних систем у цьому зв'язку та ін [12]. Міністерство цифрової трансформації ще в 2024 році розробило Білу книгу з регулювання ШІ в Україні та працює над впровадженням інструментів штучного інтелекту (а саме національної мовної моделі LLM) в сервіси Дії для оптимізації її служби підтримки та автоматизації оброблення запитів громадян [14].

Констатуючи наявність та потенціал росту української стратегічної та нормативно-правової бази для системного застосування ШІ дипломатами в повсякденній роботі, варто відзначити і певний прогрес у розбудові відповідної освітньої бази на дипломатичній ниві. Так, Дипломатична академія при МЗС України організовує тренінги, лекції, курси та інші формати підвищення кваліфікації дипломатів з використання інструментів ШІ. Водночас на рівні закордонних дипломатичних установ України застосування дипломатами інструментів штучного інтелекту для оптимізації роботи за напрямом публічної дипломатії наразі є спорадичним та інспірованим власною ініціативою. Загалом опитування дипломатів-практиків та контент-аналіз релевантної наукової літератури вказує на те, що в посольствах України існує три вектори задач, до виконання яких залучається генеративний ШІ в контексті планування, реалізації та оцінки проєктів публічної дипломатії: 1) аналіз та моніторинг іноземних ЗМІ на предмет висвітлення української тематики (тональність, тематика, ступінь об'єктивності, рівень експертності тощо); 2) генерація контенту для інформаційних кампаній у соціальних мережах; 3) підготовка внутрішньої звітно-аналітичної документації (контекстуальний переклад, моніторинг, розпізнавання та оброблення мультимедійної інформації тощо). За відгуками галузевих фахівців найбільш ефективними у світлі окреслених векторів роботи виявилися ChatGPT, Perplexity, Gemini та Claude. У владних колах вже обговорюється потенціал використання ШІ для моделювання сценаріїв переговорів та позицій сторін, аналізу емоцій делегацій під час переговорів, посилення дипломатів системами прогнозування політичних криз ще до того, як вони почалися [13]. Водночас відгуки дипломатів–практиків свідчать про те, що ключовими перешкодами для глибшого інтегрування інструментів ШІ в поточну роботу є вартість цих ресурсів, недостатнє розуміння процесу промт-інжинірингу та ризики, пов'язані із захистом та валідацією отриманих результатів.

Згадана вище Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні визнає наявність ризиків у контексті використання штучного інтелекту, тому передбачає проведення загальнонаціональної інформаційної кампанії щодо загальних аспектів, ризиків та загроз використання та подальшого поширення в Україні технологій штучного інтелекту, а відповідний План заходів з реалізації Концепції регламентує напрями роботи у сфері кіберзахисту інструментів ШІ від несанкціонованного втручання.

І. Манор виокремлює 4 основні виклики системного впровадження інструментів ШІ в роботу дипломатів: можливість генерації контенту, який розпалює ненависть, дезінформація, фальсифікація та викривлення реальності. Останні 3 проблеми здебільшого пов'язані з такою вадою, як галюцинації ШІ (подання неіснуючої інформації як реального факту), що накладає додатковий обов'язок на валідатора (дипломата) з перевірки отриманого результату. Детальніше проблему «операціоналізації істини» (за авторським визначенням) та пов'язаних з нею недоліків застосування ШІ в царині публічної дипломатії опрацювали Л. Ді Мартіно та Х. Форд [5]. Українські науковці Н. Грущинська, О. Івасечко, О. Калита, Н. Піпченко та український дипломат П. Троян також аналізують у своїх працях проблеми підзвітності, конфіденційності даних, упередженості в процесах, керованих штучним інтелектом, та потенційного зловживання новою технологією у зловмисних цілях [9; 10; 17; 20]. Загальною рисою у позиції згаданих дослідників є те, що успіх впровадження ШІ в дипломатичну діяльність залежить від інституційного потенціалу міністерств закордонних справ. Ми також вважаємо вагомим фактором у цьому зв'язку перевірку часом на рівень безпеки й конфіденційності даних, якими оперують моделі ШІ, що постійно розвиваються. Результати такої перевірки чималою мірою залежатимуть від того, хто утримуватиме пальму першості в перегонах розвитку ШІ. Прогноз І. Манора стосовно ключових акторів цих перегонів згадує компанії (Google, Microsoft), держави (США, Китай), активістів (хакерів, тролей) та міністерства закордонних справ (хто перший ефективно застосує технологію). Наведені ризики та виклики застосування інструментів ШІ в дипломатичній діяльності автоматично накладають обмеження щодо його імплементації, зумовлені такими факторами: 1) негарантована достовірність отриманих результатів на базі відкритої інформації, якою оперує ШІ; 2) безпорадність у складних і суперечливих практичних питаннях на кшталт теми вторгнення рф в Україну; 3) непрозора політика конфіденційності даних, які користувач надає ШІ.

Варто відзначити, що в контексті переваг системного впровадження інструментів ШІ в роботу дипломатів думки І. Манора, Н. Грущинської, Н. Піпченко та українських дипломатів-практиків теж мають чимало спільних рис. Узагальнити переваги ШІ можна в 4 категорії: 1) збільшення часу на реакцію (наприклад, у кризових комунікаціях); 2) швидка та якісна генерація статей, колонок та іншого інформаційного контенту для ЗМІ; 3) аналіз іміджевої картини держави А у країні Б на основі корпусу ЗМІ; 4) швидка та якісна генерація контенту для соціальних мереж.

Найбільшу ефективність з точки зору впровадження інструментів ШІ у сфері публічної дипломатії з-поміж демократичних режимів демонструють США, Сполучене Королівство, Німеччина та Франція. Ці країни застосовують ШІ для зміцнення власного авторитету у світі, закріплення передової ролі в галузі цифровізації, нарощування власної репутації в ролі міжнародного регулятора використання ШІ. Н. Піпченко систематизувала список задач дипломатичних служб зазначених вище держав, у виконання яких інтегрується ШІ: створення чернеток щоденних медіазвітів, написання промов, рекомендацій і публікацій у соціальних мережах, формування проєктних пропозицій, виготовлення і редагування зображень, відео – та аудіоматеріалів, підготовка звітів щодо аналізу інформаційного простору країни перебування та написання новин з усвідомленням місцевих акцентів, прогнозний аналіз і моделювання сценаріїв розвитку подій, удосконалення виконання адміністративних завдань, полегшення проведення візових і міграційних процедур, виявлення фактів шахрайства, пов'язаного з ідентифікаційною інформацією, моніторинг відкритих даних для раннього виявлення криз і їхньому запобіганню, оптимізація процесу ухвалення рішень, управління очікуваннями громадськості, прогнозування, візуалізація та попереджання кризових ситуацій на початках, виявлення дезінформації в ЗМІ [17, с. 808–809]. Спільною рисою американського, британського, французького та німецького досвіду використання ШІ в дипломатичній діяльності є його активне залучення до задач з моніторингу та аналізу великих даних, моделювання дипломатичних сценаріїв, адміністрування. Виконання окреслених задач штучним інтелектом має неоціненну перевагу над продуктом людської діяльності – вища швидкість та більший обсяг інформації, що обробляється. У підходах всіх зазначених країн також простежується акцент на необхідності людини в циклі під час роботи з ШІ та етично-правових запобіжників. Особливою рисою британського досвіду у цьому зв'язку є акцент на збалансованому регулюванні ШІ – сфері, щодо якої британці офіційно оголосили намір отримати провідні позиції у світі як центру розробки відповідних стандартів. Францію та Німеччину вирізняє пріоритезація застосування ШІ для посилення своїх міжнародних політико-економічних позицій. США також демонструють прагматично-операційну орієнтованість: тематичні офіційні панелі за участі Державного департаменту США засвідчують зацікавленість практиків застосовувати ШІ там, де є вимірюваний ефект (моніторинг, контент, внутрішня аналітика включно з підготовкою дайджестів, довідок, телеграм тощо), але з акцентом на прозорість і керовані пілотні проєкти у цьому зв'язку, які пріоритезують принцип «людини в циклі», коли ШІ виконує лише роль підсилювача, фасилітатора, а дипломат валідує отриманий від ШІ результат [1].

Державний департамент США та міністерства закордонних справ Сполученого Королівства, Німеччини, Франції послуговуються низкою

внутрішньовідомчих, національних та міжнародних стратегій, планів та інших типів програмних документів, висновками відповідних комісій для менеджменту ризиків, переваг, загроз та можливостей застосування ШІ [8; 16]. Результати аналітичної та експериментальної роботи у цьому зв'язку впливають на інструментарій дипломатів, типи задач, які на них покладаються, а також кваліфікаційні вимоги для проходження дипломатичної служби. Ключовими питаннями зовнішньополітичних відомств згаданих та інших країн в контексті інтеграції ШІ є нормативно-правове регулювання технології, розбудова мережі міжнародних партнерств для імплементації найкращих і найбезпечніших інструментів ШІ та розроблення релевантних стандартів, професійна освіта дипломатичних кадрів за відповідним напрямом, реструктуризація відомств з урахуванням нових реалій.

Враховуючи наведений вище широкий спектр задач, до виконання яких держави зі сталою дипломатичною традицією залучають ШІ, курс на поглиблення застосування інструментів ШІ в українській дипломатичній діяльності є перспективним та виправданим. За умови визнання практик імплементації ШІ в дипломатичну діяльність США, Сполученого Королівства, Франції та Німеччини як зразкових, пропонуємо такі практичні пропозиції щодо системного й безпечного впровадження ШІ державними акторами публічної дипломатії з урахуванням окреслених переваг та ризиків технології: 1) розробити внутрішній регламент МЗС України з практичного застосування ШІ за ключовими напрямами (у т.ч. публічної дипломатії); 2) за затвердженим регламентом провести реструктуризацію зон відповідальності за новий напрям відповідно до інституційного (передусім кадрового) потенціалу відомства; 3) активізувати процес підвищення кваліфікації дипломатичних кадрів у сфері практичного застосування ШІ, зокрема в галузі публічної дипломатії; 4) додати критерій компетентності у сфері ШІ в щорічний KPI дипломатичних кадрів та список вимог до кандидатів на дипломатичні посади; 5) забезпечити дипломатичні кадри централізованим доступом до повнофункціональних версій обраних інструментів ШІ для безперешкодного (безлімітного) використання в поточній роботі: 6) забезпечити регулярне проведення SWOT-аналізу використання ШІ в роботі дипломатичних кадрів, зокрема в галузі публічної дипломатії, для оптимізації імплементації ШІ в дипломатичну діяльність.

Висновки: 1. інструменти ШІ послідовно та різноманітно з функціональної точки зору запроваджуються в дипломатичну діяльність України, зокрема за напрямом публічної дипломатії, на рівні центрального апарату МЗС та закордонних дипломатичних установ, чому сприяє напрацьована релевантна стратегічна, нормативно-правова та освітня база; ключові функції ШІ в системі публічної дипломатії України зводяться до прискорення та автоматизації (оптимізації) виконання задач у сферах комунікацій (у т.ч. кризових), моніторингу й аналізу ЗМІ та загалом корпусів великих даних, генерації аудіо-, відео – та текстового контенту, підготовки внутрішньої звітно-аналітичної документації;

2. нормативно-правовим регулятором застосування ШІ в системі ЦОВВ України (зокрема відповідальних за напрям публічної дипломатії) є Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні та відповідний план заходів, затверджений Кабінетом міністрів України; опосередковано застосування ШІ (як одного з видів цифрових технологій) в системі публічної дипломатії України відображено в Стратегії публічної дипломатії МЗС України, розробленої на виконання відповідного завдання Доктрини інформаційної безпеки України з розвитку цифрової дипломатії; до ключових безпекових викликів використання ШІ за напрямом публічної дипломатії належать ризики продукування інструментами ШІ матеріалів з ознаками дезінформації, фальсифікації, викривленої реальності, упередженості, галюцинацій, а також ризики конфіденційності даних і зловживання новою технологією;

3. практичні рекомендації щодо системного й безпечного впровадження ШІ в роботу державних акторів публічної дипломатії Україну охоплюють 6 сформульованих у статті пунктів, які включають розробку відповідного регламенту та подальшого структурного переформатування зовнішньополітичного відомства України, запровадження релевантного освітньо-мотиваційного пакету для чинних дипломатичних кадрів та кандидатів на дипломатичні посади, а також забезпечення дипломатичних кадрів повнофункціональними інструментами ШІ й проведення регулярного аналізу переваг, ризиків, загроз та можливостей застосування ШІ за напрямом публічної дипломатії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The use of artificial intelligence in public diplomacy: ACPD official meeting minutes. *Advisory Commission on Public Diplomacy of the United States of America*. Washington DC, 2023. URL: https://2021-2025.state.gov/acpd-official-meeting-minutes-june-14-2023/ (дата звернення: 20.08.2025).

2. Al Midfa N. Artificial intelligence in diplomacy: transforming global relations and negotiations. *Trends Research & Advisory.* Abu Dhabi, 2024. URL: https://trendsresearch.org/insight/artificial-intelligence-in-diplomacy-transforming-global-relations-and-negotiations/ (дата звернення: 21.08.2025).

3. Bjola C., Manor I. Digital diplomacy in the age of technological acceleration: three impact scenarios of generative artificial intelligence. *Place branding and public diplomacy.* London, 2024. URL: https://link.springer.com/article/10.1057/s41254-023-00323-4 (дата звернення: 19.08.2025).

4. Bjola C., Manor I. First contact: integrating generative AI into digital diplomatic intelligence. *Place Branding and Public Diplomacy.* London, 2024. URL: https://link.springer.com/article/10.1057/s41254-024-00333-w (дата звернення: 19.08.2025).

5. Di Martino L., Ford H. Navigating uncertainty: public diplomacy vs. AI. *Place Branding and Public Diplomacy.* London, 2024. URL: https://doi.org/10.1057/s41254-024-00330-z (дата звернення: 19.08.2025).

6. AI diplomacy: geo-politics, topics and tools in 2025. *DiploFoundation*. Geneva, 2025. URL: https://www.diplomacy.edu/topics/ai-and-diplomacy/ (дата звернення: 25.08.2025).

7. Mapping the challenges and opportunities of artificial intelligence for the conduct of diplomacy. *DiploFoundation*. Geneva, 2019. URL: https://www.diplomacy.edu/resource/mapping-the-challenges-and-opportunities-of-artificial-intelligence-for-the-conduct-of-diplomacy/ (дата звернення: 25.08.2025).

8. Regulation 2024/1689 of the European Parliament and of the Council (Artificial Intelligence Act). *Official website of the European Union, Document № 32024R1689.* Brussels, 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng (дата звернення: 23.08.2025).

9. Грущинська Н. М. Економічна дипломатія в епоху штучного інтелекту. *Modern Economics.* 2025. №49. С. 57–62. URL: https://modecon.mnau.edu.ua/economic-diplomacy-in-the-age/ (дата звернення: 18.08.2025).

10. Івасечко О. Я., Калита О. А. Штучний інтелект як новітній інструмент дипломатії: виклики та перспективи. *Регіональні студії: науковий збірник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2023. №34. С. 129–134. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/70331 (дата звернення: 08.08.2025).

11. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. №1556-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220 (дата звернення: 19.08.2025).

12. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025–2026 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.05.2025 р. №457-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-kontsep-v-ukraini-na-20252026-roky-i-457 (дата звернення: 19.08.2025).

13. Мартинова Л. Україна готується до залучення ШІ до дипломатії, – Єрмак. *Українські новини.* Київ, 2025. URL: https://ukranews.com/ua/amp/news/1087255-ukrayina-gotuyetsya-do-zaluchennya-shi-do-dyplomatiyi-yermak (дата звернення: 24.08.2025).

14. Біла книга з регулювання штучного інтелекту в Україні: бачення Мінцифри. *Міністерство цифрової трансформації України*. Київ, 2024. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf (дата звернення: 26.08.2025).

15. Стратегія публічної дипломатії. *Міністерство закордонних справ України*. Київ, 2021. URL: https://mfa.gov.ua/pro-ministerstvo/strategiyi-mzs (дата звернення: 21.08.2025).

16. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449). *Organisation for Economic Cooperation and Development.* Paris, 2019. URL: https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449 (дата звернення: 11.08.2025).

17. Піпченко Н. Дипломатія в епоху штучного інтелекту. *Україна дипломатична*. Київ, 2024. С. 805–811. URL: https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/107_2024.pdf (дата звернення: 15.08.2025).

18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 р. №47/2017. URL: https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374 (дата звернення: 25.08.2025).

19. Знайомтесь з цифровою українкою: невдовзі її знатиме весь світ. Хто така Вікторія Ші. *ProUkrainu (Czech News Center)*. Прага, 2024. URL: https://proukrainu.blesk.cz/znaiomtes-z-tsyfrovoiu-ukrainkoiu-nevdovzi-yii-znatyme-ves-svit-khto-taka-viktoriia-shi/ (дата звернення: 20.08.2025).

20. Троян П. Використання інструментів штучного інтелекту в сучасній дипломатії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії: вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2025. №21. С. 94–115. URL: https://www.relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/432/398 (дата звернення: 22.08.2025).

21. Walker V. S. AI and the Future of Public Diplomacy. *USC Center on Public Diplomacy*. Los Angeles, 2023. URL: https://uscpublicdiplomacy.org/blog/ai-and-future-public-diplomacy (дата звернення: 26.08.2025).

22. Wang J., Dubbins A. What artificial intelligence means for public diplomacy. *USC Center on Public Diplomacy.* Los Angeles, 2024. URL: https://uscpublicdiplomacy.org/blog/what-artificial-intelligence-means-public-diplomacy (дата звернення: 22.08.2025).

REFERENCES:

1. Advisory Commission on Public Diplomacy of the United States of America (2023) *The use of artificial intelligence in public diplomacy*, Washington DC: U.S. Department of State. Retrieved from: https://2021-2025.state.gov/acpd-official-meeting-minutes-june-14-2023/ (accessed 20 August 2025).

2. Al Midfa N. (2024) Artificial intelligence in diplomacy: transforming global relations and negotiations. *Trends Research & Advisory.* Retrieved from: https://trendsresearch.org/insight/artificial-intelligence-in-diplomacy-transforming-global-relations-and-negotiations/ (accessed 21 August 2025).

3. Bjola C., Manor I. (2024) Digital diplomacy in the age of technological acceleration: three impact scenarios of generative artificial intelligence. *Place branding and public diplomacy*. Retrieved from: https://link.springer.

com/article/10.1057/s41254-023-00323-4 / (accessed 19 August 2025).

4. Bjola C., Manor I. (2024) First contact: integrating generative AI into digital diplomatic intelligence. *Place Branding and Public Diplomacy*. Retrieved from: https://link.springer.com/article/10.1057/s41254-024-00333-w / (accessed 19 August 2025).

5. Di Martino L., Ford, H. (2024) Navigating uncertainty: Public diplomacy vs. AI. *Place Branding and Public Diplomacy*. Retrieved from: https://doi.org/10.1057/s41254-024-00330-z (accessed 19 August 2025).

6. DiploFoundation (2025) *AI and diplomacy: geopolitics, topics and tools in 2025*, Geneva: DiploFoundation. Retrieved from: https://www.diplomacy.edu/topics/ai-and-diplomacy/ (accessed 25 August 2025).

7. DiploFoundation (2019) *Mapping the challenges and opportunities of artificial intelligence for the conduct of diplomacy*, Geneva: DiploFoundation. Retrieved from: https://www.diplomacy.edu/resource/mapping-the-challenges-and-opportunities-of-artificial-intelligence-for-the-conduct-of-diplomacy/ (accessed 25 August 2025).

8. European Union (2024) *Regulation 2024/1689 of the European Parliament and of the Council (Artificial Intelligence Act),* Brussels: European Union. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng (accessed 23 August 2025).

9. Hrushchynska N. M. (2025) Ekonomichna dyplomatiia v dobu shtuchnoho intelektu [Economic diplomacy in the age of artificial intelligence]. *Modern Economics*, no. 49, pp. 57–62. Retrieved from: https://modecon.mnau.edu.ua/economic-diplomacy-in-the-age/ (accessed 18 August 2025) (in Ukrainian).

10. Ivasechko O., Kalyta O. (2023) Shtuchnyi intelekt yak novitnii instrument dyplomatii: vyklyky ta perspektyvy [Artificial intelligence as a novel instrument of diplomacy: challenges and prospects]. *Rehionalni studii: naukovyi zbirnyk Uzhorodskoho natsionalnoho universytety*, no. 34, pp. 129–134. Retrieved from: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/70331 (accessed 08 August 2025) (in Ukrainian).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020) *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini: Rozporiadzhennia № 1556-r* [On approval of the Concept for the development of artificial intelligence in Ukraine: Decree № 1556-r], Kyiv: Cabinet of Ministers of Ukraine. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220 (accessed 19 August 2025) (in Ukrainian).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2025) *Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini na 2025–2026 roky: Rozporiadzhennia* [On approval of the action plan for implementing the Concept of AI development in Ukraine for 2025–2026: Decree], Kyiv: Cabinet of Ministers of Ukraine. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-kontsep-v-ukraini-na-20252026-roky-i-457 (accessed 19 August 2025) (in Ukrainian).

13. Martynova L. (2025) Ukraina hotuietsia do zaluchennia ShI do dyplomatii, – Yermak [Ukraine prepares to involve AI in diplomacy, – Yermak]. Kyiv: *Ukrainski Novyny*. Retrieved from: https://ukranews.com/ua/amp/news/1087255-ukrayina-gotuyetsya-do-zaluchennya-shi-do-dyplomatiyi-yermak (accessed 24 August 2025) (in Ukrainian).

14. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2024) *Bila knyha z rehuliuvannia shtuchnoho intelektu v Ukraini* [White Paper on Artificial Intelligence Regulation in Ukraine], Kyiv: Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Retrieved from: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf (accessed 26 August 2025) (in Ukrainian).

15. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2021) Stratehiia publichnoi dyplomatii [Public Diplomacy Strategy], Kyiv: Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Retrieved from: https://mfa.gov.ua/pro-ministerstvo/strategiyi-mzs (accessed 26 August 2025) (in Ukrainian).

16. Organisation for Economic Cooperation and Development (2019) *Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449),* Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development. Retrieved from: https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449 (accessed 11 August 2025).

17. Pipchenko N. (2024) Dyplomatiia v epokhu shtuchnoho intelektu [Diplomacy in the age of artificial intelligence]. *Ukraina dyplomatychna*, pp. 805–811. Retrieved from: https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/107_2024.pdf (accessed 15 August 2025) (in Ukrainian).

18. President of Ukraine (2017) *Ukaz № 47/2017 «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy»* [Decree No. 47/2017 «On the Doctrine of Information Security of Ukraine»], Kyiv: President of Ukraine. Retrieved from: https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374 (accessed 25 August 2025) (in Ukrainian).

19. Czech News Center (2024) *Znaiomtes z tsyfrovoiu ukrainkoiu: nevdovzi yii znatyme ves svit. Khto taka Viktoriia Shi?* [Meet Digital Ukrainian: soon the whole world will know her. Who is Viktoriia Shi?], Prague: Czech News Center. Retrieved from: https://proukrainu.blesk.cz/znaiomtes-z-tsyfrovoiu-ukrainkoiu-nevdovzi-yii-znatyme-ves-svit-khto-taka-viktoriia-shi/ (accessed 20 August 2025) (in Ukrainian).

20. Troian P. (2025) Vykorystannia instrumentiv shtuchnoho intelektu v suchasnii dyplomatii [The use of artificial intelligence tools in modern diplomacy]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii: visnyk* Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Retrieved from: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/432 (accessed 22 August 2025) (in Ukrainian).

21. Walker V. S. (2023) AI and the Future of Public Diplomacy. *USC Center on Public Diplomacy*. Retrieved from: https://uscpublicdiplomacy.org/blog/ai-and-future-public-diplomacy (accessed 26 August 2025).

22. Wang J., Dubbins A. (2024) What artificial intelligence means for public diplomacy. *USC Center on Public Diplomacy.* Retrieved from: https://uscpublicdiplomacy.org/blog/what-artificial-intelligence-means-public-diplomacy (accessed 22 August 2025).

The normative and functional foundations of AI integration into Ukrainian public diplomacy

Seheda Olha Olehivna

PhD in Political Science,
Senior Lecturer at the Department
of Interdisciplinary Education
Kyiv-Mohyla School of Professional
and Continuing Education
of National University
of Kyiv-Mohyla Academy
Voloska str., 12/4, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5155-9515

Khomenska Inna Valeriivna

PhD in Philology,
Head of the Media Center Directorate
Directorate-General for Rendering
Services to Diplomatic Missions SE
Pyrohova str., 6A, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1555-1879

This article examines the regulatory and functional foundations for integrating artificial intelligence (AI) into Ukraine's public diplomacy. The topic is significant because AI can serve as a force multiplier for Ukrainian public diplomacy capacities; at the same time, the novelty of the technology entails implementation-related risks that remain underexplored in the scholarly literature. The article therefore outlines the role and functions of AI in Ukraine's public diplomacy system; identifies the legal and security dimensions of AI integration; and offers practical recommendations for the systematic and secure adoption of AI tools by state actors engaged in Ukraine's public diplomacy. Methodologically, the study employs a comprehensive qualitative design combining a case-study approach, content analysis, and extrapolation. It finds that AI tools are being implemented in a systematic manner within the central apparatus of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and in foreign diplomatic missions, supported by strategic, legal, and educational frameworks. Key functions include accelerating and automating communications (including crisis communications), media monitoring and big data analysis, multimedia content generation, and the preparation of internal analytical and reporting documents. The regulatory basis consists of the Concept for AI Development in Ukraine and its Implementation Plan approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine, and – indirectly – the MFA's Public Diplomacy Strategy developed pursuant to the Information Security Doctrine's task on digital diplomacy. Security risks are highlighted (disinformation and falsification, model hallucinations and bias, data confidentiality, misuse). The article formulates six practical recommendations covering internal regulations and institutional changes within Ukrainian MFA, training and incentive packages for the diplomatic personnel, the provisioning of full-featured AI tools for diplomats, and regular assessments of AI-related benefits, risks, and opportunities with periodic policy updates.

Key words: *public diplomacy; artificial intelligence (AI); Ukraine; AI in diplomacy; AI legal framework; AI functions.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 18.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Сізокрилов Михайло Володимирович

Трансформаційний вплив ЄС на країни Асоційованого тріо

УДК 327:061.1ЄС-044.247(477+478+479.22)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.32
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Сізокрилов Михайло Володимирович
аспірант кафедри політології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0008-9135-3800

*Стаття присвячена дослідженню **трансформаційного впливу ЄС** на держави Асоційованого тріо (Україна, Молдова, Грузія) в контексті їх досягнень на євроінтеграційному шляху. Під поняттям «**трансформаційний вплив ЄС» розуміють його** здатність змінювати політичні, економічні, правові та соціальні системи інших країн (переважно сусідів або країн кандидатів на вступ) завдяки своїй «м'якій силі». Основними елементами такого впливу з боку Європейського Союзу є Копенгагенські критерії, як обов'язкові для виконання вимоги для країн, що прагнуть приєднання до нього. Зокрема, мова іде про наявність в країні сталого демократичного політичного режиму із чітким розподілом повноважень між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади, а також існування працюючої системи стримувань і противаг, що є запобіжником від авторизації влади та демонтажу демократії. Додатковими умовами в цій площині є вирішення у державі загальних проблем, пов'язаних з корупцією, а також забезпеченням захисту прав національних меншин.*
Також у цьому контексті необхідною умовою в економічній площині є функціонування стабільної ринкової економіки та ефективної адаптації національного законодавства до спільного правового доробку ЄС. Для країн Асоційованого тріо Копенгагенські критерії разом з Угодами про асоціації з ЄС стали дороговказом реформ в контексті процесів європейської інтеграції. Крім того в статті міститься ретроспективний аналіз шляхів європейської інтеграції країн Асоційованого тріо, а також приділено увагу порівняльному аналізу успіхів та проблем цих держав в контексті перспектив набуття ними членства в ЄС в умовах сьогодення.
***Ключові слова:** Асоційоване тріо, Україна, Молдова, Грузія, ЄС, європейська інтеграція, трансформаційний вплив ЄС, Копенгагенські критерії, демократичний режим.*

Вступ. Україна, Молдова та Грузія, як країни «Східного партнерства», які мають з Європейським Союзом підписані Угоди про асоціацію, заснували у 2021 році Асоційоване тріо – неформальний союз, метою якого була координація зусиль щодо отримання членства в ЄС та загального прискорення цього процесу. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що з початком повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну у 2022 році всі країни Асоційованого тріо подали заявки на вступ до ЄС, але не всі з них змогли відразу просунутися далі. Процес європейської інтеграції України та Молдови суттєво прискорився, оскільки обидві держави змогли синхронно отримати статус кандидата на членство в ЄС (у червні 2022 року) та офіційно розпочати перемовини про вступ до ЄС (Україна у 2024 році, а Молдова у 2025 році).

В той же час Грузія у своїх відносинах з ЄС зазнала суттєвого відкату, що є прямим наслідком внутрішньополітичних і зовнішньополітичних дій нинішньої грузинської влади, що направлені на авторизацію політичного режиму, демонтаж принципів демократичного правління та надмірне зближення з Росією. Саме через це Грузія отримала статус кандидата в члени ЄС пізніше, ніж Україна та Молдова (у грудні 2023 року), а вже згодом отримала фактичне заморожування можливості вступу до ЄС через продовження правлячою партією «Грузинська мрія» своєї внутрішньої та зовнішньої політики, незважаючи на усі заперечення та переконання з боку ЄС, що такі дії грузинської влади прямо суперечать основним цінностям та принципам ЄС, що закладені не тільки у Копенгагенських критеріях, але й у Маастрихтському та Амстердамському договорах.

Кожна з цих країн має власний шлях євроінтеграційного поступу, оскільки виконання Україною певних вимог Копенгагенських критеріїв може бути не настільки швидким, як, наприклад, в Молдові через повномасштабну військову агресію проти нашої держави та через умови воєнного стану. Важливим в контексті виконання Молдовою політичної частини Копенгагенських критеріїв будуть майбутні парламентські вибори, що заплановані на осінь 2025 року. Ці вибори є відправною точкою, які можуть або надати новий імпульс євроінтеграційному процесу Республіки Молдова, або створити тотальний розворот від прагнення вступу до ЄС до бажання налагодження відносин з Росією за прикладом Грузії.

На особливу увагу в цьому контексті заслуговує питання трансформаційного впливу ЄС на країни Асоційованого тріо, зокрема, через концепцію «м'якої сили» ЄС, яку слід розглядати як довгостроковий та потужний інструмент зовнішньої політики ЄС, спрямований на сприяння демократизації, політичній та економічній модернізації країн, що прагнуть отримати членство в ЄС.

Цей механізм дії з боку ЄС закладається на офіційному юридичному рівні, з одного боку, у Копенгагенських критеріях, виконання яких становить обов'язковий характер для усіх країн, що прагнуть стати частиною ЄС, з іншого боку, в Угодах про асоціацію та про зону вільної торгівлі із кожною окремою державою зі складу Асоційованого тріо, як інструмент впливу на країни з метою демонстрації тих переваг отримання членства в ЄС, які можна здобути шляхом виконання певної серії внутрішніх політичних та економічних реформ.

Метою статті є визначення особливостей трансформаційного впливу ЄС на країни Асоційованого тріо в контексті їхніх досягнень у виконанні вимог для отримання членства в ЄС. Для досягнення мети дослідження було поставлено для виконання декілька **завдань**: дослідження поняття «трансформаційний вплив ЄС» та механізму його дії на країни Асоційованого тріо; аналіз виконання державами Асоційованого тріо необхідних умов, потрібних для досягнення прогресу у процесі європейської інтеграції кожної з держав окремо.

Методи дослідження. В основу дослідження був покладений комплексний підхід, який передбачає поєднання кількох методів. Зокрема, для дослідження проблематики трансформаційного впливу ЄС на країни Асоційованого тріо було застосовано системний метод. З метою аналізу євроінтеграційного шляху кожної з держав Асоційованого тріо окремо було використано історичний та структурно-функціональний метод; задля з'ясування стану виконання Україною, Молдовою та Грузією вимог політичного блоку Копенгагенських критеріїв та політичної частини Угод про асоціацію, було застосовано метод порівняльного аналізу.

В загальному вигляді трансформаційний вплив Європейського Союзу – це здатність ЄС змінювати політичні, економічні, правові та соціальні системи інших країн (переважно країн-сусідів або кандидатів на вступ), завдяки своїй «м'якій силі» (soft power) [11]. Використання Євросоюзом концепції «м'якої сили» у відносинах з державами, що прагнуть приєднатися до ЄС, ґрунтується не на примусі силою, а на привабливості цінностей та стандартів Євросоюзу та демонстрації з боку ЄС тих можливостей, які є шанс отримати, слідуючи тим політичним та економічним нормам, що лежать в основі договорів про утворення ЄС та Копенгагенських критеріїв вступу до ЄС [8].

Одним з інструментів «м'якої сили» ЄС є, зокрема, Європейська політика сусідства (ЄПС), започаткована у 2004 році після найбільшого в його історії розширення на південь та схід, що призвело до появи у нього великої кількості нових сусідів, і яка мала за мету створити зону стабільності та безпеки на нових кордонах ЄС. Разом з тим, було продемонстровано позитивні можливості, які можна отримати від співпраці з Європейським Союзом як у політичному плані (зміцнення демократії у державі), так і в економічному та гуманітарному (подолання бідності, розвиток економіки, інфраструктури, отримання коштів з європейських фондів на інвестиції в системи охорони здоров'я, освіти, розширення культурних зв'язків тощо), у тому числі, через Європейський інструмент сусідства і партнерства. Крім того, для тих країн-сусідів, які географічно належать до Європи і прагнуть вступити до ЄС, ЄПС відкриває можливості для посиленої політичної, економічної та культурної інтеграції з Європейським Союзом.

Європейський Союз чітко усвідомлював історичні, політичні, економічні, географічні та інші відмінності країн ЄПС, тому, крім багатостороннього формату співпраці, кожній з країн-сусідів було запропоновано укласти План дій, де було б враховано їх особливості та визначено пріоритети і цілі співробітництва. Наприклад, укладання у 2005 році Україною, Молдовою та Грузією індивідуальних Планів дій з ЄС, в межах діючих Угод про партнерство та співробітництво, що були підписані ЄС з цими державами у першій половині 90-х років XX ст., стало дороговказом для змін та реформ, які необхідно провести всередині держави для отримання просування євроінтеграційним шляхом.

Це включає в себе не тільки політичні та економічні зміни, туди також додаються і розвиток та модернізація у сферах інформаційного простору, інфраструктури, енергетики, охорони навколишнього середовища тощо. Зокрема, після Помаранчевої революції 2004 р. та затвердження у 2005 р. Плану дій Україна-ЄС розпочалося прискорення євроінтеграційного поступу нашої держави.

В якості іще одного інструменту «м'якої сили» можна розглянути започатковану у 2009 році Ініціативу ЄС «Східне партнерство» (СхП), яка стала східноєвропейським виміром ЄПС і була розрахована на 6 країн: Україна, Молдова, Білорусь, Грузія, Вірменія, Азербайджан. Східне партнерство було призване зміцнити політичні та економічні відносини ЄС з відповідними країнами і з цією метою було запропоновано укласти з ними Угоди про асоціацію включно із поглибленими та всеохоплюючими зонами вільної торгівлі, а також посилити міжлюдські контакти, зокрема, шляхом запровадження безвізового режиму, та активізувати співробітництво у сфері енергетики. В контексті цього Україна, Молдова та Грузія уклали з ЄС Угоди про асоціацію, що стало підставою для створення формату Асоційованого тріо.

Разом з тим, слід відзначити, що до 2021 р. до СхП також належала і Білорусь, але фальсифікація результатів президентських виборів в країні у 2020 р. та подальший розгін мирних протестних демонстрацій унеможливив подальшу участь відповідної держави у цій ініціативі ЄС. Цей крок ЄС по відношенню до Білорусі якраз і продемонстрував згортання можливостей для співпраці у випадку наявності регресу, пов'язаному з відходом від демократичних стандартів врядування або відхиленням від розвитку ринкової економіки, до моменту появи реальних змін, які б нівелювали ці негативні політичні та економічні наслідки у державі.

Реалізація прагнень певної держави вступити до ЄС передбачає виконання переліку вимог, що були затверджені у червні 1993 року на саміті ЄС у м. Копенгаген через півтора роки після підписання Маастрихтського договору, основною метою якого було перетворення єдиного європейського економічного простору на спільний політичний союз із

проведенням подальших етапів його розширення та централізації управлінських повноважень на керівних інституціях ЄС [4]. Саме після розпаду СРСР та звільнення Східної Європи від комунізму постало питання подальшого розширення ЄС у бік постсоціалістичних держав, але через наявність переліку невідповідності цих держав правилам єдиного європейського простору якраз були і розроблені ці правила, без виконання яких жодна з держав не може приєднатися до ЄС.

В основі Копенгагенських критеріїв лежать вимоги за трьома критеріями: 1) політичний; 2) економічний; 3) членський. В основі політичного критерію, окрім питання належного функціонування у державі демократичного політичного режиму, ще додається й тематика захисту прав людини та національних меншин, боротьба з корупцією, незалежність судової гілки влади та правоохоронної системи, відсутність централізації влади, вільно функціонуючі засоби масової інформації, відсутність цензури в інформаційному просторі. Головною вимогою в рамках економічної частини Копенгагенських критеріїв є формування у державі, що бажає приєднатися до складу ЄС, стабільно функціонуючої ринкової економіки. В межах членського критерію висувається необхідність адаптації національного законодавства до європейського [4].

Відповідність держави цим критеріям є показником, за яким представники ЄС визначають здатність певної держави успішно просуватися шляхом євроінтеграції. Таким чином, можна стверджувати, що Копенгагенські критерії, з одного боку, виступають в якості дороговказу реформ для країн, які прагнуть приєдналися до ЄС, сприяючи їх демократизації, а з іншого, вони є елементом трансформаційного впливу ЄС на ці країни.

Щодо трансформаційного впливу ЄС на Україну, Молдову та Грузію, то в його основі лежить політичний та економічний ефект від тих змін та реформ, що проводяться державами Асоційованого тріо з метою вступу до ЄС у різних сферах. Трансформаційний вплив ЄС можна розуміти як результат політичних реформ у державі, внаслідок яких в межах політичного порядку денного відбувається формування стійкого демократичного режиму, який підкріплюється такими питаннями, як антикорупційні реформа та забезпечення прав національних меншин [6].

В економічній площині трансформаційний вплив ЄС проявляється у вигляді формування стабільної ринкової економіки з тотальною зміною усіх попередніх обмежень планового радянського господарства та усуненням усіх можливих проявів традиційної для країн Асоційованого тріо економічної моделі, що сформувалась ще у 1990-ті роки, так званої кланово-олігархічної корупційної системи, через яку Україна, Молдова та Грузія мають суттєвий дисбаланс стосовно розвитку власних економічних систем, у порівнянні з зовсім іншим економічним результатом, який був отриманий шляхом радикальних ринкових реформ у Східній Європі в межах посткомуністичного транзиту [6].

Але існують випадки, коли попри невідповідність держави вимогам, які висуває ЄС, європейська лідери все одно поводять себе з цією державою м'яко, аби не отримати більші негативні наслідки у разі впровадження жорсткого підходу. Наприклад, такий розвиток подій стався, коли Грузія отримала «авансом» статус кандидата на членство в ЄС наприкінці 2023 року, хоча жодним показникам з політичної частини Копенгагенських критеріїв вона не відповідала. Такий крок ЄС був продиктований небажанням більш тісного зближення Грузії та Росії та загрозою повної відмови грузинської влади від євроінтеграційного шляху [10].

Однак, через дії грузинської влади, такі як, фальсифікація результатів парламентських виборів 2024 р., розгін мирних акцій протесту, репресії проти політичних опонентів тощо, процес європейської інтеграції Тбілісі був призупинений. Можливість його відновлення прямо залежить від дій грузинського уряду, оскільки у разі згортання тих кроків, що були направлені на демонтаж демократії в країні та покращення стосунків з Москвою, у Грузії знову з'явиться шанс відновити усе втрачене на їхньому євроінтеграційному шляху, а також досягнути прогресу за прикладом України та Молдови [10].

З точки зору історії, найбільших успіхів на своєму євроінтеграційному поступу Грузія досягла за часів президентства М. Саакашвілі та під час перших років правління партії «Грузинська мрія», коли з їх боку відбувалась політична мімікрія під тих, хто одночасно хоче гарних відносин як з Заходом, так і з РФ, і тих, хто хоче боротися з негативними політичними наслідками правління М. Саакашвілі, провести реформи, які б демократизували Грузію, звільнили багатьох політичних в'язнів та відновили свободу слова [5].

Не дивлячись на наявність суттєвих недоліків у Грузії під час президентства М. Саакашвілі у сфері дотримання стандартів демократичного врядування, прав та свобод людини, свободи слова тощо, у політичній та економічній сферах, відбувався суттєвий прогрес в таких областях, як реформування судової системи та прокуратури, жорстка боротьба з корупцією, а також створення сприятливого інвестиційного клімату та лібералізація торгівлі в Грузії [2].

У 1990-ті роки, крім необхідності перебудови економіки на ринкові рейки та непросте балансування у відносинах з Росією, політичний порядок денний теж не сприяв євроінтеграційному поступу держав «Асоційованого тріо». Європейські лідери, на той час, достатньо стримано реагували на політичну та економічну ситуацію в Україні, Молдові та Грузії через надмірну централізацію влади в державі, відсутність системи стримувань та противаг, суттєву залежність правоохоронної та судової

гілок влади від волі президента та його команди, недостатню свободу ЗМІ, численні фальсифікації виборів та наявність боротьби влади зі своїми критиками та опонентами, наявність масштабної корупції у цих державах та відсутність справжніх економічних реформ [9; 12].

Починаючи з моменту отримання Україною статусу, попри війну, їй вдалося виконати необхідне домашнє завдання від Європейської комісії задля отримання просування шляхом прискореної європейської інтеграції. Зокрема, було прийнято законодавство щодо захисту прав національних меншин, проведено реформу у медіа-середовищі щодо боротьби з дезінформацію тощо. Окрім цього, було ухвалено спеціальний закон про лобізм, який на законодавчому рівні офіційно врегулював всі питання, які вважалися тіньовою частиною української політичної дійсності. В якості впровадження у цьому випадку концепції «м'якої сили» Євросоюз надає Україні фінансову допомогу та сприяє прогресу на її євроінтеграційному шляху. Саме таким чином керівництво ЄС та європейські лідери демонструють нашій державі можливість отримання вагомих преференцій в разі виконання усіх необхідних реформ, незважаючи навіть на війну [1; 9; 12].

Але на внутрішньополітичному полі проведення реформ в України теж є певні проблеми, пов'язані з відкритим затягуванням впровадження судової реформи та з впровадженням ефективної роботи таких відомств, як Бюро економічної безпеки, діяльність якого направлена на боротьбу з тіньовою економікою в Україні та масштабною корупцією на українській митниці. Ще однією нещодавньою проблемою стало бажання української влади демонтувати незалежність антикорупційних органів (НАБУ, САП) та їхнього подальшого підпорядкування центральній владі, але, у тому числі, під впливом ЄС, незалежність цих органів була відновлена.

Зокрема, Євросоюз був змушений відійти від використання традиційної для себе концепції «м'якої сили», перейшовши до більш жорсткого підходу, який полягав у тиску на Україну задля відновлення незалежності НАБУ і САП. В якості інструментів тиску було використано питання надання Україні фінансової допомоги та відсутність подальших зрушень на її євроінтеграційному шляху. У результаті розуміння усіх негативних наслідків такого сценарію, президент України В. Зеленський особисто запропонував Верховній Раді відновити незалежність українських антикорупційних органів, що, у підсумку, і було зроблено.

Формат Асоційованого тріо доволі суттєво допоміг Молдові прискорити свій євроінтеграційний процес разом з Україною, оскільки ці дві країни йшли разом у євроінтеграційному треку в очах Європейської комісії. За останні роки Молдова під керівництвом прозахідної президентки М. Санду досягла суттєвих успіхів у своєму прагненні вступити до ЄС, отримавши так само, як і Україна, статус кандидата в члени ЄС, і майже відкривши офіційні перемовини про вступ до ЄС [3].

Заради досягнення суттєвих результатів на євроінтеграційному шляху Молдови, президентка Молдови разом зі своєю командою провели широкий спектр політичних реформ, що були спрямовані на боротьбу з корупцією, посиленні антикорупційних відомств Молдови та боротьбою з російською мережею впливу, що займалася дестабілізацією ситуації в країні задля отримання власного підконтрольного Москві уряду [3].

Позитивне ставлення ЄС до реформ М. Санду допомогло Молдові отримати просування на євроінтеграційному шляху, а також європейську фінансову допомогу, яка була необхідна цій країні для подолання економічних наслідків нещодавньої енергетичної кризи. Але, враховуючи той факт, що Молдова за своїм політичним устроєм є парламентською республікою, вирішальними для зовнішньополітичного курсу Молдови будуть парламентські вибори восени 2025 року [13].

На цих виборах партія М. Санду «Дія і солідарність» має шанс на перемогу, але без отримання монобільшості у парламенті, яка у її партії є на даний момент за результатами минулих парламентських виборів 2021 року. Але так само за попередніми результатами соціологічних опитувань монобільшість можуть не отримати і основні суперники М. Санду –проросійський об'єднаний блок на чолі з лідером Партії соціалістів, екс-президентом Молдови І. Додоном. Майбутня конфігурація молдовської влади після виборів 2025 року буде визначатися пріоритетами центристських партій в процесі формування коаліції, від чого буде залежати внутрішньо – та зовнішньополітичний вектор розвитку Молдови [13].

Результати. Трансформаційний вплив ЄС, якого зазнають держави Асоційованого тріо, знаходить своє відображення у проведенні ними політичних та економічних реформ згідно з загальними вимогами вступу до ЄС, вказаним як у Копенгагенських критеріях, так і в межах підписаних цими державами Угод про асоціацію з ЄС. У свою чергу, це напряму сприяє подальшому укріпленню демократичного режиму та усіх політичних інституцій у цих державах.

Також в якості ще одного позитивного наслідку від проведення євроінтеграційних реформ спостерігається загальне покращення економічної ситуації в країнах Асоційованого тріо, що, наприклад, є особливо актуальним наразі для Україні через масштабні негативні наслідки повномасштабної війни. Але винятком у цій ситуації може слугувати Грузія, оскільки економічне зростання у цій державі пов'язане не з процесом впровадження євроінтеграційних реформ, а викликано іншими факторами, такими як посилення політичної та економічної співпраці з Росією.

Висновки. Прагнення України, Молдови та Грузії якнайшвидше стати членами ЄС обумовило створення спільного формату координації зусиль щодо європейської інтеграції цих країн під назвою Асоційоване тріо. Особливості трансформаційного впливу ЄС на країни Асоційованого тріо слід розглядати, зокрема, через такі інструменти його «м'якої сили», як Копенгагенські критерії, Європейська політика сусідства, Ініціатива ЄС «Східне партнерство», Угоди про асоціацію, включно із поглибленими та всеохоплюючими зонами вільної торгівлі.

Завдяки наявності в ЄС даного типу інструментів впливу, спостерігається посилене впровадження політичних та економічних реформ в Україні та Молдові, що достатньо позитивно напряму впливає на внутрішньополітичну та внутрішньоекономічну ситуацію в цих державах. Ситуація стосовно Грузії є діаметрально протилежною тому, що відбувається в інших державах Асоційованого тріо, через відкрите небажання грузинської впроваджувати необхідні для європейської інтеграції цієї країни реформи. Навпаки можна спостерігати те, що внутрішньополітичний та зовнішньополітичний курс Грузії, спрямований на демонтаж демократичних стандартів врядування та зближення у своїх відносинах з РФ, прямо протижелить тому курсу, який наразі впроваджується як на офіційному рівні Євросоюзу, так і з боку провідних європейських держав.

Прагнення країн Асоційованого тріо вступити до ЄС до закінчення терміну повноважень нового складу Європейської комісії, який почав працювати після виборів до Європейського парламенту 2024 р., є доволі амбітною, проте цілком реалістичною метою в разі виконання ними усіх блоків вимог згідно з Копенгагенськими критеріями та Угодами про асоціацію з ЄС, що підписали ці країни, а також в разі нормалізації політичної ситуації у Грузії та Молдові і закінчення війни в України, що сприятиме пришвидшенню євроінтеграційних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акуленко Л., Дяченко С. Як Україні швидше вступити до ЄС: кілька речей, про які потрібно знати. *ZN.ua.* 14 лютого 2023. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/jak-ukrajini-shvidshe-vstupiti-do-jes-kilka-rechej-pro-jaki-potribno-znati.html.

2. Берекашвілі Т. Європейська інтеграція Грузії: виклики, досягнення та перспективи. *Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики*: матеріали міжнар. кругл. столу (м. Одеса, 05 берез. 2024 р.) / відп. ред. С. В. Ківалов; НУ «ОЮА». Одеса, 2024. С. 19–22.

3. Довбиш А. Вплив внутрішніх політичних процесів у Молдові на її європейську інтеграцію. *Рада зовнішньої політики «Українська призма».* 2025. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2025/04/Moldova-EU-Paper.pdf.

4. Журавльова І. О. Україна і Копенгагенські критерії інтеграції до ЄС. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики :* зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 349–354. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11332/1/Guravlyova__349-354.pdf.

5. Кошкіна С. Грузинські уроки для України. *LB.ua*. 5 жовтня 2012. URL: https://lb.ua/news/2012/10/05/173412_gruzinskie_uroki_ukraini_.html.

6. Могиль В. Європейська інтеграція як перспективний напрям модернізації України. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 3(63), 2023. С. 78–82. DOI: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3(63)-11.

7. Стахова Н., Живко М., Петришин С., Ковбасовська В. Бар'єри та можливості Республіки Молдови як майбутнього члена Європейського Союзу. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 4. С. 118–133. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.118.

8. Терещук В. «М'яка сила» Євросоюзу та євроінтеграційні прагнення України. *Європейські студії в університетах України*: Матеріали науково-метод. конф., Київ, 16 квіт. 2016 р. С. 190–192. URL: https://www.iir.edu.ua/sites/default/files/2023-03/Proceedings%2022April%20(1).pdf#page=190.

9. Українська призма: Зовнішня політика 2024. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. ТОВ «Вістка». Київ, 2025. 320 с.

10. Jijeishvili K., Khevtsuriani A. Current trends in EU-Georgia relations and the Russian factor. Poltical life. 2023. pp. 69–73. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.1.9.

11. Joseph S. Nye, Jr. Soft Power. Foreign Policy, Autumn, 1990, No. 80, Twentieth Anniversary (Autumn, 1990), pp. 153–171.

12. Razumkov Centre, Public Council at the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Hanns Seidel Stiftung. Ukraine's European integration: current state, challenges, prospects (Expert opinions and positions). *Razumkov Centre*. 2025. 18 p. URL: https://razumkov.org.ua/images/2025/05/2025-European_integration-ENGL.pdf.

13. Sleat D., Menghini L., Reid D. Moldova's 2025 Election: A Defining Vote in a Fragile Democracy. *Tony Blair Institute for global change*. 2025. URL: https://institute.global/insights/geopolitics-and-security/moldovas-2025-election-a-defining-vote-in-a-fragile-democracy.

REFERENCES:

1. Akulenko, L., Diachenko, S. (2023). Yak Ukraini shvydshe vstupyty do YES: kilka rechei, pro yaki potribno znaty [How to get Ukraine to join the EU faster: a few things you need to know]. ZN.ua. Retrieved from: https://zn.ua/ukr/POLITICS/jak-ukrajini-shvidshe-vstupiti-do-jes-kilka-rechej-pro-jaki-potribno-znati.html [in Ukrainian].

2. Berekashvili, T. (2024). Yevropeiska intehratsiia Hruzii: vyklyky, dosiahnennia ta perspektyvy [Georgia's European Integration: Challenges, Achievements and Prospects]. Vstup Ukrainy, Respubliky Moldova ta Hruzii do Yevropeiskoho Soiuzu: suchasni vyklyky: materialy mizhnarodnogo kruglogo stolu (Odesa, March 05) / resp. edit. S. V. Kivalov; NU «OLA». Odesa, 2024, pp. 19–22 [in Ukrainian].

3. Dovbysh, A. (2025). Vplyv vnutrishnikh politychnykh protsesiv u Moldovi na yii yevropeisku intehratsii [The impact of internal political processes in Moldova on its European integration]. Rada zovnishnoi polityky «Ukrainska pryzma». Retrieved from: https://prismua.org/wp-content/uploads/2025/04/Moldova-EU-Paper.pdf [in Ukrainian].

4. Zhuravlova, I. O. (2016). Ukraina i Kopenhahenski kryterii intehratsii do YeS [Ukraine and Copenhagen criteria of integration to EU]. Yevropeiska intehratsiia v konteksti suchasnoi heopolityky: zbirnyk naukovykh statei za materialamy naukovoi konferentsii. Kharkiv. May 24, pp. 349–354. Retrieved from: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11332/1/Guravlyova__349-354.pdf [in Ukrainian].

5. Koshkina, S. (2012). Hruzynski uroky dlia Ukrainy [Georgian lessons for Ukraine]. LB.ua. October 5. Retrieved from: https://lb.ua/news/2012/10/05/173412_gruzinskie_uroki_ukraini_.html [in Ukrainian].

6. Mogyl, V. (2023). Yevropeiska intehratsiia yak perspektyvnyi napriam modernizatsii Ukrainy [European integration as a prospective direction for the modernization of Ukraine]. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, 3(63), pp. 78–82. DOI: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3(63)-11 [in Ukrainian].

7. Stakhova, N., Jyvko, M., Petryshyn, S., Kovbasovska, V. (2023). Bar'iery ta mozhlyvosti Respubliky Moldovy yak maibutnoho chlena Yevropeiskoho Soiuzu [Barriers and opportunities of the Republic of Moldova as a future member of the European Union]. Visnyk ekonomiky. Issue 4, pp. 118–133. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.118 [in Ukrainian].

8. Tereshchuk, V. (2016). «M'iaka syla» Yevrosoiuzu ta yevrointehratsiini prahnennia Ukrainy [«Soft power» of the European Union and Ukraine's european integration assumptions]. Yevropeiski studii v universytetakh Ukrainy: materialy naukovo-metodychnoi konferentsii. Kyiv. April 16, pp. 190–192. Retrieved from: https://www.iir.edu.ua/sites/default/files/2023-03/Proceedings%2022April%20(1).pdf#page=190 [in Ukrainian].

9. Ukrainska pryzma: Zovnishnia polityka 2024. Analitychne doslidzhennia [Ukrainian Prism: Foreign Policy 2024. Analytical Study]. GO «Rada zovnishnoi polityky «Ukrainska pryzma», Fond im. F. Eberta. TOV «Vistka». Kyiv, 2025, 320 p. [in Ukrainian].

10. Jijeishvili, K., Khevtsuriani, A (2023). Current trends in EU-Georgia relations and the Russian factor. Poltical life, pp. 69–73. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.1.9.

11. Joseph S. Nye, Jr. (1990). Soft Power. Foreign Policy, Autumn, Issue 80, Twentieth Anniversary, pp. 153–171.

12. Razumkov Centre, Public Council at the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Hanns Seidel Stiftung (2025). Ukraine's European integration: current state, challenges, prospects (Expert opinions and positions). *Razumkov Centre*. 18 p. Retrieved from: https://razumkov.org.ua/images/2025/05/2025-European_integration-ENGL.pdf.

13. Sleat, D., Menghini, L., Reid, D (2025). Moldova's 2025 Election: A Defining Vote in a Fragile Democracy. *Tony Blair Institute for global change*. Retrieved from: https://institute.global/insights/geopolitics-and-security/moldovas-2025-election-a-defining-vote-in-a-fragile-democracy.

The EU's transformative impact on the Associated Trio countries

Sizokrylov Mykhailo Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Odesa I. I. Mechnykov National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0008-9135-3800

The article is devoted to the study of the transformational impact of the EU on the Associated Trio countries (Ukraine, Moldova, Georgia) in the context of their achievements on the path to European integration. The term 'transformational influence of the EU' refers to its ability to change the political, economic, legal and social systems of other countries (mainly neighbours or candidate countries) through its 'soft power'. One of the elements of such influence from the European Union is the Copenhagen Criteria, which are mandatory requirements for countries seeking to join the EU. In particular, this refers to the existence of a stable democratic political regime in the country with a clear division of powers between the executive, legislative and judicial branches of government, as well as the existence of a functioning system of checks and balances that prevents the authorisation of power and the dismantling of democracy. Additional conditions in this area are the resolution of general problems in the state related to corruption, as well as ensuring the protection of the rights of national minorities.

Also in this context, a necessary condition in the economic sphere is the functioning of a stable market economy and the effective adaptation of national legislation to the common EU acquis. For the countries of the Associated Trio, the Copenhagen criteria, together with the Association Agreements with the EU, have become a roadmap for reforms in the context of European integration processes. In addition, the article contains a retrospective analysis of the paths of European integration of the Associated Trio countries, as well as a comparative analysis of the successes and problems of these states in the context of their prospects for EU membership in the current conditions.

Key words: *Associated Trio, Ukraine, Moldova, Georgia, EU, European integration, Copenhagen Criteria, democratic regime.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025

Нотатки

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 4

Коректура • *С. Корзун*

Комп’ютерна верстка • *С. Любченко*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 26,9. Ум. друк. арк. 24,65.
Підписано до друку 10.10.2025. Наклад 150 прим. Замовлення № 1025/805

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.